Şuabu'l-İmân

(الجامع لشعب الإيمان)

Beyhakî

1

OCAK

بسم الله الرحمن الرحيم

Şuabu'l-Îmân

1. baskı – İstanbul

Cilt 1

Nisan 2015

Özgün adı: el-Câmi' li-Şuabi'l-îmân veya Câmiu'l-Musannef fî Şuabi'l-îmân

Yazarı: Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066).

Arapça neşir: Mektebetu'r-Rüşd, Abdülaliy Abdülhamîd Hâmid tahkiki ile, Riyad 1423/2003).

İSBN: 978-605-4659-12-8

Tercüme: Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız ve Zekeriya Yıldız

Redaksiyon: Yusuf Özbek

Kapak: Edib Agagjyshi

Baskı ve Cilt: Step Ajans Matbaacılık Ltd Şti.

Göztepe Mah. Bosna Cad. No. 11

Bağcılar/ İSTANBUL

Tel: 0212.4468846 Matb. Sertifika No: 12266

İsteme ve Haberleşme Adresi

www.ocakyayincilik.com

OCAK YAYINCILIK

Millet Cad. Gülsen Apt.

No. 19 Kat: 4 D. 7

Yusufpaşa

Aksaray, İstanbul

GSM: 05353107416 (Yusuf Özbek)

Şuabu'l-Îmân

el-Beyhakî

Ahmed b. el-Hüseyn

(öl. 458/1066)

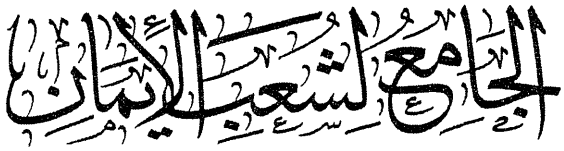

Cilt 1

İÇİNDEKİLER

İmanın Şubeleri Hakkında Varid Olan Hadis 32

İmanın Hakikati 34

Kalb İle Tasdik Edip Dil İle İkrar Etmenin İmanın Kendisi Olduğunun Delili 36

Bütün İtaatlerin İmandan Olduğunun Delili 40

İman'ın ve İslam'ın Aynı Mânâya Geldiğinin Delili 46

İmanın Artıp Eksilmesi ve İman Edenlerin İmanlarıyla Birbirine Olan Üstünlüğü Hakkında Söylenenler 57

İmanda İstisna 81

İman Lafızları 87

Müslümanı Tekfir Etmek 91

Mukallidin ve Şüphede Olanın İmanı 92

Başkasının İmanıyla Mümin Olan Hakkında Söylenenler 97

İmanı Sahîh Olan ve Olmayan Hakkında Söylenenler 99

İslam'a Davet 100

1. Şube: Allah'a İman 102

Allah'ı, Sıfatlarını ve İsimlerini Bilmek 110

Yüce Allah'ın Zâtına Ait Olan İsimlerin Mânâları 114

Zâtî Sıfatların İsimleri 117

Allah'ı, Alem'in Yaratılışındaki Delillerle Tanımak 122

2. Şube: Peygamberlere (Tümüne Allah Salât Eylesin) İman 142

3. Şube: Meleklere İman 161

Melekleri Tanımak 161

4. Şube: Hz. Muhammed'e (sallalallahu aleyhi vesellem) ve Diğer Peygamberlere Gönderilen Kitaplara İman 186

Kur'ân'ın Bir Araya Getirilmesi 196

5. Şube: Kadere İman 206

6. Şube: Âhiret Gününe İman 256

7. Şube: Öldükten Sonra Dirilmeye İman 259
8. Şube: İnsanların Tekrar Diriltildikten Sonra Mahşer Yerine Geleceklerine İman 263
Fasıl 282
Fasıl 293
Büyük ve Küçük Günahlar 293
Fasıl 306
Ehl-i Kıbleden Büyük Günah İşleyenlerin Tövbe Etmeden Vefat Etmesi 306
Allah'ın Lütfu ve Rahmetiyle Kulları Sorumlu Tutmadığı Şeyler 343
Haksızlıklarda Kısas 356
Dünya Hayatının Bitip Âhiret Hayatının Başlamasının Keyfiyeti ve Kıyamet Gününün Özellikleri 363
" Melekler ve Ruh Ona Süresi Elli Bin Yıl Olan Bir Günde Yükselir" Âyetinin Anlamı 387
9. Şube: Müminlerin Ebedi Yerlerinin Cennet, Kafirlerin İse Cehennem Olması(na İnanmak) 392
Meryem Sûresi 68-72 Âyetler 400
Müminin Cehennemden Kurtuluş Fidyesi 409
A'râf'ta Bulunanlar 415
Cennet ile Cehennemin Yaratılmış ve Sahipleri için Hazırlanmış Olması 419
Kabir Azabı 430
10. Şube: Allah Sevgisi 447
Sürekli Olarak Yüce Allah'ı Zikretmek 490
Allah'ın Zikri Hakkında Rivayetler 591

YAYINCININ ÖNSÖZÜ

Ocak Yayıncılık olarak Sünnet-i Nebeviyye kaynakları olan büyük hadis koleksiyonlarını yayımlama imkânı bahşeden Yüce Allah'a hamd eder, onun Sevgili Resûlü Muhammed sallalahu aleyhi vesellem'e sonsuz salâtü selamları arzederiz. Üçüncü Hicri asrın en değerli musanniflerinden olan Beyhakî'nin külliyatına başlama imkânı lutfettiği için Cenâb-ı Hakk'a şükrederiz.

Zamanında hadis ulemasının önderi olarak kabul edilen Beyhakî'nin en meşhur eserlerinden birisi de elinizdeki *Şuabu'l-Îmân* kitabıdır. İhtiva ettiği 11000'e yaklaşan hadis-i şerif ve âsârı ile oldukça hacimli bir eserdir.

"İmanın Şubeleri" konu başlığı altında İslam tarihinde çok sayıda telifat karşımıza çıkmaktadır. Ancak Beyhakî'nin elinizdeki bu eseri, kuşkusuz bunların en kapsamlısı ve büyüğüdür.

Müellifin muhaddis olması nedeniyle eserin sunumu diğerlerinden biraz farklılık arzetmektedir. Müellif, hadis-i şerif, sahabe ve tâbiûn sözlerinden yaptığı tüm nakilleri, kendine uzanan ravi zincirleri (isnâd veya senedleri) ile okuyucuya sunmaktadır. İmanın yetmiş küsür açılımı olduğuna dair sahih hadisin izahı mahiyetinde akaid, fıkıh, ahlâk ve edebe dair 77 başlık altında sunulan hadis ve âsarın sayısının küçümsenmeyecek bir miktarda olması, müellifinin muhaddis kimliğinin yanında diğer İslami ilim dallarına ne denli vakıf olduğunun bir göstergesidir.

Hadis edebiyatının 4. asırda gösterdiği bir tekamülün göstergesi olarak Beyhakî, bu rivayetleri yalın olarak aktarmakla kalmayıp, gerek tefsir, gerek kelam, gerekse fıkıh konularında hakimiyetinin bir göstergesi olarak delillendirmelerde ve o dönemde var olan bir takım tartışmalara ışık tutacak değerlendirmelerde bulunmaktadır. Diğer taraftan konular geldikçe ilk dönem mutasavvıflarından pek çoğunun başka kaynaklarda geçmeyen yüzlerce hikmetli sözlerine de yer vermektedir.

Beyhakî, elinizdeki kitapta başka eserlerine da atıflar yapmakta ve onlarda ele aldığı bölümlere göndermelerde bulunmaktadır. Bu eserlere bakıldığında *Şuabu'l-îmân* kitabının son kaleme aldığı eserlerinden birisi olduğu açıkça belli olmaktadır. Diğer taraftan kaleme aldığı bu eser, daha sonra gelen bazı âlimlerce ihtisar edilmek suretiyle de kullanılmayı sürdürmüştür.

Bunu takibeden bölümde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nden madde olarak sırasıyla önce müellif Beyhakî'nin biyografisi aktarılmış; Beyhakî'nin hadis ve kelam ilimleri alanındaki konumu ve eserleri ayrı ayrı ele alınmıştır. Müteakiben *Şuabu'l-îmân* kitabının özellikleri; "İmanın Şubeleri" (=şuabu'l-îmân) başlıklı telifler; son olarak elinizdeki kitaba önemli bir dayanak olarak metinlerde sık sık karşımıza çıkacak olan Halîmî'nin imanın şubelerine dair meşhur eseri *el-Minhâc* hakkında bilgiler verilmiştir. Sözünü ettiğimiz İslam Ansiklopedisi içinde yer aldığı şekliyle bu dört maddeyi aynen buraya aktardık. Verilen bilgilerin yeterli olduğuna inanıyoruz.

YAZARI HAKKINDA

Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Alî el-Beyhakî (öl. 458/1066)

Muhaddis ve Şâfiî fakihi.

Şâban 384'te (Eylül 994) Nîşâbur'a bağlı Beyhak bölgesinin Hüsrevcird köyünde doğdu; bu sebeple Hüsrevcirdî nisbesiyle de anılır. Beyhak'ta büyüdü ve ilk tahsilini burada yaptı. On beş yaşında iken hadis okudu, daha sonra da fıkıh öğrenmeye başladı. Fıkıh ilminde hocası Ebu'l-Feth Nâsır b. Muhammed el-Mervezî'dir. Muhtelif hocalardan faydalanmak maksadıyla İsferâyin, Tûs, Hemedan, İsfahan, Rey, Nîşâbur, Bağdat, Kûfe, Mekke gibi yerleri dolaştı. Hadisi diğer ilimlere tercih ederek sadece onunla meşgul olmaya başladı. Hadis ilminin en önemli meselelerini Hâkim en-Nîsâbûrî'den öğrendi ve hocaları içinde en çok ondan faydalandı. Diğer hocaları arasında muhaddis, kelâm ve fıkıh âlimi İbn Fûrek, zâhid ve vâiz Harguşî, fakih ve muhaddis İbn Mahmiş, mutasavvıf Ebû Abdirrahman es-Sülemî, Ebû Hâzım el-Abdûyî, muhaddis, fakih ve kelâm âlimi Ebû İshak Rükneddin İsferâyînî, muhaddis Ebû Zer el-Herevî, muhaddis ve fakih Berkanî, İmâmu'l-Haremeyn Cuveynî gibi meşhur âlimler bulunmaktadır. Tanınmış talebeleri arasında, şeyhu'l-kudât İbnu'l-Beyhakî diye bilinen oğlu İsmâil b. Ahmed, Hafîdu'l-Beyhakî diye anılan torunu Ubeydullah b. Muhammed, Mekke ve Medine fakihi muhaddis Furâvî, Horasanlı muhaddis Zâhir b. Tâhir, muhaddis Ebu'l-Meâlî Muhammed b. İsmâil el-Fârisî sayılabilir.

Beyhakî, 406 (1015-16) yılından itibaren eserlerini telif etmeye başladı. Hadis ilmindeki sağlam bilgisi ve güçlü hâfızasıyla kendini kabul ettirdi. Hadislerde mevcut gizli kusurların tesbiti ile birbirine zıtmış gibi görünen rivayetlerin uzlaştırılmasında ve hadislerin fıkhını kavramada devrinin otoritesi oldu. Nîşâburlu âlimler kitaplarını, özellikle *Marifetü's-sünen ve'l-âsâr*'ını kendilerine okutmasını rica ettikleri için 441 (104-950) yılında bu maksatla Beyhak'tan Nîşâbur'a gitti. Bu şehre sonraları iki defa daha geldi. Beyhakî fıkıh ve usûl-i fıkıh sahalarında da devrinin

otoritelerinden biriydi. Mensubu bulunduğu Şâfiî fıkhının üstünlüğünü savundu ve bu alanda değerli eserler verdi. Bu sebepledir ki İmâmu'l-Haremeyn Cuveynî, her Şâfiî fakihinin İmam Şâfiî'ye minnet borcu olduğunu, ancak mezhebini ve görüşlerini müdafaa etmek için Beyhakî'nin kaleme aldığı eserler sebebiyle İmam Şâfiî'nin ona minnettar olması gerektiğini söyler (İbn Asâkir, s. 266). Gerçekten de Beyhakî'nin eserleri sayesinde Şâfiî fıkhı daha geniş bir muhite yayılma ve tutunma imkânı bulmuştur. Zehebî'ye göre, geniş ilmi ve âlimler arasındaki ihtilâflara olan derin vukufu sebebiyle kendi adına bir mezhep kurup ictihad etmeyi arzu etseydi bunu mükemmel bir şekilde başarabilirdi. Onun ilimdeki yerini tesbite çalışan otoriteler, hem hadis hem de fıkıhtaki üstün mevkiine ve Eş'arî kelâmındaki geniş bilgisine özellikle işaret ettikten sonra çeşitli ilimlere vâkıf olduğunu, daha önce benzeri görülmeyen eserler verdiğini ve 1000 cüzü bulan eserlerinin hacmi itibariyle de seleflerini geçtiğini belirtirler. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey zamanında (1040-1063) vezir Amîdulmülk'ün teşvikiyle Eş'arîler aleyhinde şiddetli bir takip başladığı zaman Eş'arî olması sebebiyle Beyhakî de İmam Kuşeyrî ve İmâmu'l-Haremeyn Cuveynî gibi yurdundan ayrılarak Mekke'ye sığındı.

Beyhakî 10 Cemâziyelevvel 458'de (9 Nisan 1066) Nîşâbur'da vefat etti. Cenazesi Beyhak'a nakledilerek doğduğu yer olan Hüsrevcird'de toprağa verildi. Beyhakî, dünya malına değer vermeyen zâhid bir âlimdi. İlim tahsili uğrunda ve hayatının daha sonraki devirlerinde çeşitli sıkıntılar çektiği halde bunlardan kimseye şikâyet etmezdi. Maddî imkânsızlık sebebiyle Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin sünenlerine sahip olamadığı rivayet edilir. Hz. Peygamber'in ve ashabın örnek hayatını yaşamaya çalışırdı. Otuz yıl aralıksız oruç tuttuğu nakledilmektedir. İlmî tartışmalarda rakiplerine karşı son derece anlayışlı ve insaflı davranırdı.

Eserleri. Beyhakî bütün eserlerini muhaddislere has metotla her rivayetin senedini zikrederek yazmıştır. Mevzû (uydurma) olduğunu bildiği bir haberi kitaplarına almamayı prensip edinmiştir. Eserlerini şöyle sıralamak mümkündür:

A) Hadisle İlgili Olanlar.

1. *es-Sünenü'l-kübrâ. es-Sünenü'l-kebîr* diye de anılan eser diğer hadis kitaplarında bulunmayan pek çok hadisi, sahâbe ve tâbiîn kavlini muhtelif rivayetleriyle birlikte ihtiva etmekte olup fıkıh bablarına göre yapılan tertibinde Şâfiî fıkhı ön planda tutulmuştur. İbnü't-Türkmânî'nin Beyhakî tarafından yapılan hadis değerlendirmelerini yer yer tenkit ettiği ve bazı konularda açıklayıcı bilgiler verdiği *el-Cevherü'n-nakî fi'r-reddi 'ale'l-Beyhakî* adlı kitabıyla birlikte on cilt halinde basılmıştır (Haydarâbâd 1344-1355).

2. *el-Medhal ilâ Kitâbi's-Sünen. es-Sünenü'l-kübrâ*'ya giriş mahiyetindeki bu eser Muhammed Ziyâürrahmân el-A'zamî tarafından yayımlanmıştır (Kuveyt 1985). A'zamî eserin usûl-i hadîse dair olan birinci cüzünün kaybolduğunu belirtmektedir.

3. *Ma'rifetu's-sünen ve'l-âsâr. es-Sünen ve'l-âsâr* veya *Ma'rifetu'ş-Şâfiî li's-sünen ve'l-âsâr* adlarıyla da bilinen kitap, Şâfiî fıkhının dayandığı hadisleri, sahâbe ve tâbiîn sözlerini ihtiva etmekte ve onların güvenilir olduğunu ispata çalışmaktadır. Tâceddin es-Sübkî, bir Şâfiî fakihinin yanında bu kitabın mutlaka bulunması gerektiğini söyler. Hanefî fakihi Ebû Câfer et-Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*'mda bu esere çeşitli tenkitler yöneltmektedir. Brockelmann bu eserle *es-Sünenü'l-kübrâ*'nm aynı kitap olduğunu zannetmiştir (İA, II, 582). Dört ciltlik eserin I. cildi Ahmed Sakr tarafından neşredilmiştir (Kahire, ts.).

4. *es-Sünenü's-suğrâ*. İki cilt hacmindeki eserin 392 varaktan ibaret olan 18. cüzü Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (III. Ahmed, no. 269). Brockelmann *Ma'rifetü's-sünen* ile bu eserin aynı kitap olduğunu ileri sürmüştür (GAL, I, 447; Suppl., II, 619).

5. *el-Kırâ'atu halfe'l-imâm*. Namazda kıraatin zaruretine ve imama uyan kimselerin Kur'an okuması icap ettiğine dair hadislerle sahâbe ve tâbiîn sözlerinden 450'sini topladığı bu eser ilk olarak Hindistan'da basılmış (tarihsiz), daha sonra Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1405/1984).

6. *Kitâbu Tahrîci ehâdîsi'l-Ümm.* Eserin İrlanda'da (The Chester Beatty Library) bir nüshası, Kahire'de ise bu nüshanın mikro filmi bulunmaktadır (Brockelmann, GAL, I, 447; Suppl., II, 619; Şerif Nâyif, s. 50, dipnot 1).

7. *Fadâ'ilu'l-evkât.* Receb, şâban, ramazan, şevvâl, zilhicce ve muharrem ayları ile cuma, pazartesi ve perşembe günlerinin fazileti ve her ay üç gün oruç tutmanın sevabına dair 307 rivayetin toplandığı eser Adnan Abdurrahman Mecid el-Kaysî tarafından Mekke'de yayımlanmıştır (1410/1990).

B) Akaidle İlgili Olanlar.

1. *el-Esmâ' ve's-sıfât.* Eserde Allah Teâlâ'nın isimleri Kitap, Sünnet ve icmâa dayanılarak açıklanmış, bilinen doksan dokuz isminin dışında başka isimleri olduğu da gösterilmiştir. Çeşitli baskıları olan eser son defa İmâdüddin Ahmed Haydar tarafından iki cilt olarak neşredilmiştir (Beyrut 1405/1985).

2. *Delâ'ilü'n-nübüvve.* Sahih rivayetlere dayanarak Hz. Muhammed'in herhangi bir insandan farklı taraflarını, peygamberliğini belirten yanlarını, mûcizelerini derlediği meşhur eseridir. Abdülmu'tî Kal'acî tarafından yedi cilt halinde yayımlanmıştır (Beyrut 1405/1985).

3. *Şuabu'l-îmân. el-Câmi'u'l-musannef fî beyâni şuabi'l-îmân* adıyla da anılan eserde, imanın altmış veya yetmiş küsur şubesi bulunduğunu belirten hadisten hareketle bunların nelerden ibaret olduğu âyet ve hadislerin yardımıyla tesbite çalışılmaktadır. Eser Ebû Hâcir Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl tarafından iki cildi fihrist olmak üzere dokuz cilt halinde yayımlanmıştır (Beyrut 1410/1990).

4. *el-İ'tikad ve'l-hidâye ilâ sebîli'r-reşâd.* Müellif bu eserde âlemin sonradan yaratıldığına, onu yaratanın benzeri bulunmayan bir ilâh olduğuna, Allah'ın sıfatlarına, kader ve onunla ilgili olarak hidâyet, dalâlet, ecel, rızık gibi meselelere, kabir azabı, şefaat, ba's, hesâb, mîzan, cennet ve cehennem gibi âhiret hallerine, sünnete sarılıp bid'attan kaçınmaya, ulu'l-emre itaate, Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu ispata, evliyânın kerâmetleri, ashâb, Ehl-i beyt, Aşere-i mübeşşere ve dört halifeye dair selef akîdesini âyet ve hadislerle ortaya koymaktadır. Eseri

önce Ahmed Muhammed Mursî tahkik etmeden (Kahire 1380/1961), daha sonra da Ahmed İsâm el-Kâtib bazı notlarla (Kahire 1401/1981) yayımlamışlardır. Beyrut'taki Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye eseri bir komisyona hazırlatarak neşretmiş (1404/ 1984), son olarak da Kemal Yûsuf el-Hût güvenilir bir yazmasıyla matbu nüshaları karşılaştırıp elde ettiği metni yayımlamıştır (Beyrut 1405/1985).

5. *Kitâbu'l-Kazâ ve'l-kader.* Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Şehid Ali Paşa, no. 1498) 108 varak hacminde bir nüshası bulunmaktadır (ayrıca bk. Brockelmann, GAL [Ar.], VI, 231). Ebu'l-Fidâ el-Eserî tarafından yayımlanan *el-Kazâ' ve'l-kader* ise *Şuabu'l-îmân*'ın konuyla ilgili bölümünün aynen neşrinden ibarettir.

6. *Kitâbu'l-Ba's ve'n-nüşûr.* Âmir Ahmed Haydar tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1986).

7. *İsbâtu azâbi'l-kabr (ve su'âli'l-melekeyn).* Âyet, hadis ve selef âlimlerinin sözlerine dayanarak kabir azabının varlığını aklen ve dinen ispat ettiği bu eser Mustafa Saîd Hâlid tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1986).

8. *Kitâb fî hayâti'l-enbiyâ' fî kubûrihim.* Kâtib Çelebi'nin *Mâ verede fî hayâti'l-enbiyâ' (ve) ba'de vefâtihim* adıyla zikrettiği ve 1000 meseleyi ihtiva ettiğini söylediği (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1355) eserin Medine'de bir nüshası bulunmaktadır (Brockelmann, GAL Suppl., I, 619).

C) Ahlâkla İlgili Olanlar.

1. *el-Âdâb.* Ana babaya, akrabaya ve diğer insanlara yapılması gereken iyilikler, karşılıklı vazifeler, belli başlı kötü huylar ile nefsi bu huylardan kurtarıp terbiye etmenin yolları ve diğer İslâmî edepler hakkında 1194 hadisin derlendiği eser Abdülkâdir Ahmed Atâ tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1406/1986).

2. *ez-Zühdü'l-kebîr.* Uzlet, dünyaya önem vermeme, ölüm gelip çatmadan önce hayatı değerlendirme gibi zühd ve takvâ ile ilgili konulardaki hadisleri, muhtelif zâhid ve âlimlerin bu konudaki

görüşlerini ihtiva etmektedir. 989 rivayetin senedleriyle birlikte zikredildiği eseri Âmir Ahmed Haydar yayımlamıştır (Beyrut 1408/1987).

3. *el-Erba'ûne's-suğrâ*. Allah'ın birliği, tövbe, nefsi murakabe, doğruluk, tevekkül, ihlâs, helâl kazanç, iyilik, merhamet, tevazu vb. kırk konuya dair 161 rivayetten meydana gelmektedir. Her konuda mükerrer senedlerle birlikte en az iki, en çok beş altı rivayet bulunmaktadır. Eser Ebû Hâcir Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1407/1987). *Keşfü'z-zunûn*'da (I, 53) *el-Erba'ûn fi'l-ahlâk* adıyla zikredilen ve 100 hadis ihtiva ettiği belirtilen kitap da budur. Aynı konuda *el-Erba'ûne'l-kübrâ* adlı başka bir eserinin daha bulunduğu kaydedilmektedir.

4. *ed-Da'avâtu'l-kebîr*. Eserde Hz. Peygamber'in bizzat yaptığı veya sahâbîlerden birine öğrettiği dualar bir araya getirilmiştir. Tâceddin es-Sübkî bu eserin bir benzerinin daha bulunmadığım yeminle söyler. Eserin yarısı olduğu belirtilen ve 260 hadisi ihtiva eden bir bölümü Bedr b. Abdillah el-Bedr tarafından rivayetler değerlendirilmek suretiyle yayımlanmıştır (Kuveyt 1409/1989). Kaynaklarda Beyhakî'nin bir de *ed-Da'avâtu's-sağîr* adlı eserinden söz edilmektedir.

D) Şâfiî Mezhebiyle İlgili Olanlar.

1. *Menâkıbu'ş-Şâfi'î*. Kendisinden önce bu konuda on kadar eser yazılmış olmakla beraber Beyhakî'nin kitabı hepsinden daha mükemmeldir. Eserde Kureyş kabilesine mensup olan İmam Şâfiî'nin asâletine işaret ettikten sonra onun ikinci asrın müceddidi olduğunu, fıkıh, usûl-i fıkıh, hadis ve kelâm gibi dinî ilimlerdeki üstünlüğü yanında diğer ilimleri de bildiğini ifade etmekte, zühd ve takvâsını ve diğer faziletlerini dile getirmekte, ailesini ve önemli talebelerini zikretmektedir. Bu arada bazı hadislerde geçen "Kureyşli âlim" ifadesiyle İmam Şâfiî'nin kastedildiğini söyler (I, 26, 54). Bu yorumun doğruluğu bir yana esasen söz konusu hadisler de zayıftır. Eser Ahmed Sakr tarafından iki cilt halinde yayımlanmıştır (Kahire 1390-1391/1970-1971).

2. *Beyânu hata'i men ahta'e ale'ş-Şâfi'î. Ma'rifetu's-sünen ve'l-âsâr*'da İmam Şâfiî'nin kitaplarını rivayet edenlerin yaptığı yanlışları yeri geldikçe belirten müellif daha sonra bunları müstakil bir kitapta toplamıştır. Ayrıca İmam Şâfiî'nin bazı meselelerde isabetli hüküm vermediğine dair muhtelif kimseler tarafından ileri sürülen iddiaları da cevaplandırmıştır. Eser Halil Molla Hâtır (Riyad 1980) ve Şerif Nâyif Duays tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1402/1983).

3. *el-Mebsût. Nusûsu'ş-Şâfi'î* diye de bilinen eserde müellif İmam Şâfiî'ye ait fıkhî metinlerin tamamını toplamış ve bunları talebelerine okutmuştur. Bazı kaynaklarda bu kitabın üç cilt olduğu kaydedilirken *Keşfü'z-zunûn*'da (II, 1581-1582) *el-Mebsût fî fürû'i'ş-Şâfi'iyye* başlığı altında bu kitabın Beyhakî'nin en büyük ve en önemli eserlerinden biri olduğu, yirmi cilt hacminde bulunduğu söylenmekte, *Nusûsu'ş-Şâfi'î* başlığı altında ise (II, 1957) on ciltlik bir eser olduğu kaydedilmektedir. Eserin Bodleiana Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (Brockelmann, GAL, I, 447).

4. *el-Hilâfiyyât beyne'ş-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe.* Kaynaklarda bu adla zikredilen, fıkıh bablarına göre tertip edilmiş eserin Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde (no. 277-278) *Kitâb fî beyâni ihtilâfi'l-İmâmi'l-Hanefî ve'l-İmâmi'ş-Şâfi'î*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde de (III. Ahmed, no. 1154) *Kitâbu'n-Nüket fi'l-mesâili'l-muhtelef fîhâ beyne'ş-Şâfi'î ve beyne Ebî Hanîfe* adlarını taşıyan birer nüshası bulunmaktadır. Sübkî bu eserin de kendi türünün ilki olduğunu, böyle bir kitabı ancak hem fıkhı, hem de hadisi iyi bilen birinin yazabileceğini söylemektedir.

5. *Ahkâmu'l-Kur'ân. Mecmû'âtu kelâmi'ş-Şâfi'î fî ahkâmi'l-Kur'ân* adıyla da anılmaktadır. Abdülganî Abdülhâlik tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1395).

Beyhakî'nin bunların dışında çeşitli kaynaklarda şu eserleri de zikredilmektedir: *et-Tergîb ve't-terhîb, el-Ma'ârif* (*Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs*), *Fadâ'ilu's-sahâbe, Menâkıbu'l-İmâm Ahmed, Şerhu'l-esmâ'i'l-hüsnâ, Kitâbu'r-Rü'ye, Câmi'u ebvâbi kırâ'ati'l-Kur'ân, Kitâbu'l-Esrâ, Yenâbî'u'l-usûl* (*el-Yenâbî' fi'l-usûl*), *el-Muhît* (*el-Muhît yete alleku bi-ilmi'm-hadîs*).

BİBLİYOGRAFYA:

Beyhakî, *Beyânu hata'i men ahta'e 'ale'ş-Şâfi'î* (nşr. Şerif Nâyif), Beyrut 1402/1983, nâşirin mukaddimesi, s. 15-52; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülmu'tî Kal'acî), Beyrut 1405/ 1985, nâşirin mukaddimesi, s. 92-119; Beyhakî, *el-İ'tikâd ve'l-hidâye ilâ sebîli'r-reşâd* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1405/1985, nâşirin girişi; *el-Hâfız el-Beyhakî fî sütûr*, s. 7-13; Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 381; İbn Asâkir, *Tebyînu kezibi'l-müfterî*, s. 265-267; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VIII, 242; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 75-76; Zehebî, *A'lâmu'n-nübelâ*, XVIII, 163-170; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1132-1135; Sübkî, *Tabakât*, IV, 8-16; İsnevî, *Tabakâtu'ş-Şâfi'iyye*, I, 198-200; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, V, 77-78; *Keşfu'z-zunûn*, I, 9, 53, 261, 400, 574, 721, 760; II, 1007, 1047, 1391, 1393, 1455, 1581-1582, 1621, 1726, 1739, 1836, 1957, 2051; Abdülazîz ed-Dihlevî, *Bustânu'l-muhaddisîn*, s. 101-104; Serkîs, *Mu'cem*, I, 620-621; Brockelmann, *GAL*, I, 446-447; Suppl., I, 618-619; Brockelmann, GAL (Ar.), VI, 231; Brockelmann, "Beyhakî", İA, II, 582; Brockelmann, "el-Beyhakî", DMİ, IV, 429-430; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 33-34; Kays Âl-i Kays, el-Îrâniyyûn, II/2, s. 513-523; M. Şerefeddin, "Selçuklular Devrinde Mezâhib", TM, I (1925), s. 104-105; J. Robson, "al-Bayhakî", EI² (Fr.), I, 1164; J. Robson – İdâre, "el-Beyhakî", UDMİ, V, 317-318.

M. Yaşar Kandemir

Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi maddesi: Yıl: 1992, cilt: 6, sayfa: 58-61

Akaide Dair Görüşleri. Beyhakî itikadî konularla yakından ilgilenmiş, özellikle akaide dair hadisleri ihtiva eden ve bunlara yorumlar getiren kitaplar yazmış Sünnî bir âlimdir. *el-İ'tikâd* ve *Şuabu'l-îmân* gibi akaidin bütün meselelerini konu edinen eserlerinin yanında *el-Esmâ' ve's-sıfât, Kitâbu'l-Kazâ' ve'l-kader, el-Ba's ve'n-nüşûr, Delâ'ilü'n-nübüvve* gibi

bir veya birkaç konuyu incelediği eserleri de vardır. Devrinin ünlü kelâmcılarından biri olan İbn Fûrek'in derslerine devam ederek diğer ilimlerin yanı sıra akaid alanında da kendisini yetiştirmiştir. Beyhakî itikadî meseleleri bir taraftan nakillerle delillendirirken diğer taraftan aklî istidlâllere de başvurmuş ve böylece Selefî-Eş'arî bir çizgi takip etmiştir. O bu metodun Şîa, Mu'tezile ve Müşebbihe gruplarının etkilerini asgariye indireceğini düşünmüştür. Beyhakî'nin başlıca akaid konularına dair görüşlerini şöylece özetlemek mümkündür:

1. **İlâhiyyât.** Peygamberlerin ortaya koyduğu naklî deliller yanında âlemin hâdis ve mükemmel bir düzene sahip olması, varlıklarda birbirine zıt unsurlarm uyum içinde bir arada bulunması, ayrıca peygamberlerin gösterdikleri mûcizeler Allah'ın varlığına ilişkin delillerdir (*el-İ'tikâd*, s. 12-13, 15).

Allah Teâlâ'ya muhtelif naslarda hay, alîm, kadîr, mürîd, mütekellim, semî', basîr, hâlik, râzık gibi isimlerin nisbet edilmesi zâtıyla birlikte sıfatlarının da bulunduğunu gösterir. Eğer sıfatları bulunmasaydı sadece zâtının mevcudiyetini ifade eden kadîm, evvel, âhir, hak gibi isimlerinin bulunması gerekirdi. Halbuki bunlardan başka kudret sıfatını anlatan kâdir, kâhir, muktedir; ilim sıfatına işaret eden alîm, habîr, hakîm, hâfız, muhsî; fiilî sıfatlarını haber veren hâlik, râzık, bedi', bâri', muhyî, mumît ve yaratıklara benzemediğini bildiren ahad, müteâlî, azîz, mecîd, karîb, muhît gibi isimleri de vardır. Ayrıca naslarda ilim, kudret ve irade müstakil birer sıfat olarak da zâtına nisbet edilmektedir. Zâtî ve fiilî kısımlarına ayrılan ilâhî sıfatların ilk grubuna girenler kadîm, ikinci grubunda yer alanlar ise hâdistir. İlâhî sıfatlardan hayat, ilim, irade, kudret, kelâm gibi zâtî sıfatlarla yaratma, rızık verme, öldürme, diriltme gibi fiilî sıfatları aklen ispat etmek mümkün olmakla birlikte bir kısım zâtî ve fiilî sıfatlar vardır ki bunlar sadece nakil yoluyla bilinir. Meselâ yed, vech, ayn zâtî-haberî sıfatlardan olup keyfiyetlerinin bilinmesi imkânsızdır. Fakat akıl onların yaratıklar hakkında kullanıldıkları anlamlarda Allah'a atfedilemeyeceğine de hükmeder. Tevâtür derecesindeki naslarla sabit olmayıp sadece âhad haberlerle rivayet edilen kef, yemîn, sûret, esâbî' gibi zâtî-haberî sıfatlarla ityân, mecî' gibi sübûtu kesin bulunan fiilî-haberî sıfatların te'vil edilmesi gerekir. Allah

zâtıyla yaratıkların içinde mevcut olmamakla ve bir mekânda bulunmamakla birlikte belli niteliklere sahip maddî bir nesne olan arşa istivâ (uluv) etmiştir. Fakat bu istivânın gerçek mânasını Allah'a havale etmelidir. Allah'a nisbet edilen isimler (esmâ-i hüsnâ) naslarm belirlemesiyle sabittir, ancak âlimlerin ittifakla lâyık gördüğü isimlerin de O'na atfedilmesi mümkündür. Beyhakî, Kur'an'da bazı sûrelerin baş taraflarında yer alan "hurûf-ı mukattaa"nm ilâhî isimlerin remizleri olduğunu öne sürmüştür.

Kadere inanmak esasen Allah'ın ilim, kudret ve irade sıfatlarına iman etmenin bir gereğidir. Zira naslarda Allah'ın her şeyi önceden bildiği, mülkünde mutlak tasarruf sahibi olduğu ve kulların fiilleri dahil olmak üzere her şeyi kendi hür iradesiyle yarattığı belirtilmektedir. Allah kullarından dilediğini dalâlete, dilediğini hidayete sevk eder. Ne var ki dalâlete sevk ederken adaletten ayrılmaz, küfrü de çok defa fark edilemeyen çeşitli hikmetlere bağlı olarak yaratır (*Kitâbu'l-Kazâ' ve'l-kader*, vr. 62[a], 65[a]).

2. **Nübüvvet**. Geçmiş peygamberlerin nübüvvetleri mûcize ile bilindiği gibi Hz. Muhammed'in nübüvveti de gösterdiği mûcizelerle ispat edilir. Bunların en önemlisi Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'an'ın taşıdığı en önemli beşer üstü özellik (i'câz) din, felsefe, ahlâk, astronomi, fen ilimleri gibi ihtisas gerektiren birçok konuya dair bilgiler ihtiva etmesine rağmen ümmî bir insanın elinde ortaya çıkması ve bu veciz kitaptan ilham alınarak ciltler dolusu eserlerin yazılması noktalarında toplanır (*Delâ'ilü'n-nübüvve*, I, 1718; *el-İ'tikâd*, s. 146-148). Peygamberler ölümlerinden sonra bile Allah katında diridirler. Son peygamber Hz. Muhammed'le birlikte bütün peygamberlere inanmak farzdır; zira Kur'ân-ı Kerîm'de onların bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr edenler kâfir olarak nitelendirilmiştir (en-Nisâ 4/150-151).

3. **Ahiret Halleri**. Kabir azabı veya nimeti, ruhun cesede ait bir parçaya iade edilmesiyle gerçekleşmiş olabilir. Bu aklen imkânsız değildir. Ölen kişinin ruhunu teslim ediş tarzı ile öldüğü yer kabir azabı görüp görmeyeceğine işaret eder. Ahirette yaratıkların hesaba çekilmesi tek tek değil toplu olarak gerçekleşecektir; amellerin tartılması bu hesaba çekilme işleminden ayrı bir safhadır. Amellerin tartılması naslarda

belirtildiği üzere (vezin) zâhirî anlamıyla vuku bulacaktır. İyilikleri ağır gelenler azap görmeden cennete gireceklerdir. Cennette müminlerin amellerine göre girecekleri dört ayrı bölüm vardır. Cennet göklerin üstünde ve Arş'ın altındadır.

4. **İman-Günah ve Mükellefiyet.** İmanın kalp ile tasdik ve dil ile ikrardan oluşan iki unsuru vardır. Bir engel bulunmadıkça kalbindeki tasdiki diliyle ifade etmeyen kimse mümin sayılmaz. İman, ilâhî buyruklara itaat etmekle çoğalıp isyan etmekle azalmasına rağmen hiç bir günah sahibini imandan mahrum bırakmaz. Zira Allah'a eş koşmayan bütün müminler kurtuluşa eren zümreden sayılmışlardır (el-En'âm 6/82). Günahkâr müminler hakkında verilecek en isabetli hüküm, onların imanlarının kemal derecesinde bulunmadığıdır. İman ile İslâm aynı anlama gelir. Naslarda birinin diğerinin yerinde kullanılmış olması (ez-Zâriyât 51/35) bunu gösterir. Kâfirler de iman mükellefiyetinden başka İslâmî emir ve yasaklara da muhatap olup bunlara uymadıklarından dolayı ayrıca sorumlu tutulacaklardır. Çocuklara dünyada babalarının inançlarına göre muamele edilir, âhiretteki durumlarına gelince bu hususstaki hükmü Allah'a havale etmek gerekir.

Bu akaid telakkilerinin incelenmesinden anlaşılacağı üzere Beyhakî bütün ilâhî sıfatları zâtî ve fiilî kısımlarına ayırmış, bunlardan bazı haberî sıfatların te'vil edilmemesi gerektiğini kabul ederek Selefiyye'ye uymuş, bazılarının te'vilini ise zaruri görmek ve bir kısım zâtî sıfatların akılla bilinebileceğini belirtmek suretiyle de kelâmcıların görüşüne katılmıştır. Arş'a istivâ konusunda Ebû Hanîfe, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî gibi âlimlerle aynı görüşü paylaşmış, fiilî sıfatların hâdis olduğunu söyleyerek Eş'ariyye'nin yanında yer almış, Kur'an'ın ihtiva ettiği ilimlere işaret edip bunu kendine göre en önemli i'câz noktası olarak görmüştür. İmanın iki unsuru bulunduğunu benimseyerek bazı Mâtürîdî âlimlerin görüşlerine katılmış; iman ile İslâm'ın aynı anlama geldiğini savunarak yine Mâtürîdiyye'ye iştirak etmiştir. İlâhî sıfatları ispat ederken esmâ-i hüsnâdan hareket etmiş ve kendine has bir açıklama yaparak bir taraftan ilâhî isimlerin tevkîfî olduğunu kabul ederken diğer taraftan naslarda bulunmamakla birlikte yetkinlik ifade eden bazı isimleri Allah'a nisbet etmekte sakınca görmemiştir.

Beyhakî'nin itikadî görüşleri üzerinde İbn Fûrek ve Halîmî gibi kelâmcıların yanında Ebû Süleyman el-Hattâbî gibi hadisçilerin de önemli tesiri olduğu söylenebilir. Eserlerinde sözü edilen âlimlerden yaptığı bol iktibaslar da bunu teyit edici mahiyettedir. Ulûhiyyetle ilgili görüşlerini *el-Beyhakî ve mevkıfuhû mine'l-ilâhiyyât* adlı araştırmasında inceleyen Ahmed b. Atıyye el-Gamidî, bazı haberî sıfatları te'vil etmesini gerekçe göstererek Beyhakî'nin haberî sıfatlar noktasında Selefî sayılamayacağını ileri sürmüşse de bu görüş pek isabetli görünmemektedir. Çünkü Selefiyye'nin önde gelen temsilcilerinden Ahmed b. Hanbel'in bile bazı haberî sıfatları te'vil ettiği bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-sıfât*, s. 11, 137-138, 151-152, 161, 234, 364, 376-377, 384, 387, 394-397, 446, 497, 502, 506, 534, 540, 552; Beyhakî, *el-İ'tikâd 'alâ mezhebi's-Selef*, Beyrut 1404/1984, s. 12-15, 31-32, 38, 40, 55-57, 67, 73-74, 88, 89, 95, 127, 143, 146-148, 173; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, Beyrut 1410/1989, I, 38, 43, 44, 50, 60, 121-122, 145, 205, 245-246, 253, 256-258, 263, 330, 348-349, 354; Beyhakî, *Kitâbu'l-Kazâ' ve'l-kader*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1498, vr. 2[a], 12[a], 13[a], 40b, 62[a], 65[a]; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdurrahman Osman), Kahire 1389/1969, I, 17-18, 23, 31; Beyhakî, *el-Ba's ve'n-nüşûr*, Beyrut 1408/1988, s. 64, 86, 87; Ahmed b. Atıyye el-Gâmidî, *el-Beyhakî ve mevkıfuhû mine'l-ilâhiyyât*, Medine 1402/1983, s. 58, 85-86, 87-89, 95-107, 118, 124, 127, 131, 134-135, 139, 273.

Yusuf Şevki Yavuz

Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi maddesi: Yıl: 1992, cilt: 6, sayfa: 61-62

KİTAP HAKKINDA

Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin (ö. 458/1066) kâmil imanın oluşmasını sağlayan dinî davranışlar hakkındaki eseri.

Kitabın mukaddimesinde adı zikredilmemekle birlikte müellif, imanın temel konuları ile tâli meselelerini cemeden bir kitap yazmayı arzu ettiğini belirtmekte (Şuabu'l-îmân, I, 28), dolayısıyla diğer bazı eserlerinde bu kitabı için "el-Câmi'", "el-Câmi'u'l-musannef fî şuabi'l-îmân" şeklinde yaptığı isimlendirmeye işaret etmektedir (a.g.e., neşredenin girişi, I, 19). Eser, daha sonra yapılan muhtasarları ile biyografi kaynaklarında Şuabu'l-îmân diye anılmıştır. Müellif mukaddimede ayrıca Ebû Abdillah el-Halîmî'nin *el-Minhâc fî şuabi'l-îmân*'ında konuyla ilgili yeterli bilgi verdiğini söylemekte, plan açısından onu örnek aldığını ve her bölümde onun açıklamalarını naklettiğini bildirmekte, ancak Halîmî'nin çıkardığı hadis senedlerini kendisinin eklediğini ve asılsız rivayetlere yer vermediğini belirtmektedir. Beyhakî yine mukaddimede, Şuabu'l-îmân'm içerdiği konuları *el-Esmâ' ve's-sıfât* ile *ed-Da'avât* gibi adlarını sıraladığı sekiz eserinde ve *es-Sünen*'inde daha tatminkâr şekilde işlediğini kaydetmektedir (I, 28-29).

Şuabu'l-îmân'ın ilk kısmı bu tür eserlere esas teşkil eden, "İman altmış küsur (veya yetmiş küsur) şubedir ..." meâlindeki hadisle başlar. Müellif, Halîmî'nin yaptığı gibi ikinci rivayeti tercih ederek yine onun gibi kitabını yetmiş yedi bölüme (bab) ayırdığını söyler. Ancak bölümlere geçmeden önce on bir bab içinde imanın mahiyeti, amelle münasebeti, âyet ve hadislerde işaret edilen imanın artması ve eksilmesinin mânası, mukallidin imanı gibi konular hakkında kısa bilgiler verir. Şuabu'l-îmân'ın ilk dokuz bölümü altı iman esasına ayrılmıştır. Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl'ün yedi ciltten oluşan (VIII ve IX. ciltler fihristtir) neşrinin ilk cildinin sonunda yer alan 200 sayfanın yarısı Allah'ı sevme, yarısı da O'na karşı saygılı olma (muhabbet, havf) konularını içermektedir. Kitabın II. cildinin ilk iki bölümünde Allah'ın rahmetine ümit bağlama ve O'na tevekkül etme konuları işlendikten sonra on dördüncü ve on beşinci bölümlerde Hz. Peygamber sevgisine temas

edilmekte, ardından kişinin dinde sadakat ve kararlılık göstermesinin önemi belirtilmektedir. On yedi ve on sekizinci bölümlerde ilim öğrenme ve ilmi yaymanın dindeki yeri üzerinde durulduktan sonra 250 sayfaya yaklaşan bir hacim içinde Kur'an okumanın ve onu anlayıp gereğince amel etmenin imanla bağlantısı açıklanmaktadır.

Eserin yirmi-yirmi beşinci bölümlerini içeren III. ciltte tahâret, namaz, zekât, oruç, itikâf ve hac konuları iman-amel bağlamında ele alınmış, yirmi altı-otuz sekizinci bölümleri oluşturan IV. ciltte cihad bahsi anlatılmış, kefâret ve akidlere temas edilmiştir. Ardından ahlâkî konulara geçilerek Allah'ın nimetlerine şükür, dilin kötü sözlerden korunması, emanete riayet, cana ve namusa tecavüzden sakınma ve kul hakkına önem verme konuları işlenmiştir. Şuabu'l-îmân'ın V. cildinde otuz dokuz-kırk sekizinci bölümlerde yiyecek içecek ve giyimde meşrû sınırlar, bazı oyun ve eğlencelerin haram kılınması, kinden, hasetten ve insanların gizli taraflarını araştırmaktan uzak durma, ihlâslı olma, tövbeye sarılma ve kurban gibi konular ele alınmıştır. Kırk dokuz-altmış üçüncü bölümleri içeren VI. ciltte ulu'l-emre itaat, müslüman toplumdan ayrılmama, adaletle hükmetme, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker, iyilikte yardımlaşma, anne babaya ve akrabaya iyi davranma, idaresi altında bulunanlara hoşgörü ile yaklaşma, selâmlaşma, hastaları ziyaret etme konularına değinilmiştir. Kitabın altmış dört-yetmiş yedinci bölümlerini ihtiva eden VII. cildi de inkârcı ve bozgunculardan uzak durma, komşularla iyi geçinme, misafire ikramda bulunma, insanların kusur ve ayıplarını örtme, sabırlı olma, dünyaya bağlanmama, dedikodudan uzak durma, kendisi için sevdiği şeyi başkaları için de sevme gibi ahlâkî meselelere ayrılmıştır.

Beyhakî'nin Şuabu'l-îmân'ı ilk muhaddislerden itibaren bilinip itibar edilen sahîh veya sünenlerde "Kitâbü'l-Îmân" başlığı altında şerhedilen meşhur bir hadisin şerhi niteliğindedir. Eserde doğrudan akaidle ilgili 325 sayfalık bir bölümden sonra tahâret ve namazdan başlamak üzere ibadet konuları ele alınmış, geri kalan geniş hacim içinde Resûlullah'a muhabbet, ilim tahsili, Kur'an okuma, cihad ve özellikle ahlâkî davranışlar anlatılmıştır. Bu muhtevasıyla eser hadis rivayetlerine dayanan geniş bir ilmihal özelliği taşımaktadır. Kitabın Halîmî'ye ait *el-Minhâc fî şuabi'l-îmân*'dan farkı ilgili bahislerde birden fazla rivayetin ve

bunların senedlerinin zikredilmesidir. Beyhakî mukaddimede belirttiği gibi genelde açıklamaları isim zikrederek Halîmî'den almış, bu arada kendi eserlerine de atıflar yapmıştır. Kitabın Muhammed b. Saîd neşrinde 1100 sayfadan oluşan hadis ve eser (Resûlullah, ashap ve tâbiînden nakledilen rivayetler) fihristi toplam 11.269 rivayeti kapsamaktadır. Şuabu'l-îmân, Ferrâ el-Begavî'nin *Mesâbîhu's-sünne* ve İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî'nin *Keşfu'l-hafâ*'sının kaynaklarından birini teşkil etmiştir.

Eserin bazı muhtasarları yapılmıştır. Bunlardan biri Ömer b. Abdirrahman el-Kazvînî'ye (nşr. M. Münîr ed-Dımaşkî, Kahire 1343, 1355; nşr. Abdülkâdir el-Arnaût, Dımaşk 1403), diğeri Yâsîn b. Mûsâ el-Aclûnî'ye aittir. İbn Receb'in muhtasarı da neşredilmiştir (Kahire 1355). Kâtib Çelebi kitabın Muhammed b. Hameveyh, Şemseddin Konevî ve Celâleddin es-Suyûtî tarafından ihtisar edildiğini kaydetmektedir. Ancak Suyûtî'nin muhtasarı (*el-Müntekâ*) eserde yer alan hadisleri Kutub-i Sitte'de bulunan rivayetleriyle desteklediği için bir yönüyle "zevâid" niteliği taşımaktadır (*Keşfu'z-zunûn*, I, 574; karş. *Tercümânu Şu'abi'l-îmân*, neşredenin girişi, s. 34-35). Ayrıca Muhammed b. İdrîs Kandehlevî'nin *Tuhfetu'l-ihvân bi-şerhi hadîsi Şu'abi'l-îmân* adlı bir çalışması vardır (Lahor, ts.). Hanifi Akın, Ebu'l-Kâsım el-Kazvînî'ye ait muhtasarı İmanın Şubeleri-Şuabu'l-İmân (Beyhakî) Muhtasarı adıyla tercüme etmiştir (İstanbul 2005).

Şuabu'l-îmân'ın birçok nüshası bulunmaktadır (meselâ Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 216; Nuruosmaniye Ktp., nr. 1123; TSMK, III. Ahmed, nr. 499). Haydarâbâd (1406/1986) ve Bombay'da (nşr. Abdülali Abdülhamîd Hâmid, 1406/1986) eksik olarak basılan kitabın dokuz cilt halinde ilmî neşri gerçekleştirilmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA:

Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şuabu'l-îmân* (nşr. M. Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1410/1990, I-IX, tür.yer., ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 19; *Keşfu'z-zunûn*, I, 574; Ömer b. Reslân el-Bulkînî, *Tercümânu Şu'abi'l-îmân* (nşr. Suûd b. Abdülazîz ed-Da'cân), Medine-Dımaşk 1424/2004, neşredenin girişi, s. 34-35, 42-43.

Bekir Topaloğlu

Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi maddesi: Yıl: 1992, cilt: 39, sayfa: 219-221

ŞUABU'L-ÎMAN

Kâmil imanın oluşmasını sağlayan dinî davranışları konu alan bir telif türü.

Sözlükte "bölüm, kısım" anlamındaki şu'benin çoğulu olan *şuab* ile îmân kelimesinden meydana gelen bu terkip "imanı teşkil eden davranış çeşitleri" demektir.

Şuabu'l-îmân terkibi hadislerde imanın altmış küsur (Buhârî, "îmân", 3), altmış dört (*Müsned*, II, 379; Tirmizî, "îmân", 6), altmış küsur veya yetmiş küsur (Müslim, "îmân", 57, 58), yetmiş veya yetmiş iki (Ebû Abdillah İbn Mende, I, 335) şube olduğunu belirten ifadelerde geçer. Söz konusu rivayetlerde şube yerine zaman zaman bab kelimesi de kullanılır (*Müsned*, II, 379; Tirmizî, "îmân", 6). Bazı müellifler, tamamı Ebû Hureyre'den nakledilen bu rivayetlerde "*bid*" (küsur, üç ile on arasında bir sayı) kelimesinin kullanılmasını imanı oluşturan hususların kesin bir sayıya bağlanmadığı şeklinde yorumlamış, bazıları da söz konusu ifadelerle imanın şubelerini saymanın amaçlandığını söylemiştir. İbadetlerin hadiste belirtilen miktarı çok aştığını, sünen kitaplarında imandan sayılan hususların yetmiş küsurdan az olduğunu belirten İbn Hibbân, Kur'an'da imandan kabul edildiği bildirilen amelleri saydığım ve bu suretle yetmiş küsura ulaştığını kaydetmektedir (Ebû Hafs Sirâcuddin Ömer b. Ali el-Kazvînî, s. 5). Şuabu'l-îmân müelliflerinden İbn Hibbân, Ebû Abdillah el-Halîmî ve Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, eserlerini imanın yetmiş küsur şube olduğunu beyan eden Müslim hadisine dayandırarak yetmiş yedi şubeyi esas alırlarken İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî ve İbn Hacer

el-Askalânî altmış küsur, İbn Batta ise yetmiş şube olduğunu bildiren hadisi göz önünde bulundurmuştur. Söz konusu bölümleri yetmiş dört ve altmış dokuz diye kabul edenler de vardır. Cibrîl hadisindeki iman, İslâm ve ihsan taksiminden hareket eden Bulkînî her bölüm için yirmi üç şube ayırıp altmış dokuz rakamına ulaşmıştır.

Şuabu'l-îmân telif türü ortaya çıkmadan önce Buhârî (kitap nr. 2) ve Müslim ile (kitap nr. 1) Tirmizî'nin (kitap nr. 38) *el-Câmi'u's-sahîh*'leri ve Nesâî'nin *es-Sünen*'inde (kitap nr. 47) *"Kitâbu'l-Îmân"* başlığı altında benzer muhtevalara yer verilmiş, bu da bir bakıma daha sonra telif edilecek eserlere örnek teşkil etmiştir. Türün ilk örneğini veren Buhârî'nin, eserinin *"Kitâbu'l-Îmân"*ında belli bir düzene uymadan sıraladığı elli sekiz hadis; iman, amel ve ahlâk konularına dairdir. Buhârî şârihi Bedreddin el-Aynî kâmil imanın kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve organların ameliyle oluşacağını göz önünde bulundurup imanı teşkil eden davranışları otuzu tasdik, yedisi ikrar ve kırkı bedenle (amel) ilgili olmak üzere yetmiş yedi olarak sıralamıştır (*Umdetü'l-kârî*, I, 143-146).

Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe ile Ebû Abdillah İbn Mende gibi muhaddislerin kaleme aldığı *"Kitâbu'l-Îmân"* türü eserlerde genellikle iman ve amelle ilgili hadisler rivayet edilmişse de bunlar muhteva bakımından şuabu'l-îmân türü içinde yer alır (DİA, XIX, 442; XX, 179). Şuabu'l-îmân'la ilgili kabul edilen İbn Hibbân'a ait *Vasfu'l-îmân ve şu'abuh* adlı eser günümüze intikal etmemiştir. Bu türün zamanımıza ulaşan en eski eseri Ebû Abdillah el-Halîmî'nin *el-Minhâc fî şuabi'l-îmân*'ıdır. Yetmiş yedi bölüm halinde düzenlenen eserin (nşr. Hilmî Muhammed Fûde, Beyrut 1399/1979) üçte biri teorik anlamda iman meselelerine ait olup geri kalan bölümlerde imana irca edilebilecek davranışlar olarak ibadetlere ve ahlâk kurallarına yer verilmiştir. Ahmed b. el-Hüseyin el-Beyhakî'nin *Şuabu'l-îmân*'ı türün en meşhur kitabıdır. Plan ve muhteva bakımından Halîmî'den faydalanılan bu eser de yetmiş yedi şubeye ayrılmıştır (nşr. Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Beyrut 1410/1990). Konuya dair eserler arasında Abdülcelîl b. Mûsâ el-Kasrî'nin yetmiş dört bölüm halinde düzenlenen *Şuabu'l-îmân*'ı (nşr. Seyyid Kisrevî Hasan, Beyrut 1416/1995), Ömer b. Reslân el-Bulkînî'nin altmış dokuz bölümden oluşan *Tercumânu şuabi'l-îmân*'ı da zikredilebilir. Bulkînî

kitabının planını Cibrîl hadisindeki iman, İslâm, ihsan taksimine dayandırmış ve her bölümü yirmi üç şubeye ayırmıştır (nşr. Suûd b. Abdülazîz ed-Da'cân, Medine-Dımaşk 1424/2004). Bunların dışında Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr'in yetmiş üç bölüm halinde tertiplediği küçük bir risâlesi (Dımaşk, Dâru'l-kutubi'z-Zâhiriyye, nr. 115), Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Tahrîru'l-beyân fî takrîri şuabi'l-îmân*'ı (*Keşfu'z-zunûn*, II, 1048) ve İsmâil Hakkı Bursevî'nin *Şerhu şuabi'l-îmân*'ı (İstanbul 1304) zikredilebilir (ayrıca bak. a.g.e., II, 1047; *İzâhu'l-meknûn*, II, 237).

Şuabu'l-îmân türü eserlerde, "Rabbimiz Allah'tır" deyip doğruluk üzere hayatlarını sürdürmek isteyen insanların yollarını aydınlatmanın amaçlandığı anlaşılmaktadır. Bunların genellikle muhaddis ve fakih olan müelliflerinin Kütüb-i Sitte'de yer alan ilgili hadisleri temel aldıklarını söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu eserlerin muhtevaları -iç düzen bakımından bazı farklılıklarla birlikte- birbirine benzer. Bu muhteva içinde altı iman esası, mürettep ibadetler, ilâhî emir ve nehiy şeklindeki görevler, ahlâkî-insanî davranışlar temel konular çerçevesinde ele alınmış, bu arada psikolojik etkenler ve özel haller üzerinde de durulmuştur. Söz konusu eserlerin eğitim ve öğretim faaliyetleri için malzeme sağlayan çalışmalar olduğunu söylemek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA:

Müsned, II, 379; Ebû Abdillah İbn Mende, *Kitâbu'l-Îmân* (nşr. Ali b. Muhammed el-Fukayhî), Beyrut 1406/1985, I, 335; Abdülcelîl b. Mûsâ el-Kasrî, *Şuabu'l-îmân* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân - Seyyid Ahmed İsmâil), Kahire 1417/1997, I, 141 vd.; Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî*, Riyad 1424/2003, II, 4-6; Ebû Hafs Sirâcuddin Ömer b. Ali el-Kazvînî, *Muhtasaru Şu'abi'l-îmân* (nşr. M. Münîr ed-Dımaşkî), Kahire 1355, s. 3-8; Ebu'l-Kâsım el-Kazvînî, *Şuabu'l-İmân* (Beyhakî) Muhtasarı: İmanın Şubelerinin Mahiyeti (terc. Hanifi Akın), İstanbul 2005, s. 33 vd.; Ömer b. Reslân el-Bulkînî, *Tercümânu şuabi'l-îmân* (nşr. Suûd b. Abdülazîz ed-Da'cân), Medine-Dımaşk 1424/2004, s. 62-69, ayrıca bak. neşredenin girişi, s. 21-56; Bedreddin el-Aynî, *Umdetu'l-kârî*, Kahire 1392/1972, I, 139-146; *Keşfü'z-zunûn*, I, 574; II, 1047-1048, 1871-1872; *İzâhu'l-*

meknûn, II, 237; Brockelmann, GAL, II, 149; Suppl., II, 186; Mehmet Halife Doğan, Beyhakî'nin Şuabu'l-İman Adlı Eserinin Kelâm İlmi Açısından Tetkiki (yüksek lisans tezi, 1999), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 39-47; Veysel Kasar, Halîmî'ye Ait Şuabu'l-İman Adlı Eserin Kelâm İlmindeki Yeri (doktora tezi, 2002), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 58-62; Ali Yardım, "İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir", DİA, XIX, 442; Mehmet Ali Sönmez, "İbn Hibbân", a.e., XX, 64; M. Yaşar Kandemir, "İbn Mende, Ebû Abdullah", a.e., XX, 179.

İlyas Çelebi

Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi maddesi: Yıl: 1992, cilt: 39, sayfa: 218-219

el-MİNHÂC fî ŞUABİ'l-ÎMÂN

Ebû Abdillah el-Halîmî'nin (ö. 403/1012) iman esasları, bazı fıkıh konuları ve ahlâk kurallarına dair eseri.

Kaynakların Halîmî'ye nisbeti konusunda ittifak ettiği eserin adı müellifi tarafından *el-Minhâc* olarak zikredilmiş, muhtevasının ise imanın yetmiş küsür şubeye ayrıldığını ifade eden hadisin şerhi mahiyetinde olduğu belirtilmiş, ayrıca daha önce "şuabu'l-îmân" konusunda yazılan eserlere göre taşıdığı özelliğe temas edilmiştir. Kitabın daha sonra *el-Minhâc fî şuabi'l-îmân* olarak adlandırılması Halîmî'nin beyanlarının yanında konusunun belirtilmesi amacına yönelik olmalıdır. Sübkî eseri yaygın adıyla kaydederken İsnevî sadece *Şuabu'l-îmân*'ı tercih etmiş, diğer âlimlerin bir kısmı Sübkî'yi, bir kısmı da İsnevî'yi takip etmiştir. Kâtib Çelebi ise kitabı *Minhâcü'd-dîn* şeklinde zikretmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1871).

Halîmî mukaddimede eserin telif sebebini belirtmekte, planını kaydetmekte ve yöntemi hakkında kısa bilgi vermektedir. *el-Minhâc* on

bölüm (kısım) halinde düzenlenmiş ve her bölüm alt başlıklara ayrılmıştır. Birinci bölüm imanın mahiyetine dair olup burada kavramın etimolojisi, tanımı ve amelle münasebeti üzerinde durulmuş, özellikle ibadetlerin iman hayatının süreklilik ve etkinlik kazanmasındaki rolüne vurgu yapılmıştır. İkinci bölüm imanın artması ve eksilmesi konusuna ayrılmış, mesele oldukça geniş bir hacim içinde tartışılmış, Enfâl sûresinde (8/2) Allah'tan gelen âyetlere vâkıf oldukça imanın artacağını ifade eden ilâhî beyanı yeni dinî hükümlerden haberdar olma şeklinde yorumlayan anlayışa ağırlık verilmiştir. Eserin üçüncü bölümü imanda istisna hakkındadır. Ashabdan itibaren bazı âlimler, ileriye mâtuf iman durumlarını bilemediklerinden, "Ben inşallah müminim" şeklinde bir ifade kullanmış, bu husus kelâm literatüründe "istisna" diye anılmıştır. Halîmî burada istisna söyleminin doğru olmayacağını kanıtlamaya çalışmıştır. Dördüncü bölüm "Elfâzü'l-îmân" başlığını taşır. Müellif bu bölümde kalpteki imanın dille ifade edilmesinin gereğini naklî ve aklî delillerle kanıtlamaya önem vermiş, hangi ifadelerin sahibine mümin ve müslim niteliği kazandırdığını açıklamıştır. Ardından müslümana kâfir demenin ve ileriki zamana bağlı olarak müslüman veya kâfir olma niyetinin dinî hükmü üzerinde durulmuştur. Beşinci bölümde mukallidin, ayrıca tereddüt içinde olup ihtiyaten müslümanlara uyum sağlayanın imanı, altıncı bölümde çevresine bağlı olarak iman veya küfür konumu düşünülebilen kişilerin hükmü ele alınmıştır. Bu gruplar müslüman veya kâfir ailelerin çocukları, savaşta elde edilen esirler ve aklî dengesi yerinde olmayan kimselerden oluşur. Yedinci bölümde ihtidâ eden âkıl bâliğ kimse, henüz temyiz çağına gelmemiş çocuk, bu çağa ulaşmış olan küçük, cebir altında kalan savaş esiriyle azınlık haklarına sahip kişinin (zimmî) imanı tartışılmış, sekizinci bölümde ise fetret ehlinin dinî sorumluluğuna temas edilmiştir. Dokuzuncu bölüm, "iman etmemekle birlikte bunun çabası (istidlâl) içinde iken ölen kimsenin durumu" anlamında bir başlık taşıyorsa da bu bölüm muhteva açısından bir öncekinin devamı niteliğinde olup burada hak dine inanmanın imkânlarına sahip bulunan kişinin dinî sorumluluğu üzerinde durulmuştur.

1500 sayfa kadar bir hacmi olan el-Minhâc'ın ilk 180 sayfası, eserin dokuz bölümünü oluşturmakta, geri kalan hacmi ise onuncu bölümü

teşkil etmektedir. "Şuabu'l-îmân" (imanın muhtevası, imana ircâ edilebilecek davranışlar) diye ifade edilebilecek bu bölüm yetmiş yedi alt başlığa (*şube*) ayrılmış, her birinin altında sık sık âyet ve hadislere atıflar yapılarak açıklamalar getirilmiştir. İlk dokuz iman şubesi (imanî davranış) altı inanç esasına dairdir. Allah'a iman konusuna ayrılan birinci kısmın baş tarafında müellif dikkat çekici bir gruplandırma ile esmâ-i hüsnâyı açıklamakta, ardından Allah'ın varlığı ve birliği konularını daha çok aklî istidlâllerle kanıtlamaktadır. Daha sonra nübüvvete, kitaplara, meleklere, kadere ve âhirete iman konuları işlenmektedir. On-on dokuzuncu kısımlarda sıralanan imanî davranışlar ilk zâhidlerin teliflerine benzer şekilde muhabbet, havf, recâ, dua, tevekkül, peygamber ve ashâb sevgisi, dine bağlılık, ilim öğrenme ve öğretme, Kur'an'a saygı gösterip hakkını eda etme mevzularını içermektedir. Kitabın bundan sonraki kısmında temizlik, namaz, zekât, oruç, i'tikâf ve hac ibadeti anlatılmaktadır. Müellif bu arada ibadetlerin dindeki yerine, bir kısım fıkhî hüküm ve faziletlerine, Mâtürîdî'nin *Te'vîlâtu'l-kur'ân*'ında yaptığı gibi aklî istidlâl açısından hikmetlerine temas eder. Ardından gelen elliyi aşkın imanî davranış kısmı içinde cihad-ganimet, köle âzat etme, ayrıca adam öldürme ve hırsızlık gibi muâmelâta dair hususlar yer alırsa da bu meselelerin hukukî yönlerinden çok ahlâkî yönleri üzerinde durulmaktadır. Müellif geri kalan elliye yakın alt başlıkta imanın şubeleri olarak ahlâkî davranışları açıklar. Bunların bazısı âdâba, bazısı kötü huylara, diğerleri de ahlâkî erdemlere dairdir.

el-Minhâc fî şuabi'l-îmân, Ebû Hanîfe'nin temel İslâmî ilimler anlamındaki fıkıh kavramına sığdırdığı muhtevaya benzer bir içeriğe sahiptir. Eser, plan bakımından düzenli olmamakla birlikte Gazzâlî'nin *İhyâ'u ulûmi'd-dîn*'ini andırmaktadır. Halîmî, konuları yer yer Mâtürîdî'nin istidlâllerine benzer şekilde ilâhî hikmet çerçevesinde özgün aklî yaklaşımlar yaparak incelemektedir. Eserde 1600'e yaklaşan âyetle bu sayıyı aşan hadisin (neşredenin girişi, I, 8), ayrıca sahâbe ve tâbiîne atfedilen birçok naklin yer alması dikkat çekicidir. Bu açıdan Halîmî'nin nakilden hareket eden eleştirici bir Sünnî kelâmcısı olduğunu, *el-Minhâc*'ın da Ebû Hanîfe'nin fıkıh tarifine paralel olarak geniş mânasıyla bir usûlü'd-dîn kitabı niteliği taşıdığını söylemek mümkündür.

Kâtib Çelebi, el-Minhâc'ı Alâeddin el-Konevî'nin ihtisar ettiğini (*el-İbtihâc muhtasarü'l-Minhâc*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1559; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 1268 [Fuat Sezgin bu numarayı 1628 olarak vermektedir, bak. GAS, I, 608]), ayrıca Uşmûnî'nin kitabı *Nazmu'l-Minhâc* adıyla nazma çevirdiğini ve Hatîb eş-Şirbînî tarafından şerh edildiğini kaydetmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1871-1872; ayrıca bak. *el-Minhâc*, neşredenin girişi, I, 33-34; Ziriklî, V, 10; VI, 6). *el-Minhâc*'ı ihtisar ettiği belirtilen (Brockelmann, GAL, Suppl., I, 349; Sezgin, I, 608; DİA, XXIV, 576) Abdülcelîl b. Mûsâ el-Kasrî'ye ait eserin (*Şuabu'l-îmân*, nşr. Seyyid Kisrevî Hasan, Beyrut 1416/1995; nşr. Eymen Sâlih Şa'bân - Seyyid Ahmed İsmâil, Kahire 1417/1996) *el-Minhâc*'ın muhtasarı değil "şuabü'l-îmân" türünde yazılmış bir başka eser olduğu anlaşılmaktadır. Hilmî Muhammed Fûde, *el-Minhâc fî şuabi'l-îmân*'ın iki yazma nüshasına dayanarak dikkatsiz bir neşrini gerçekleştirmiş (bak. Bibl.), Veysel Kasar da eser üzerinde bir doktora çalışması yapmıştır (Halîmî'ye Ait Şuabu'l-iman Adlı Eserin Kelâm İlmindeki Yeri, 2002, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA:

Ebû Abdillah el-Halîmî, *el-Minhâc fî şuabi'l-îmân* (nşr. Hilmî M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I-III; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 8, 33-34; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), IV, 335; X, 134; İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye*, I, 405; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1047, 1871-1872; Brockelmann, GAL, I, 212; Suppl., I, 349; *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 308; Sezgin, GAS, I, 608; Karatay, Arapça Yazmalar, II, 132; III, 7; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 10; VI, 6; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü'ş-şâmil*, II, 214-215; Yusuf Şevki Yavuz, "Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin", DİA, VI, 62; a.mlf., "el-Esmâ ve's-sıfât", a.e., XI, 422; Metin Yurdagür, "Halîmî, Ebû Abdullah", a.e., XV, 341; Talat Koçyiğit, "Kasrî, Abdülcelîl b. Mûsâ", a.e., XXIV, 576; Tahsin Özcan, "Konevî, Alâeddin", a.e., XXVI, 164.

Metin Yurdagür

Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi maddesi: Yıl: 2005, cilt: 30, sayfa: 106-107

Ey kerem sahibi olan Rabbim! İşimi kolaylaştır ve yardım et!

Hafız Ali b. Mûsa el-Beyhakî der ki: Tek, Kadim, Azîm, Vâsi, Alîm olan ve insanı en güzel şekilde yaratan, ona en güzel şekilde öğreten, yarattıklarının birçoğundan üstün kılan Allah'a hamd olsun. Ona hamd eder, ondan yardım dilerim. Hataya düşmekten ona sığınır, beni güzel söz ve amellere yöneltmesini dilerim. Peygamberi, üstün ve seçilmiş resulü, peygamberlerin sonuncusu ve efendisi Mustafa'ya (sallallahu aleyhi vesellem), temiz ve pak olan ailesine çokça salât etmesini niyaz ederim.

Derim ki; Yüce Allah beni dinin usulünde (temel prensiplerinde) ve füruunda geniş çaplı kitaplar tasnif etmeye muvaffak kıldı. Bundan dolayı Allah'a sayısız hamd ederim. Ben, imanın usulünü ve füruunu içine alan, onu açıklayan ve gereğini yerine getirmeyi, iyiliğe teşvik kötülükten sakındırmayı kapsayan rivayetleri tasnif etmeyi istedim. Hâkim Ebû Abdillah Hüseyn b. Ali el-Halîmî'nin –Allah bize de, ona da merhamet etsin- *"Kitâbu'l-Minhâc el-Musannef fî Şuabu'l-İman"* adlı kitabında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hadisinde belirttiği iman şubelerinin hepsinin farzlarını, sünnetlerini, adabını ve bu konuda gelen rivayetlerin yeterli derecede zikredildiğini gördüm. Ben bu konudaki hadisleri bölümlere ayırdım ve her konuda bu hadisleri naklederken yaptığı açıklamalardan kasdettiklerini anlattım. Ancak merhum (Hâkim Ebû Abdillah Hüseyn b. Ali el-Halîmî) uzun olmaması için hadislerin sadece metinlerini zikredip senetleri zikretmedi. Ben ise hadis ehlinden olduğum için senetleri ve bu isnâdlar hakkında söylenenleri de açıklamayı istedim. Sadece sıhhatinden şüphe edilmeyen hadislerin senedinde fazla açıklamaya gitmedim. Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) sabit olan bir hadiste: "*Bir hadisi (Benim adıma) yalan olduğunu bildiği halde söyleyen yalancılardan biridir*" buyurulmaktadır. İmam Ebû Abdillah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî'nin bildirdiğine göre Süfyan b. Uyeyne demiş ki: Bir gün Zührî bana bir hadis anlatınca: "Hadisi senetsiz anlat" dedim. Zührî ise: "Sen dama merdivensiz çıkabilir misin?" karşılığını verdi.

Bu hadis-i şerifi ve hikayeyi isnâdıyla (diğer eserlerim olan) *Kitabu'l-Medhal*'da, *el-Esmâ ve's-Sifât*'ta, *Kitabu'l-İman*'da, *el-Kader*'de, *er-Ru'ye*'de, *Delâilu'n-Nübüvve*'de, *el-Ba's ve'n-Nüşûr*'da, *"Azabu'l-Kabr*'da *ve ed-Da'vât*'ta zikrettim. Sonra sünnetler konusunu Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahya el-Müzenî'nin *Muhtasar*'ında geçtiği tertip üzere her konuda gerektiği zaman zikrettim. Bu kitapta ise uzatmamak için senetleri sadece gerektiği zaman

zikrettim. Bu işimde ve bütün işlerimde Kendisinden başka güç sahibi olmayan yüce Allah'tan yardım diledim.

بَابُ ذِكْرِ الْحَدِيثِ الَّذِي وَرَدَ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ

İmanın Şubeleri Hakkında Varid Olan Hadis

١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ حَمْدَوَيْهِ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى، حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرٍو أَحْمَدُ بْنُ الْمُبَارَكِ الْمُسْتَمْلِي، وَأَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بْنُ شَاذَانَ الْأَصَمُّ قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو قُدَامَةَ عُبَيْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ، حدثنا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ، حدثنا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ ﷺ قَالَ: " الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ " رَوَاهُ أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْمُسْنَدِيِّ، عَنْ أَبِي عَامِرٍ. وَرَوَاهُ أَبُو الْحُسَيْنِ مُسْلِمُ بْنُ الْحَجَّاجِ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ سَعِيدٍ

1- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"İman altmış küsur şubedir. Hayâ da imandan bir şubedir."*[1]

Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *Sahîh*'inde, Abdullah b. Muhammed el-Müsnedî kanalıyla Ebû Âmir'den; Müslim b. el-Haccâc ise Abdullah b. Saîd'den rivayet etti.

٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو صَالِحٍ الْعَنْبَرُ بْنُ الطَّيِّبِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْعَنْبَرِيُّ ابْنُ ابْنَةِ يَحْيَى بْنِ مَنْصُورٍ الْقَاضِي، حَدَّثَنَا جَدِّي، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَلَمَةَ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ، وَعَمْرُو بْنُ زُرَارَةَ الْكِلَابِيُّ قَالَا: حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: " الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسِتُّونَ، أَوْ سَبْعُونَ شُعْبَةً، فَأَرْفَعُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ

---

[1] İsnâdı sahihtir ve ravileri güvenilirdir. Ravileri de Sahîh'in ravileridir. Tirmizî 5/10 (2614); Nesâî (8/110) ve Ebû Dâvud (5/55).

الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ زُهَيْرِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ جَرِيرٍ. قَالَ الْإِمَامُ أَحْمَدُ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى: " وَهَذَا شَكٌّ وَقَعَ مِنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ فِي بِضْعٍ وَسِتِّينَ أَوْ فِي بِضْعٍ وَسَبْعِينَ، وَسُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ قَالَ: بِضْعٌ وَسِتُّونَ لَمْ يَشُكَّ فِيهِ وَرِوَايَتُهُ أَصَحُّ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ بِالْحَدِيثِ غَيْرَ أَنَّ بَعْضَ الرُّوَاةِ عَنْ سُهَيْلٍ رَوَاهُ مِنْ غَيْرِ شَكٍّ " قَالَ: " بِضْعٌ وَسَبْعُونَ أَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى وَالْعَظْمِ عَنِ الطَّرِيقِ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ

2- Ebû Hureyre, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu nakleder: *"İman altmış veya yetmiş küsur şubedir. Bunun en üstünü «Lâ ilahe illallah» sözü, en aşağısı ise (gelen gidene) eziyet veren şeyleri yoldan kaldırmaktır. Hayâ da imandan bir şubedir."*[1]

Müslim, *Sahîh*'inde Züheyr b. Harb kanalıyla Cerîr'den rivayet etti.

İmam Ahmed der ki: "Altmış veya yetmiş küsur şubedir" sözündeki sayıda olan şüphe, Süheyl b. Ebî Sâlih'in düştüğü şüphedir. Süleymân b. Bilâl: "Yetmiş küsur" demiş ve sayıda şüpheye düşmemiştir. Süleymân'ın rivayeti de hadis âlimlerine göre daha sahihtir; ancak bazı raviler hadisi Süheyl'den şüpheye düşmeden *"İman yetmiş küsur şubedir. Bunun en üstünü «Lâ ilahe illallah» sözü, en aşağısı ise (gelen gidene) eziyet veren şeyleri ve kemikleri yoldan kaldırmaktır. Hayâ da imandan bir şubedir"* şeklinde rivayet etmişlerdir.

٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الرُّوذْبَارِيُّ، أَنْبَأَ أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ السِّجِسْتَانِيُّ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، حَدَّثَنَا سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ " فَذَكَرَهُ مِنْ غَيْرِ شَكٍّ

3- Sehl b. Ebî Sâlih hadisi (sayıda) şüpheye düşmeden aktardı ve Minhâc kitabının yazarı, bu hadisi (rivayeti) esas alıp imanı yetmiş yedi şubeye ayırırken imanın özellikleri beyanında konuyu şöyle ele aldı. Başarı Allah'tandır:

---

[1] Ravileri güvenilirdir, ancak Beyhaki'nin hocası hakında bilgi bulamadım.

بَابُ حَقِيقَةِ الْإِيمَانِ

İmanın Hakikati

Ebû Abdullah el-Halîmî şöyle der: İman kelimesi Yüce Allah'ın da: *"Eğer korkarsanız, yaya yahut binekte iken kılın, güvene erişince, bilmediklerinizi öğrettiği gibi Allah'ı anın"*[1] buyurduğu gibi korkunun zıddı olan *"emn"* kelimesinden türemiştir. Bunun mânâsı ve böylesi bir isimle anılmasının gayesi bir şeyi tahkik ve tasdik etmedir. Çünkü bir haber doğruyu da, yalanı içerebilir. Emir ve nehiyde de bunu söyleyen kişiye ya itaat etme ya da karşı gelme durumu vardır. Bundan dolayıdır ki bir haberi işitip de içinde bu haberin yalan olabileceğini düşünmeyen ve hak olduğuna inanan kişi, duyduğu şeyin yalan veya şüpheli olmadığından emin olmuş ve ona inanmış demektir.

Bir emri veya yasağı işitip de ona itaat etmesi gerektiğini düşünen kişi, böyle düşünerek bunu yerine getirmesi durumunda haksızlığa uğramadığından, kandırılmadığından veya kendisini ilgilendirmeyen bir şeyin kendisinden istenmediğinden emin olmuş demektir. Kanaati bu şekilde olan kişi de: "Şu şeye iman ettim" diyen gibidir. Bundan kasıt ta, "Nefsimi iman ettirdim" demektir. Bu da, "Nefsime falan şeyi yerleştirdim" veya "Nefsime falan şeyi yükledim" demek gibidir. Kişilerin nefis zikretmeden kısaca "İman ettim" demeleri de böyle demenin çok fazla ve yaygın olması dolayısıyladır. Bu "Bismillah (Allah'ın adıyla)" derken "Allah'ın adıyla başladım/başlıyorum" demek gibidir.

"İman ettim" sözünün başka bir mânâsı da "Bana bir şeyi haber verene veya bir şeye davet edene, onu yalanlamadan ve ona muhalif olmadan inandım. Bunu da açık bir şekilde dile getirip, tasdik edip kabul ediyorum" demektir. Tasdîk anlamında kullanılan iman da arada herhangi bir bağ (edat) olmadan izafe edildiği şeye bağlanamaz. Bu bağ da bazen "Be" harfi, bazen de "Lam" harfi olabilir. Bu anlamda "İman" kelimesi Kur'an'da her iki harfle de kullanılmıştır.

Allah'a imanın isbatı, Onun varlığını itiraf edip iman etmek, emirlerini kabul etmek ve itaat etmektir. Peygambere imanın isbatı da peygamberliğini

---

[1] Bakara Sur. 239

kabul etmektir. Peygamber'e iman, ona tabi olmak ve onun söylediklerini kabul edip itaat etmektir.

Allah'a ve Resûlüne imanın mânâsı olan tasdikin gizli bir yönü vardır ki; o da kalpte olandır. Buna da itikad denir. Açık yönü ise dille söylenmesidir ve buna da ikrar ve şahadet denir. Bu şekilde Allah'a ve Resûlüne iman, gizli ve açık olmak üzere ikiye ayrılır. Gizli olanı; ibadetlerin ancak onunla caiz olduğu niyetler ve azimetler, vacibe vacip olarak, mübaha mübah olarak, ruhsata ruhsat olarak, mahzurata mahzurat olarak, ibadete ibadet olarak, hadlere de had olarak vb. inanmaktır. Açık olanı ise azalarla yerine getirilen, taharet, zekat, oruç, hac, umre, Allah yolunda cihad ve yeri geldikçe zikredilecek olan şeylerdir. Bütün bunlar iman, İslam, Allah'a ve Resûlüne itaattir. Ancak Allah'a iman, Ona kulluk etmek, Resûl'üne iman ise Onun söylediklerini kabul etmektir; ancak ona kulluk etmek değildir. Kulluk sadece Allah'a yapılır.

Halîmî der ki: "Allah'a ve Resûlüne iman, kişiyi küfürden imana taşıyan asıldır. Allah'a ve Resûlüne iman, kemaliyle imanın kemale erdiği, eksikliğiyle imanın eksildiği ferî bir şeydir. Bunun mânâsı da, asıl olan iman oluşunca ve buna itaat eklenince iman artar. Çünkü imana onu arttıracak iman eklenmiş olur. Bu itaatler arttıkça asıl olan iman artar ve bu artış itaatin sayısının artmasıyla orantılı olur. Bu durum imanın şubeleri tamamlanıncaya kadar devam eder. İmanın eksilmesi, aslının, ferî olan itaat ve sorumlulukların bazılarından ayrılmasıdır. Çünkü eksilme artmanın zıddıdır. İman eden ve namaz kılan için "İmanı arttı" denilirse, iman ettiği halde namaz kılmayana: "İmanı eksiktir" denmesi gerekir. Çünkü bu kişi gücü yettiği halde namaz kılmadığı için fasık ve asi olmuştur. Diğer farzlar için de aynı şey geçerlidir".

Kişinin, farzlar dışında nafile olarak yaptığı şeyler ise itikadının göstergesidir. Kişinin imanı bu amelleriyle artar. Kişinin nafileyi terk etmesi, kişinin imanını eksiltir, ancak kişiyi asi yapmaz.

Halîmî der ki: "İtaatin tümünün iman olduğunu söylesek bile, müminin işlediği günahların küfür olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü Allah'a veya Resûlüne küfür, Ona imanın mukabilidir. Allah'a veya Resûlüne iman, Onu kabul etmek ve varlığına inanmaksa, küfür onu inkar etmek, varlığını kabul etmemek ve yalanlamak olur. Ameller, Allah'a ve Resûlüne imandan sonra gelir. Bunun mânâsı da; itaatin, Allah'ı ve Resûlünü kabul ettikten sonra var olması gerekir demektir. Bunun mukabili de inkara düşmeden sapmak ve isyan etmektir."

İman kitabında bunun doğruluğunu hadisler vermek suretiyle daha geniş bir şekilde açıkladım. Burada onun bir kısmını zikrettim.

بَابُ الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ التَّصْدِيقَ بِالْقَلْبِ، وَالْإِقْرَارَ بِاللِّسَانِ أَصْلُ الْإِيمَانِ

Kalb İle Tasdik Edip Dil İle İkrar Etmenin İmanın Kendisi Olduğunun Delili

Bunları yapmaya gücü yettiği takdirde küfürden çıkmak için ikisini yerine getirmek şarttır

Yüce Allah: *"Allah'a, bize gönderilene, İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâk'a, Yâkûb'a ve torunlarına gönderilene, Mûsa ve İsa'ya verilene, Rableri tarafından peygamberlere verilene, onları birbirinden ayırt etmeyerek inandık, biz O'na teslim olanlarız" deyin*"[1] buyurarak müminlerin "Allah'a iman ettik" demelerini emretti.

Yine Yüce Allah: *"Bedeviler: «İnandık» dediler, de ki: «İnanmadınız, ama İslam olduk deyin; inanç henüz gönüllerinize yerleşmedi...»*[2] buyurarak itikattan ari olan mücerred inandık sözü iman etmek için yeterli değildir. Eğer böyle diyenlerin kalbinde iman olsaydı kalp ile tasdik edip dil ile ikrar etmeyi bir arada topladıkları için bedeviler de mümin sayılırdı. Nitekim sünnet te Kitab'ın işaret ettiği şeye işaret etmektedir.

٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ جَنَاحُ بْنُ نَذِيرِ بْنِ جَنَاحٍ الْقَاضِي بِالْكُوفَةِ، حدثنا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ دُحَيْمٍ، حدثنا أَبُو عَمْرٍو أَحْمَدُ بْنُ حَازِمٍ الْغِفَارِيُّ، حدثنا يَعْلَى بْنُ عُبَيْدٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ جَابِرٍ، وَعَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ " أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، فَإِذَا قَالُوهَا مَنَعُوا مني دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ " أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ مِنْ وَجْهٍ آخَرَ، عَنِ الْأَعْمَشِ

---

[1] Bakara Sur. 136

[2] Hucurat Sur. 14

4- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"İnsanlar «Lâ ilahe illallah» diyene kadar onlarla savaşmam emredildi. Bunu söyledikleri zaman (İslam'ın) hakkı dışında canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Sonra onların (gizli) hesabı (niyetleri) Allah'a aittir."* [1]

Müslim başka bir kanalla *Sahîh*'inde A'meş'ten rivayet etti.

٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو صَالِحِ بْنُ أَبِي طَاهِرٍ الْعَنْبَرِيُّ، حدثنا جَدِّي يَحْيَى بْنُ مَنْصُورٍ الْقَاضِي، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ سَلَمَةَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدَةَ، حدثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ قَالَ: " أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يقولوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، فَإِنْ شَهِدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَآمَنُوا بِي، وَبِمَا جِئْتُ بِهِ فَقَدْ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَةَ، وَأَخْرَجَ حَدِيثَ عِكْرِمَةَ بْنِ عَمَّارٍ، عَنْ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ " اذْهَبْ فَمَنْ لَقِيتَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُسْتَيْقِنًا بِهَا قَلْبُهُ فَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ "

5- Ebû Hureyre, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu nakleder: *"İnsanlar «Lâ ilahe illallah" diyene kadar onlarla savaşmam emredildi. Eğer «Lâ ilahe illallah» deyip bana ve getirdiğim şeylere iman ederlerse (İslam'ın) hakkı dışında canlarını benden korumuş olurlar. Sonra onların (gizli) hesabı (niyetleri) Allah'a ait olur."*[2]

Müslim *Sahîh*'inde Ahmed b. Abde'den rivayet etti. Yine o, İkrime b. Ammâr —Ebû Kesîr— Ebû Hureyre kanalıyla Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu nakleder: *"Git ve kalpten inanarak Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet eden kimi bulursan Cennetle müjdele".*

---

[1] İsnâdı sahihtir. Müslim (1/52, 52) ve Buhârî (2/109, 8/50, 140).

[2] İsnâdı sahihtir, ravileri güvenilirdir ve *Sahîh*'in ravileridir.

٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو الْحُسَيْنِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ تَمِيمٍ الْقَنْطَرِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى الْقَاضِي، حدثنا أَبُو حُذَيْفَةَ، حدثنا عِكْرِمَةُ بْنُ عَمَّارٍ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ

6- Ebû Huzeyfe, İkrime b. Ammâr'dan aynı isnâdla bu mânâda bir hadis rivayet etti.[1]

٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَحْمَشٍ الْفَقِيهُ، أخبرنا أَبُو حَامِدٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى، حدثنا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ أَبِي عِيسَى الدَّارَابَجَرْدِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ بْنِ الْبِرِنْدِ، حدثنا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " مَنْ مَاتَ وَهُوَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ صَادِقًا مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ " وَرُوِّينَا فِي هَذَا الْمَعْنَى، عَنْ عِتْبَانَ بْنِ مَالِكٍ، وَرِفَاعَةَ بْنِ عَرَابَةَ، وَغَيْرِهِمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ

7- Muâz b. Cebel, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu nakleder: *"Kim kalpten inanarak Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in de (sallallahu aleyhi vesellem) Allah'ın Resûlü olduğuna şahadet ederek ölürse Cennete girer."*[2]

İtbân b. Mâlik, Rifâ'a b. Arâbe ve başkalarından, Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) bu mânâda bir rivayet bize bildirilmiştir.

٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، أخبرنا الْعَبَّاسُ بْنُ الْفَضْلِ الْأَسْفَاطِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حدثنا فُضَيْلُ بْنُ عِيَاضٍ، عَنْ هِشَامٍ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " لَا يَسْتَقِيمُ إِيمَانُ عَبْدٍ حَتَّى يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ، وَلَا يَسْتَقِيمُ قَلْبُهُ حَتَّى يَسْتَقِيمَ لِسَانُهُ "

---

[1] Senedinde gevşeklik vardır.

[2] Ravileri güvenilirdir. Buhârî (1/41) ve Müslim (1/61).

8- Hasan(-ı Basrî), hocalarından birinden Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu nakleder: *"Kişinin kalbi doğru olmadıkça imanı doğru olmaz. Dili doğru olmadıkça da kalbi doğru olmaz."*[1]

٩ - وأَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرِ بْنُ قَتَادَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرِو بْنَ مَطَرٍ، حَدَّثَنَا خُشْنَامُ بْنُ بِشْرِ بْنِ الْعَنْبَرِ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو ضَمْرَةَ أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ يَرْفَأَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ فَرُّوخَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، فَذَلَّ بِهَا لِسَانُهُ، وَاطْمَأَنَّ بِهَا قَلْبُهُ لَمْ تَطْعَمْهُ النَّارُ "

9- Abdullah b. Ebî Katâde, babasından, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu nakleder: *"Allah'tan başka ilah olmadığını ve Muhammed'in (sallallahu aleyhi vesellem) Allah'ın Resûlü olduğunu diliyle ikrar edip kalbi de buna mutmain olan kişiye Cehennem ateşi dokunmaz."*[2]

١٠ - حدثنا حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، أخبرنا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ دَلَّوَيْهِ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ مُجَاهِدٍ، أَنَّهُ قَالَ فِي قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ، وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ [الزخرف: ٨٦] قَالَ: " شَهِدَ بِالْحَقِّ، وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّ اللهَ رَبُّهُ "

10- Süleymân bildiriyor: Mücâhid, *"Allah'ı bırakıp yalvardıkları şeyler, şefaat edemezler. Ancak hakkı bilip ona şahitlik edenler bunun dışındadır"*[3] âyetiyle ilgili olarak şöyle dedi: "Allah'ın, Rabbi olduğunu bilerek hak ile şahitlik eden kişiler kastedilmiştir."[4]

---

[1] Senedinde durumu mechul olanlar, ayrıca hadis mürseldir.

[2] Senedinde tanımadıklarım vardır.

[3] Zuhruf Sur. 86

[4] İsnâdı hasendir.

بَابُ الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ الطَّاعَاتِ كُلَّهَا إِيمَانٌ

Bütün İtaatlerin İmandan Olduğunun Delili

Yüce Allah müminleri vasfederken şöyle buyurur: *"Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir. Onlar namazlarını dosdoğru kılan ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden (Allah yolunda) harcayan kimselerdir. İşte gerçekten inanmış olanlar bunlardır"*[1]

Yüce Allah müminlerin bu amelleri yapan kişiler olduğunu bildirerek bu amellerin imana delalet eden ameller olduğuna işaret etti. Halîmî şöyle der: "Bu âyette vasfedilen müminlerin mümin ismini Allah'ın kendilerine bu ameller sebebiyle verdiği, ama kişinin kulluğunu gösterdiği amellerin sadece bunlar olmadığı açıktır. Bunların zikredilmesinden kasıt şudur: Bu amellerden farz veya mendub olanlardan namaz, sadece bedenle yapılan ibadetlere işaret eder. Allah'ın verdiği rızıktan infak etmek ise mallarla yapılan ibadetlere işaret eder. Kalbin titremesi, kişinin her yönüyle doğru olmasıdır. Buna ibadetlerin hepsinin yerine getirilip günahlardan uzak durmak ta girer."

Âyet, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyenleri kastetmektedir. Günahları işlemek ve Allah'ın emirlerine muhalefet etmek, yüreğin titremesine işaret etmez. Aynı zamanda âyette kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman imanları artanlar kastedilmektedir. Farzları yapmaktan geri durmak ve yapması gerekenleri terk etmek, imanın artmasına işaret etmez. (Bu âyete baktığımızda) böyle yapanların gerçek mümin olmadığını ve imanlarında noksanlık olanların bu âyete dâhil olmadığını görmüş oluruz.

Yüce Allah şöyle buyurur: *"...Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize sindirmiştir. Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir..."*[2]

Yüce Allah bize sevdirdiklerini ve çirkin gösterdiklerini karşılaştırdıktan sonra sevdirdikleri arasından imanı zikredip onu kerih gördüğü küfür, fısk ile

---

[1] Enfal Sur. 2-4

[2] Hucurat Sur. 7

karşılaştırdı. Bu, imanın iki zıddının olduğuna veya imana aykırı olan şeylerin bazen küfür, bazen de fısk olduğuna delalet eder. Bu da bütün itaatlerin imandan olduğunu gösterir. Eğer böyle olmasaydı fısk, imanı terk etmek olmazdı. Allah en doğrusunu bilir.

İmam Ahmed der ki: Yüce Allah, fısk ile isyanı birbirinden ayırdı. Bu da bazı isyanların kişiyi fasık yapmadığını, fasıklığın büyük günahları işlemekle ve küçük günahları yapmakta ısrar etmekte olduğunu gösterir. Bütün bunlardan da kaçınmak imandandır. Başarı Allah'tandır.

Yüce Allah şöyle buyurur: *"...Allah ibadetlerinizi boşa çıkaracak değildir."*[1]

Müfessirlere göre Allah bu âyetle Beytulmakdis'e doğru kılınan namazı kastetmektedir. Bu da namazın iman(dan) olduğunu gösterir. Bununla da bütün itaatlerin iman(dan) olduğunu ve hiçbir şeyin imanla ameli birbirinden ayıramayacağını gösterir.

١١ - قَالَ الْإِمَامُ أَحْمَدُ: وَقَدْ رُوِّينَا فِي الْحَدِيثِ الثَّابِتِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ فِي صَلَاةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ بَعْدَمَا قَدِمَ الْمَدِينَةَ قَبْلَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ سِتَّةَ عَشَرَ، أَوْ سَبْعَةَ عَشَرَ شَهْرًا، ثُمَّ حُوِّلَتْ إِلَى الْبَيْتِ، وَأَنَّهُ مَاتَ قَبْلَ أَنْ تُحَوَّلَ رِجَالٌ، وَقُتِلُوا فَلَمْ نَدْرِ مَا نَقُولُ فِيهِمْ، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَمَا كَانَ اللهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ "

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدُ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو النَّضْرِ الْفَقِيهُ حدثنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ حدثنا النُّفَيْلِيُّ حدثنا زُهَيْرٌ حدثنا أَبُو إِسْحَاقَ فَذَكَرَهُ أَخْرَجَاهُ فِي الصَّحِيحِ مِنْ حَدِيثِ زُهَيْرِ بْنِ مُعَاوِيَةَ،

11- İmam Ahmed der ki: Bizlere Ebû İshâk kanalıyla Berâ b. Âzib'den şu rivayet yapılmıştır: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Medine'ye geldikten sonra on altı veya on yedi ay Beytulmakdis'e (Kudüs'e) doğru namaz kıldı ve daha sonra kıble Kâbe oldu. Bundan önce de bazıları öldü, bazıları öldürüldü (şehid düştü). Sahabe bunlar hakkında ne denileceğini

---

[1] Bakara Sur. 143

bilemeyince Allah, bunlar hakkında: *"Doğrusu Allah'ın yola koyduğu kimselerden başkasına bu ağır bir şeydir. Allah ibadetlerinizi boşa çıkaracak değildir. Doğrusu Allah insanlara şefkat gösterir, merhamet eder"*[1] âyetini indirdi.[2]

Buhârî[3] ve Müslim *Sahîh*'te, Züheyr b. Muâviye kanalıyla rivayet ettiler.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) temizliği imandan saymıştır:

١٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَأَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأُشْنَانِيُّ قَالَا: حدثنا أَبُو الْحَسَنِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدُوسٍ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، حدثنا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حدثنا أَبَانُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ سَلَّامٍ، عَنْ أَبِي سَلَّامٍ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ: " الطَّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ " أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ مِنْ حَدِيثِ أَبَانَ بْنِ يَزِيدَ الْعَطَّارِ

12- Ebû Mâlik el-Eş'arî bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle derdi: *"Temizlik, imanın yarısıdır."*[4]

Müslim, *Sahîh*'inde, Ebân b. Yezîd el-Attâr'ın rivayetiyle nakletti.

١٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحُسَيْنُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْبَيْهَقِيُّ الْسْدِيورِيُّ فِيمَا قَرَأْتُ عَلَيْهِ مِنْ أَصْلِهِ بِخِسْرُوجَرْدَ وقَالَ: أخبرنا أَبُو حَامِدٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ الْبَيْهَقِيُّ حدثنا دَاوُدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْبَيْهَقِيُّ، حدثنا حُمَيْدُ بْنُ زَنْجُوَيْهِ النَّسَائِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو شَيْخٍ الْحَرَّانِيُّ، حدثنا مُوسَى بْنُ أَعْيَنَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ سُوَيْدٍ قَالَ: أُرَاهُ قَالَ: عَنْ أَبِيهِ - الشَّكُّ مِنْ أَبِي شَيْخٍ - قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ يَوْمًا نَتَحَدَّثُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " أَتَدْرُونَ أَيُّ عُرَى الْإِيمَانِ أَوْثَقُ؟ " فَقَالُوا: الصَّلَاةُ، فَقَالَ: " إِنَّ الصَّلَاةَ لَحَسَنَةٌ، وَمَا هِيَ بِهَا ". فَقَالُوا: الْجِهَادُ فَقَالَ: " إِنَّ

---

[1] Bakara Sur. 143

[2] Ravileri güvenilirdir ve *Sahîh*'in ravileridir.

[3] Buhârî (1/15).

[4] Ravileri güvenilirdir ve *Sahîh*'in ravileridir.

الْجِهَادَ لَحَسَنٌ، وَمَا هُوَ بِهِ ". فَقَالُوا: الْحَجُّ. فَقَالَ: " حَسَنٌ، وَلَيْسَ بِهِ ". فَقَالُوا: الصِّيَامُ، فَقَالَ: " الصِّيَامُ لَحَسَنٌ، وَلَيْسَ بِهِ ". فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " أَوْثَقُ عُرَى الْإِيمَانِ أَنْ تُحِبَّ لِلَّهِ، وَتُبْغِضَ لَهُ "

13- Amr b. Murra, Muâviye b. Suveyd'den -zannedersem o da babasından- şöyle nakleder: Bir gün, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanında oturmuş konuşurken Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"İmanın hangi bağının daha sağlam olduğunu biliyor musunuz?"* diye sordu. Oradakiler: "Namazdır" karşılığını verince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Namaz güzeldir, ama o değildir"* buyurdu. Oradakiler: "Cihaddır" deyince ise Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *«Cihad da güzeldir, ama o da değildir"* buyurdu. Onlar: "Hacdır" deyince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"O da güzeldir, ama o da değildir"* karşılığını verdi. Onlar: "Oruçtur" deyince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Oruç ta güzeldir, ama o da değildir"* dedi ve şöyle devam etti: *"İmanın en güzel bağı, Allah için sevmen ve Allah için buğz etmendir."*[1]

١٤- وَرَوَاهُ جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، عَنْ لَيْثِ بْنِ أَبِي سُلَيْمٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ سُوَيْدِ بْنِ مُقْرِنٍ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ.

أَخْبَرَنَاهُ أَبُو مَنْصُورٍ النَّخَعِيُّ، بِالْكُوفَةِ، حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرِ بْنُ دُحَيْمٍ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَازِمٍ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، ذَكَرَهُ بِإِسْنَادِهِ نَحْوَهُ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: فِي آخِرِهِ، فَذَكَرُوا شَرَائِعَ الْإِسْلَامِ، فَلَمَّا رَآهُمْ لَا يُصِيبُونَ قَالَ: " إِنَّ أَوْثَقَ عُرَى الْإِيمَانِ أَنْ تُحِبَّ فِي اللهِ، وَأَنْ تَبْغُضَ فِي اللهِ، فَجَعَلَ هَذِهِ الشَّرَائِعَ كُلَّهَا مِنَ الْإِيمَانِ "

14- Muâviye b. Suveyd b. Mukarrin, Berâ b. Âzib kanalıyla Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) buna benzer bir rivayette bulundu; ancak hadisin sonunda şunu söyledi: Sahabe İslam'ın emirlerini saymaya başladılar. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onların bilemediğini görünce: *"İmanın*

[1] Senedinde mahzur yoktur; ancak Beyhakî'nin hocasını tanımıyorum.

en sağlam bağı, Allah için sevmen ve Allah için buğz etmendir" buyurdu ve bütün bu emirleri yerine getirmeyi imandan saydı.[1]

Hadisin sevgi ve buğzla ilgili rivayetlerden oluşan şahidi vardır.

١٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحِ بْنِ هَانِئٍ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ عِصْمَةَ قَالَا: حدثنا السَّرِيُّ بْنُ خُزَيْمَةَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ الْمُقْرِئُ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي مَرْحُومٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ الْجُهَنِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " مَنْ أَعْطَى لِلَّهِ وَمَنَعَ لِلَّهِ، وَأَحَبَّ لِلَّهِ، وَأَبْغَضَ لِلَّهِ، وَأَنْكَحَ لِلَّهِ فَقَدِ اسْتَكْمَلَ إِيمَانَهُ "

15- Sehl b. Muâz b. Enes el-Cuhenî, babasından Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu nakleder: *"Kim Allah için verir, Allah için meneder, Allah için sever, Allah için buğz eder ve Allah için bir evlilik yaparsa bu kişinin imanı tamamlanmıştır."*[2]

Ebû Umâme el-Bâhilî'nin hadisinde de Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) Nikah kısmı dışındaki bölümü rivayet edildi.[3] Orada bu özelliklerin hepsinin imandan olduğunu söyleyip imanın en sağlam bağının ihlâs olduğunu belirtti.

١٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْفَقِيهُ، أخبرنا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، حدثنا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ صَالِحٍ الْهَرَوِيُّ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " الْإِيمَانُ مَعْرِفَةٌ بِالْقَلْبِ، وَإِقْرَارٌ بِاللِّسَانِ، وَعَمَلٌ بِالْأَرْكَانِ "

16- Hz. Ali, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu nakleder: *"İman kalple bilmek, dil ile ikrar ve azalarla amel etmektir."*[1]

---

[1] Senedinde mahzur yoktur. Taberânî, *M. es-Sağîr* (1/223-224) ve *M. el-Kebîr* 10/211-212 (10357).

[2] İsnâdı hasendir. Hâkim, *Müstedrek* (2/164) ve Taberânî, *M. el-Kebîr* 20/188 (412).

[3] Ebû Dâvud (5/60).

١٧ - وَحَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عُبَيْدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَهْدِيٍّ الْقُشَيْرِيُّ، أخبرنا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَى بْنِ كَعْبٍ، حدثنا أَبُو مُحَمَّدٍ الْفَضْلُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ الْبَيْهَقِيُّ، حدثنا أَبُو الصَّلْتِ الْهَرَوِيُّ عَبْدُ السَّلَامِ، وَمُحَمَّدُ بْنُ أَسْلَمَ قَالَا: حدثنا عَلِيُّ بْنُ مُوسَى الرِّضَا، عَنْ أَبِيهِ فَذَكَرَهُ بِإِسْنَادِهِ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: " الْإِيمَانُ إِقْرَارٌ بِاللِّسَانِ، وَمَعْرِفَةٌ بِالْقَلْبِ، وَعَمَلٌ بِالْجَوَارِحِ "

17- Ali b. Mûsâ er-Rızâ, babasından... aynı isnâdla rivayet etti; ancak ondaki ibare şu şekildedir: *"İman kalple bilmek, dil ile ikrar ve azalar ile amel etmektir."*[2]

Bu hadisin şahidi, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) daha önce geçen imanın şubelerini bildiren hadistir.

Yüce Allah: *"İnanıp yararlı işler işleyenlerin,..."*[3] âyetinde salih ameli (diğer ibadetlerle birlikte) ayrıca saymıştır. Yine: *"...Ancak inanıp yararlı iş işleyenler, birbirlerine gerçeği tavsiye edenler ve sabırlı olmayı tavsiye edenler bunun dışındadır"* [4] âyetinde de hakkı ve sabrı tavsiye etmeyi ayrıca (diğer amellerden ayrı olarak) saymıştır. Bu; hakkı ve sabrı tavsiye etmenin salih amelden sayılmadığını göstermez.

Yine Yüce Allah'ın *"İnanıp yararlı işler işleyenlerin,..."*[5] âyeti, salih amelin iman olmadığını göstermez. Bunun mânâsı; sadece küfrü inkar etmekle yetinmemeye, bunun yanında diğer amelleri de ifa etmeye ve böylece imanlarının en azdan daha kamil bir duruma gelmesine delalet etmektedir. Veya deriz ki: İman edenlerden kasıt Allah'a iman etmek, salih amelden kasıt ta Allah için iman (amel) etmektir. Bu iki iman da daha önce açıkladığımız gibi birbirinden farklıdır. Bu sebeple ayrı isimlerle zikredilmişlerdir.

---

[1] İsnâdı zayıftır.

[2] Ebu's-Salt dışındaki ravileri *güvenilirdir*. Beyhakî'nin de hocasını tanımıyorum.

[3] Bakara Sur. 277

[4] Asr Sur. 3

[5] Bakara Sur. 277

بَابُ الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ الْإِيمَانَ وَالْإِسْلَامَ عَلَى الْإِطْلَاقِ عِبَارَتَانِ عَنْ دِينٍ وَاحِدٍ

İman'ın ve İslam'ın Aynı Mânâya Geldiğinin Delili

Yüce Allah şöyle buyurur: *"Allah katında din, şüphesiz İslam'dır..."*[1] yine: *"Biz Allah'a iman ettik deyiniz..."*[2] buyurur. Bu âyet, Allah'a iman ettik sözünden İslam'ı kastettiğimizi gösterir.

Yine Yüce Allah, Hz. Lût kıssasında *"Bunun üzerine, suçlu milletin arasında bulunan müminleri çıkardık. Zaten orada, kendini Allah'a vermiş sadece bir tek ev halkı bulduk"*[3] buyurarak iman edenleri bir defa "müminler", bir defa da "müslümanlar" olarak adlandırarak, bununla onları dinleriyle diğerlerinden ayırmıştır. İslam kelimesinin hakikati teslim olmak, iman kelimesinin hakikati de tasdik etmek olsa da mânâlarının ayrı olmasına rağmen, İman ile İslam'ın aynı dinin ismi olduğunu demek doğru olur. Her ne kadar "ğays" kelimesi Arap dilinde tam olarak yağmuru ifade etmese de, "ğays" ve "matar" isimlerinin yağmur için kullanılması gibi.

١٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْمُقْرِئُ الْإِسْفَرَايِينِيُّ بِهَا، أخبرنا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ الْقَاضِي، حدثنا عَمْرُو بْنُ مَرْزُوقٍ، حدثنا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي جَمْرَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ وَفْدَ عَبْدِ الْقَيْسِ لَمَّا قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: " مَنِ الْقَوْمُ؟ " قَالُوا: رَبِيعَةُ قَالَ: " مَرْحَبًا بِالْوَفْدِ غَيْرَ الْخَزَايَا وَلَا النَّادِمِينَ ". قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّا حَيٌّ مِنْ رَبِيعَةَ، وَإِنَّا نَأْتِيكَ مِنْ شُقَّةٍ بَعِيدَةٍ، وَإِنَّهُ يَحُولُ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ، هَذَا الْحَيُّ مِنْ كُفَّارِ مُضَرَ، وَإِنَّا لَا نَصِلُ إِلَيْكَ إِلَّا فِي شَهْرٍ حَرَامٍ، فَمُرْنَا بِأَمْرٍ، فَصْلٍ نَدْعُو إِلَيْهِ مَنْ وَرَاءَنَا، وَنَدْخُلُ بِهِ الْجَنَّةَ قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " آمُرُكُمْ بِأَرْبَعٍ، وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ: آمُرُكُمْ بِالْإِيمَانِ بِاللهِ وَحْدَهُ، أَتَدْرُونَ مَا الْإِيمَانُ بِاللهِ وَحْدَهُ؟ شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَنَّ

---

[1] Âli-İmrân Sur. 19

[2] Bakara Sur. 136

[3] Zâriyât Sur. 35-36

مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَإِقَامُ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ، وَأَنْ تُعْطُوا مِنَ الْمَغَانِمِ الْخُمُسَ، وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ: عَنِ الدُّبَّاءِ، وَالْحَنْتَمِ، وَالنَّقِيرِ، وَالْمُزَفَّتِ " قَالَ: وَرُبَّمَا قَالَ: " الْمُقَيَّرُ احْفَظُوهُنَّ، وَادْعُوا إِلَيْهِنَّ مَنْ وَرَاءَكُمْ ". أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ مِنْ حَدِيثِ شُعْبَةَ، وَغَيْرِهِ، " فَسَمَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ كَلِمَةَ الشَّهَادَةِ فِي هَذَا الْحَدِيثِ إِيمَانًا، وَسَمَّاهَا فِي حَدِيثٍ آخَرَ إِسْلَامًا "

18- İbn Abbâs bildiriyor: Abdulkays kabilesinin heyeti Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) geldikleri zaman, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bu gelenler kimlerdendir?"* diye sordu. Onlar: "Rabîa'dan" karşılığını verince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Merhaba ey heyet! Hoş geldiniz! İnşallah bu ziyaretten dolayı zelil ve pişman olmazsınız"* buyurdu. Onlar şöyle dediler: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz Rabîa'nın kolu olan bir kabileyiz ve yanına uzak bir yerden geliyoruz. Sizinle bizim aramızda şu kâfir Mudar'lılar var. Bu sebeple, size ancak haram ayında uğrayabiliyoruz. Öyle ise, bize sayesinde Cennete gireceğimiz açık bir amel emret." Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Size dört şeyi emrediyor, dört şeyi de yasaklıyorum. Sadece Allah'a iman etmenizi emrediyorum. Sadece Allah'a iman etmenin ne demek olduğunu biliyor musunuz? Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in de onun Resûlü olduğuna iman etmektir. Namaz kılmayı, zekat vermeyi ve ganimetten elde ettiğiniz malların beşte birini ödemenizi emrediyorum. Dört şeyi de size yasaklıyorum: Dubbâ (su kabağından yapılmış testiler), hantem (topraktan yapılmış küp), nakîr (hurma kökünden yapılan çanak)* —Ravi der ki: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "Makîr" de demiş olabilir— *müzeffet (içi ziftle ya da katranla cilalanmış kap) Bunları aklınızda tutun ve geride bıraktıklarınızı bunlara davet edin."*[1]

Hadisi, Buhârî ve Müslim, *Sahîh*'te Şu'be ve başkalarının hadisinden rivayet ettiler.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hadiste şahadet kelimesini iman olarak adlandırmışken başka bir hadiste İslam olarak adlandırdı.

---

[1] Ravilerden Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-İsfarâynî'yle ilgili bilgiye ulaşamadım. Taberânî, *M. el-Kebîr* 12/222 (12949).

١٩ - وَذَلِكَ فِيمَا أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى، وَأَبُو عَبْدِ اللهِ الْبُوشَنْجِيُّ قَالَا: حدثنا مُسَدَّدٌ، وَأَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرٍ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عُمَرَ بْنِ قَتَادَةَ مِنْ أَوْلَادِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ، حدثنا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ سَعْدٍ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْبُوشَنْجِيُّ، حدثنا أَبُو الْحَسَنِ مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ، حدثنا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ غِيَاثٍ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ بُرَيْدَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، وَحُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَا: لَقِينَا عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ فَذَكَرْنَا لَهُ الْقَدَرَ وَمَا يَقُولُونَ فِيهِ، فَقَالَ: إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ فَقُولُوا لَهُمْ: إِنَّ ابْنَ عُمَرَ مِنْكُمْ بَرِيءٌ، وَأَنْتُمْ مِنْهُ بَرَاءٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُمَرُ أَوْ قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُمْ بَيْنَمَا هُمْ جُلُوسٌ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ جَاءَ رَجُلٌ حَسَنُ الْوَجْهِ حَسَنُ الشَّعْرِ عَلَيْهِ ثِيَابٌ بِيضٌ، فَنَظَرَ الْقَوْمُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ فَقَالُوا: مَا نَعْرِفُ هَذَا وَلَا هَذَا صَاحِبُ سَفَرٍ، ثُمَّ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ آتِيكَ. قَالَ: " نَعَمْ ". قَالَ: فَجَاءَ فَوَضَعَ رُكْبَتَيْهِ عِنْدَ رُكْبَتَيْهِ، وَيَدَيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ، فَقَالَ: مَا الْإِسْلَامُ؟ قَالَ: " الْإِسْلَامُ شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وحده، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ، وَتَصُومُ رَمَضَانَ، وَتَحُجُّ الْبَيْتَ ". قَالَ: فَمَا الْإِيمَانُ؟ قَالَ: " أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ وَمَلَائِكَتِهِ، وَالْجَنَّةِ وَالنَّارِ، وَالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ، وَالْقَدَرِ كُلِّهِ ". قَالَ: فَمَا الْإِحْسَانُ؟ قَالَ: " أَنْ تَعْمَلَ كَأَنَّكَ تَرَى، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاه فَإِنَّكَ تُرَى ". قَالَ: فَمَتَى السَّاعَةُ؟ قَالَ: " مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ ". قَالَ: فَمَا أَشْرَاطُهَا؟ قَالَ: " إِذَا رَأَيْتَ الْحُفَاةَ الْعُرَاةَ الْعَالَةَ رِعَاءَ الشَّاءِ يَتَطَاوَلُونَ فِي الْبُنْيَانِ، وَوَلَدَتِ الْإِمَاءَ أَرْبَابَهُنَّ ". ثُمَّ قَالَ: " عَلَيَّ بِالرَّجُلِ " فَطَلَبُوهُ، فَلَمْ يَرَوْا شَيْئًا، فَلَبِثَ يَوْمَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةً، ثُمَّ قَالَ: " يَا ابْنَ الْخَطَّابِ أَتَدْرِي مَنِ السَّائِلُ عَنْ كَذَا وَكَذَا؟ " قَالَ: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ: " ذَاكَ جِبْرِيلُ جَاءَكُمْ يُعَلِّمُكُمْ أَمْرَ دِينِكُمْ " قَالَ: وَسَأَلَهُ رَجُلٌ مِنْ جُهَيْنَةَ - أَوْ مُزَيْنَةَ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، فِيمَ نَعْمَلُ أَفِي شَيْءٍ قَدْ خَلَا أَوْ مَضَى أَوْ شَيْءٍ يُسْتَأْنَفُ الْآنَ؟ قَالَ: " فِي شَيْءٍ قَدْ خَلَا وَمَضَى "، فَقَالَ رَجُلٌ أَوْ بَعْضُ الْقَوْمِ: فِيمَ نَعْمَلُ إِذَنْ؟ قَالَ: " إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ يُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ

أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَإِنَّ أَهْلَ النَّارِ يُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَاتِمٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ

19- Abdullah b. Bureyde, Yahya b. Ya'mur ile Humeyd b. Abdirrahmân'dan bildiriyor: Abdullah b. Ömer'i bulup ona kader hakkında söylenenlerden bahsettik. İbn Ömer bize şöyle dedi: Yanlarına döndüğünüzde onlara (kader hakkında konuşanlara) şöyle deyiniz: "İbn Ömer sizden, siz de İbn Ömer'den uzaksınız." İbn Ömer bu cümleyi üç defa söyledi ve şöyle devam etti: Bana Ömer b. el-Hattâb şöyle anlattı:

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanında otururken güzel yüzlü, güzel saçlı, beyaz elbiseli bir adam geldi. Oradakiler birbirine bakıp: "Bu adamı tanımıyoruz, bir yolcuya da benzemiyor" dediler. Adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Yanına gelebilir miyim?" diye sorunca Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Evet"* karşılığını verdi. Adam gelip dizini Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) dizine, elini de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) uyluğuna koyup: "İslam nedir?" diye sorunca Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"İslâm; Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın resûlü olduğuna şahadet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve Beyt'i hac etmendir"* buyurdu.

O zat: "İman nedir?" diye sorunca ise Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah'a, meleklerine, Cennete, Cehenneme, ölümden sonra dirilmeye ve kadere iman etmendir"* karşılığını verdi. Adam: "İhsan nedir?" diye sorunca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi amel etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmüyorsan da, O'nun tarafından görülmektesin"* buyurdu.

Adam: "Kıyamet ne zaman (kopacak)?" diye sorunca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bu meselede kendisine sorulan, sorandan daha çok bilgi sahibi değildir"* buyurdu. Adam: "Alametleri nedir?" deyince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle karşılık verdi: *"Yalın ayak, çıplak, yoksul koyun çobanlarının bina yapmakta birbirleriyle yarış ettiklerini görmen ve cariyenin kendi sahibini doğurmasıdır."* Daha sonra: "Bana o adamı getirin" dedi; ama adamı aramalarına rağmen bulamadılar. İki veya üç gün sonra Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Ey Hattâb'ın oğlu! Şu şu meseleleri soranın kim olduğunu biliyor*

musun?" diye sorunca, Hz. Ömer: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" karşılığını verdi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"O, Cibrîl'di. Size dininizi öğretmek için geldi"* buyurdu.

(Ravi) der ki: Cuheyne veya Müzeyne kabilesinden bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Hangi işi yapıyoruz, olup bitmiş (Levh-i mahfuz'a kaydı geçmiş) bir işi mi, yoksa (henüz Levh-i mahfuz'a geçmemiş) su anda yeni başlanacak olan bir işi mi?" diye sorunca Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Olup biten bir işi"* deyince, adam veya oradakilerden biri: "Öyleyse niye çalışılsın ki?" dedi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Cennet ehli olanlara cennetliklerin ameli kolaylaştırılır, cehennem ehli olanlara da cehennemliklerin ameli kolaylaştırılır"* buyurdu.[1]

Müslim *Sahîh*'te, Muhammed b. Hâtim kanalıyla Yahyâ b. Saîd'den rivayet etti.

İmam Ahmed der ki: Bu hadiste şahadet kelimesinin İslam, birinci hadiste ise iman mânâsında kullanılması, aynı şeye verilmiş iki ad olduklarına delalet eder. Ancak Resulullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu hadiste imanı tasdik olarak açıklamış, İslam'ı da, emareleri ona işaret etmesine rağmen emareleriyle açıklamıştır. Tıpkı iman ve İslam mânâsına gelen ihsanı ayrı olarak açıkladığı gibi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) ihsanı ihlas ve yakin olarak açıklamıştır. Allah en doğrusunu bilir.

٢٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الصَّفَّارُ حدثنا أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، حدثنا حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ خَالِدٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ - أَظُنُّهُ قَالَ -: وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَإِقَامُ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ، وَالْحَجُّ، وَصَوْمُ رَمَضَانَ "، رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ مُوسَى، وَقَالَ: وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَلَمْ يَذْكُرْهُ بَعْضُ الرُّوَاةِ عَنْ عُبَيْدِ اللهِ وَلَا أَكْثَرُهُمْ عَنْ حَنْظَلَةَ، وَأَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ عَنْ وَجْهٍ آخَرَ، عَنْ حَنْظَلَةَ

---

[1] İsnâdı sahihtir. Buhâri (13/581-589, 2/657-659).

20- İbn Ömer'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"İslam beş esas üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilah olmadığına inanmak* –zannedersem *"Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna inanmak"* sözünü de söyledi- *namaz kılmak, zekat vermek, haccetmek, Ramazan ayında oruç tutmak."* [1]

Buhârî *Sahîh*'inde, Ubeydullah b. Mûsâ'dan rivayet etti ve: *"Muhammed'in, Allah'ın Resûlü olduğuna inanmak"* ibaresini aktardı. Ama bazı raviler bunu Ubeydullah ve Hanzala'dan rivayet ederken *"Muhammed'in, Allah'ın Resûlü olduğuna inanmak"* ibaresini zikretmediler. Müslim başka bir kanalla Hanzala'dan rivayet etti.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu rivayetteki beş rüknü İslam olarak adlandırmıştır. Başka bir rivayette ise iman olarak adlandırmıştır.

٢١ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْفَقِيهُ، حدثنا مُوسَى بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حدثنا جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ عَطِيَّةَ، مَوْلَى بَنِي عَامِرٍ، عَنْ يَزِيدَ السَّكْسَكِيِّ قَالَ: قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَدَخَلْتُ عَلَى عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ فَأَتَاهُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ فَقَالَ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ مَا لَكَ تَحُجُّ، وَتَعْتَمِرُ وَقَدْ تَرَكْتَ الْغَزْوَ فِي سَبِيلِ اللهِ؟ قَالَ: " وَيْلَكَ إِنَّ الْإِيمَانَ بُنِيَ عَلَى خَمْسٍ تَعْبُدُ اللهَ، وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ، وَتَحُجُّ الْبَيْتَ، وَتَصُومُ رَمَضَانَ " قَالَ: فَرَدَّهَا عَلَيْهِ فَقَالَ عَبْدُ اللهِ: " كَذَلِكَ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ، ثُمَّ الْجِهَادُ بَعْدَ ذَلِكَ حَسَنٌ "

21- Yezîd es-Seksekî anlatıyor: Medine'ye gelip Abdullah b. Ömer'in yanına girdim. Yanına Irak halkından bir adam gelip: "Ey Ebû Abdirrahmân! Neden Allah yolunda savaşı bıraktığın halde haccediyorsun ve umre yapıyorsun?" deyince İbn Ömer şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana! İman beş esas üzerine bina edilmiştir: Allah'a ibadet etmen, namaz kılman, zekat vermen, Beyt'i haccetmen ve Ramazan orucunu tutman." Adam İbn

[1] İsnâdı sahihtir ve ravileri *güvenilirdir.* Nesâî (8/107) ve Tirmizî (5/5).

Ömer'e aynı şeyi sorunca, İbn Ömer adama: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bize böyle anlattı. Bundan sonra cihad güzeldir" dedi.[1]

Ahmed der ki: "Allah en dorusunu bilir, ama İbn Ömer bunu söylerken cihadın farz-ı ayn değil, farz-ı kifaye olan ibadetlerden olduğunu söylemek istedi."

٢٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْمُقْرِئُ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حدثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، وَأَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا عُبَيْدُ بْنُ شَرِيكٍ، حدثنا أَبُو صَالِحٍ، حدثنا الْفَزَارِيُّ، حدثنا سُفْيَانُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ مِنْ أَهْلِ الْإِسْلَامِ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَسَأَلَهُ عَنِ الْإِسْلَامِ - وَفِي رِوَايَةِ حَمَّادٍ قَالَ: عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ - قَالَ لَهُ: " أَسْلِمْ تَسْلَمْ ". قَالَ: وَمَا الْإِسْلَامُ؟ قَالَ: " يُسْلِمُ قَلْبُكَ لِلَّهِ، وَيَسْلَمُ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِكَ وَيَدِكَ ". قَالَ: فَأَيُّ الْإِسْلَامِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: " الْإِيمَانُ ". قَالَ: فَمَا الْإِيمَانُ؟ قَالَ: " تُؤْمِنُ بِاللهِ وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ، وَبِالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ ". قَالَ: فَأَيُّ الْإِيمَانِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: " الْهِجْرَةُ ". قَالَ: وَمَا الْهِجْرَةُ؟ قَالَ: " أَنْ تَهْجُرَ السُّوءَ ". قَالَ: فَأَيُّ الْهِجْرَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: " الْجِهَادُ ". قَالَ: وَمَا الْجِهَادُ؟ قَالَ: " أَنْ تُجَاهِدَ " أَوْ قَالَ: " تُقَاتِلَ الْكُفَّارَ إِذَا لَقِيتَهُمْ ". وَفِي رِوَايَةِ سُفْيَانَ قَالَ: " تُقَاتِلَ الْعَدُوَّ إِذَا لَقِيتَهُمْ، وَلَا تَغُلَّ وَلَا تَجْبُنْ ".، وَفِي رِوَايَةِ حَمَّادٍ: " ثُمَّ لَا تَغُلَّ وَلَا تَجْبُنْ " وَزَادَ، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " ثُمَّ عَمَلَانِ هُمَا مِنْ أَفْضَلِ الْأَعْمَالِ إِلَّا مَنْ عَمِلَ عَمَلًا بِمِثْلِهِمَا - وَقَالَ بِإِصْبَعَيْهِ هَكَذَا السَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى - حَجَّةٌ مَبْرُورَةٌ أَوْ عُمْرَةٌ مَبْرُورَةٌ "

22- Ebû Kılâbe, Şam Müslümanlarından olan bir adamdan, o da babasından şöyle nakletti: Bir adam Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gelerek İslam ile ilgili sordu. —Hammâd'ın rivayetinde ise Resûlullah (sallallahu aleyhi

[1] Senedinde mechuller vardır.

vesellem) adama: *"Müslüman ol ki selamete kavuşasın"* buyurunca— adam: "İslam nedir?" diye sordu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kalbinin Allah'a teslim olması ve Müslümanların dilinden ve elinden esenlikte olmasıdır"* karşılığını verdi. Adam: "Hangi İslam daha üstündür?" diye sorunca ise Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"İman"* karşılığını verdi. Adam: "İman nedir?" diye sorunca Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye iman etmendir."* Adam: "Hangi iman daha üstündür?" diye sorunca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Hicret"* karşılığını verdi. Adam: "Hicret nedir?" diye sorunca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kötülükten uzaklaşmandır"* cevabını verdi. Adam: "Hangi hicret daha üstündür?" diye sorunca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Cihad"* karşılığını verdi. Adam: "Cihad nedir?" deyince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kafirlerle karşılaştığın zaman onlarla cihad etmen* –veya *savaşman-"* karşılığını verdi. —Süfyân'ın rivayetinde ise: *"Düşmanla karşılaştığın zaman onlarla savaşman ve ihanet ederek korkak davranmamandır"* ibaresi geçmiştir—. Hammâd'ın rivayetinde ise: *"Sonra hıyanet edip korkaklık göstermemendir"* şeklindedir. Sonra Resûlullah: *"Sonra iki amel vardır ki, onun gibisini yapanlar dışında bütün amellerin en üstünüdür"* buyurup baş ve orta parmağıyla işaret edip: *"(Bunlar) kabul edilmiş hac veya umre"* buyurdu.[1]

Halîmî der ki: "Bu hadis, İslam'ın, Yüce Allah'ın: ***"Allah katında din, şüphesiz İslam'dır"***[2] ve ***"Kim İslam'dan başka bir dine yönelirse, onunki kabul edilmeyecektir. O, âhirette de kaybedenlerdendir"***[3] âyetlerinde haber verdiği, geçerli olan din olduğunu gösterir.

"Bugün, size dininizi bütünledim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslam'ı beğendim..."[4] âyeti, itikadı ve açıktan olan amelleri düzenler. Çünkü Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"İslam, kalbinin Allah'a*

---

[1] Senedinde mechuller vardır.

[2] Âli-İmrân Sur. 19

[3] Âli-İmrân Sur. 185

[4] Mâide Sur. 3

teslim olmasıdır" sözü, itikadın tashihine; *"Müminlerin dilinden ve elinden selamette olması"* sözü ise, açıktan olan amellerin tashihine işaret eder. Sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) imanın, İslam'ın en üstünü olduğunu belirterek, imanı: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve öldükten sonra dirilmeye inanmak olarak tefsir eder. Bununla, gaybe imanı, şahit olup gördüğü şeylere inanmaktan daha üstün olduğunu kasteder. Bu da Yüce Allah'ın: *"Onlar, gaybe inanırlar..."*[1] buyurarak (iman edenleri) methettiği âyetine muvafıktır. Sonra itikadın ve bütün amellerin iman olduğunu belirterek: *"İmanın en üstünü hicrettir"* buyurduktan sonra hicreti kısımlara ayırdı. Bu da bütün itaatlerin İslam'dan olduğu gibi imandan da olduğunu, İslam'ın da Allah'a, batın olsun zahir olsun bütün emirlerinde, amaç kulların Yüce Allah'a yaklaşması olduğu sürece, boyun eğmek anlamına geldiğini gösterir.

٢٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَفَّانَ الْعَامِرِيُّ، حدثنا ابْنُ نُمَيْرٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ، أَخْبَرَنِي أَبُو النَّضْرِ مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ الْفَقِيهُ، حدثنا مُعَاذُ بْنُ نَجْدَةَ الْقُرَشِيُّ، حدثنا خَلَّادُ بْنُ يَحْيَى، حدثنا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، وَالْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَيُؤَاخِذُ اللهُ الرَّجُلَ بِمَا عَمِلَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ؟ قَالَ:" مَنْ أَحْسَنَ فِي الْإِسْلَامِ لَمْ يُؤَاخَذْ بِمَا عَمِلَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَمَنْ أَسَاءَ فِي الْإِسْلَامِ أُخِذَ بِالْأَوَّلِ وَالْآخِرِ"" لَفْظُ حَدِيثِ أَبِي النَّضْرِ" رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ خَلَّادِ بْنِ يَحْيَى وَرَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ

23- Abdullah b. Mes'ûd der ki: Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Yüce Allah, kişiyi Cahiliye döneminde yaptığından dolayı sorumlu tutar mı?" diye sorunca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kim İslam'da (Müslüman olduktan sonra) iyi şeyler yaparsa Cahiliye döneminde yaptıklarından dolayı sorumlu*

[1] Bakara Sur. 3

tutulmaz. Kim İslam'da kötü şeyler yaparsa önceden yaptıklarından da, sonra yaptıklarından da sorumlu tutulur" buyurdu.[1]

Ebu'n-Nadr'ın hadisinin lafzını Buhârî *Sahîh*'inde Hallâd b. Yahya'dan rivayet etti. Müslim, Muhammed b. Abdillah b. Numeyr'den, babasından rivayet etti.

Halîmî der ki: "Bu da, imanda (Müslüman olduktan sonra) yapılan itaatlerin iman, küfürde yapılan masiyetlerin de küfür olduğunu gösterir. Kafir Müslüman olduğu zaman, Müslüman olması onun küfrünü yok eder. Bu kişi eğer Müslüman olduktan sonra güzel şeyler yaparsa bu itaatleri, küfür döneminde yapmış olduğu masiyetleri yok eder. Eğer İslam'da güzel şeyler yapmazsa daha önce yapmış olduğu kötülükler olduğu gibi durur ve onları yok edecek bir şey bulunmaz. Bu kişi böylece Müslüman olduktan sonra ve daha önce yapmış olduğu kötülüklerden sorumlu tutulur."

Halîmî bunu da uzun uzadıya açıklar. Bunlara dayanarak da müslüman olan kişinin önceden tutmadığı oruçlar ile kılmadığı namazları kaza etmesi gerekmez. Çünkü müslüman olduktan sonra oruç tutup namaz kılarsa zikredilen hadise göre küfürdeyken yapmadığı ibadetlerin sorumluluğu da kendisinden düşmüş olur. Ancak müslüman olduktan sonra da namaz kılmayıp oruç tutmazsa bunu yapmasının emredilmesi ve buna yöneltilmesi gerekmektedir. Zira bunu ona yaptırmak, kafirken yapmadığı ibadetlerin sorumluluğunu üzerinden düşürecektir.

٢٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ كَامِلُ بْنُ أَحْمَدَ الْمُسْتَمْلِي وَأَبُو نَصْرٍ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ قَتَادَةَ قَالَا: أخبرنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ أَيُّوبَ الصِّبْغِيُّ حدثنا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ زِيَادٍ السَّرِيُّ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " إِذَا أَسْلَمَ الْعَبْدُ فَحَسُنَ إِسْلَامُهُ كَفَّرَ اللهُ عَنْهُ كُلَّ سَيِّئَةٍ كَانَ زَلَفَهَا، وَكَتَبَ اللهُ لَهُ كُلَّ حَسَنَةٍ كَانَ زَلَفَهَا، ثُمَّ كَانَ الْقِصَاصُ الْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ،

[1] Senedinde eleştirilenler vardır.

وَالسَّيِّئَةُ بِمِثْلِهَا إِلَّا أَنْ يَتَجَاوَزَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ " أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ فَقَالَ: وَقَالَ مَالِكٌ. . . فَذَكَرَهُ. قَالَ الْإِمَامُ أحمد: " أَسْنَدَهُ مَالِكٌ، وَأَرْسَلَهُ ابْنُ عُيَيْنَةَ "

24- Ebû Saîd el-Hudrî'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Kul, Müslüman olup İslam'ını güzelleştirdiği zaman, Yüce Allah daha önce yapmış olduğu bütün günahları siler ve daha önce yapmış olduğu bütün iyilikleri yazar. Sonra her iyiliğine on ile yedi yüz kat sevap yazar. Yaptığı kötülükleri ise Yüce Allah affetmediği takdirde sadece misliyle cezalandırır."*[1]

Buhârî *Sahîh*'inde rivayet etti ve Mâlik'in bu hadisi zikrettiğini belirtti. İmam Ahmed, Mâlik'in bunu *müsned* olarak, İbn Uyeyne'nin ise *mürsel* olarak ↓ naklettiğini söyledi.

٢٥ - أَخْبَرَنَاهُ أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا سَعْدَانُ بْنُ نَصْرٍ، حدثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، سَمِعَ عَطَاءَ بْنَ يَسَارٍ يُخْبِرُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " إِذَا أَسْلَمَ الْعَبْدُ فَحَسُنَ إِسْلَامُهُ يَقْبَلُ اللهُ مِنْهُ كُلَّ حَسَنَةٍ زَلَفَهَا، وَكُفِّرَ عَنْهُ كُلُّ سَيِّئَةٍ زَلَفَهَا، وَكَانَ فِي الْإِسْلَامِ مَا كَانَ الْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمِائَةٍ وَالسَّيِّئَةُ بِمِثْلِهَا، أَوْ يَمْحُوهَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ "

25- Atâ b. Yesâr, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu nakleder: *"Müslüman olup İslam'ını güzelleştirdiği zaman, Yüce Allah daha önce yapmış olduğu bütün iyilikleri kabul eder, daha önce yapmış olduğu kötülükleri affeder. Müslüman olduktan sonra yaptığı her iyiliğe on kattan yedi yüz kata kadar sevap verilir, Yaptığı kötülükleri ise Yüce Allah bu kötülüğü ya aynıyla cezalandırır veya onu siler."*[2]

---

[1] Senedinde tanımadığım vardır. Ravilerin çoğu *Sahîh*'in ravileridir.

[2] İsnâdı sahihtir.

بَابُ الْقَوْلِ فِي زِيَادَةِ الْإِيمَانِ وَنُقْصَانِهِ، وَتَفَاضُلِ أَهْلِ الْإِيمَانِ فِي إِيمَانِهِمْ

İmanın Artıp Eksilmesi ve İman Edenlerin İmanlarıyla Birbirine Olan Üstünlüğü Hakkında Söylenenler

Bu sözümüzden de itaatlerin imandan olduğu, bunların kemale ermesiyle imanın da kemale ereceği, itaatlerde eksiklik olduğunda ise imanın da eksik olacağı ortaya çıkar. Müminler, imanlarıyla birbirlerine üstün olacağı gibi itaatleriyle de üstün olabilirler. Kişinin: "Benim imanım meleklerin ve peygamberlerin imanı ile aynıdır" demesi günah sayılmıştır. Yüce Allah: *"İnananların, imanlarını kat kat artırmaları için, kalplerine güven indiren O'dur..."*[1], *"...kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran..."*[2], *"Bir sûre inince, aralarında «Bu, hanginizin imanını artırdı?» diyen ikiyüzlüler vardır. İnananların ise imanını artırmıştır; onlar birbirlerine bunu müjdelemek isterler."*[3], *"...inananların da imanlarının artmasını sağladık..."*[4] buyurarak bu âyetlerle imanın artabileceğini bildirdi. Eğer iman artabiliyorsa bu ziyadeliğin daha önce de belirtildiği gibi olmasıyla imanda eksiklik ortaya çıkar. Sünnette, Kitab'ın belirttiği bu duruma işaret eder.↓

٢٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ بْنِ حَفْصٍ الزَّاهِدُ حدثنا السَّرِيُّ بْنُ خُزَيْمَةَ الْأَبِيوَرْدِيُّ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ هُوَ الْمُقْرِئُ، حدثنا سَعِيدٌ هُوَ ابْنُ أَبِي أَيُّوبَ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَجْلَانَ، عَنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا "

---

[1] Fetih Sur. 4

[2] Enfâl Sur. 2

[3] Tevbe Sur. 124

[4] Müddessir Sur. 31

26- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Müminlerin, imanı en kâmil olanı, ahlâkı en güzel olanıdır."*[1]

٢٧ - وَأَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أخبرنا أَبُو مُحَمَّدٍ حَاجِبُ بْنُ أَحْمَدَ الطُّوسِيُّ حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الذُّهْلِيُّ، حدثنا يَعْلَى بْنُ عُبَيْدٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " إِنَّ أَكْمَلَ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا، وَخِيَارُكُمْ خِيَارُكُمْ لِنِسَائِكُمْ "

27- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Müminlerin, imanı en mükemmel olanı, ahlâkı en güzel olanıdır ve sizin en hayırlınız hanımlarına karşı en iyi davrananızdır."*[2]

Halîmî der ki: Bu söz güzel ahlâkın imandan olduğunu, kişinin güzel ahlâklı olmaması imanının eksikliğine delalet ettiğini ve müminlerin imanlarıyla birbirlerine üstün olacaklarını gösterir. Müminlerin bazılarının imanı bazılarından daha kâmil olabilir.

٢٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ بِشْرَانَ حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَفَّانَ، حدثنا ابْنُ نُمَيْرٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ رَجَاءٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: أَخْرَجَ مَرْوَانُ الْمِنْبَرَ، وَبَدَأَ بِالْخُطْبَةِ قَبْلَ الصَّلَاةِ، فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا مَرْوَانُ خَالَفْتَ السُّنَّةَ أَخْرَجْتَ الْمِنْبَرَ، وَلَمْ يَكُنْ يُخْرَجُ وَبَدَأْتَ بِالْخُطْبَةِ قَبْلَ الصَّلَاةِ، فَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ: مَنْ هَذَا؟ فَقَالُوا: فُلَانٌ، فَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ: قَدْ قَضَى هَذَا الَّذِي عَلَيْهِ. أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " مَنْ رَأَى أَمْرًا مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ " أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، مِنْ حَدِيثِ الْأَعْمَشِ

28- İsmâîl b. Recâ, babasından bildiriyor: Mervân, minbere çıkıp namazdan önce hutbe verince bir adam kalkarak: "Ey Mervân! Sünnete

---

[1] İsnâdı hasendir. Ahmed, *Müsned* (2/527); İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (8/328, 11/28) ve Hâkim (1/3).

[2] İsnâdı hasendir. Tirmizî (3/466).

muhalefet ettin. (Bayram günü) minbere çıkılmadığı halde sen çıktın ve hutbeyi de namazdan önce verdin" deyince Ebû Saîd: "Kim bu?" diye sordu. Oradakiler: "Falan kişi" cevabını verince, Ebû Saîd şöyle dedi: "Bu adam üzerine düşeni yaptı. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «*Kim bir kötülük görürse onu eliyle değiştirsin. Eğer buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin, eğer buna da gücü yetmezse kalbiyle değiştirsin (buğz etsin). Bu ise imanın en zayıf derecesidir*» buyurdu."[1]

Müslim, *Sahîh*'inde A'meş'in hadisinden rivayet etmiştir.

٢٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مِلْحَانَ، حدثنا ابْنُ بُكَيْرٍ، حدثنا اللَّيْثُ، عَنِ ابْنِ الْهَادِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " يَا مَعْشَرَ النِّسَاءِ تَصَدَّقْنَ، وَأَكْثِرْنَ الِاسْتِغْفَارَ، فَإِنِّي رَأَيْتُكُنَّ أَكْثَرَ أَهْلِ النَّارِ ". قَالَتِ امْرَأَةٌ مِنْهُنَّ: وَمَا لَنَا يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: " تُكْثِرْنَ اللَّعْنَ، وَتَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ، وَمَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَغْلَبَ لِذِي اللُّبِّ مِنْكُنَّ ". قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، وَمَا نُقْصَانُ الْعَقْلِ وَالدِّينِ؟ قَالَ: " أَمَّا نُقْصَانُ الْعَقْلِ فَشَهَادَةُ امْرَأَتَيْنِ تَعْدِلُ شَهَادَةَ رَجُلٍ فَهَذَا نُقْصَانُ الْعَقْلِ، وَتَمْكُثُ اللَّيَالِيَ مَا تُصَلِّي، وَتُفْطِرُ فِي رَمَضَانَ فَهَذَا نُقْصَانُ الدِّينِ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ رُمْحٍ عَنِ اللَّيْثِ وَأَخْرَجَاهُ مِنْ حَدِيثِ أَبِي سَعِيدٍ

29- Abdullah b. Ömer'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Ey kadınlar topluluğu! Sadaka verin ve çokça istiğfar edin. Zira Cehennem ahalisinin çoğunun sizden olduğunu gördüm."* Aralarından bir kadın: "Ey Allah'ın Resûlü! Niçin cehennemin çoğunu biz dolduruyoruz?" diye sorunca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Çünkü siz çok lânet eder ve kocanızın yaptığı iyilikleri unutursunuz. Aklı ve dini eksik olup da, aklı başında adamların aklını çelen sizin gibisini görmedim"* dedi. Kadın: "Ey Allah'ın Resûlü! Aklımızın ve dinimizin eksikliği nedir? diye sorunca, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Aklın noksanlığı, iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine bedel*

[1] İsnâdı sahihtir ve ravileri güvenilirdir. Tirmizî (4/469) ve Nesâî (8/111-112)

olmasıdır. Kadının günlerce namaz kılmadığı, Ramazan'da oruç tutamadığı olur. Bu da dinin noksanlığıdır" buyurdu.[1]

Müslim, *Sahîh*'inde Muhammed b. Rumh kanalıyla Leys'ten rivayet etti. Buhârî ve Müslim, hadisi Ebû Saîd'in hadisinden rivayet ettiler.

٣٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو مَنْصُورٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ الْعَتَكِيُّ، أَخْبَرَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الشَّعْرَانِيُّ، أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ، حَدَّثَنِي مَالِكٌ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَمْرٍو مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْأَدِيبُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ الْإِسْمَاعِيلِيُّ، أَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ الْأَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازِنِيِّ، أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " يُدْخِلُ اللهُ أَهْلَ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ، وَيُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ بِرَحْمَتِهِ، وَيُدْخِلُ أَهْلَ النَّارِ النَّارَ، ثُمَّ يَقُولُ: انْظُرُوا مَنْ وَجَدْتُمْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ حَبَّةِ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ فَأَخْرِجُوهُ، فَيُخْرَجُونَ مِنْهَا حُمَمًا قَدِ امْتُحِشُوا، وَيُلْقَوْنَ فِي نَهَرِ الْحَيَاةِ أَوِ الْحَيَا فَيَنْبُتُونَ فِيهِ كَمَا تَنْبُتُ الْحِبَّةُ إِلَى جَانِبِ السَّيْلِ أَلَمْ تَرَوْهَا تَخْرُجُ صَفْرَاءَ مُلْتَوِيَةً "، هَذَا لَفْظُ حَدِيثِ ابْنِ وَهْبٍ رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنِ ابْنِ أَبِي أُوَيْسٍ، وَرَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنْ هَارُونَ بْنِ سَعِيدٍ

30- Ebû Saîd el-Hudrî'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Yüce Allah Cennet ahalisini Cennete koyacak ve dilediğini de rahmetiyle Cennete koyacak. Cehennem ahalisini Cehenneme koyduktan sonra: «Bakın kalbinde hardal tanesi kadar imanı olan birisini bulursanız onu cehennemden çıkarın» diyecektir. Bunlar kavrulmuş kömür olmuş bir halde çıkarılırlar ve hayat nehrine atılırlar. Selin getirdiği yığındaki tanenin bitmesi gibi bunlar orada biterler. Onu görmez misiniz, nasıl sarı ve kıvrılmış bir vaziyette biter."*[2]

Bu lafız İbn Vehb'in hadisidir. Buhârî, *Sahîh*'inde, İbn Ebî Uveys'ten rivayet etti. Müslim, Hârûn b. Saîd'den rivayet etti.

---

[1] İsnâdı sahihtir. Buhârî (1/78, 2/239, 3/153) ve Müslim (1/132)

[2] İsnâdı sahihtir ve ravileri güvenilirdir. Buhârî (7/302, 8/181-185)

Halîmî der ki: Bunun mânâsı, tevhidin yanında kalbi etkileyip karşı koyacak bir korku, boşuna ümitlenmesine sebep olacak umudunun olmamasıdır. Böyle bir kişi dünyaya dalıp âhireti unutmuştur. Kişi bu özellikleri üzerinde taşırsa sadece kalbindeki tevhide sahip olur ve imanını arttıracak kapılara (amellere) sahip olmaz. Sadece kalp ile tasdik edilen iman, amellerle de tasdik edilen imandan daha zayıftır. Kişi bu durumda olursa iyilik terazisi hafif olur. Şahadetleri amelleri artınca ise terazisi ağırlaşır. İmanın bir başka yönü de, en aşağı mertebede olan imandır ki; bu durumdaki kişi şüpheye düşürülmeye çalışılınca, şüpheye düşer. Diğer bir iman ise yakini yüksek olanın imanıdır. Bunun terazisi ağır basarken, diğerinin terazisi hafif basar. İmanın bir başka yönü de kuvvetli delil ile sahip olunan imandır. İmanın bir başka yönü de birinin söylemesi ve haber vermesi sonucu elde edilen imandır. Birincisinin terazisi ağır basarken, diğerinin terazisi hafif basar. Bu da insanların imanda birbirini geçebileceğini gösterir.

٣١ - قَالَ الْإِمَامُ أَحْمَدُ - رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى - وَقَدْ رُوِيَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ بُزُرْجٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي إِلَّا ضَعْفَ الْيَقِينِ " أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ بِشْرٍ الْمَرْثَدِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ بُزُرْجٍ. . . ، فَذَكَرَهُ "

31- İmam Ahmed der ki: Abdurrahman b. Buzurc'un, Ebû Hureyre'den bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Ümmetim için yakin zayıflığından başka bir şey için korkmam"* buyurdu.

Bu rivayet, iman edenlerin yakinlerinin üstünlüğüne göre birbirlerinden üstün olacağını gösterir.[1]

Yüce Allah'ın: *"Bugün, size dininizi bütünledim..."* (Mâide Sur. 3) âyeti ve bu mânâda varid olan rivayetler, imanın artıp eksilmesiyle ilgili söylediklerimize ters düşmez. Çünkü: *"Bugün, size dininizi bütünledim..."* (Mâide Sur. 3) âyetinin mânâsı, "Bugün size indirdiğim hükümleri tamamladım. Daha önce size farz kılmadığım bir şeyi emretmeyecek, farz

[1] Senedinin zararı yoktur.

kıldığım bir şeyin de farziyetini kaldırmayacağım. Bundan sonra artık hükümlerde ağırlaştırma veya hafifletme, neshetme ya da değiştirme olmayacaktır" şeklindedir. Mânâ, bizim amel açısından dinimizin tamamlandığı şeklinde anlaşılmamalıdır. Eğer durum böyle olsaydı âyete muhatap olanlardan imanlarını arttırmak için amele devam etme sorumlulukları düşerdi. Çünkü din tamamlanmıştır ve kemale erene artık bir şey eklenemez. İmana devam etmek, mükellefiyetleri devam eden amelleri yapmaya devam etmektir. Dinin bütünlenmesi demek, artık amellerin tamamlandığı ve yapılmaya gerek kalmadığı mânâsında değil; şer'î hükümlerin tamamlanması mânâsındadır.

٣٢ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ الدَّهَّانُ، حدثنا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ هَارُونَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ نَصْرٍ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ بِلَالٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ مَرْوَانَ، عَنِ الْكَلْبِيِّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي هَذِهِ الْآيَةِ ﴿الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ﴾ [المائدة: ٣] يَقُولُ: " يَئِسَ أَهْلُ مَكَّةَ أَنْ تَرْجِعُوا إِلَى دِينِهِمْ - عِبَادَةِ الْأَوْثَانِ - أَبَدًا "، ﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ﴾ [البقرة: ١٥٠] " فِي اتِّبَاعِ مُحَمَّدٍ ﷺ " ﴿وَاخْشَوْنِ﴾ [المائدة: ٣] " فِي عِبَادَةِ الْأَوْثَانِ، وَتَكْذِيبِ مُحَمَّدٍ ﷺ "، فَلَمَّا كَانَ وَاقِفًا بِعَرَفَاتٍ نَزَلَ عَلَيْهِ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ رَافِعٌ يَدَهُ وَالْمُسْلِمُونَ يَدْعُونَ اللهَ تَعَالَى ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ [المائدة: ٣] يَقُولُ: " حَلَالُكُمْ، وَحَرَامُكُمْ فَلَمْ يَنْزِلْ بَعْدَ هَذَا حَلَالٌ وَلَا حَرَامٌ "، ﴿وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي﴾ [المائدة: ٣] قَالَ: " مِنَّتِي فَلَمْ يَحُجَّ مَعَكُمْ مُشْرِكٌ "، ﴿وَرَضِيتُ﴾ [المائدة: ٣] يَقُولُ: " وَاخْتَرْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا، ثُمَّ مَكَثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَعْدَ نُزُولِ هَذِهِ الْآيَةِ إِحْدَى وَثَمَانِينَ يَوْمًا، ثُمَّ قَبَضَهُ اللهُ تَعَالَى إِلَيْهِ وَإِلَى رَحْمَتِهِ "

32- Kelbî, Ebû Sâlih'ten naklediyor: İbn Abbâs: *"...Bugün, inkar edenler sizi dininizden etmekten umutlarını kesmişlerdir..."*[1] âyetiyle ilgili olarak: "Mekke halkı, dinlerine dönüp putlara tapmanızdan sonsuza kadar ümitlerini kesmişlerdir" dedi. *"...Onlardan korkmayınız..."* âyetiyle ilgili

[1] Mâide Sur. 3

olarak ise: "Muhammed'e (sallallahu aleyhi vesellem) tâbi olurken onlardan korkmayınız" dedi. *"...Benden korkunuz..."* âyetiyle ilgili olarak ise: "Putlara tapmak ve Muhammed'i (sallallahu aleyhi vesellem) yalanlamak konusunda Benden korkunuz" dedi. (Ve şöyle devam etti: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Arafat'ta durmuş ellerini açarak Müslümanlarla beraber dua ederken Cibril inip: *"Bugün, size dininizi bütünledim..."* getirdi.

(İbn Abbâs) der ki: "Tamamlanan şey, helal ve haramların indirilmesidir. *"...üzerinize olan nimetimi tamamladım.."* âyetinden kastedilen: "İyiliğimi tamamladım, bundan sonra artık hiçbir müşrik sizinle hac edemez" şeklindedir. *"...Razı oldum..."*[1] sözünün mânâsı: "Sizin için tercih ettim"dir. *"...din olarak sizin için İslam'ı beğendim..."* âyeti nazil olduktan sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir müddet, seksen bir gün yaşadı ve Hakk'ın rahmetine kavuştu.[2]

٣٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو الْحُسَيْنِ عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عِيسَى الدِّهْقَانُ بِالْكُوفَةِ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ حَازِمِ بْنِ أَبِي غَرَزَةَ الْغِفَارِيُّ، حدثنا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، عَنْ أَبِي الْعُمَيْسِ، عَنْ قَيْسِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ، أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْيَهُودِ قَالَ لِعُمَرَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، آيَةٌ فِي كِتَابِكُمْ تَقْرَؤُنَهَا لَوْ عَلَيْنَا مَعْشَرَ الْيَهُودِ نَزَلَتْ لَاتَّخَذْنَا ذَلِكَ الْيَوْمَ عِيدًا قَالَ: " أَيُّ آيَةٍ؟ " قَالَ: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ، وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي، وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ [المائدة: ٣]، فَقَالَ عُمَرُ: " قَدْ عَرَفْنَا ذَلِكَ الْيَوْمَ وَالْمَكَانَ الَّذِي نَزَلَتْ فِيهِ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ بِعَرَفَاتٍ يَوْمَ جُمُعَةٍ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الصَّبَّاحِ، وَرَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنْ عَبْدِ بْنِ حُمَيْدٍ كِلَاهُمَا، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَوْنٍ "

33- Târık b. Şihâb bildiriyor: Yahudilerden bir adam Hz. Ömer'e şöyle dedi: "Ey müminlerin emiri! Sizin Kitab'ınızda okuduğunuz öyle bir âyet vardır ki, eğer bu âyet bize nazil olsaydı o günü bayram ilan ederdik" dedi.

---

[1] Mâide Sur. 3

[2] İsnâdı zayıftır.

Hz. Ömer: "Hangi âyet?" diye sorunca, Yahudi: *"...Bugün, size dininizi bütünledim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslam'ı beğendim..."*[1] âyetidir" dedi. Hz. Ömer: "Biz o günü ve âyetin Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) Arafat'ta Cuma günü nazil olduğu mekânı biliyoruz" karşılığını verdi. [2]

Buhârî, *Sahîh*'inde Hasan b. es-Sabbâh'tan; Müslim, Abdullah b. Humeyd'den, bunların ikisi de hadisi Câfer b. Avn'dan rivayet ettiler.

İmanın artıp eksileceğini söyleyenlerden bazıları şöyle dediler: "Bir kötülük işlendiği zaman daha önce yapılmış olan iyiliklerden aynı miktarda silinir. Böylece kötülüklerin iyilikleri yok etmesiyle bazılarında sadece (amelden yoksun bir) iman kalır. Bu kişi de ebedi olarak Cehennemde kalmaz. Bu kişinin işi Allah'a kalmıştır. Eğer Allah isterse rahmetiyle (veya şefaat edenlerin şefaatiyle) bu kişiyi affeder, isterse günahlarından dolayı ona azab edip sonra Cennete koyar. Böyle söyleyenlerden bazıları bu sözlerine şu âyeti delil gösterirler: *"Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın."*[3]

Bununla sesini Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sesinin üstüne çıkarmanın masiyet olduğunu, böyle yapanın yüksek olan imanının düşeceğini ve amellerinden bir kısmını yok edeceğini kasdettiler. Yine delil olarak şu âyeti de gösterdiler: *"Ey inananlar! Allah'a ve âhiret gününe inanmayıp, insanlara gösteriş için malını sarf eden kimse gibi, sadakalarınızı başa kakma ve eza etmekle boşa çıkarmayın."*[4]

Halîmî der ki: Bu âyeti delil olarak gösterenin dediğinden başka mânâ çıkabilir: Bu durumda mânâ şöyle olur: "Ey Muhacirler! Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile hicret etmeniz; ey Ensâr! Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) barındırmanız sizi Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) saygısızlık edip sesinizi onun sesinin üstüne yükseltmenize sebep olmasın. Eğer böyle yaparsanız daha önce Allah rızası

---

[1] Mâide Sur. 3

[2] İsnâdı sahihtir ve ravileri güvenilirdir. Nesâî (5/251).

[3] Hucurat Sur. 2

[4] Bakara Sur. 264

için hicret etmeniz ve onu barındırmanız ve yardım etmeniz sizin bu güzel şeyleri başka maksatla yaptığınızı gösterir ve bu sebeple yaptıklarınızdan dolayı sevap alamazsınız."

Bu âyet şu mânâya da gelebilir: "*Seslerinizi Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın*"[1]

Böyle yapmanız, ona karşı haddi aşmanıza ve hafife almanıza sebep olur ve böyle yapmakla küfre girersiniz ve amelleriniz boşa gider. Ancak tövbe edip tekrar Müslüman olursanız o zaman başka. Yine: "*...sadakalarınızı başa kakma ve eza etmekle boşa çıkarmayın...*"[2] âyetinden kastedilen başa kakmak, sadakayı boşa çıkarmaz. Sadakayla kişi Allah'ın rızasını kazanmayı kasteder ve kişi bunu yaparken sevap kazanmayı umar. Sadaka veren, verdiği kişinin başına kakıp eziyet ederse, böyle yapmakla verdiği sadakayı Allah için vermiş olmaktan çıkıp sadaka verdiği kişi için bunu yapmış olur. Böyle yapmakla da Allah tarafından alacağı sevabı boşa gider."

Halîmî bu açıklamayı yaptıktan sonra şöyle dedi: Bu sözün eleştirilecek yönünden biri de şudur: Müminin kötülüklerinin cezası sonsuz değildir. Sevaplarının mükâfatı ise sonsuzdur. Çünkü sevapların karşılığı olarak ebedi olarak Cennet vardır. Müminin yapmış olduğu kötülüğün karşılığı olarak göreceği belli bir müddete bağlı olan cezanın sevaba galip gelmesi düşünülemez.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"Her kim av köpeği veya koyun köpeği haricinde bir köpek beslerse her gün onun amelinden iki kırat eksilir"*[3] sözü ise amellerinin sevabından her gün iki kırat eksilir mânâsındadır. Bu hadis İbn Abbâs'tan gelen çoğu rivayetlerde *"Ecrinden"*, bazılarında ise *"Amelinden"* şeklinde gelmiştir.

Halîmî der ki: Bu günahı sebebiyle amelinin sevabının bir kısmından mahrum olur. Biz de Yüce Allah'ın, mümini bazı iyiliklerinin sevabından mahrum ettiğini, bazı günahı veya günahları sebebiyle sevaplarını eksilttiğini

---

[1] Hucurat Sur. 2

[2] Bakara Sur. 264

[3] Müslim (2/1201-1204) ve Buhârî (3/67, 4/101)

garip karşılamıyoruz. Biz şöyle diyenin sözlerini garip karşılıyoruz: "Günahlar itaatleri boşa çıkarır veya onlardan alınacak sevapları yok eder." Çünkü bu konuda ne bir âyet, ne de hadis vardır. Müminlerin Cennette ebedi kalacaklarının bilinmesine rağmen böyle olması da mümkün değildir. Allah en doğrusunu bilir.

İmam Ahmed der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Müflis kimdir?"* diye sorduğunda sahabe: "Bizim aramızda müflis, parası ve malı olmayan kimsedir" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: "*Şüphesiz benim ümmetimden iflas etmiş olan o kimsedir ki, kıyamet gününde namaz, oruç, zekat (gibi bir çok ibadetler) ile gelir. O, falana sövmüş, falan kimseye iftira atmış, falanın malını yemiş, falanın kanını dökmüş, falana vurmuş olarak gelir. Sonra, onun sevapları bu kimselere verilir. Eğer, üzerindeki hakları ödenmeden önce iyilikleri tükenirse, onların günahları alınır ve kendi üzerine atılır.*" Bu hadisi, günahların sevapları yok edeceğini söyleyenler delil kabul etmişlerdir.

Allah en doğrusunu bilir, ama bana göre mânâ şudur: Bu kişinin sevapları, sevapları günahlarını karşılayacak duruma gelinceye kadar hasımlarına verilir. Eğer sevapları yani günahlarını karşılayacak olanlar dışındaki sevapları biterse, onların günahlarından alınıp kendisine yüklenir ve Allah ona mağfiret etmezse, bunlar sebebiyle azab çekmesi için ateşe atılır. Bu günahlarının cezası bitince de ebedi kalacağı Cennete konulur.

Ancak sevaplarından hasımlarına verilirken günahlarının karşılığı olandan daha fazlası verilmez. Çünkü böylesi bir şey, Yüce Allah'ın kıyamet gününde mümin olarak huzura çıkan kişilere has bir lütfudur.

٣٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ سَلْمَانَ الْفَقِيهُ، أخبرنا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مِلْحَانَ، حدثنا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حدثنا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَسْرِقُ السَّارِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَنْتَهِبُ نُهْبَةً يَرْفَعُ النَّاسُ إِلَيْهِ فِيهَا أَبْصَارَهُمْ حِينَ يَنْتَهِبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ " وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدٍ، وَأَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ مِثْلَ

حَدِيثِ أَبِي بَكْرٍ وَلَمْ يَذْكُرِ النُّهْبَةَ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ عَنْ يَحْيَى بْنِ بُكَيْرٍ وَرَوَاهُ مُسْلِمٌ مِنْ وَجْهٍ آخَرَ، عَنِ اللَّيْثِ "

34- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Zina eden, zina ederken mümin olarak zina etmez, şarap içen, içerken mümin olarak içmez, yine, halkın gözleri önünde bir şeyi zorla yağma ederken de mümin olarak yağma etmez."*[1]

Aynı senetle, "İbn Şihâb —Saîd + Ebû Seleme —Ebû Hureyre" kanalıyla Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) Ebû Bekr'in hadisine benzer bir rivayette bulunulmuş; ama orada yağma ibaresi zikredilmemiştir. Buhârî, *Sahîh*'te Yahyâ b. Bukeyr'den; Müslim ise başka bir kanalla Leys'ten rivayet etti.[2]

Allah en doğrusunu bilir, ama Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "Mümin olarak" demekle, bu kişi büyük günah işleyip, günahtan uzak durmayı terk ettiği için, mutlak olarak imanı değil de imanın eksik olacağını kastetmiştir. Böyle yapan kişiyi daha önce de açıklandığı gibi tekfir etmek gerekmez. Bu konuda daha önce Kitab ve sünnette farzı terk edenin veya büyük günah işleyenin uyarılması konusunda yapılan şerhlerin hepsinde gerekli açıklama yapılmıştı ve bu ihtarda imanın noksanlığı kastedildiği söylenmişti.

Yüce Allah: *"Allah kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar..."*[3] buyuruyor. *İman* Kitabında, bunu böyle tevil etmemizin doğru olduğuna işaret eden haber ve eserlerden yeteri kadarını zikretmiştik. Başarı Allah'tandır.

Halîmî, burada itaatlerin imandan olduğuna, imanın artıp eksilebileceğine, iman ehlinin (imanlarıyla) birbirine üstün olabileceğine delalet eden âsâr (hadisler) zikretti. Biz de bunları *İman* kitabında zikrettik. İnşallah burada onların bir bölümüne işaret edeceğiz.↓

٣٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْفَقِيهُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى بْنِ السَّكَنِ، حدثنا مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ، حدثنا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنِ ابْنِ

---

[1] İsnâdı sahihtir ve ravileri güvenilirdir.

[2] Buhârî (6/241) ve Müslim (1/100).

[3] Nisâ Sur. 48

شَوْذَبٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُحَادَةَ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنْ هُزَيْلِ بْنِ شُرَحْبِيلَ قَالَ: قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: " لَوْ وُزِنَ إِيمَانُ أَبِي بَكْرٍ بِإِيمَانِ أَهْلِ الْأَرْضِ لَرَجَحَ بِهِمْ "

35- Ömer b. el-Hattâb der ki: "Hz. Ebû Bekr'in imanı bütün yeryüzü halkının imanı ile tartılsa, Ebû Bekr'in imanı ağır gelirdi."[1]

٣٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَيُّوبَ، حدثنا سَهْلُ بْنُ بَكَّارٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ طَلْحَةَ، عَنْ زُبَيْدٍ، عَنْ ذَرٍّ قَالَ: كَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رُبَّمَا أَخَذَ بِيَدِ الرَّجُلِ وَالرَّجُلَيْنِ فَيَقُولُ: " تَعَالَوْا نَزْدَادُ إِيمَانًا "

36- Zer bildiriyor: Ömer b. el-Hattâb, bazen bir veya iki kişinin elini tutup: "Gelin imanımızı arttıralım" derdi.[2]

٣٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، أخبرنا بِشْرُ بْنُ مُوسَى، أخبرنا هَوْذَةُ بْنُ خَلِيفَةَ، حدثنا عَوْفٌ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ هِنْدَ قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: " إِنَّ الْإِيمَانَ يَبْدُو لُمْظَةً بَيْضَاءَ فِي الْقَلْبِ، فَكُلَّمَا ازْدَادَ الْإِيمَانُ عِظَمًا ازْدَادَ ذَلِكَ الْبَيَاضُ، فَإِذَا اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ ابْيَضَّ الْقَلْبُ كُلُّهُ، وَإِنَّ النِّفَاقَ يَبْدُو لُمْظَةً فِي الْقَلْبِ، فَكُلَّمَا ازْدَادَ النِّفَاقُ عِظَمًا ازْدَادَ ذَلِكَ سَوَادًا، فَإِذَا اسْتَكْمَلَ النِّفَاقَ اسْوَدَّ الْقَلْبُ كُلُّهُ، وَايْمُ اللهِ، لَوْ شَقَقْتُمْ عَنْ قَلْبِ مُؤْمِنٍ لَوَجَدْتُمُوهُ أَبْيَضَ، وَلَوْ شَقَقْتُمْ عَنْ قَلْبِ مُنَافِقٍ لَوَجَدْتُمُوهُ أَسْوَدَ ". قَالَ: " وَاللُّمْظَةُ هِيَ الذَّوْقَةُ، وَهُوَ أَنْ يَلْمُظَ الْإِنْسَانُ بِلِسَانِهِ شَيْئًا يَسِيرًا: أَيْ يَتَذَوَّقَهُ فَكَذَلِكَ الْقَلْبُ يَدْخُلُ مِنَ الْإِيمَانِ شَيْءٌ يَسِيرٌ، ثُمَّ يَتَّسِعُ فِيهِ فَيَكْثُرُ "

37- Hz. Ali der ki: "İman, kalpte beyaz bir nokta olarak başlar ve imanı büyüdükçe bu beyazlıkta büyür. İman tamamlandığı zaman bütün kalp

---

[1] İsnâdı sahihtir ve ravileri güvenilirdir. Ebû Dâvud (5/30) ve Tirmizî (4/540).

[2] Ravileri güvenilirdir; ancak senedinde kopukluk vardır.

beyaz olur. Nifak ta kalpte siyah bir nokta olarak başlar ve kişinin nifağı büyüdükçe bu siyahlıkta artar. Bu kişinin nifağı tamamlanınca siyahlık bütün kalbini kaplar. Vallahi! Eğer bir müminin kalbini yarsanız onun beyaz olduğunu görürdünüz. Bir münafığın kalbini yarsaydınız, kalbinin siyah olduğunu görürdünüz. Lumze insanın diliyle tadına baktığı az bir lokmadır. Kalb de öyledir, kalbe imandan az bir şey girer orada genişleyip çoğalır."[1]

٣٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، حدثنا أَبُو مُحَمَّدٍ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْمُزَنِيُّ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ غَنَّامِ بْنِ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ، حدثنا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ، حدثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُوقَةَ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: قَامَ رَجُلٌ إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، مَا الْإِيمَانُ؟ فَقَالَ: " الْإِيمَانُ عَلَى أَرْبَعِ دَعَائِمَ: عَلَى الصَّبْرِ، وَالْعَدْلِ، وَالْيَقِينِ، وَالْجِهَادِ " " ثُمَّ ذَكَرَ تَقْسِيمَ كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْ هَذِهِ الدَّعَائِمِ، وَقَدْ رُوِّينَا مِنْ أَوْجُهٍ أُخَرَ عَنْ عَلِيٍّ "

38- Alâ b. Abdirrahman der ki: Bir adam Ali b. Ebî Tâlib'in huzurunda kalkarak: "Ey müminlerin emiri! İman nedir?" diye sorunca, Hz. Ali: "İman, dört direk üzerine bina edilmiştir: Sabır, adalet, yakîn ve cihad" deyip sonra da bu dayanakların her birinin oluştuğu alt bölümleri zikretti.[2]

Bu bize Hz. Ali'den başka kanallarla da rivayet edildi.

٣٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ الْأُشْنَانِيُّ، حدثنا أَبُو الْحَسَنِ الطَّرَائِفِيُّ، أخبرنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ رَجَاءٍ الْبَصْرِيُّ، حدثنا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: قَالَ حُجْرِ بْنِ عَدِيٍّ، سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: " الْوُضُوءُ نِصْفُ الْإِيمَانِ "

---

[1] Ravileri güvenilirdir.

[2] İsnâdı zayıftır.

39- Hucr b. Adiy, Ali b. Ebî Tâlib'in şöyle dediğini nakleder: "Abdest, imanın yarısıdır."[1]

٤٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ أحمد بن محمد الْأُشْنَانِيُّ، حدثنا أَبُو الْحَسَنِ الطَّرَائِفِيُّ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، حدثنا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ: " الصَّبْرُ مِنَ الْإِيمَانِ بِمَنْزِلَةِ الرَّأْسِ مِنَ الْجَسَدِ، وَإِذَا ذَهَبَ الصَّبْرُ ذَهَبَ الْإِيمَانُ "

40- Hz. Ali der ki: "Sabrın imandaki konumu, başın bedendeki konumu gibidir. Sabır gidince iman da gider."[2]

٤١ - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ الْأُشْنَانِيُّ، أخبرنا أَبُو الْحَسَنِ الطَّرَائِفِيُّ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، حدثنا ابْنُ نُمَيْرٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي إِسْمَاعِيلَ، عَنْ مَعْقِلٍ الْخَثْعَمِيِّ قَالَ: أَتَى عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رَجُلٌ، وَهُوَ فِي الرَّحَبَةِ فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، مَا تَرَى فِي امْرَأَةٍ لَا تُصَلِّي؟ قَالَ: " مَنْ لَمْ يُصَلِّ فَهُوَ كَافِرٌ "

41- Muhammed b. Ebî İsmâîl el-Has'amî bildiriyor: Hz. Ali Rahbe denilen yerdeyken yanına bir adam gelip: "Ey müminlerin emiri! Namaz kılmayan kadın hakkında ne dersin?" diye sorunca Hz. Ali: "Namaz kılmayan kâfirdir" cevabını verdi.[3]

٤٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ الْأُشْنَانِيُّ، حدثنا أَبُو الْحَسَنِ الطَّرَائِفِيُّ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، حدثنا شَرِيكٌ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ زِرٍّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: " مَنْ لَمْ يُصَلِّ فَلَا دِينَ لَهُ "

وَقَدْ رُوِّينَا، عَنْ بُرَيْدَةَ بْنِ الحُصَيْبِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: " الْعَهْدُ الَّذِي بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمُ الصَّلَاةُ، فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ "

---

[1] Senedinde bir mahzur yoktur.

[2] Senedinde kopukluk vardır.

[3] Senedinde mechuller vardır. İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (2/387).

42- Abdullah b. Mes'ûd der ki: "Namaz kılmayanın dini yoktur." Bureyde b. el-Husayb'dan Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bizim ve onların (kâfirlerin) arasındaki ahid namazdır. Kim namazı terk ederse kâfir olur"*[1] dediği bize rivayet olundu.

Allah en doğrusunu bilir, ama Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu sözünden kastı, namazı terk edenin imanın şubelerinden birini terk etmesi sebebiyle, eğer farziyetini inkâr etmemişse Allah'a karşı nankörlük etmiş olmasıdır; yoksa Allah'ı inkâr etmiş sayılmaz. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellam) namazı özel olarak zikretmesi, onu terk edenin, tıpkı dinden çıkanın öldürüldüğü gibi, öldürülmesinin vacip olması sebebiyledir.

٤٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، أخبرنا بِشْرُ بْنُ مُوسَى، حدثنا أَبُو نُعَيْمٍ، حدثنا الْأَعْمَشُ، عَنْ جَامِعِ بْنِ شَدَّادٍ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ هِلَالٍ قَالَ: قَالَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ لِأَصْحَابِهِ: " اجْلِسُوا بِنَا نُؤْمِنُ " أَظُنُّهُ قَالَ: سَاعَةً أَيْ نَذْكُرُ اللهَ

43- Esved b. Hilâl'in bildirdiğine göre Muâz b. Cebel, öğrencilerine: "Bizimle oturun da —zannedersem "bir saat" dedi— Allah'ı zikredip iman edelim" dedi.[2]

٤٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَيُّوبَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْجَرَّاحِ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ شِبَاكٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ أَنَّهُ قَالَ: " اجْلِسُوا بِنَا نَزْدَدْ إِيمَانًا "

44- Abdullah (b. Mes'ûd) der ki: "Bizimle oturun da imanımızı arttıralım."[3]

---

[1] İsnâdı hasendir. İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (2/387).

[2] İsnâdı sahihtir. Ebû Ubeyd, *İman* (sh. 72/20).

[3] İsnâdı hasendir.

٤٥ - أَخْبَرَنَا أبو عَبْدُ اللهِ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَيُّوبَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْجَرَّاحِ، حدثنا ابْنُ الْحِمَّانِيِّ، حدثنا شَرِيكٌ، عَنْ هِلَالٍ الْوَزَّانِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُكَيْمٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ يَعْنِي ابْنَ مَسْعُودٍ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: " اللهُمَّ زِدْنِي إِيمَانًا وَفِقْهًا"

45- Abdullah b. Ukeym bildiriyor: Abdullah b. Mes'ûd şöyle derdi: "Allahım! İmanımı ve fıkhımı (kavrayışımı) arttır."[1]

٤٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرِ بْنِ قَتَادَةَ، أخبرنا أَبُو مَنْصُورٍ النَّضْرَوِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ نَجْدَةَ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حدثنا شَرِيكٌ. . . فَذَكَرَهُ بِإِسْنَادِهِ نَحْوَهُ وَزَادَ: " يَقِينًا وَعِلْمًا "

46- Şerîk, aynı isnâdla buna benzer bir rivayette bulundu ve: "...Yakînimi ve ilmimi..." sözlerini de ilave etti.[2]

٤٧ - حَدَّثَنَا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ دَاوُدَ الْعَلَوِيُّ إِمْلَاءً، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ النَّصْرَابَاذِيُّ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ هَاشِمٍ، حدثنا وَكِيعٌ، حدثنا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي ظَبْيَانَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، قال قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ: " الصَّبْرُ نِصْفُ الْإِيمَانِ، وَالْيَقِينُ الْإِيمَانُ كُلُّهُ " " وَقَدْ رُوِيَ هَذَا مِنْ وَجْهٍ آخَرَ غَيْرِ قَوِيٍّ مَرْفُوعًا

47- Abdullah b. Mes'ûd der ki: "Sabır imanın yarısıdır. Yakîn ise imanın hepsidir." Bu hadis başka bir kanalla zayıf isnâdla merfu olarak rivayet edildi.[3]

İman Kitabında, Abdullah b. Mes'ûd'dan bu mânâda bu sözlerine şahitlik eden rivayetlerde bulunduk. Dileyen orada bu sözleri bulabilir.

---

[1] İsnâdı zayıftır.

[2] İsnâdı hasendir.

[3] İsnâdı sahihtir. Vekî, *Zühd* (203); Taberânî, *M. el-Kebîr* 9/107 (8544) ve Ebû Nuaym, *Hilye* (5/34).

٤٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ مُوسَى، حدثنا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ صِلَةَ بْنِ زُفَرٍ، عَنْ عَمَّارٍ قَالَ: " ثَلَاثَةٌ مَنْ جَمَعَهُنَّ فَقَدَ جَمَعَ الْإِيمَانَ: الْإِنْفَاقُ مِنَ الْإِقْتَارِ، وَالْإِنْصَافُ مِنَ النَّفْسِ، وَبَذْلُ السَّلَامِ لِلْعَالِمِ "

48- Ammâr der ki: "Şu üç şeyi nefsinde toplayan, imanın tamamını elde etmiş olur: Yanındaki az maldan da olsa infak etmek, kendi aleyhine de olsa insafı elden bırakmamak ve herkese selam vermek."[1]

٤٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَيُّوبَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حدثنا شَيْخُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ رَوَاحَةَ قَالَ لِصَاحِبٍ لَهُ: " تَعَالَ حَتَّى نُؤْمِنَ سَاعَةً ". قَالَ: أَوَلَسْنَا بِمُؤْمِنَيْنِ؟ قَالَ: " بَلَى، وَلَكِنَّا نَذْكُرُ اللهَ فَنَزْدَادُ إِيمَانًا "

49- Atâ b. Yesâr bildiriyor: Abdullah b. Revâha bir arkadaşına: "Gel bir saat iman edelim" deyince, arkadaşı: "Biz mümin değil miyiz?" diye sordu. İbn Revâha: "Bilakis müminiz; ama Allah'ı zikredip imanımızı arttıralım" karşılığını verdi.[2]

٥٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحُسَيْنُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْبَيْهَقِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو حَامِدٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْبَيْهَقِيُّ، حدثنا دَاوُدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْبَيْهَقِيُّ، حدثنا حُمَيْدُ بْنُ زَنْجُوَيْهِ، حدثنا الْحَجَّاجُ بْنُ نُصَيْرٍ، حدثنا حَمَّادُ بْنُ نَجِيحٍ، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ جُنْدُبًا الْبَجَلِيَّ قَالَ: " كُنَّا فِتْيَانًا حَزَاوِرَةً مَعَ نَبِيِّنَا ﷺ، فَتَعَلَّمْنَا الْإِيمَانَ قَبْلَ أَنْ نَتَعَلَّمَ الْقُرْآنَ، ثُمَّ تَعَلَّمْنَا الْقُرْآنَ فَازْدَدْنَا بِهِ إِيمَانًا، وَإِنَّكُمُ الْيَوْمَ تَعَلَّمُونَ الْقُرْآنَ قَبْلَ الْإِيمَانِ "

---

[1] İsnâdı sahihtir. Vekî, *Zühd* (241); Abdurrezzak, *Musannef* (10/386), İbn Ebî Hâtim, *el-İlel* (2/145) ve Bezzar, *Müsned* 1/25 (30)

[2] Senedinde kopukluk vardır.

50- Cundub el-Becelî der ki: "Biz gençliğimizde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile beraberken, Kur'ân'ı öğrenmeden önce imanı öğrendik; sonra Kur'ân'ı öğrendik ve onunla imanımızı arttırdık. Bugün siz imandan önce Kur'ân'ı öğreniyorsunuz."[1]

٥١ - قَالَ: وَحَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ زَنْجُوَيْهِ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، أخبرنا إِسْرَائِيلُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ طَلْحَةَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: " ثَلَاثٌ مِنَ الْإِيمَانِ: أَنْ يَحْتَلِمَ الرَّجُلُ فِي اللَّيْلَةِ الْبَارِدَةِ فَيَقُومَ فَيَغْتَسِلَ لَا يَرَاهُ إِلَّا اللهُ، وَالصَّوْمُ فِي الْيَوْمِ الْحَارِّ، وَصَلَاةُ الرَّجُلِ فِي الْأَرْضِ الْفَلَاةِ لَا يَرَاهُ إِلَّا اللهُ "

51- Ebû Hureyre der ki: "Üç şey imandandır: Kişinin soğuk bir gecede ihtilam olduğunda Allah'tan başka kendisini kimse görmediği halde gusletmesi, sıcak bir günde oruç tutması ve kişinin ıssız bir yerde Allah'tan başka kendisini kimse görmediği halde namaz kılması."[2]

٥٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ الْأُشْنَانِيُّ، حدثنا أَبُو الْحَسَنِ الطَّرَائِفِيُّ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ الْحِمْصِيُّ، عَنْ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ قَالَا: " الْإِيمَانُ يَزْدَادُ وَيَنْقُصُ "

52- Abdulvehhâb b. Mücâhid, babasından, İbn Abbâs ile Ebû Hureyre'nin şöyle dediklerini nakleder: "İman, artar ve eksilir."[3]

٥٣ - وَبِإِسْنَادِهِ قَالَ: حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، حدثنا حَرِيزُ بْنُ عُثْمَانَ الرَّحَبِيُّ، عَنْ أَبِي حَبِيبٍ الْحَارِثِ بْنِ مِخْمَرٍ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: " الْإِيمَانُ يَزْدَادُ وَيَنْقُصُ "

53- Ebu'd-Derdâ der ki: "İman, artar ve eksilir."[4]

---

[1] İsnâdı zayıftır. İbn Mâce 1/23 (61).

[2] Ravileri güvenilirdir.

[3] İsnâdı zayıftır.

[4] İsnâdı hasendir. İbn Mâce 1/28 (75).

٥٤ - وَبِإِسْنَادِهِ حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ رَبِيعَةَ الْحَضْرَمِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: " الْإِيمَانُ يَزْدَادُ وَيَنْقُصُ "

54- Ebû Hureyre der ki: "İman, artar ve eksilir."[1]

٥٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ زِيَادٍ، حدثنا أَبُو نَصْرٍ التَّمَّارُ، حدثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، وَأَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ الْأُشْنَانِيُّ، أَخْبَرَنَا الطَّرَائِفِيُّ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، حدثنا عَفَّانُ، حدثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ الْخَطْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ عُمَيْرِ بْنِ حَبِيبِ بْنِ خُمَاشَةَ أَنَّهُ قَالَ: " الْإِيمَانُ يَزِيدُ وَيَنْقُصُ "، فَقِيلَ لَهُ: وَمَا زِيَادَتُهُ وَمَا نُقْصَانُهُ؟ قَالَ: " إِذَا ذَكَرْنَا رَبَّنَا وَخَشَيْنَا فَذَلِكَ زِيَادَتُهُ، وَإِذَا غَفَلْنَا وَنَسِينَا وَضَيَّعْنَا فَذَلِكَ نُقْصَانُهُ " " هَذَا لَفْظُ حَدِيثِ عَفَّانَ "

55- Ebû Câfer el-Hatmî, babası kanalıyla dedesi olan Umeyr b. Habîb b. Humâşe'nin şöyle dediğini nakleder: "İman artar ve eksilir." Kendisine: "Onun artması ve eksilmesi nedir?" diye sorulunca; "İmanın artması Rabbimizi anmamız ve ondan sakınmamızdır. Eksilmesi ise Rabbimizden gafil olmamız, unutmamız ve ihmal etmemizdir" karşılığını verdi. Buradaki Affân hadisinin lafzıdır.[2]

٥٦ - أَخْبَرَنَا الْأُشْنَانِيُّ، أخبرنا الطَّرَائِفِيُّ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ شِبَاكٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ لِأَصْحَابِهِ: " امْشُوا بِنَا نَزْدَادُ إِيمَانًا "

56- İbrâhîm(-i Nehaî) bildiriyor: Alkame (b. Kays) öğrencilerine şöyle derdi: "Haydi! İmanımızı arttıralım."[3]

---

[1] İsnâdı hasendir.

[2] Senedinin zararı yoktur. İbn Ebî Şeybe (7/14).

[3] İsnâdı hasendir. İbn Ebî Şeybe (34/104).

٥٧ - وَبِإِسْنَادِهِ حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حدثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: " مَا نَقَصَتْ أَمَانَةُ عَبْدٍ قَطُّ إِلَّا نَقَصَ مِنْ إِيمَانِهِ "

57- Hişâm b. Urve, babasından nakleder: "Kulun güvenilirliği eksilince muhakkak ki imanı da eksilir."[1]

٥٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَيُّوبَ، أخبرنا شَيْبَانُ، حدثنا جَرِيرٌ، حدثنا عِيسَى بْنِ عَاصِمٍ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ عَدِيٍّ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ " كَتَبَ إِلَيْهِ: أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ لِلْإِيمَانِ حُدُودًا وَشَرَائِعَ، وَفَرَائِضَ مَنِ اسْتَكْمَلَهَا اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَكْمِلْهَا لَمْ يَسْتَكْمِلِ الْإِيمَانَ "

58- Adiy b. Adiy bildiriyor: Ömer b. Abdilazîz bana şöyle yazdı: "Derim ki: Muhakkak ki imanın sınırları, kanunları ve farzları vardır. Kim bunları tamamlarsa imanı da kâmil olur, bunları yerine getirmeyenin imanı ise kâmil olmaz."[2]

٥٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، أخبرنا بِشْرُ بْنُ مُوسَى، حدثنا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ حَسَّانَ، حدثنا سُفْيَانُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: " الْإِيمَانُ قَوْلٌ وَعَمَلٌ، يَزِيدُ وَيَنْقُصُ "

59- Mücâhid der ki: "İman, söz ve ameldir, artar ve eksilir."[3]

٦٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ الْأُشْنَانِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ الطَّرَائِفِيُّ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: حُدِّثْتُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْمَدِينِيِّ، عَنْ خَلَفِ بْنِ خَلِيفَةَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي﴾ [البقرة: ٢٦٠] قَالَ: " أَزْدَادُ إِيمَانًا إِلَى إِيمَانِي " " وَرُوِّينَا أَيْضًا عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، وَإِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ "

---

[1] İsnâdı sahihtir. İbn Ebî Şeybe (6/10).

[2] İsnâdı hasendir. Buhârî (1/8).

[3] İsnâdı zayıftır.

60- Mücâhid der ki: Hz. İbrâhîm, *"...İnandım, fakat kalbimin mutmain olması için" demişti..."*[1] âyetinde «Kalbimin mutmain olması için» derken: İmanımı daha da arttırmak için« demeyi kastetmiştir.[2]

Hadisi aynı zamanda Saîd b. Cübeyr ve İbrâhîm en-Nehaî'den de rivayet ettik.

٦١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حدثنا أَبُو هِلَالٍ، حدثنا بَكْرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْمُزَنِيُّ قَالَ: " قَالَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ لِبَعْضِ الْحَوَارِيِّينَ أَرِنِي يَدَكَ يَا قَصِيرَ الْإِيمَانِ، وَهَذَا حِينَ مَشَى عَلَى الْمَاءِ فَتَبِعَهُ وَاحِدٌ، فَذَهَبَ يَضَعُ رِجْلَهُ، فَإِذَا هُوَ قَدِ انْغَمَرَ، فَقَالَ لَهُ عِيسَى عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: هَاتِ يَدَكَ يَا قَصِيرَ الْإِيمَانِ "

61- Bekr b. Abdillah el-Muzenî bildiriyor: Hz. Îsâ, Havarilerden birine: "Bana elini göster ey imanı kısa!" dedi. Bu olay, Hz. İsa suyun üzerinde yürüdüğünde vaki olmuştur. O zaman bir kişi onu takip ederek ayağını suya koyduğunda batınca Hz. İsâ ona: "Elini göster ey imanı kısa!" dedi.[3]

٦٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ الْأُشْنَانِيُّ، أخبرنا أَبُو الْحَسَنِ الطَّرَائِفِيُّ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حدثنا أَبُو شِهَابٍ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَابِطٍ قَالَ: " وَاللهِ مَا أَرَى إِيمَانَ أَهْلِ الْأَرْضِ يَعْدِلُ إِيمَانَ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَلَا أَرَى إِيمَانَ أَهْلَ مَكَّةَ يَعْدِلُ إِيمَانَ عَطَاءٍ "

62- Abdurrahman b. Sâbıt der ki: "Vallahi! Yeryüzü halkının imanının Hz. Ebû Bekr'in imanına denk geleceğini düşünmüyorum. Mekke halkının imanının da Atâ'nın imanına denk geleceğini düşünmüyorum.[4]

---

[1] Bakara Sur. 260

[2] İsnâdı zayıftır.

[3] İsnâdı hasendir.

[4] Senedinin zararı yoktur.

٦٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْبَيْهَقِيُّ، أخبرنا أَبُو حَامِدٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ الْبَيْهَقِيُّ، حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْبَيْهَقِيُّ، حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ زَنْجُوَيْهِ، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ أَبِي عَبَّادٍ، حدثنا نَافِعُ بْنُ عُمَرَ قَالَ: قِيلَ لِابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ إِنَّهُ يُجَالِسُكَ رَجُلٌ يَزْعُمُ أَنَّ إِيمَانَهُ مِثْلُ إِيمَانِ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: " وَاللهِ لَقَدْ فَضَّلَ اللهُ جِبْرِيلَ فِي الثَّنَاءِ فَقَالَ: ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ مُطَاعٍ، ثَمَّ أَمِينٍ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ﴾ [التكوير: ٢٠]، وَتَزْعُمُونَ أَنَّ إِيمَانَ مِهْرَانَ - رَجُلٌ كَانَ يُضْرَبُ فِي الْخَمْرِ كُلَّ سَاعَةٍ مِثْلُ إِيمَانِ - جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ "

63- Nâfi b. Ömer bildiriyor: İbn Ebî Muleyke'ye: "Seninle, imanının Cibril'in imanı gibi olduğunu iddia eden bir kişi oturuyor" denince şöyle karşılık verdi: Vallahi Yüce Allah Cibrîl'i överek üstün tutmuş ve şöyle buyurmuştur: ***"Şüphe yok ki o, çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi; Arş'ın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan bir elçinin. Orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir. Arkadaşınız bir deli değildir."***[1] Siz Mihrân'ın -ki, her zaman içki içtiği için ceza olarak dövülürdü- imanının Cibril'in imanı gibi olduğunu mu iddia ediyorsunuz."[2]

٦٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْأَصَمُّ، حدثنا أَبُو عُتْبَةَ، حدثنا بَقِيَّةُ، أخبرنا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ أَبِي النُّعْمَانَ - شَيْخٌ مِنْ أَهْلِ الْجَزِيرَةِ - عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ قَالَ: " خَاصَمَهُ رَجُلٌ فِي الْإِرْجَاءِ قَالَ: فَبَيْنَمَا هُمَا عَلَى ذَلِكَ إِذْ سَمِعَا امْرَأَةً تُغَنِّي، فَقَالَ مَيْمُونٌ: " أَيْنَ إِيمَانُ هَذِهِ مِنْ إِيمَانِ مَرْيَمَ بِنْتِ عِمْرَانَ؟ " قَالَ: فَلَمَّا قَالَهَا لَهُ انْصَرَفَ الرَّجُلُ، وَلَمْ يَزِدْ عَلَيْهِ شَيْئًا "

64- Abdulmelik b. Ebi'n-Nu'mân bildiriyor: Meymûn b. Mihrân ve bir adam Mürcielik görüşü üzerinde tartışırken bir kadının şarkı söylediğini duydular. Meymûn: "Bu kadının imanı nerede! Meryem binti İmrân'ın imanı nerede!" dedi. Meymûn bu sözü adama söyleyince adam kendisine

---

[1] Tekvîr Sur. 19-22.

[2] Ravileri güvenilirdir.

hiçbir şey demeden gitti.[1]

٦٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْبَيْهَقِيُّ، أخبرنا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ، حدثنا دَاوُدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، حدثنا حُمَيْدُ بْنُ زَنْجُوَيْهِ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، أخبرنا أَبُو بِشْرٍ الْحَلَبِيُّ، عَنِ الْحَسَنِ قَالَ: " لَيْسَ الْإِيمَانُ بِالتَّحَلِّي وَلَا بِالتَّمَنِّي، وَلَكِنْ مَا وَقَرَ فِي الْقَلْبِ، وَصَدَّقَتْهُ الْأَعْمَالُ، مَنْ قَالَ حَسَنًا وَعَمِلَ غَيْرَ صَالِحٍ رَدَّهُ اللهُ عَلَى قَوْلِهِ، وَمَنْ قَالَ حَسَنًا وَعَمِلَ صَالِحًا رَفَعَهُ الْعَمَلُ، ذَلِكَ بِأَنَّ اللهَ تَعَالَى قَالَ: ﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ، وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ﴾ [فاطر: ١٠] "

65- Hasan(-ı Basrî) der ki: İman, gösteriş ve temennilerle değil, kalbe yerleşip amelle tasdik edilmesi ile vücut bulur. Kim güzel söz söyler, ancak salih olmayan (kötü) amel yaparsa Allah bu kulu kendi sözüyle baş başa bırakır. Her kim de güzel söz söyler ve salih amel de işlerse Allah onun bu amelini katına yükseltir. Zira Allah şöyle buyurur: *"Kudret isteyen kimse bilsin ki, kudret, bütünüyle Allah'ındır. Güzel sözler O'na yükselir, o sözleri de yararlı iş yükseltir. Kötülük yapmakta düzen kuranlara, onlara, çetin azap vardır. İşte bunların kurdukları düzenler boşa çıkar."*[2]

İmam Ahmed (Beyhakî) der ki: Bu söz iman konusunda da Muhammed b. El-Hanefiyye, Atâ b. Ebî Rabâh, İbn Sîrîn, Ubeyd b. Umeyr, Vehb b. Münebbih, Habîb b. Ebî Sâbit ve Evzâî, Mâlik, Süfyân b. Uyeyne, Fudayl b. İyâd, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshâk b. İbrâhîm el-Hanzalî Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî gibi Müslüman âlimlerden bize rivayet olundu.[3]

٦٦- أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدِ بْنُ أَبِي عَمْرٍو، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ، أَخْبَرَنَا الرَّبِيعُ قَالَ: قَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى فِي مَسْأَلَةٍ ذَكَرَهَا فِي كِتَابِ السِّيَرِ: " الصَّلَاةُ مِنَ الْإِيمَانِ "، وَقَالَ فِي التَّسْمِيَةِ عَلَى الذَّبِيحَةِ: " وَالصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، وَلَا أَكْرَهُ مَعَ التَّسْمِيَةِ عَلَى الذَّبِيحَةِ أَنْ يَقُولَ صَلَّى الله عَلَى رَسُولِهِ بَلْ أُحِبُّهُ لَهُ لِأَنَّ ذِكْرَ اللهِ

---

[1] Senedinde mechuller vardır.

[2] Fâtır Sur. 10

[3] İsnâdı zayıftır.

وَالصَّلَاةَ عَلَى رَسُولِ اللهِ إِيمَانٌ بِاللهِ، وَعِبَادَةٌ لَهُ يُؤْجَرُ عَلَيْهَا إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى مَنْ قَالَهَا "

66- Rabî bildiriyor: Siyer kitabında zikrettiği bir meselede İmam Şâfiî: "Namaz imandandır" dedi. Hayvanı keserken Besmele çekmek ve Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) salât getirmek konusunda ise: "Kişinin hayvanı keserken Besmele ile beraber: "Allah, Resûlüne salât etsin" demesini kerih görmem, bilakis güzel bulurum. Eğer Allah'a inanarak ve kulluk maksadıyla Allah'ı zikredip Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) salât getirirse, bunu yapan inşallah sevap alır.[1]

٦٧- وَرُوِّينَا عَنْ يُوسُفَ بْنِ عَبْدِ الْأَحَدِ، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ سُلَيْمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ الشَّافِعِيَّ يَقُولُ: " الْإِيمَانُ قَوْلٌ وَعَمَلٌ يَزِيدُ وَيَنْقُصُ أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حَدَّثَنِي الزُّبَيْرُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ، حَدَّثَنِي يُوسُفُ فَذَكَرَهُ

67- Bize Yûsuf b. Abdila'lâ kanalıyla Rabî b. Süleymân'dan rivayet olundu: Şâfiî'yi işittim "İman söz ve amelle vücut bulur, artar ve eksilir" dedi.[2]

٦٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ صَفْوَانَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بنُ سَعِيدٍ، حدثنا عَبْدُ الصَّمَدَ بْنُ النُّعْمَانِ، حدثنا هَارُونُ الْبَرْبَرِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ قَالَ: " الْإِيمَانُ قَائِدٌ، وَالْعَمَلُ سَائِقٌ، وَالنَّفْسُ حَرُونٌ، فَإِذَا وَنِيَ قَائِدُهَا لَمْ تَسْتَقِمْ لِسَائِقِهَا، وَإِذَا وَنَى سَائِقُهَا لَمْ تَسْتَقِمْ لِقَائِدِهَا. وَلَا يَصْلُحُ هَذَا إِلَّا مَعَ هَذَا حَتَّى تُقَدِّمَ عَلَى الْخَيْرِ الْإِيمانَ بِاللهِ مَعَ الْعَمَلِ لِلَّهِ، وَالْعَمَلُ لِلَّهِ مَعَ الْإِيمَانِ بِاللهِ " تَابَعَهُ قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ هَارُونَ

68- Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr der ki: "İmân komutan, amel de onu yönlendirendir. Nefis ise serkeşlik edip isyan edendir. Komutan zayıflık gösterse onu yönlendiren (nefis) ona uyum göstermez. Nefis zayıflık

---

[1] Ravileri güvenilirdir.

Ebû Nuaym, *Hilye* (9/115).

gösterse komutan ona uyum göstermez. Bu ikisinden biri olmadan diğeri de olmaz. Hayır üzere olmak için Allah'a imanla O'nun için amelin veya Allah için amel ile O'na imanın bir arada olması gerekir."[1]

٦٩ - أخبرنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بِنُ بِشْرَانَ، أخبرنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الصَّغَانِيُّ، حدثنا يَعْلَى بْنُ عُبَيْدٍ، حدثنا أَبُو سِنَانٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ، فِي قَوْلِ اللهِ: ﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ، وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ﴾ [فاطر: ١٠] قَالَ: " الْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُ الْكَلَامَ الطَّيِّبَ "

69- Ebû Sinân bildiriyor: Dahhâk: *"...Güzel sözler O'na yükselir, o sözleri de yararlı iş yükseltir..."*[2] âyeti hakkında: "Salih amel güzel sözü yükseltir" dedi.[3]

بَابُ الِاسْتِثْنَاءِ فِي الْإِيمَانِ

İmanda İstisna

٧٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مَحْبُوبٍ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ مَسْعُودٍ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، أخبرنا شُعْبَةُ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ عِندَ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ: " أَنَا مُؤْمِنٌ "، قَالَ: " قُلْ إِنِّي فِي الْجَنَّةِ، وَلَكِنَّا نَقُولُ آمَنَّا بِاللهِ، وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ، وَرُسُلِهِ "

70- Alkame anlatıyor: Bir adam, Abdullah b. Mes'ûd'un yanında: "Ben müminim" deyince, İbn Mes'ûd ona şöyle karşılık verdi: "Ben Cennette olacağım, diyebilirsin! Ancak bizler (ben müminim yerine): «Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ediyoruz» deriz."[4]

---

[1] Ravileri güvenilirdir; ancak bazıları eleştirilmiştir. Ebû Nuaym, *Hilye* (3/354).

[2] Fâtır Sur. 10.

[3] İsnâdı zayıftır.

[4] İsnâdı sahihtir. İbn Ebî Şeybe (9/22).

٧١ - أخبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ دُحَيْمٍ الشَّيْبَانِيُّ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْحَاقَ الزُّهْرِيُّ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، حدثنا إِسْرَائِيلُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِعَلْقَمَةَ أَمُؤْمِنٌ أَنْتَ؟ قَالَ: " أَرْجُو إِنْ شَاءَ اللهُ " وَقَدْ رُوِّينَا هَذَا عَنْ جَمَاعَةٍ مِنَ الصَّحَابَةِ، وَالتَّابِعِينَ، وَالسَّلَفِ الصَّالِحِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمْ أَجْمَعِينَ

71- İbrâhîm(-i Nehaî) anlatıyor: Bir adam Alkame'ye: "Sen mümin misin?" diye sorunca Alkame: "Böyle olmasını temenni ederim" karşılığını verdi.[1]

Bu ifade sahabe, tâbiûn ve selef-i sâlihînden bir gruptan bize rivayet olundu.↓

٧٢ - وَرُوِّينَا، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ أَنَّهُ خَطَبَهُمْ فَقَالَ: " أَنْتُمُ الْمُؤْمِنُونَ أَنْتُمْ أَهْلُ الْجَنَّةِ، وَاللهِ إِنِّي لَأَطْمَعُ أَنْ يَكُونَ عَامَّةُ مَنْ تُصِيبُونَ مِنْ أَهْلِ فَارِسَ وَالرُّومِ فِي الْجَنَّةِ لِأَنَّ أَحَدَهُمْ يَعْمَلُ لَكُمُ الْعَمَلَ، فَيَقُولُ: أَحْسَنْتَ رَحِمَكَ اللهُ أَحْسَنْتَ بَارَكَ اللهُ فِيكَ، وَاللهُ يَقُولُ: ﴿وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا، وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ، وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ﴾ [الشورى: ٢٦]

أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ الْمُؤَمَّلِيُّ، حدثنا أَبُو عُثْمَانَ الْبَصْرِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ، أخبرنا يَعْلَى بْنُ عُبَيْدٍ، حدثنا الْأَعْمَشُ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ سَبْرَةَ قَالَ: خَطَبَنَا مُعَاذٌ فَذَكَرَهُ. " وَفِي هَذَا الحديث أَنَّهُ يُخَاطِبُ الْجَمَاعَةَ بِذَلِكَ، وَلَمْ يُعَيِّنْ بِهِ شَخْصًا، وَقَدْ رَجَعَ فِي آخِرِ الْحَدِيثِ إِلَى الِاسْتِثْنَاءِ فِي دُخُولِ الْجَنَّةِ فَقَالَ: إِنِّي لَأَطْمَعُ "

72- Muâz b. Cebel'in verdiği bir hutbede şöyle dediği bize rivayet olundu: "Sizler iman edenlersiniz ve cennet ehlisiniz. Allaha yemin olsun ki ben sizlerin, Pers ve Rumlardan aldığınız köle ve cariyelerin de cennete gireceğini ümit ediyorum. Zira onlardan biri size bir iş gördüğünde siz ona:

---

[1] İsnâdı sahihtir. İbn Ebî Şeybe (9/24) ve Ebû Ubeyd, *İman* (68/15.

«Allah sana rahmet ihsan eylesin iyi iş yaptın» dersiniz ve onlara dua edersiniz. Allah da şöyle buyuruyor: *"Allah, iman edip salih amel işleyenlerin dualarını kabul eder ve lütfundan onların sevaplarını artırır."*[12]

Bu hadiste, Muâz belli bir şahsa değil bir topluluğa hitab etti ve hadisin sonunda Cennete giriş kısmında istisna yaparak: "Ümit ederim..." dedi.

٧٣ - وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ بْنُ عَبْدِ اللهِ السَّدِيرِيُّ، أخبرنا أَبُو حَامِدٍ الْخُسْرَوْجِرْدِيُّ، حدثنا دَاوُدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْخُسْرَوْجِرْدِيُّ، حدثنا حُمَيْدُ بْنُ زَنْجُوَيْهِ، حدثنا أَبُو شَيْخٍ الْحَرَّانِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ قَالَ: بَلَغَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا بالشام يَزْعُمُ أَنَّهُ مُؤْمِنٌ، فَكَتَبَ إِلَى أَمِيرِهِ أَنِ ابْعَثْهُ إِلَيَّ، فَلَمَّا قَدِمَ عَلَيْهِ قَالَ: " أَنْتَ الَّذِي تَزْعُمُ أَنَّكَ مُؤْمِنٌ؟ ". قَالَ: نَعَمْ، يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. قَالَ: " وَيْحَكَ وَمِمَّ ذَاكَ؟ " قَالَ: أَوَلَمْ تَكُونُوا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَصْنَافًا: مُشْرِكٌ، وَمُنَافِقٌ، وَمُؤْمِنٌ فَمِنْ أَيِّهِمْ كُنْتَ؟ قَالَ: فَمَدَّ عُمَرُ يَدَهُ إِلَيْهِ مَعْرِفَةً لِمَا قَالَ حَتَّى أَخَذَ بِيَدِهِ

73- Saîd b. Yesâr anlatıyor: Ömer b. el-Hattâb, Şam'da bir adamın mümin olduğunu söylediğini öğrenince Şam'daki valisine adamı kendisine göndermesi için mektup yazdı. Adam Hz. Ömer'in yanına gelince: "Mümin olduğunu iddia eden kişi sen misin?" diye sordu. Adam: "Evet ey müminlerin emiri!" karşılığını verince Hz. Ömer: "Yazıklar olsun sana! Bunu neye dayanarak söylüyorsun?" diye sordu. Adam: "Siz Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile beraber müşrik, münafık ve mümin olarak sınıflara ayrılmamış mıydınız? Sen hangi sınıftandın?" deyince Hz. Ömer bunu doğrularcasına elini uzatıp adamın elini tuttu.[3]

---

[1] Şûrâ Sur. 26

[2] İsnâdı sahihtir.Taberi, *Tefsir* (25/29) ve İbn Ebi Şeybe, *İman* (11/23).

[3] İsnâdı hasendir.

٧٤ - وَبِإِسْنَادِهِ حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ زَنْجُوَيْهِ، حدثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، حدثنا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ الْأَسْوَدِ قَالَ: قُلْتُ لِعَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ: الرَّجُلُ يَقُولُ: لَا أَدْرِي أَمُؤْمِنٌ أَنَا أَمْ لَا؟ قَالَ: " سُبْحَانَ اللهِ قَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ﴾ [البقرة: ٣] فَهُوَ الْغَيْبُ، فَمَنْ آمَنَ بِالْغَيْبِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ بِاللهِ "

74- Sadaka b. Hâlid, Osmân b. el-Esved'in şöyle dediğini nakleder: Atâ b. Ebî Rabâh'a: "Ben mümin olup olmadığımı bilmiyorum" diyen kişi hakkında ne dersin?" diye sorunca şöyle dedi: "Sübhanallah! Yüce Allah şöyle buyuruyor: *«(Müminler o kimselerdir ki; gaybe (görünmeyene) iman ederler»*[1] Allah da görünmez. Kim gaybe inanırsa bu kişi Allah'a iman etmiştir" dedi.[2]

Ahmed şöyle dedi: Muâz'dan, Allah'a ve Peygamberlerine iman edenlerin mümin olarak adlandırmasıyla ilgili olarak Hz. Ömer ile Atâ'nın hali hazırdaki durumun ifade edilmesini tasvip eden ve mürsel haberleri hakkındaki rivayetler bunlardır.

Halîmî şöyle dedi: "Müminin, ileride düşebileceği kötü durumlardan dolayı, hâlihazırdaki durumuna bakarak kendini mümin olarak adlandırması uygun değildir. Böyle bir durumdan Allah'a sığınırız. Çünkü eğer öyle duruma düşerse daha önceki imanı boşa gitmiş olur. İmanı toptan yok sayılmaz, ama yaptığı amellerin sevabı boşa gider." Halîmî bu konuda genişçe açıklama yapmıştır.

Seleften de kişinin kendisini mutlak bir şekilde mümin olarak nitelendirmesini uygun görmeyenler vardır. Böylesi bir nitelendirmeyi uygun gördükleri yerlerden biri de kişinin: "İstisna etmeden, ben müminim, mümin olarak yaşar, mümin olarak ölür ve Allah'a mümin olarak kavuşurum" demesidir. Bundan dolayıdır ki İbn Mes'ûd şöyle demiştir: "Ben Cennetteyim, de! Çünkü mümin olarak ölen kişi Cennette olur. Çünkü hayatının sadece belli bir anında veya gününde veya yılında mümin olabilen her kişi Cennete girecek değildir." Buradan da anlıyoruz ki Abdullah bu sözünü, Allah'a

---

[1] Bakara Sur. 3

[2] Senedinin zararı yoktur.

tevekkül etmeden kendi imanına dayanarak kati bir şekilde her durum ve zamanda mümin olarak yaşayıp mümin olarak öleceğini düşünenler hakkında söylemiştir.

Ancak müminin: "Şu an mümin biriyim" demesi kabul edilemeyecek bir durum değildir. Bu kişinin gelecek için de mümin olacağı yönündeki ifadesi de geçerli olur; ancak bu da, Yüce Allah'tan beni şimdiki imanımda sabit kılmasını ve beni hidayete erdirdikten sonra onu benden çekip almamasını temenni ediyorum, şeklinde anlaşılmalıdır.

Halîmî şöyle devam eder: "İstisnanın makbul ve uygun görüldüğü diğer bir durum da kişinin imanının özüne yönelik değil de kemaline yönelik istisnada bulunmasıdır. Şöyle ki adamın biri Katâde'ye: "Sen mümin misin?" diye sorunca, Katâde şöyle karşılık vermiştir: "Ben Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye, kadere, hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna iman ediyorum. Ancak Yüce Allah'ın: *"Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir. Onlar namazlarını dosdoğru kılan ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden (Allah yolunda) harcayan kimselerdir. İşte gerçekten inanmış olanlar bunlardır. Onlara Rablerinin katında mertebeler, mağfiret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır."*[1] âyetlerinde belirttiği kimselerden olup olmadığını bilmiyorum."

Katâde ise kendisini küfürden uzaklaştıracak olan imana sahip olduğunu ifade etmiş; ancak Yüce Allah'ın bahsettiği ve kendilerine mağfiret ile mertebeleri vacip kıldığı mümin topluluğun vasıflarına sahip olup olmadığını bilmediğini söylemiştir. Buradaki şüphesi de kendisini sadece azaptan kurtaracak olan ve küfürden ayıran bir imana sahip olup olmaması konusunda değil, Allah katında bağışlanma ve mertebeleri vacip kılacak kâmil imana sahip olup olmadığı yönündedir. İstisnayı bu iki durumdan herhangi birinde kullanmak da imanda şüpheli olmayı gerektirmez.

Ahmed (Beyhakî) der ki: Bu mânâda bir rivayet Hasan el-Basrî'den de bize rivayet olundu.↓

---

[1] Enfâl Sur. 2-4

٧٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حَدَّثَنِي أَبُو أَحْمَدَ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ شَاذَانَ الْهَاشِمِيُّ حدثنا أَحْمَدُ بْنُ نَصْرٍ الْمُقْرِئُ الزَّاهِدُ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ الْحِمْصِيُّ، أخبرنا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ، عَنْ تَمَّامِ بْنِ نَجِيحٍ قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ الْحَسَنَ الْبَصْرِيَّ عَنِ الْإِيمَانِ، فَقَالَ: " الْإِيمَانُ إِيمَانَانِ، فَإِنْ كُنْتَ تَسْأَلُنِي عَنِ الْإِيمَانِ بِاللهِ، وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ، وَالْجَنَّةِ وَالنَّارِ، وَالْبَعْثِ وَالْحِسَابِ، فَأَنَا مُؤْمِنٌ، وَإِنْ كُنْتَ تَسْأَلُنِي عَنْ قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ. . .﴾ [الأنفال: ٢] الْآيَةَ قَرَأَ إِلَى قوله ﴿أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا﴾ [الأنفال: ٤] فَوَاللهِ مَا أَدْرِي أَنَا مِنْهُمْ أَوْ لَا "

75- Temmâm b. Necîh bildiriyor: Bir adam Hasan el-Basrî'ye iman hakkında sorunca, Hasan el-Basrî şöyle dedi: "İman iki çeşittir. Sen bana Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Cennet'e, Cehennem'e, öldükten sonra dirilmeye ve hesaba iman ile ilgili soruyorsan ben müminim. Eğer Yüce Allah'ın: ***"Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir... İşte gerçekten inanmış olanlar bunlardır. Onlara Rablerinin katında mertebeler, mağfiret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır"***[1] buyruğuyla ilgili olarak soruyorsan vallahi ben onlardan olup olmadığımı bilmiyorum."[2]

٧٦ - وأَخْبَرَنَا أَبُو مَنْصُورٍ الْفَقِيهُ، أخبرنا أَبُو أَحْمَدَ بْنُ إِسْحَاقَ الْحَافِظُ قَالَ: سَمِعْتَ أَبَا الْعَبَّاسِ الثَّقَفِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ قُتَيْبَةَ بْنَ سَعِيدٍ يَقُولُ: " هَذَا قَوْلُ الْأَئِمَّةِ الْمَأْخُوذُ فِي الْإِسْلَامِ وَالسُّنَّةِ بِقَوْلِهِمْ " - فَذَكَرَ الْحِكَايَةَ - قَالَ: " وَالْإِيمَانُ يَتَفَاضَلُ، وَالْإِيمَانُ قَوْلٌ وَعَمَلٌ وَنِيَّةٌ، وَالصَّلَاةُ مِنَ الْإِيمَانِ، وَالزَّكَاةُ مِنَ الْإِيمَانِ، وَالْحَجُّ مِنَ الْإِيمَانِ، وَإِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ مِنَ الْإِيمَانِ وَنَقُولُ: النَّاسُ عِنْدَنَا مُؤْمِنُونَ بِالِاسْمِ

---

[1] Enfâl Sur. 2- 4

[2] İsnâdı zayıftır.

الَّذِي سَمَّاهُمُ اللهُ فِي الْإِقْرَارِ وَالْحُدُودِ وَالْمَوَارِيثِ، وَلَا نَقُولُ حَقًّا وَلَا نَقُولُ عِنْدَ اللهِ وَلَا نَقُولُ كَإِيمانِ جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ لِأَنَّ إِيمَانَهُمَا مُتَقَبَّلٌ "

76- Ebu'l- Abbâs es-Sekafî bildiriyor: Kuteybe b. Saîd: "Bu, İslam âlimlerin sünnetten çıkardıkları hükümdür" deyip yukarıda geçen olayı anlattı ve şöyle devam etti: "İman artar. İman söz, amel ve niyettir. Namaz imandandır, zekat imandandır, hac imandandır, eziyet veren bir şeyi yoldan kaldırmak da imandandır."[1]

Deriz ki: "Bize göre insanlar, Allah'ın buyruklarını ikrar etmede, hadleri (şer'i cezaları) uygulamada ve mirasta, adlandırdığı şekilde mümin sayılırlar. Onlar için ne gerçek mümin, ne Allah katında mümin, ne de imanları Cibril ve Mîkâîl'in imanı gibidir, deriz. Çünkü Cibrîl ve Mîkâîl'in imanı kabul edilmiştir."

Vekî'nin bildirdiğine göre Süfyân es-Sevrî: "Ben müminim. Kıble ehli'nin (Müslümanların) tümü de nikah, diyet ve miras gibi konularda mümin sayılırlar" der, ama «Ben Allah katında müminim» demezdi. Allah en doğrusunu bilir; ama bundan kasıt, ileride durumunun ne olacağını kendisinin değil, sadece Allah'ın bilebileceğidir. Zira Sevrî işi ileride ne olacağını bilene (Allah'a) havale edip o anda bulunduğu durumu ifade etmiştir. Muvaffakiyet Allah'tandır.

بَابُ أَلْفَاظِ الْإِيمَانِ

İman Lafızları

Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Bir zaman İbrâhîm, babasına ve kavmine demişti ki: «Ben sizin taptıklarınızdan uzağım. Ben yalnız beni yaratana taparım. Çünkü O, beni doğru yola iletecektir.» İbrâhîm ardından geleceklere bu sözü, devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı. Artık belki doğru yola dönerler."*[2] Bu sözün, "Lâ ilahe illallah" sözü olduğu söylenir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellam) şöyle buyurdu: *"İnsanlarla, Allah'tan başka ilah olmadığını söyleyene kadar savaşla emrolundum. Bu sözü söyledikleri zaman*

---

[1] Senedinin Kuteybe b. Sa'd'e kadar olan kısmı sahihtir.

[2] Zuhruf Sur. 26, 27, 28

benden canını ve malını korumuş olur, ancak hakkıyla olursa, o başka! Kendilerinin hesapları da Allah'a kalmıştır.

٧٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أخبرنا حَاجِبُ بْنُ أَحْمَدَ الطُّوسِيِّ، حدثنا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ مُنِيبٍ، حدثنا جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، أخبرنا سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " لَأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ غَدًا رَجُلًا يُحِبُّ اللهَ وَرَسُولَهُ يَفْتَحُ اللهُ عَلَيْهِ ". قَالَ سُهَيْلٌ: أَحْسَبُهُ خَيْبَرَ، قَالَ عُمَرُ: فَمَا أَحْبَبْتُ الْإِمَارَةَ قَطُّ حَتَّى يَوْمَئِذٍ، فَدَعَا عَلِيًّا فَبَعَثَهُ، ثُمَّ قَالَ: " اذْهَبْ فَقَاتِلْ حَتَّى يَفْتَحَ اللهُ عَلَيْكَ، وَلَا تَلْتَفِتْ ". قَالَ: عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَلَى مَاذَا أُقَاتِلُ النَّاسَ؟ قَالَ: " قَاتِلْهُمْ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ فَقَدْ منعوا مِنْكُمْ دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ " أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ مِنْ وَجْهٍ آخَرَ عَنْ سُهَيْلٍ

77- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Yarın, sancağı Allah'ı ve Resûlünü seven ve Allah'ın, fethi onunla nasib edeceği birisine vereceğim."*[1]

Sehl; "Sanırım bu söz Hayber'de söylenmişti" dedi.

Hz. Ömer der ki: "Ben o güne kadar emirliği istemedim. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) o gün Ali'yi çağırdı ve Hayberlilerin üzerine gönderip: *"Git, Allah seninle fethi nasip edinceye kadar savaş ve ardına bakma"* dedi.

Hz. Ali: "Onlarla ne üzerine savaşayım?" diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Onlar, «Allahtan başka hiçbir ilah yoktur ve Muhammed Allah'ın kulu ve resûlüdür» diye şahadet getirinceye kadar, onlarla çarpış! Onlar bunu yaptılar mı, kanlarını ve mallarını senden korudular demektir! Ancak, hakkıyla olursa, o başka! Kendilerinin (içlerindeki) hesapları da Allah'a kalmıştır"* buyurdu.

Müslim, *Sahîh*'inde başka bir kanalla Suheyl'den rivayet etti.

---

[1] Müslim (2/1872) ve Buhârî (5/76).

٧٨ - وَفِيمَا أَنْبَأَنِي أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ إِجَازَةً، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ، حدثنا الرَّبِيعُ قَالَ: قَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى: " الْإِقْرَارُ بِالْإِيمَانِ وَجْهَانِ: فَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْأَوْثَانِ، وَمَنْ لَا دِينَ لَهُ يَدَّعِي أَنَّهُ دِينُ نُبُوَّةٍ، فَإِذَا شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، فَقَدْ أَقَرَّ بِالْإِيمَانِ، وَمَتَى رَجَعَ عَنْهُ قُتِلَ، وَمَنْ كَانَ عَلَى دِينِ الْيَهُودِيَّةِ، وَالنَّصْرَانِيَّةِ فَهُولَاءِ يَدَّعُونَ دِينَ مُوسَى وَعِيسَى عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ، وَقَدْ بَدَّلُوا مِنْهُ، وَقَدْ أُخِذَ عَلَيْهِمْ فِيهِ الْإِيمَانُ بِمُحَمَّدٍ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَكَفَرُوا بِتَرْكِ الْإِيمَانِ بِهِ، وَاتِّبَاعِ دِينِهِ مَعَ مَا كَفَرُوا بِهِ مِنَ الْكَذِبِ عَلَى اللهِ قَبْلَهُ فَقَدْ قِيلَ لِي: إِنَّ فِيهِمْ مَنْ هُوَ مُقِيمٌ عَلَى دِينِهِ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَيَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَيَقُولُ: لَمْ يُبْعَثْ إِلَيْنَا، فَإِنْ كَانَ فِيهِمْ أَحَدٌ هَكَذَا فَقَالَ أَحَدٌ مِنْهُمْ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ لَمْ يَكُنْ هَذَا مُسْتَكْمِلَ الْإِقْرَارِ بِالْإِيمَانِ حَتَّى يَقُولَ وَإِنَّ دِينَ مُحَمَّدٍ حَقٌّ، أَوْ فَرْضٌ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولَ اللهِ وَأَبْرَأُ مِمَّا خَالَفَ دِينَ مُحَمَّدٍ ﷺ، أَوْ دِينَ الْإِسْلَامِ، فَإِذَا قَالَ: هَذَا فَقَدِ اسْتَكْمَلَ الْإِقْرَارَ بِالْإِيمَانِ - وَبَسَطَ الْكَلَامَ فِيهِ -

78- Rabî, Şâfî'nin şöyle dediğini nakleder: İmanda ikrar iki türlüdür. Puta tapan ve dinsiz bir topluluktan olur da dininin nübüvvet dini olduğunu iddia ederse, "Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur ve Muhammed Allah'ın kulu ve resûlüdür" diye şahadet getirince iman etmiş sayılır. İslam'dan döndüğü zaman ise öldürülür. Yahudi ve Hıristiyan olanlara gelince ise, bunlar Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ'nın dininden olduklarını iddia ederler. Ama bunlar bu dinde değişiklik yapmışlardır. Hâlbuki Hz. Mûsâ ile Îsâ'nın dininde kendilerinden Muhammed'e (sallallahu aleyhi vesellem) iman etmeleri istenmiştir. Bunlar Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) iman etmemek, onun dinine tabi olmamakla küfre girdikleri gibi, daha önce de Allah adına yalan söyleyerek küfre girmişlerdir. Bana, "Bunlardan kendi dini üzere kalan, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in de (sallallahu aleyhi vesellem) Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik eden, ama henüz (Resûlullah'ın) gönderilmediğini söyleyenler vardır" dendi. Bunlardan bu durumda olup: "Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik ederim" diyen kişi, "Muhammed'in getirdiği dinin hak veya inanılması gerekli bir din olduğuna ve Muhammed'in de peygamber olduğuna şahitlik ediyorum, Muhammed'in dinine veya İslam dinine ters

düşen her şeyden uzaklaşıyorum" demedikçe de tam mânâsıyla imanı ikrar etmiş olmaz. Eğer böyle diyecek olursa imanı ikrar etmiş olur..."

Bu, ölçü alınarak başka ihtimallere yer bırakmayacak şekilde açık sözlerle iman ettiğini söylemeyenin durumunun ne olacağına kıyastır.

Halîmî, şerhinde bu sözleri açıklamıştır.

Bilinen sözler dışında da söylenen sözler de eğer bahsettiğimiz mânâya geliyorsa bunu söyleyen kişi iman etmiş olur. Yukarıda geçen âyette buna delildir.

٧٩ - وقَدْ رُوِّينَا فِي حَدِيثِ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَرَأَيْتَ إِنْ لَقِيتُ رَجُلًا مِنَ الْكُفَّارِ فَقَاتَلَنِي فَضَرَبَ إِحْدَى يَدَيَّ بِالسَّيْفِ فَقَطَعَهَا، ثُمَّ لَاذَ مِنِّي بِشَجَرَةٍ فَقَالَ: أَسْلَمْتُ لِلَّهِ، أَقْتُلُهُ يَا رَسُولَ اللهِ، بَعْدَ أَنْ قَالَهَا؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " لَا تَقْتُلْهُ ". فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّهُ قَطَعَ يَدِي، ثُمَّ قَالَ ذَلِكَ بَعْدُ: أَفَأَقْتُلُهُ؟ فَقَالَ: " لَا تَقْتُلْهُ فَإِنْ قَتَلْتَهُ، فَإِنَّهُ بِمَنْزِلَتِكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ، وَإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ الَّتِي قَالَ

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ الْفَقِيهُ، أخبرنا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مِلْحَانَ، حدثنا ابْنُ بُكَيْرٍ، حدثنا اللَّيْثُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ، عَنِ الْمِقْدَادِ، أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ. . . فَذَكَرَهُ أَخْرَجَاهُ فِي الصَّحِيحِ وَرُوِّينَا فِي حَدِيثِ عُقْبَةَ بْنِ مَالِكٍ فِي قِصَّةٍ شَبِيهَةٍ بِقِصَّةِ الْمِقْدَادِ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: فَقَالَ: إِنِّي مُسْلِمٌ. فَذَكَرَ مَا كَانَ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ مِنْ إِعْرَاضِهِ عَنْ قَاتِلِهِ وَقَوْلِهِ: " أَنَّ اللهَ أَبَى عَلَيَّ مَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا "

79- Mikdâd b. Esved'in bildirdiğine göre Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Kâfirlerden bir adamla karşılaşırsam ve adam benimle çarpışıp kılıçla elimin birini kestikten sonra bir ağaca sığınıp: «Allah'a iman ettim» derse bu kişi böyle dedikten sonra onu öldüreyim mi?" Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Onu öldürme"* buyurdu. Mikdâd: "Ey Allah'ın Resûlü! Adam elimi kestikten sonra böyle dedi. Onu öldüreyim mi?" deyince Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Onu öldürme. Eğer onu*

öldürecek olursan, o senin daha önce olduğun konumda (Müslüman) olur, sen da onun bu kelimeyi söylemeden önce olduğu konumda olursun" buyurdu.[1]

Buhârî ve Müslim bunu *Sahîh*'te rivayet ettiler.

Ukbe b. Mâlik, Mikdâd'ın olayına benzer bir olayı anlattı ancak (ondaki rivayette adam): "Ben müslümanım" dedi. Ukbe Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) söylediğini naklettikten sonra: *"Allah mümin birini öldürenden razı olmaz"* sözünü nakleder.[2]

فَصْلٌ فِيمَنْ كَفَّرَ مُسْلِمًا

Müslümanı Tekfir Etmek

٨٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ، وَعَبْدُ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ قَالَا: حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: " إِذَا كَفَّرَ الرَّجُلُ أَخَاهُ فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، وَفِي رِوَايَةِ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ إِنْ كَانَ كَمَا قَالَ: وَإِلَّا رَجَعَتْ إِلَيْهِ.

80- İbn Ömer, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu nakleder: *"Kişi kardeşini tekfir ederse bu tekfir sebebiyle ikisinden biri muhakkak küfre döner."* Müslim Sahîh'inde rivayet etti. Abdullah b. Dînâr'ın İbn Ömer'den olan rivayetinde ise: *"Eğer o kimse dediği gibi ise ne ala. Aksi takdirde sözü kendi aleyhine döner"* buyurdu.[3]

Halîmî der ki: "Bir Müslüman müslümanı tekfir ederse bunda iki vecih vardır: Eğer bu kişinin iman ettiği dinin küfür olduğuna inanıyorsa bunu söyleyen küfre girer. Eğer bu kişinin nifakından dolayı zahiren Müslüman

---

[1] Senedinin Şâfiî'ye kadar olan kısmı sahihtir.

[2] İsnâdı sahihtir ve ravileri güvenilirdir.

[3] İsnâdı sahihtir. Buhârî (7/97).

görünüp aslında kâfir olduğunu kastediyorsa o zaman küfre girmez. Ama bunu söyleyen hiçbir şeyi kastetmiyorsa küfre girmez, zira kendisinin de aynı durumda olabileceğinin farkında olmayarak bunu öylesine söylemiştir."

Ömer b. el-Hattâb, Hâtıb b. Ebî Beltea Mekkelilere mektup yazarak Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ihanet ettiği zaman: "Beni bırak ta şu münafığın başını vurayım" dedi. Hz. Ömer, Hâtıb münafık olmadığı halde ona münafık demiştir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ise, Hâtıb mektubu yazış sebebini söyleyince ona inanmıştır. Hz. Ömer de Hâtıb'ın kafir olduğu konusunda ısrar etmedi; çünkü onu (yaptıklarından dolayı) tevil yoluyla tekfir etmişti ve kafir olmama ihtimali de taşıyordu.

بَابُ الْقَوْلِ فِي إِيمَانِ الْمُقَلِّدِ وَالْمُرْتَابِ

Mukallidin ve Şüphede Olanın İmanı

Mukallid, dine sadece atalarının, akrabalarının ve yaşadığı toplum o dinde olduğu için giren ve bu dini kabul etmesinin başka bir sebebi olmayan kimsedir.

Şüphede olan kişi ise: "Canımı korumak için tedbir olarak İslam'a inandım ve Müslümanlara tabi oldum. Eğer İslam hak dinse kazanmış olurum, eğer öyle değilse İslam'a girmekle bir zarara uğramam" diyen kimsedir. Bunlardan her biri de Müslüman sayılmaz.

Halîmî bu konuyu şöyle açıklar: "Mukallid olmayan mümin iki türlüdür. Biri, Yüce Allah'ı deliller ve hüccetlerle şüphesiz bir şekilde bilir, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) doğruluğunu hüccet ve delillerle bilip Allah'ı(n varlığını ve birliğini) ve Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) kabul eder, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bütün getirdiklerini kabul edip emrettikleri ve yasakladıkları şeylerde kendini ona teslim eder.

Diğeri konusunda Halîmî: "Allah'a, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) peygamber olduğuna dair bütün delilleri gördükten sonra iman eder" dedikten sonra şöyle devam eder: "Sonra bakılır, eğer bu kişi bu imanından önce Yüce Allah'ı varlığını ikrar ediyor, ancak isim ve sıfatlarında herhangi bir inkarı taşıyorsa Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) buyruk ve çağrısına göre yeni imanıyla isim ve sıfatlar yönündeki bu inkarını terk etmiş olur.

Ancak daha önce herhangi bir dine mensup değil ise ve varlığın baştan beri bir yaratıcısının olmadığına inanıyorsa, taşıdığı böylesi bir inanç Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) daveti ile Allah inancına doğru yönlendirilir. Zira Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) varlığın başından beri bir yaratıcısının olduğunu, kudret olarak bu yaratıcıya hiçbir varlığın denk olmadığını, hiçbir şeyin Onu aciz bırakamayacağını, Alîm ve Hakîm olduğunu, kendisinden başka her şeyi maddesiz, yoktan var ettiğini söylemiştir. Aynı şekilde Allah'ın, kendisini insanlara Allah'ı tanıtmak, insanların gördüğü halde gafil oldukları ilahi işaretleri onlara hatırlatmak, onları Allaha itaat ve ibadete davet etmek için yolladığını ifade etmiştir.

Bunun doğruluğunun delili de Yüce Allah'ın, Peygamber'ini diğer insanların yapmaktan aciz oldukları şeylerle desteklemesidir. Bir insanın kendi gücüyle bunu yapması imkansızdır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) de normal şartlarda diğer insanlar gibi yemeğe, içmeye ihtiyaç duyar, diğer insanların aciz kaldığı şeyde aciz kalır. Bununla birlikte eğer normal şartlarda bir insanın yapamayacağı şeyleri onlara mucize olarak gösterebiliyorsa, bunu kendisinin değil, onu destekleyen birinin yaptığını, bu destekleyenin de tür ve güç bakımından beşer olmadığını bilmek gerekir. Onun gücü, diğer güçlere benzemez ve beşerde olan eksiklik ve zayıflıklar O'nda olmaz. Bu da, Onun risaletini kabul etmeyene karşı bir delildir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) peygamberliğine inanıp bütün sözlerini tasdik eden, davet ettiği şeye iman eden, hem Resûl'e, hem onu gönderen Allah'a iman etmiş olur. Bu, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) davetine bilerek icabet edenin imanıdır. Bu yönden bakıldığında nebi ve resullere iman edenlerin geneli bu şekilde iman etmiştir. Sonra bunlar arasında araştırıp öğrenerek imanını ve yakinini kuvvetlendirenler olmuş ve bu ilmiyle dine yardım edip düşmanlarla mücadele edip dini savunmuştur.

٨١ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُقْرِئُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، حدثنا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، حدثنا أَبِي، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ، وَعَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ، وَعَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَصُلْبُ الْحَدِيثِ عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أُمِّ

سَلَمَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ: " إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمَّا فُتِنَ أَصْحَابُهُ بِمَكَّةَ أَشَارَ عَلَيْهِمْ أَنْ يَلْحَقُوا بِأَرْضِ الْحَبَشَةِ - فَذَكَرَ الْحَدِيثَ بِطُولِهِ إِلَى أَنْ قَالَ، فَكَلَّمَهُ جَعْفَرٌ يَعْنِي النَّجَاشِيَّ قَالَ: كُنَّا عَلَى دِينِهِمْ - يَعْنِي دِينَ أَهْلِ مَكَّةَ - حَتَّى بَعَثَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِينَا رَسُولًا نَعْرِفُ نَسَبَهُ وَصِدْقَهُ وَعَفَافَهُ، فَدَعَانَا إِلَى أَنْ نَعْبُدَ اللهَ وَحْدَهُ، لَا نُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا، وَنَخْلَعَ مَا يَعْبُدُ قَوْمُنَا، وَغَيْرُهُمْ مِنْ دُونِهِ، وَأَمَرَنَا بِالْمَعْرُوفِ، وَنَهَانَا عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَمَرَنَا بِالصَّلَاةِ، وَالصِّيَامِ، وَالصَّدَقَةِ، وَصِلَةِ الرَّحِمِ، وَكُلِّ مَا يُعْرَفُ مِنَ الْأَخْلَاقِ الْحَسَنَةِ وَتَلَا عَلَيْنَا تَنْزِيلًا جَاءَهُ مِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ لَا يُشْبِهُهُ شَيْءٌ غَيْرُهُ فَصَدَّقْنَاهُ وَآمَنَّا بِهِ، وَعَرَفْنَا أَنَّ مَا جَاءَ بِهِ هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ: فَفَارَقْنَا عِنْدَ ذَلِكَ قَوْمَنَا وَآذَوْنَا، وَفَتَنُونَا فَلَمَّا بَلَغَ مِنَّا مَا يَكْرَهُ وَلَمْ نَقْدِرْ عَلَى الِامْتِنَاعِ أَمَرَنَا نَبِيُّنَا ﷺ بِالْخُرُوجِ إِلَى بِلَادِكَ اخْتِيَارًا لَكَ عَلَى مَنْ سِوَاكَ لِتَمْنَعَنَا مِنْهُمْ، فَقَالَ النَّجَاشِيُّ: هَلْ مَعَكُمْ مِمَّا أُنْزِلَ عَلَيْهِ شَيْءٌ تَقْرَؤُونَهُ عَلَيَّ؟ قَالَ جَعْفَرٌ: نَعَمْ فَقَرَأَ كهيعص، فَلَمَّا قَرَأَهَا بَكَى النَّجَاشِيُّ حَتَّى أَخْضَلَ لِحْيَتَهُ وَبَكَتْ أَسَاقِفَتُهُ حَتَّى أَخْضَلُوا مَصَاحِفَهُمْ، وَقَالَ النَّجَاشِيُّ: إِنَّ هَذَا الْكَلَامَ وَالْكَلَامَ الَّذِي جَاءَ بِهِ عِيسَى لَيَخْرُجَانِ مِنْ مِشْكَاةٍ وَاحِدَةٍ"

81- Ebû Bekr b. Abdirrahman, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hanımı Ümmü Seleme'den şöyle nakleder: Sahabe Mekke'de işkenceye maruz kalınca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara Habeşistan'a gitmelerini söyledi. (Ravi) hadisi uzun bir şekilde aktarıp şöyle devam etti: Câfer, Necâşi ile konuşup şöyle dedi: "Biz onların -Mekke halkının- dinindendik. Sonunda Yüce Allah aramızdan nesebini, doğruluğunu, iffetini bildiğimiz bir Peygamber gönderdi. Bu Peygamber bizi sadece Allah'a ibadet etmeye, Ona hiçbir şeyi ortak koşmamaya, kavmimizin ve başkalarının, Allah'tan başka taptıkları şeyleri terk etmeye davet etti. Bize iyiliği emredip kötülükten sakındırdı, namaz kılmamızı, oruç tutmamızı, zekat vermemizi, akrabalarımızla alakayı kesmemeyi ve güzel olan her şeyi emretti. Bize Yüce Allah'tan nazil olan ve hiçbir sözün ona benzeyemeyeceği âyetleri okudu. Biz de onu tasdik edip iman ettik ve getirdiklerinin Allah tarafından geldiğini ve hak olduğunu kabul ettik. Bunun üzerine kavmimiz bizden ayrılarak bize işkence etmeye başladılar. Bize eziyetleri artınca ve biz de bunu engelleyecek gücü bulamayınca Peygamberimiz seni başkalarına tercih ile, bizi onlardan koruman için senin memleketine gitmemizi

emretti." Necâşî: "Ona nazil olan şeylerden bana okuyabileceğiniz bir şey var mı?" diye sorunca, Câfer: "Evet" deyip Meryem Sûresinden okudu. Câfer okuyunca Necâşî o kadar ağladı ki, (akan gözyaşlarından) sakalı ıslandı. Necaşî'nin din adamları da, okunan âyetleri dinledikleri zaman, ağladılar ve hatta onların mushafları da gözyaşlarından ıslandı. Necâşî: "Bu (dinlediğim şey), İsa'ya gelmiş olanla muhakkak aynı yerden çıkıyordur!" dedi.[1]

٨٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ حدثنا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، حدثنا فُضَيْلُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ، حدثنا شَرِيكٌ، عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ أَبِي ظَبْيَانَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: بِمَ كُنْتَ نَبِيًّا؟ قَالَ: " أَرَأَيْتَ إِنْ دَعَوْتُ شَيْئًا مِنْ هَذِهِ النَّخْلَ فَأَجَابَنِي تُؤْمِنُ بِي؟ " قَالَ: نَعَمْ. فَدَعَاهُ فَأَجَابَهُ فَآمَنَ بِهِ وَأَسْلَمَ، وَكَذَا رَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ الْأَصْبَهَانِيِّ، عَنْ شَرِيكٍ وَأَتَمَّ مِنْ هَذَا، وَرَوَاهُ أَيْضًا عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي ظَبْيَانَ "

82- İbn Abbâs bildiriyor: Bir adam Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gelerek: "Peygamber olduğunun delili nedir?" diye sorunca Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Şu hurma ağaçlarından birini çağırsam ve ağaç gelse iman eder misin?"* dedi. Adam: "Evet" deyince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hurma ağacını çağırdı, ağaç Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) çağırması üzerine yanına gelince adam iman etti.[2]

Muhammed b. Saîd el-Isbehânî hadisi Şerîk kanalıyla A'meş'ten, o da Ebû Zabyân'dan bundan daha geniş bir şekilde rivayet etti.

Bu hadisin şahitlerini *Delâilu'n-Nübüvve*'de zikrettik. Yine orada Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) doğruluğunu ve mucizesini görünce iman eden kişiyle ilgili olarak Halîmî'nin görüşünün isabetli olduğunu gösterdiğini söyledik.

---

[1] Ravileri güvenilirdir; ancak Beyhakî'nin hocası hakkında bilgi bulamadım. Ahmed, *Müsned* (1/201-203, 5/290-292) ve İbn Hişâm, *Sîre* (1/334-338).

[2] İsnâdı hasendir. Tirmizî (5/594 "hasen sahih garîb").

٨٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أخبرنا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْقَطَّانُ، أخبرنا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ السُّلَمِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ الْفِرْيَابِيُّ، حدثنا سُفْيَانُ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بُرْقَانَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ - رَضِيَ اللهُ عَنْهُ - أَنَّهُ سَأَلَهُ رَجُلٌ عَنْ شَيْءٍ مِنَ الْأَهْوَاءِ فَقَالَ: " عَلَيْكَ بِدِينِ الْأَعْرَابِيِّ، وَالْغُلَامِ فِي الْكِتَابِ وَالْهُ عَمَّنْ سِوَاهُ "

83- Câfer b. Burkân bildiriyor: Bir adam Ömer b. Abdilazîz'e hevayla ilgili bir şey sorunca, Ömer b. Abdilazîz: "Bedevi ve okumaya giden çocuğun dini anlayışına sahip olmaya çalış! Bunun dışında kalan anlayışlardan yüz çevir" dedi.[1]

İmam Beyhakî şöyle dedi: Ömer b. Abdilazîz'in (kelam hakkındaki) sözü budur. Seleften olan başkaları ise kelam ile ilgili meselelere dalmayı nehyettiler. Çünkü onlar dinin doğruluğunun ispatlanmaya ihtiyacı olmadığı görüşündedir. Çünkü Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) delillerle teyid edilerek gönderilmiştir. Bu delilleri görenlerin gördükleri delilleri başkalarına yayması tevhidin ve nübüvvetin isbatı için başka bir şeye ihtiyaç duymayacak şekilde yeterlidir. İnsanlar kelam ilminde derinleşince aklı yetmeyenlerin ve isabetli görüşe sahip olanların çıkıp halkı saptıranların ve şüpheye düşürenlerin tuzağına düşebilir. Sonra tıpkı zayıf ve yüzme bilmeyen kişinin derin ve güçlü akan bir suya düşüp suya düşünce çıkamayıp boğulabileceği gibi kendisi de bu meselenin altından kalkamayabilir. Selef, kelam ilmini yerilmiş veya faydasız olduğu yasaklamamışlardır. Allah'ı, sıfatlarını ve peygamberlerini, hak peygamberle, peygamber olduğunu iddia eden yalancı arasındaki farkı tanımaya götüren bir ilim nasıl yerilmiş veya uzak durulması istenmiş bir ilim olabilir ki! Onlar zayıfların istediklerine ulaşamayıp dalalete düşmelerinden endişelendikleri için kelam ilmiyle meşguliyeti yasakladılar.

Halîmî, Allah düşmanlarına karşı hazırlıklı olmak için kelam ilminin öğrenilmesine ruhsat konusunda geniş bir açıklama yaptı. Başkaları ise bunu yasaklayarak şöyle dediler: Bunun yasaklanış sebebi şudur: Söylediğimiz gibi Ehl-i sünnetten olan selef, peygamberlerin mucizelerini yeterli görürlerdi. Onların zamanında heva ehli (sapık mezhep sahibi) olanlar kelam ilmiyle iştigal ederdi. Selef te heva ehlinin sözüyle iştigali yasaklardı. Heva ehli de Ehl-i sünnetin usuldeki metotlarının akla uygun olmadığını iddia ederdi. Yüce

[1] Ravileri güvenilirdir.

Allah onlardan bir kısmına tartışma ilmini nasib etti ve onlar bu ilimde ilerleyerek açık delillerle Ehl-i sünnet mezhebinin, Kitab ve sünnete uygun olduğu gibi akla da uygun olduğunu gösterdiler. Ancak akla uygun olana uymak vacip olmasa da, Kitab ve sünnete kayıtsız şartsız uymak zorunludur. Selef alimlerinden bazıları heva ehlinin iddialarına cevap vermek için kelam ilmine cevaz vermiştir.

٨٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ سَهْلٍ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَعْقِلٍ، حدثنا حَرْمَلَةُ، حدثنا ابْنُ وَهْبٍ، حدثنا مَالِكٌ، أَنَّهُ دَخَلَ يَوْمًا عَلَى عَبْدِ اللهِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ هُرْمُزَ، فَذَكَرَ قِصَّةً - ثُمَّ قَالَ: وَكَانَ - يَعْنِي ابْنَ هُرْمُزَ - بَصِيرًا بِالْكَلَامِ، وَكَانَ يَرُدُّ عَلَى أَهْلِ الْأَهْوَاءِ، وَكَانَ مِنْ أَعْلَمِ النَّاسِ بِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنْ هَذِهِ الْأَهْوَاءِ "

84- İbn Vehb bildiriyor: Mâlik bir gün Abdullah b. Yezîd b. Hürmüz'ün yanına girdiğini anlatıp şöyle dedi: "İbn Hürmüz kelam ilminde basiret sahibiydi ve heva ehlinin (kelamcıların) sözlerine karşılık verirdi. İbn Hürmüz kelam konusunda kelamcıların ihtilafa düştükleri konularda insanların en bilgilisiydi."[1]

بَابُ الْقَوْلِ فِيمَنْ يَكُونُ مُؤْمِنًا بِإِيمَانِ غَيْرِهِ

Başkasının İmanıyla Mümin Olan Hakkında Söylenenler

٨٥ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو عَبْدِ اللهِ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ شَاذَانَ، حدثنا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حدثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " كُلُّ إِنْسَانٍ تَلِدُهُ أُمُّهُ عَلَى الْفِطْرَةِ، وَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ، أَوْ يُنَصِّرَانِهِ، أَوْ يُمَجِّسَانِهِ، فَإِنْ كَانَا مُسْلِمَيْنِ فَمُسْلِمٌ، كُلُّ إِنْسَانٍ تَلِدُهُ أُمُّهُ يَلْكُزُهُ الشَّيْطَانُ فِي حِضْنَيْهِ إِلَّا مَرْيَمَ وَابْنَهَا " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ قُتَيْبَةَ

85- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Her insanı annesi fıtrat üzere doğurur. Sonra annesi, babası onu*

[1] Ravileri güvenilirdir.

Yahudileştirir, Hıristiyanlaştırır veya Mecusileştirir. Eğer annesi, babası Müslüman ise çocuk da Müslüman olur. Şeytan, doğan her çocuğun göğsüne dokunur, Meryem ve Oğlu hariç." Müslim *Sahîh*'inde Kuteybe'den rivayet etti.[1]

Şâfiî'nin ise Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"Her doğan, fıtrat üzere doğar"* hadisiyle ilgili şöyle dediği bize anlatıldı: Bu fıtrat, Allah'ın, yarattıklarını üzerinde yaratmış olduğu haldir. Bu kişiler konuşmaya başlayıp iman veya küfrü tercih edecek çağa gelmeden önce bunlar hakkında anne babalarına göre hüküm verilir. Bunlar doğduğunda anne babaları hangi din üzereyse onlar da aynı durumdadır. Anne baba müminse bunlar da mümin, kafir ise çocuklar da onlar gibi kafir kabul edilir.

Şâfiî bununla Yüce Allah'ın çocuğu yarattığında, çocuğun kendi üzerinde bir hükmünün olmadığını ve buluğ çağına gelip kendisini ifade edecek duruma gelinceye kadar dünya işlerine göre anne babasına tâbi olduğu sonucuna vardı. Âhirette ise bazılarına göre çocuk anne babasına tâbidir derken bazıları da bunların Müslüman çocuklarla aynı tutmuş ve müşriklerin çocuklarının Cennet ehline hizmetçi yapılacağını söylemiştir. Bazıları ise bu iki görüşe de katılmayarak bunların durumunu Allah'a havale etmiştir. Görüşlerden sahih sünnete en yakını da budur. Allah en doğrusunu bilir.

Bu konudaki selefin görüşlerini ve her fırkanın da delilini *Kader* kitabının sonunda sunduk; bu konuda bilgi edinmek isteyen oraya bakabilir. Anne babadan birisi Müslüman olduğu zaman, anne babanın veya birinin Müslüman olmasıyla çocuk ta Müslüman sayılır. *Sünen* kitabında sahabeden anne babasının veya birinin Müslüman olmasıyla kendisi de Müslüman sayılan kişilerden bahsettik.

Darulharbte esir edilen bir çocuğun yanında anne babası veya birisi varsa çocuk anne babasının dininden sayılır. Eğer tek başına esir edilirse, bu çocuk onu esir edenin dininden sayılır. Çünkü onun velisi üzerinde en fazla hak sahibi olan kişi olmuştur ve dinde de bu kişi tıpkı velayet ve kefalette babasının makamını aldığı gibi bunda da aynı sayılır. Allah en doğrusunu bilir.

---

[1] İsnâdı sahihtir. Buhârî (2/97-104, 7/211, 5/20) ve Müslim (2/1838).

بَابُ الْقَوْلِ فِيمَنْ يَصِحُّ إِيمَانُهُ، أَوْ لَا يَصِحُّ

İmanı Sahîh Olan ve Olmayan Hakkında Söylenenler

Yüce Allah: *"Çocuklarınız ergenlik çağına gelince, büyüklerinin izin istediği gibi, onlar da her defasında izin istesinler"*[1] buyurarak çocuklar buluğ çağına varınca izin istemelerini emretmekle artık onların farzlardan sorumlu olduklarını bildirir.

"Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde süzülen gemilerde, Allah'ın gökten indirip yeri ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgarları ve yerle gök arasında emre amade duran bulutları döndürmesinde, düşünen kimseler için deliller vardır."[2] ve *"...akıl sahiplerine şüphesiz deliller vardır"*[3] âyetinde anlayacak durumda olanları farzlarla sorumlu tutmuştur.

٨٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَيُّوبَ، حدثنا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، وَمُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَا: حدثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ حَمَّادٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:" رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ: عَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ، وَعَنِ الْمَعْتُوهِ حَتَّى يُفِيقَ، وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ"

86- Hz. Âişe'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Şu üç kişiden kalem (sorumluluk) kaldırılmıştır. İhtilam oluncaya kadar çocuktan, aklı başına gelinceye kadar mecnundan ve uyanıncaya kadar uyuyandan."*[4]

---

[1] Nur Sur. 59

[2] Bakara Sur. 164

[3] Âl-i İmrân Sur. 194

[4] Ravileri güvenilirdir. Ebû Dâvud 4/558 (4398) ve Tirmizî (4/32).

Hz. Ali'nin Müslüman olması ve (küçük yaşta) namaz kılması hakkında yapılan rivayetler hakkında Halîmî şöyle der: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ona Müslüman olmayı ve namazı iki şeyden birisinden dolayı emretmiştir:

Hz. Ali, diğer çocuklardan farklı olarak mümeyyiz olup meseleleri anlayacak çağa gelince ona ikram etmek ve değer verdiğini göstermek için Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu emri ona has olarak vermiştir. Hz. Ali'ye böyle bir davet yapılınca onun da bu davete icabet etmesi sahih kabul edilmiştir. Diğer çocuklar ise bu davete muhatap olmazlar ve Müslüman olmaları da kabul edilmez.

Veya Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) onu İslam'a ve namaza davet etmesi Hz. Ali'nin o anda buluğ çağında olması sebebiyledir. Çünkü İslam'ın ilk zamanlarında bunlara muhatap olmak için belli bir yaş sınırı yoktu. İbn Ömer'in Uhud ve Hendek savaşıyla ilgili kıssasından (yaşı küçük olduğu için savaşmasına izin verilmemesinden) önce yaş sınırıyla ilgili bir rivayet bilinmiyor. Görünen o ki o zaman insanların görüşü, çocuk yapmaya muktedir olmayan çocuk, çocuk yapmaya gücü olan kişi de erkek sayılır şeklindeydi. Hz. Ali de Müslüman olduğu zaman on yaşındaydı. Görünen o ki on yaşında olduğunu söyleyenler, Hz. Ali'nin on yaşını bitirip on bir yaşına girdiğini kastediyordu. Bu yaşa gelen kişi de çocuk yapmaya muktedir olur. Çocuk yapacak yaşa gelenler artık yaptıklarından sorumlu kabul edilirken, bu yaşa gelmeyenler küçük kabul edildiler ve İslam'ının kabul edilmeyeceğine hükmettiler. Allah en doğrusunu bilir. *"Sünen"* ve *"Fadâil"* kitabında bu konuda gerekli açıklamalar yapılmıştır.

بَابُ الدُّعَاءِ إِلَى الْإِسْلَامِ

İslam'a Davet

٨٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْمُزَكِّي، وَأَخْبَرَنَا أَبُو صَالِحِ بْنُ أَبِي طَاهِرٍ الْعَنْبَرِيُّ، أَخْبَرَنَا جَدِّي يَحْيَى بْنُ مَنْصُورٍ قَالَا: حدثنا أَحْمَدُ بْنُ سَلَمَةَ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أخبرنا وَكِيعٌ، حدثنا زَكَرِيَّا بْنُ إِسْحَاقَ الْمَكِّيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ صَيْفِيٍّ، عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ، عَنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَمَّا بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: "

إِنَّكَ تَأْتِي قَوْمًا أَهْلَ كِتَابٍ، فَادْعُهُمْ إِلَى شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، فَإِنْ هُمْ أَجَابُوكَ لِذَلِكَ فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ، فَإِنْ هُمْ أَجَابُوكَ لِذَلِكَ فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللهَ قَدِ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً فِي أَمْوَالِهِمْ تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ فِي فُقَرَائِهِمْ، فَإِنْ هُمْ أَجَابُوكَ لِذَلِكَ، فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ، وَإِيَّاكَ وَدَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهَا لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللهِ حِجَابٌ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ مُوسَى، عَنْ وَكِيعٍ وَرَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ وَغَيْرِهِ

87- Abdullah b. Abbâs der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Muâz'ı Yemen'e gönderdiği zaman ona şöyle dedi: *"Sen Kitab ehli bir topluluğa gideceksin. Onları Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet etmeye davet et. Eğer kabul ederlerse Allah'ın kendilerine her gün ve gecede beş vakit namazı farz kıldığını bildir. Eğer bunu kabul ederlerse Allah'ın, zenginlerinden alınıp fakirlerine verilmek üzere zekatı farz kıldığını bildir. Eğer bunu kabul ederlerse (zekat toplarken) malların en iyilerini haksız yere almaktan sakın ve mazlumun bedduasından kork. Çünkü onunla Allah arasında engel yoktur."*[1]

Buhârî, Yahyâ b. Mûsâ kanalıyla Vekî'den; Müslim; İshâk b. İbrâhîm ve başkalarından rivayet etti.

Kendisine davet ulaşmayan kişinin İslam'a davet edilmesi gerekir. Daveti duyup gereğini yapmayanın davet edilmesi ise müstehabtır. Bu konuda *"Sünen"* adlı kitapta rivayetler nakledilmiş ve gereken söylenmiştir.

---

[1] İsnâdı sahihtir ve ravileri güvenilirdir. Müslim (1/50-51)

الْأَوَّلُ مِنْ شُعَبِ الْإِيمَانِ، وهو بَابٌ فِي الْإِيمَانِ بِاللهِ ﷻ

1. Şube.

Allah'a İman

٨٨ - قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْفَقِيهُ، أخبرنا أَبُو مُسْلِمٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حدثنا سُفْيَانُ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسِتُّونَ، أَوْ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ أَفْضَلُهَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ "

88- Ebû Hureyre, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu nakleder: *"İman, altmış küsur veya yetmiş küsur şubedir. Bunun en faziletlisi «La ilahe illallah» sözü, en aşağısı da yoldan rahatsızlık veren şeyleri gidermektir. Hayâ da imandan bir şubedir."*[1]

Halîmî şöyle der: Bu şahadet kalpte itikadı ve dil ile ikrarı bir arada bulundurur. İtikad ve ikrar, farklı iki azayla (kalp ve dil ile) yerine getirilir ancak yapılan iş aynıdır. Kalbin tasdik ettiği şeyle dilin ikrar ettiği şey, tıpkı yazılan şeyin, kişinin söylemek istediği şey oluşu gibi aynıdır.

İtikad ve ikrarla beraber salih amel yapmak bazı şeyleri kapsar: Birincisi; Allah'ın varlığını inkar edenlerden ayrılmak için Allah'ın varlığını kabul etmek. İkincisi, şirkten kurtulabilmek için onun birliğini kabul etmek. Üçüncüsü, Allah'ı başka şeye benzetmekten kurtulmak için Onun cevher veya araz olmadığını kabul etmek. Dördüncüsü Allah'a noksanlık isnad etmekten kurtulmak için Ondan başka her şeyin, yaratılmadan önce yok olduğunu kabul etmek. Beşincisi, olanların tabiat olayları olduğunu veya yıldız ya da meleklerin yönettiğine inanmaktan kurtulmak için; Allah'ın, yarattıklarını yöneten, dilediği gibi tasarrufta bulunan olduğunu kabul etmektir.

---

[1] İsnâdı sahihtir. Buhârî, *el-Edebu'l-Müfred* (156/598).

Bârî'nin varlığını ve vücud sıfatını kabul etmemek onun yok olduğunu söylemek demektir ki; bazı topluluklar Allah'ı hakkıyla bilmedikleri için inkar edip yoldan çıktılar ve bu âlemin bir yaratanının olmadığını, âlemin ebedden bu yana hep böyle olduğunu, sadece duyu organlarıyla hissedilebilen şeylerin mevcut olduğunu, bundan başka şeyin olmadığını kainatın ve su, ateş, hava, yeryüzü gibi şeylerin bir tabiat işi olduğunu, bunu düzenleyen bir gücün olmadığını iddia ettiler.

Kişi, âlemlerin bir ilahı olduğunu ve bu sayılanların Onun tarafından idare edildiğini kabul ederse, küfürden kurtulmuş olur. Kafir mezhepleri ve yukarıdaki iddia sahiplerini bazıları felsefeciler olarak adlandırırlar.

Şirkten kurtuluş ise Allah'ın vahdaniyetini kabul etmekle olur. Çünkü bazıları yapılanları iki kişinin yaptığını, birinin hayırlı şeyleri yaparken diğerinin şerli şeyleri yaptığını iddia ederler. Yine bazıları yaratılmışların aslında var olduğunu, ancak düzensiz bir şekilde olduğunu, Allah'ın da onu alıp yanında bulunan ve hala mevcut olan eski bir maddeden bu âlemi şimdi olduğu şekliyle yarattığını iddia eder.

Kişi Allah'tan başka ilah olmadığını, tek olduğunu, Ondan başka yaratıcı olmadığını kabul ederse Allah'a ortak koşanların, Allah'ın sıfatlarını yok saydıkları için küfre düşenlerin durumuna düşmekten kurtulur.

Allah'ı başka şeye benzetmekten kurtulmanın yolu da Onun cevher ve madde olmadığını kabul etmektir. Çünkü bazıları Yüce Allah'ı sonradan yaratılanlara benzettiler. Bunlardan bazıları: "Cevherdir" derken, bazıları: "Cisimdir" dedi. Bazıları da Onun Arş'ta oturmasını, kralın tahtına oturmasına benzettiler. Bütün bunlar, Allah'ı başka şeye benzetmek olduğu için kişiyi küfre götürür.

Kişi, hiçbir şeyin Allah'a benzeyemeyeceğini, Onun cevher veya madde olmadığını kabul ederse Allah'ı başka şeye benzetmekten kurtulur. Çünkü Allah cevher veya madde olsaydı, diğer cevherler ve maddeler için mümkün olan Onun için de mümkün olurdu. Allah cevher veya madde olmadığına göre onlar için geçerli olan şeyler Allah hakkında söylenemez. Çünkü cevher imal edilir, kütlesi vardır, yer işgal eder, hareket eder ve yerinde durur. Madde ise, kalıcı değildir ve belli bir süre sonra yok olur.

Evrenin bir yaratıcısının olmadığını söyleyenlerin durumuna düşmemek için, Onun her şeyin yaratıcısı olduğuna iman etmek gerekir. Eskilerden

bazıları Muattila'ya (ateistlere) karşı çıkma babında çalışmalar yürütmüşler, ancak doğruyu yakalayamadıkları için çalışmaları hüsranla sonuçlanmıştır. Bunlar Allah'ın mevcut olduğunu, ancak mevcudiyetinin diğer var olanların illeti ve sebebi olduğunu, Allah'ın varlığının zorunlu bir sonucu olarak diğer şeylerin aşama aşama var olduğunu savunmuş ve bu aşamaların nasıl bir düzen içinde gerçekleştiğini zikretmişlerdir. Buna göre mâlul (müsebbeb, varlık) illetten (sebep, Allah) ayrı olamıyorsa o zaman mâlulun (varlığın) varlığı da zorunludur. Bu durumda Allah (illet) ezeli olması hasebiyle malûl (varlık) da onun gibi ezeli olacaktır.

Allah'ın zorunluluktan değil de kendi iradesiyle cevher ve madde olarak kendisi dışında bulunan her şeyi yarattığını kabul eden kişi, bunların yaratılmasında illiyeti (nedenselliği) reddetmiş demektir ki böylesi bir illiyeti kabul eden kişi, Muattila'da olduğu küfre girmiş demektir.

Tedbîr konusunda Allah'a ortak koşmaktan kurtulmak için de var olan her şeyi çekip çevirenin sadece Allah olduğunu kabul etmek gerekir. Zira bazıları âlemi çekip çevirenin melekler olduğunu söylemiş, bundan dolayı da onlara *"ilah"* ismini vermişlerdir. Allah, melekler konusunda: ***"Emri yürütenlere"***[1] buyurmuştur. Burada *"müdebbirât"* ifadesinden kasıt da Allah'ın tedbîr babından verdiği emirlerin yerine getirilmesidir. Hasımlar arasında Allah'ın hükmünü veren kişiye *"hâkim"* denilmesi gibi Allah'ın tedbîr babından verdiği emirleri yerine getirdikleri içinde meleklere *"müdebbirât"* denilmiştir.

Bazıları da yıldızların, alanı içinde bulunan şeyleri tedbîr ettiğini (yönettiğini) söylemiştir. Bunlara göre de yeryüzünde olan ve olacak her şey yıldızların uzaklaşıp yakınlaşması, ayrılıp birleşmesi ve benzeri hareketlerinden kaynaklanmaktadır. Yarattıkları konusunda tedbîrin sadece Allah tarafından yapıldığını söyleyen kişi, tedbîr konusunda O'nun ortağının olmadığını kabul etmiş demektir. Ki ezeliyet veya yaratmada Allah'ın ortağı bulunduğunu söyleyenler de küfre girmiş demektir.

Yüce Allah tüm bunları *"Lâ ilâhe illallah"* sözüyle ifade etmiştir. İman etmesi istenen kişilerden de buna itikat etmeleri ve bunu söylemeleri emredilmiştir. Bu konuda Yüce Allah: ***"Bil ki Allah'tan başka hiçbir ilâh***

---

[1] Nâziât Sur. 5

yoktur"[1] buyurmuştur. Müşrikleri kınarken de şöyle buyurmuştur: *"Kendilerine, «Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur» denildiği zaman inanmayıp büyüklük taslıyorlardı ve «Biz, deli bir şair için ilahlarımızı mı terk edeceğiz?» diyorlardı."*[2] Yani onlara "Lâ ilâhe illallah" deyin, denildiği zaman böbürlenip bunu söylemediler. Bu sözü söylemek yerine de "Deli bir şair için kendi ilahlarımızı mı bırakalım?" dediler.

٨٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي أَبُو النَّضْرِ الْفَقِيهُ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى الْحَكَّانِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنِي شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيِّبِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ أَخْبَرَهُ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، فَمَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ فَقَدْ عَصَمَ مِنِّي نَفْسَهُ وَمَالَهُ إِلَّا بِحَقِّهِ، وَحِسَابُهُ عَلَى اللهِ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أَبِي الْيَمَانِ

89- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"İnsanlar «Lâ ilahe illallah» diyene kadar onlarla savaşmam emredildi. Kim «Lâ ilahe illallah» derse (İslam'ın) hakkı dışında canını ve malını benden korumuş olur. Sonra onun (içindeki) hesabı (niyeti) Allah'a aittir."*[3]

Buhârî *Sahîh*'inde Ebu'l-Yemân'dan rivayet etti.

٩٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْقَبَّانِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حدثنا يَحْيَى، حدثنا يَزِيدُ بْنُ كَيْسَانَ حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِعَمِّهِ: " قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ أَشْهَدُ لَكَ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ". فَقَالَ: لَوْلَا أَنْ تُعَيِّرَنِي قُرَيْشٌ إِنَّمَا حَمَلَهُ عَلَيْهِ الْجَزَعُ لَأَقْرَرْتُ بِهَا عَيْنَكَ، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ، وَلَكِنَّ اللهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾ [القصص: ٥٦] رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَاتِمٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ

---

[1] Muhammed Sur. 19

[2] Sâffât Sur. 35-36

[3] İsnâdı sahihtir. Müslim (1/52)

90- Ebû Hureyre bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), amcasına: *"Lâ ilahe illallah de, kıyamet günü bu kelimeyle senin için şahitlik edeyim"* deyince amcası (Ebû Tâlib): "Eğer Kureyş ölüm korkusuyla söyledi diyerek beni ayıplamayacak olsaydı sırf seni sevindirmek için bu kelimeyi söylerdim" karşılığını verdi. Bunun üzerine Yüce Allah: ***"Şüphesiz sen sevdiklerine hidayet veremezsin. Lakin Allah dilediğine hidayet verir"***[1] âyetini indirdi.

Müslim, *Sahîh*'inde Muhammed b. Hâtim kanalıyla Yahyâ b. Saîd'den rivayet etti.

٩١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الرُّوذْبَارِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ شَوْذَبٍ الْوَاسِطِيُّ، حدثنا شُعَيْبُ بْنُ أَيُّوبَ، حدثنا أَبُو غَسَّانَ مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ النَّهْدِيُّ، حدثنا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بِشْرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ - رَضِيَ اللهُ عَنْهُ - قَالَ: لَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وُسْوِسَ نَاسٌ فَكُنْتُ مِمَّنْ وُسْوِسَ، فَمَرَّ عَلَيَّ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَسَلَّمَ عَلَيَّ فَلَمْ أَرُدَّ عَلَيْهِ، فَشَكَانِي إِلَى أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَجَاءَ فَقَالَ: سَلَّمَ عَلَيْكَ أَخُوكَ فَلَمْ تُسَلِّمْ عَلَيْهِ، فَقُلْتُ: مَا عَلِمْتُ تَسْلِيمَهُ، وَإِنِّي عَنْ ذَلِكَ لَفِي شُغْلٍ، فَقَالَ: أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: وَلِمَ؟ فَقُلْتُ: قُبِضَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَلَمْ أَسْأَلْهُ عَنْ نَجَاةِ هَذَا الْأَمْرِ قَالَ: قَدْ سَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ قَالَ: فَقُمْتُ إِلَيْهِ فَاعْتَنَقْتُهُ فَقُلْتُ: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي أَنْتَ أَحَقُّ بِذَلِكَ، قَالَ: قَدْ سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْ نَجَاةِ هَذَا الْأَمْرِ قَالَ: " مَنْ قَبِلَ الْكَلِمَةَ الَّتِي عَرَضْتُهَا عَلَى عَمِّي فَهِيَ لَهُ نَجَاةٌ

91- Hz. Osmân b. Affân der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) vefat ettiği zaman halkın kafası karışmıştı. Ben de kafası allak bullak olanlar arasındaydım. Hz. Ömer yanıma uğrayıp selam verdi, selamını almayınca beni Hz. Ebû Bekr'e şikâyet etti. Hz. Ebû Bekr gelip: "Kardeşin sana selam verdi, neden selamını almadın?" deyince, ben: "Selam verdiğini bilmedim ve selamını duymayacak kadar da meşguldüm" dedim. Hz. Ebû Bekr:

---

[1] Kasas Sur. 56. İsnâdı hasendir. Müslim (1/ 54, 55) ve Buhârî (4/247)

"Neden?" diye sorunca ben: "Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem), bu işin kurtuluşunun nasıl olduğunu sormadan vefat etti" dedim. Hz. Ebû Bekr: "Ben kendisine bunu sordum" deyince kalkıp ona sarıldım ve: "Anam babam sana feda olsun sen bunda daha çok hak sahibisin" dedim. Hz. Ebû Bekr: "Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bu işin kurtuluşunun nasıl olduğunu sorduğumda bana: *«Kim amcama arz ettiğim kelimeyi kabul ederse bu onun kurtuluşudur»* buyurdu" dedi.[1]

٩٢ - وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْعَبَّاسِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ حَاتِمٍ الدُّورِيُّ، حدثنا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ فَذَكَرَهُ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ فِي آخِرِهِ: " مَنْ قَبِلَ الْكَلِمَةَ الَّتِي عَرَضْتُهَا عَلَى عَمِّي فَرَدَّهَا فَهِيَ لَهُ نَجَاةٌ "

92- Mâlik b. İsmâîl aynı isnâdla hadisi nakletti ancak sonunda şöyle dedi: *"Kim amcama arz ettiğimde reddetmiş olduğu kelimeyi kabul ederse bu onun kurtuluşudur"* buyurdu"

٩٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو عَبْدِ اللهِ الصَّفَّارُ الْأَصْبَهَانِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ مَهْدِيِّ بْنِ رُسْتُمٍ، حدثنا أَبُو عَاصِمٍ النَّبِيلُ، حدثنا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنِي صَالِحُ بْنُ أَبِي عَرِيبٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ مُرَّةَ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَنْ كَانَ آخِرُ كَلَامِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ "

93- Muâz b. Cebel, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu nakleder: *"Kimin son sözü «Lâ ilahe illallah» olursa Cennete girer."*[2]

٩٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أخبرنا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْمُحَمَّدَآبَاذِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو قِلَابَةَ، حدثنا عَبْدُ الصَّمَدِ، حدثنا شُعْبَةُ، عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ، عَنِ الْوَلِيدِ أَبِي بِشْرٍ، عَنْ حُمْرَانَ بْنِ أَبَانَ، أَنَّهُ سَمِعَ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ، رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَنْ مَاتَ يَعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ "

---

[1] İsnâdı zayıftır. Ebû Ya'lâ, *Müsned* (1/20); İbn Adiy, *el-Kâmil* (4/1558); İbn Sa'd, *Tabakât* (2/312-313) ve Ahmed, *Müsned* (1/6).

[2] İsnâdı hasendir. Ebû Dâvud 3/486 (3116).

94- Osmân b. Affân, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle dediğini nakleder: *"Kim Allah'tan başka ilah olmadığını bilerek ölürse Cennete girer."*[1]

٩٥ - وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُلَيَّةَ، عَنْ خَالِدٍ فَذَكَرَهُ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: " مَنْ مَاتَ، وَهُوَ يَعْلَمُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنْ زُهَيْرِ بْنِ حَرْبٍ وَغَيْرِهِ، عَنِ ابْنِ عُلَيَّةَ قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ تعالى: "

95- İsmâîl b. Uleyye, Hâlid kanalıyla aynı rivayette bulundu; ancak *"Kim Allah'tan başka ilah olmadığını bilerek ölürse Cennete girer"* diyerek *"Ve huve"* kelimesini ilave etmiştir. [2]

Müslim, Züheyr b. Harb ve başkaları yoluyla İbn Uleyye'den rivayet etti.

Beyhakî dedi ki: Bu sözün faziletlerinden *"el-Esmâ ve's-Sifât"* kitabının beşinci bölümünde yeteri kadar bahsetmiştik. Burada orada bahsettiğimizi kısa bir şekilde zikrettik.↓

٩٦ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أخبرنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حدثنا الْبَزَّارُ يَعْنِي أَحْمَدَ بْنَ عَمْرٍو، حدثنا أَبُو كَامِلٍ، حدثنا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنِ الْأَغَرِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ نَفَعَتْهُ يَوْمًا مِنْ دَهْرِهِ أَصَابَهُ قَبْلَ ذَلِكَ مَا أَصَابَهُ

96- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Kişi «Lâ ilahe illallah» demişse azaba maruz kalsa da gün gelecek ve bu sözün faydasını görecektir."*[3]

---

[1] İsnâdı hasendir. Nesâi (1113, 1114).

[2] Ravileri güvenilirdir. İbn Mende, *Kitabu'l-İman* (1/174).

[3] Ravileri tanınmış ve güvenilirdir.

٩٧ - وَأَخْبَرَنَا عَلِيٌّ، أخبرنا أَحْمَدُ، حدثنا ابْنُ مِلْحَانَ، حدثنا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ، حدثنا ابْنُ عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ، عَنْ مَنْصُورٍ، فَذَكَرَهُ بِنَحْوِهِ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: أَنْجَتْهُ بَدَلَ نَفَعَتْهُ

97- Süfyân es-Sevrî, Mansûr kanalıyla aynısını rivayette bulundu; ancak *"Fayda verecektir"* yerine *"Kurtaracaktır"* sözünü kullandı.[1]

٩٨- وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْفَقِيهُ، أخبرنا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مِلْحَانَ فَذَكَرَهُ بِإِسْنَادِهِ نَحْوَهُ

98- Ahmed b. İbrâhîm b. Milhân isnâdıyla aynısını rivayette bulundu.

٩٩ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْحُرْفِيُّ إِمْلَاءً بِبَغْدَادَ، حدثنا حَبِيبُ بْنُ الْحَسَنِ الْقَزَّازُ، حدثنا أَبُو جَعْفَرٍ أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ إِسْحَاقَ الْحُلْوَانِيُّ، حدثنا يَحْيَى يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ الْحَمِيدِ، وَأَخْبَرَنَا أَبُو سَعْدٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَالِينِيُ - وَاللَّفْظُ لَهُ - أخبرنا أَبُو أَحْمَدَ بْنُ عَدِيٍّ الْحَافِظُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبَانَ بْنِ مَيْمُونٍ السَّرَّاجُ، وَأَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ الْبَرَاثِيُّ قَالَا: حَدَّثَنَا يَحْيَى الْحِمَّانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " لَيْسَ عَلَى أَهْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْشَةٌ فِي قُبُورِهِمْ، وَلَا فِي نُشُورِهِمْ، وَكَأَنِّي بِأَهْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ يَنْفُضُونَ عَنْ رُءُوسِهِمْ يَقُولُونَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ " " تَفَرَّدَ بِهِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ "

99- İbn Ömer'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Lâ ilahe illallah diyen kimselere ne kabirlerinde, ne de diriltilecekleri zaman hiç yalnızlık yoktur. Lâ ilahe illallah diyenleri başlarından toprağı silkeleyip: **«Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun»**[2] dediklerini görür gibiyim."*[3]

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Fâtır Sur. 34

[3] İsnâdı zayıftır. İbn Adiy, *el-Kâmil* (4/15829 Bak: Heysemî, *Mecma* (10/333).

Bu hadisi rivayette Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem tek kalmıştır.

Beyhakî der ki: Bu hadis başka bir kanalla zayıf bir isnâdla İbn Ömer'den nakledilmiştir ve bu rivayeti *el-Ba's ve'n-Nüşûr* adlı kitabımızda rivayet ettik. Bu kelimenin de beş iman esasını bir arada topladığını bildirmiştik. Çünkü Lâ ilahe illallah diyen kişi, Allah'ın varlığını kabul edip başkasını(n ilahlığını) inkâr etmiş olur. Bunu kabul etmekle de Muattila'ya benzemekten kurtulur. Allah'ı Ona layık sıfatlarla kabul eder ve bununla da Ona şirk koşanların durumuna düşmekten kurtulur. İlah ismini kabul etmekle onun yaratıcı ve tedebbür edici olduğunu kabul edip Müşebbihe'nin durumuna düşmekten kurtulur. Çünkü İlah ismi ancak yaratıcı olan için kullanılabilir. Allah'ın yaratıcı olduğunu kabul etmek demek, onun müdebbir olduğunu da kabul etmek demektir. Çünkü yaratmak tedbîrdir. Yarattığını belli bir süre sonra yok etmek de tedbîrdendir. Yaratan ve tedbîr edene, yarattıklarından birini benzetmek uygun değildir. Çünkü bu durumda, benzeri için uygun olan şey kendisi için de uygun olur. Böyle olursa da hem kendisine, hem de kendisine benzetilen hasmına "İlah" ismi kullanılamaz. Bu da bir "İlah" ile bu ilahın benzerinin bir arada olamayacağını, yine bir "İlah" ile yoktan var etmeyi (İbdâ') inkarın uyuşmayacağını göstermektedir.

Halîmî, Allah'ın isimlerini içeren hadisi zikretmiş, bunun yanında başka hadislerde de geçen bazı isimleri de bu isimlere eklemiş ve bu isimleri beş itikadi esas arasında paylaştırmıştır. *el-Esmâ ve's-Sifât* isimli eserimizde hepsini zikrettik. Bunlara mucizeleri, sıfatların açıklamasını, bilinmesi zorunlu olan kapalı âyetlerin ve müteşabih hadislerin yorumlarını da ekledik. Konu hakkında malumat sahibi olmak isteyenler söz konusu eserimize başvurabilir.

Halîmî evrenin hâdis (sonradan var) oluşunu, onu benzeri olmayan bir yaratıcının tedbîr ettiğini bölümler halinde zikretmiştir. Kısaltarak buraya aktarmak mümkün olmadığı için almadan olduğu gibi bıraktım ve bilinmesi zaruri olduğu için de burada konu hakkında başkalarının sözlerini aktardım.

فَصْلٌ فِي مَعْرِفَةِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَمَعْرِفَةِ صِفَاتِهِ وَأَسْمَائِهِ

Allah'ı, Sıfatlarını ve İsimlerini Bilmek

Marifetin hakikati, Allah'ın varlığının kadim olduğunu, zail olup yok olmayacağını, tek olduğunu, her şeyden müstağni olduğunu, bir olduğunu, vehm ile tasavvur edilemeyeceğini, kısımlara ve cüzlere ayrılmayacağını

bilmektir. Yüce Allah, cevher, araz, cisim değildir ve başka bir varlığa ve hiçbir mekâna muhtaç olmadan kendisi ile kaimdir. Kendisinden başkasından müstağni, Hay, Kâdir, Âlim, Mürîd, Semî, Basîr, Mütekellim'dir. Hayat, Kudret, İlim, İrade, her şeyi duymak, her şeyi görmek, Kelam O'na aittir. Ezelde de, şimdi de O bu sıfatlara sahiptir. Bu sıfatlarından hiç biri yaratılmışların sıfatına benzemez. Bu sıfatlar hakkında: "O bu sıfatlardır veya bu sıfatlar Odur" denilemez. Yine: "Bu sıfatlar ondan ayrıdır, ondan gider, ona muhalefet eder, muvafakat eder veya ona hulûl eder denilemez. Aksine bu sıfatlar ezelden beri Onu vasfeder. Bu sıfatlar ebedi olarak onunla kaimdirler ve değişmezler. Bu sıfatlara bakarak Ona şekil vehmedilemez. Onun kudreti bütün güçleri kapsar. Onun ilmi bütün ilimleri içine alır. Onun iradesi bütün iradeleri içine alır ve sadece Onun istediği olur, istemediği de olmaz.

O, sınırlardan, yönlerden, taraflardan ve uçlardan yücedir. Mekandan, zamandan münezzehtir. İhtiyaçlardan berîdir. Hiçbir şeyin ona faydası veya zararı dokunmaz. Lezzet, şehvet ve her türlü etkilenmeden uzaktır. Sonradan yaratılmış olanlara has olan ve onların yaratıldığına delâlet eden sıfatlar Onun için geçerli değildir. Yani Ona hareket, sükûn, toplanma, ayrılma, hizada veya karşıda bulunma, dokunma, ileri geri gitme gibi sıfatlar yakıştırmak caiz değildir. Hâdis olduğuna işaret eden herhangi bir sıfatla anmak veya ezeliyetine yönelik herhangi bir sıfatı hükümsüz bırakmak veya acizliği içerecek herhangi bir şeyi Ona izafe etmek doğru değildir.

Çocuğunun veya eşinin veya ortağının olması imkansızdır. Kendisi dışında diri olan her bir şeyi öldürmeye kadirdir. Kendisinden başka her bir şeyi yok edebilir, yok ettikten sonra bedenleri geri verebilir, benzerlerini kusursuz ve eksiksiz bir şekilde yaratabilir. Var olması kendi kendine olarak düşünülen şeyleri de yaratmaya kadirdir. Mülk de, hamd da Onundur. Verdiği bütün nimetler ondan bize bir lütuftur. Bize zararı dokunsa da her şeyinde adildir. Zira hiçbir zaman haksızlık etmez ve zulmetmez.

١٠٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْحَافِظُ، وَأَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحٍ قَالَا: حدثنا الْحُسَيْنُ بْنُ الْفَضْلِ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ، حدثنا أَبُو جَعْفَرٍ الرَّازِيُّ، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، أَنَّ الْمُشْرِكِينَ قَالُوا: يَا مُحَمَّدُ، انْسُبْ لَنَا رَبَّكَ، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿قُلْ

هُوَ اللهُ أَحَدٌ اللهُ الصَّمَدُ﴾ [الإخلاص: ٢] قَالَ: " الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ، لِأَنَّهُ لَيْسَ شَيْءٌ يُولَدُ إِلَّا سَيَمُوتُ، وَلَيْسَ شَيْءٌ يَمُوتُ إِلَّا سَيُورَثُ، وَأَنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَا يَمُوتُ وَلَا يُورَثُ، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ، لَمْ يَكُنْ لَهُ شَبِيهٌ وَلَا عَدْلٌ، وَلَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ "

100- Ubey b. Ka'b bildiriyor: Müşrikler: "Ey Muhammed! Rabbini bize tanıt" deyince Yüce Allah: *"De ki: O, Allah'tır. Bir tektir. Allah Samed'dir"*[1] buyruklarını indirdi. Samed de *"doğmamış ve doğrulmamış olandır. Hiçbir şey O'na denk değildir."*[2] Çünkü doğup da ölmeyecek hiçbir kimse olmadığı gibi, ölüp de kendisine mirasçı olunmayacak hiçbir kimse yoktur. Şüphesiz Allah ölmez ve kimse O'na mirasçı olmaz. *"Kimse de O'nun dengi değildir"*[3] (buyruğu hakkında) dedi ki: O'nun benzeri ve dengi yoktur. O'na benzer hiçbir şey yoktur.[4]

١٠١ - أَخْبَرَنَا أَبُو مَنْصُورٍ أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ الدَّامِغَانِيُّ، أخبرنا أَبُو بَكْرٍ الْإِسْمَاعِيلِيُّ، وَحَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، أخبرنا جَدِّي إِسْمَاعِيلُ بْنُ نُجَيْدٍ، وَأَبُو عَمْرِو بْنُ مَطَرٍ، وَعَلِيُّ بْنُ بُنْدَارٍ الصَّيْرَفِيُّ، وَأَبُو عَمْرِو بْنُ حَمْدَانَ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ قُرَيْشٍ وَغَيْرُهُمْ قَالُوا: حدثنا الْحَسَنُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا صَفْوَانُ بْنُ صَالِحٍ، حدثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حدثنا شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مِائَةً إِلَّا وَاحِدَةً إِنَّهُ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ، مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ، هُوَ اللهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ، الرَّحِيمُ، الْمَلِكُ، الْقُدُّوسُ، السَّلَامُ، الْمُؤْمِنُ، الْمُهَيْمِنُ، الْعَزِيزُ، الْجَبَّارُ، الْمُتَكَبِّرُ، الْخَالِقُ، الْبَارِئُ، الْمُصَوِّرُ، الْغَفَّارُ، الْقَهَّارُ، الْوَهَّابُ، الرَّزَّاقُ، الْفَتَّاحُ، الْعَلِيمُ، الْقَابِضُ، الْبَاسِطُ، الْخَافِضُ، الرَّافِعُ، الْمُعِزُّ، الْمُذِلُّ، السَّمِيعُ، الْبَصِيرُ، الْحَكَمُ،

---

[1] İhlas Sur. 1-2

[2] İhlas Sur. 3-4

[3] İhlas Sur. 4

[4] İsnâdı hasendir. Tirmizî (5/451).

الْعَدْلُ، اللَّطِيفُ، الْخَبِيرُ، الْحَلِيمُ، الْعَظِيمُ، الْغَفُورُ، الشَّكُورُ، الْعَلِيُّ، الْكَبِيرُ، الْحَفِيظُ، الْمُقِيتُ، الْحَسِيبُ، الْجَلِيلُ، الْكَرِيمُ، الرَّقِيبُ، الْمُجِيبُ، الْوَاسِعُ، الْحَكِيمُ، الْوَدُودُ، الْمَجِيدُ، الْبَاعِثُ، الشَّهِيدُ، الْحَقُّ، الْوَكِيلُ، الْقَوِيُّ، الْمَتِينُ، الْوَلِيُّ، الْحَمِيدُ، الْمُحْصِي، الْمُبْدِئُ، الْمُعِيدُ، الْمُحْيِي، الْمُمِيتُ، الْحَيُّ الْقَيُّومُ، الْمَاجِدُ، الْوَاجِدُ، الْوَاحِدُ، الْأَحَدُ، الصَّمَدُ، الْقَادِرُ، الْمُقْتَدِرُ، الْمُقَدِّمُ، الْمُؤَخِّرُ، الْأَوَّلُ، الْآخِرُ، الظَّاهِرُ، الْبَاطِنُ، الْبَرُّ، التَّوَّابُ، الْمُنْتَقِمُ، الْعَفُوُّ، الرَّءُوفُ، مَالِكُ الْمُلْكِ، ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، الْوَالِي، الْمُتَعَالِي الْمُقْسِطُ، الْجَامِعُ، الْغَنِيُّ، الْمُغْنِي، الرَّافِعُ، الضَّارُّ، النَّافِعُ، النُّورُ، الْهَادِي، الْبَدِيعُ، الْبَاقِي، الْوَارِثُ، الرَّشِيدُ، الصَّبُورُ " وَقَالَ غَيْرُهُ: الْمَانِعُ بَدَلَ قَوْلِهِ الرَّافِعُ، وَقَالَ: الْوَالِي الْمُتَعَالِي عَقِبَ قَوْلِهِ: الْبَاطِنُ.

101- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Yüce Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Bu, yüz'den bir eksiktir. Allah tektir, teki sever. Kim bunları sayarsa Cennete girer: O Allah'tır ki; O'ndan başka ilah yoktur, er-Rahmân, er-Rahîm, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mümin, el-Muheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Hâlik, el-Bâri, el-Musavvir, el-Ğaffâr, el-Kahhâr, el-Vehhâb, er-Rezzâk, el-Fettâh, el-Alîm, el-Kâbid, el-Bâsit, el-Hâfid, er-Râfi, el-Mu'izz, el-Muzill, es-Semî, el-Basîr, el-Hakem, el-Adl, el-Latîf, el-Habîr, el-Halîm, el-Azîm, el-Ğafûr, eş-Şekûr, el-Aliy, el-Kebîr, el-Hafîz, el-Mukît, el-Hasîb, el-Celîl, el-Kerîm, er-Rakîb, el-Mucîb, el-Vâsi, el-Hakîm, el-Vedûd, el-Mecîd, el-Bâis, eş-Şehîd, el-Hak, el-Vekîl, el-Kaviy, el-Metîn, el-Veliy, el-Hamîd, el-Muhsi, el-Mubdi, el-Mu'îd, el-Muhyi, el-Mumît, el-Hay, el-Kayyûm, el-Mâcid, el-Vâcid, el-Vâhid, el-Ehad, es-Samed, el-Kâdir, el-Muktedir, el-Mukaddim, el-Muahhir, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtin, el-Berr, et-Tevvâb, el-Muntakim, el-Afuv, er-Raûf, Mâliku'l-Mülk, Zu'l-Celâli ve'l- İkrâm, el-Veliy, el-Muta'âl, el-Muksit, el-Câmi, el-Ğaniy, el-Muğni, er-Râfi, ed-Dâr, en-Nâfi, en-Nûr, el-Hâdi, el-Bedî, el-Bâki, el-Vâris, er-Reşîd, es-Sabûr."*[1]

Başka ravi; er-Râfi, yerine, el-Mâni kelimesini, el-Vâli'l-Müte'âl kelimesinin ardından da el-Bâtın kelimesini söyledi.

Beyhakî der ki: Üstad Ebû İshâk b. Muhammed el-İsferâyînî *"Onları sayan*

---

[1] Buhârî (3/185, 8/169, 7/169) ve Müslim (3/2062).

Cennete girer" sözünden kastın, bunları öğrenen olduğunu söyleyip, bu isimlerden yirmi sekizinin Allah'ın zatına ait isimler, yirmi sekizinin de zatına ait sıfatların ismi, kırk üçünün ise fiillerinin isimleri olduğunu söyledi.

بَيَانُ مَعَانِي أَسْمَاءِ الذَّاتِ

Yüce Allah'ın Zâtına Ait Olan İsimlerin Mânâları

1- Allah: Değişik mânâları vardır: onlardan bazıları, yaratmaya gücü yeten, ancak Onun istediği olan, yenilmeyen ve her şeye üstün gelen, her şeye her istediğini yaptıran ve hiçbir şeyin kendisine zorla bir şey yaptıramadığı ve ancak Kendisinin emretmesi caiz olandır.

2- el-Melik: Dilediğini aziz kılar, dilediğini zelil kılar ve zayıf düşmesi imkânsızdır mânâsındadır. Yine bunun mânâsının, malik kılan ve çekip alan, gücü yeter kılan, engel olan, fayda veren, vekil kılan, azleden ama azledilemeyen ve kendisinden hiçbir şey çekilip alınamayan olduğu söylenmiştir. Aynı zamanda bunun mânâsının izzette ve hükümranlıkta tek olan demektir.

3- el-Kuddûs: Bu ismin değişik mânâları vardır: Birincisi kusurlardan, ortaklardan, benzeri olmaktan ve karşıtlarının olmasından berî olmaktır. Bir mânâsı da; kendisine ait olan her vasıfta mükemmel olmasıdır. Bir mânâsı da; başkasının ona kusur isnad edememesidir. Bir mânâsı da; düşüncelerin ve gözlerin onu hakkıyla kavrayamamasıdır.

4- es-Selâm: Bu ismin de değişik mânâları vardır: Birincisi, selamet ondadır ve ondan olmasıdır. Başka bir mânâsı da, ona itaat edenin selamette olmasıdır. Bir mânâsı da, noksanlıklardan münezzeh olmasıdır. Bir mânâsı da Onun istediği gibi kendisine ibadet edenin Onun gazabından selamette olmasıdır.

5- el-Mümin: Bu ismin de değişik mânâları vardır: Bunlardan biri de hidayet ve imanın ona ait olmasıdır. Bir mânâsı da Onu tasdik etmek ve yalanlamanın iman ve küfür göstergesi olmasıdır. Bir mânâsı da bütün hakikatlerin ondan gizli kalmamasıdır. Bir anlamı da emrin ancak ondan alınmasıdır. Bir mânâsı da geçerli olanın onun sözü olması ve onun hilafında söz söylenmemesidir. Bir anlamı da zeval bulmasının düşünülemeyeceğidir.

6- el-Muheymin: Bu, zevalinin mümkün olmadığı kemâl isimlerindendir. Şahadet, Hıfz, Atâ, Men' ve başkasına benzememesi mânâsına da gelir.

7- el-Azîz: Bunun da değişik mânâları vardır: Bunlardan bazıları, bir şeye zorlanamaması, iradesi dışında bir şey yapılamaması, tehditle korkutulamaması, makamından indirilememesi, dilediğine azab etmesi, kaçanların sığınağı olması, istek sahiplerinin istediklerinin Onda olması, geçenlerin yolunun Ondan geçmesi, amel edenlerin mükafatını Onun vermesi, Onun gibisinin olmaması ve noksanlıklardan berî olmasıdır.

8- el-Cebbâr: Bunun da değişik mânâları vardır. Azab etmekten çekinmemesi, verirken kısmadan bolca vermesi, vermediği zaman da bunu (gücü yetmediği için değil) kudretiyle vermemesi, isyan edenlerin isyanından dolayı üzülmemesi, ihlas sahiplerinin ihlasıyla sevinmemesi, olmayacak şeyi istememesi, olmayan bir şeye hayıflanmaması bu ismin anlamlarından bazılarıdır. Yine yaptığı hiçbir şeyin tartışılamaması ve yaptığı hiçbir şeyde sebep aranmaması bu ismin anlamlarındandır. Kudretine sınır konulamaması, hiçbir şeyi yapmaya asla zorlanamaması, izzetinin karşısında azizlerin zelil düşmesi, O'na yakınlaşmakla zelillerin aziz olması da bu ismin anlamlarındandır.

9- el-Mütekebbir: Bunun da değişik mânâları vardır: Bunlardan bazıları şunlardır: Yanındaki her şeyin sınırsız olması, kınanamaması, Ona hiç kimsenin ceza verememesi, hiçbir şeyi kendi faydası için yaratmaması, itaat edenlerin ve ibadet edenlerin başa kalkamaması, Ona itaat edenlere sevap vermek zorunda olmayan, itaat edenlerin itaatlerinin yüceliğine katkısı olmaması, Ona düşmanlık yapanların zarar verememesi, Kendisi için bir fayda sağlamak için emretmemesi, Kendisine gelecek zararı önlemek için de yasaklamamasıdır.

10- el-Aliyy: Mütekebbir: Bunun da değişik mânâları vardır: Bunlardan bazıları şunlardır: Mahlûkatın sıfatlarının kendisine yetişemeyeceği kadar yüce, emreden, yasaklayan, tehdit eden, veren, meneden, icabet eden, mahlukata ihtiyacı olmayan, yaptıklarından dolayı sorgulanamayan, yapmadıklarından dolayı hesaba çekilemeyendir.

11- el-Azîm: Bunun da değişik mânâları vardır: Bunlardan bazıları sınırdan ve mekandan, yoğunluktan ve seyreklikten münezzeh olmasıdır. O'na itaat (ibadet) ederken boyun büküp baş eğmek de bu isminin gereklerinden biridir.

12- el-Celîl: Bunun da değişik mânâları vardır: Bunlardan bazıları şunlardır: Mahlukat için geçerli olan şeyin, Onun için geçerli olmaması, Kendisine itaatin vacip olması, ancak Kendisinin izzetli kıldığı kişinin aziz olması mânâsındadır.

13- el-Kebîr: Bunun da değişik mânâları vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Onun için ölçü ve miktarın geçerli olmaması, tedbîrinde ona karşı gelinememesi ve hiçbir işte ona muhalefet edilememesidir.

14- el-Hamîd: Bunun da mânâsı övgü ve kemal sıfatlarının Ona ait olmasıdır.

15- el-Mecîd: Kemal vasıflarında eşi olmaması, celal, kibriya ve izzet sıfatıyla tek olması, başkası için övgü olan güzel sıfatların hepsinin ancak kendisinde var olmasıdır.

16- el-Hak: Bunun da değişik mânâları vardır: Bunlardan biri de Onu reddetmenin mümkün olmaması, varlığına iman edilmesi, emrinin dışında yapılan şeylerin övülmemesi, yarattıklarına, Kendisine karşı yapmaları gerekenleri açıklamasıdır.

17- el-Mubîn: Bunun mânâlarından biri, akıl sahiplerinin onun varlığını açıkça bilmeleri, faziletin ancak Ondan olması, hakkı bilip onu batıldan ayırmanın ve hidâyetin ancak Onun iradesiyle gerçekleşmesidir.

18- el-Vâhid: Birden çok olmasının mümkün olmaması, benzerinin olmaması, mülkünden çıkmanın mümkün olmaması ve hükümranlığının sınırının olmamasıdır.

19- el-Mâcid: Yüce olması, yücelikte mübalağa, dilediğini yapabilmesi, velayet ve tevliyede tek olmasıdır.

20- es-Samed: Birçok mânâya gelmektedir. Bunlardan biri düşünce de bile parçalara ayrılamamasıdır. Bir diğeri her şeyin ve halin O'ndan istenmesidir.

21- el-Evvel: Ezelî olması, verdiği nimete, musibete karşılık verilememesi ve fiilinde geçilememesi mânâsındadır.

22- el-Âhir: Daim olması ve yok olmasının mümkün olmamasıdır.

23- ez-Zâhir: Delillerle hakkıyla idrak edilmesi mânâsındadır.

24- el-Bâtın: Dokunmakla, koklamakla ve tatmakla idrak edilememesi ve gizli olması mânâsındadır.

25- el-Muteâl: Ona güç yetirilememesi, zat ve sıfatlarıyla zail olmaktan münezzeh olması, ihtiyaçtan münezzeh olmasıdır.

26- el-Ğaniy: Gücünün sınırsız olması, desteğe veya alakaya ihtiyacı olmaması, olması düşünülen her şeyin ancak Onun kudretiyle var olmasıdır.

27- en-Nûr: Delille veli kullarına zahir olması, gözlerle idrak edilememesi, ancak her akıl sahibinin onu idrak edebilmesidir.

28- Zu'l-Celâl: Zikrettiğimiz vasıfların sadece Ona ait olması, her şeyin efendisi olmasıdır.

Beyhakî der ki: "*el-Esmâ ve's-Sifat*" adlı kitapta bu hadisin senedini zikrettim. Üstad: "Bunun mânâsı; her yaratılmışın maliki olması ve yaratmada tek olmasıdır" dedi.

29- el-Mevlâ: Dilediğini dilediği gibi değiştirir mânâsındadır.

30- el-Ehad: Ona erişmenin ve dokunmanın mümkün olmaması, eksiklik ve fazlalıktan münezzeh olmasıdır.

31- el-Ferd: Karısının ve çocuğunun olmamasıdır.

32- el-Vitr: Bildiğimiz şekliyle sayıyla sayılamamasıdır. Sıfatlarından biriyle birinin vasfedilmesi durumunda bunun mutlaka karşıtlık ve zıtlık barındırmasıdır.

أَسَامِي صِفَاتِ الذَّاتِ

Zâtî Sıfatların İsimleri

Kudretiyle ilgili zati sıfatlarının isimleri şunlardır:

1- el-Kâhir: Galip olan mânâsındadır.

2- el-Kahhâr: Yok edilemeyen ve mağlup edilemeyen mânâsındadır.

3- el-Kaviyy: İstediğini yapmaya gücü yeten mânâsındadır.

4- el-Muktedir: İstediğini yapmaya engel olunamayan mânâsındadır.

5- el-Kâdir: Kudretli olan mânâsındadır.

6- Zu'l-kuvveti'l-metîn: Kudretinin sonsuz olması ve her şeye gücünün yetmesi mânâsındadır.

Bazı kitaplarda, el-Ğallâb ismi de zikredilmiştir. Bunun da mânâsı, istediğini istediğine zorlayan ama hiç kimsenin onu istediğine zorlayamamasıdır.

İlmiyle ilgili zati sıfatlarının isimleri şunlardır:

7- el-Alîm: İlminin her şeyi kuşatmasıdır.

8- el-Habîr: Olacak olan şeyi olmadan önce bilmesidir.

9- el-Hakîm: Ayrıntıları ve vasıfları bilmesidir.

10- eş-Şehîd: Gaib olanı ve hazır olanı bilmesi ve hiçbir şeyin ilminin dışında olmamasıdır.

11- el-Hâfız: Bildiğini unutmayan mânâsındadır.

12- el-Muhsî: Çok bilmesinin onu meşgul etmemesi mânâsındadır. Nurun ışığı, rüzgarın şiddetli esmesi, yaprakların düşmesi gibi şeyleri hatta düşen her yaprağın nasıl hareket ettiğini bile bilir. Nasıl bilmesin ki; O yaprağı yaratan odur ve: *"O Yaratan hiç bilmez mi? O, Lâtîf'dir (çok lütuf sahibidir; her şeyin bütün inceliklerini, özelliklerini en iyi bilendir). (Her şeyden) haberlidir"*[1] buyurmaktadır.

İradesiyle ilgili zati sıfatlarının isimleri şunlardır:

13- er-Rahman: Geçici ve imtihan dünyasında yaşayan her şeyin rızkını vermek istemesidir.

14- el-Rahîm: "Cennet ehlini nimetlendirmek istemesidir.

15- el-Ğaffâr: Cezayı hak edenden bu cezayı kaldırmak istemesidir.

16- el-Vedûd: Dostlarına ihsanda bulunmayı istemesidir.

17- el-Afuvv: Marifet ehline işi kolaylaştırmak istemesidir.

18- er-Ra'uf: Kullarının yükünü hafifletmek istemesidir.

19- es-Sabûr: Cezayı geciktirmek istemesidir.

20- el-Halîm: Günah işleyenin cezasını kaldırmak istemesidir.

21- el-Kerîm: İhtiyaç sahibine çok hayır vermek istemesidir.

22- el-Berr: Dostlarını aziz kılmak istemesidir.

---

[1] Mülk Sur. 14.

İşitmesiyle ilgili zati sıfatının ismi:

23- es-Semî

Görmesiyle ilgili zati sıfatının ismi:

24- el-Basîr

Diri olmasıyla ilgili zati sıfatının ismi:

25- el-Hayy

Bâki olmasıyla ilgili zati sıfatının ismi:

26- el-Bâkî

27- el-Vâris: Yarattıklarının ölmesinden sonra da baki kalmasıdır.

Konuşmasıyla ilgili zati sıfatının ismi:

28- eş-Şekûr

İlmi, işitmesi ve görmesiyle ilgili zati sıfatının ismi:

29- er-Rakîb

Allah'ın Fiilî Sıfatları:

1- el-Hâlik: Var etme işinin sadece kendisine ait olmasıdır.

2- el-Bâri: Yarattıklarını güzel şekilde yaratmasıdır.

3- el-Musavvir: Yarattıklarını değişik şekillerde yaratan mânâsındadır.

4- el-Vehhâb: Çok vermesi ve vermediğini de kimsenin elde etmesinin mümkün olmaması mânâsındadır.

5- er-Rezzâk: Yarattıklarına, azık ve yaşamları için gerekeni vermesidir.

6- el-Fettâh: Zoru kolaylaştıran mânâsındadır.

7- el-Kâbıd: Dilediğini çekip alan mânâsındadır.

8- el-Bâsıt: Bolca veren mânâsındadır.

9- el-Hâfid: Yoldan çıkanları zelil eden mânâsındadır.

10- el-Râfi: Yarattıklarına dereceler veren mânâsındadır.

11- el-Muizz: Halleri güzelleştiren mânâsındadır.

12- el-Muzill: Dilediğini alçaltan mânâsındadır.

13- el-Hakem: Dilediğini yapan mânâsındadır.

14- el-Adl: Yaptığı yadırganmayan mânâsındadır.

15- el-Latîf: Fiilleri dikkatli inceleyen mânâsındadır.

16- el-Hafîz: Bir şeyi defetmesinin diğer bir şeyi defetmesine engel olmaması mânâsındadır.

17- el-Mukît: Bir musibet göndermesinin, başka bir musibet göndermesine engel olmaması mânâsındadır.

18- el-Hasîb: Bir halin, kendisini başka bir halden dolayı meşgul edememesi mânâsındadır.

19- el-Mucîb: İsteyene bolca vermesi mânâsındadır.

20- el-Vâsi: Verdiğinin mülkünde eksiklik meydana getirmemesi mânâsındadır.

21- el-Bâis: Haşreden mânâsındadır.

22- el-Vekîl: Mahlukatın kefili olan mânâsındadır.

23- el-Mubdi: Fazlının başlangıcı mânâsındadır.

24- el-Muîd: Ölüleri tekrar diriltip iade eden mânâsındadır.

25- el-Muhyi: Hayatı yaratan mânâsındadır.

26- el-Mumît: Ölümü yaratan mânâsındadır.

27- el-Kayyûm: Mahlûkatın devamını sağlayan mânâsındadır.

28- el-Vâcid: Dilediğini var eden mânâsındadır.

29- el-Mukaddim: Dilediğini ileri alan mânâsındadır.

30- el-Muahhir: Dilediğini geri bırakan mânâsındadır.

31- el-Veliyy: Dostlarını koruyan mânâsındadır.

32- et-Tevvâb: Tövbe edenlerin tövbesini halk eden mânâsındadır.

33- el-Muntakim: İsyan edenleri cezalandıran mânâsındadır.

34- el-Muksit: Adaletli davranan mânâsındadır.

35- el-Câmi: Hasımları toplayan mânâsındadır.

36- el-Muğni: Noksanlıkları ve ihtiyaçları izale eden mânâsındadır.

37- en-Nâfi: Lezzetleri yaratan mânâsındadır.

38- el-Hâdi: Taatleri yaratan mânâsındadır.

39- el-Mudill: Masiyetleri yaratan mânâsındadır.

40- el-Bedî: Yaratmada ortağının olmaması mânâsındadır.

41- er-Reşîd: Maksadında isabet eden mânâsındadır.

42- Mâliku'l-Mülk: Değiştiren mânâsındadır.

Bu isimlerin bazısı zâti sıfatlardaki isimlerle de sayılabilir. Bil ki, Allah'ın isimleri üç kısma ayrılır. Bir kısmı zâti, bir kısmı zâtın sıfatı, bir kısmı da fiili sıfatların isimleridir.

Birinci kısımda, isim ve müsemma "Kadîm, şey, İlah, Mâlik" gibi birdir. İsim ve müsemma birdir sözünün mânâsı, isimle müsemmaya fazladan bir sıfat yüklenmemesi, ismin müsemmanın isbatı olmasıdır. İkinci kısımda ise sıfatı isimle kaimdir; ancak ona ne müsemmanın kendisi ne de müsemmadan başka bir şeydir denemez. "Âlim, Kâdir" gibi. Çünkü burada isim, ilim ve kudretin kendisidir.

Üçüncü kısımda ise ismin fiilin sıfatı olmasıdır. Burada isim müsemmadan başkadır. "Hâlık, Râzık" gibi. Çünkü yaratmak ve rızık vermek, yaratan ve rızık verenden ayrıdır. Eğer isim mahluktan olursa, bu isim ve müsemmadan ayrı olur. İsim Allah'tan olursa, Onun zatında ve kelamı olan bir sıfat olur. Buna da bu isim müsemmanın kendisidir veya başkasıdır denemez. Hak ehlinden olan bazı arkadaşlarımız ise Allah'ın bütün isimleriyle ilgili olarak isim ve müsemmanın bir olduğunu söylediler.

Bizim görüşümüze göre ise "Âlim, Hâlik" gibi isimler, ilim ve kudret gibi zâti sıfatlardır. Fiili sıfatlar ise yaratma ve rızık verme gibi sıfatlardır. Bu sıfatlara isim demeyiz. Bunlar, Allah'ın zâti sıfatlarının isimleridir.

Beyhakî der ki: Ebû Bekr b. Muhammed b. el-Hasan b. Fûrek'in bildirdiğine göre Hâris b. Esed el-Muhâsibî bu konuda şöyle dedi: Bu mevzuda dilin şahitlik ettiği şeyle müsemma olması sahihtir. Yüce Allah: *"Sana, Yahya isminde bir oğlanı müjdeliyoruz"*[1] buyurduktan sonra, *"Ey Yahya"*[2] buyurarak ona ismiyle hitab etmiştir. Bu âyetlerle muhatabın Yahya, isminin de Yahya olduğu anlaşılmaktadır. Yine: *"Allah'ı bırakıp taptığınız, sizin ve babalarınızın adlandırdığı putlardan başka bir şey değildir"*[3] buyurdu ve

---

[1] Meryem Sur. 7.

[2] Meryem Sur. 12

[3] Yusuf Sur. 40.

burada ismi verilen putları kasdetti. Eğer: "Allah'a taptım" diyen kişinin kasdettiği taptığından başka bir şey olsaydı, bu kişi Allah'ın ismine tapmış olurdu. "Allah'ın doksan dokuz ismi vardır" sözünün mânâsı, kulların Allah'a verdiği isimlerdir. Çünkü Allah birdir.

Şair şöyle der:

Bir yılın sonuna kadar (ağlayın), sonra üzerinize olsun selâm adı.

Ebû Ubeyd der ki: Şair burada: "Sonra üzerinize selam olsun" demek istemiştir. Çünkü selam ismi, selamın kendisidir.

Bazı arkadaşlarımız isimleri sıfatlarla bir tutmuştur. Bu konuda daha önce açıklama yapılmıştı. Bu konuda tercih edilen görüş, Şeyh Ebû Bekr b. Fûrek'in görüşüdür.

١٠٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْوَلِيدِ حَسَّانَ بْنَ مُحَمَّدٍ الْفَقِيهَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا عُثْمَانَ سَعِيدَ بْنَ إِسْمَاعِيلَ وَسُئِلَ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿تَبَارَكَ﴾ [الأعراف: ٥٤] فَقَالَ: " ارْتَفَعَ وَعَلَا "

102- Ebu'l-Velîd Hassân b. Muhammed el-Fakîh der ki: Ebû Osmân Saîd b. İsmâîl'e *"Tebâreke"*[1] âyeti sorulunca: "Yükseldi ve yüceldi mânâsındadır" cevabını verdi.

فَصْلٌ فِي الْإِشَارَةِ إِلَى أَطْرَافِ الْأَدِلَّةِ فِي مَعْرِفَةِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَفِي حَدَثِ الْعَالَمِ

Allah'ı, Alem'in Yaratılışındaki Delillerle Tanımak

Âlem, Allah'tan başka her şeydir. Bütün cisimler, arazlar ve mevcut olan her şey, Allah tarafından yoktan var edilmiştir. Allah bu konuda: *"Önce yaratan, ölümünden sonra tekrar dirilten O'dur"*[2] buyurmuştur. Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) yaratılışın başlangıcı sorulunca: *"Hiçbir şey yokken Allah vardı"* buyurdu ve sonra mahlukatın yaratılışından bahsetti. Eğer kişi: "Cisimlerin sonradan yaratıldığına dair akli delil var mı?" diye soracak olursa şöyle cevap verilir: "Evet. Cisimlerin, peşpeşe gelen birleşme, ayrılma, sükun, hareket,

---

[1] A'râf Sur. 54

[2] Rûm Sur. 27

renk, tat ve kokudan ayrı olmadığını görürüz. Bunlardan ayrı olmayan şey de onlardan önce mevcut olmaz.

Eğer kişi: "Arazların sonradan yaratıldığına dair delil var mı?" diye soracak olursa, şöyle cevap verilir: "Evet. Mevcudatın birbirine zıt olabildiğini görüyoruz. Birbirine zıt olan şeyler bir yerde bir arada bulunamaz. Çünkü bunlar birbirinin yokluğuna sebep olur. Yok olması mümkün olanın da sonradan var olmuş olması gerekir. Çünkü ezeli olanın yok olması imkânsızdır.

Eğer kişi: "Sonradan var olanların mutlaka bir var edicisinin olması gerektiğine dair delil var mı?" diye soracak olursa şöyle cevap verilir: "Evet. Sonradan var olanın, yoktan var olması gerekir. Eğer onu var eden biri olmasaydı, varlığının yokluğundan daha makul olması ve bazısının bazısından daha önce var olması gerekmezdi. Yine bazı şeylerin bazı özel şekillerde var olması bunu bu şekilde var eden birinin varlığına delalet eder. Eğer böyle olmasaydı, bazı şeyler bazısından daha üstün olmazdı. Biz cisimlerin değişime uğradığını görmekteyiz. Eğer onları değişime uğratan olmasaydı, değişime uğraması öylece kalmasından daha makul olmazdı. Bu da onu değişime uğratan birinin olduğuna, bu şeyin başkasına muhtaç olduğuna, meydana getirilmiş olduğuna ve onu meydana getiren birinin olduğuna delalet eder.

Biz bunu mükemmel bir şekilde yaratılan insanın evrelerinde görmekteyiz. O bir nutfeyken, sonra alaka, sonra mudğe şeklini alır, sonra kemik ve et, sonra kan ile donatılır. Biz biliyoruz ki insan evreden evreye kendisi girmemektedir. Çünkü biz insanın en kâmil ve akıllı halinde bile kendine duyma ve görme özelliği kazandıramadığını, kendine bir organ yaratamadığını görürüz. Buradan anlarız ki, insanın tekâmül etmeden ve kuvvet kazanmadan bunları yapması daha da imkânsızdır. İnsanın önce çocuk, sonra genç, sonra olgun bir kişi, sonra ihtiyar olduğunu görürüz ve onun kendisi bu şekilde evreden evreye nakletmediğini biliriz. Böylece anlarız ki, onu evreden evreye nakleden ve bu hale getiren biri vardır.

Yine pamuğun, kendi kendine ipe, sonra giysiye dönüşemediğini biliyoruz. Yine çamur ve suyun kendi kendine yüksek bir binaya dönüşemediğini biliyoruz. Bu da var olan her şeyi bir var edenin olduğunu gösterir.

Yüce Allah, Kitab'ında bu konuyla ilgili bizlere şöyle buyurmaktadır: *"Sizi topraktan yaratması O'nun varlığının belgelerindendir. Sonra hemen birer insan olup yeryüzüne yayılırsınız. İçinizden, kendileriyle huzura*

kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi, O'nun varlığının belgelerindendir. Bunlarda, düşünen millet için dersler vardır. Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olması, O'nun varlığının belgelerindendir. Doğrusu bunlarda, bilenler için dersler vardır. Geceleyin uyumanız, gündüz de lütfundan rızık aramanız O'nun varlığının belgelerindendir. Bunlarda kulak veren millet için dersler vardır. Size korku ve ümit veren şimşeği göstermesi, gökten su indirip ölümünden sonra yeri onunla diriltmesi O'nun varlığının belgelerindendir. Bunlarda, düşünen millet için dersler vardır. Göğün ve yerin O'nun buyruğu ile ayakta durması O'nun varlığının belgelerindendir. Sonra sizi kabirlerinizden bir çağırmaya görsün, hemen çıkıverirsiniz."[1]

Eğer kişi: "Yaratmanın eserinin göklerde ve yerde olduğunu nereden biliyorsunuz?" diyecek olursa, Halîmî bu konuda şöyle cevap verdi: Ona denilir ki: "Gökyüzü, sonu sınırlı bir cisimdir. Sonu olan bir şeyin de kadîm olması mümkün değildir. Çünkü kadîm olan, varlığı için bir sebebe ihtiyaç duymayan demektir. Varlığı için bir sebebe ihtiyaç duymayanın sonunun olması mümkün değildir. Çünkü varlığı bu sona kadar sürenin, daha önce veya daha sonra olması da mümkündür. Yine sonu olan bu sona kadar var olur, sonra yok olur. Kadîm olan ise yok olmaz. Semanın sonu vardır ve bu da onun kadîm olmadığını gösterir.

Eğer: "Semanın sonunun olduğunun delili nedir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: "Gördüğümüz yerinin bir sonu olduğuna göre, görmediğimiz kısmının da bir sonu vardır. Çünkü bu yönüyle sonunun olması, gördüğümüz kısmının kadîm olmadığını ve ancak bir var edenin var etmesiyle mevcut olduğunu gösterir. Böylece de görmediğimiz tarafının da aynı şekilde var olduğunu anlarız. Çünkü bir şeyin bir kısmı kadîmken diğer kısmının olmaması düşünülemez. Gökyüzü kısımları olan bir cisimdir ve her kısmının bir sınırı ve sonu vardır. Bu da semanın hepsinin bir sınırı ve sonunun olduğunu gösterir. Sema için söylediğim yeryüzü için de geçerlidir ve bunun delilleri de daha açıktır. Çünkü yeryüzünün kısımlarından su, hava bazen var olur, bazen yok olur, halden hale dönüşür. Bu da onların diğer cisimler gibi onu bir değiştirenin olduğunu gösterir. Bu da Tek ve Kahhâr olan Allah'tır.

---

[1] Rûm Sur. 20- 25

Beyhakî der ki: Eğer kişi: "Bunları var edenin bir kişi olduğuna dair delil var mı?" diye soracak olursa şöyle cevap verilir: "Evet. Bütün varlıkların, bir var edenden başkasına ihtiyaç duymamasıdır. Eğer âlemin iki var edeni olsaydı, âlem bu kadar intizamlı olmazdı. Yüce Allah bu konuda: *"Eğer yerle gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı, ikisi de bozulurdu"*[1] buyurmaktadır. Böyle olsaydı iki ilahta acizlik olurdu. Biri bir cismi diriltmek isterken diğeri öldürmek ister ve ikisinden birinin istediği olmazdı. Bu da imkansızdır. Aciz olanın da ilah veya kadîm olması imkansızdır. İki durumda da bu ilahlar birbirine ters düşerler veya tartışırlar. Yenilen de mağlup olmuş olur. Eğer tartışmada ikisi de birbirine güç yetiremezse, bu durumda ikisi de eksiklik ve acizlikle vasfedilir. Biri yenilir de istediğini yapamazsa o aciz demektir. Allah, Kitab'ının birçok yerinde bizi onu birlemeye davet ederek bu konudaki delilleri de koymaktadır: *"Tanrınız bir tek Tanrıdır. O merhamet eden, merhametli olandan başka Tanrı yoktur. Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde süzülen gemilerde, Allah'ın gökten indirip yeri ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgarları ve yerle gök arasında emre amade duran bulutları döndürmesinde, düşünen kimseler için deliller vardır."*[2] Kur'ân'da, Allah'ın her şeyi yarattığına ve tek olduğuna dair birçok delil vardır.

١٠٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ الْفَضْلِ الصَّائِغُ، حدثنا آدَمُ، حدثنا أَبُو جَعْفَرٍ الرَّازِيُّ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ مَسْرُوقٍ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، فِي قَوْلِهِ: " ﴿وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ [البقرة: ١٦٣] لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ عَجِبَ الْمُشْرِكُونَ وَقَالُوا: إِنَّ مُحَمَّدًا يَقُولُ: وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ، فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ الْآيَةَ يَقُولُ: إِنَّ فِي هَذِهِ الْآيَاتِ ﴿لَآيَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ [البقرة: ١٦٤] "

---

[1] Enbiyâ Sur. 22

[2] Bakara Sur. 163, 164

103- Saîd b. Mesrûk'un bildirdiğine göre Ebu'd-Duhâ; *"Tanrınız bir tek Tanrıdır"*[1] âyetiyle ilgili olarak şöyle dedi: Bu âyet nazil olduğu zaman müşrikler hayret edip: "Muhammed: «Tanrınız tek Tanrıdır» diyor. Eğer doğru söylüyorsa bize bir delil getirsin" dediler. Bunun üzerine: *"Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde süzülen gemilerde, Allah'ın gökten indirip yeri ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgarları ve yerle gök arasında emre amade duran bulutları döndürmesinde, düşünen kimseler için deliller vardır"*[2] âyeti nazil oldu.[3]

١٠٤ - حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ الدَّقِيقِيُّ قَالَ: وَجَدْتُ فِي كِتَابٍ لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللهُ:"

فَيَا عَجَبًا كَيْفَ يُعْصَى الْإِلَـ ـهُ أَمْ كَيْفَ يَجْحَدُهُ جَاحِدُ؟

وَلِلَّهِ فِي كُلِّ تَحْرِيكَةٍ وَتَسْكِينَةٍ أَبَدًا شَاهِدُ

فِي كُلِّ شَيْءٍ لَهُ آيَةٌ تَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ وَاحِدُ"

وَيُقَالُ إِنَّ هَذِهِ الْأَبْيَاتِ لِأَبِي الْعَتَاهِيَةِ

104- Muhammed b. Yûsuf ed-Dakîkî der ki: Şâfiî'nin bir kitabında şöyle yazılı olduğunu gördüm:

Hayret doğrusu! İlaha nasıl isyan edilir? Veya nasıl inkâr edilir?

Hâlbuki her hareketinde ve duruşunda Allah'ın varlığına bir şahit vardır.

Her şeyde varlığını ve bir olduğunu isbat eden delil vardır.

---

[1] Bakara Sur. 163

[2] Bakara Sur. 164

[3] Senedinde mahzur yoktur.

Bu beyitlerin Ebu'l-Atâhiye'nin olduğu söylenir.

١٠٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْحُسَيْنِ عَبْدَ الْوَاحِدِ بْنَ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ ناقِلُهُ أَبِي الْقِسْمَ الْمَذْكُورَ يَقُولُ: حَكَى جَدِّي فِي كُتُبِهِ عَنْ شُيُوخِهِ، أَنَّ أَبَا الْعَتَاهِيَةِ إِسْمَاعِيلَ بْنَ قَاسِمٍ" جَاءَ إِلَى دُكَّانِ سَقِيفَةِ الْوَرَّاقِ فَجَلَسَ وَتَحَدَّثَ، ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدِهِ إِلَى دَفْتَرٍ فَكَتَبَ فِي ظَهْرِهِ:

فَيَا عَجَبًا كَيْفَ يُعْصَى الْإِلَـ ... ـهُ أَمْ كَيْفَ يَجْحَدُهُ الْجَاحِدُ

وَلِلَّهِ فِي كُلِّ تَحْرِيكَةٍ ... وَتَسْكِينَةٍ أَبَدًا شَاهِدُ

وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَهُ آيَةٌ ... تَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ وَاحِدُ

ثُمَّ أَلْقَاهُ وَنَهَضَ، فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ أَوْ بَعْدَ ذَلِكَ جَاءَ أَبُو نُوَاسٍ فَجَلَسَ وَتَحَدَّثَ، وَضَرَبَ بِيَدِهِ إِلَى ذَلِكَ الدَّفْتَرِ، فَقَالَ: أَحْسَنَ قَاتَلَهُ اللهُ، وَاللهِ لَوَدِدْتُهُ لِي بِجَمِيعِ مَا قُلْتُهُ لِمَنْ هِيَ؟ قُلْت: لِأَبِي الْعَتَاهِيَةِ فَقَالَ: هُوَ أَحَقُّ بِهِ، ثُمَّ أَخَذَ أَبُو نُوَاسٍ الدَّفْتَرَ، فَكَتَبَ:

سُبْحَانَ مَنْ خَلَقَ الْخَلْـ ... ـقَ مِنْ ضَعِيفٍ مَهِينٍ

يَسُوقُهُ مِنْ قَرَارٍ ... إِلَى قَرَارٍ مَكِينٍ

يَحُوزُ شَيْئًا فَشَيْئًا ... فِي الْحُجُبِ دُونَ الْعُيُونِ

حَتَّى بَدَتْ حَرَكَاتٌ ... مَخْلُوقَةٌ مِنْ سُكُونٍ

فَلَمَّا عَادَ أَبُو الْعَتَاهِيَةِ نَظَرَ فِيهِ فَقَالَ أَحْسَنَ قَاتَلَهُ اللهُ، وَاللهِ لَوَدِدْتُ أَنَّهَا لِي بِجَمِيعِ مَا قُلْتُ وَمَا أَقُولُ، لِمَنْ هِيَ؟ فَقُلْنَا: لِأَبِي نُوَاسٍ فَقَالَ: الشَّيْطَانُ، ثُمَّ كَتَبَ أَبُو الْعَتَاهِيَةِ:

فَإِنْ أَكُ حَالِكًا فَالْمِسْكُ أَحْوَى وَمَا لِسَوَادِ جِلْدِي مِنْ بَقَاءِ

وَلَكِنِّي عَنِ الْفَحْشَاءِ ناءٍ كَبُعْدِ الْأَرْضِ عَنْ جَوِّ السَّمَاءِ"

105- Ebû Abdillah el-Hâfız der ki: Ebu'l-Hüseyn Abdulvâhid b. Ebî Abdirrahman bu şiirle ilgili olarak şöyle dedi: Dedem kitaplarında hocalarından şöyle nakleder: Ebu'l-Atâhiye İsmâîl b. Kâsım, Sakîfe el-Varrâk'ın dükkanına gelip oturarak konuşmaya başladı. Sonra eline bir defter alıp dışına şöyle yazdı:

Hayret doğrusu! İlah'a nasıl isyan edilir? Veya nasıl inkar edilir?

Halbuki her hareketinde ve duruşunda Allah'ın varlığına bir şahit vardır.

Her şeyde varlığını ve bir olduğunu isbat eden delil vardır.

Sonra defteri bırakıp kalktı. İkinci gün veya daha sonra Ebû Nuvâs gelip oturarak konuşmaya başladı. Yine o defteri eline alıp: "Allah onu kahretsin güzel yapmış. Vallahi bütün söylediklerimi bu söz karşılığı değiştirmek isterdim. Bu sözler kimin?" dedi. Ben: "Ebu'l-Atâhiye'nin" cevabını verince: "O zaman bu sözler ona daha çok yakışır" deyip defteri aldı ve şöyle yazdı:

"Tesbih ederim canlıyı zayıf ve basit şeyden var edeni

Evrelerden geçirerek onu sağlam bir hale getireni

Gözlerden uzak, perde ardında şekilden şekle sokar

Sakin bir halden hareket eden bir canlı yaratır."

Ebu'l-Atâhiye geri dönünce deftere bakıp: "Allah onu kahretsin. Güzel yazmış. Vallahi bütün söylediklerimi bu söz karşılığı değiştirmek isterdim. Bu sözler kimin?" dedi. Ben: "Ebû Nuvâs'ın" cevabını verince: "Vay şeytan" deyip defteri aldı ve şöyle yazdı:

"Şayet siyah isem misk benden de siyahtır
Ancak siyah olan derim baki kalmayacaktır
Ancak uzağım her türlü çirkinlikten
Yerin uzaklığı kadar gökten."

١٠٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحِ بْنِ هَانِئٍ، حدثنا السَّرِيُّ بْنُ خُزَيْمَةَ، حدثنا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ﴾ [الأعراف: ١١] قَالَ: " خُلِقُوا فِي أَصْلَابِ الرِّجَالِ، ثُمَّ صُوِّرُوا فِي أَرْحَامِ النِّسَاءِ "

106- İbn Abbâs: *"And olsun ki, sizi yarattık, sonra şekil verdik"*[1] âyetini açıklarken: "Erkeklerin sulbünde yaratıldılar, kadınların rahminde onlara şekil verildi" dedi.[2]

١٠٧ - حَدَّثَنَا الْإِمَامُ أَبُو الطَّيِّبِ سَهْلُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ زِيَادٍ الدَّقِيقِيُّ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَدِينِيُّ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ، أخبرنا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ، حدثنا بَحِيرُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ قَالَ: قَالَ أَبُو ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " قَدْ أَفْلَحَ مَنْ أَخْلَصَ اللهُ قَلْبَهُ لِلْإِيمَانِ، وَجَعَلَ قَلْبَهُ سَلِيمًا، وَلِسَانَهُ صَادِقًا، وَنَفْسَهُ مُطْمَئِنَّةً، وَخَلِيقَتَهُ مُسْتَقِيمَةً، وَجَعَلَ أُذُنَهُ مُسْتَمِعَةً، وَعَيْنَهُ نَاظِرَةً فَأَمَّا الْأُذُنُ فَقِمْعٌ، وَأَمَّا الْعَيْنُ فَمُقِرَّةٌ لِمَا يُوعِي الْقَلْبُ، وَقَدْ أَفْلَحَ مَنْ جَعَلَ اللهُ قَلْبَهُ وَاعِيًا "

107- Ebû Zer'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"İhlâs ile kalbini imana açanlar, kalbini selamette, dilini doğru, gönlünü hoş tutup hâline razı olan, ahlâkını düzelten, (güzel) sözleri dinleyip ibret nazarı ile*

---

[1] A'râf Sur. 11

[2] İsnâdı sahihtir.

bakan kurtulmuştur. Muhakkak ki kulak huni, gözler ise kalbin anladığını takrir edendir. Allah'ın, kalbini uyanık kıldığı kişi felaha ermiştir."[1]

١٠٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ مَنْصُورٍ الرَّمَادِيُّ، حدثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أخبرنا مَعْمَرٌ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: " الْقَلْبُ مَلَكٌ وَلَهُ جُنُودٌ، فَإِذَا صَلُحَ الْمَلِكُ صَلُحَتْ جُنُودُهُ، وَإِذَا فَسَدَ الْمَلِكُ فَسَدَتْ جُنُودُهُ، وَالْأُذُنَانِ قِمَعٌ، وَالْعَيْنَانِ مَسْلَحَةٌ، وَاللِّسَانُ تُرْجُمَانٌ، وَالْيَدَانِ جَنَاحَانِ، وَالرِّجْلَانِ بَرِيدَانِ، وَالْكَبِدُ رَحْمَةٌ، وَالطِّحَالُ ضَحِكٌ، وَالْكُلْيَتَانِ مَكْرٌ، وَالرِّئَةُ نَفَسٌ " قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ تعالى: " هَكَذَا جَاءَ مَوْقُوفًا، وَمَعْنَاهُ فِي الْقَلْبِ جَاءَ فِي حَدِيثِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ مَرْفُوعًا " أَخْبَرَنَاهُ أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو سَعِيدٍ أَحْمَدُ بْنُ محمد النَّسَوِيِّ، حدثنا

108- Ebû Hureyre der ki: "Kalp, askerleri olan bir kraldır. Kral iyi olursa, askerler de ona uyar. O fenalık yaparsa, emrindeki askerler de fena davranır. Kulaklar huni, gözler silahlık, dil tercüman, eller kanat, ayaklar postacı, karaciğer rahmet, dalak gülme, böbrekler hile, akciğer ise nefestir."

Beyhakî der ki: Hadis bu şekilde mevkûf olarak nakledilmiştir. Kalple ilgili bölüm mânâ olarak Nu'mân b. Beşîr'den merfu olarak nakledilmiştir.[2]

١٠٩ - وَقَدْ رَوَاهُ عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مَعْمَرٍ بِإِسْنَادِهِ وَقَالَ: رَفَعَهُ إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ النَّيْسَابُورِيُّ قَالَ: سُئِلَ الْحَسَنُ بْنُ عِيسَى، عَنْ حَدِيثِ ابْنِ الْمُبَارَكِ، فَقَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو الْأَسْوَدِ، حدثنا عَبْدُ اللهِ، أخبرنا مَعْمَرٌ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَذَكَرَهُ، وَرَوَاهُ أَيْضًا الْحَكَمُ بْنُ فَصِيلٍ ، عَنْ عَطِيَّةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ مَرْفُوعًا

---

[1] Heysemî senedinin hasen olduğunu söyledi. Heysemî, *Mecma* (10232).

[2] İsnâdı sahihtir. Buhârî (1/19) ve Müslim (1/1220).

109- Abdullah b. el-Mübârek bu hadisi aynı isnâdla Ma'mer'den nakletmiştir. İsmâîl b. İbrâhîm en-Nisâbûrî şöyle dedi: "Hasan b. İsa'ya, İbnu'l-Mübârek'in bu rivayeti sorulunca şöyle dedi: Bunu Ebu'l-Esved, "Abdullah — Ma'mer — Âsım b. Ebi'n-Necûd — Ebû Salih" kanalıyla Ebû Hureyre'den nakletti. Ayrıca Hakem b. Fasîl, Atiyye kanalıyla Ebû Saîd'den merfu olarak nakletti.[1]

١١٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الرُّوذْبَارِيُّ، أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا عَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، حدثنا سُفْيَانُ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُرْتَفِعِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: ﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ [الذاريات: ٢١] قَالَ: " سَبِيلُ الْخَلَاءِ وَالْبَوْلِ "

110- Abdullah b. ez-Zübeyr: *"Kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyor musunuz?"*[2] âyetini açıklarken: "Büyük abdest ve küçük abdestin çıkış yolları kastedilmiştir" dedi.[3]

١١١ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الرَّزَّازُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ الْوَلِيدِ الْفَحَّامُ، حدثنا أَبُو نُعَيْمٍ، حدثنا سُفْيَانُ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ كَثِيرٍ، عَنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ ﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ [الذاريات: ٢١] قَالَ: " سَبِيلُ الْخَلَاءِ وَالْبَوْلِ " كَذَا قَالَ

111- Abdullah b. ez-Zübeyr: *"Kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyor musunuz?"*[4] âyetini açıklarken: "Büyük abdest ve küçük abdestin çıkış yolları kastedilmiştir" dedi.[5]

---

[1] Senedinde tanımadıklarım vardır. İbn Adiy, *el-Kâmil* (2/633) ve Zehebî, *el-Mîzan* (1/578).

[2] Zâriyat Sur. 21

[3] Ravileri güvenilirdir.

[4] Zâriyat Sur. 21

[5] İsnâdı sahihtir.

١١٢ - وَأَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أخبرنا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ بْنِ حَفْصٍ التَّاجِرُ، حدثنا السَّرِيُّ بْنُ خُزَيْمَةَ الْأَبِيوَرْدِيُّ، حدثنا أَبُو نُعَيْمٍ، حدثنا سُفْيَانُ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ , مُحَمَّدِ بْنِ الْمُرْتَفِعِ، عَنِ ابْنِ الزُّبَيْرِ فَذَكَرَهُ

112- Bu hadis başka bir kanalla İbnu'z-Zübeyr'den nakledilmiştir.

١١٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ الْأَدِيبُ، حدثنا مَحْمُودُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنِ الْهَيْثَمِ، حدثنا الْأَصْمَعِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ السَّمَّاكِ يَقُولُ لِرَجُلٍ: " تَبَارَكَ مَنْ خَلَقَكَ فَجَعَلَكَ تُبْصِرُ بِشَحْمٍ، وَتَسْمَعُ بِعَظْمٍ، وَتَتَكَلَّمُ بِلَحْمٍ "

113- İbnu's-Semmâk der ki: "Seni yaratıp bir yağ parçasıyla görmeni, kemikle duymanı, etle konuşmanı sağlayanın şanı yücedir."[1]

١١٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ فِي آخَرِينَ قَالُوا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ، حدثنا أَبُو أُمَيَّةَ، حدثنا أَبُو عَاصِمٍ، حدثنا صَالِحٌ النَّاجِيُّ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ﴾ [فاطر: ١] قَالَ: " حُسْنِ الصَّوْتِ "

114- İbn Şihâb: *"Yaratmada dilediğini artırır"*[2] sözündeki artırmanın sesin güzelliği olduğunu söylemiştir.[3]

١١٥ - قَالَ: وَحَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ الطَّرَسُوسِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْبَصْرِيُّ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْجُنَيْدِ، عَنْ عُمَرَ بْنِ حَفْصٍ الْعَسْقَلَانِيِّ، عَنْ خُلَيْدِ بْنِ دَعْلَجٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ: ﴿يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ﴾ [فاطر: ١] قَالَ: " الْمَلَاحَةُ فِي الْعَيْنَيْنِ "

115- Katâde: *"Yaratmada dilediğini artırır"*[1] sözündeki artırmanın gözlerin güzelliği olduğunu söylemiştir.[2]

---

[1] Senedinde tanımadıklarım vardır.

[2] Fâtır Sur. 1

[3] Senedinde hakkında görüş bildirilmeyen vardır.

١١٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عُثْمَانَ الْخَيَّاطَ يَقُولُ: حدثنا ذُو النُّونِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْمِصْرِيُّ قَالَ: " إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ الْقُلُوبَ أَوْعِيَةً لِلْعِلْمِ، وَلَوْلَا أَنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ وَبِحَمْدِهِ أَنْطَقَ اللِّسَانَ بِالْبَيَانِ، وَافْتَتَحَهُ بِالْكَلَامِ مَا كَانَ الْإِنْسَانُ إِلَّا بِمَنْزِلَةِ الْبَهِيمَةِ يُومِئُ بِالرَّأْسِ، وَيُشِيرُ بِالْيَدِ"

116- Zün-Nûn İbrâhîm el-Mısrî şöyle dedi: "Allah kalpleri ilmin kabı olarak yarattı. Eğer Allah dile konuşmayı öğretmeseydi, başını sallayarak derdini anlatan hayvan gibi eliyle işaret ederek derdini anlatan biri olurdu."

١١٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا سَعْدَانُ بْنُ نَصْرٍ، حدثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: " تَفَكُّرُ سَاعَةٍ خَيْرٌ مِنْ قِيَامِ لَيْلَةٍ "

117- Ebu'd-Derdâ: "Bir saat tefekkür, bir geceyi ibadetle geçirmekten daha hayırlıdır" demiştir.[3]

١١٨ - وَأَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ قَالَ: حدثنا سَعْدَانُ بْنُ نَصْرٍ، حدثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، قِيلَ لِأُمِّ الدَّرْدَاءِ: مَا كَانَ أَفْضَلُ أَعْمَالِ أَبِي الدَّرْدَاءِ؟ قَالَتْ: " التَّفَكُّرُ "

118- Sâlim b. Ebi'l-Ca'd der ki: Ümmü'd-Derdâ'ya: "Ebu'd-Derdâ'nın en hayırlı ameli hangisiydi?" diye sorulunca: "Tefekkür" cevabını verdi.[4]

---

[1] Fâtır Sur. 1

[2] İsnâdı zayıftır. İbn Adiyy, *el-Kâmil* (3/917) ve Zehebî, *el-Mizan* (1/664).

[3] Ravileri güvenilirdir. Ebû Nuaym, *Hilye* (1/209).

[4] Hadis sahihtir. Vekî, *Zühd* (224) ve Ahmed, *Zühd* (135).

١١٩ - أَخْبَرَنَا حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْفَضْلِ عَبْدُوسُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ الزِّمِّيُّ الْمُؤَدِّبُ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ ثَابِتٍ، عَنِ الْوَازِعِ بْنِ نَافِعٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " تَفَكَّرُوا فِي آلَاءِ اللهِ - يَعْنِي عَظَمَتَهُ - وَلَا تَتَفَكَّرُوا فِي اللهِ " هَذَا إِسْنَادٌ فِيهِ نَظَرٌ

119- İbn Ömer'in bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Allah'ın zatını değil, yüceliğini düşünün."*[1]

İsnâdı eleştirilmiştir.

١٢٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَرْوَزِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الرَّازِيُّ، حدثنا يَحْيَى بْنُ مُعَاذٍ قَالَ: " جُمْلَةُ التَّوْحِيدِ فِي كَلِمَةٍ وَاحِدَةٍ، وَهِيَ أَنْ لَا تَتَصَوَّرَ فِي وَهْمِكَ شَيْئًا إِلَّا وَاعْتَقَدْتَ أَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ مَالِكُهُ مِنْ جَمِيعِ الْجِهَاتِ "

120- Yahya b. Muâz der ki: "Tevhid kelimesini bir cümleyle tarif edecek olursak; Aklına gelen her şeyin malikinin her yönüyle Allah olduğunu düşünmendir, deriz."

Beyhakî der ki: Eğer kişi: "Allah'ın var olduğuna delil nedir?" diye soracak olursa ona şöyle cevap verilir: "Âlemin sonradan var olduğunu söylemiştik. Bir şeyin meydana gelmesi ancak kudret sahibi birinin yapmasıyla olur. Kudret kendi kendine var olamayacağına göre mevcut olan bir kâdirin olması gerekir. Fani olanın, bir fail olmadan bir şeyi meydana getirmesi de imkansızdır. Failsiz fiil olamayacağına göre, fani olan birinin bir şeyi (yoktan) meydana getirmesinin imkansız olduğu anlaşılır ve bu da Allah'ın varlığına delalet eder.

Eğer: "Allah'ın kadîm olduğunun delili nedir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Allah'ın varlığı isbat edilmişti. Eğer sonradan var olmuş olsaydı,

---

[1] İsnâdı zayıftır. İbn Adiyy, *el-Kâmil* (7/2556); Zehebî, *el-Mîzan* (4/327) ve İbn Hacer, *Lisanu'l-Mîzan* (6/213).

Onu var edecek birinin olması gerekirdi. Ezelî olarak var olanın da, sonradan var olması mümkün olmadığı için kadim olması gerekir. Yine sonradan var olanların, bazılarının bazılarından daha önce var olduğunu, bazılarının bazılarından özellik ve şekil olarak farklı olduğunu biliyoruz. Eğer bunları bu şekilde var edenin, var etmede ortağı olsaydı, önce veya sonra var etmede ve özelliklerini var etmede ortağı olurdu.

Eğer: "Allah'ın cisim, cevher ve araz olmadığına delil nedir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Eğer cisim olsaydı, meydana getirilmiş olması gerekirdi. Bu durumda meydana gelen ve getiren olmak üzere iki şey olması gerekirdi. Allah ise tektir ve meydana getirilmesi düşünülemez. Allah cevher de değildir: Çünkü cevher yer kaplar. Eğer böyle bir şey olsaydı Allah'ın sonradan var olduğu iddia edilebilirdi. Ancak Allah kadim ve ezelidir. Allah araz da değildir. Çünkü araz olan baki değildir ve kendi kendine var olamaz. Allah ise kendiyle kaimdir ve mevcuttur ve yokluğu düşünülemez.

Eğer: "Eğer Allah, Kadim ve diğer şeylere benzemeyen şey ise, neden diğer cisimlere benzemeyen cisim olduğunu inkar ediyorsunuz?" denilecek olursa, şöyle cevap verilir: Eğer böyle olsaydı, diğer suretlere benzemeyen bir suretinin, diğer bedenlere benzemeyen bir bedeninin olması, diğer cevherlere benzemeyen bir cevher olması gerekirdi. Bunlar olamayacağına göre diğeri de olamaz.

Şey, mevcut olan her şeye denir. Allah ta kendini şey olarak adlandırmıştır. Allah: *"Şahit olarak hangi şey daha büyüktür, de. Allah benimle sizin aranızda şahiddir"*[1] buyurmuş, kendini cisim olarak adlandırmamıştır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) de onu cisim olarak adlandırmamış, Müslümanların da bu konuda bir ittifakları yoktur. Yine Allah şöyle buyurmuştur: *"En güzel isimler Allah'ındır, artık O'na onunla (esmaları ile) dua ediniz! Allah'ın isimlerini (mânâsını) saptıranları terket! Yapmış oldukları şeyden dolayı yakında cezalandırılacaklar."*[2]

Eğer: "Allah'ın, var edilenlere benzemediğinin ve zihinlerde tasvir edilemeyeceğinin delili nedir?" diye sorulacak olursa, şöyle cevap verilir: "Eğer benzeseydi, var edilenler için söylenmesi mümkün olan eksiklikler ve

---

[1] En'âm Sur. 19.

[2] A'râf Sur. 180

var olması için başkasına ihtiyaç duyması onun için de düşünülebilirdi. Kişinin, Allah'ı kendini tarif ettiği gibi kabul etmesi gerekir. Allah: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, işitendir, görendir"*[1] buyurmaktadır. Biz, insanların meydana getirdikleri şeylerin kendilerine benzemediğini görmekteyiz. Mesela yazı, yazıyı yazana benzemez, bina, onu inşa edene benzemez. Bu da Allah'ın var ettiklerinin kendisine benzeyemeyeceğini gösterir.

Eğer: "Allah'ın, hiçbir şeye ihtiyaç duymadan zatı ile kaim olmasının delili nedir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Çünkü bunun aksini düşünmek, Allah'ın başkasına muhtaç olmasını gerektirir. İhtiyaç da sonradan var olmanın delilidir. Bir anlık bile başkasına ihtiyaç duymak sonradan var olanlarla aynı olmak demektir. Halbuki daha önce Allah'ın kadim olduğuyla ilgili deliller sunulmuştu.

Eğer: "Allah'ın, diri, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten olduğunun delili nedir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Yaptıkları, Onun diri, kâdir ve her şeyi bildiğine delildir. Çünkü ölü olan, aciz olan ve cahil olan böyle bir şey yapamaz.

Eğer: "Allah'ın, Murîd (Dilediğini yapan) olduğunun delili nedir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Çünkü O, haydır, âlimdir, hiçbir şeye zorlanamaz. Mağlup edilemez. Onu dilediğini yapmaktan alıkoyabilecek yoktur.

Eğer: "Allah'ın her şeyi işittiğinin ve gördüğünün delili nedir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Çünkü o diridir. Diri olanın da işitilecek şeyi işitmemesi, görülecek şeyi görmemesi düşünülemez. Bu sıfatların kendisinde mevcut olmadığını düşünmek ona bir eksiklik vasfetmek olur ki bu da sonradan var edilenlere has bir şeydir. Allah ise kadim, işiten ve görendir.

Eğer: "Allah'ın mütekellim olduğunun delili nedir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: "Çünkü hayatta olan sessiz olamaz ve Onu konuşmaktan alıkoyacak bir eksiklik te düşünülemez."

Eğer: "Allah'ın her an diri, kadir, âlim, murid, semî, basir ve mütekellim olduğunun delili nedir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: "Çünkü Allah böyle olmasaydı, ölüm veya acizlikle vasfedilebilirdi. Böyle olsaydı, bir

---

[1] Şûra Sur. 11

şey yapmış olması da imkansız olurdu. Yaptıkları da Onun bu sıfatlara sahip olduğunu gösterir.

Eğer: "Allah'ın, diri, kadir, âlim, murîd, semî, basîr, mütekellim olduğuna, hayatın, kudretin, ilmin, iradenin, işitmenin, görmenin ve kelamın ona ait olduğunun delili nedir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Çünkü bu sıfatları yok sayarak bir mevcudiyet olduğunu söylemek imkansızdır. Onun varlığı bu sıfatlarla isbat ediliyorsa, bu sıfatların onda var olduğunu kabul etmek gerekir. Yüce Allah şöyle buyurur: *"O'nun ilminden, O'nun dilediğinden başka bir şey ihata edemezler (kavrayamazlar)."*[1], *"İlmi ile her şeyi kaplamıştır (kuşatmıştır)"*[2], *"Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz."*[3] Burada Allah'ın ilminin her şeyi kuşattığı bildirilmektedir.

Yine Allah şöyle buyurur: *"Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır."*[4] Bu âyette Allah kuvvetin kendisine ait olduğunu bildirmiştir. Bu da Onun kudretidir. Yine ilminin her şeyi kuşattığını bildirmiştir. Bu da Onun her şeyi bildiğini ve her şeye kadir olduğunu gösterir. Eğer, ilmi olmayan âlim olabilseydi, âlimi olmayan ilmin de olması gerekirdi. Tıpkı, fiili olmayan failin olması durumunda faili olmayan fiilin de olabileceği gibi. Halbuki, fiili olmayan fail olmayacağı gibi faili olmayan fiil de düşünülemez. Aynı şekilde ilmi olmayan âlimin düşünülemeyeceği gibi, âlimi olmayan ilim de düşünülemez. Çünkü ilim, âlimin âlim olmasının şartı olmasaydı bir âlimde ilmin olmamasının bir zararı olmazdı, hatta ilmi olmamasına rağmen herkes âlim olabilirdi. Ancak âlimin âlim olabilmesi için ilim şart olduğu içindir ki gerçekten âlim olarak nitelenecek her bir kişide ilmin olması gerekir.

Aynı şekilde ancak bildiğimiz veya hakkında bilgi sahibi olduğumuz zaman doğru bir fiil ortaya koyabiliriz. Bir konuda hüküm verenlerin tümünün nasıl âlim sayılmaları gerekiyorsa aynı şekilde hükmü verebilmeleri için ilim sahibi

---

[1] Bakara Sur. 255

[2] Tâha Sur. 98.

[3] Talak Sur. 12.

[4] Zâriyat Sur. 58

olmaları da gerekir. Çünkü ilimleri yoksa, bilmediğimiz bir fiili ortaya koyamayacağımız gibi onların da verebilecekleri bir hüküm olmayacaktır. İlmin hakikati âlimin bildiği şeydir. Bu ilim yoksa âlim de âlim olmaktan çıkacaktır. Kadîm dediğimiz şey sadece kendi nefsini bilen şey olsaydı, ilmi de sadece kendi nefsi olacak ve gerçek mânâda âlim sayılmayacaktı.

Bu konuda zikrettiğimiz âyetlere, *"Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır"*[1] âyetiyle karşı çıkılması halinde şu cevabı veririz: "Biz Allah'ın ilmi konusunda ilmi belirsiz kılacak şekilde belirtisiz olarak "Zû ilm (İlim sahibi)" şeklinde kullanmayız. Aksine onu belirli kılacak şekilde ve ma'rife olarak "Zu'l-İlm (İlmin sahibi)" şeklinde kullanırız. "Zû Celâlin ve İkrâm (Celâl ve İkrâm sahibi)" yerine "Zu'l-Celâlî ve'l-İkrâm (Celâlin ve İkramın sahibi)" dediğimiz gibi. Buna göre bu âyetin anlamı "Sonradan öğrenilmiş her ilim sahibinin üstünde ondan daha âlim olan biri vardır" şeklinde olur.

Eğer: "Allah'ın ilminin de kendisi gibi kadim olduğunu söylüyorlar" denirse, şöyle cevap verilir: "Arkadaşlarımız arasında ilminin ezeli olduğunu söylemelerine rağmen böyle düşünmeyenler de vardır. Bazıları da kadim olduğunu söyler, ama arada bir benzerliği doğuracak bir durumun olmadığını da ifade eder. Kadim demek vücudu (varlığı) diğerlerinden önce olan demektir. Bir şeyin kadim oluşu da onun mevcudiyetini gösterir. Var olan bir şeyin diğer var olan bir şeyle herhangi bir benzerliği taşıması da gerekmez. Vücud olarak kadim olan bir şey yine vücud olarak kadim olan başka bir şeyle benzer olmayı gerektirmez. Zira burada "kıdem" diğerleriyle birlikte taşınan ortak bir vasıftır. Örneğin: "Kadim bir ihtiyar" veya "Kadim bir bina" veya: "Kadim bir hurma dalı" denilir. Bunlar arasındaki benzerlik sadece taşıdıkları vasıftadır. Ortak bir vasfa sahip olmaları onların birbirinin benzeri olduğunu göstermez. Şayet aynı "kıdem" vasfını taşımaları onların birbirinin benzeri olmasını gerektiriyorsa var olma zamanlarının da aynı olması gerekir. Aynı vasfı taşımalarını nasıl olanların var olma zamanların aynı olmasını gerektirmiyorsa "kıdem" vasfını taşımaları birbirinin benzeri olmalarını gerektirmez. Benzer demek de ayrı olan iki şeyden biri için geçerli olan her şeyin diğeri için de geçerli olması, birinin diğerinin yerini tutabilmesidir. Oysa Yüce Allah'ın bir sıfatı O'nun yerini tutamaz."

Eğer: "Onun ilmi olsaydı, bu ilmin ya kendisi, ya ondan ayrı veya bir cüzü

---

[1] Yûsuf Sur. 76

olması gerekir" denilecek olursa şöyle cevap verilir: "Bu bir iddiadır. İlmini inkar edenin, ilmin o olduğunu söylemesi mümkün değildir. Çünkü ilmin âlimin kendisi olması mümkün değildir. Yine ilmin ondan ayrı olduğu da söylenemez. Yani ilim ile âlimin birbirinden ayrı olduğu söylenemeyeceği gibi, ilmin âlimin bir cüzü olduğu da söylenemez. Çünkü vasıf mevsufun bir parçası olamaz.

Eğer: "Eğer onu ilmi olsaydı, bunu sonradan kazanmış olması veya bu ilme ihtiyaç duyması gerekirdi" denilecek olursa şöyle cevap verilir: Durum böyle değildir. Çünkü ilim, araz olduğu veya sizin zikrettiniz sıfatlardan biri olduğu için ilim değildir. İlmi bilene bakılır, eğer onun bu ilmi sonradan olmuşsa, bu ilim sonradan kazanılmış veya ona muhtaç olunan bir ilim sayılır. Eğer Ondaki ilim sonradan kazanılmış değilse, bu ilmin muhdes olduğundan bahsedilemez. Eğer bu ilmi sonradan kazanmamışsa ve bu ilme muhtaç ta değilse, Allah'ın bu ilmini sizin vasfettiğiniz şeyle adlandırmanız doğru değildir.

Eğer: "Bir şeyi biliyorsa, bu Onun bu ilme muhtaç olduğunu gösterir" denilecek olursa şöyle cevap verilir: "Allah her şeyden müstağni olduğu için bir şeye muhtaç olması düşünülemez. Ne ilmi ve de diğer zati sıfatları ne ondan ayrıdır, ne de ondan bir cüzdür. Böyle olunca da kendisinden başkasına veya kendi cüzünden birine muhtaç olması düşünülemez."

Eğer: "Onun ilmi, bilinmesi caiz olan her şeyi kuşatır" denecek olursa şöyle cevap verilir: "Biz de öyle deriz. Bu sebeple Allah, *"Allah'ın her şeye Kadir olduğunu ve Allah'ın ilminin her şeyi kuşattığını bilmeniz için Allah'ın buyruğu bunlar arasında iner durur."*[1] Allah'tan başkasının ise her şeyi bilmesi mümkün değildir. Ancak Yüce Allah her şeyi bilir. Zatı olan diğer sıfatlar için de ilim sıfatıyla ilgili söylenenler geçerlidir. Ancak bunlardan hiç biri için Onun yakınındadır denilemez. Çünkü yakınlık değmeyi veya yaklaşmayı gerektirir. Bu da sonradan var edilenler için geçerli olan bir özelliktir. Bu sıfatların Ona hulul ettiği de söylenemez; çünkü hulul etmek yaklaşmayı gerektirir ve bunun mümkün olmadığını söylemiştik. Yine bu sıfatlar ondan ayrıdır denemez. Çünkü ayrı olması bunların kendisinden başka bir şey olmasını gerektirir. Halbuki Allah'ı ve sıfatlarını ayrı düşünmek

[1] Talak Sur. 12

mümkün değildir. Bu sıfatların onun mülkü olduğu da söylenemez. Çünkü Onun sıfatları ezelidir.

Yine bu sıfatların, Allah'ta veya Allah ile beraber olduğu söylenemez. Aksine bu sıfatlar Onun zatıyla kaimdir ve ezelden beri onunla vasfedilir. Allah'ın haberî olan yüz, el gibi sıfatları da vardır. Bu sıfatların ispatı, bu konuda gelen sadık haberlerdir. Bunların varlığına inanırız; ancak nasıl olduğu konusunda yorum yapmayız. Yaratma, rızık verme gibi fiili sıfatlarının ezeli olduğunu söylemek ise doğru değildir. Muhakkik dostlarımız: "Allah ezelden bu yana yaratan ve rızık verendir" demek yerine: "Ezelden beri yaratıcımız ve rızık verenimizdir. Yaratmaya ve rızık vermeye kadirdir" demeyi tercih etmişlerdir.

Halbuki, Allah ezelde yaratmamıştır; ancak sonra yaratmıştır. Mahlûkatı yarattıktan sonra Ona yaratıcı sıfatı verilmesiyle, zatında bir değişiklik olduğu söylenemez." Tıpkı baba olmayan birinin, baba olduktan sonra ona baba denmesinin, onda bir değişiklik gerektirmediği gibi. Bazı dostlarımız: "Allah hakkında, sonra yaratacak, sonra rızık verecek, mânâsında ezeli olarak yaratıcı ve rızık verici olduğunu söylemek caizdir" demişlerdir. Muvaffakiyet Allah'tandır.

١٢١ - أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، أخبرنا أَبُو الْحَسَنِ الطَّرَائِفِيُّ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ: ﴿هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا﴾ [مريم: ٦٥] " هَلْ تَعْلَمُ لِلرَّبِّ عَزَّ وَجَلَّ مَثَلًا، أَوْ شَبَهًا "

121- Ali b. Ebî Talha'nın bildirdiğine göre İbn Abbâs: *"Hiç O'na benzeyen bir şey bilir misin?"*[1] âyetine: "Allah'a benzeyen bir şey bilir misin?" şeklinde anlam vermiştir.[2]

١٢٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ الْفَضْلِ الْقَطَّانُ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عِيسَى بْنِ

---

[1] Meryem Sur. 65

[2] Senedinde bir mahzur yoktur. Taberî, *Tefsir* (16/106).

مَاتِي قَالَا: حدثنا أَحْمَدُ بْنُ حَازِمِ بْنِ أَبِي غَرَزَةَ الْغِفَارِيُّ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ، حدثنا إِسْرَائِيلُ، عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا﴾ [مريم: ٦٥] قَالَ: " لَيْسَ أَحَدٌ يُسَمَّى الرَّحْمَنَ غَيْرَهُ "

122- İkrime'nin bildirdiğine göre İbn Abbâs: *"Hiç O'na benzeyen bir şey bilir misin?"*[1] âyetine: "Allah'tan başkasına Rahman adı verilemez" şeklinde anlam vermiştir.[2]

---

[1] Meryem Sur. 65

[2] Ravileri güvenilirdir. Hâkim, *Müstedrek* (2/375).

الثَّانِي مِنْ شُعَبِ الْإِيمَانِ وَهُوَ بَابٌ فِي الْإِيمَانِ بِرُسُلِ اللهِ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِمْ عَامَّةً

2. Şube

Peygamberlere (Tümüne Allah Salât Eylesin) İman

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) dışındaki bütün peygamberlerin hepsinin kavimlerine gönderilmiş hak peygamber olduklarına iman edip ikrar etmek gerekir.

Peygamberimiz Hz. Mustafa'nın da (sallallahu aleyhi vesellem) hem gönderildiği topluluğa, hem ondan sonra gelenlere, kıyamete kadar gelecek olan insan ve cinlere gönderildiğine iman edip tasdik etmek gerekir. Yüce Allah; *"Allah'a, Peygamberine... iman edin"*[1] buyurarak Allah'a imanla Peygamber'e imanı beraber zikretmiştir. Yine; *"Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. «Peygamberleri arasından hiçbirini ayırt etmeyiz, işittik, itaat ettik, Rabbimiz! Affını dileriz, dönüş Sanadır» dediler"*[2] ve *"Allah'ı ve peygamberlerini inkar eden, Allah'la peygamberleri arasını ayırmak isteyen, «Bir kısmına inanır, bir kısmını inkar ederiz» diyerek ikisi arasında bir yol tutmak isteyenler, işte onlar gerçekten kafir olanlardır. Kafirlere ağır bir azab hazırlamışızdır"*[3] buyurdu. Bu âyette Allah, peygamberlerin bazısını inkar etmenin, bütün peygamberleri inkar etmek olarak saydı ve sonra: *"Allah'a ve peygamberlerine inanıp, onlardan hiçbirini ayırmayanlara, işte onlara Allah ecirlerini verecektir"*[4] buyurdu.

Bu âyetlerden, güzel sonun Allah'ın peygamberleri arasında ayrım yapmadan inanmakta olduğu anlaşılmaktadır.

---

[1] Nisa Sur. 136

[2] Bakara Sur. 286

[3] Nisa Sur. 150

[4] Nisa Sur. 152

١٢٣ - وَقَدْ رُوِّينَا فِي حَدِيثِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ حِينَ سُئِلَ عَنِ الْإِيمَانِ فَقَالَ: " أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ، وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ كُلِّهِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ "

أَخْبَرَنَاهُ أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الرَّزَّازُ، حدثنا عِيسَى بْنُ عَبْدِ اللهِ الطَّيَالِسِيُّ، حدثنا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمُقْرِئُ، حدثنا كَهْمَسُ بْنُ الْحَسَنِ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ بُرَيْدَةَ يُحَدِّثُ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا بِذَلِكَ أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ مِنْ حَدِيثِ كَهْمَسٍ

123- İbn Ömer kanalıyla Ömer b. el-Hattâb'dan bize bildirildiğine göre Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) iman sorulunca şöyle buyurdu: *"Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe iman etmen, hayır olsun şer olsun kadere de iman etmendir."*[1]

Müslim, bu hadisi *Sahîh*'te Kehmes'ten rivayet etmiştir.

١٢٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو زَكَرِيَّا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَنْبَرِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْبُوشَنْجِيُّ، حدثنا أُمَيَّةُ بْنُ بِسْطَامٍ، حدثنا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حدثنا رَوْحُ بْنُ الْقَاسِمِ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: " أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَيُؤْمِنُوا بِي وَبِمَا جِئْتُ بِهِ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا، وَحِسَابُهُمْ عَلَى ربهم عَزَّ وَجَلَّ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أُمَيَّةَ بْنِ بِسْطَامٍ

124- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"İnsanlar, Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik edinceye ve gönderildiğim şeye iman edinceye kadar onlarla savaşmam emredildi. Eğer bunu*

[1] Hadis sahihtir. İman konusunda 19. Hadiste geçmiştir.

yaparlarsa, canlarını ve mallarını Allah'ın hakkı dışında benden korumuş olurlar. (İçlerindeki) hesapları ise Allah'a aittir."[1]

Müslim, *Sahîh*'te Umeyye b. Bistâm'dan nakletti.

١٢٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَخْتَوَيْهِ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ اللَّيْثِ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، أخبرنا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، حدثنا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ نَبِيَّ اللهِ ﷺ، وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ رَدِيفُهُ عَلَى الرَّحْلِ، فَقَالَ: " يَا مُعَاذُ ". قَالَ: لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ وَسَعْدَيْكَ. قَالَ: " مَا مِنْ عَبْدٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا حَرَّمَهُ اللهُ عَلَى النَّارِ ". قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَفَلَا أُخْبِرُ بِهَا النَّاسَ فَيَسْتَبْشِرُوا؟ قَالَ: " إِذًا يَتَّكِلُوا ". قَالَ: وَأَخْبَرَ بِهَا مُعَاذٌ عِنْدَ مَوْتِهِ تَأَثُّمًا رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مَنْصُورٍ

125- Enes b. Mâlik'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Muâz b. Cebel terkisindeyken: *"Ey Muâz!"* diye seslenince, Muâz: "Buyur ey Allah'ın Resûlü!" karşılığını verdi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah, Kendisinden başka ilah olmadığına ve Muhammed'in de Onun kulu ve Resûlü olduğuna şahitlik eden kula cehennemi haram kılar"* buyurunca, Muâz: "Ey Allah'ın Resûlü! Bunu insanlara haber verip müjdeleyeyim mi?" diye sordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"O zaman güvenip ameli bırakırlar"* cevabını verdi. Muâz bu hadisi vefat anında sorumluluktan kurtulmak için söyledi.[2]

Müslim, *Sahîh*'te İshâk b. Mansûr'dan rivayet etti.

١٢٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْهَاشِمِيُّ بِبَغْدَادَ، حدثنا أَبُو عَمْرٍو عُثْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ السَّمَّاكِ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ رَوْحٍ الْمَدَائِنِيُّ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ بْنِ فَارِسٍ، حدثنا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Senedinde tanımadığım bir kişi vardır. Hadis başka kanallarla da geldiği için sahihtir. Buhârî, (1/41)

اللهُ عَنْهُ يُحَدِّثُ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُخْلِصًا مِنْ قَلْبِهِ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ "

126- Muâz b. Cebel'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kim kalpten inanarak Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in de Allah'ın Resûlü olduğuna şahadet ederse Cennete girer"* buyurdu.[1]

١٢٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَبُو قِلَابَةَ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ كَامِلِ بْنِ خَلَفٍ الْقَاضِي، حدثنا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مُحَمَّدٍ يَعْنِي أَبَا قِلَابَةَ، حدثنا قُرَيْشُ بْنُ أَنَسٍ، حدثنا حَبِيبُ بْنُ الشَّهِيدِ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ، عَنْ هِصَّانَ بْنِ كَاهِلٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَمُرَةَ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَنْ مَاتَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَنِّي رَسُولُ اللهِ يَرْجِعُ ذَلِكَ إِلَى قَلْبٍ مُوقِنٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ "

127- Muâz b. Cebel'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kim kalpten inanarak Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim de Allah'ın Resûlü olduğuma şahadet ederek ölürse Cennete girer"* buyurdu.[2]

١٢٨ - وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْحَافِظُ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللهِ السَّعْدِيُّ، حدثنا قُرَيْشُ بْنُ أَنَسٍ، فَذَكَرَهُ بِإِسْنَادِهِ نَحْوَهُ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَمُرَةَ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ

128- Bu hadis başka bir kanalla da nakledilmiştir.[3]

١٢٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، حدثنا وَكِيعٌ، عَنِ الْمَسْعُودِيِّ قَالَ:

---

[1] İsnâdında bir mahzur yoktur. Daha önce 7. hadiste geçmişti.

[2] İsnâdı zayıftır. İbn Mâce 2/1247 (3796).

[3] Senedinde Hissân vardır ve bu kişiden sadece Humeyd b. Hilal rivayette bulunmuştur.

أَنْبَأَنِي أَبُو عُمَرَ الدِّمَشْقِيُّ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ الْخَشْخَاشِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ كَمِ الْمُرْسَلُونَ؟ قَالَ: " ثَلَاثُمِائَةٍ وَبِضْعَةَ عَشَرَ جَمًّا غَفِيرًا ". قَالَ: قُلْتُ آدَمُ نَبِيٌّ كَانَ؟ قَالَ: " نَعَمْ نَبِيٌّ مُكَلَّمٌ "

129- Ebû Zer der ki: Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): "Ey Allah'ın Resûlü! Mürsel olan peygamberler kaçtır?" diye sorduğumda: *"Üç yüz on küsur kişidir"* cevabını verdi. Ben: "Hz. Âdem de nebi miydi?" diye sorunca ise: *"Evet, kendisiyle konuşulan bir nebiydi"* cevabını verdi.[1]

١٣٠ - قَالَ: وَحَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " صَلُّوا عَلَى أَنْبِيَاءِ اللهِ وَرُسُلِهِ، فَإِنَّ اللهَ بَعَثَهُمْ كَمَا بَعَثَنِي "

130- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Bütün nebi ve resullere salavat getirin. Muhakkak ki Allah beni gönderdiği gibi onları da gönderdi."*[2]

١٣١ - وَرَوَى يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ السَّعْدِيُّ الْبَصْرِيُّ وَهُوَ ضَعِيفٌ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ اللَّيْثِيِّ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، كَمِ النَّبِيُّونَ؟ قَالَ: " مِائَةُ أَلْفِ نَبِيٍّ وَأَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ أَلْفَ نَبِيٍّ ". قَالَ: قُلْتُ: كَمِ الْمُرْسَلُونَ مِنْهُمْ؟ قَالَ: " ثَلَاثُمِائَةٍ وَثَلَاثَةَ عَشَرَ " أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ الْفَضْلِ السَّامِرِيُّ بِبَغْدَادَ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ عَرَفَةَ، حدثنا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ السَّعْدِيُّ الْبَصْرِيُّ فَذَكَرَهُ " وَرُوِي ذَلِكَ مِنْ وَجْهٍ آخَرَ غَيْرِ قَوِيٍّ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ "

131- Ebû Zer der ki: Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): "Ey Allah'ın Resûlü! Nebilerin sayısı kaçtır?" diye sorduğumda: *"Yüz yirmi dört bin kişidir"*

---

[1] İsnâdı zayıftır. Ahmed (5/178-179) ve Heysemî, *Mecma* (1/159-160).

[2] Bu hadisin Vekî'ye kadar olan senedi önceki hadisin senedi gibidir ve zayıftır.

cevabını verdi. Ben: "Bunlardan kaçı mürseldir?" diye sorunca: *"Üç yüz on üç kişidir"* cevabını verdi.[1]

Ebû Abdullah el-Hâfız, Ebû Hasan Ali b. Fadl es-Sâmirî kanalıyla Hasan b. Arefe'den, o da Yahya b. Saîd es-Sa'dî el-Basrî'den aynı rivayette bulundu. Bu hadis başka bir versiyonuyla zayıf bir isnâdla Ebû Zer'den rivayet edilmiştir.

١٣٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا الْعَنْبَرِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ السَّلَامِ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أخبرنا عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ، حدثنا إِسْرَائِيلُ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا﴾ [مريم: ٤١] قَالَ:" كَانَ الْأَنْبِيَاءُ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا عَشَرَةً: نُوحٌ، وَصَالِحٌ، وَهُودٌ، وَلُوطٌ، وَشُعَيْبٌ، وَإِبْرَاهِيمُ، وَإِسْمَاعِيلُ، وَإِسْحَاقُ، وَيَعْقُوبُ، وَمُحَمَّدٌ ﷺ، وَلَمْ يَكُنْ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ مَنْ لَهُ اسْمَانِ إِلَّا إِسْرَائِيلُ، وَعِيسَى فَإِسْرَائِيلُ يَعْقُوبُ، وَعِيسَى الْمَسِيحُ" عَنْهُ وَعَجَزِهِمْ عَنِ الْإِتْيَانِ بِمِثْلِهِ

132- İkrime'nin bildirdiğine göre İbn Abbâs, ***"Kitab'da İbrâhîm'e dair anlattıklarımızı da an, o şüphesiz dosdoğru bir peygamberdi"***[2] âyetini açıklarken şöyle dedi: On peygamber dışındaki bütün peygamberler İsrail oğullarındandı. Hz. Nuh, Hz. Salih, Hz. Hûd, Hz. Lût, Hz. Şuayb, Hz. İbrâhîm, Hz. İsmâîl, Hz. İshâk, Hz. Yâkûb ve Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi vesellem). İsrail ve Hz. İsa dışında da hiçbir peygamberin iki ismi yoktu. İsrail'in ismi Yâkûb, Hz. İsa'nın ismi ise Mesih'ti.[3]

Beyhakî der ki: Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) iman, Allah'tan getirdiklerine de iman edip onunla amel etmeye çalışmayı gerektirir. Çünkü Onun Allah'ın Resûlü olduğunu tasdik etmek, ona itaati gerektirir. Bu da Allah'a imana

---

[1] İsnâdı zayıftır. Ahmed (5/265) ve Taberânî, *M. el-Kebîr* 8/258 (7871).

[2] Meryem Sur. 41

[3] İsnâdı sahihtir. Taberânî, *M. el-Kebîr* 11/276 (11723) Bak: Heysemî, *Mecma* (8/211).

râcidir. Çünkü Resûle itaat demek, mürsile (onu gönderene) itaat demektir. Çünkü kişi, mürsilin emriyle mürsele itaat etmektedir.

Yüce Allah: *"Peygamber'e itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur"*[1] buyurmaktadır. Nübüvvet (haberci), nebe kelimesinden türemiştir. Bu da haber demektir; ancak burada haberciden özel bir haber kastedilmektedir. Bu haberciyi de Allah, kulları arasından seçerek kendisine vahiy indirir, Onun kanunlarını, emirlerini, yasaklarını, nasihatlerini, vaatlerini, uyarılarını haber vermekle görevlendirir. Bu haberle de peygamberliği, nübüvveti de ortaya çıkmış olur.

Peygamber bu haberleri toplumlara bildirir. Peygamberin verdiği haber eğer insanlara tebliğ edilmek ve bu habere çağırmak için gönderilmiş bir haberse, o peygambere *nebî resûl* denir. Eğer sadece kendisinin amel etmesi için gelen bir haberse ve tebliğ etmesi istenmemişse ona nebi denir, resûl denemez. Her resul nebidir; ancak her nebi resul değildir.

Yüce Allah, Kur'ân'da peygamberlik alametlerini birçok âyette bildirmiştir. *"And olsun ki peygamberlerimizi belgelerle gönderdik; insanların doğru (adaletli) hareket etmeleri için peygamberlere kitap ve ölçü indirdik."*[2], *"(Yerine göre) müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın."*[3], *"Eğer onları ondan önce bir azaba uğratarak yok etseydik: «Rabbimiz! Bize bir peygamber gönderseydin de, alçak ve rezil olmazdan önce âyetlerine uysaydık, olmaz mıydı?» diyeceklerdi."*[4]

Allah, kulların bahanelerini ortadan kaldırmak için resuller göndermiştir.

Resullerin gönderilmesiyle kulların ortadan kalkan bahanelerinden biri şudur: "Allah bizi kendisine ibadet etmemiz için yarattıysa, Ona nasıl ibadet edeceğimizi ve hangi ibadetten razı olacağını bildirmesi gerekirdi. Eğer Ona secde etmemiz ve verdiği nimetlere şükretmemiz ona ibadet değilse, ibadet nedir ve nasıl yapılır?" Onlara verilen emirler, yasaklanan şeyler, konulan

---

[1] Nisa Sur. 80

[2] Hadîd Sur. 25

[3] Nisa Sur. 165

[4] Tâha Sur. 134

kurallar ve çizilen yollarla, kendilerinden istenen şey onlara öğretildi ve ne yapacakları konusunda şüpheleri kalmadı.

Ortadan kalkan ikinci bahaneleri de şudur: "Bize şehvet ve gaflet verildi ve nefis yüklendi. Yanlışa düşünce bizi uyaracak, hevamıza uyduğumuzda bizi doğrultacak bir yardımcı gönderilmedi. Ancak nefislerimizle baş başa bırakılınca nefsimiz bize galip geldi ve onunla baş edemedik. Bu sebeple de günahlar işledik."

Ortadan kalkan üçüncü bahaneleri de şudur: "Bizim aklımızda iman, doğruluk, adalet, iyiliğe teşekkür, yalanı, küfrü ve zulmü kötü görme vardı. Ancak iyiliği bırakıp kötülüğe meyledenin cehennemde azab göreceğini düşünmemiştik. Kötülüğü bırakıp iyiliğe yönelenin de ebedi cennetle mükâfatlandırılacağını da düşünmemiştir. Çünkü akıl, Allah'ın yarattığı bir cennetin veya cehennemin olduğunu idrak edemez. Nasıl olacak ta bunlardan birinin isyan edenler, diğerinin de itaat edenler için hazırlandığını düşünecek. Eğer isyan ettiğimiz için azab göreceğimizi, itaat etmemize karşılık ta ebedi mükafat göreceğimizi bilseydik, Allah'a ibadetten başka bir şey yapmazdık." Allah, resûller göndererek kulların bütün bu bahanelerini ortadan kaldırmıştır.

Sonra Halîmî, yıldızların sayısı, hareketi, yeryüzündeki yiyecekler, hastalıklara deva veya zehir olan şeyler, panzehir gibi ancak birinin söylemesiyle bilinebilecek şeylerden misaller vererek resullerin gönderilişine delil olarak gösterdi. Sonra konuşma özelliğinden bahsedip, bazılarının doğuştan sağır olduğu için konuşamadığından, kiminin sadece bir dil bildiğinden bahsedip, konuşmanın aslının duymaktan geldiğini, ilk konuşan insanın da Yüce Allah'ın bildirdiği gibi öğretme ve vahiy sonucu konuştuğunu söyledi. Allah bu konuda: *"Ve Adem'e bütün isimleri öğretti."*[1], *"İnsanı yarattı, ona konuşmayı öğretti"*[2] buyurmaktadır. Allah bir topluluğa gönderdiği her peygamberi muhakkak bir âyetle ve delille desteklemiştir. Ona verdiği bu âyeti da halkın güç yetiremediği olağanüstü bir şey yapmıştır. Peygamber, bu âyetle peygamberliğini isbat etmek istediği zaman bu olağanüstü âyeti gösterirdi.

---

[1] Bakara Sur. 31.

[2] Rahmân Sur. 3-4

Halîmî bunları söyledikten sonra şöyle devam etti: Kişinin, peygamber olmadığı halde Allah adına yalan söylemesi, ona iftira atması suçların en büyüğüdür. Bu sebeple Allah'ın, peygamber olmayan birine halkın güç yetiremediği olağanüstü bir delil verip onları fitneye düşürmesi düşünülemez. Allah Kitab'ında, bu konuda nas sayılacak şu âyeti indirmiştir: *"Eğer o (Muhammed), Bize karşı, ona bazı sözler katmış olsaydı, Biz onu kuvvetle yakalardık, sonra onun şah damarını koparırdık."*[1] Allah, bir resule verdiği her âyetle önce onun resul olduğunu bilmesini, sonra başkasının bilmesini sağlar. Bazen de sadece kendisinin bir nebi olduğunu bilmesini sağlar, sonra kavmine onun peygamber olduğunu ispatlayan başka deliller gönderir. Resullerin mucizeleri çok değişiktir. Yüce Allah Hz. Musa'ya açık olan dokuz âyet verdiğini bildirir. Bunlar, asa, el, kan, tufan, çekirge, bit, kurbağa, yok etme ve denizi yarma mucizeleridir.

Asa, inançsız ve sihirbazlara gösterilen bir mucizeydi. O zaman sihir yaygındı. Hz. Musa'nın asası hareketli bir yılana dönüşüp sihirbazların ip ve sopalarla yaptıkları sihirleri yutunca, bunun bir sihir veya hileyle yapılmış bir şey değil gerçek olduğunu anladılar. Hz. Musa'nın bu mucizesi de onun gerçek peygamber olduğuna dair bir delil oldu.

Sihirbazların katılmadığı diğer âyetler ise, âhiret yoktur diyen Firavun ve kavmine karşı bir delildi. Allah bu âyetlerle onlara Hz. Musa'nın: "Benim ve sizin yaratıcınız olan Allah vardır" sözünün gerçek olduğunu gösterdi.

Allah Hz. Davud'a demiri yumuşattı, dağları ve kuşları onun emrine verdi. Onlar Hz. Davud'la beraber sabah akşam Allah'ı tesbih ederlerdi. Hz. İsa'ya da beşikteyken konuşma mucizesi verdi. Hz. İsa o yaşta hikmetli sözler söylerdi. Allah onun vesilesiyle ölüleri diriltir, hastalığı olanı elini sürmekle iyileştirirdi. Yine Hz. İsa'ya çamurdan kuş yapmasını ve ona üflemesini, bu kuşun Allah'ın izniyle canlanacağını söyledi. Sonra Yahudiler onu çarmıha gererek öldürmek isteyince, Allah Hz. İsa'yı aralarından çekip onlardan korudu. Hz. İsa zamanında tıp yaygındı. Allah onun eline verdiği mucizeyle birçok hastalığı iyileştirdi. O zaman tabipler bu hastalıklardan daha basitini iyileştirmekten bile aciz kalabiliyorlardı.

---

[1] Hâkka Sur. 44-46

Peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi vesellem) ise, peygamberler arasında mucize ve âyetleri en çok olandır. İlim ehli, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) peygamberliğini isbat eden önemli delillerin bin kadar olduğunu söylerler. Davetinde hep önde olan ve hayatı boyunca artan, vefatından sonra da ümmeti arasında devam eden ilmin kaynağı Kur'ân'dır. Onu indiren Allah bu şekilde vasfederek şöyle buyurmuştur: *"Kitab kendilerine gelince, onlar, onu inkar etmişlerdir; oysa o, değerli bir Kitab'dır. Geçmişte ve gelecekte onu batıl kılacak yoktur. Hakim ve övülmeğe layık olan Allah katından indirilmedir."*[1], *"Doğrusu bu Kitab, sadece arınmış olanların dokunabileceği, saklı bir Kitab'da mevcutken Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olan Kuranı Kerim'dir."*[2], *"Doğrusu sana vahyedilen bu Kitap, Levh-i Mahfuz'da bulunan şanlı bir Kur'ân'dır."*[3], *"Şüphesiz bu anlatılanlar gerçek olaylardır."*[4], *"Bu, indirdiğimiz kutsal Kitab'dır, ona uyun ki merhamet olunasınız."*[5], *"Dikkat et; bu Kur'ân bir öğüttür."*[6] ve *"De ki: "İnsanlar ve cinler, birbirine yardımcı olarak bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelseler, and olsun ki, yine de benzerini ortaya koyamazlar."*[7]

Bu âyetlerle Allah, Kur'ân'ın, insanların anlayacağı şekilde manzum olarak indiğini, ancak manzum oluşunun, bir mektup, hutbe, şiir veya kahinlerin söylediği sözler gibi olmadığını bildirmiştir. Yine hiç kimsenin onun gibi bir şey söyleyemeyeceğini bildirerek, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem), onun gibisini getirmelerini isteyerek kafirlere meydan okumasını emretti ve şöyle buyurdu: *"Öyleyse onun sûrelerine benzer uydurma on sûre meydana getirin."*[8] Sonra sadece bir tane getirmelerini isteyip, *"siz de onun benzeri bir*

---

[1] Fussilet Sur. 41

[2] Vâkıa Sur. 77

[3] Burûc Sur. 21

[4] Âl-i İmrân Sur. 62

[5] En'âm Sur. 155

[6] Abese Sur. 11

[7] İsrâ Sur. 88

[8] Hûd Sur. 13

sûre meydana getirin"[1] buyurmuştur. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) risaletten önce de halk arasında sağduyulu ve akıllı olarak bilinirdi. Bu yönüyle halk arasında bilinen birinin halkı dinine çağırırken, Allah'ın kendisine bu konuda garanti verdiğini bilmeden: "Kur'ân'dan size getirdiğim sûrelerden biri gibisini getirin. Ancak buna gücünüz yetmez" diyerek meydan okuması düşünülemezdi. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bundan emin olması da ancak Allah'ın kendisine bunu bildirmesiyle mümkündür.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara: "Siz de onun benzeri bir sûre meydana getirin" dedikten sonra uzun süre geçti, aralarında olaylar ve savaşlar oldu, müşriklerin ileri gelenleri öldürüldü, zürriyetleri esir edildi ve mallarına el konuldu. Ancak kimse bir sûre getirme konusunda bir şey yapamadı. Halbuki buna güçleri yetseydi, acizlikleri ortaya çıkmasın diye bu sûreyi getirmek için canlarını, çocuklarını, ailelerini ve mallarını feda ederlerdi. Ancak, onlar konuşma, şiir ve hitabet konusunda ilerlemiş olmalarına rağmen böyle bir şey yapamadılar. Durum böyle olunca, onlardan biri olan, onlar gibi konuşan, aynı geleneklere sahip olan kişinin de bunu kendiliğinden yapması mümkün değildir. Bu da Kur'ân'ın Allah tarafından gönderildiğinin delilidir.

Eğer Müseyleme'nin secîlerinden bahsedilecek olursa, onun söylediklerinin bazısı hikaye, bazısı da kahinlerden aldığı sözlerdir. Halbuki Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) konuşma olarak ta ondan daha beliğ ve manalı sözler söyleyebiliyordu. Araplar Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) aşağıdaki sözlerini hatırlatarak şöyle demediler: "Sen bize Kur'ân gibisini getirmemiz konusunda bize meydan okuyordun ve insanlarla cinler toplansa böyle bir şeyi yapamayacaklarını iddia ediyordun. Sonra sen onun gibi olan şu güzel sözleri söylemezdin:

"Yalan yok ben peygamberim!

Ben Abdulmuttalib'in oğluyum."[2]

"Vallahi, Allah olmasaydı hidayete eremezdik

Ne sadaka verebilir ne de namaz kılamazdık.

---

[1] Bakara Sur. 23

[2] Buhârî (3/218, 220, 233, 4/28).

Bize sekineti indir

Düşmanla karşılaşınca ayaklarımızı sabit kıl."[1]

"Gerçek hayat âhiret hayatıdır Allahım!

Ensâr ve Muhacirlere merhamet et Allahım!"[2]

"Altının kulu, gümüşün kulu ve gömleğin kulu helak olsun. Böyle kişiye verilirse memnun olur, verilmezse kızar. Helak olsun ve baş aşağı yuvarlansın. Vücuduna diken battığında onu çekip çıkaran bulunmasın."[3]

Hiç kimse Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu sözlerinden herhangi birinin Kur'ân'a benzediğini iddia etmemiştir.

Bu konuda çok görüş bildirilmiştir. Onlardan biri de Ebû Mansûr el-Eş'arî'nin, bana yazdığı şu yazıdır: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile müşrikler arasında yukarıda söylenen şey yaşanmış olabilir ve müşrikler Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu sözleri gibisini bile söyleyememiş olabilirler. Bu da bir mucizedir. Çünkü kişinin normalde daha önce yapamadığı şeyleri yapması, olağan üstü bir durumdur. Bu şekilde de müşrikler hem Kur'ân gibi bir sûre söyleyemezken, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sözleri gibisini de söyleyememişlerdir demektir.

١٣٣ - حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الصَّنْعَانِيُّ بِمَكَّةَ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ السَّخْتِيَانِيِّ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، " أَنَّ الْوَلِيدَ بْنَ الْمُغِيرَةِ، جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَرَأَ عَلَيْهِ الْقُرْآنَ، فَكَأَنَّ رَقَّ لَهُ، فَبَلَغَ ذَلِكَ أَبَا جَهْلٍ، فَذَكَرَ مَا جَرَى بَيْنَهُمَا إِلَى أَنْ قَالَ الْوَلِيدُ: وَاللهِ مَا فِيكُمْ رَجُلٌ أَعْلَمُ بِالْأَشْعَارِ مِنِّي، وَلَا أَعْلَمُ بِرَجَزِهِ وَلَا بِقَصِيدَتِهِ مِنِّي، وَلَا بِأَشْعَارِ الْجِنِّ، وَاللهِ مَا يُشْبِهُ الَّذِي يَقُولُ شَيْئًا مِنْ هَذَا،

---

[1] Buhârî (3/213)

[2] Buhârî (2/1431-1432).

[3] Buhârî (3/223)

وَاللهِ إِنَّ لِقَوْلِهِ الَّذِي يَقُولُ: حَلَاوَةً وَإِنَّ عَلَيْهِ لَطَلَاوَةً، وَإِنَّهُ لَمُثْمِرٌ أَعْلَاهُ مُغْدِقٌ أَسْفَلَهُ، وَإِنَّهُ لَيَعْلُو وَمَا يَعْلَى، وَإِنَّهُ لَيُحَطِّمُ مَا تَحْتَهُ " وَذَكَرَ الْحَدِيثَ قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: " هَكَذَا حَدَّثَنَاهُ مَوْصُولًا، وَرَوَاهُ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ مُرْسَلًا، وَذَكَرَ الْآيَةَ الَّتِي قَرَأَهَا ﴿إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ﴾ [النحل: ٩٠] "

133- İbn Abbâs'ın bildirdiğine göre Velîd b. el-Muğîre Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gelince, Hz. Peygamber ona Kur'ân okudu. Velîd'in kalbi okunan Kur'ân'a meyleder gibi olmuştu. Ebû Cehil bunu öğrenince Velîd ile Resûlullah ile arasında olanları anlattıktan sonra şöyle dedi: "Vallahi, aranızda şiir, recez, cinlerin şiirleri konusunda en bilgili olan benim. Vallahi onun söylediği bunlardan hiç birine benzemiyor. Vallahi onun söylediğinde bir tatlılık ve güzellik var. Sanki onun sözlerinin kökü hurma ağacı, dallarında hurma taneleri sarkıyor. O yücedir, ondan yüce yoktur." Ravi bundan sonra hadisin devamını a zikretti.

Beyhakî der ki: Hadis bize mevsûl olarak rivayet edilmiştir. Hammâd b. Zeyd, Eyyûb'den İkrime kanalıyla mürsel olarak rivayet etti ve okunan âyetin de: "*Allah şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara bakmayı emreder*"[1] âyeti olduğunu zikretti.

١٣٤ - وَرُوِّينَا مِنْ وَجْهٍ آخَرَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَتَمَّ مِنْ ذَلِكَ: " حِينَ اجْتَمَعَ الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، وَنَفَرٌ مِنْ قُرَيْشٍ، وَقَدْ حَضَرَ الْمَوْسِمُ لِيَجْتَمِعُوا عَلَى رَأْيٍ وَاحِدٍ فِيمَا يَقُولُونَ: فِي مُحَمَّدٍ ﷺ لِوُفُودِ الْعَرَبِ، فَقَالُوا: فَأَنْتَ يَا أَبَا عَبْدِ شَمْسٍ فَقُلْ وَأَقِمْ لنا رَأْيًا نَقُومُ بِهِ، فَقَالَ: بَلْ أَنْتُمْ فَقُولُوا: أَسْمَعُ فَقَالُوا: نَقُولُ كَاهِنٌ. فَقَالَ: مَا هُوَ بِكَاهِنٍ. لَقَدْ رَأَيْتُ الْكُهَّانَ فَمَا هُوَ بِزَمْزَمَةِ الْكَاهِنِ وَسِحْرِهِ، فَقَالُوا: نَقُولُ مَجْنُونٌ. فَقَالَ: مَا هُوَ بِمَجْنُونٍ، وَلَقَدْ رَأَيْنَا الْجُنُونَ، وَعَرَفْنَاهُ فَمَا هُوَ بِخَنْقِهِ، وَلَا تَخَالُجِهِ، وَلَا وَسْوَسَتِهِ، فَقَالُوا: نَقُولُ شَاعِرٌ قَالَ: مَا هُوَ بِشَاعِرٍ، وَلَقَدْ عَرَفْنَا الشِّعْرَ بِرَجَزِهِ وَهَزَجِهِ، وَقَرِيضِهِ، وَمَقْبُوضِهِ وَمَبْسُوطِهِ، فَمَا هُوَ بِالشِّعْرِ قَالُوا: فَنَقُولُ هُوَ سَاحِرٌ قَالَ: فَمَا هُوَ بِسَاحِرٍ لَقَدْ

---

[1] Nahl Sur. 90

رَأَيْنَا السُّحَّارَ وَسِحْرَهُمْ، فَمَا هُوَ بِنَفْثِهِ وَلَا عَقْدِهِ، فَقَالُوا: فَمَا تَقُولُ يَا أَبَا عَبْدِ شَمْسٍ قَالَ: وَاللهِ إِنَّ لِقَوْلِهِ لَحَلَاوَةً، وَإِنَّ أَصْلَهُ لَمُغْدِقٌ، وَإِنَّ فَرْعَهُ لَجَنًى، فَمَا أَنْتُمْ بِقَائِلِينَ مِنْ هَذَا شَيْئًا إِلَّا عُرِفَ أَنَّهُ بَاطِلٌ، وَإِنَّ أَقْرَبَ الْقَوْلِ أَنْ تَقُولُوا: سَاحِرٌ يُفَرِّقُ بَيْنَ الْمَرْءِ، وَبَيْنَ أَبِيهِ وَبَيْنَ الْمَرْءِ، وَبَيْنَ أَخِيهِ وَبَيْنَ الْمَرْءِ وَبَيْنَ زَوْجَتِهِ، وَبَيْنَ الْمَرْءِ وَبَيْنَ عَشِيرَتِهِ فَتُفَرِّقُوا عَنْهُ بِذَلِكَ، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ: ﴿ذَرْنِي، وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا﴾ [المدثر: ١١] إِلَى قَوْلِهِ: ﴿سَأُصْلِيهِ سَقَرَ﴾ [المدثر: ٢٦]

أَخْبَرَنَاهُ أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، حدثنا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي مُحَمَّدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، أَوْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، - رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا -، أَنَّ الْوَلِيدَ بْنَ الْمُغِيرَةِ اجْتَمَعَ وَنَفَرٌ مِنْ قُرَيْشٍ فَذَكَرَهُ. "

134- Bu hadis bize başka bir kanalla İbn Abbâs'tan daha geniş olarak şu şekilde bildirilmiştir: Hac mevsiminde Arap heyetlerine Hz. Muhammed hakkında ne diyeceklerini kararlaştırmak için Velîd b. el-Muğîre ve Kureyş'ten bir grup bir araya gelince şöyle dediler: "Ey Ebû Abdişems! Sen bize ne diyeceğimizi söyle." Velîd: "Önce siz söyleyin, sizi dinleyeyim" karşılığını verince: "Kahin olduğunu söyleriz" dediler. Velîd: "O kâhin değildir. Ben çok kâhin gördüm. Sonu söyledikleri kahin veya sihirbazın söylediğine benzemiyor" karşılığını verdi. Onlar: "Deli olduğunu söyleriz" deyince ise Velîd: "O bir deli değildir. Deliliği gördük, ne olduğunu biliyoruz. onda delilerin ne hırlamalarından, ne çırpınmalarından ve ne de kuruntularından eser yok" karşılığını verdi. Onlar: "Şair olduğunu söyleyelim" deyince, Velîd: "O bir şair değildir. Şiiri recezi ile, hezeci ile, karıdası ile, makbudası ile mebsutası ile, kısacası bütün aruz kalıpları ile biliyoruz, onun sözleri şiir değildir" karşılığını verdi. Onlar. "O halde sihirbazdır diyelim" deyince, Velîd: "O sihirbaz da değildir. Biz sihirbazları ve sihirlerini gördük. Onun yaptığı işin ne üfürükçülükle ve ne de iplik düğümleyip çözmekle ilgisi yok" karşılığını verdi. Bunun üzerine Kureyş'in ileri gelenleri: "Ey Ebu Abdişşems! Peki, sen söyle, ne diyelim?" dediler.

Velîd onlara şu cevabı verdi: "Vallahi, onun sözünde acayip bir tatlılık var. Sanki kökü hurma ağacıdır, dallarında hurma taneleri sarkıyor. O sözler hakkında eğer bu tür bir şey söylerseniz, söylediğinizin asılsız olduğu mutlaka anlaşılır. Onun hakkında söyleyebileceğiniz en kabul edilebilir şey onun sihirbaz olduğudur. "Onun getirdiği sözler evladı babasından, kardeşi kardeşten, karıyı kocadan ve insanları aşiretlerinden ayıran büyüleyici sözlerdir" dersiniz. Bunun üzerine Yüce Allah, Velîd b. el-Muğîre hakkında: *"Tek olarak yaratıp kendisine bol bol mal, çevresinde bulunan oğullar verdiğim ve nimetleri yaydıkça yaydığım o kimseyi Bana bırak...."*[1] âyetlerini indirdi.[2]

"Delâilu'n-Nübüvve" adlı kitabın sekizinci cildinde, bu hadisi, Nadr b. el-Hâris, Utbe b. Rabîa ve başkalarının Kur'ân'ı dinleyince ne dediklerinden, onun gibisini işitmediklerini itiraf etmelerinden bahseden diğer rivayetlerle beraber zikrettik.

Kur'ân'ın, icazını gösteren iki yönü daha vardır: bunlardan biri gaybden haber vermesidir. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurur: *"Puta tapanlar hoşlanmasa da, dinini bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamber'ini doğru yol ve hak dinle gönderen Allah'tır."*[3], *"Allah, içinizden inanıp yararlı iş işleyenlere, onlardan öncekileri halef kıldığı gibi, onları da yeryüzüne halef kılacağına, onlar için beğendiği dini temelli yerleştireceğine, korkularını güvene çevireceğine dair söz vermiştir."*[4], *"Onlar bu yenilgilerinden bir kaç yıl sonra galip geleceklerdir."*[5] Bundan başka Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) vaad etmiş olduğu kendi zamanında ve vefatından sonra gerçekleşecek olan fetihler de vardır. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) dedikleri de gerçekleşmiştir.

---

[1] Müddessir Sur. 11-26

[2] İsnâdı sahihtir ve Hâkim'in hocası dışındaki ravileri de güvenilirdir. Hâkim, *Müstedrek* (2/506-507 "sahîh"). 6-

[3] Tevbe Sur. 33

[4] Nûr Sur. 55

[5] Rûm Sur. 4

Bilindiği gibi Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) yıldızlara bakıp yorum yapmayı ve kahinliği bilmezdi. Bu işi yapanlarla da beraberliği yoktu.

Kur'ân'ın icazının ikinci yönü de geçmiş kavimlerden haber vermesidir. Haber verdiği kıssalar o zamanki Ehl-i Kitabın elindeki bilgilerle aynıydı. Bilindiği gibi Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ümmiydi ve okumayı ve yazmayı bilmezdi. Kitab ehliyle de onlardan bir şey öğrenmek için oturmamıştır. Bazıları, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bir insanın öğrettiğini iddia edince Yüce Allah onlara: *"Kast ettikleri kimsenin dili yabancıdır, Kur'ân ise fasih Arapça'dır"*[1] şeklinde cevap vermiştir.[2]

١٣٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ فِي التَّفْسِيرِ، أخبرنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَسَنِ الْقَاضِي، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحُسَيْنِ، حدثنا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ، حدثنا وَرْقَاءُ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: " قَالَتْ قُرَيْشٌ: إِنَّمَا يُعَلِّمُ مُحَمَّدًا عَبْدٌ لِابن الْحَضْرَمِيِّ رُومِيٌّ، وَكَانَ صَاحِبَ كُتُبٍ يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ﴾ [النحل: ١٠٣]- أَيْ يَتَكَلَّمُ بِالرُّومِيَّةِ - ﴿وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ﴾ [النحل: ١٠٣] " أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ فِي كِتَابِ الْمُسْتَدْرَكِ فَقَالَ: عَنْ مُجَاهِدٌ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ

135- Mücâhid der ki: Kureyşliler: "Muhammed'e bunları İbnu'l-Hadramî er-Rûmî'nin bir kölesi öğretiyor" dediler. Bu köle kitapları olan biriydi. Bunun üzerine Allah: *"Kast ettikleri kimsenin dili yabancıdır* (Rumcadır)*, Kur'ân ise fasih Arapça'dır"*[3] buyurdu.[4]

Ebû Abdullah el-Hâfız, *Müstedrek*'te aynı rivayeti, Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'tan yapmıştır.

---

[1] Nahl Sur. 103

[2] İsnâdı zayıftır.

[3] Nahl Sur. 103

[4] İsnâdı zayıftır.

١٣٦ - وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ، حدثنا وَرْقَاءُ، عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ مُسْلِمِ بْنِ الْحَضْرَمِيِّ قَالَ: " كَانَ لَنَا غُلَامَانِ نَصْرَانِيَّانِ مِنْ أَهْلِ عَيْنِ التَّمْرِ ويُسَمَّى أَحَدُهُمَا: يَسَارٌ، وَالْآخَرُ: جَبْرٌ، وكانا صيقلين وَكَانَا يَقْرَآنِ كِتَابًا لَهُمَا، فَرُبَّمَا مَرَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَامَ عَلَيْهِمَا، فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ: إِنَّمَا يَتَعَلَّمُ مُحَمَّدٌ ﷺ مِنْهُمَا فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ هَذِهِ الْآيَةَ " وَزَعَمَ الْكَلْبِيُّ فِيمَا رَوَى عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا " أَنَّهُمَا كَانَا أَسْلَمَا، فَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَأْتِيهِمَا فَيُحَدِّثُهُمَا، وَيُعَلِّمُهُمَا، وَكَانَا يَقْرَآنِ كِتَابَيهُمَا بِالْعِبْرَانِيَّةِ "

136- Ubeydullah b. Müslim b. el-Hadramî der ki: Aynu't-Temr'den olan Hıristiyan iki kölemiz vardı. Bunlardan birinin adı Yesâr, diğerinin adı ise Cabr'dı. Bunların ikisi de kılıç yaparlardı ve okudukları bir kitapları vardı. Bazen Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) oradan geçerken yanlarında dururdu. Müşrikler: "Muhammed, bunlardan öğreniyor" deyince, Yüce Allah bu âyeti indirdi.[1]

Kelbî, Ebû Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan olan rivayetinde şöyle dedi: Bu iki köle Müslüman olmuşlardı ve Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yanlarına gidip onlarla konuşup İslam'ı öğretirdi. Onlar kitaplarını İbranice okurlardı.

Beyhakî der ki: Bu tür zayıf rivayetlere tutunan, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) boş bir şeyle ithamına sebep olmuş olur. Eğer bizim söylediğimiz şeylerden biriyle Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) itham edecek olsalardı ederlerdi ve bu fırsatı kaçırmazlardı. Başarı Allah'tandır.

Halîmî, Allah'ın Kitab'ındaki çeşitli ilimlere ve bunların icazına işaret ettikten sonra şöyle dedi: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Kur'ân'dan başka büyük mucizeleri vardır. Ağacı çağırınca gelmesi, zehirli koyun budunun koşuşması, az olan yemeğin artıp birçok kişiye yetmesi, parmaklarının arasından suyun çıkması ve birçok kişinin bu sudan abdest olması, hurma kütüğünün inlemesi, bildirmiş olduğu gaybî birçok şey ve daha başka şeyler.

---

[1] Ahmed b. Abdilcebbâr sebebiyle senedi zayıftır. Müslim (3/2306-2309).

Bütün bunlardan başka, Allah'ın onun için iki şeyi bir araya getirmiş olması delil olarak yeterlidir:

Bunlardan biri, insanlara ve cinlere gönderilmesidir. Diğeri ise peygamberlerin hepsinde bulunan peygamberlik mührüdür. Bu mührün peygamberlik işareti olduğu nesiller boyu bilinmekteydi. Yarattıklarına olan merhametinden dolayı Allah'a Ona layık şekilde hamd ederiz.

Halîmî kâhinlerin özelliklerinden ve cinlerin (meleklerin sözlerini) gizlice dinlemesinden de bahsetmiştir.

Delâil adlı kitapta, kahinlerle ilgili rivayetleri, cinlerin Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) tasdik etmelerinden ve dostlarının da iman etmelerine vesile olduklarından bahsetmiştik. Cinlerin müminlerinin dostlarına yalan söylemesi veya Allah adına yalan söyleyenin peşinden gitmesini söylemesi mümkün değildir. Kafir olan cinlerin de dostlarına iman etmelerini söylemeleri mümkün değildir. Cinlerden iman edenlerin, insanlardan olan dostlarına doğru söylemeleri ve imanlarına vesile olmaları Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hak peygamber olduğuna delildir.

١٣٧ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أخبرنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا عُبَيْدُ بْنُ شَرِيكٍ، حدثنا يَحْيَى هُوَ ابْنُ بُكَيْرٍ، حدثنا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَنَّهُ قَالَ: قَالَ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيِّبِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: " بُعِثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ، وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ، وَبَيْنَما أَنَا نَائِمٌ أُتِيتُ بِمَفَاتِيحِ خَزَائِنِ الْأَرْضِ فَوُضِعَتْ فِي يَدِي " قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: " فَذَهَبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَنْتُمْ تَنْتَثِلُونَهَا " قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: " وَبَلَغَنِي أَنَّ جَوَامِعَ الْكَلِمِ أَنَّ اللهَ تَعَالَى جَمَعَ لَهُ الْأُمُورَ الْكَبِيرَةَ الَّتِي كَانَتْ تُكْتَبُ فِي الْكُتُبِ قَبْلَهُ فِي الْأَمْرِ الْوَاحِدِ وَالْأَمْرَيْنِ أَوْ نَحْوَ ذَلِكَ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ وَأَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ، مِنْ حَدِيثِ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ

137- Ebû Hureyre, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu işittiğini söyledi: "*Ben Cevâmi'u'l-Kelim ile gönderildim. Düşmanlarıma korku verme özelliği ile bana yardım edildi. Ben uykudayken yeryüzü hazinelerinin*

anahtarları getirilip ellerime bırakıldı." Ebû Hureyre der ki: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) vefat etti, siz hâlâ dünyalık toplamakla meşgulsünüz."[1]

İbn Şihâb der ki: Bana bildirildiğine göre Cevâmi'u'l-Kelim'in mânâsı, Yüce Allah'ın, daha önceki kitaplarda yazılı olan büyük olayları kendisine bildirmesidir.

Buhâri, *Sahîh*'te İbn Bukeyr'den, Müslim ise Yûnus'tan, her ikisi de İbn Şihâb'dan naklettiler.

١٣٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْمُحَمَّدَ آبَادِيُّ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ السَّدُوسِيُّ، حدثنا عَاصِمُ بْنُ عَلِيٍّ، حدثنا جُوَيْرِيَةُ بْنُ بَشِيرٍ الْهُجَيْمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ، قَرَأَ يَوْمًا هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ﴾ [النحل: ٩٠] إِلَى آخِرِهَا ثُمَّ وَقَفَ فَقَالَ: " إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ جَمَعَ لَكُمُ الْخَيْرَ كُلَّهُ، وَالشَّرَّ كُلَّهُ فِي آيَةٍ وَاحِدَةٍ فَوَاللهِ مَا تَرَكَ الْعَدْلُ، وَالْإِحْسَانُ مِنْ طَاعَةِ اللهِ شَيْئًا إِلَّا جَمَعَهُ، وَلَا تَرَكَ الْفَحْشَاءُ، وَالْمُنْكَرُ وَالْبَغْيُ، مِنْ مَعْصِيَةِ اللهِ شَيْئًا إِلَّا جَمَعَهُ "

138- Cuveyriye b. Beşîr el-Cuheymî der ki: Bir gün Hasan'ın, *"Allah şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara bakmayı emreder; hayâsızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir"*[2] âyetini okuduktan sonra şöyle dediğini işittim: "Allah size bütün iyilikleri ve kötülükleri bir âyette topladı. Vallahi, adalet ve ihsan, Allah'a itaat olan her şeyi içine alır. Hayâsızlık, fenalık ve haddi aşmak ta bütün kötülükleri içine alır."[3]

---

[1] İsnâdı sahihtir. Nesâi (3/6).

[2] Nahl Sur. 90

[3] İsnâdı hasendir. Bak: Suyûti, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (5/160).

الثَّالِثُ مِنْ شُعَبِ الْإِيمَانِ، وَهُوَ بَابٌ فِي الْإِيمَانِ بِالْمَلَائِكَةِ

3. Şube

Meleklere İman

Meleklere imanın değişik mânâları vardır: Birincisi varlıklarına iman etmektir.

İkincisi, onları oldukları gibi tanımlamak ve Allah'ın kulları olduklarını, Allah'ın onları insan ve cinler gibi yarattığını, memur ve mükellef olduklarını, ancak Allah'ın kendileri için takdir ettiğine güçlerinin yeteceğini, ölümün onlar için de geçerli olduğunu, ancak Allah'ın onlara uzun bir ömür verdiğini, o zaman gelmeden ölmeyeceklerini, onların, Allah'a ortak koşacak şekilde vasfedilemeyeceklerini, öncekilerin iddia ettikleri gibi meleklere ilahlık isnad edilemeyeceğine iman etmektir.

Üçüncüsü ise onlardan bazılarının, Allah tarafından insanlara gönderilen elçiler olduğuna, bazı melekleri de diğer meleklere gönderebileceğine iman etmektir. Bundan sonra Arş'ı taşıyan meleklerin var olduğuna, bazılarının saf saf dizilen melekler olduğuna, bazılarının Cennet bekçileri, bazılarının cehennem bekçileri, bazılarının amelleri yazan, bazıları bulutları süren melekler olduğuna inanmak gelir. Kur'ân'da bütün bu sınıflardan veya birçoğundan bahsedilmiştir. Allah onlara imanla ilgili olarak: *"Peygamber ve inananlar, ona Rabbi'nden indirilene inandı. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı"*[1] buyurmuştur.

فَصْلٌ فِي مَعْرِفَةِ الْمَلَائِكَةِ

Melekleri Tanımak

Halîmî der ki: İnsanlardan bazıları, canlı, akıllı ve konuşan varlıkların iki sınıf olduğunu ve bunların insanlar ve cinler olduğunu söyledi. Bu sınıflardan her biri de iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayrılır. İnsanların iyilerine ebrâr denir. Bunlar da peygamber olanlar ve olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılırlar.

---

[1] Bakara Sur. 285

İnsanların kötülerine ise facirler denir. Bunlar da kafir olanlar ve olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılır.

Cinlerin iyilerine melekler denir. Bunlar da peygamber olanlar ve olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Bunların kötülerine şeytan denir. Bu isim kötülükte onlara benzeyen insanların kötüleri için de kullanılır.

Bu taksime göre cinlerden bazıları yeryüzünde ikamet ederken bazısı semadadır. Semada olanlara Meleu'l-A'lâ ve melekler denir. Yeryüzünde olanlara ise cin denir. Bunlar da iyi ve kötü, mümin ve kafir olarak kısımlara ayrılırlar. Meleu'l-A'lâ'ya melekler denmesinin sebebi velayet denilen risalet işiyle görevli olmalarındandır.

Ancak insanların çoğu melek sözünün Melik'ten türediğini söyler. Melâike'nin tekilinin, yeryüzüne gönderilmek üzere elçilik için seçilmiş ve bu sebeple semada ikamet eden mânâsında, malik olduğu söylenir.

Bu görüşü savunanlar, Yüce Allah'ın meleklere Hz. Âdem'e secde etmelerini emretmesini delil gösterirler. İblis dışında bütün melekler secde etmişlerdi. Eğer İblis meleklerden olmasaydı, onlardan istisna edilmezdi. Allah başka bir âyette: *"İblis'ten başka hepsi secde etmişti. O, cinlerden idi. Rabbinin buyruğu dışına çıktı"*[1] buyurmaktadır. Âyet secde etmekle emrolunanların aynı sınıftan olduğunu, İblis isyan edip lanetlenince yeryüzünde ikamet eden cinlerden olduğunu açıklar.

Yine Yüce Allah: "Melekler Allah'ın kızlarıdır" diyenlerle ilgili olarak: *"Allah'la cinler (melekler) arasında da bir soy bağı icad ettiler"*[2] buyurmuştur. Bu da meleklerin cinlerden olduğunu gösterir. Âyette geçen: "Allah'la cinler (melekler) arasında da bir soy bağı icad ettiler" sözü, müşriklerin, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söylemelerine cevaptır. Allah bundan yücedir.

İnsanlar görünür, cinler ise görünmezler. Melekler de görünmezler. Allah mahlukatı vasfederken: *"O, insanı pişmiş çamur gibi kuru balçıktan yaratmıştır. Cinleri de yalın bir alevden yaratmıştır"*[3] buyurdu. Eğer

---

[1] Kehf Sur. 50

[2] Sâffât Sur. 158

[3] Rahmân Sur. 14-15

melekler üçüncü bir sınıf olsaydı, mahlukatın üstünlerini bırakıp sadece diğer iki sınıfın yaratılışıyla nefsini övmezdi.

Bu görüşe katılmayanlar ise şöyle dediler: Yeryüzü sakinleri insanlar ve cinler olmak üzere ikiye ayrılır. Bu sınıfa girmeyenler görünse bile insan ve cin sınıfına giremez. Meleklerin cinlerden olmadığının delili ise şudur: Allah meleklere Hz. Âdem'e secde etmelerini emredince İblis dışında hepsi secde etti. Allah onun melekler gibi secde etmemesinin sebebini de: *"İblis'ten başka hepsi secde etmişti. O, cinlerden idi. Rabbinin buyruğu dışına çıktı"*[1] şeklinde açıklamıştır. Eğer hepsi cin olsalardı, hepsi de secde etmezlerdi. Ancak sadece İblis cinlerdendi ve bu özelliği kendisini secdeden alıkoydu. Bu da meleklerin de cinlerin de hayırlı olduğunu, ancak farklı türler olduğunu gösterir. İblis'in, meleklere verilen secde emrine dahil olması, Allah'ın ona, güzel ibadet etmesi sebebiyle meleklerle beraber kalmasına izin verdiği içindir. Bu sebeple meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesi emredilince, o da bu hitaba dahil oldu. Ancak o cibilliyetiyle meleklerden ayrıydı ve bu sebeple itaat konusunda onlarla aynı şeyi yapmadı. Bu sebeple Allah: *"İblis'ten başka hepsi secde etmişti. O, cinlerden idi. Rabbinin buyruğu dışına çıktı"*[2] buyurdu.

"Allah'la cinler (melekler) arasında da bir soy bağı icad ettiler"[3] buyruğundan kastedilen ise, müşriklerin putları ilah kabul etmeleri ve onlara Allah'ın kızları demeleri, onlara taparak Allah'a yaklaşmaya çalışmaları olabilir. Cinlerin şeytanları bu putların içine girip insanlarla konuşuyorlardı. Bu sebeple onlar da bu sözlerin Allah'ın sözü olduğunu zannediyorlardı. Bunun üzerine Allah: *"Allah'la cinler (melekler) arasında da bir soy bağı icad ettiler"*[4] buyurdu. Çünkü onlar, putların içindeki cinlerin kendileriyle konuşması sebebiyle, onları ilah kabul ediyor ve Allah'ın kızları olduklarını iddia ediyorlardı.

---

[1] Kehf Sur. 50

[2] Kehf Sur. 50

[3] Sâffât Sur. 158

[4] Sâffât Sur. 158

١٣٩ - قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى: وَقَدْ أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ فِي تَفْسِيرِ هَذِهِ الْآيَةِ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَسَنِ الْقَاضِي، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحُسَيْنِ، حدثنا آدَمُ، حدثنا وَرْقَاءُ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَجَعَلُوا بَيْنَهُ، وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا﴾ [سورة: الصافات، آية رقم: ١٥٨] قَالَ: " قَالَ كُفَّارُ قُرَيْشٍ: الْمَلَائِكَةُ بَنَاتُ اللهِ تَعَالَى، فَقَالَ لَهُمْ: أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَمَنْ أُمَّهَاتُهُمْ؟ فَقَالُوا: بَنَاتُ سَرَوَاتِ الْجِنِّ، فَقَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ﴾ [سورة: الصافات، آية رقم: ١٥٨] يَقُولُ: إِنَّهَا سَتَحْضُرُ الْحِسَابَ "، قَالَ: " وَالْجِنَّةُ هِيَ الْمَلَائِكَةُ " وَرُوِّينَا، عنْ قَتَادَةَ أَنَّهُ قَالَ: " جَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ بَنَاتَ اللهِ مِنَ الْجِنِّ، وَكَذَبَ أَعْدَاءُ اللهِ "، وَعَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ قَالَ: " قَالَتِ الْيَهُودُ إِنَّ اللهَ صَاهَرَ الْجِنَّ، فَخَرَجَتِ الْمَلَائِكَةُ "

139- İbn Ebî Necîh'in bildirdiğine göre Mücâhid: *"Allah'la cinler (melekler) arasında da bir soy bağı icad ettiler"*[1] âyetiyle ilgili olarak şöyle dedi: "Kureyş kafirleri: «Melekler Allah'ın kızlarıdır» diyorlardı. Ebû Bekr onlara: "Peki anneleri kimdir?" diye sorunca: "Cinlerin ileri gelenlerinin kızlarıdır" cevabını verdiler. Âyette kastedilen cinler meleklerdir.[2]

Katâde'den bize bildirildiğine göre: "Onlar, melekleri, Allah'ın cinlerden olan kızları olarak saydılar. Allah'ın düşmanları yalan söylüyorlar" demiştir. Ebû İmrân el-Cevnî ise: "Yahudiler, Allah'ın cinlerin damadı olduğunu bundan da meleklerin doğduğunu söylediler" demiştir.

١٤٠ - وَرُوِّينَا، عَنِ الْكَلْبِيِّ أَنَّهُ قَالَ: " يَقُولُ ذَلِكَ لِقَوْلِهِمِ الْمَلَائِكَةُ بَنَاتُ اللهِ يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ﴾ [الصافات: ١٥٨] مُحْضَرُونَ النَّارَ الَّذِينَ قَالُوا الْمَلَائِكَةُ بَنَاتُ اللهِ، قال وَيُقَالُ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي الزَّنَادِقَةِ، وَذَلِكَ أَنَّهُمْ قَالُوا: خَلَقَ اللهُ النَّاسَ، وَالدَّوَابَّ، وَالْأَنْعَامَ، فَقَالَ: إِبْلِيسُ

---

[1] Sâffât Sur. 158

[2] İsnâdı zayıftır. Taberî, *Tefsir* (23/108) Bak: Suyûti, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (7/133).

لَأَخْلُقَنَّ خَلْقًا أَضُرُّهُمْ به فَخَلَقَ الْحَيَّاتِ وَالْعَقَارِبَ وَالسِّبَاعَ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿وَجَعَلُوا بَيْنَهُ، وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا﴾ [الصافات: ١٥٨] قَالُوا: هُوَ إِبْلِيسُ أَخْزَاهُ اللهُ تَعَالَى الله عَمَّا يُشْرِكُونَ "

أَخْبَرَنَاهُ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدَّهَّانُ، أخبرنا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ هَارُونَ، أخبرنا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ نَصْرٍ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ بِلَالٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ مَرْوَانَ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فَذَكَرَهُ

140- Kelbî'den bize bildirildiğine göre şöyle dedi: Allah, Müşriklerin, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söylemesiyle ilgili olarak: ***"And olsun ki, cinler de, kendilerinin (bunu söyleyenlerin) hesap yerine götürüleceklerini bilirler"***[1] buyurdu. Yani, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söyleyenler cehenneme götürüleceklerdir. Bu âyetin zındıklar hakkında indiği söylenmiştir. Onlar şöyle dediler: "Allah insanları, canlıları ve hayvanları yaratınca İblis: "Ben onlara zarar verecek bir şey yaratacağım" deyip yılanları, akrepleri ve yırtıcı hayvanları yarattı. Allah'ın: ***"Allah'la cinler arasında da bir soy bağı icad ettiler"***[2] âyeti buna işaret etmektedir. Onlar bu kişinin İblis olduğunu söylediler. Allah onu rahmetinden uzaklaştırsın.[3]

Halîmî der ki: ***"O, insanı pişmiş çamur gibi kuru balçıktan yaratmıştır. Cinleri de yalın bir alevden yaratmıştır"***[4] âyeti, insanın ve cinlerin daha önce yaratılmış bir şeyden meydana getirildiğini açıklar. Melekler bu sınıfa girmez; çünkü onlar yoktan var edilmişlerdir. Allah onlara: "Ol!" deyince olmuşlardır. Cinlerin ve insanların yaratıldığı madde; toprak, su, ateş ve havadır Allah "Ol!" deyince (insanlar ve cinler bunlardan) olmuşlardır. Meleklerin yaratılması cinlerin ve insanların yaratılması gibidir; ancak aynısı değildir. Bu sebeple onlarla zikredilmemişlerdir. Allah en doğrusunu bilir.

---

[1] Saffât Sur. 158

[2] Sâffât Sur. 158

[3] İsnâdı zayıftır.

[4] Rahmân Sur. 15

Beyhakî der ki: "Hz. Âişe'nin hadisine göre melekler, cinlerin dışında bir sınıftır."↓

١٤١ - وَذَلِكَ فيمَا أَخْبَرَنَا السَّيِّدُ أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْعَلَوِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو حَامِدِ بْنُ الشَّرْقِيِّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، وَأَبُو الْأَزْهَرِ، وَحِمْدَانُ السُّلَمِيُّ قَالُوا: حدثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حدثنا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " خُلِقَتِ الْمَلَائِكَةُ مِنْ نُورٍ، وَخُلِقَ الْجَانُّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ، وَخُلِقَ آدَمُ مِمَّا وُصِفَ لَكُمْ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ رَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ "

141- Hz. Âişe'nin bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Melekler nurdan, cinler ise yalın alevden yaratılmıştır. Hz. Âdem ise size bildirilen şeyden yaratıldı."*[1]

Müslim bu hadisi Muhammed b. Râfi' kanalıyla Abdürrezzâk'tan nakletti.

Meleklerin yaratıldığı nur, ateşin saçtığı ışıktan başka bir şeydir. Allah en doğrusunu bilir.

١٤٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أخبرنا أَبُو بَكْرٍ الْقَطَّانُ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحَارِثِ الْبَغْدَادِيُّ، حدثنا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، حدثنا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ شَرِيكِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي نَمِرٍ، عَنْ صَالِحٍ مَوْلَى التَّوْأَمَةِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: " إِنَّ مِنَ الْمَلَائِكَةِ قَبِيلَةً يُقَالُ: لَهَا الْجِنُّ، وَكَانَ إِبْلِيسُ مِنْهَا، وَكَانَ يَسُوسُ مِمَّا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، فَسَخِطَ اللهُ عَلَيْهِ فَمَسَخَهُ شَيْطَانًا رَجِيمًا "

142- İbn Abbâs der ki: "Meleklerden, kendilerine cin denilen bir topluluk vardır ve İblis bunlardandı ve semayla yeryüzü arasında olanları idare ederdi. Allah ona öfkelenip kovulmuş şeytana çevirdi."[1]

[1] İsnâdı sahihtir. Ahmed (6/168); İbn Mende, *Kitabu't-Tevhid* (208) ve Abdurrezzâk (11/425).

Beyhakî der ki: Eğer bu rivayet sahihse, meleklerden bu topluluğun, isim olarak diğer meleklerden ayrı olduğunu gösterir. Mukâtil b. Süleymân der ki: İblis ve bu melekler dumansız ateşten yaratıldılar. Bunlar cennetin bekçileriydi ve başları da İblis'ti. Yeryüzünde ikamet eden cinler birbirleriyle savaşınca dünya semasındakiler yeryüzüne indiler. İşte Allah onlara: *"Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim"*[2] diye vahyetti.

Kelbî der ki: Bunlar cennetin bekçileriydi. Bu sebeple onlara cin denilmiştir ve bu isim cennet'ten türemiştir. Cennetin anahtarları İblis'teydi ve Allah onu yalın alevden yaratmıştı. Bu, dumanı olmayan bir ateşti. Cinler birbirleriyle savaşınca Allah meleklerden bir orduyla İblis'i yeryüzüne gönderdi. İblis ordusuyla bu cinleri denizdeki adalara sürdü ve İblis'le yanındakiler yeryüzüne yerleştiler. Allah onlara: *"Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim"*[3] diye vahyetti. Bu âyette kastedilenler semadaki melekler değil, bunlardır.

Beyhakî der ki: Bu bahsedilenler yalın ateşten yaratılmışsa, Kelbî'nin de dediği gibi bu sebeple veya huy olarak da İblis'e benzedikleri için onlara cin denilmiş olabilir. Diğer melekler ise Hz. Âişe'nin hadisinde belirtildiği gibi nurdan yaratılmıştır. *"Allah'la cinler arasında da bir soy bağı icad ettiler"*[4] âyetinden kastedilenin, diğer meleklerden ayrı olan bu topluluk olması muhtemeldir.

Halîmî der ki: Cinlerin meleklerden ayrı olduğunu gösteren bir delil de şudur: Allah, kıyamet günü meleklere müşrikleri soracağını ve: *"Bunlar mı size tapıyordu?"*[5] diyeceğini, meleklerin de: *"Haşa, bizim dostumuz onlar değil, Sensin. Hayır; onlar bize değil cinlere tapıyorlardı, çoğu onlara inanıyorlardı"*[6] cevabını vereceğini haber vermiştir. Bu da meleklerin cinlerden ayrı olduğunu gösterir.

---

[1] İsnâdı hasendir. Taberî, *Tefsir* (1/226) Bak: Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (5/401).

[2] Bakara Sur. 30

[3] Bakara Sur. 30

[4] Sâffât Sur. 158

[5] Sebe Sur. 40

[6] Sebe Sur. 41

Beyhakî der ki: Bu âyette kastedilen meleklerin, cin olarak adlandırılmayan ve Meleu'l-A'lâ'da olanlar olması da muhtemeldir. Allah en doğrusunu bilir.

١٤٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أخبرنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حدثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حدثنا مَعْمَرٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللهِ الْأَصَمِّ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: " إِنَّ نَارَكُمْ هَذِهِ الَّتِي تُوقِدُونَ لَجُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءٍ مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ وَأَنَّ السَّمُومَ الْحَارَّ الَّتِي خَلَقَ اللهُ تَعَالَى مِنْهَا الْجَانَّ لَجُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءًا مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ "

143- İbn Mes'ûd der ki: "Sizin yaktığınız şu ateşiniz, cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır. Allah'ın cinleri yarattığı semûm ateşi de, cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır."[1]

١٤٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَمْرِو بْنُ السَّمَّاكِ، حدثنا حَنْبَلُ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حدثنا عَبَّادٌ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ حُسَيْنٍ، عَنْ يَعْلَى بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: " كَانَ اسْمُ إِبْلِيسَ عَزَازِيلَ، وَكَانَ مِنْ أَشْرَافِ الْمَلَائِكَةِ مِنْ ذَوِي الْأَرْبَعَةِ الْأَجْنِحَةِ، ثُمَّ أَبْلَسَ بَعْدُ"

144- İbn Abbâs der ki: "İblis'in adı Azâzîl idi, meleklerin en şereflilerindendi. O, dört kanatlı bir melekti, bundan sonra ise, bunlardan mahrum bırakıldı."[2]

١٤٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى، قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، حدثنا وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: " كَانَ إِبْلِيسُ مِنْ خُزَّانِ الْجَنَّةِ، وَكَانَ يُدَبِّرُ أَمْرَ السَمَاءِ الدُّنْيَا "

---

[1] Senedinde tanımadığım vardır. Taberî, *Tefsir* (14/30).

[2] Ravileri güvenilirdir. İbn Kesîr, *Tefsir* (1/77) Bak: Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (1/123).

145- İbn Abbâs der ki: "İblis cennet bekçilerindendi ve dünya semasının işlerinden sorumluydu."[1]

١٤٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ، حدثنا السَّرِيُّ بْنُ يَحْيَى، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ زُفَرَ، حدثنا يَعْقُوبُ الْقُمِّيُّ، عَنْ جَعْفَرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ فِي قَوْلِهِ: ﴿كَانَ مِنَ الْجِنِّ﴾ [الكهف: ٥٠] قَالَ: " كَانَ مِنَ الْجَنَّانِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْجَنَّةِ "

146- Saîd b. Cübeyr: *"O, cinlerden idi"*[2] buyruğunu açıklarken: "Cennette görevli olan cinlerdendi" demiştir.[3]

Halîmî der ki: Meleklere, (râ harfinin ötre olarak okunuşuyla) Rûhaniler denir. Allah Cibrîl'i Ruhu'l-Emîn ve Ruhu'l-Kudüs olarak adlandırmış ve: *"Ruh ve meleklerin dizi dizi durdukları gün..."*[4] buyurmuştur. Âyetteki Ruh'un Cibril olduğu söylenmiştir. Yine Ruh'un, Cibril dışında büyük bir melek olduğunu, onun bir safta, diğer meleklerin bir safta durduğu söylenir. Bu görüşte olan Ruh'un cevher olduğunu söylemiştir. Allah'ın ruhlar yaratıp onları cisim yapması, yine konuşan olarak yaratması da mümkündür. Meleklerin cisminin, Hz. İsa'nın (babasız) yaratılması, Hz. Salih'in devesinin yaratılması gibi de olabilir. Bazıları meleklerin (râ harfinin üstün okunuşuyla) Ravhânî olduğunu söylemiştir. Yani binalara ve gölgelere mahsur değildirler. Yine rahmet meleklerinin Ruhâni, azab meleklerinin de Kerîbiyyûn olduğu söylenir. Bu isimlerden biri zorluktan türemişken, diğeri ruhtan türemiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Vehb b. Münebbih: "Kerûbiler yedinci semada ikamet edip hıçkırarak ağlarlar" demiştir. *el-Esmâ ve's-Sifât* adlı kitabımızda Ruh'un ve ruh adı verilen meleğin tefsirinde bu konuda söylenenler zikredilmiştir. Eskiden ve yeni olan birçok kişi melekler ve insanlardan hangisinin daha üstün olduğu konusunda görüş bildirmiştir. Bazısı beşerden olan peygamberlerin, meleklerden olan

---

[1] İsnâdı zayıftır. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (1/124).

[2] Kehf Sur. 50

[3] Senedinde bir mahzur yoktur. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (5/402).

[4] Nebe Sur. 38

elçilerden üstün olduğunu, insanlardan olan velilerin, velilerden olan meleklerden daha üstün olduğunu söylerken, bazıları da Mele-i A'lâ'da olanların yeryüzünde ikamet edenlerden daha üstün olduğunu söylemiştir. İki görüşün de kendine göre isabetli yönü vardır.

١٤٧ - وَقَدْ أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أخبرنا أَبُو حَامِدِ بْنُ بِلَالٍ، حدثنا أَبُو زُرْعَةَ الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، حدثنا عَبْدُ رَبِّهِ بْنُ صَالِحٍ الْقُرَشِيُّ، حدثنا عُرْوَةُ بْنُ رُوَيْمٍ، عَنِ الْأَنْصَارِيِّ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: " لَمَّا خَلَقَ اللهُ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَذُرِّيَّتَهُ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ: يَا رَبُّ خَلَقْتَهُمْ يَأْكُلُونَ وَيَشْرَبُونَ، وَيَنْكِحُونَ وَيَرْكَبُونَ فَاجْعَلْ لَهُمُ الدُّنْيَا، وَلَنَا الْآخِرَةَ، فَقَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: لَا أَجْعَلُ مَنْ خَلَقْتُهُ بِيَدَيَّ، وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي كَمَنْ قُلْتُ لَهُ كُنْ فَكَانَ "

147- Urve b. Ruveym'in Ensâr'dan bir kişiden bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Allah Hz. Âdem ve zürriyetini yaratınca melekler: «Ey Rabbimiz! Onları yiyen, içen, evlenen ve binen kişiler olarak yarattın. Dünyayı onlara, âhireti de bize ver» dediler. Bunun üzerine Allah onlara şöyle dedi: "Ellerimle yarattığım ve ona ruhumdan üflediğim kişiyi: «Ol!» deyip de oluverenler gibi kılmam."*[1]

Beyhakî der ki: Bu hadisi, Hişâm b. Ammâr aynı isnâdla Câbir b. Abdillah el-Ensârî'den nakletmiştir. Meleklerin iki kısım olduğunu söyleyenler, bu hadiste geçen meleklerin, İblis'in de aralarında bulunduğu kısım olduğunu söylemiştir. Allah en doğrusunu bilir.

١٤٨ - وَرُوِّينَا، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَلَّامٍ أَنَّهُ قَالَ: " إِنَّ أَكْرَمَ خَلِيقَةِ اللهِ تَعَالَى عَلَى اللهِ سُبْحَانَهُ أَبُو الْقَاسِمِ ﷺ ". قَالَ بِشْرٌ: قُلْتُ رَحِمَكَ اللهُ: فَأَيْنَ الْمَلَائِكَةُ؟ قَالَ: فَنَظَرَ إِلَيَّ وَضَحِكَ فَقَالَ: " يَا ابْنَ أَخِي، وَهَلْ تَدْرِي مَا الْمَلَائِكَةُ؟ إِنَّمَا الْمَلَائِكَةُ خَلْقٌ كَخَلْقِ الْأَرْضِ، وَخَلْقِ السَّمَاءِ، وَخَلْقِ السَّحَابِ، وَخَلْقِ الْجِبَالِ، وَخَلْقِ الرِّيَاحِ وَسَائِرِ الْخَلَائِقِ، وَإِنَّ أَكْرَمَ الْخَلَائِقِ عَلَى اللهِ تَعَالَى أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "

---

[1] Ravilerde durumunu bilmediğim vardır. Taberî, *Tefsir* (15/126) Bak: Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (5/315).

وَذَكَرَ الْحَدِيثَ أَخْبَرَنَاهُ أَبُو الْحُسَيْنِ الْمُقْرِئُ، أخبرنا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ، حدثنا مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي يَعْقُوبَ، عَنْ بِشْرِ بْنِ شَغَافٍ، عَنِ ابْنِ سَلَّامٍ فَذَكَرَهُ

148- Abdullah b. Selâm'dan bize bildirildiğine göre şöyle dedi: Allah katında yaratılanların en üstünü Ebu'l-Kâsım'dır. Bir kişi: "Peki melekler?" diye sorunca ise Abdullah b. Selâm ona bakıp güldü ve şöyle cevap verdi: "Yeğenim; meleklerin ne olduğunu biliyor musun? Melekler, yerin, semanın, bulutların, dağların, rüzgarların ve diğer mahlukatın yaratılışı gibi yaratılmış bir varlıktır. Allah katında yaratılmışların en üstünü Ebu'l-Kâsım'dır." Abdullah b. Selâm böyle dedikten sonra hadisin devamını aktardı.[1]

١٤٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ السُّكَّرِيُّ بِبَغْدَادَ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ اللهِ التَّرْقُفِيُّ، حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ عِكْرِمَةَ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما يَقُولُ: " إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ فَضَّلَ مُحَمَّدًا ﷺ عَلَى أَهْلِ السَّمَاءِ، وَعَلَى الْأَنْبِيَاءِ ". قَالُوا: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، مَا فَضْلُهُ عَلَى أَهْلِ السَّمَاءِ؟ قَالَ: " لِأَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ لِأَهْلِ السَّمَاءِ: ﴿وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ، فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ﴾ [الأنبياء: ٢٩]، وَقَالَ لِمُحَمَّدٍ ﷺ: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا، لِيَغْفِرَ لَكَ اللهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾ [الفتح: ٢] ". قَالُوا: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، مَا فَضْلُهُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ؟ قَالَ: " لِأَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ﴾ [إبراهيم: ٤] وَقَالَ اللهُ تَعَالَى لِمُحَمَّدٍ ﷺ: ﴿وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا﴾ [النساء:

[1] Eavileri güvenilirdir.

[٧٩] فَأَرْسَلَهُ اللهُ تَعَالَى إِلَى الْإِنْسِ وَالْجِنِّ " وَكَذَلِكَ رَوَاهُ إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحَكَمِ بْنِ أَبَانَ، عَنْ أَبِيهِ وَلَيْسَ بِالْقَوِيِّ.

149- İkrime der ki: İbn Abbâs: "Allah Hz. Muhammed'i (sallallahu aleyhi vesellem) sema ehlinden ve diğer peygamberlerden üstün tutmuştur" deyince: "Ey İbn Abbâs! Sema ehlinden üstünlüğü nedir?" diye sordular. İbn Abbâs şöyle cevap verdi: Çünkü Allah sema ehli için: *"Bunlar içinde kim «Ben, Allah'tan başka bir tanrıyım» derse, işte onu cehennemle cezalandırırız. Zulmedenlerin cezasını böyle veririz"*[1] buyurdu. Hz. Muhammed için ise: *"Doğrusu Biz sana apaçık bir zafer sağlamışızdır. Allah böylece, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar, sana olan nimetini tamamlar, seni doğru yola eriştirir"*[2] buyurdu. Onlar: "Peygamberlere olan üstünlüğü nedir?" diye sorunca ise şöyle cevap verdi: "Çünkü Allah (diğer peygamberler için): *"Kendilerine apaçık anlatabilsin diye, her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik"*[3] buyurdu. Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi vesellem) için ise: *"Seni insanlara peygamber gönderdik"* buyurmuş ve Allah onu insanlara ve cinlere göndermiştir.[4]

İbrâhîm b. el-Hakem b. Ebân, hadisi babasından bu şekilde nakletmiştir ve o da zayıftır. Diğer görüşte olanlar bu görüşe: *"And olsun, eğer Allah'a ortak koşarsan işlerin şüphesiz boşa gider ve hüsranda kalanlardan olursun"*[5] âyetini delil göstermişlerdir. Ancak bazıları şöyle demiştir: "Hitab Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) yapılmıştır, ancak kastedilen başkasıdır. Âyet kendisine hitab etse bile Allah, İbn Abbâs'ın okuduğu âyetle (Fetih Sur. 1-2) onu emniyette kılmıştır."

---

[1] Enbiya Sur. 29

[2] Fetih Sur. 1-2

[3] İbrahim Sur. 4

[4] İsnâdı zayıftır. Bak: Heysemî, *Mecma* (8/258-259) ve Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (5/4)

[5] Zümer Sur. 65

١٥٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، حدثنا أَبُو حَامِدِ بْنُ بِلَالٍ، حدثنا أَبُو الْأَزْهَرِ، حدثنا أَبُو قُتَيْبَةَ، حدثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي الْمُهَزِّمِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: " الْمُؤْمِنُ أَكْرَمُ عَلَى اللهِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ " " كَذَا رَوَاهُ أَبُو الْمُهَزِّمِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ مَوْقُوفًا، وَأَبُو الْمُهَزِّمِ مَتْرُوكٌ "

150- Ebû Hureyre der ki: "Allah katında mümin, meleklerden daha değerlidir."[1]

Ebu'l-Muhezzim, hadisi Ebû Hureyre'den bu şekilde rivayet etmiştir. Ebu'l-Muhezzim metrûktur.

١٥١ - أَخْبَرَنَا الْأُسْتَاذُ أَبُو مَنْصُورٍعَبْدُ الْقَاهِرِ بْنُ طَاهِرٍ مِنْ أَصْلِهِ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْعَمْرَوِيُّ إِمْلَاءً، حدثنا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ حَمُّوَيْهْ بْنِ عَبَّادٍ السَّرَّاجُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، حدثنا عَبْدُ الْغَفَّارِ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ تَمَّامٍ السُّلَمِيُّ، عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ، عَنْ بِشْرِ بْنِ شَغَافٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَا مِنْ شَيْءٍ أَكْرَمُ عَلَى اللهِ مِنِ ابْنِ آدَمَ ". قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ، وَلَا الْمَلَائِكَةُ قَالَ: " الْمَلَائِكَةُ مَجْبُورُونَ بِمَنْزِلَةِ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ " " تَفَرَّدَ بِهِ عُبَيْدُ اللهِ بْنُ تَمَّامٍ، قَالَ الْبُخَارِيُّ: عِنْدَهُ عَجَائِبُ، وَرَوَاهُ غَيْرُهُ، عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ مَوْقُوفًا عَلَى عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو وَهُوَ الصَّحِيحُ "

151- Abdullah b. Amr'ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah katında Âdem oğlundan daha değerlisi yoktur"* buyurunca: "Ey Allah'ın Resûlü! Meleklerde mi?" diye soruldu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Melekler de. Çünkü melekler Güneş ve Ay gibi ibadete mecburdurlar"* buyurdu.[2]

Ubeydullah b. Temmâm bunu rivayette tek kalmıştır. Buhâri bu kişinin tek kanallı rivayetleri olduğunu söylemiştir. Başkası bunu Hâlid el-Hazzâ

[1] İsnâdı zayıftır. İbn Mâce 2/1301-1302 (2721 "merfû").

[2] İsnâdı zayıftır.

kanalıyla Abdullah b. Amr'ın sözü olarak rivayet etmiştir ve sahih olan budur. ↓

١٥٢ - أَخْبَرَنَاهُ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أخبرنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حدثنا ابْنُ أَبِي قُمَاشٍ، حدثنا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ، عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ، عَنْ بِشْرِ بْنِ شَغَافٍ، عَنْ أَبِيهِ - كذا قَالَ - سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَمْرٍو يَقُولُ: " لَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَمَ عَلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنِ ابْنِ آدَمَ ". قُلْتُ: الْمَلَائِكَةُ؟ قَالَ: " أُولَئِكَ بِمَنْزِلَةِ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ أُولَئِكَ مَجْبُورُونَ "

152- Bişr b. Şeğâf, babasından bildiriyor: Abdullah b. Amr: "Allah katında Âdemoğlundan daha değerlisi yoktur" deyince: "Meleklerde mi?" diye sordum. İbn Amr: "Melekler de. Çünkü melekler güneş ve ay gibi ibadete mecburdurlar" cevabını verdi.[1]

١٥٣ - حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ الْأَصْبَهَانِيُّ، أخبرنا أَبُو إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّيْبُلِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ الصَّائِغُ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حدثنا الْحَارِثُ بْنُ عُبَيْدٍ الْأَيَادِيُّ، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " بَيْنَا أَنَا قَاعِدٌ إِذْ جَاءَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَوَكَزَ بَيْنَ كَتِفَيَّ، فَقُمْتُ إِلَى شَجَرَةٍ فِيهَا مِثْلُ وَكْرِي الطَّيْرِ، فَقَعَدْتُ فِي أَحَدِهِمَا، وَقَعَدَتْ فِي الْآخَرِ، فَسَمَّتْ، وَارْتَفَعَتْ حَتَّى إِذَا سَدَّتِ الْخَافِقَيْنِ، وَأَنَا أُقَلِّبُ طَرْفِي، وَلَوْ شِئْتُ أَنْ أَمَسَّ السَّمَاءَ لَمَسَسْتُ فَالْتَفَتُّ، فَإِذَا جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَأَنَّهُ حِلْسٌ لَاطِئٌ فَعَرَفْتُ فَضْلَ عِلْمِهِ بِاللهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيَّ "

وَرَوَاهُ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُطَارِدٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، وَقَالَ ﷺ: " فَوَقَعَ جِبْرِيلُ مَغْشِيًّا عَلَيْهِ كَأَنَّهُ حِلْسٌ، فَعَرَفْتُ فَضْلَ خَشْيَتِهِ، عَلَى خَشْيَتِي، فَأُوحِيَ إِلَيَّ: نَبِيًّا مَلَكًا، أَوْ نَبِيًّا عَبْدًا، أَوْ إِلَى الْجَنَّةِ فَأَوْمَأَ إِلَيَّ جِبْرِيلُ وَهُوَ مُضْطَجِعٌ أَنْ تَوَاضَعْ، فَقُلْتُ: لَا، بَلْ نَبِيًّا عَبْدًا "

---

[1] Ravileri güvenilirdir.

153- Enes b. Mâlik der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Ben otururken Cibril geldi ve iki omuzum arasını dürttü. Kalkıp kuş yuvası gibi iki yuvanın bulunduğu bir ağaca çıktım, yuvalardan birine ben, diğerine Cibril oturdu. Yuva Besmele çekip yükseldi ve ötelerin ötesine kadar gitti. Ben gözümü çevremde dolaştırıyordum. Göğe elimle dokunmak isteseydim dokunurdum. Cibril'e döndüğümde sanki o, bir eğerin atın sırtına yapışması gibi yerinde yapışmıştı, ondan hiç ayrılmıyordu. Onun Allah'ın bilgisi konusundaki üstünlüğünü anladım."*[1]

Bu hadisi Hammâd b. Seleme, Ebû İmrân el-Cevnî kanalıyla Muhammed b. Utârid'den nakletti: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Cibril baygın bir şekilde yere yığılınca onun korkusunun benim korkumdan ne kadar büyük olduğunu anladım. Bunun üzerine bana: «Kral peygamber mi, yoksa kul peygamber mi olmak istersin? Veya cennete mi gitmek istersin?» diye vahyedilince, Cibril yattığı yerden bana tevazu göstermemi işaret etti. Bunun üzerine ben: «Kul peygamber olmayı tercih ederim» dedim."*

١٥٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الزَّاهِدُ الْأَصْبَهَانِيُّ، حدثنا أَبُو السَّرِيِّ مُوسَى بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَبَّادٍ، حدثنا حُبَيْشُ بْنُ مُبَشِّرٍ الْفَقِيهُ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ يَزِيدَ بْنِ هَارُونَ فَذَكَرَ قِصَّةً، ثُمَّ قَالَ يَزِيدُ: حدثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، أَخْبَرَنَا أَبُو عِمْرَانَ الْجَوْنِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَيْرِ بْنِ عُطَارِدِ بْنِ حَاجِبٍ التَّمِيمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " لَمَّا أُسْرِيَ بِي كُنْتُ أَنَا فِي شَجَرَةٍ وَجِبْرِيلُ فِي شَجَرَةٍ فَغَشِيَنَا مِنْ أَمْرِ اللهِ بَعْضُ مَا غَشِيَنَا فَخَرَّ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَغْشِيًّا عَلَيْهِ، وَثَبَتُّ عَلَى أَمْرِي فَعَرَفْتُ فَضْلَ إِيمَانِ جِبْرِيلَ عَلَى إِيمَانِي "

154- Muhammed b. Umeyr b. Utârid b. Hâcib et-Temîmî, babasından bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Miraca çıkarıldığım zaman ben bir ağaçta, Cibril başka bir ağaçtaydı. Allah'ın emrinden takdir edilen şeyle karşılaşınca Cibril baygın düştü. Ben ise olduğum gibi kaldım. Bununla Cibril'in imanının benim imanıma olan üstünlüğünü anladım."*[2]

---

[1] Ravileri güvenilirdir; ancak bazıları eleştirilmiştir. Saîd b. Mansûr (2/268-269) Bak: Heysemî, *Mecma* (1/75).

[2] Senedinde mahzur yoktur.

١٥٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَبُو أُسَامَةَ عَبْدُ اللهِ بْنُ أُسَامَةَ الْكَلْبِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عِمْرَانَ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أَبِيهِ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي لَيْلَى، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: " بَيْنَمَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَمَعَهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ يُنَاجِيهِ، إِذِ انْشَقَّ أُفُقُ السَّمَاءِ فَأَقْبَلَ جِبْرِيلُ يَتَضَاءَلَ، وَيَدْخُلُ بَعْضُهُ فِي بَعْضٍ، وَيَدْنُو مِنَ الْأَرْضِ، فَإِذَا مَلَكٌ قَدْ مَثُلَ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ، إِنَّ رَبَّكَ يُقْرِئُكَ السَّلَامَ، وَيُخَيِّرُكَ بَيْنَ أَنْ تَكُونَ نَبِيًّا مَلِكًا، وَبَيْنَ أَنْ تَكُونَ نَبِيًّا عَبْدًا ". قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " فَأَشَارَ جِبْرِيلُ إِلَيَّ بِيَدِهِ أَنْ تَوَاضَعْ فَعَرَفْتُ أَنَّهُ نَاصِحٌ، فَقُلْتُ: عَبْدًا نَبِيًّا "، فعَرَجَ ذَلِكَ الْمَلَكُ إِلَى السَّمَاءِ، فَقُلْتُ: " يَا جِبْرِيلُ، قَدْ كُنْتَ أَرَدْتُ أَنْ أَسْأَلَكَ عَنْ هَذَا فَرَأَيْتُ مِنْ حَالِكَ مَا شَغَلَنِي عَنِ الْمَسْأَلَةِ، فَمَنْ هَذَا يَا جِبْرِيلُ؟ " قَالَ: هَذَا إِسْرَافِيلُ خَلْقُهُ اللهُ يَوْمَ خَلْقَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ صَافِنًا قَدَمَيْهِ لَا يَرْفَعُ طَرْفَهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الرَّبِّ سَبْعُونَ نُورًا، مَا مِنْهَا نُورٌ يَدْنُو مِنْهُ إِلَّا احْتَرَقَ بَيْنَ يَدَيْهِ اللَّوْحُ الْمَحْفُوظُ، فَإِذَا أَذِنَ اللهُ فِي شَيْءٍ مِنَ السَّمَاءِ، أَوْ فِي الْأَرْضِ ارْتَفَعَ ذَلِكَ اللَّوْحُ يَضْرِبُ جَبِينَهُ، فَيَنْظُرُ فِيهِ فَإِنْ كَانَ مِنْ عَمَلِي أَمَرَنِي بِهِ، وَإِنْ كَانَ مِنْ عَمَلِ مِيكَائِيلَ أَمَرَهُ بِعَمَلِهِ، وَإِنْ كَانَ مِنْ عَمَلِ مَلَكِ الْمَوْتِ أَمَرَهُ بِهِ فقُلْتُ: " يَا جِبْرِيلُ، عَلَى أَيِّ شَيْءٍ أَنْتَ؟ " قَالَ: عَلَى الرِّيَاحِ وَالْجُنُودِ. قُلْتُ: " عَلَى أَيِّ شَيْءٍ مِيكَائِيلُ؟ " قَالَ: عَلَى النَّبَاتِ والقطر. قُلْتُ: " عَلَى أَيِّ شَيْءٍ مَلَكُ الْمَوْتِ؟ " قَالَ: عَلَى قَبْضِ الْأَنْفُسِ، وَمَا ظَنَنْتُ أَنَّهُ هَبَطَ إِلَّا بِقِيَامِ السَّاعَةِ، وَمَا ذَاكَ الَّذِي رَأَيْتَ مِنِّي إِلَّا خَوْفًا مِنْ قِيَامِ السَّاعَةِ "

155- İbn Abbâs der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Cibril ile konuşurken sema açılınca Cibril yere doğru eğilip bükülmeye başladı. Bu sırada bir melek Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) önünde durdu ve: "Ey Muhammed! Rabbin sana selam söylüyor ve kral peygamber olmakla kul peygamber olmak arasında muhayyer bırakıyor" dedi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Cibril eliyle bana tevazu göstermemi işaret edince, bana nasihat ettiğini anladım ve: «Kul peygamber olmayı isterim« dedim. O melek semaya çıkınca ben: «Ey Cibril! Sana bunu soracaktım, ancak durumun beni sormaktan alıkoydu.*

Bu kimdir ey Cibril?» dedim. Cibril şöyle cevap verdi: «İsrafil idi; Allah onu yarattığı gün o Allah'ın huzurunda idi. O, bakışlarını yerden kaldıramaz. Çünkü onunla âlemlerin Rabb'i arasında yetmiş nur bulunmaktadır. O nurların her biri, kendisine yaklaşan her şeyi yakar. İsrafil'in önünde Levh-i Mahfuz bulunmaktadır. Allah, gökteki veya yerdeki herhangi bir şey hakkında ona izin verdiğinde, bu Levh, onun alnının hizasına kadar yükselir. O da Levh'e bakar; eğer bu benimle alakalı bir iş ise, onu bana emreder; Mikail ile ilgili bir şey ise, ona emreder; eğer ölüm meleğinin işi ise, ona emreder» dedi. Ben: «Ey Cibril! Sen neyle görevlisin?» diye sorunca: «Rüzgar ve ordularla» cevabını verdi. Ben: «Mikail neyle görevli?» diye sorunca: «Bitki ve yağmurla» cevabını verdi. Ben: «Ölüm meleği neyle görevli?» diye sorunca: «Canları almakla» cevabını verdi. Onun kıyametten önce ineceğini zannetmiyordum. Benim yere kadar eğilmem, kıyametin kopmasından korkmam sebebiyledir."[1]

"Onunla Rab arasında yetmiş nur vardır" sözüyle, Onunla Rabbin Arş'ı arasını kastetmiş olabilir.

١٥٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُمَحِيُّ بِمَكَّةَ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، حدثنا أَبُو نُعَيْمٍ، حدثنا الْأَعْمَشُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَابِطٍ قَالَ: " يُدَبِّرُ أَمْرَ الدُّنْيَا أَرْبَعَةٌ: جِبْرِيلُ، وَمِيكَائِيلُ، وَمَلَكُ الْمَوْتِ، وَإِسْرَافِيلُ. فَأَمَّا جِبْرِيلُ: فَوُكِّلَ بِالرِّيَاحِ وَالْجُنُودِ، وَأَمَّا مِيكَائِيلُ: فَوُكِّلَ بِالْقَطْرِ وَالنَّبَاتِ، وَأَمَّا مَلَكُ الْمَوْتِ: فَوُكِّلَ بِقَبْضِ الْأَرْوَاحِ، وَأَمَّا إِسْرَافِيلُ: فَهُوَ يَنْزِلُ بِالْأَمْرِ عَلَيْهِمْ "

156- Abdurrahman b. Sâbıt der ki: "Dünya işlerini şu dört kişi yürütür: Cibril, Mikail, Ölüm Meleği ve İsrafil. Cibril, rüzgar ve ordulardan sorumludur. Mikail yağmur ve bitkilerden sorumludur. Ölüm Meleği, ruhları almaktan sorumludur. İsrafil ise onlara emirleri indirir."[2]

---

[1] İsnâdı zayıftır. Taberânî, *M. el-Kebîr* (11/379-380 (12061) Bak: Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (1/216).

[2] Senedinde tanımadığım biri vardır.

١٥٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ، أخبرنا حَاجِبُ بْنُ أَحْمَدَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ حَمَّادٍ، حدثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ صُبَيْحٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ: " إِنَّ فِي السَّمَاوَاتِ لَسَمَاءً مَا فِيهَا مَوْضِعُ شِبْرٍ إِلَّا وَعَلَيْهَا جَبْهَةُ مَلَكٍ أَوْ قَدَمَاهُ "، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ، وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ﴾ [الصافات: ١٦٦]

157- Mesrûk'un bildirdiğine göre Abdullah: "Semaların hepsinde de bir meleğin alnının veya ayağının olmadığı bir karış bile yer yoktur" dedikten sonra: ***"Şüphesiz biz sıra sıra duranlarız, şüphesiz biz Allah'ı tesbih edenleriz"***[1] âyetini okudu.[2]

١٥٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا يَحْيَى بْنُ أَبِي طَالِبٍ، أخبرنا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ، أخبرنا حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ سَأَلَ كَعْبًا عَنْ قَوْلِ اللهِ: ﴿يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ﴾ [الأنبياء: ٢٠]، وَ ﴿لَا يَسْأَمُونَ﴾ [فصلت: ٣٨]، فَقَالَ: " هَلْ يُؤْذِيكَ طَرْفُكَ؟ " قَالَ: لَا. قَالَ: " فَهَلْ يُؤْذِيكَ نَفَسُكَ؟ " قَالَ: لَا. قَالَ: " فَإِنَّهُمْ أُلْهِمُوا التَّسْبِيحَ كَمَا أُلْهِمْتُمُ النَّفَسَ وَالطَّرْفَ "

158- İshâk b. Abdillah b. el-Hâris'in babasından bildirdiğine göre Ka'b(u'l-ahbar)'a: "***Gece ve gündüz, bıkmadan tesbih ederler***"[3] âyetini ve ***"hiç usanmadan..."***[4] kelimesini sordu. Ka'b: "Gözlerini kırpmak seni usandırıyor mu?" karşılığını verince, babası: "Hayır" cevabını verdi. Ka'b: "Nefes alman seni usandırıyor mu?" diye sorunca yine: "Hayır" cevabını

---

[1] Sâffat Sur. 166

[2] İsnâdı zayıftır. Taberânî, *M. el-Kebîr* 9/242-243 (9042) veTaberi, *Tefsir* (23/112) Bak: Suyûtî, tî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (7/135).

[3] Enbiya Sur. 20

[4] Fussilet Sur. 38

verdi. Bunun üzerine Ka'b: "Onlara da tıpkı nefes ve göz kırpmak gibi tesbih ilham edilmiştir" dedi.[1]

١٥٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، حدثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ حَسَّانَ بْنِ الْمُخَارِقِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ نَوْفَلٍ قَالَ: قُلْتُ لِكَعْبٍ: أَرَأَيْتَ قَوْلَ اللهِ: ﴿يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ﴾ [الأنبياء: ٢٠] أَمَا شَغَلَهُمْ رِسَالَةٌ؟ أَمَا شَغَلَهُمْ عَمَلٌ؟ فَقَالَ: " مَنْ هَذَا؟ " فَقَالَ: غُلَامٌ مِنْ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَأَخَذَنِي فَضَمَّنِي، وَقَالَ: " يَا ابْنَ أَخِي إِنَّهُ جَعَلَ لَهُمُ التَّسْبِيحَ كَمَا جَعَلَ لَكُمُ النَّفَسَ أَلَسْتَ تَأْكُلُ، وَتَشْرَبُ وَتَجِيءُ وَتَذْهَبُ وَتَتَكَلَّمُ، وَأَنْتَ تَتَنَفَّسُ؟ فَكَذَلِكَ جَعَلَ لَهُمُ التَّسْبِيحَ

159- Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel der ki: Ka'b'a: "***Gece ve gündüz, bıkmadan tesbih ederler***"[2] âyetini sorup: "Risalet veya herhangi bir iş onları hiç meşgul etmez mi?" dedim. Ka'b: "Bu da kim?" diye sorunca: "Abdulmuttalib oğullarından bir genç" cevabını verdim. Beni kucakladı ve şöyle dedi: "Yeğenim! Size nefesi verdiği gibi onlara da tesbihi vermiştir. Sen nefes alırken yemiyor musun, içmiyor musun, gelip gitmiyor musun, konuşmuyor musun? Tesbih te onlar için böyledir."[3]

Beyhakî der ki: Birinci görüşü tercih edenler (insanların meleklerden üstün olduğunu): "Melekler nefsani arzuları olmadan yaratılmışlardır. Çamuru heva ve şehvetle yoğrulduğu halde Allah'a ibadet edenin ibadeti bu melekleri ibadetinden üstündür. Görmüyor musun? Meleklerden kendilerine nefsani arzu verilen nasıl isyana düşmüştür" deyip Hârut ve Mârut kıssasını zikreder.

---

[1] Senedinde mahzur yoktur.

[2] Enbiya Sur. 20

[3] Senedinde Ahmed b. Abdilcebbâr el-Utâridî vardır ve zayıftır. Taberi, *Tefsir* (17/12, 13) Bak: Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (5/621).

١٦٠ - أَخْبَرَنَا الشَّيْخُ أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ دَاوُدَ الْعَلَوِيُّ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْحَافِظُ، حدثنا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحَارِثِ الْبَغْدَادِيُّ قَالَا: حدثنا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حدثنا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ نَافِعٍ مَوْلَى عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: " إِنَّ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا أَهْبَطَهُ اللهُ تعالى إِلَى الْأَرْضِ، قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ: أَيْ رَبُّ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا، وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ، وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ؟ قَالَ: إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ، قَالُوا: رَبَّنَا نَحْنُ أَطْوَعُ لَكَ مِنْ بَنِي آدَمَ قَالَ اللهُ تَعَالَى لِلْمَلَائِكَةِ: هَلُمُّوا مَلَكَيْنِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ حَتَّى نُهْبِطَهُمَا إِلَى الْأَرْضِ، فَنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ قَالُوا: رَبَّنَا هَارُوتُ، وَمَارُوتُ فَأُهْبِطَا إِلَى الْأَرْضِ، وَمُثِّلَتْ لَهُمَا الزَّهْرَةُ امْرَأَةً مِنْ أَحْسَنِ الْبَشَرِ فَجَاءَتْهُمَا، فَسَأَلَاهَا نَفْسَهَا فَقَالَتْ: لَا وَاللهِ حَتَّى تَكَلَّمَا بِهَذِهِ الْكَلِمَةِ فِي الْإِشْرَاكِ قَالَا: لَا وَاللهِ لَا نُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا أَبَدًا، فَذَهَبَتْ عَنْهُمْ ثُمَّ رَجَعَتْ بِصَبِيٍّ تَحْمِلُهُ فَسَأَلَاهَا نَفْسَهَا فَقَالَتْ: لَا وَاللهِ حَتَّى تَقْتُلَا هَذَا الصَّبِيَّ فَقَالَا: لَا وَاللهِ لَا نَقْتُلُهُ فَذَهَبَتْ عَنْهُمَا، ثُمَّ رَجَعَتْ بِقَدَحِ خَمْرٍ تَحْمِلُهُ فَسَأَلَاهَا نَفْسَهَا، فَقَالَتْ: لَا وَاللهِ حَتَّى تَشْرَبَا هَذَا الْخَمْرَ فَشَرِبَا فَسَكِرَا فَوَقَعَا عَلَيْهَا وَقَتَلَا الصَّبِيَّ، فَلَمَّا أَفَاقَا قَالَتِ الْمَرْأَةُ: وَاللهِ مَا تَرَكْتُمَا مِمَّا أَبَيْتُمَا عَلَيَّ إِلَّا وَقَدْ فَعَلْتُمَاهُ حِينَ سَكِرْتُمَا فَخُيِّرَا عِنْدَ ذَلِكَ بَيْنَ عَذَابِ الدُّنْيَا، وَعَذَابِ الْآخِرَةِ، فَاخْتَارَا عَذَابَ الدُّنْيَا " كَذَا رَوَاهُ زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ نَافِعٍ وَرَوَاهُ سَعِيدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُوسَى بْنِ جُبَيْرٍ

160- Abdullah b. Ömer der ki: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle yle buyurduğunu işittim: *"Allah, Hz. Âdem'i yeryüzüne indirince melekler: «Ey Rab! Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin? Oysa biz Seni överek yüceltiyor ve Seni devamlı takdis ediyoruz» dediler; Allah «Ben şüphesiz sizin bilmediklerinizi bilirim» buyurdu. Melekler: «Rabbimiz! Biz sana Âdem oğullarından daha çok itaat ederiz» deyince Allah meleklere: «Meleklerden iki tanesini getirin de onları yeryüzüne indirelim ve ne yaptıklarına bakalım» buyurdu. Melekler: «Ey Rabbimiz! Harut ve Mârut olsun» deyince ikisi yeryüzüne indirildi. Zühre yıldızı onlara insanlar arasında en güzel bir kadın şeklinde gelince, onunla*

beraber olmak istediler. Zühre yıldızı: «Vallahi, şirk olan şu sözü söylemedikçe olmaz» deyince onlar: «Vallahi kesinlikle Allah'a şirk koşmayız» karşılığını verdiler. Yanlarından gidip bir çocukla geri döndü. Onlar yine kendisiyle beraber olmak istediklerini söyleyince, Zühre: «Vallahi şu çocuğu öldürmezseniz olmaz» karşılığını verdi. Onlar: «Vallahi onu öldürmeyiz» deyince, Zühre yanlarından gitti ve sonra bir bardak içkiyle geldi. Yine onunla beraber olmak istediklerini söyleyince: «Vallahi şu içkiyi içmezseniz olmaz» dedi. Hârut ve Mârut içkiyi içip sarhoş oldular ve onunla ilişkiye girdikten sonra çocuğu da öldürdüler. Kendilerine geldikleri zaman Zühre: «Vallahi, daha önce kabul etmediğiniz her şeyi sarhoş olunca yaptınız.» O zaman Hârut ve Mârut dünya azabıyla âhiret azabı arasında muhayyer bırakıldılar. Onlar dünya azabını tercih ettiler."[1]

Zührî hadisi Mûsa b. Cubeyr'den, Nâfi'den bu şekilde nakletti. Saîd b. Seleme de Mûsa b. Cubeyr'den nakletti.↓

١٦١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ أَيُّوبَ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ بْنِ مُوسَى، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ رَجَاءٍ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُوسَى بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " أَشْرَفَتِ الْمَلَائِكَةُ عَلَى الدُّنْيَا، فَرَأَتْ بَنِي آدَمَ يَعْصُونَ، فَقَالُوا: يَا رَبُّ مَا أَجْهَلَ هَؤُلَاءِ مَا أَقَلَّ مَعْرِفَةَ هَؤُلَاءِ بِعَظَمَتِكَ، فَقَالَ: لَوْ كُنْتُمْ فِي مِسْلَاخِهِمْ لَعَصَيْتُمُونِي. قَالُوا: كَيْفَ يَكُونُ هَذَا وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ، وَنُقَدِّسُ لَكَ؟ قَالَ: فَاخْتَارُوا مِنْكُمْ مَلَكَيْنِ، قَالُوا: فَاخْتَارُوا هَارُوتَ، وَمَارُوتَ، ثُمَّ أُهْبِطَا إِلَى الدُّنْيَا، وَرُكِّبَتْ فِيهِمَا شَهَوَاتُ بَنِي آدَمَ، وَمُثِّلَتْ لَهُمَا امْرَأَةٌ فَمَا عُصِمَا حَتَّى وَاقَعَا الْمَعْصِيَةَ فَقَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُمَا: فَاخْتَارَا عَذَابَ الدُّنْيَا، أَوْ عَذَابَ الْآخِرَةِ، فَنَظَرَ أَحَدُهُمَا إِلَى صَاحِبِهِ، فَقَالَ: مَا تَقُولُ؟ قَالَ: أَقُولُ إِنَّ عَذَابَ الدُّنْيَا مُنْقَطِعٌ، وَإِنَّ عَذَابَ الْآخِرَةِ لَا يَنْقَطِعُ، فَاخْتَارَا عَذَابَ الدُّنْيَا فَهُمَا اللَّذَانِ ذَكَرَهُمَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي كِتَابِهِ: ﴿وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ﴾ [البقرة: ١٠٢] " الْآيَةَ وَرُوِّينَاهُ مِنْ وَجْهٍ آخَرَ،

---

[1] Senedinde durumu bilinmeyenler vardır. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (1/114); İbn Kesîr, *Tefsir* (1/138) ve Taberî, *Tefsir* (1/456).

عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ مَوْقُوفًا عَلَيْهِ، وَهُوَ أَصَحُّ " فَإِنَّ ابْنَ عُمَرَ إِنَّمَا أَخَذَهُ، عَنْ كَعْبٍ "

161- Abdullah b. Ömer'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Melekler dünyaya bakıp Âdem oğullarının isyan ettiğini görünce: «Ey Rabbimiz! Bunlar ne kadar cahil. Bunlar Senin Azametin konusunda ne kadar az bilgi sahibi?» dediler. Allah: «Eğer onların yerinde olsaydınız, sizler de isyan ederdiniz» buyurdu. Melekler: «Biz, Seni hamdinle tesbih edip takdis ederken bu nasıl olur?» diye sorunca, Allah: «İçinizden iki melek seçiniz» buyurdu. Melekler, Hârût ve Mârût'u seçtiler ve bu iki melek yeryüzüne indirilip Âdemoğlunda bulunan nefsani arzular bunlara da verildi. Sonra karşılarına bir kadın çıkarınca, bunlar dayanamayıp onunla birlikte olup günah işlediler. Yüce Allah, Hârût ile Mârût'a: «Dünya veya âhiret azabından birini seçin» buyurunca, birbirlerine bakıp, birisi: «Ne dersin? Sen seç» dedi. Diğeri: «Dünya azabı biter, ama âhiret azabı bitmez» dedi ve dünya azabını tercih ettiler. Bu ikisi, Yüce Allah'ın (**Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler**)* [1] *âyetinde zikrettiği meleklerdir."*[2]

Bu hadis bize başka bir versiyonla Mücâhid kanalıyla İbn Ömer'den onun sözü olarak nakledilmiştir ve bu daha sahihtir. İbn Ömer bu hadisi Ka'b(u'l-ahbâr)'dan almıştır.↓

١٦٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْقَطَّانُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ السُّلَمِيُّ، حدثنا حَمَدُ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: ذَكَرَ سُفْيَانُ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ كَعْبٍ قَالَ: " ذَكَرَتِ الْمَلَائِكَةُ بَنِي آدَمَ، وَمَا يَأْتُونَ مِنَ الذُّنُوبِ قال: قَالَ: فَاخْتَارُوا مِنْكُمْ مَلَكَيْنِ فَاخْتَارُوا هَارُوتَ وَمَارُوتَ، فَقَالَ لَهُمَا: إِنِّي أُرْسِلُ رَسُولِي إِلَى النَّاسِ وَلَيْسَ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ رُسُلٌ، انْزِلَا فَلَا

---

[1] Bakara Sur. 102

[2] İsnâdı zayıftır. Bak: Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (1/238) Bak: İbn Kesîr, *Tefsir* (1/138).

تُشْرِكَا بِي شَيْئًا، وَلَا تَسْرِقَا، وَلَا تَزْنِيَا " قَالَ عَبْدُ اللهِ: قَالَ كَعْبٌ: " فَمَا اسْتَكْمَلَا يَوْمَهُمَا الَّذِي نَزَلَا فِيهِ حَتَّى أَتَيَا فِيهِ بِمَا حُرِّمَ عَلَيْهِمَا "

162- Abdullah b. Ömer'in bildirdiğine göre Ka'b(u'l-ahbâr) şöyle dedi: "Melekler Âdem oğullarının isyan ettiğinden bahsedince Allah: «İçinizden iki melek seçiniz» buyurdu. Melekler, Hârût ve Mârût'u seçtiler. Allah bu iki meleğe: «Ben insanlara peygamberlerimi gönderirim; ancak sizinle benim aramda elçi yoktur. Yeryüzüne ininiz ve bana hiçbir şeyi ortak koşmayınız, çalmayınız ve zina yapmayınız» buyurdu." Abdullah der ki: Ka'b şöyle devam etti: "Daha yeryüzüne indikleri gün tamamlanmadan kendilerine yasaklanan her şeyi yaptılar."[1]

Bu hadisin isnâdı diğerinden daha sağlamdır. Bu konuda Ali b. Ebî Tâlib'den de rivayette bulunulmuştur. Meleklerin daha üstün olduğunu söyleyenler şöyle der: Allah'ın itaati kendisine daha çok kolaylaştırdığı ve isyandan uzaklaştırdığı kişinin daha üstün olması gerekir. Allah'ın meleklere itaati insanlardan daha çok kolaylaştırdığını ve günahlardan koruduğunu görüyoruz.

Halîmî iki görüşü de naklettikten sonra meleklerin daha üstün olduğunu söyledi. Ancak arkadaşlarımızın çoğu birinci görüşü (insanların daha üstün olduğunu) savunmuştur. Bu meseleden çıkmanın en kolay yolu, hangisinin üstün olduğunun bize bir faydasının olmayacağını anlamaktır. Başarı Allah'tandır.

١٦٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، حدثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ رَجَاءٍ، عَنْ عُمَيْرٍ، مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: " إِنَّمَا قَوْلُهُ: جِبْرِيلُ وَمِيكَائِيلُ، كَقَوْلِهِ عَبْدَ اللهِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ "

---

[1] Ravileri güvenilirdir. Taberî, *Tefsir* (1/456) Bak: İbn Kesir, *Tefsir* (1/138) ve Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (1/239).

163- İbn Abbâs der ki: "Cibrîl ve Mîkâîl, Abdullah ve Abdurrahman an gibi bir isimdir."[1]

١٦٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْحُسَيْنِ عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَلِيِّ بْنِ مُكْرَمٍ الْبَزَّارُ بِبَغْدَادَ، حدثنا جَعْفَرُ بْنُ أَبِي عُثْمَانَ الطَّيَالِسِيُّ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَرْوِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ قُدَامَةَ الْجُمَحِيُّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ جَاءَ وَالصَّلَاةُ قَائِمَةٌ، فَذَكَرَ قِصَّةَ امْتِنَاعِ أَبِي جَحْشٍ اللَّيْثِيِّ عَنِ الصَّلَاةِ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ، وَفِيهَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: هَلُمَّ يَا عُمَرُ " اجْلِسْ حَتَّى أُحَدِّثَكَ بِغِنَى الرَّبِّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَنْ صَلَاةِ أَبِي جَحْشٍ إِنَّ لِلَّهِ فِي سَمَائِهِ مَلَائِكَةً خُشُوعًا لَا يَرْفَعُونَ رُؤُوسَهُمْ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ، فَإِذَا قَامَتِ السَّاعَةُ رَفَعُوا رُءُوسَهُمْ قَالُوا: رَبَّنَا مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ، وَإِنَّ لِلَّهِ فِي السَّمَاءِ الثَّانِيَةِ مَلَائِكَةً سُجُودًا لَا يَرْفَعُونَ رُؤُوسَهُمْ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ، فَإِذَا قَامَتِ السَّاعَةُ رَفَعُوا رُءُوسَهُمْ، ثُمَّ قَالُوا: رَبَّنَا مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ "

ج

164- Abdullah b. Ömer bildiriyor: Ömer b. el-Hattâb, namaz için kamet getirildikten sonra geldi ve Ebû Cahş el-Leysî'nin Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile namaz kılmaktan geri durmasından bahsetti. Anlattığına göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Ömer'e şöyle buyurdu: *"Gel ey Ömer! Otur da sana Rabbimin, Ebû Cahş'ın namazına muhtaç olmadığını bildireyim. Muhakkak ki dünya semasında Allah'ın emrine boyun eğen melekler vardır ve onlar kıyamet kopuncaya kadar başlarını kaldırmazlar. Kıyamet kopunca başlarını kaldırıp derler ki: «Rabbimiz! Sana gereği gibi ibadet edemedik.» Allah'ın; ikinci semâda da secdeye kapanmış melekleri vardır. Onlar da kıyamet kopuncaya kadar başlarını kaldırmazlar. Kıyamet kopunca başlarını kaldırıp: «Rabbimiz! Sana hakkıyla ibadet edemedik» derler."*[2]

Beyhakî der ki: Hz. Ömer'in menkıbelerinde hadisi uzun bir şekilde naklettim.

---

[1] İsnâdı zayıftır. İbn Kesir, *Tefsir* (1/132) ve Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr* (1/225).

[2] İsnâdı zayıftır.

١٦٥ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا عُبَيْدُ بْنُ شَرِيكٍ، حدثنا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ فَرُّوخٍ، أَخْبَرَنِي أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، حَدَّثَنِي أَبَانُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: " إِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَلَائِكَةً سِوَى الْحَفَظَةِ يَكْتُبُونَ مَا سَقَطَ مِنْ وَرَقِ الشَّجَرِ، فَإِذَا أَصَابَ أَحَدُكُمْ عَرَجَةٌ بِأَرْضٍ فَلَاةٍ فَلْيُنَادِ أَعِينُوا عِبَادَ اللهِ يَرْحَمْكُمُ اللهُ تَعَالَى "

165- İbn Abbâs der ki: Hafaza melekleri dışında Allah'ın ağaçlardan düşen yaprakları kaydeden melekleri vardır. Issız bir yerde topallayan kişi: "Ey Allah'ın kulları! Bana yardım edin" diye seslensin.[1]

[1] İsnâdı hasendir.

الرَّابِعُ مِنْ شُعَبِ الْإِيمَانِ، وَهُوَ بَابٌ فِي الْإِيمَانِ بِالْقُرْآنِ الْمُنَزَّلِ عَلَى نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ ﷺ وَسَائِرِ الْكُتُبِ الْمُنَزَّلَةِ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ عليهم السلام

4. Şube

Hz. Muhammed'e (sallalallahu aleyhi vesellem) ve Diğer Peygamberlere Gönderilen Kitaplara İman

Yüce Allah şöyle buyurur: *"Ey inananlar! Allah'a, Peygamber'ine, Peygamber'ine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği Kitab'a inanmakta sebat gösterin."*[1], *"Ve inananlar, ona Rabbi'nden indirilene inandı. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı."*[2], *"Onlar, sana indirilen Kitab'a da, senden önce indirilenlere de inanırlar."*[3] Bu mânâda daha birçok âyet vardır. İbn Ömer kanalıyla Ömer b. el-Hattâb'dan bize bildirildiğine göre Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) iman sorulunca: *"Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman etmendir"* buyurdu.

Kur'ân'a iman, kısımlara ayrılır. Birincisi; Onun Allah'ın kelamı olduğuna, ne Hz. Muhammed'in, ne de Cibrîl'in kendi yanlarından olmadığına iman etmek.

İkincisi; nazm olarak mucize olduğuna, insanlar ve cinler bir araya gelse onun gibisini getiremeyeceklerine iman etmek.

Üçüncüsü; Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) vefatına kadar nazil olan ve Müslümanların mushaflarında mevcut olan Kur'ân'dan hiçbir şey eksilmediğine, bazılarının unutmasıyla, bir sayfasının kaybolmasıyla, okuyucu hafızın ölmesiyle ve bazılarının onu gizlemesiyle ondan hiçbir şey eksilemeyeceğine iman etmek. Tahrif edilemeyeceğine, ona bir şey eklenemeyeceğine ve eksiltilemeyeceğine iman etmek.

---

[1] Nisa Sur. 136

[2] Bakara Sur. 285

[3] Bakara Sur. 4

Birinci kısımla ilgili olarak Allah şöyle buyurur: *"Kur'ân'ı durup düşünmüyorlar mı? Eğer o Allah'tan başkasından gelseydi, onda çok aykırılıklar bulurlardı."*[1], *"Bu, indirdiğimiz kutsal Kitab'dır, ona uyun."*[2], *"Fakat Allah sana indirdiğine şahitlik eder, onu bilerek indirmiştir, melekler de şahitlik ederler. Şahid olarak Allah yeter."*[3], *"Şüphesiz Kur'ân, Âlemlerin Rabbinin indirmesidir. Apaçık Arap diliyle, uyaranlardan olman için onu Cebrail senin kalbine indirmiştir."*[4], *"Biz onu, anlayasınız diye, Arapça bir Kur'ân olarak indirdik."*[5]

Allah en doğrusunu bilir, ama bunun mânâsı: "Kur'ân'ı Resûle gönderdik; Resûl onu yüceden aşağıya (dünya halkına) bildiği lisanla nakletti. Önceki âyet te bunu açıkça göstermektedir. Allah onu Ruhulemin'in, Hz. Muhammed'in kalbine indirdiğini bildirmektedir. Burada Kur'ân'ı taşıyan Cibril'dir. Onu bilinen makamından yeryüzüne indirerek Muhammed'e getirmiştir. Önceki âyette ise Onu ilmiyle indirdiğini, daha önceki âyette de başka yerden değil, kendi katından indirdiğini bildirmektedir."

Allah: *"Bilin ki yaratma da, emir de O'nun hakkıdır"*[6] buyurarak, mahluk ile emri birbirinden ayırmıştır. Eğer emir mahluk olsaydı bunları birbirlerinden ayırmanın mânâsı olmazdı. Yine Allah: *"Şayet Rabbinden, daha önce bir takdir geçmemiş olsaydı..."*[7] buyurmaktadır. Geçmiş olan şey, kendisinden başka her şeyi kapsar. Allah: *"Bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz sadece ona «Ol!» dememizdir ve hemen olur"*[8] buyurmaktadır. Eğer Allah'ın sözü mahluk olsaydı, başka bir "Ol!" kelimesine muhtaç olurdu. O da

---

[1] Nisa Sur. 87

[2] En'âm Sur. 155

[3] Nisa Sur. 166

[4] Şuarâ Sur. 192-193

[5] Yusuf Sur. 2

[6] A'râf Sur. 54

[7] Yunus Sur. 19

[8] Nahl Sur. 40

öncekine, o da daha öncekine ve bu sonsuza kadar devam ederdi. Bu da imkansızdır.

Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan b. Fûrek der ki: Bu gibi sorulara şöyle cevap verilir: "Söz ancak delille geçerli olur. Allah'ın: "Ol!" sözü, olmayan şeyin olması için tekvînî bir emirdir. *"İster taş veya demir ya da kalbinizde büyüttüğünüz başka bir yaratık olun"*[1], *"Aşağılık birer maymun olun"*[2] âyetlerinde geçtiği gibi teklifi bir emir değildir.

Allah'ın: "Ol!" sözü, olacak şeye olacağı vakit bağlı olur. O vakit tıpkı kişinin bir sesi o ses çıktığı zaman duyması gibidir. *"Feyekûn"*[3] sözündeki fe harfi takib harfi değil, cevabîdir. Çünkü bu söz: "Ol!" emrinin cevabıdır. "Ol" sözü olacak şeylere olacakları zaman bağlı olur. Bu söz gelecek zamana da işaret etmez; çünkü ondan sonra gelen kelime mastar kökündendir. Tıpkı: *"Oruç tutmanız eğer bilirseniz sizin için hayırlıdır"*[4] âyetinde geçtiği gibi. Yani oruç sizin için daha hayırlıdır. Allah, kelam sıfatıyla ilgili olarak: *"De ki: "Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadarını da katsak, Rabbimin sözleri tükenmeden denizler tükenirdi"*[5] buyurmuştur.

Kur'ân'ın korunmasıyla ilgili olarak Allah: *"Doğrusu Kitab'ı Biz indirdik, onun koruyucusu elbette Biziz"*[6] buyurmuştur.

Beyhakî der ki: Allah: *"Allah, Mûsa'ya hitab etmişti"*[7] âyetinde kelamı iki defa zikretmiştir. Allah, Hz. Mûsa'ya söylediklerini haber verip: *"Ey Mûsa!" diye seslenildi: "Ben şüphesiz senin Rabbinim; ayağındakileri çıkar; çünkü sen, kutsal bir vadi olan Tuva'dasın... Seni kendim için ayırdım"*[8]

---

[1] İsrâ Sur. 50

[2] Bakara Sur. 40

[3] Nahl Sur. 40

[4] Bakara Sur. 184

[5] Kehf Sur. 109

[6] Hicr Sur. 9

[7] Nisa Sur. 164

[8] Tâha Sur. 14-41

buyurmuştur. Yine: *"Ey Mûsa! Verdiklerimle ve seninle konuşmamla seni insanlar arasından seçtim; sana verdiğimi al ve şükret"*[1] buyurmuştur.

Hz. Mûsa, bu sözleri Rabbinden tercümansız birebir işitmiştir. Allah onu; kendisini Rab kabul etmeye, tevhid etmeye, kulluk etmeye, Onu zikretmek için namaz kılmaya davet edip Hz. Mûsa'yı kendisi için ayırdığını, risaleti ve kelamı için seçtiğini ve Hz. Mûsa'nın halka peygamber olarak gönderildiğini bildirmiştir. Hz. Mûsa'nın bu sözleri Allah'tan başkasından duyduğunu iddia eden, Allah'tan başka birinin kendisinin rab olduğunu iddia ettiğini Hz. Mûsa'yı da kendisini tevhid etmeye davet ettiğini söylemiş olur ki, bu da küfürdür. Kişi başka bir kişinin Hz. Mûsa ile konuştuğunu ancak Hz. Mûsa'yı Allah'a davet ettiğini iddia ederse: *"Ben şüphesiz senin Rabbinim"*[2] ve *"Şüphesiz Ben Allah'ım, Benden başka tanrı yoktur; Bana kulluk et"*[3] âyetleri onu yalanlar.

Eğer bir başkası olsaydı: "Rabbim ve Rabbine kulluk et" derdi. Bu da Hz. Mûsa'nın bu sözleri, Rab ve İlah olandan dinlediğini gösterir. Bütün milletler Hz. Mûsa'nın Allah ile bizzat konuşma üstünlüğü olduğunda icma yaptığına göre, eğer Hz. Mûsa bu sözleri bir mahluktan dinlemişse, Hz. Mûsa'nın hususi bir üstünlüğü olmazdı. Cibril'den işitenin bile ondan daha hususiyetli olması gerekirdi.

Ömer b. el-Hattâb'dan bize bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Hz. Adem ve Hz. Mûsa'nın münazarasını anlatırken şöyle buyurdu: *"Hz. Âdem, Hz: Mûsa'ya: «Sen İsrail oğullarının, Yüce Allah'ın perde ardından, aranızda mahlukattan bir elçi olmadan konuşturduğu peygamberisin» dedi.."*[4]

١٦٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الرُّوذْبَارِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنِ دَاسَةَ، حدثنا أَبُو دَاوُدَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حدثنا إِسْرَائِيلُ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ الْمُغِيرَةِ، عَنْ سَالِمٍ يَعْنِي ابْنَ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ: " كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَعْرِضُ نَفْسَهُ عَلَى

---

[1] A'râf Sur. 144

[2] Tâha Sur. 12

[3] Tâha Sur. 14

[4] Ebû Dâvud 5/78 84702).

النَّاسِ بِالْمَوْسِمِ "، فَقَالَ: " أَلَا رَجُلٌ يَحْمِلُنِي إِلَى قَوْمِهِ، فَإِنَّ قُرَيْشًا قَدْ مَنَعُونِي أَنْ أُبَلِّغَ كَلَامَ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ "

166- Câbir b. Abdillah der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hac mevsiminde kendini halka arz eder ve: *"Beni kavmine götürecek yok mu? Kureyşliler Rabbimin sözünü tebliğ etmeme engel oluyorlar"* derdi.[1]

Bu hadis bize Ebû Bekr es-Sıddîk'tan şu şekilde nakledilmiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Mekke müşriklerine Rûm Sûresini okuyunca: "Şu arkadaşının söylediği şey de nedir?" dediler. Hz. Ebû Bekr: "Hayır, O (kendi sözü değil) Allah'ın sözüdür" karşılığını verdi. Başka bir rivayette ise: "Bu ne benim, ne de arkadaşımın sözüdür. Allah'ın kelamıdır" demiştir. Âmir b. Şehr'den bize şöyle nakledilmiştir: Necâşî'nin yanındayken bir oğlu İncil'den bir âyet okuyunca güldü. Necâşî: "Allah'ı kelamına gülüyor musun?" dedi.

Yine bize bildirildiğine göre Habbâb b. el-Eret: "Gücün yettiği kadar (Allah'a yaklaş. Allah'a onun sözlerinden daha güzel bir şeyle yaklaşamazsın" dedi. Yine bize bildirildiğine göre İbn Mes'ud bize bildirildiğine göre: "Sözlerin en doğrusu, Allah'ın sözüdür" dedi. Ömer b. el-Hattâb da şöyle dedi: "Kur'ân, Allah'ın kelamıdır." Osmân b. Affân: "Kalplerimiz temiz olsaydı Rabbimizin kelamından doymazdık" dedi. Ali b. Ebî Tâlib şöyle dedi: "Ben bir mahlukla değil, Kur'ân'la hükmettim."

İbn Abbâs, bir cenazenin namazını kılınca bir adam: "Ey Yüce Kur'ân'ın Rabbi! Onu bağışla!" dedi. İbn Abbâs: "Annen seni kaybetsin! Kur'ân Ondandır. Kur'ân Ondandır" dedi. Bu hadislerin senedini *Kitabu's-Sifât*'ta Resûlullah, Sahabe ve Tâbiûndan gelen rivayetlerle beraber zikrettik.

١٦٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْفَارِسِيُّ فِي التَّارِيخِ، حدثنا أَبُو إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْأَصْبَهَانِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو أَحْمَدَ مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ فَارِسٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْبُخَارِيُّ قَالَ: الْحَكَمُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَبُو مَرْوَانَ الطَّبَرِيُّ

[1] Ravileri güvenilirdir. İbn Mâce 1/73 (201), Tirmizî 5/184 (2925) ve Ebû Dâvud 5/103 84734).

حَدَّثَنَاهُ، سَمِعَ ابْنَ عُيَيْنَةَ قَالَ: " أَدْرَكْتُ مَشْيَخَتَنَا مُنْذُ سَبْعِينَ سَنَةً مِنْهُمْ عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ يَقُولُونَ: " الْقُرْآنُ كَلَامُ اللهِ لَيْسَ بِمَخْلُوقٍ " كَذَا قَالَ الْبُخَارِيُّ، عَنِ الْحَكَمِ

167- İbn Uyeyne der ki: Yetmiş yılda aralarında Amr b. Dînar'ın da bulunduğu şeyhlerimize yetiştim. Onlar: "Kur'ân mahluk değil, Allah'ın kelamıdır" diyorlardı.[1]

Buhârî, Hakem'den bu şekilde nakletmiştir.

١٦٨ - وَرَوَاهُ سَلَمَةُ بْنُ شَبِيبٍ، عَنِ الْحَكَمِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ قَالَ: سَمِعْتُ مَشْيَخَتَنَا مُنْذُ سَبْعِينَ يَقُولُونَ فَذَكَرَ مَعْنَى هَذِهِ الْحِكَايَةِ. أَخْبَرَنَا أَبُو مَنْصُورٍ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا أَبُو أَحْمَدَ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَرُوبَةَ السُّلَمِيُّ قَالَ: أَخْبَرَنَا سَلَمَةُ بْنُ شَبِيبٍ، فَذَكَرَهُ وَكَذَلِكَ رَوَاهُ غَيْرُهُ عَنِ الْحَكَمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ سُفْيَانَ

168- Seleme b. Şebîb, Hakem b. Muhammed kanalıyla Süfyân b. Uyeyne'den, o da Amr b. Dînar'dan: "Yetmiş yılda şeyhlerimizin şöyle dediğini işittim" deyip aynı mânâda bir rivayette bulundu. Başkası da Hakem b. Muhammed kanalıyla Süfyân'dan aynı rivayette bulundu.[2]

Beyhakî der ki: Amr b. Dînâr'ın hocaları, aralarında Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdillah, Abdullah b. ez-Zübeyr gibi sahabeler ve tâbiûnun ileri gelenleridir.

Bu söz bize Ali b. el-Hüseyin, Câfer b. Muhammed es-Sâdık, Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd, Süfyân b. Uyeyne, Hammâd b. Zeyd, Abdullah b. el-Mübârek, Abdurrahman b. Mehdî, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, Yahya b. Yahya, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ubeyd ve Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî'den de nakledilmiştir.

---

[1] Buhârî (1/236).

[2] Ravileri güvenilirdir.

Kur'ân'ın mahluk olduğunu ilk iddia eden Ca'd b. Dirhem'dir. Cehm de ondan naklediyordu. Hâlid b. Abdillah el-Kureşî kurban bayramı günü onu keserek öldürdü.

Ebû Bekr b. Fûrek der ki: Allah'ın kelamı söylenmeden önce yaratılmış olsaydı, bu tıpkı bilmezken cahil sayılacağı gibi bir eksiklik olurdu. Eğer böyle olsaydı, o söz yaratılmadan konuşamazdı. Halbuki Allah ezelî olarak mütekellimdir. Mütekellim sıfatı, sükut, dilsizlik ve bebekliğin zıddıdır.

Şöyle de diyebilirsin: Allah'ı kelamı mahluk olsaydı, kelam yaratılmadan önce Allah'ın kelamın zıddıyla vasfedilmesi gerekirdi. Allah'ın kelam sıfatının yokluğu düşünülemez. Çünkü bu emri, nehyi ve haberi bildirmesine ters düşer ki bu da dine terstir.

Eğer kelam sıfatı mahluk olsaydı, onu kendinde veya başka bir şeyde yaratması gerekirdi. Onu "şey" olmayanda yaratması da düşünülemezdi, çünkü kelam araz olurdu. Araz da kendi kendine kaim olamaz. Onu kendi nefsinde yaratması da düşünülemez; çünkü bu durumda kendinde sonradan yaratılmış bir şeyi barındırmış olurdu. Onu başkasında yaratması da düşünülemezdi. Çünkü başkasında yaratılmış olsaydı bu, aynı şekilde daha özel olan ilim, kudret, hayat gibi sıfatların da başkasında yaratılmış olmasını gerektirecekti. Bu durumda Allah'ın kelamı veya emri denilemeyecekti.

Eğer: "Başkasında yaratmış olsa da bu üstünlük kendisine ait olacağı için bu da kendi kelamı olabilirdi" denilecek olursa şöyle cevap verilir: "Bir üstünlükten bahsedilecekse bu üstünlük (Allah'tan başka) farklı birkaç şeyin daha bulunduğu anlamına da gelecektir. Daha önce de böylesi bir durumda *sem'* ve *basar* gibi özel sıfatların da kendisinde yaratıldığı o şeyin kuvveti sayılacağını söylemiştik. Bu sıfatların emir ve nehiy adı altında Allah'ın kelamı ve sözü ile o başka şeye aktarılacağını söylemelerini istesek bu sıfatların bu şekilde özel, genel mânâda veya tümden o başka yere aktarılabileceğini söyleyemeyecekleri için de kendi içlerinde tutarlı olamayacaklardır."

Eğer: "Yüce Allah: *"Şüphesiz biz Nûh'u, kavmine, «Kendilerine elem dolu bir azap gelmeden önce kavmini uyar» diye peygamber olarak gönderdik"*[1] buyurmuştur. Şayet Allah'ın kelam sıfatı mahluk olmasaydı henüz Nûh'un bile bundan haberi yokken ve gönderme işi yapılmamışken bunun söylenmiş

[1] Nûh Sur. 1

olması yalan olmaz mıydı?" denilirse, buna: "Yüce Allah: *"İş bitirilince şeytan da dedi ki: "Şüphesiz Allah size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim, ama yalancı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu..."*[1] buyurur. Oysa (bu, kıyamet gününde vaki olacağı için) şeytan bunu henüz dememiştir. Bu durumda bu da yalan olmuyor mu?" sorusuyla karşılık veririz.

Eğer: "Bu «İlerde diyecektir» anlamındadır" derlerse, o zaman biz de şunu deriz: "Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz biz Nûh'u, kavmine, «Kendilerine elem dolu bir azap gelmeden önce kavmini uyar» diye peygamber olarak gönderdik"*[2] buyruğu da bu anlamdadır. Allah ezeli ilmiyle bunu haber vermekte, zamanı gelip de onu (azabı) henüz göndermeden önce onu kavmine göndereceğini haber vermektedir. Gönderdiği zaman da bu, ileride gerçekleşecek bir olay için bir haber olacaktır ve bu yönde yeni bir haber yaratmasını gerektirmeyecektir. Aynı şekilde dünyanın var olacağı yönündeki ilmi onun olmuş hali şeklindedir. Dünyanın var olması henüz gerçekleşmemiş olsa da o gerçekleşmeden bunu haber veren, bunun ilmi ve haberi gerçekleşmiştir."

Eğer: "Şayet Allah'ın kelamı ezeli ise o zaman verdiği emir de ezelidir. Henüz mevcut olmayan birine emir vermek de olanaksızdır" denilirse şu cevabı verebiliriz: "Arkadaşlarımızdan, verilen emrin ezeli olması kişinin bu emre ezelden beri muhatap olmasını gerektirdiğini söyleyenlere, bu emrin mânâsı "Yaratıldığın, buluğa erdiğin ve aklın da tamamlandığı zaman verilen bu emre göre hareket et, şeklindedir" diyebiliriz. Aynen Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kendisinden sonra gelecek olan ümmetine verdiği emirler gibidir.

"O zaman Allah hâlâ emir veriyor değildir. Kelamı da bazı şeylerin gerçekleşmesi yönünde verdiği emirlerden ibarettir" diyenlere de şu karşılığı veririz: "Allah'ın hâlâ mütekellim olması Onun hâlâ emirler veriyor olmasını gerektirmez. Zira konuşmak sadece emir vermek demek değildir. Bir şeyin konuşmadan sayılması için onun emir olması gerekmiyor. İşitildiği, konuşanın meramını ifade ettiği, suskunluğu yok ettiği içindir ki kelam sayılmıştır. Bir şeyin yapılmasını istediği için de bir kelam emir sayılır."

---

[1] İbrâhim Sur. 22

[2] Nûh Sur. 1

"Şayet hâlâ mütekellim olsaydı bu bir hezeyan olacaktı, zira kelamını hiç kimse işitmiyor" denilecek olursa buna: "Tesbih eden kişiyi de hiç kimseler duymuyor! Neden onun bu yaptığı hezeyan olmuyor?" karşılığını verebiliriz. "Onu da Allah duyuyor" denecek olsa biz de şunu deriz: "Yüce Allah hezeyan olan şeyi de işitir. Allah tarafından işitilmesi de onu hezeyan olmaktan çıkarmaz. Zira hezeyan, faydası olmayan söz demektir. Oysa Allah'ın kelamı, çok değerli anlamları ifade etmektedir."

Biri çıkıp da harfleri, bazı harflerin diğerlerinden önce veya sonra gelmesini, kelamın hâdis (sonradan ortaya çıkmış) olduğuna kanıt gösterecek olursa bilmelidir ki Allah'ın kelamı harften ibaret değildir. Aksine Allah'ın kelamı mânâdır, zatında mevcuttur, işitilebilir ve anlamı anlaşılabilirdi. Yazının konuşmaya işret etmesi gibi harfler ancak bu kelama işaret edebilir, onun delâleti olabilir. Zira bazen sesi veya yazı için bir şeyi olmayan biri, harf ve sesi kullanmadan demek istediğini sana anlatabilir, sen de bunu anlayabilirsin.

"Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir zikir gelse alay ederek dinlerler"[1] âyeti de bu konuda bizim delilimizdir. Zira zikirler içinde yeni olmayan bir zikir olmasaydı bu âyetin bir anlamı ve faydası olmayacaktı. Kişinin: "Yanıma, başının kendisine faydası dokunmayan bir adam geldi, zira başka biri olmadan hiçbir şey yapamıyor" demesi gibidir.

Âyetteki zikir'den kasıt Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sözleridir veya bizzat Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kendisidir. Zira hakikati getiren kendisidir. Yazıya geçirilmesi, dönüştürülmesi veya korunması hakikatin sağlamlaştırılmasıyla alakalıdır. Yine bu kelam'ın bizzat kendisiyle değil de ona delalet eden kıraatle ilgilidir. Aynı şekilde bölümlere ayırma da kelama delalet eden kıraatle alakalı bir durumdur. Kıraat de kıraate konu olan kelamın bizzat kendisi değildir. Yüce Allah: *"Biz, onu Arapça bir Kur'ân yaptık"*[2] buyurur. "Burada yapmak'tan kasıt Kur'ân'ı bu şekilde isimlendirmektir. Aynı şey, *"Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi*

---

[1] Enbiyâ Sur. 2

[2] Zuhruf Sur. 3

saydılar"[1] âyetinde de görülür. Burada da melekleri dişi olarak vasfetmişlerdir."

Halîmî der ki: *"Hiç şüphesiz çok şerefli bir elçinin sözüdür. O, bir şâirin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! Bir kâhinin sözü de değildir"*[2] âyetleri ile *"O (Kur'ân), şüphesiz değerli, güçlü ve Arş'ın sahibi katında itibarlı, orada (meleklerce) itaat edilen, güvenilir bir elçinin sözüdür"*[3] âyetlerinde, elçinin sözü olmasından kasıt Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vasellem) onu değerli bir elçiden aldığı bir söz veya değerli bir elçiden işittiği bir söz olmasıdır. Başka bir âyette: *"Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı"*[4] buyurulur. Bu da bize Kur'ân'ın Allah kelamı olduğunu, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kelamı olmadığını göstermektedir. Aynı şekilde hem Allah'ın,hem de Cebrâil'in ortak olan sözü olmadığını da göstermektedir."

Beyhakî der ki: Bu âyetlerde birinci amaç müşrikleri yalanlamaktır. Zira müşrikler Kur'ân'ın Peygamberimizin (sallallahu aleyhi vesellem) sözü olduğunu söylüyorlardı. Bundan dolayı Yüce Allah, Kur'ân'ı Ruhu'l-Emin (Cebrâil) vasıtasıyla Muhammed'in (sallallahu aleyhi vesellem) kalbine indirdiğini, Kur'ân'ı Cebrâil'in Allah katından indirdiğini bildirmiştir. Muvaffakiyet Allah'tandır.

Bir ikincisi, daha önce de zikredildiği gibi Kur'ân'ın mucizevi yönüne işaret etmektir. Arkadaşlarımızın çoğuna göre bu yöndeki icaz Kur'ân'ın kıraatinde kendini göstermektedir. Harflerinin dizilişi ve semantiği Allah'ın kadim kelam sıfatındandır. İnsanlar ve cinler onun benzerini getirmekten acizdirler. Aynı şekilde melekler de benzerini getirmekten acizdirler. Zira âlimlerden birçoğuna göre Kur'ân'ın nazmı (dizilişi) insanların kullandığı nazımdan farklı bir türdedir. Aynı dizilimi kullanarak aynısını veya benzerini yazamazlar.

Kur'ân dizilişi bir bedeni oluşturması ve seçkinlerin kalbi olması için cevherlerin dizilişi gibidir. İnsanların ve cinlerin benzerini getirmekte aciz kalması gibi melekler de onun benzerini getiremezler. Ancak Kur'ân'da bu

---

[1] Zuhruf Sur. 19

[2] Hâkka sur. 40-42

[3] Tekvîr Sur. 19-21

[4] Tevbe Sur. 6

yönde meydan okuma cinler zikredilmeden sadece insanlar ile cinlere yapılmıştır. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) meleklere değil, sadece insanlara ve cinlere gönderilmiştir. Bunun yanında Kur'ân'ın dizilişi Cebrâil'in yanından değil bizzat Latîf ve Habîr olan Allah'tandır. Halîmî'nin bu yöndeki sözleri mânâ olarak böyledir.

Üçüncüsüne gelince, Yüce Allah Kur'ân'ın korunmasını üzerine almıştır. Bu konuda: *"Şüphesiz o zikri (Kur'ân'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz"*[1] buyurmuştur. Yine: *"Kur'ân kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler mutlaka cezalarını göreceklerdir. Şüphesiz o, çok değerli ve sağlam bir kitaptır"*[2] buyurmuştur. Bu yönde Kur'ân'a bir ekleme yapılacağını veya ondan bir şeyin eksiltilebileceğini veya onun tahrif edilebileceğini söyleyen kişi, Yüce Allah'ın bu yönde bize verdiği sözü yalanlamış ve sözüne karşılık farklı bir söz söylemiş olur ki bu da küfürdür.

Diğer yandan öyle bir şey mümkün olabilseydi hiçbir müslüman dinine güvenemez ve tutunduğu hükümlere inanamazdı. Zira zamanında sabit hükümlerden bir şeylerin çıkarılmadığı veya yazıya geçirilirken bir kısmının kaybolmadığından veya değiştirilmediğinden emin olamazdı. Halîmî bu konuyu da uzun uzadıya açıklar. Bundan dolayı Kur'ân'a imanı tamamlayan unsurlardan biri de Kur'ân'ın tam olarak ekleme ve çıkarma olmadan seleften halefe aktarılarak bize ulaştığını kabul etmektir.

ذِكْرُ حَدِيثِ جَمْعِ الْقُرْآنِ

Kur'ân'ın Bir Araya Getirilmesi

١٦٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو الْحُسَيْنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَخْتَوَيْهِ، حدثنا بِشْرُ بْنُ مُوسَى، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ مُوسَى الْأَشْيَبُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ الزُّهْرِيِّ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُقَاتِلٍ الْهَاشِمِيُّ الْفَرْوِيُّ، حدثنا أَبُو مُحَمَّدٍ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْمُزَنِيُّ،

---

[1] Hicr Sur. 9

[2] Fussilet Sur. 41

أخبرنا أَبُو خَلِيفَةَ الْفَضْلُ بْنُ الْحُبَابِ، حدثنا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، حدثنا ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ السَّبَّاقِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: " أَرْسَلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مَقْتَلَ أَهْلِ الْيَمَامَةِ، فَإِذَا عُمَرُ جَالِسٌ عِنْدَهُ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّ عُمَرَ جَاءَنِي فَقَالَ: إِنَّ الْقَتْلَ فَقَدِ اسْتَحَرَّ وإِنِّي أَرَى أَنْ تَأْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ، فَقُلْتُ لِعُمَرَ: كَيْفَ نَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ؟ فَقَالَ عُمَرُ: هُوَ وَاللهِ خَيْرٌ. فَلَمْ يَزَلْ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللهُ لِذَلِكَ صَدْرِي، وَرَأَيْتُ فِي ذَلِكَ الَّذِي رَأَى عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ". قَالَ زَيْدٌ: " قَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّكَ رَجُلٌ شَابٌّ عَاقِلٌ لَا نَتَّهِمُكَ، وَقَدْ كُنْتَ تُكْتَبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَتَتَبَّعِ الْقُرْآنَ وَاجْمَعْهُ ". قَالَ زَيْدٌ: " فَوَاللهِ لَوْ كَلَّفُونِي نَقْلَ جَبَلٍ مِنَ الْجِبَالِ مَا كَانَ أَثْقَلَ عَلَيَّ مِمَّا أَمَرُونِي بِهِ مِنْ جَمْعِ الْقُرْآنِ قَالَ: قُلْتُ: وَكَيْفَ تَفْعَلُونَ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ؟ قَالَ: هُوَ وَاللهِ خَيْرٌ، فَلَمْ يَزَلْ أَبُو بَكْرٍ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللهُ صَدْرِي لِلَّذِي شَرَحَ لَهُ صَدْرَ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ ". قَالَ: " فَتَتَبَّعْتُ الْقُرْآنَ أَجْمَعُهُ مِنَ الرِّقَاعِ وَالْعُسُبِ، وَاللِّخَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ حَتَّى وَجَدْتُ آخِرَ سُورَةِ التَّوْبَةِ مَعَ أَبِي خُزَيْمَةَ " وَفِي رِوَايَةِ أَبِي الْوَلِيدِ مَعَ خُزَيْمَةَ أَوْ أَبِي خُزَيْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ: " لَمْ أَجِدْهَا مَعَ أَحَدٍ غَيْرِهِ: ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ﴾ [التوبة: ١٢٨] خَاتِمَةُ سُورَةِ بَرَاءَةَ " قَالَ: " وَكَانَتِ الصُّحُفُ عِنْدَ أَبِي بَكْرٍ حَيَاتَهُ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ، ثُمَّ عِنْدَ عُمَرَ حَيَاتَهُ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ، ثُمَّ عِنْدَ حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ " " انْتَهَى حَدِيثُ الْأَشْيَبِ "

وَزَادَ أَبُو الْوَلِيدِ فِي رِوَايَتِهِ قَالَ: إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ: حَدَّثَنِي ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، " أَنَّ حُذَيْفَةَ قَدِمَ عَلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، وَكَانَ يُغَازِي أَهْلَ الشَّامِ مَعَ أَهْلِ الْعِرَاقِ فِي فَتْحِ أَرْمِينِيَةَ وَأَذْرِبِيجَانَ، فَأَفْزَعَ حُذَيْفَةُ اخْتِلَافَهُمْ فِي الْقِرَاءَةِ، فَقَالَ لِعُثْمَانَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَدْرِكْ هَذِهِ الْأُمَّةَ قَبْلَ أَنْ يَخْتَلِفُوا فِي الْكِتَابِ كَمَا اخْتَلَفَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى، فَبَعَثَ عُثْمَانُ إِلَى حَفْصَةَ أَرْسِلِي الْمُصْحَفَ - أَوْ قَالَ الصُّحُفَ نَنْسَخُهَا فِي الْمَصَاحِفِ - ثُمَّ نَرُدُّهَا إِلَيْكَ، فَبَعَثَتْ بِهَا إِلَيْهِ، فَدَعَا زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ وَأَمَرَهُ وَأَمَرَ عَبْدَ اللهِ بْنَ الزُّبَيْرِ، وَسَعِيدَ بْنَ الْعَاصِ " - وَقَالَ غَيْرُ أَبِي الْوَلِيدِ، وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْحَارِثِ

بْنِ هِشَامٍ: وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَنْسَخُوا الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ - وَقَالَ لَهُمْ: مَا اخْتَلَفْتُمْ أَنْتُمْ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ فِي شَيْءٍ فَاكْتُبُوهُ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ، فَإِنَّمَا نَزَلَ بِلِسَانِهِمْ، فَكُتِبَتِ الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ، فَبَعَثَ إِلَى كُلِّ أُفُقٍ بِمُصْحَفٍ، وَأَمَرَ بِمَا سِوَى ذَلِكَ مِنَ الْقُرْآنِ فِي كُلِّ صَحِيفَةٍ أَوْ مُصْحَفٍ أَنْ يُمْحَى، أَوْ يُحْرَقَ "

قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: وَأَخْبَرَنِي خَارِجَةُ بْنُ زَيْدٍ، أَنَّهُ سَمِعَ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ يَقُولُ: " فَقَدْتُ آيَةً مِنْ سُورَةِ الْأَحْزَابِ حِينَ نُسِخَتِ الصُّحُفُ، كُنَّا نَسْمَعُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقْرَأُهَا، فَالْتَمَسْتُهَا فَوَجَدْتُهَا مَعَ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيِّ ﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللهَ عَلَيْهِ﴾ [الأحزاب: ٢٣] فَأَلْحَقْتُهَا بِهِ فِي سُورَتِهَا فِي الْمُصْحَفِ " قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: " فَاخْتَلَفُوا يَوْمَئِذٍ فِي التَّابُوتِ، فَقَالَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ: التَّابُوهُ، وَقَالَ ابْنُ الزُّبَيْرِ: وَسَعِيدُ بْنُ الْعَاصِ: التَّابُوتُ فَرُفِعَ كَلَامُهُمْ إِلَى عُثْمَانَ فَقَالَ: اكْتُبُوهُ التَّابُوتَ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ مُوسَى بْنِ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ دُونَ قَوْلِ ابْنِ شِهَابٍ

169- Zeyd b. Sâbit şöyle dedi: Yemâme'de şehid olanlardan sonra Ebû Bekr beni çağırdı. Gittiğimde Ömer yanında oturuyordu. Ebû Bekr bana şöyle dedi: "Ömer bana gelip: "Öldürülmeler çoğaldı. Bence Kur'ân âyetlerini topla" dedi. Ben Ömer'e: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yapmadığı bir şeyi nasıl yaparız?" deyince, Ömer: "Vallahi bu, hayırlı bir iştir" deyip ısrar etti ve Allah, Ömer'in gönlünü açtığı konuda benim gönlümü de açtı ben de Ömer'in görüşüne uydum."

Zeyd der ki: Ebû Bekr: "Sen genç ve akıllı birisin ve seni itham edemeyiz. Sen Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) inen vahyi yazıyor ve takip ediyordun. Onu sen topla" dedi. Zeyd der ki: "Vallahi, bana dağlardan birini taşımamı söyleselerdi, bana emrettikleri Kur'ân'ı toplamak kadar ağır gelmezdi. Bu sebeple: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yapmadığı bir şeyi nasıl yaparsınız?" dedim. Ebû Bekr: "Vallahi, bu hayırlı bir iştir" dedi ve ısrar etti. Neticede Allah, Ömer'in gönlünü açtığı konuda benim gönlümü de açtı ben de Ebû Bekr ve Ömer'in görüşüne uydum. Sonra deri parçaları, hurma

kabukları, taşlar üzerine yazılmış ve halkın ezberinde olan âyetleri toplamaya başladım. Hatta Tevbe Sûresinin sonu olan *"And olsun ki, içinizden size, sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, inananlara şefkatli ve merhametli bir peygamber gelmiştir..."*[1] âyetleri sadece Ebû Huzeyme'nin yanında buldum.

Ebû Bekr vefat edene kadar bu sahifeler onun yanında kaldı. Sonra Ömer ölünceye kadar yanında kaldı. Sonra müminlerin annesi Hafsa'nın yanında kaldı.[2]

Ebu'l-Velîd rivayetinde şu ilave yer almıştır: İbrâhîm b. Sa'd'ın İbn Şihâb kanalıyla Enes b. Mâlik'ten bildirdiğine göre Huzeyfe, Osmân b. Affân'a geldi, Osmân, Iraklılarla beraber Şamlıları, Ermenistan ve Azerbaycan'ın fethi için savaşa hazırlıyordu. Huzeyfe, Kur'ân konusunda bazı ihtilaflar görmüş ve Osmân b. Affân'a: "Ey Müminlerin emiri! Yahudi ve Hıristiyanların ihtilaf edip ayrılığa düştükleri gibi bu ümmette Kur'ân konusunda ihtilafa düşmeden yetiş ve yapman gerekenleri yap" dedi. Bunun üzerine Osmân, Hafsa'ya: "Yazılmış tek nüsha olan o mushafı bize gönder çoğaltıp tekrar iade ederiz" diye haber gönderdi. Hafsa mushafı Osmân'a yolladı. Osmân da Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. ez-Zübeyr, Saîd b. el-Âs ve Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm'a: "Bu mushaftan mushaflar çoğaltınız" diye talimat verdi. Osmân üç Kureyşliden oluşan bu ekibe: "Zeyd b. Sâbit'le ihtilaf ettiğiniz yeri Kureyş lehçesine göre yazınız; çünkü Kur'ân onların lehçesiyle inmiştir" dedi. Sonunda mushafları çoğalttılar. Osmân da o mushaflardan her birini belli merkezlere gönderdi. Bunun dışındaki Kur'ân âyetinin veya mushafın yok edilmesini veya yakılmasını emretti.[3]

İbn Şihâb der ki: Hârice b. Zeyd, Zeyd b. Sâbit'in şöyle dediğini söyledi: Mushafı neshederken Ahzâb Sûresinden bir âyeti bulamadım. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu âyeti okuduğunu işitirdik. Aradım ve onu Huzeyme b. Sâbit

---

[1] Tevbe Sur. 128-129

[2] Senedinde tanımadıklarım vardır. Hadis sahihtir.

[3] İbn Ebî Dâvud, *el-Mesâhif* (26)

el-Ensârî'nin yanında buldum. Bu âyet: *"İnananlardan, Allah'a verdiği ahdi yerine getiren adamlar vardır. Kimi, bu uğurda canını vermiş, kimi de beklemektedir. Ahidlerini hiç değiştirmemişlerdir"*[1] âyetidir. Sonra bu âyeti mushaftaki yerine yerleştirdim.[2]

İbn Şihâb der ki: O gün "Tabut" kelimesinde ihtilafa düştüler. Zeyd b. Sâbit: "Tâbûh" derken, İbnu'z-Zübeyr ve Saîd b. el-Âs: "Tâbût" diyorlardı. İhtilafları Osmân'a arz edilince: "Tâbût" olarak yazın" dedi.

Buhârî *Sahîh*'te bu hadisi Mûsa b. İsmâîl kanalıyla İbrâhîm b. Sa'd'dan, o da İbn Şihâb'ın: "Kur'ân, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zamanında nüshalara yazılmaya başlandı" sözü olmadan nakletmiştir.[3]

Bize bildirildiğine göre Zeyd b. Sâbit: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zamanında deri parçalarındaki Kur'ân âyetlerini nüshalara yazardık" demiştir.

Allah en doğrusunu bilir; ancak burada kastettiği, ayrı ayrı inen âyetlerin, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) göstermesiyle ait oldukları sûreye yazılmalarıdır. Sonra bu âyetler iyice ezberlenmiş, deri ve taş parçalarına, hurma ağacı kabuklarına yazılmıştır. Ayrı ayrı olan bu âyetler Ebû Bekr, Ömer, Muhacir ve Ensar'dan bazılarının teklifiyle toplanmış, Osmân'ın teklifiyle de nüshaları çıkarılmıştır.

Bize bildirildiğine göre Süveyd b. Ğafele dedi ki: Ali b. Ebî Talib: "Allah Osmân'a rahmet etsin. Eğer ben olsaydım, Osmân'ın mushaflara yaptığı gibi yapardım" dedi.

el-Medhal adlı kitapta ve *Delâilu'n-Nübüvve* adlı kitabın sonunda Kur'ân'ın toplanmasıyla ilgili rivayetleri güçlendiren hadisler aktardık. Kullarını koruyan, sünnete uymaya muvaffak kılıp bidatlerden uzaklaştıran Allah'a hamd olsun.

١٧٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْمُؤَمَّلِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عِيسَى، أَخْبَرَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، حدثنا النُّفَيْلِيُّ، حدثنا سُفْيَانُ بْنُ

---

[1] Ahzâb Sur. 23

[2] Buhârî (3/205)

[3] Nesâi, *Fadâilu'l-Kur'ân* (57-63).

عُيَيْنَةَ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ قَالَ: دَخَلْتُ مَعَ شَدَّادِ بْنِ مَعْقِلٍ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فَسَأَلْنَاهُ: هَلْ تَرَكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ شَيْئًا سِوَى الْقُرْآنِ؟ قَالَ: " مَا تَرَكَ سِوَى مَا بَيْنَ هَذَيْنِ اللَّوْحَيْنِ " وَدَخَلْنَا عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِيَّةِ فَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ قُتَيْبَةَ عَنْ سُفْيَانَ

170- Abdulazîz b. Rufey' der ki: Şeddâd b. Ma'kil ile beraber İbn Abbâs'ın yanına girdik ve: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Kur'ân'dan başka bir şey bıraktı mı?" diye sorduk. İbn Abbâs: "Şu iki levha (kapak) arasında olandan başka bir şey bırakmadı" cevabını verdi. Muhammed b. el-Hanefiyye'nin yanına girip aynı şeyi sorduğumuzda, o da aynı şeyi söyledi.[1]

Buhârî bu hadisi *Sahîh'te* Kuteybe kanalıyla Süfyân'dan nakletmiştir.

١٧١ - أَخْبَرَنَا السَّيِّدُ أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْعَلَوِيُّ، حدثنا أَبُو حَامِدٍ أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْحَافِظُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الذُّهْلِيُّ، وَأَبُو حَاتِمٍ الرَّازِيُّ قَالَا، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ سِنَانٍ الرَّهَاوِيُّ، حدثنا يَزِيدُ بْنُ سِنَانٍ يَعْنِي أَبَاهُ، عَنْ عَطَاءٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْحَجَّاجِ مُجَاهِدَ بْنَ جَبْرٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيِّبِ يَقُولُ: سَمِعْتُ صُهَيْبًا يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: " مَا آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنِ اسْتَحَلَّ مَحَارِمَهُ "

171- Suheyb der ki: Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem): *"Haramlarını helal sayan, Kur'ân'a iman etmemiş olur"* buyurduğunu işittim.[2]

١٧٢ - وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي أَبُو أَحْمَدَ بْنُ أَبِي الْحَسَنِ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ خُزَيْمَةَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الرِّبَاطِيُّ، قال حدثنا صَدَقَةُ بْنُ صَادِقٍ مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ، حدثنا مُفَضَّلُ بْنُ مُهَلْهَلٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ

---

[1] Ravileri güvenilirdir.

[2] İsnâdı zayıftır.

الْمُسَيِّبِ قَالَ: سَمِعْتُ صُهَيْبًا يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: " مَا آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنِ اسْتَحَلَّ محَارِمَهُ "

172- Suheyb der ki: Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem): *"Haramlarını helal sayan, Kur'ân'a iman etmemiş olur"* buyurduğunu işittim.[1]

Beyhakî der ki: Kur'ân'la beraber diğer kitaplara da iman etmek, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) ile beraber diğer peygamberlere iman etmek gibidir. Allah'ın kelamıyla ilgili bilmemiz gereken şey, Onu kelamının zatî sıfatlarından biri olduğunu bilmemizdir. Onun kelamı bizim kıraatimizle okunmuş, kalbimizde hıfzedilmiş, mushaflarımızda yazılmıştır; ancak hulûl etmemiştir. Nasıl ki dilimizle Allah'ı zikrederken, kalbimizle bilirken, mescitlerimizde Ona ibadet ederken Allah bizzat dilimizde, kalbimizde ve mescitlerimizde mevcuttur diyemezsek, kelamı için de aynı şey geçerlidir. Allah'ın kelamı Arapça okununca Kur'ân, Süryânice okununca İncil, İbrânice okununca Tevrat olarak adlandırılır. İslam şeriatına göre ona Kur'ân denip Tevrat veya İncil denmemesinin sebebi şudur: Allah, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zamanında yaşayan Tevrat ve İncil ehlini yalanlamış ve onların ihanetini haber verip Allah'ın kelamını değiştirdiklerini, kendileri bir kitap uydurup, Allah'tan olmamasına rağmen: "Bu, Allah'tan gelmiştir" dediklerini, bilerek Allah adına yalan söylediklerini bildirmiştir. Müslüman onların kitabından bir şey okuyacak olursa, bu Yahudi ve Hıristiyanların uydurduğu bir şey olmamasından emin olamaz.

١٧٣ - وَقَدْ أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا عَبْدِ اللهِ بْنِ الصَّقْرِ بْنِ نَصْرٍ السُّكَّرِيِّ، حدثنا أَبُو مَرْوَانَ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: " كَيْفَ تَسْأَلُونَ أَهْلَ الْكِتَابِ عَنْ شَيْءٍ، وَكِتَابُكُمُ الَّذِي أَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى نَبِيِّهِ ﷺ أَحْدَثُ الْأَخْبَارِ تَقْرَءُونَهُ مَحْضًا لَمْ يُشَبْ، ثُمَّ يُخْبِرُكُمُ اللهُ فِي كِتَابِهِ أَنَّهُمْ قَدْ غَيَّرُوا كِتَابَ اللهِ وَبَدَّلُوهُ، وَكَتَبُوا الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ، ثُمَّ قَالُوا: هُوَ مِنْ عِنْدِ اللهِ

[1] Ravileri güvenilirdir.

لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أَلَا يَنْهَاكُمُ الْعِلْمُ الَّذِي جَاءَكُمْ عَنْ مَسْأَلَتِهِمْ، وَاللهِ مَا رَأَيْنَا رَجُلًا مِنْهُمْ قَطُّ سَأَلَكُمْ عَمَّا أَنْزَلَ اللهُ إِلَيْكُمْ "

173- İbn Abbâs der ki: "Peygamberinize (sallallahu aleyhi vesellem) indirilmiş olan Kitabınız Allah'tan gelmiş en son haber olduğu, ona hiçbir şey katılmaksızın arı duru haliyle okuduğunuz halde Kitab Ehli'nin Allah'ın kitaplarını değiştirip değişiklikler yaptığını kendi elleriyle kitapları yazarak, az bir paha ile onu satabilmek için «Bu, Allah'ın katındandır» dediklerini size bildirdiği halde, siz kalkıyorsunuz Kitab Ehli'ne soru soruyorsunuz. Size gelmiş olan bunca ilim sizi onlara soru sormaktan alıkoymuyor mu? Allah'a yemin ederim, biz onlardan bir kimsenin size, size indirilene dair soru sorduğunu görmedik."[1]

١٧٤ - وَأَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عُبَيْدٍ، حدثنا عُبَيْدُ بْنُ بِشْرٍ، حدثنا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حدثنا اللَّيْثُ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: " يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ، كَيْفَ تُسْأَلُونَ أَهْلَ الْكِتَابِ عَنْ شَيْءٍ، وَكِتَابُكُمُ الَّذِي أَنْزَلَ اللهُ عَلَى نَبِيِّكُمْ أَحْدَثُ الْأَخْبَارِ بِاللهِ تَقْرَءُونَهُ؟ " فَذَكَرَ نَحْوَهُ رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ بُكَيْرٍ، وَعَنْ مُوسَى بْنِ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ

174- Ubeydullah b. Abdillah, İbn Abbâs'tan "Ey Müslümanlar! Peygamberinize (sallallahu aleyhi vesellem) indirilmiş olan Kitabınız, Allah'tan gelmiş en son haber olduğu, Ehl-i Kitaba nasıl soru soruyorsunuz..." şeklinde başlayan, aynı mânâda bir rivayette bulundu.[2]

Buhârî, bunu *Sahîh*'inde Yahyâ b. Bukeyr ve Mûsa b. İsmâîl kanalıyla İbrâhîm b. Sa'd'dan rivayet etti.

---

[1] İsnâdı hasendir.

[2] İsnâdı sahihtir.

١٧٥ - [٣٤٨]- وَقَدْ رُوِّينَا عَنْ مُجَالِدٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، أَنَّ عُمَرَ أَتَاهُ فَقَالَ: إِنَّا نَسْمَعُ أَحَادِيثَ مِنَ الْيَهُودِ تُعْجِبُنَا أَفَتَرَى أَنْ نَكْتُبَ بَعْضَهَا؟ فَقَالَ: " أَمُتَهَوِّكُونَ أَنْتُمْ كَمَا تَهَوَّكَتِ الْيَهُودُ والنَّصَارَى؟ لَقَدْ جِئْتُكُمْ بِهَا بَيْضَاءَ نَقِيَّةً، وَلَوْ كَانَ مُوسَى حَيًّا مَا وَسِعَهُ إِلَّا اتِّبَاعِي " أَخْبَرَنَاهُ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ، أخبرنا أَبُو الْحَسَنِ الْكَارِزِيُّ، أخبرنا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ أَبِي عُبَيْدٍ، حدثنا هُشَيْمٌ، أخبرنا مُجَالِدٌ، فَذَكَرَ نَحْوَهُ

قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ: وَحَدَّثَنَا مُعَاذٌ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنِ الْحَسَنِ - يَرْفَعُهُ نَحْوَ ذَلِكَ - قَالَ: قَالَ ابْنُ عَوْنٍ: فَقُلْتُ لِلْحَسَنِ: ما مُتَهَوِّكُونَ؟ قَالَ: " مُتَحَيِّرُونَ "

175- Câbir b. Abdillah'ın bildirildiğine göre Hz. Ömer, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gelip: "Yahudilerden, hoşumuza giden sözler duyuyoruz. Bunların bazısını yazabilir miyiz?" diye sordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ona şöyle cevap verdi: "*Yahudi ve Hıristiyanların şaşkınlığa düştüğü gibi siz de mi şaşkınlığa düşeceksiniz. Ben size Onu (Kur'ân'ı) tertemiz ve katıksız olarak getirdim. Eğer Mûsa hayatta olsaydı, bana uymaktan başka seçeneği olmazdı.*"[1]

İbn Avn der ki: Hasan'a: "*Mütehevvikûn* ne demektir?" diye sorunca: "Şaşkınlık mânâsındadır" cevabını verdi.

١٧٦ - حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ يُوسُفَ الْأَصْبَهَانِيُّ إِمْلَاءً، أخبرنا أَبُو سَعِيدٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ الْبَصْرِيُّ بِمَكَّةَ، حَدَّثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ سَهْلٍ التُّسْتَرِيُّ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، حَدَّثَنَا مُجَالِدُ بْنُ سَعِيدٍ، وَأَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْقَاضِي، حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ حَامِدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّفَّاءُ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ شَاذَانَ الْجَوْهَرِيُّ، حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ عَدِيٍّ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ مُجَالِدٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " لَا تَسْأَلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ عَنْ شَيْءٍ، فَإِنَّهُمْ لَنْ يَهْدُوكُمْ وَقَدْ ضَلُّوا " زَادَ الْقَاضِي فِي رِوَايَتِهِ: " وَاللهِ لَوْ كَانَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ حَيًّا مَا حَلَّ لَهُ إِلَّا أَنْ يَتَّبِعَنِي

[1] İsnâdı zayıftır. Ahmed, *Müsned* (3/387) Bak: Heysemî, *Mecma* (1/173-174, 8/262).

176- Câbir'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Kitab Ehline bir şey sormayınız. Onlar dalaletteyken size doğruyu gösteremezler."*[1]

(Ahmed b. el-Hasan) el-Kâdî, rivayetinde: *"Eğer Mûsa hayatta olsaydı, bana uymaktan başka bir şey kendisine helal olmazdı"* cümlesini de eklemiştir.

Bu hadis, Cübeyr b. Nufeyr kanalıyla Ömer b. el-Hattâb'dan, Allah'ın Resûlü'nden, Yahudilerin sözlerinden yazılanları tükürüğüyle silmeyi ve bunu yasaklamasını anlatan bir hadis içinde de nakledilmiştir.

---

[1] Senedinde gevşeklik vardır. Ebû Ya'lâ, *Müsned* 4/102 (1384), Lâlekâî, *Şerhu's-Sünne* 2/743 (1384) ve Abdurrezzak, *Musannef* (10/312-313).

الْخَامِسُ مِنْ شُعَبِ الْإِيمَانِ، وَهُوَ بَابٌ فِي الْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللهِ ﷻ

5. Şube

Kadere İman

Yüce Allah şöyle buyurur: *"Onlara bir iyilik gelirse: «Bu Allah'tandır» derler, bir kötülüğe uğrarlarsa «Bu, senin tarafındandır" derler. De ki: «Hepsi Allah'tandır.»*[1], *"Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır, sana ne kötülük dokunursa kendindendir."*[2]

Âyetin mânâsı şudur: Beden sıhhati, düşmana galip gelmek, rızık ve benzeri seni sevindiren şeyler, Allah'ın sana bahşetti ihsanıdır. Hoşuna gitmeyen ve seni üzen şeylerse kendi elindendir; ancak bunu da sana gönderen ve böyle hükmeden Allah'tır. Şu âyet te bu mânâdadır: *"Başınıza gelen herhangi bir musibet, ellerinizle işlediklerinizden ötürüdür. O, yine de çoğunu affeder."*[3]

Bunun dışında yaralanma, öldürülme, malına el konulma, hezimet gibi şeylerle ilgili olarak Allah kişinin *"De ki: "Hepsi Allah'tandır"*[4] demesini emretmektedir. Bu da bütün bunların Allah'ın takdiriyle olduğuna delalet eder. Başka bir âyette ise kişinin başına gelenin kendi yaptıklarından ötürü olmasının söylenmesi, birinci âyetle ters düşmez.

١٧٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، أخبرنا بِشْرُ بْنُ مُوسَى، حدثنا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمُقْرِئُ، حدثنا كَهْمَسُ بْنُ الْحَسَنِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ قَالَ: كَانَ أَوَّلَ مَنْ قَالَ فِي الْقَدَرِ مَعْبَدٌ الْجُهَنِيُّ بِالْبَصْرَةِ قَالَ: فَانْطَلَقْنَا حُجَّاجًا أَنَا، وَحُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحِمْيَرِيُّ، فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ

---

[1] Nisa Sur. 78

[2] Nisa Sur. 79

[3] Şûra Sur. 30

[4] Nisa Sur. 78

وَافَقَنَا عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ، فَقُلْتُ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِنَّ قَبْلَنَا نَاسًا يَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ، وَيَتَقَفَّرُونَ الْعِلْمَ وَيَقُولُونَ: لَا قَدَرَ وَإِنَّمَا الْأَمْرُ أُنُفٌ قَالَ: فَإِذَا لَقِيتَ أُولَئِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنِّي مِنْهُمْ بَرِيءٌ وَأَنَّهُمْ مِنِّي بَرَاءُ، وَالَّذِي يَحْلِفُ بِهِ عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ لَوْ كَانَ لِأَحَدِهِمْ مِثْلُ أُحُدٍ ذَهَبًا فَأَنْفَقَهُ مَا قَبِلَ اللهُ مِنْهُ حَتَّى يُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ كُلِّهِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ. حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى الله عَلَيْهِ إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَدِيدُ بَيَاضِ الثِّوبِ، شَدِيدُ سَوَادِ الشَّعْرِ، لَا يُرَى عَلَيْهِ أَثَرُ سَفَرٍ وَلَا يَعْرِفُهُ مِنَّا أَحَدٌ حَتَّى جَلَسَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ، وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ، أَخْبِرْنِي عَنِ الْإِيمَانِ مَا الْإِيمَانُ؟ قَالَ: الْإِيمَانُ " أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ، وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ، وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، وَالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ " قَالَ: صَدَقْتَ وَذَكَرَ الْحَدِيثَ أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي صَحِيحِهِ مِنْ وَجْهٍ آخَرَ عَنْ كَهْمَسٍ

177- Yahya b. Ya'mer der ki: Kader hakkında ilk söz eden, Basra'da olan Ma'bed el-Cühenî'dir. Ben ve Humeyd b. Abdirrahman el-Himyerî hac için yola çıktık ve Medine'ye gelince Mescid'de Abdullah b. Ömer ile karşılaştık. Ben: "Ey Ebû Abdirrahman! Yanımızda Kur'ân okuyup ilmi araştırma yapan bazıları: «Kader yoktur. Herkes yaptığını kendi iradesiyle yapıyor» diyorlar" dedim. İbn Ömer bana şöyle karşılık verdi:

Onlarla karşılaşınca benim onlardan uzak, onların da benden uzak olduklarını söyle. Allah adına yemin ederim ki onlardan birinin Uhud dağı kadar altını olsa ve bunu infak etse, hayır olsun şer olsun kadere iman etmedikçe Allah onun bu infağını kabul etmez. Ömer b. el-Hattâb bana şöyle anlattı: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanında otururken bembeyaz giysili, simsiyah saçlı ve üzerine yolculuk izleri görülmeyen, ama bizden de kimsenin tanımadığı bir kişi gelip Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanında oturarak dizlerini onun dizlerine dayayıp ellerini uyluğuna koydu. Sonra: "Ey Muhammed! Bana imandan haber ver. İman nedir?" dedi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"İman; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe ve hayır olsun, şer olsun kadere iman etmendir"*

cevabını verince adam: "Doğru söyledin" dedi. Ravi bundan sonra hadisin devamını aktardı.[1]

Müslim bu hadisi *Sahîh*'te başka bir kanalla Kehmes'ten nakletmiştir.

١٧٨ - وَرَوَاهُ يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، عَنْ كَهْمَسٍ وَقَالَ: فِي الْحَدِيثِ " أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ، وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ، وَبِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ، حُلْوِهِ وَمُرِّهِ، وَبِالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ " قَالَ: صَدَقْتَ وَأَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، أنبأنا أَبُو الْمُثَنَّى، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْمِنْهَالِ، حدثنا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حدثنا كَهْمَسٌ فَذَكَرَهُ وَقَدْ رُوِّينَا عَنْ: أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي هَذِهِ الْقِصَّةِ: " وَتُؤْمِنُ بِالْقَدَرِ كُلِّهِ ". وَرُوِّينَا فِي الْإِيمَانِ بِالْقَدَرِ: عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، وَعَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، وَأَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، وَعَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ

178- Yezid b. Zuray' bunu Kehmes'ten rivayet etmiştir; ancak farklı olarak şu ibare vardır: *"Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe ve hayır olsun, şer olsun; acı olsun, tatlı olsun kadere ve öldükten sonra dirilmeye iman etmendir"* cevabını verince adam: "Doğru söyledin" dedi.

Yine bize bildirildiğine göre Ebû Hureyre'den: *"Kaderin tamamına iman etmendir"* şeklinde rivayet edilmiştir.[2] Bize kadere imanla ilgili olarak Ali b. Ebî Talib'den[3], Abdullah b. Ömer'den[4], Enes b. Mâlik'ten[5] ve Adiy b. Hâtim'den onların da Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) yaptıkları rivayetler nakledilmiştir.[6]

---

[1] İsnâdı sahihtir. Lâlekâî, *Şerhu's-Sünne* 2/201-202 (332).

[2] Müslim (1/39, 40) ve Buhârî (1/18, 6/20).

[3] Tirmizî 4/452 (2145).

[4] Lâlekâî, *Şerhu's-Sünne* (2/621-622).

[5] Tirmizî 4/450 (2142).

[6] İsnâdı sahihtir.

١٧٩ - وَقَدْ أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الرُّوذْبَارِيُّ، أخبرنا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ، حدثنا أَبُو دَاوُدَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أخبرنا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي سِنَانٍ، عَنْ وَهْبِ بْنِ خَالِدٍ الْحِمْصِيِّ، عَنِ ابْنِ الدَّيْلَمِيِّ قَالَ: أَتَيْتُ أُبَيَّ بْنَ كَعْبٍ فَقُلْتُ لَهُ: وَقَعَ فِي نَفْسِي شَيْءٌ مِنَ الْقَدَرِ فَحَدِّثْنِي بِشَيْءٍ لَعَلَّ اللهَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ أَنْ يُذْهِبَهُ مِنْ قَلْبِي، فَقَالَ: " لَوْ أَنَّ اللهَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ عَذَّبَ أَهْلَ سَمَاوَاتِهِ، وَأَهْلَ أَرْضِهِ عَذَّبَهُمْ، وَهُوَ غَيْرُ ظَالِمٍ لَهُمْ، وَلَوْ رَحِمَهُمْ كَانَتْ رَحْمَتُهُ خَيْرًا لَهُمْ مِنْ أَعْمَالِهِمْ، وَلَوْ أَنْفَقْتَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا فِي سَبِيلِ اللهِ، مَا تَقَبَّلَهُ اللهُ مِنْكَ حَتَّى تُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ، وَتَعْلَمَ أَنَّ مَا أَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ، وَمَا أَخْطَأَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ، ولَوْ مُتَّ عَلَى غَيْرِ هَذَا لَدَخَلْتَ النَّارَ ". قَالَ: ثُمَّ لَقِيتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ مَسْعُودٍ فَقَالَ: مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ أَتَيْتُ حُذَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانِ فَقَالَ: مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ أَتَيْتُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، فَحَدَّثَنِي عَنِ النَّبِيِّ ﷺ مِثْلَ ذَلِكَ

179- İbnu'd-Deylemî anlatıyor: Ubey b. Ka'b'a gidip: "Kader konusunda içime bir şüphe düştü. Bana bir şeyler anlat ki belki Allah kalbimdeki bu şüpheyi giderir" dedim. Ubey bana şöyle dedi: Eğer Allah sema halkına ve yeryüzü halkına azab etse, onlara zulmetmiş olmaz. Eğer onlara merhamet ederse de bu rahmeti onlar için amellerinden daha hayırlıdır. Allah yolunda Uhud dağı kadar altın infak etsen, kadere iman etmediğin, başına gelecek şeyden kaçamayacağına, başına gelmesi takdir edilmeyen şeyin de gelmeyeceğine inanmadığın müddetçe Allah senden bunu kabul etmez. Eğer bunlara iman etmeden ölürsen cehenneme girersin." Sonra Abdullah b. Mes'ûd ile karşılaştığımda o da bana aynı şeyi söyledi. Sonra Huzeyfe b. el-Yemân'a gittim, o da aynı şeyi söyledi. Sonra Zeyd b. Sâbit'in yanma gittim, bana Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) aynı mânâda bir rivayet nakletti.[1]

Bize bildirildiğine göre Ubâde b. es-Sâmit ve başkaları da kadere imanın keyfiyetiyle ilgili olarak bu mânâda rivayetlerde bulundular.

Birinci hadiste kastedilen, takdir edilen her şeyi Allah takdir etmiştir. Hayır ve şer birbirinin zıddı olsa da bunları takdir eden birdir. Mecusilerin iddia

[1] İsnâdı hasendir. Ebû Dâvud 5/75 (4699) ve İbn Mâce 1/29 (77).

ettiği gibi şerri takdir eden hayrı takdir edenden başkası değildir. Kadere imanın, imanın şubelerinden biri olduğu anlaşıldığına göre, Kitab ve sünnet, Allah'ın ezelde kullarının yapacakları hayrı ve şerri bildi. Sonra Kalem'e bunları Levh-i Mahfûz'a yazmasını emretti. Allah bu konuda: *"Her şeyi, apaçık bir Kitab'da saymışızdır"*[1], *"Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce o, Kitab'da bulunmasın."*[2] *"Bu, Kitab'da yazılıdır"*[3] buyurmaktadır.

Bize İmrân b. Husayn'dan nakledildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Hiçbir şey yokken Allah vardı. Zikir'de de her şeyi yazdı. Sonra gökleri ve yeri yarattı."*[4]

Yine bize aynı mânâda birçok hadis nakledilmiştir. Sonra Allah mahlukatı onları bildiği ve takdir ettiği şekilde yarattı. Allah bu konuda: *"Şüphesiz Biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır"*[5] buyurmaktadır. Yani, Yaratmadan önce takdir ettiğimiz şekilde yarattık.

١٨٠ - مَا أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ الْفَضْلِ الْقَطَّانُ، أخبرنا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ النَّحْوِيُّ، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا أَبُو نُعَيْمٍ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، أخبرنا أَبُو الْمُثَنَّى، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَا: حدثنا سُفْيَانُ، عَنْ زِيَادِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ السَّهْمِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبَّادٍ الْمَخْزُومِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: " كَانَ مُشْرِكُو قُرَيْشٍ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ يُخَالِفُونَهُ فِي الْقَدَرِ فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ، وَسُعُرٍ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ، ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾ [القمر: ٤٨] " أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ مِنْ حَدِيثِ سُفْيَانَ

---

[1] Yâsin Sur. 12

[2] Hadid Sur. 22

[3] İsrâ Sur. 58

[4] Buhârî (4/72, 8/175).

[5] Kamer Sur. 49

180- Ebû Hureyre der ki: Kureyş müşrikleri kader konusunda Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile tartışıyorlardı. Bunun üzerine: *"Doğrusu suçlular sapıklık ve çılgınlık içindedirler. Ateşe yüzüstü sürüldükleri gün, onlara: «Cehennemin dokunan azabını tadın» denir. Şüphesiz Biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır"*[1] âyeti nazil oldu.[2]

Müslim bu hadisi *Sahîh*'te Süfyân'dan nakletmiştir.

١٨١ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ الْأَصْبَهَانِيُّ، حدثنا أَبُو سَعِيدٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ الْبَصْرِيُّ بِمَكَّةَ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الزَّعْفَرَانِيُّ، حدثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرٍو، عَنْ طَاوُسٍ، سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " احْتَجَّ آدَمُ مُوسَى، فَقَالَ مُوسَى: يَا آدَمُ، أَنْتَ أَبُونَا خَيَّبْتَنَا أَخْرَجْتَنَا مِنَ الْجَنَّةِ، فَقَالَ لَهُ آدَمُ: يَا مُوسَى اصْطَفَاكَ اللهُ بِكَلَامِهِ، وَخَطَّ لَكَ التَّوْرَاةَ أَتَلُومُنِي عَلَى أَمْرٍ قَدَّرَهُ اللهُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِي؟ قَالَ: فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى " أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ مِنْ حَدِيثِ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ "

181- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Hz. Âdem ve Hz. Mûsa tartıştılar ve Hz. Mûsa: «Ey Âdem! Sen babamızsın, bizi hüsrana uğratıp cennetten çıkardın» dedi. Hz. Âdem: «Ey Mûsa! Allah seni kelamıyla seçti ve sana Tevrat'ı yazdı. Beni, Allah'ın beni yaratmadan önce takdir ettiği şey sebebiyle mi kınıyorsun?» karşılığını verdi. Böylece Âdem Mûsa'ya delille galip geldi."*[3]

Buhârî ve Müslim bu hadisi *Sahîh*'te Süfyan b. Uyeyne'den naklettiler.

Bu da, Allah'ın, kulların yapacaklarını önceden bilmesine, bunu kendisinin takdir ettiğine, insanlardan hiç kimsenin diğerini takdir edilen bir şey için kınamaya hakkı olmadığına delildir. Ancak isyana düşmekten sakındırmak için uyarılabilir. Hz. Mûsa'nın Hz. Adem'e söylediği, cennetten çıktıktan sonra vaki olmamıştır. Bu sebeple uyarı amacı yoktur. Bu sebeple Resûlullah'ın

---

[1] Kamer Sur. 47-49

[2] Senedinde eleştirilenler vardır. Tirmizî (5/398, 4/459) ve İbn Mâce 1/34 (83).

[3] İsnâdı sahihtir. Buhârî (5/239) ve Müslim (3/2043, 2044).

(sallallahu aleyhi vesellem) de belirttiği gibi Hz. Âdem haklı çıkmıştır.

١٨٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، أخبرنا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حدثنا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا فِي جَنَازَةٍ، فَلَمَّا انْتَهَيْنَا إِلَى بَقِيعِ الْغَرْقَدِ قَعَدَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَقَعَدْنَا حَوْلَهُ، فَأَخَذَ عُودًا فَنَكَتَ بِهِ الْأَرْضَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ: " مَا مِنْكُمْ مِنْ نَفْسٍ مَنْفُوسَةٍ إِلَّا وَقَدْ عُلِمَ مَكَانُهَا مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، وَشَقِيَّةٌ أَمْ سَعِيدَةٌ؟ " قَالَ: فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَلَا نَدَعُ الْعَمَلَ، وَنَتَّكِلُ عَنْ كِتَابِنَا، فَمَنْ كَانَ مِنَّا مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ صَارَ إِلَى السَّعَادَةِ، وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الشِّقْوَةِ صَارَ إِلَى الشَّقَاءِ. قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " اعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ، فَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الشِّقْوَةِ يُيَسَّرُ لِعَمَلِهَا، وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ يُيَسَّرُ لِعَمَلِهَا "، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى، وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى، وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى، وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَى﴾ [الليل: ٦] رَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ وَأَخْرَجَهُ مِنْ حَدِيثِ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ، عَنْ مَنْصُورٍ، وَمِنْ حَدِيثِ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَعْدٍ

182- Hz. Ali anlatıyor: Bir cenazedeyken Bakîu'l-Ğarkad'a vardığımızda Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) oturdu, biz de etrafında oturduk. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) eline bir çöp alıp yeri eşelemeye başladı. Sonra başını kaldırıp: *"Dünyaya gelen her bir canın mutlaka cennet veya cehennemdeki yeri veya cennetlik mi cehennemlik mi olacağı önceden yazılmıştır"* buyurdu. Adamın biri: "Ey Allah'ın Resûlü!! O halde amel etmeyi bırakıp bize takdir edilene dayanalım mı? Nasılsa cennetlik olanımız cennetlik, bedbaht olanımız bedbaht olacak" deyince, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Hayır! Sizler amellere devam edin. Her bir kişi ne için yaratılmışsa o yol kendisine kolaylaştırılacaktır. Şekâvet ahalisinden (cehennemlik) olan kişiye onların amelleri kolaylaştırılırken, saadet ahalisinden (cennetlik) olan kişiye de onların amelleri kolaylaştırılır"* buyurdu ve: ***"Artık kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdik ederse, biz de onu en kolaya hazırlarız. Kim cimrilik eder, kendini müstağni sayar ve en***

güzeli de yalanlarsa, biz de onu en zora hazırlarız"[1] âyetlerini okudu.[2]

Müslim bu hadisi Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'den nakletmiş, ayrıca, Cerîr b. Abdulhamîd kanalıyla Mansûr'dan, ayrıca A'meş kanalıyla Sa'd'dan nakletmiştir.

١٨٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أخبرنا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْمُحَمَّدَآبَاذِيُّ، حدثنا أَبُو قِلَابَةَ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، أخبرنا عَزَرَةُ بْنُ ثَابِتٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عُقَيْلٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ الدُّؤَلِيِّ قَالَ: قَالَ لِي عِمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ: أَرَأَيْتَ مَا يَعْمَلُ النَّاسُ وَيَكْدَحُونَ فِيهِ؟ أَشَيْءٌ قُضِيَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَدَرٍ قَدْ سَبَقَ؟ أَوْ مِمَّا يَسْتَقْبِلُونَ بِهِ مِمَّا آتَاهُمْ بِهِ نَبِيُّهُمْ، وَثَبَتَتْ عَلَيْهِمْ بِهِ الْحُجَّةُ؟ قُلت: لَا بَلْ شَيْءٌ قُضِيَ عَلَيْهِمْ. قَالَ: فَهَلْ يَكُونُ ذَلِكَ ظُلْمًا؟ قَالَ: ففَزِعْتُ مِنْ ذَلِكَ فَزَعًا شَدِيدًا، وَقُلْتُ: لَيْسَ شَيْئًا إِلَّا وَهُوَ خَلْقُ اللهِ، وَمُلْكُهُ لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ، وَهُمْ يُسْأَلُونَ قَالَ: فَقَالَ لِي: يَرْحَمُكَ اللهُ إِنِّي وَاللهِ مَا سَأَلْتُكَ إِلَّا لِأُحْرِزَ عَقْلَكَ، إِنَّ رَجُلَيْنِ - أَوْ قَالَ: رَجُلٌ - مِنْ مُزَيْنَةَ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: أَرَأَيْتَ مَا يَعْمَلُونَ، وَيَكْدَحُ النَّاسُ فِيهِ الْيَوْمَ، فِيهِ شَيْءٌ قُضِي عَلَيْهِمْ وَمَضَى عَلَيْهِمْ مِنْ قَدَرٍ قَدْ سَبَقَ، أَوْ فِيمَا يَسْتَقْبِلُونَ مِمَّا أَتَاهُمْ بِهِ نَبِيُّهُمْ، وَاتُّخِذَتْ عَلَيْهِمْ بِهِ الْحُجَّةُ؟ قَالَ: " لَا بَلْ شَيْءٌ قُضِيَ عَلَيْهِمْ وَمَضَى عَلَيْهِمْ ". قَالَ: وَفِيمَا نَعْمَلُ إِذًا؟ قَالَ: " مَنْ كَانَ خَلَقَهُ اللهُ لِوَاحِدَةٍ مِنَ الْمَنْزِلَتَيْنِ فَيُيَسِّرُهُ لَهَا، وَتَصْدِيقُ ذَلِكَ فِي كِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا﴾ [الشمس: ٨] رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عُمَرَ

183- Ebu'l-Esved ed-Duelî anlatıyor: İmrân b. Husayn bana: "İnsanlar, amel edip yaptıkları şeyleri daha önce kendileri için belirlenip takdir edildiği için mi yapıyorlar, yoksa bunları peygamberleri onlara (Yüce Allah tarafından) getirdiği ve bunlardan sorumlu tutulacakları için mi

[1] Leyl Sur. 5-10

[2] İsnâdı sahihtir. Buhârî (6/85).

yapmaktadırlar?" diye sordu. Ben: "Aksine bu, onlar için daha önce belirlenip takdir edildiği için yapmaktadırlar" karşılığını verince, İmrân: "Peki bu zulüm olur mu?" diye sordu. Ben bu sorudan çok korktum ve: "Her şey Allah'ın yaratığıdır ve mülküdür. O, yaptığı hiçbir şeyden sorguya çekilmez; ancak yaratılmışlar sorguya çekilir" dedim. İmrân şöyle dedi:

Allah sana merhamet etsin. Vallahi bunu sormamın sebebi aklını ölçmek içindi. Müzeyne kabilesinden iki -veya bir- kişi Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gelip: "Bugün insanlar, amel edip yaptıkları şeyleri daha önce kendileri için belirlenip takdir edildiği için mi yapıyorlar, yoksa bunları peygamberleri onlara (Yüce Allah tarafından) getirdiği ve bunlardan sorumlu tutulacakları için mi yapmaktadırlar?" diye sordu. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Aksine bu, onlar için daha önce belirlenip takdir edildiği için yapmaktadırlar"* karşılığını verdi. Adam: "(Takdir yapılmışsa) o zaman neden amel ediyoruz?" diye sorunca, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Yüce Allah kişiyi (cennet ve cehennem olmak üzere) iki yerden hangisi için yaratmışsa o yerin amellerine yönlendirilir. Yüce Allah'ın Kitab'ındaki: «**Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verene, sonra da ona iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin ederim ki**»*[1] *buyruğu da bunu doğrulamaktadır."*[2]

Müslim bu hadisi *Sahîh*'te İshâk b. İbrâhîm kanlıyla Osmân b. Ömer'den aktarmıştır.

Bu ve önceki hadis, kulun, hangi şey için yaratılmışsa o yöndeki amellerin kendisine kolaylaştırılacağına işaret etmektedir. Bu kolaylaştırma mülkün sahibinin hakkıdır ve yaptığından yana sorguya çekilemez. Ancak insanlar yaptıklarından yana sorguya ve hesaba çekilirler. Takdir belli olmasına rağmen bu şekilde ibadete yönelmeleri de korkularının kendilerine görünmeyen batına bağlı olması, amellerinin zahir sonucuna tevekkül etmemeleri ve kendilerine zahir olan şeyi ummalarıdır. Davranış ve

---

[1] Şems Sur. 7, 8

[2] İsnâdı hasendir. Ahmed, *Müsned* (4/438); İbn Ebî Asım, *es-Sünne* 1/76 (174); Taberî, *Tefsir* (3/211); Taberânî, *M. el-Kebîr* 18/223 (577).

amellerinin iyi olmasına dayanarak umut içinde olurlar. Havf ve recâ da kulluğun basamaklarıdır. Bu şekilde insanlar imani kemale doğru ilerler. Abdullah b. Mes'ûd'un Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet ettiği bir sonraki hadisi de bu meyandadır.

١٨٤ - أَخْبَرَنَاهُ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ بِشْرَانَ بِبَغْدَادَ، أخبرنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا سَعْدَانُ بْنُ مَنْصُورٍ، أخبرنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حدثنا الْأَعْمَشُ، عَنْ زَيْدَ بْنِ وَهْبٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: حَدَّثَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ: " إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يُبْعَثُ إِلَيْهِ الْمَلَكُ فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ، ثُمَّ يُؤْمَرُ بِأَرْبَعٍ بِكَتْبِ رِزْقِهِ وَعَمَلِهِ، وَأَجَلِهِ، وَشَقِيٌّ هُوَ أَمْ سَعِيدٌ فَوَالَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ، إِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ، وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا، وَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهَا " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ وَغَيْرِهِ، عَنْ أَبِي مُعَاوِيَةَ وَأَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ مِنْ وَجْهٍ آخَرَ، عَنِ الْأَعْمَشِ

184- Abdullah (b. Mes'ûd) der ki: Kendisi sâdık ve masdûk Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Sizin her birinizin yaratılması (yaratılma başlangıcında) ana baba maddeleri kırk gün anasının karnında toplanır. Sonra o maddeler o kadar zaman içinde katı bir kan pıhtısı halini alır. Sonra yine o kadar zaman içinde bir çiğnem et olur. Sonra ona bir melek gönderilir ve bu melek ona ruh üfler. Sonra onun için şu dört şey yazılır: Onun işi, rızkını, ameli, eceli ve bedbaht mı yoksa mutlu mu olacağı. Kendisinden başka ilah olmayana yemin ederim ki; Sizden biri cehennemliklerin amelini işler ve cehennemle aralarında sadece bir arşın kalır da yazısı o kişinin önüne geçer ve cennetliklerin amelini yaparken ölüp cennete girer. Yine sizden biri cennet ehlinin amelini işler ve cennetle aralarında bir arşın kalır da yazısı o kişinin önüne geçer ve cehennemliklerin amelini yaparken ölüp cehenneme girer."*[1]

---

[1] Ravileri güvenilirdir. Buhârî (4/78, 4/103, 7/210, 8/188).

Bu hadisi Müslim *Sahîh*'te Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve başkaları kanalıyla Muâviye'den nakletmiştir. Buhârî de başka bir versiyonuyla A'meş'ten nakletmiştir.

١٨٥ - حَدَّثَنَا الشَّيْخُ أَبُو بَكْرِ بْنُ فُورَكٍ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ أَحْمَدَ الْأَصْبَهَانِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، حدثنا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ أَبُو حَفْصٍ، حدثنا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْأَسْفَاطِيُّ قَالَ: " رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فِي الْمَنَامِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، بَلَغَنَا عَنْكَ حَدِيثُ الْأَعْمَشِ، عَنْ زَيْدَ بْنِ وَهْبٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ فِي الْقَدَرِ، فَقَالَ: نَعَمْ أَنَا قُلْتُهُ رَحِمَ اللهُ الْأَعْمَشَ ورَحِمَ اللهُ زَيْدَ بْنَ وَهْبٍ، وَرَحِمَ اللهُ عَبْدَ اللهِ بْنَ مَسْعُودٍ، وَرَحِمَ اللهُ مَنْ حَدَّثَ بِهَذَا الْحَدِيثِ "

185- Ebû Abdullah el-Esfâtî der ki: Rüyamda Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) gördüm ve: "Ey Allah'ın Resûlü! A'meş'in, Zeyd b. Vehb kanalıyla Abdullah b. Mes'ûd'dan naklettiği kaderle ilgili bir sözünü işittik" dedim. Resûlullah şöyle karşılık verdi: "Evet. O sözü ben söyledim. Allah A'meş'e merhamet etsin. Allah Zeyd b. Vehb'e de merhamet etsin. Allah Abdullah b. Mes'ûd'a da merhamet etsin. Allah bu hadisi aktarana da merhamet etsin."[1]

١٨٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الرُّوذْبَارِيُّ، أخبرنا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ يَعْقُوبَ الْمُتَّوِّثِيُّ بِالْبَصْرَةِ إِمْلَاءً، حدثنا أَبُو دَاوُدَ هُوَ السِّجِسْتَانِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ الْأَعْوَرُ قَالَ: " رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي الْمَنَامِ جَالِسًا مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، وَعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، حَدِيثُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ وحَدِيثُ الصَّادِقِ الْمَصْدُوقِ، أُرِيدُ حَدِيثَ الْقَدَرِ قَالَ: أَنَا وَاللهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ حَدَّثْتُهُ بِهِ، - فَأَعَادَهَا ثَلَاثًا غَفَرَ اللهُ لِلْأَعْمَشِ - كَمَا حَدَّثَ بِهِ غَفَرَ اللهُ لِمَنْ حَدَّثَ بِهِ قَبْلَ الْأَعْمَشِ، وَغَفَرَ اللهُ لِمَنْ حَدَّثَ بِهِ بَعْدَ الْأَعْمَشِ "

186- Muhammed b. Ahmed el-A'var der ki: Rüyamda Resûlullah'ı (sallallahu

[1] İsnâdı hasendir.

aleyhi vesellem) Ömer b. el-Hattâb ve Ali b. Ebî Tâlib ile otururken gördüm ve: "Ey Allah'ın Resûlü! Abdullah b. Mes'ûd'un, sâdık ve masdûk vasıflandırması ile başlayan hadisiyle ilgili ne dersin?" dedim. Bununla kaderle ilgili hadisi kasdetmiştim. Resûlullah şöyle buyurdu: "Kendisinden başka ilah olmayana yemin ederim ki, bunu ona ben söyledim. -Üç defa- A'meş'e, bu hadisi anlattığı için Allah merhamet etsin. Bu hadisi A'meş'ten önce anlatana da Allah merhamet etsin. A'meş'ten sonra anlatana da Allah merhamet etsin."[1]

Beyhakî der ki: Hadis, kişinin hangi ameli yaparken öleceğinin önemine ve kişinin yazgısında nasıl yazılmışsa öyle amel yapacağına işaret etmektedir. Bütün bunlar gösteriyor ki Allah dilediğine hidayet verir, dilediğini dalalete düşürür. Kulların amelleri de yaratılmıştır ve kulların kendi kazandıklarıdır. Allah'ın: *"Oysa sizi de, yonttuklarınızı da Allah yaratmıştır"*[2] buyruğu buna işaret etmektedir. İnsanın yapması putun kendisi değildir. O, hareketleri ve elde ettiğidir. Allah, bizi ve yaptıklarımızı yarattığına hükmetmiştir. Yaptıklarımız da, hareketlerimiz ve elde ettiklerimizdir. Allah: *"Her şeyi yaratan Allah'tır."*[3], *"Gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri yarattı"* buyurmuştur. Yaratılmışların fiilleri de bu ikisi arasındakilerdendir. Bunun böyle olması Allah'ın zâti sıfatlarında bir eksiklik meydana getirmez. Bunun içine Allah'ın zâti sıfatları girmez. Zira Allah'ın zâti sıfatları kendisinden ayrı değildir. Aynı şekilde Allah'ın zatı da girmez.

Allah: *"Allah'tan başka bir yaratan var mıdır?"*[4] buyurduğu gibi, *"Allah'tan başka hangi tanrı size bir ışık getirebilir"*[5] buyurmuştur. Allah'tan başka ilah olmadığı gibi, Ondan başka yaratıcı da yoktur. Allah şöyle buyurur: *'Allah kimi doğru yola koymak isterse onun kalbini İslamiyet'e açar, kimi de saptırmak isterse, göğe yükseliyormuş gibi, kalbini dar ve sıkıntılı kılar. Allah*

---

[1] Senedinde mahzur yoktur. Ravilerden el-Mütevessâ'yı tanımıyoruz.

[2] Sâffat Sur. 96

[3] Ra'd Sur. 16

[4] Fâtır Sur. 3

[5] Kasas Sur. 71

böylece, inanmayanları küfür bataklığında bırakır."[1] Bu âyet, hidayet, dalalet, hidâyetin yaratılması ve dalaletin yaratılmasına delildir. Çünkü Allah "Açar", "(sıkıntılı) kılar" buyurmuştur. Bu da yapmayı ve yaratmayı gerektirir. Bu konuda âyetler çoktur.

Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) bize bildirildiğine göre: *"Amel ediniz. Herkes hangi şey için yaratılmışsa ona yönlendirilir"* buyurdu.

Huzeyfe b. el-Yemân'ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah her sanatkârı (bir şey yapanı) ve yaptığını yaratmıştır"* buyurdu.

١٨٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْمَعْرُوفِ أَخْبَرَنَا أَبُو سَهْلٍ الْإِسْفَرَايِينِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الْحَذَّاءُ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ الْمَدِينِيِّ، حدثنا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ الْفَزَارِيُّ، حدثنا أَبُو مَالِكٍ، عَنْ رِبْعِيِّ بْنِ حِرَاشٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " إِنَّ اللهَ صانع كُلَّ صَانِعٍ وَصَنْعَتِهِ "

187- Huzeyfe b. el-Yemân'ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah her sanatkârı (bir şey yapanı) ve yaptığını yaratmıştır"* buyurdu.[2]

Ebû Mûsa el-Eş'arî'den bize bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Hayır ve şer, kıyamet gününde iki mahluk olarak insanların karşısına dikilecektir"* buyurdu.

Bu konuda *Kader* kitabında birçok hadis zikrettik. Daha fazla malumat sahibi olmak isteyenler oraya bakabilir.

Arkadaşlarımız şöyle demişlerdir: "İnsanın, var edilmesi mümkün olan bir şeyi var etmesi mümkün olsaydı var edilmesi mümkün olan bu şeyi var eden sebep onu var edecek başka bir sebepten daha öncelikli olamazdı. Aynı şekilde Allah da bir şeyi var etmek istediği zaman onun var oluşuna sebep olacak şey başka bir sebepten daha öncelikli değildir. Hareketin hareket edememesi gibi kendisi yaratılmış olan bir insan başka bir şeyi yaratamaz.

---

[1] En'âm Sur. 125

[2] Beyhaki'nin hocası dışındaki ravileri güvenilirdir. Buhârî, *Halku Ef'âli'l-İbâd* (sh. 17); Hâkim, *Müstedrek* (1/31); İbn Mende, *Kitâbu't-Tevhid* (1/267 (115) ve Lâlekâî, *Şerhu's-Sünne* 2/539 (943).

Hayatta ortaya çıkan olay ve durumlar bazen kişinin kendi isteği, hedefi ve gayesine uygun düşen durumlar olmayabilir. Örneğin kafirin küfrü çirkindir ve bu çirkinlik onun istediği bir şey değildir. Zira küfründe çirkinliği değil, güzelliği hedefler, fakat her zaman bu küfrü çirkin olur. Bu da bir şeyin onun çirkin olmasını dilediği ve istediğine işaret eder. Zira birinin onu bu şekilde yapmadan kendi haline böylesi bir duruma gelmesi olanaksızdır. İman da bazen sıkıntılara ve kişinin acı çekmesine sebep olur. Oysa bir mümin iman etmesiyle bunun tersinin gerçekleşmesini umar. Bu da bir şeyin onun böyle olmasını dilediği ve istediğine işaret eder. Öyle ki kişi bunun tersinin olması için gayret edip çabalasa yine istediği sonucu elde edemeyecektir.

İnsanın, yaptığı filleri tüm hakikatiyle, kemmiyeti ve bütün bölümleriyle bilmediğini görüyoruz. Bundan dolayı bütün yönleriyle bilmediği bir fiili de kendisinin yaratmış olduğunu düşünemeyiz. Zira öyle bir şey olsaydı diğer bütün fiiller için de aynı durum geçerli olacaktı. Bunun böyle olması da, Yüce Allah'ın yaratmadaki hikmetidir. Kesbi sayılan fiillerin de yaratıcısı insan olamaz. Zira böylesi bir fiili yaratmak için bu fiili bütün yönleriyle bilmek gerekir. Allah kesbi olan fiilleri de yaratmış ve bize bu fiillerden seçtiğimizi yaparız. *"Sözünüzü gizleyin yahut onu açığa vurun (fark etmez). Şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilir. Yaratan bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır"*[1] âyeti de bunu destekler mahiyettedir.

Âyetten gizlemeyi ve açığa vurmayı Allah'ın yarattığı, kalbin ise bu ikisinden birini yapmayı seçeceği, her halükârda Allah'ın bunu bileceği anlaşılmaktadır. Onları yaratan Allah iken nasıl bilemez ki? Bu da yaratmanın, yaratan kişinin yarattığı şeyi tüm yönleriyle bilmesini gerektirdiğini gösterir. Bu şekilde takdir edilen her şeyi takdir edenin Allah olduğu açıklığa kavuşmuş olur. Kudret, ilim gibi Allah'ın zâti sıfatlarından biri olduğu için bu, bilinecek her şeyi bilmesi gibi her şeyin takdirinin de kendisi tarafından yapılmış olmasını gerektirir. Takdir edilen bir şeyin olması durumunda bu, onun iradesinin ve fiilinin de olmasını gerektirir. İnsan için de takdir edilen bir şey varsa bu onun için irade edilmiş ve onun fiili de yaratılmış demektir.

"Eğer insanın kesbi fiillerini Allah yarattı diyorsunuz. Bununla bir fiilin iki

---

[1] Mülk Sur. 13-14

faili olduğunu mu söylüyorsunuz?" denilecek olursa buna: "Allah'tan başka bir yaratanın olmaması gibi hakikatte Allah'tan başka bir fail de yoktur. İnsan o fiili yoktan var etmiş değil, yaratılmış bir fiili sadece yapandır" karşılığını veririz. İmam Ebu't-Tayyib Sehl b. Muhammed b. Süleymân da şöyle derdi: "Kadim olan *Kâdir*'in (kudret sahibinin) fiili yaratmadır. Sonradan var edilmiş olan kâdirin (insanın) fiili ise kesb'ten öte değildir. Kadîm olan kesbî fiillerden yücedir. Sonradan var edilmiş olan ise yaratmaktan aciz ve uzaktır."

"Bir fiilin iki kâdir tarafından takdir edildiğini mi söylüyorsunuz?" denilecek olursa da şöyle cevap veririz: "Evet! Biri bu fiili yoktan var edip yaratır ki bu, Yüce Allah'tır. Diğeri ise bir fiili yaratmaz, sadece kesb eder ki bu da kuldur. Yaratmak sonradan var edilen bir kudretin değil, ezelî olan bir kudretin bir işidir. Sonradan var edilen (hâdis) kudret ise kendini sadece bu fiilin kesb edilmesinde kendini gösterir."

"Kulun tüm fiillerini Allah yaratmışsa yaptığı herhangi bir fiilden dolayı nasıl onu ödüllendirebilir veya cezalandırabilir?" denilecek olursa şöyle cevap veririz: "Ödül, Allah'ın o kula lütfundan başka bir şey değildir. Cezalandırmaya gelince, Allah kulu cezalandıracak olsa bu hakkıdır; zira her şey mülkü ve tasarrufu altındadır. Ne küfür cezanın, ne de iman ödülün sebebi değildir. Ceza ve ödül, bu ikisinin alametlerinden başka bir şey değildir. Yani: "Kafir isen âhirette cezalandırılırsın. Mümin isen de âhirette cezadan kurtulup ödüllendirilirsin" denilmiştir. Ödül de ceza da, küfür de iman da herhangi bir sebep (illet) olmadan Allah'ın yaratıp var ettiği şeylerdir ki dilediğini yapar."

"Allah, kulunu kendisi için yarattığı bir şeyi yaptı diye cezalandırdığı zaman ona zulmetmiş olmuyor mu?" denilecek olursa şöyle cevap veririz: "Neden zulüm ifadesini kullanıyorlar? Zulmün kişinin haddini aşması olduğunu, ancak had ve sınırları bizzat belirleyen ve daha üst bir makamı olmayan kişiler için haddi ve sınırı aşmanın bir anlamanın olmadığını ve bunun zulüm de sayılmayacağını onlar da iyi biliyorlar. Zira Allah başkasının mülküne müdahale etmediği için hiçbir fiilinde haddi aşmış sayılmaz. Bundan dolayı da O'nun için zalim ismi kullanılamaz. Kabul etsek bile bu dediklerinin, "Allah, önceden kulun küfre gireceğini bilmesine rağmen küfürde olmasına imkan vermişse bu durumda onu cezalandıramaz. Cezalandırması durumunda da ona zulmetmiş olur!" diyenlerle farkı olmaz. Aynı şekilde dediklerinin, "Allah, önceden kulun onlarla küfre gireceğini bilmesine

rağmen ona isyan için hayat, kudret, şehvet ve benzeri olanaklar yaratmışsa onu sıkıntılara ve helake sürüklemiş, sonuçta ona zulmetmiş olur" diyenlerle farkı olmaz. Aynı şekilde çocukların, delilerin ve hayvanların acı çekmesi konusunda da zulmetmiş demektir. Bunların bir bedelinin (ödülün) olmasının da bir anlamı yoktur. Zira karşılıklı rıza olmadıktan sonra çirkin olan bir şeye verilecek karşılık çirkin şeyi güzel kılmaz. Hakikatte her şeyin maliki ve sahibi Allah'tır. Mülkünde dilediği tasarrufta bulunur ve bu konuda haddi aşmış olmaz. Bundan dolayı da zulmünden bahsedilemez."

"Küfrü yaratan kafir, zulmü yaratan da zalim biri demektir" denilecek olursa şöyle cevap veririz: "Böyle denilecekse o zaman "Uykuyu yaratan uykuda, korkuyu yaratan korkak, hastalığı yaratan hasta, ölümü yaratan da ölüdür" diyenlere de itiraz etmemek lazımdır. Oysa bunları yaratanın böyle olması gerekmediği gibi küfrü ve zulmü yaratanında kafir veya zalim olması gerekmez."

"Allah'ın küfrü ve zulmü dilediğini mi söylüyorsunuz?" diyenlere şöyle cevap verebiliriz: "Allah'ın küfrü dilemesinden kasıt, dilediği kişilerden baskının, güçsüzlüğün ve zorlamanın kaldırılması ise evet, olmasını istediği şeyi diler. Bir başka cevabımız ise, ezeli ilmiyle var olacak olan bir şeyi bilmesi dolayısıyla o şeyin olmasını diler ki ilmi ile olan arasında bir zıtlık olmasın. Allah küfrün var olacağını ezeli ilmiyle bilmektedir. *"Allah, onlara âhirette bir pay vermemek istiyor"*[1] buyurduğunu görmüyor musun?

Diğer bir cevabımız da şöyledir: Allah, kafirden sadır olan küfür ile müminden sadır olan iman arasında bir farkın olmasını dilemiştir. Hz. Mûsa ile Hârun, Firavun ve kavminin iman etmemeleri için saptırılmalarını ve kalplerine darlık verilmesini istedikleri zaman Allah'ın: *"Her ikinizin de duası kabul edildi. Öyleyse dürüst olmakta devam edin ve sakın bilmeyenlerin yolunda gitmeyin"*[2] buyurarak bu isteklerini kabul ettiğini, dalâlette kalıp kalplerinin darda kalmasını dilediğini görmez misin? Buna bir başka cevabımız da Allah'ın, küfrün nur, hidâyeti hak ve apaçık olmasını değil de dalâlet, körlük ve hüsran olmasını dilemiştir. "Allah'ın küfrü dilemesi onu emretmesidir" demek istiyorsan da diyebilirsin."

---

[1] Âl-i İmrân Sur. 176

[2] Yûnus Sur. 89

"Kendisine dil uzatılmasını ve kötü bir şekilde zikredilmesini dileyen biri bilge (hikmet sahibi) olabilir mi?" denilecek olursa buna şöyle cevap verebiliriz: "Bilge olan, uykuda veya akıl hastası olup herhangi bir fiili olmayan kişinin bile kendisine dil uzatılabilmesine izin verebilendir. Bilge, kişiyi kendisine dil uzatacağını, kendisini inkar edeceğini bildiği halde yine yaratan ve her an ona yeni bir güç verendir.

Denilir ki, kendisine dil uzatılması değerini düşürüyorsa o kişi bilge değildir, değerini düşürmüyorsa da bilge biridir. Çünkü hakikati olmayan bir şeyin (dil uzatılan konunun) bile olmasını dilemiştir. Yine sövgü ile övgü arasında bir farkın bulunmasını isteyen bilge biridir. Dil uzatmanın kafirden sadır olan itaat değil de isyan olmasını isteyen bilge biridir. Bir şeyi aksi mümkün ve doğru olmayacak bir şekilde isteyen bilge biridir. İlmiyle kendisine dil uzatılacağını bilmesine rağmen yine de bunun var olmasını isteyebilen bilge biridir. Zira aleyhinde olacağını bildiği halde yine de olmasını dilemiştir. İstemediği bir şeyde kendisini mağlup, yenilmiş ve zora koşulmuş görmek istemeyen biri hekim biridir... Bu daha da uzatılabilir."

"Kulun gücü (=*istitâa*) konusunda ne diyorsunuz?" diye soranlara cevabımız şöyledir: "Kulun kudreti içindedir ve yaptığı fiille birliktedir. Bunun yanında Allah'ın kula itaat alanında bir inâyetidir. Bazen isyan alanında yetersiz bırakılan bir güçtür (=*hizlân*). Yüce Allah: *"Saptılar ve artık (doğru) bir yol bulmaya güç yetiremezler"*[1] buyurmuştur. Bunların batıl yolda gitmeye güçleri yetiyordu. Hakka tutunmayacaklarını bildiği için Allah doğru yolu bulma güçlerini kendilerinden kaldırmıştır. Hz. Mûsa'nın yol arkadaşından naklen de: *"Benimleyken sabretmeye güç yetiremezsin"*[2] buyurmuştur. Allah'ın, Hz. Mûsa'nın sabrını kaldırmak istediği zaman onun sabretme gücünü yok etmiştir.

Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem): *"Herkes ne için yaratılmışsa o şey kendisine kolaylaştırılır"* buyurmuştur. Hadis, kulun kesbi fiillerinin kendisine kolaylaştırılacağını ifade etmiştir. Kendisine kolaylaştırılması da bu gücün (=*istitâa*) ona verilmesidir. Müslümanlar: "Allah'ın inâyeti olmadan kişi hayır yapmaya güç yetiremez" derler. Bu, o işin henüz olmadan önce hayırlı

[1] İsrâ Sur. 48

[2] Kehf Sur. 67

olmadığını, buna güç yetirmelerinin Allah'ın inâyetiyle birlikte olacağına delalet etmektedir. Çünkü güç *(=istitâa)* fiilin sebebidir ve bu gücün var olmasıyla fiil var olur. Bu güç yoksa da fiil de olmayacaktır. Gücün kesbi fiil ile birlikteliği illet ile malûl birlikteliği gibidir. İllet nasıl malûl'dan önce olamıyorsa, güç de kesbi fiilden önce olmaz (onunla beraber olur)."

١٨٨ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أخبرنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى الْحُلْوَانِيُّ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ حَكِيمٍ الْأَوْدِيُّ، أخبرنا شَرِيكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، وَعَاصِمٍ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: فَقَدْتُ النَّبِيَّ ﷺ، فاتَّبَعْتُهُ فَانْتَهَى إِلَى الْمَقَابِرِ، فَقَالَ: " السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دِيَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ أَنْتُمْ فَرَطٌ لَنَا "، ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيَّ فَقَالَ: " وَيْحَهَا لَوِ اسْتَطَاعَتْ مَا فَعَلْتُ وَمَا اسْتَطَاعَتْ "

188- Hz. Âişe der ki: Bir ara Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) bulamadım ve (aradığımda buldum ve) peşinden takip ettim. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) kabristana gidip şöyle dedi: *"Selam sizlere ey mümin bir kavmin diyarı! Siz bizim öncülerimizsiniz."* Sonra bana dönüp: *"Vah ona! Eğer kendine hakim olabilseydi böyle yapmazdı (beni takib etmezdi) ancak kendine hakim olamaz"* buyurdu.[1]

Bu hadis, bir şeye güç yetirmekle ilgili sözümüzü desteklemektedir. Çünkü Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Hz. Âişe'nin onu takip etmeye değil, onun gibi orada kalmaya güç yetiremeyeceğini ifade etmiştir.

Allah kula gücünün yetmeyeceğini yüklemiştir; ancak bunun mânâsı, Müslümanların: "Güç ve kuvvet, sadece Yüce ve Büyük olan Allah'ın yardımıyla elde edilir" sözüyle aynı mânâdadır. Bu sebeple Allah kullarına: "Ancak sana kulluk eder, senden yardım dileriz" demelerini emretti. Kullar ancak Allah'ın yardımıyla ona kulluk edebilir. Allah: ***"Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler"***[2] buyurmaktadır. Bunun mânâsı, kişiye ancak yapmaktan aciz olmayacağı şeyin yüklenmesidir. Veya mümine ancak gücünün yeteceğinin yükleneceğidir. Çünkü âyet, müminin yaptığı hataların

---

[1] İsnâdı zayıftır. İbn Mâce 1/493 (1546).

[2] Bakara Sur. 286

affıyla ilgili olarak inmiştir. Allah aynı âyette: *"Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmeyeceği şeyi taşıtma"* buyurmuştur.

Eğer bu (güç yetmeyecek şeyin yüklenmesi) caiz olmasaydı, bu duayı yapmamız istenmezdi. Kişiye, olmayacağı bilinen bir şeyin yüklenmesi caizse, yapamayacağı şeyin yüklenmesi ve ona yardım edilmemesi de caizdir.

Eğer: "Allah'ın takdiri dahilinde öyle bir lütuf vardır ki, onu kafire yöneltseydi iman ederdi mi diyorsunuz?" denilecek olursa, şöyle cevap verilir: Evet. Bu, Allah'ın, itaati yarattığı takdiridir. Bu kudret kafire yaptığının zıddıdır. Allah bu konuda: *"Biz dilesek herkese hidayet verirdik"*[1], *"Eğer Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de hidâyete erdirir. Yaptıklarınızdan muhakkak sorguya çekileceksiniz"*[2], *"Allah'ın size bol nimeti ve rahmeti olmasaydı, pek azınız bir yana, şeytana uyardınız"*[3] buyurmuştur.

Bu konuda âyetler de, hadisler de çoktur ve bu âyetler de gösteriyor ki, Allah'ın insanları(n hepsini) hidayete erdirmesi onun için bir zorunluluk değildir. Allah yaptıklarıyla lütufta bulunur. Bunu dilerse yapar, dilemezse de yapmaz. Allah'ın kafirlere olan tavrı, her biri için aynıdır diyenlerin sözü de batıldır. Yüce Allah iki kişiden birini henüz buluğa ermeden öldürür, diğerini de buluğa erdikten sonra kafir biri olarak öldürür. Ancak buluğa ermeden öldürdüğü kişinin de erdikten sonra kafir olacağını da bilmektedir. Yine mümin olan iki kişiden birinin canını mümin biri olarak alır. Diğerinin de ömrünü bir yıl daha uzatır ve kişi bu bir yıl içinde küfre girdikten sonra onun da canını alır ki onun küfre gireceğini bilmektedir. Konu daha da uzatılabilir.

١٨٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عُثْمَانَ الْخَيَّاطَ يَقُولُ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ يَقُولُ: " ثَلَاثَةٌ مِنْ عَلَامَاتِ التَّوْفِيقِ: الْوُقُوعُ فِي أَعْمَالِ الْبِرِّ بِلَا اسْتِعْدَادٍ لَهُ، وَالسَّلَامَةُ مِنَ الذَّنْبِ مَعَ الْمَيْلِ إِلَيْهِ، وَقِلَّةُ الْهَرَبِ مِنْهُ، وَاسْتِخْرَاجُ الدُّعَاءِ وَالِابْتِهَالِ، وَثَلَاثَةٌ مِنْ عَلَامَاتِ الْخِذْلَانِ: الْوُقُوعِ

---

[1] Secde Sur. 13

[2] Nahl Sur. 93

[3] Nisa Sur. 83

فِي الذَّنْبِ مَعَ الْهَرَبِ مِنْهُ، وَالِامْتِنَاعُ مِنَ الْخَيْرِ مَعَ الِاسْتِعْدَادِ لَهُ، وَانْغِلَاقُ بَابِ الدُّعَاءِ وَالتَّضَرُّعِ "

189- Zünnûn der ki: "Üç şey muvaffakiyetin alametlerindendir. Bunlar imkan yokken de iyilik yapmaya koyulmak, meyil olmasına rağmen günahtan uzak durabilmek, O'ndan (Allah'tan) kaçmamak, kendisine dua ve yakarışı çoğaltmaktır. Üç şey de hüsranın alametlerindendir. Bunlar da günahtan kaçınmasına rağmen günaha düşmek, imkan olduğu halde iyilik yapmaktan kaçınmak, dua ve tazarru kapısının kendisine kapalı olmasıdır."

Beyhakî der ki: *Kader* kitabında bu konuyla ilgili hadis ile rivayetleri zikredip, âyet ve hadislerle aksi yönde getirilen delillere cevap verdik. Bundan dolayı da burada bu konuya kısaca değineceğiz. Muvaffakiyet Allah'tandır.

Bu konuda en baştan bilmemiz gereken şey, Allah'ın hiçbir şeyi yapmak zorunluluğunun bulunmayacağı, yaptığı hiçbir şeyde de bir illetin (sebep) aranamayacağıdır. Bundan dolayı yaptığı bir şey konusunda: "Bunu neden yaptı?" denemez. Zira yaptığın bir şeyin herhangi bir illeti olsaydı bu illet ya kadim, ya da hâdis olacaktı. Kadim ise bu kez malûl (müsebbeb) de kadim olacaktı ki bu da muhal bir şeydir. Hâdis olsaydı onun da başka bir illeti bulunacaktı. Onun da bir illeti bulunacaktı ki bu şekilde teselsül ile sonsuza kadar gidecekti. Bu da muhal olan bir şeydir. Şayet bir illet başka bir illete ihtiyaç duymasaydı herhangi bir olayın da illeti bulunmayacaktı ki bu da muhal olan bir şeydir. Yüce Rabbimiz ise herhangi bir illet olmadan dilediğini yapar ve verdiği bir hükmü kimse sorgulayamaz. Ezelden mahlukatına yönelik olacak şeyleri bilir. Bu ilmiyle olacakları takdir etmiş ve sonra bu takdire göre bunları yaratmıştır. Verdiği bir hükümde (takdirde) herhangi bir değişme olmaz ve takdirine karşı konulamaz.

Allah'a imanın gereklerinden biri de kişinin Allah'a dayanmadan hiçbir güç ve kuvvete sahip olamayacağını kabul etmesi, kalbi ve diliyle kaza ile kadere teslimiyet göstermesidir. Kalp ile teslimiyeti, takdirin onun lehine olduğu durumlarda haddi aşıp azmaması, şımarıp büyüklenmemesi, takdirin aleyhinde olduğu durumlarda da hayıflanıp üzülmemesidir.

Dil ile olan teslimiyeti de beğendiği durumları konusunda başkasına karşı övünmemesi, bu durumunun kendisinden kaynaklandığını söylememesi,

hoşuna gitmeyen durumlarda da canını sıkmaması, bunun başkasının kendisine yaptığı haksızlıktan kaynaklandığını düşünmemesi ve bu durumda şikayet etmemesidir. Yapması gereken her iki durumda da bunun Allah'tan olduğunu ve O'ndan kaynaklandığını, O'nun lütfu ve takdiriyle olduğunu bilmek, hoşlanmadığı durumlar için Allah'ın takdirine boyun eğip teslimiyet göstermek ve O'na hamd etmektir.

Beyhakî der ki: Kaza ile kadere teslimiyete, Allah'a dayanmadan hiçbir güç ve kuvvete sahip olunamayacağını kabul etmeye teşvik babında bize çok sayıda hadis ve kıssa rivayet edilmiştir. Bazıları aşağıda zikredilmiştir.

١٩٠ - مَا أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَسَنِ الْهَمْدَانِيُّ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحُسَيْنِ، حدثنا آدَمُ، حدثنا شُعْبَةُ، حدثنا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ قَالَ: سَمِعْتُ عَمْرَو بْنَ مَيْمُونٍ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " أَلَا أُعَلِّمُكَ، أَوْ أَدُلُّكَ عَلَى كَلِمَةٍ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ مِنْ كَنْزِ الْجَنَّةِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ، يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَسْلَمَ عَبْدِي وَاسْتَسْلَمَ "

190- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Sana Arş'ın altında, cennet hazinelerinden olan bir kelimeyi öğreteyim mi –veya bildireyim mi- bu söz «Lâ havle velâ kuvvete illâ billah» sözüdür. Allah bu sözü söyleyen için: «Kulum Müslüman oldu ve teslim oldu» buyurur."*[1]

١٩١ - وَأَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ عَبْدِ اللهِ، أخبرنا الْحَسَنُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ وَفِي كُلٍّ خَيْرٌ، احْرِصْ عَلَى مَا يَنْفَعُكَ وَاسْتَعِنْ بِاللهِ وَلَا تَعْجَزْ، وَإِنْ أَصَابَكَ شَرٌّ فَلَا تَقُلْ لَوْ أَنِّي فَعَلْتُ كَذَا وَكَذَا قُلْ قَدَّرَ اللهُ وَمَا شَاءَ اللهُ فَعَلَ، فَإِنَّ لَوْ تَفْتَحُ عَمَلَ الشَّيْطَانِ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنِ ابْنِ نُمَيْرٍ

---

[1] İsnâdı zayıftır. Buhârî (5/75, 7/162, 169, 7/213) ve Müslim 3/2078).

وَرُوِّينَا عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: خَدَمْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَشَرَ سِنِينَ، فَمَا أَرْسَلَنِي فِي حَاجَةٍ قَطُّ، فَلَمْ تَتَهَيَّأْ إِلَّا قَالَ: " لَوْ قَضَى اللهُ كَانَ، وَلَوْ قَدَّرَ كَانَ "

191- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Allah katında kuvvetli mümin, zayıf müminden daha hayırlı ve sevilendir. Ancak ikisi de hayırlıdır. Sen sana faydalı olacak şeyde hırslı ol ve bu konuda Allah'tan yardım dile ve acizliğe düşme. Başına bir kötülük gelirse: «Keşke şöyle yapsaydım şöyle olurdu» deme. «Allah takdir etti ve Allah dilediğini yaptı» de. Keşke sözü, şeytanın ameline kapı açar."*[1]

Müslim bu hadisi *Sahîh*'te İbn Numeyr'den nakletmiştir.

Bu hadis, bize Enes b. Mâlik kanalıyla şöyle nakledilmiştir: Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) on yıl hizmet ettim. Beni bir işe gönderdiğinde ve o iş olmadığında mutlaka: *"Allah takdir etseydi olurdu"* derdi.

١٩٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ الْفَقِيهُ، أخبرنا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَيَّانَ الْأَنْصَارِيُّ، حدثنا أَبُو الْوَلِيدِ، حدثنا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، حَدَّثَنِي قَيْسُ بْنُ الْحَجَّاجِ، عَنْ حَنَشٍ الصَّنْعَانِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كُنْتُ رَدِيفَ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَقَالَ: " يَا غُلَامُ أَوْ يَا غُلَيِّمُ، احْفَظِ اللهَ يَحْفَظْكَ احْفَظِ اللهَ تَجِدْهُ تُجَاهَكَ، وَإِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللهَ، وَإِذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللهِ، وَاعْلَمْ أَنَّ الْأُمَّةَ لَوِ اجْتَمَعَتْ عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ، لَمْ يَكْتُبْهُ اللهُ لَكَ لَمْ يَقْدِرُوا عَلَى ذَلِكَ، وَلَوِ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ، لَمْ يَكْتُبْهُ اللهُ عَلَيْكَ لَمْ يَقْدِرُوا عَلَى ذَلِكَ، قُضِيَ الْقَضَاءُ وَجَفَّتِ الْأَقْلَامُ، وَطُوِيَتِ الصُّحُفُ " وَرُوِّينَا فِي دُعَاءِ النَّبِيِّ ﷺ: " اللهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الصِّحَّةَ، وَالْعِفَّةَ، وَالْأَمَانَةَ وَحُسْنَ الْخُلُقِ، وَالرِّضَا بِالْقَدَرِ "، وَفِي حَدِيثٍ آخَرَ: " وَأَسْأَلُكَ الرِّضَا بَعْدَ الْقَضَاءِ "

192- İbn Abbâs der ki: Bir gün Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) terkisinde idim, bana şöyle buyurdu: *"Ey çocuk! Allah'ın emir ve yasaklarına iyi dikkat ederek*

---

[1] Ravileri güvenilirdir. İbn Mâce 2/1395 (4168).

yaşa ki, Allah ta seni gözetip kollasın. Allah'ı hiç hatırından çıkarma ki, onu her an karşında bulasın. İsteyeceğin zaman Allah'tan iste. Yardım isteyeceğin zaman Allah'tan yardım dile. Bilmiş ol ki, tüm insanlar sana, Allah'ın takdir etmediği bir konuda fayda vermek için bir araya gelseler, sana bir fayda vermeye güçleri yetmez. Eğer tüm insanlar sana, Allah'ın takdir etmediği bir konuda zarar vermek için bir araya gelseler, sana bir zarar vermeye güçleri yetmez. Kader takdir edilmiş, kalemlerin mürekkebi kurumuş ve sahifeler dürülmüştür."[1]

Bize bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şu şekilde dua etmiştir: *"Allahım! Senden sıhhat, iffet, emanet, güzel ahlâk ve kaderine rıza isterim."*[2] Başka bir hadiste: *"Senden; kazadan sonra rıza dilerim"* demiştir.[3]

١٩٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ، أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللهِ الرَّازِيَّ يَقُولُ: سُئِلَ أَبُو عُثْمَانَ عَنْ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ: أَسْأَلُكَ الرِّضَا بَعْدَ الْقَضَاءِ فَقَالَ: " الرِّضَا قَبْلَ الْقَضَاءِ عَزْمٌ عَلَى الرِّضَا، وَالرِّضَا بَعْدَ الْقَضَاءِ هُوَ الرِّضَا "

193- Abdullah b. er-Râzı der ki: Ebû Osmân'a Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"Senden; kazadan sonra rıza dilerim"* duası sorulunca: "Kazadan önce rıza, rızayı elde etmeye çabalamadır. Kazadan sonra rıza ise rızanın kendisidir" cevabını verdi.

١٩٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعْدٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَالِينِيُّ، أخبرنا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ الْمِصْرِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عُثْمَانَ سَعِيدَ بْنَ عُثْمَانَ الْمِصْرِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخَرَّازُ يَقُولُ: " الرِّضَا قَبْلَ الْقَضَاءِ تَفْوِيضٌ، وَالرِّضَا بَعْدَ الْقَضَاءِ تَسْلِيمٌ "

194- Ebû Saîd el-Harrâz der ki: "Kazadan önce rıza, tafvîd (işi Allah'a havale etmek). Kazadan sonra rıza ise teslim olmaktır."[4]

---

[1] İsnâdı hasendir; ancak başka kanalarla da rivayet edildiği için hadis sahihtir. Tirmizî 4/667 (2516)

[2] Heysemî, *Mecma* (10/173) ve Hatîb, *Tarih* (12/121).

[3] Nesâî (3/55) ve Hakim (1/524).

[4] Senedinde tanımadığım biri vardır.

١٩٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو صَالِحِ بْنُ أَبِي طَاهِرٍ الْعَنْبَرِيُّ، أخبرنا جَدِّي يَحْيَى بْنُ مَنْصُورٍ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ سَلَمَةَ، حدثنا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حدثنا اللَّيْثُ، عَنِ ابْنِ الْهَادِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: " ذَاقَ طَعْمَ الْإِيمَانِ مَنْ رَضِيَ بِاللهِ رَبًّا، وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا، وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا " أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي أَبُو النَّضْرِ الْفَقِيهُ، حدثنا الْحَارِثُ بْنُ أَبِي أُسَامَةَ، حدثنا الْمُعَلَّى بْنُ مَنْصُورٍ، حدثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ الْهَادِ، بِهَذَا الْحَدِيثِ أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ

195- Abbâs b. Abdilmuttalib'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Allah'ı rab, İslam'ı din ve Muhammed'i peygamber olarak kabul eden, imanın tadını tatmıştır."*[1]

Bu hadis başka bir kanalla da nakletmiştir. Müslim de bu hadisi *Sahîh*'te Abdülazîz'den aktarmıştır.

١٩٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حَدَّثَنِي أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَرَّاقُ بِمَرْوَ كَتَبَهُ لِي بِخَطِّهِ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ يَزْدَادَ الْجُرْجَانِيُّ، وَكَانَ قَدْ أَتَى عَلَيْهِ مِائَةٌ وَخَمْسَةٌ وَعِشْرُونَ سَنَةً قَالَ: سَمِعْتُ عِصَامَ بْنَ اللَّيْثِ اللَّيْثِيَّ السَّدُوسِيَّ مِنْ بَنِي مَرَارَةَ فِي الْبَادِيَةِ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: قَالَ اللهُ تَعَالَى: " مَنْ لَمْ يَرْضَ بِقَضَائِي وَقَدَرِي فَلْيَلْتَمِسْ رَبًّا غَيْرِي "

196- Enes b. Mâlik der ki: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu işittim: *"Allah: «Kim benim kaza ve kaderime razı olmazsa, kendine benden başka rab arasın» buyurdu."*[2]

---

[1] Ravileri güvenilirdir; ancak Beyhaki'nin hocasını tanımıyorum. Tirmizî 5/14 (2623).

[2] İsnâdı zayıftır. İbn Hacer, *el-Lisân* (4/167-168); Taberânî, *M. es-Sağîr* (2/48) ve Hatîb, *Tarih* (2/227).

١٩٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْقَاسِمِ زَيْدُ بْنُ أَبِي هَاشِمٍ الْعَلَوِيُّ، وَعَبْدُ الْوَاحِدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ الْمُقْرِئُ بِالْكُوفَةِ قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ دُحَيْمٍ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْحَاقَ الْقَاضِي، حدثنا قَبِيصَةُ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: " أَدِّ مَا افْتَرَضَ اللهُ عَلَيْكَ تَكُنْ مِنْ أَعْبَدِ النَّاسِ، وَاجْتَنِبْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكَ تَكُنْ مِنْ أَوْرَعِ النَّاسِ، وَارْضَ بِمَا قَسَمَ اللهُ لَكَ تَكُنْ مِنْ أَغْنَى النَّاسِ "

197- Abdullah (b. Mes'ûd) der ki: "Allah'ın sana farz kıldıklarını yerine getirirsen insanların en âbidi olursun. Allah'ın sana haram kıldıklarından sakınırsan insanların en çok verâ sahibi olanı olursun. Allah'ın sana takdir ettiğine razı olursan insanların en zengini olursun."[1]

١٩٨ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَبُو عُتْبَةَ، حدثنا بَقِيَّةُ، عَنْ بَحِيرِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: " ذِرْوَةُ الْإِيمَانِ أَرْبَعٌ: الصَّبْرُ لِلْحَكَمِ، وَالرِّضَا بِالْقَدَرِ، وَالْإِخْلَاصُ لِلتَّوَكُّلِ وَالِاسْتِسْلَامُ لِلرَّبِّ عَزَّ وَجَلَّ "

198- Ebu'd-Derdâ der ki: "İmanın zirvesi dörttür: Hükme sabır, kadere rıza, ihlasla tevekkül ve Yüce Rabbe teslimiyet."[2]

١٩٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا يَحْيَى بْنُ مَنْصُورٍ الْقَاضِي، حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْقَاسِمِ الشَّاذَيَاخِيُّ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي حُمَيْدٍ، ح وَأَخْبَرَنَا الشَّيْخُ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ، أخبرنا أَبُو الْحَسَنِ بْنُ صُبَيْحٍ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حدثنا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حُمَيْدٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَعْدٍ يَعْنِي ابْنَ أَبِي وَقَّاصٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ اسْتِخَارَتُهُ اللهَ وَرِضَاهُ بِمَا قَضَى اللهُ عَلَيْهِ، وَمِنْ شَقَاوَةِ ابْنِ آدَمَ

[1] Ravilerden bazılarını tanımıyorum. Kabîsa ve ondan önce gelen raviler *Sahîh*'in ravileridir.

[2] İsnâdı zayıftır. Lâlekâî, *Şerhu's-Sünne* 2/676 (1238) ve Ebû Nuaym, *Hilye* (1/216).

تَرْكُهُ اسْتِخَارَةَ اللهِ، وَسَخَطُهُ بِمَا قَضَى الله عَزَّ وَجَلَّ " وَرَوَاهُ عُمَرُ بْنُ عَلِيٍّ الْمُقَدَّمِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي حُمَيْدٍ، وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ

199- Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Âdemoğlunun, Allah'tan hayır dilemesi ve kendisi için takdir edilene razı olması onun (uhrevi) saadetinin bir parçasıdır. Kişinin Allah'tan hayır dilemeyi bırakması ve Allah'ın takdirine öfke duyması ise onun bedbahtlığındandır."*[1]

Ömer b. Ali el-Mukaddemî bu hadisi Muhammed b. Ebi Humeyd kanalıyla Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Ubeydullah'tan, o da İsmâîl'den nakletmiştir.

٢٠٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيِّ بْنُ شَاذَانَ الْبَغْدَادِيُّ، بِهَا أخبرنا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا أَبُو بِشْرٍ حَاتِمُ بْنُ سَالِمٍ الْقَزَّازُ، حدثنا زَنْفَلٌ الْعَرَفِيُّ يُكَنَّى أَبَا عَبْدِ اللهِ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَمْرًا قَالَ: " اللهُمَّ خِرْ لِي وَاخْتَرْ لِي " " وَقَدْ ذَكَرْنَا دُعَاءَ الِاسْتِخَارَةِ فِي غَيْرِ هَذَا الْمَوْضِعِ "

200- Ebû Bekr es-Sıddîk'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir işi yapmak istediği zaman: *"Allahım! Benim için seç, benim için tercih et"* derdi.[2]

٢٠١ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى، أخبرنا أَبُو عَبْدِ اللهِ الصَّفَّارُ، حدثنا ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حدثنا جَرِيرٌ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ: " يَسْتَخِيرُ أَحَدُكُمْ فَيَقُولُ: اللهُمَّ خِرْ لِي، فَيُخَيَّرُ اللهُ لَهُ فَلَا يَرْضَى، وَلَكِنْ لِيَقُلِ اللهُمَّ خِرْ لِي بِرَحْمَتِكَ وَعَافِيَتِكَ، وَيَقُولُ: اللهُمَّ اقْضِ لِي بِالْحُسْنَى، وَمِنَ الْقَضَاءِ بِالْحُسْنَى قَطْعُ الْيَدِ وَالرِّجْلِ، وَذَهَابُ الْمَالِ وَالْوَلَدِ، وَلَكِنْ لِيَقُلِ اللهُمَّ اقْضِ لِي بِالْحُسْنَى فِي يُسْرٍ مِنْكَ وَعَافِيَةٍ "

---

[1] İsnâdı zayıftır. Tirmizî 4/455 (2151).

[2] İsnâdı zayıftır. Tirmizî 5/535 (3516).

201- Abdullah (b. Mes'ûd) der ki: "Sizden biri istihare ederken: «Allahım! Benim için seç» diyor ve Allah'ın tercih etmesini istiyor; ancak (sonunda) razı olmuyor. O zaman kişi şöyle desin: «Allahım! Rahmetinle ve afiyetinle benim için seç» desin. Veya kişi: «Allahım! İşimi güzelce bitir» diyor. İşin güzelce bitmesinden biri de el ve ayağın kesilmesi, malın ve çocuğun gitmesidir. O zaman kişi: «Allahım! İşimi güzelce ve senden gelen kolaylık ve afiyetle bitir» desin."[1]

٢٠٢ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى، حدثنا أَبُو عَبْدِ اللهِ الصَّفَّارُ، حدثنا ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا أَبُو خَيْثَمَةَ، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثَنِي عِيسَى بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: " إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَمْرًا فَلْيَقُلِ: اللهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ، وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ، وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ، وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ، اللهُمَّ إِنْ كَانَ كَذَا وَكَذَا - لِلْأَمْرِ الَّذِي يُرِيدُ - خَيْرًا لِي فِي دِينِي وَمَعِيشَتِي، وَعَاقِبَةِ أَمْرِي وَإِلَّا فَاصْرِفْهُ عَنِّي، وَاصْرِفْنِي عَنْهُ، ثُمَّ اقْدُرْ لِي الْخَيْرَ أَيْنَ كَانَ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ "

202- Ebû Saîd el-Hudrî'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Sizden biriniz bir işi yapmak istediği zaman şöyle desin «Allahım! Senin bilginle Senden hayır öğrenmek istiyorum, Senin ölçünle ölçü edinmek istiyorum ve Senin lütfundan istiyorum. Senin gücün yeter, benim gücüm yetmez. Sen bilirsin, ben bilmem, Sen görünmezleri en iyi bilensin. Allahım! Eğer şu işimin benim dinim, hayatım ve akıbetim için hayırlı olduğunu biliyorsan; (onu benim için takdir et) yoksa onu benden uzaklaştır ve beni ondan vazgeçir. Sonra benim için hayır takdir et. Güç ve kuvvet, sadece Allah'ın yardımıyla elde edilir."*[2]

---

[1] İsnâdı hasendir.

[2] Senedinde mahzur yoktur. Buhârî (2/51, 7/162, 8/168).

٢٠٣ - أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْإِمَامُ، أخبرنا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، أخبرنا عَلِيُّ بْنُ رُوحَانَ الْعَسْكَرِيُّ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ السُّدِّيُّ، حدثنا أَبِي، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ قَيْسٍ الْمُلَائِيُّ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ، أخبرنا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ، أخبرنا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ وَكِيعٌ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ شُعَيْبٍ، حدثنا مُوسَى بْنُ بِلَالٍ، حدثنا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّدِّيُّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ الْمُلَائِيِّ، عَنْ عَطِيَّةَ الْعَوْفِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " إِنَّ مِنْ ضَعْفِ الْيَقِينِ أَنْ تُرْضِيَ النَّاسَ بِسَخَطِ اللهِ، وَأَنْ تَحْمَدَهُمْ عَلَى رِزْقِ اللهِ، وَأَنْ تَذِمَّهُمْ عَلَى مَا لَمْ يُؤْتِكَ اللهُ إِنَّ رِزْقَ اللهِ لَا يَجُرُّهُ حِرْصُ حَرِيصٍ، وَلَا يَرُدُّهُ كُرْهُ كَارِهٍ، إِنَّ اللهَ بِحُكْمِهِ وَجَلَالِهِ جَعَلَ الرَّوْحَ وَالْفَرَحَ فِي الرِّضَا وَالْيَقِينِ، وَجَعَلَ الْغَمَّ وَالْحُزْنَ فِي الشَّكِّ وَالسَّخَطِ " " مُحَمَّدُ بْنُ مَرْوَانَ ضَعِيفٌ، وَرُوِي ذَلِكَ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ مِنْ قَوْلِهِ مَرَّةً، وَمَرْفُوعًا أُخْرَى أَمَّا الْمَرْفُوعُ فَمَا "

203- Ebû Saîd el-Hudrî'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Allah'ı öfkelendirme pahasına insanları razı etmen, Allah'ın rızkı sebebiyle onları övmen, Allah'ın sana vermediği şeyde de onları yermen, yakînin zayıflığındandır. Allah'ın rızkı sana açgözlünün hırsıyla ulaşmaz. Hoşnut olmayanın hoşnutsuzluğu da o rızka engel olamaz. Allah ferahlık ve rahatlığı rıza ve yakînin içine koymuştur. Dert ve kederi de şüphe ve kızgınlığa yerleştirmiştir."*[1]

Muhammed b. Mervân zayıftır. Bu hadis aynı zamanda İbn Mes'ûd'dan bir defasında kendi sözü olarak, diğerinde de merfû olarak nakledilmiştir.↓

٢٠٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحِ بْنِ هَانِئٍ، حدثنا جَعْفَرُ بْنُ شُعَيْبٍ الشَّاشِيُّ، حدثنا أَبُو حُمَةَ، حدثنا أَبُو قُرَّةَ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ الْمُعْتَمِرِ، عَنْ خَيْثَمَةَ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: " لَا تُرْضِيَنَّ أَحَدًا بِسَخَطِ اللهِ، وَلَا تَحْمِدَنَّ أَحَدًا عَلَى فَضْلِ اللهِ، وَلَا تَذِمَّنَّ أَحَدًا عَلَى مَا لَمْ يُؤْتِكَ اللهُ، فَإِنَّ رِزْقَ اللهِ لَا يَسُوقُهُ إِلَيْكَ حِرْصُ حَرِيصٍ، وَلَا يَرُدُّهُ عَنْكَ كُرْهُ

[1] Senedinde tanımadıklarım vardır. Ebû Nuaym, *Hilye* (5/105).

كَارِهٍ، وَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ بِقِسْطِهِ، وَعَدْلِهِ جَعَلَ الرَّوْحَ وَالرَّاحَةَ، وَالْفَرَحَ فِي الرِّضَا وَالْيَقِينَ، جَعَلَ الْهَمَّ وَالْحُزْنَ فِي السَّخَطِ وَالشَّكِّ " وَأَمَّا الْمَوْقُوفُ

204- İbn Mes'ûd'un bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Allah'ı öfkelendirme pahasına insanları razı etme, Allah'ın sana verdiği ihsan sebebiyle başkasını övme, Allah'ın sana vermediği şey sebebiyle başkasını kötüleme. Açgözlünün hırsı, Allah'ın rızkını sana sürüklemez. Hoşnut olmayanın hoşnutsuzluğu da, o rızka engel olamaz. Allah, adaletiyle; ferahlık ve rahatlığı rıza ve yakînin içine koymuştur. Dert ve kederi de şüphe ve kızgınlığa yerleştirmiştir."*[1]

Mevkûf olan rivayet ise aşağıdadır.↓

٢٠٥ - فَأَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، حدثنا الْحُسَيْنُ بْنُ صَفْوَانَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ الصَّبَّاحِ، حدثنا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي هَارُونَ الْمَدَنِيِّ قَالَ: قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: " الرِّضَا أَنْ لَا تُرْضِيَ النَّاسَ بِسَخَطِ اللهِ، وَلَا تَحْمَدَ أَحَدًا عَلَى رِزْقِ اللهِ، وَلَا تَلُمْ أَحَدًا عَلَى مَا لَمْ يُؤْتِكَ اللهُ، فَإِنَّ الرِّزْقَ لَا يَسُوقُهُ حِرْصُ حَرِيصٍ، وَلَا يَرُدُّهُ كَرَاهِيَةُ كَارِهٍ، وَاللهُ بِقِسْطِهِ وَعِلْمِهِ جَعَلَ الرَّوْحَ وَالْفَرَحَ فِي الْيَقِينِ وَالرِّضَا، وَجَعَلَ الْهَمَّ وَالْحُزْنَ فِي الشَّكِّ وَالسَّخَطِ "

205- İbn Mes'ûd: "Rıza, Allah'ı öfkelendirme pahasına insanları razı etmemen, Allah'ın sana verdiği ihsan sebebiyle başkasını övmemen, Allah'ın sana vermediği şey sebebiyle başkasını kötülememendir. Açgözlünün hırsı, rızkı sana sürüklemez. Hoşnut olmayanın hoşnutsuzluğu da, o rızka engel olamaz. Allah adaletiyle; ferahlık ve rahatlığı yakîn ve rızanın içine koymuştur. Dert ve kederi de, şüphe ve kızgınlığa yerleştirmiştir" dedi.[2]

---

[1] İsnâdı hasendir. Taberânî, *M. el-Kebîr* 10/266 (10514) ve Ebû Nuaym, [illegible]e (4/121, 7/130).

[2] Ravileri güvenilirdir.

٢٠٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ شَبَانَةَ الْهَمْدَانِيُّ بِهَا، حدثنا أَبُو الْقَاسِمِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَسَنِ الْقَاضِي، أخبرنا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ سَمَاعَةَ، حدثنا أَبُو نُعَيْمٍ، حدثنا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: " إِذَا طَلَبَ أَحَدُكُمُ الْحَاجَةَ فَلْيَطْلُبْهَا طَلَبًا يَسِيرًا، فَإِنَّمَا لَهُ مَا قَدَّرَ لَهُ، وَلَا يَأْتِي أَحَدُكُمْ صَاحِبَهُ فَيَمْدَحَهُ فَيَقْطَعَ ظَهْرَهُ "

206- Abdullah (b. Mes'ûd) der ki: "Sizden biriniz ihtiyaç talebinde bulunduğu zaman, onu az istesin. Muhakkak ki insana takdir edilen ona gelir. Sizden biriniz arkadaşını överek yanına varmasın; yoksa belini kırar (onu mahveder)."[1]

٢٠٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَفَّانَ، حدثنا ابْنُ نُمَيْرٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ الْمَعْرُورِ بْنِ سُوَيْدٍ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ هُوَ ابْنُ مَسْعُودٍ: " إِنَّ فِي طَلَبِ الرَّجُلِ إِلَى أَخِيهِ الْحَاجَةَ فِتْنَةً، إِنْ هُوَ أَعْطَاهُ حَمِدَ غَيْرَ الَّذِي أَعْطَاهُ، وَإِنْ مَنَعَهُ ذَمَّ غَيْرَ الَّذِي مَنَعَهُ "

207- Abdullah b. Mes'ûd: "Kişinin kardeşinden bir şey istemesi, fitnedir. Eğer verirse, (asıl verenden) başkasını över. Vermezse vermeyenden başkasını kötüler" dedi.[2]

٢٠٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ الشَّعْرَانِيُّ، حدثنا جَدِّي، حدثنا أَبُو الْوَلِيدِ هِشَامُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْمَخْزُومِيُّ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عَمِّهِ قَالَ: " بَلَغَنِي فِي قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ، وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا﴾ [الكهف: ٨٢] أَنَّ الْكَنْزَ الَّذِي كَانَ لَوْحًا مِنْ ذَهَبٍ مَكْتُوبٍ فِيهِ: عَجَبًا لِمَنْ أَيْقَنَ بِالْمَوْتِ كَيْفَ يَفْرَحُ عَجَبًا، لِمَنْ أَيْقَنَ بِالْحِسَابِ كَيْفَ يَضْحَكُ عَجَبًا لِمَنْ أَيْقَنَ بِالْقَدَرِ كَيْفَ يَحْزَنُ عَجَبًا، لِمَنْ

---

[1] İsnâdı sağlam değildir. Taberânî 9/198 (8883).

[2] Ravileri güvenilirdir.

يَرَى الدُّنْيَا وَزَوَالَهَا، وَتَقَلُّبَهَا بِأَهْلِهَا كَيْفَ يَطْمَئِنُّ إِلَيْهَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ"

208- Mûsa b. Câfer b. Ebî Kesîr, amcasından bildiriyor: Yüce Allah'ın: ***"Duvar ise, şehirde iki yetim erkek çocuğa aitti. Duvarın altında onların bir hazinesi vardı"***[1] buyruğuyla ilgili olarak şöyle işittim: Bahsedilen hazine, altından bir levhaydı ve üzerinde şöyle yazılıydı: "Ölüme inanan kişinin nasıl sevindiğine şaşıyorum. Hesaba inanan kişinin nasıl güldüğüne şaşıyorum. Kadere inanan kişinin nasıl üzüldüğüne şaşıyorum. Dünyayı tanıyıp dünya ehlinin değişimlerine şahit olup dünyaya bel bağlayan insana şaşıyorum. Lâ ilahe illallah Muhammedun Resûlullah."[2]

٢٠٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُسْتَوْرِدِ، حدثنا حَكَمُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْقُرَشِيُّ، حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ جُمَيْعٍ، عَنْ جُوَيْبِرٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ، عَنِ النَّزَّالِ بْنِ سَبْرَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فِي قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا﴾ [الكهف: ٨٢] قَالَ: " كَانَ لَوْحٌ مِنْ ذَهَبٍ مَكْتُوبٍ فِيهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ عَجَبًا لِمَنْ يَذْكُرُ أَنَّ الْمَوْتَ حَقٌّ كَيْفَ يَفْرَحُ، وَعَجَبًا لِمَنْ يَذْكُرُ أَنَّ النَّارَ حَقٌّ كَيْفَ يَضْحَكُ، وَعَجَبًا لِمَنْ يَذْكُرُ أَنَّ الْقَدَرَ حَقٌّ كَيْفَ يَحْزَنُ، وَعَجَبًا لِمَنْ يَرَى الدُّنْيَا وَتَصَرُّفَهَا بِأَهْلِهَا حَالًا بَعْدَ حَالٍ كَيْفَ يَطْمَئِنُّ إِلَيْهَا "

209- Nezzâl b. Sebre'nin bildirdiğine göre Ali b. Ebî Talib, Yüce Allah'ın: ***"Duvar ise, şehirde iki yetim erkek çocuğa aitti. Duvarın altında onların bir hazinesi vardı"***[3] buyruğuyla ilgili olarak şöyle dedi: Bahsedilen hazine, altından bir levhaydı ve üzerinde şöyle yazılıydı: "Lâ ilahe illallah Muhammedun Resûlullah. Ölüme hatırlayan kişinin nasıl sevindiğine şaşıyorum. Cehennemin hak olduğunu hatırlayan nasıl güldüğüne

---

[1] Kehf Sur. 82

[2] İsnâdı zayıftır.

[3] Kehf Sur. 82

şaşıyorum. Kaderin hak olduğunu bilenin nasıl üzüldüğüne şaşıyorum. Dünyayı tanıyıp dünya ehlinin değişimlerine şahit olup dünyaya bel bağlayan insana şaşıyorum."[1]

٢١٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ الْحَسَنِ، وَأَبُوسَعِيدِ بْنُ أَبِي عَمْرٍو قَالُوا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حدثنا أَبُو الْجَوَّابِ، حدثنا عَمَّارُ بْنُ رُزَيْقٍ، عَنْ أَبِي حُصَيْنٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ وَثَّابٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ: " لَا يُؤْمِنُ الْعَبْدُ حَتَّى يُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ، يَعْلَمُ أَنَّ مَا أَصَابَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَهُ، وَمَا أَخْطَأَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَهُ، وَلَأَنْ أَعَضَّ عَلَى جَمْرَةٍ حَتَّى تُطْفَأَ، أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَقُولَ لِأَمْرٍ قضاه اللهُ لَيْتَهُ لَمْ يَكُنْ "

210- Abdullah (b. Mes'ûd) der ki: "Kul, kendisine isabet eden bir şeyin isabet etmemesinin imkânsız olduğunu, isabet etmeyen bir şeyin de isabet etmesinin imkansız olduğunu bilmedikçe imanın tadını alamaz. Bir kor ateşi sönünceye kadar ısırmam, benim için Allah'ın takdir ettiği bir şey için: «Keşke olmasaydı» dememden daha sevgilidir."

٢١١ - أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، أخبرنا أَبُو الْحُسَيْنِ أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ يَحْيَى الْآدَمِيُّ، حدثنا عَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، حدثنا الْهَيْثَمُ بْنُ خَارِجَةَ، أخبرنا سُلَيْمَانُ بْنُ عُتْبَةَ، عَنْ يُونُسَ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ حَقِيقَةً، وَمَا بَلَغَ عَبْدٌ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ حَتَّى يَعْلَمَ أَنَّ مَا أَصَابَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَهُ، وَمَا أَخْطَأَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَهُ "

211- Ebu'd-Derdâ'nın bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Her şeyin bir hakikati vardır. Kul da, kendisine isabet eden bir şeyin isabet etmemesinin imkânsız olduğunu, isabet etmeyen bir şeyin de isabet etmesinin imkansız olduğunu bilmedikçe imanın hakikatine erişemez."*[2]

---

[1] İsnâdı çok zayıftır. Taberî, *Tefsir* (16/6) ve Lâlekâî, *Şerhu's-Sünne* 2/680 (1249). Bak: Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*(5/421).

[2] İsnâdı hasendir. Ahmed (6/441) Bak: Heysemî, *Mecma* (7/197).

٢١٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ عُثْمَانَ الْخَيَّاطَ، يَقُولُ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ يَقُولُ: " مَنْ وَثِقَ بِالْمَقَادِيرِ لَمْ يَغْتَمَّ "

212- Zünnûn (el-Mısrî): "Başına gelen şeylerin kader sonucu olduğuna inanan üzülmez" demiştir.[1]

٢١٣ - وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ قَالَ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ يَقُولُ: " ارْضَ عَنِ اللهِ، وَثِقْ بِاللهِ فَكُلُّ شَيْءٍ بِقَضَاءِ اللهِ، وَأَثْنِ عَلَى اللهِ فَإِنَّهُ مَنْ عَرَفَ اللهَ رَضِيَ بِاللهِ وَسَرَّهُ مَا قَضَى، وَمَنْ طَلَبَ الْمَعْرُوفَ مِنْ عِنْدِ اللهِ تَيَسَّرَ لِجُودِ كَفِّ اللهِ، وَلو عَرَفَ الْإِنْسَانُ مَا قَرُبَ لِمَا عَصَى اللهَ لِغَيْرِ اللهِ "

213- Zünnûn (el-Mısrî) der ki: "Allah'tan razı ol. Allah'a güven. Her şey Allah'ın takdiriyledir. Allah'a hamd ve sena et. Allah'ı bilen, Allah'tan razı, takdirinden de memnun olur. İyiliği Allah'tan isteyen, Allah'ın cömert eline havale edilir. İnsan neye doğru gittiğini bilse, Allah'tan başkasını razı etmek için Allah'a isyan etmez."

٢١٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أخبرنا أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ صَفْوَانَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْقُرَشِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، حَدَّثَنِي عَمَّارُ بْنُ عُثْمَانَ، حَدَّثَنِي بِشْرُ بْنُ سِنَانٍ الْمُجَاشِعِيُّ وَكَانَ مِنَ الْعَابِدِينَ قَالَ: قُلْتُ لِعَابِدٍ: أَوْصِنِي، قَالَ: " أَلْقِ نَفْسَكَ مَعَ الْقَدَرِ حَيْثُ أَلْقَاكَ، فَهُوَ أَحْرَى أَنْ تُفْرِغَ قَلْبَكَ، وَأَنْ تُقِلَّ هَمَّكَ، وَإِيَّاكَ أَنْ تُسْخِطَ رَبَّكَ فَيَحِلَّ بِكَ السَّخَطُ، وَأَنْتَ عَنْهُ فِي غَفْلَةٍ وَلَا تَشْعُرُ بِهِ "

214- Âbidlerden biri olan Bişr b. Sinan el-Mucâşiî der ki: Bir âbide: "Bana nasihatte bulun" deyince, şöyle karşılık verdi: "Kendini kadere teslim et. Bu, kalbinin boşalması, derdinin azalması için daha uygundur. Sakın

---

[1] Ebû Nuaym, *Hilye* (9/380).

Rabbini kızdırma. Yoksa, sen gaflet içinde ve farkında olmadan öfken sana hakim olur."

٢١٥ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ الْحُرْفِيُّ بِبَغْدَادَ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الزُّبَيْرِ الْكُوفِيُّ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَفَّانَ، حدثنا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ، حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللهِ بْنُ شُمَيْطِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْحَسَنِ قَالَ: " يُصْبِحُ الْمُؤْمِنُ حَزِينًا وَيُمْسِي حَزِينًا، وينقَلَّبُ فِي النَّوْمِ وَيَكْفِيهِ مَا يَكْفِي الْعُنَيْزَةَ "

215- Hasan(-ı Basrî) der ki: "Mümin hüzünlü sabahlar, hüzünlü akşamlar. Yatarken de (bu hüznünden dolayı) dönüp durur. Ona bir oğlağa yetecek kadar azık yeter."[1]

٢١٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ نُصَيْرٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْعَبَّاسِ بْنَ عَطَاءٍ يَقُولُ: " ذَرُوا التَّدْبِيرَ وَالِاخْتِيَارَ تَكُونُوا فِي طِيبٍ مِنَ الْعَيْشِ، فَإِنَّ التَّدْبِيرَ وَالِاخْتِيَارَ يُكَدِّرُ عَلَى النَّاسِ عَيْشَهُمْ " قَالَ: سُئِلَ أَبُو الْعَبَّاسِ: أَيُّ مَنْزِلَةٍ إِذَا قَامَ الْعَبْدُ بِهَا قَامَ مَقَامَ الْعُبُودِيَّةِ؟ قَالَ: " تَرْكُ التَّدْبِيرِ " قَالَ: وَسَمِعْتُ أَبَا الْعَبَّاسِ يَقُولُ: " لَا تَحِلُّ السَّلَامَةُ حَتَّى تَكُونَ فِي التَّدْبِيرِ كَأَهْلِ الْقُبُورِ " قَالَ: وَسَمِعْتُ أَبَا الْعَبَّاسِ يَقُولُ: " الْفَرَحُ فِي تَدْبِيرِ اللهِ تَعَالَى لَنَا، وَالشَّقَاءُ فِي تَدْبِيرِنَا "

216- Câfer b. Muhammed b. Nusayr der ki: Ebu'l-Abbâs b. Atâ şöyle dedi: "(Takdire karşı) tedbir ve tercihi bırakın ki; güzel bir hayat süresiniz. Çünkü tedbir ve tercih, insanların hayatlarını zorlaştırır." Ebu'l-Abbâs'a: "Kul hangi şeyi yaparsa kulluk makamına erişir?" diye sorulunca: "Tedbiri bırakmak" cevabını verdi. Yine Ebu'l-Abbâs şöyle dedi: "Tedbir, kabir ehli gibi olmadıkça selamet gelmez." Yine Ebu'l-Abbâs: "Sevinç, Allah'ın bizim işimizi çekip çevirmesidir. Bizim alacağımız tedbir ise bedbahtlığımızdandır" demiştir.[2]

---

[1] İsnâdı hasendir. Ahmed, *Zühd* (258).

[2] İsnâdı hasendir.

٢١٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو عَمْرٍو الزَّاهِدُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسُ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الْأَنْصَارِيُّ، حدثنا أَبِي قَالَ: سَمِعْتُ سُفْيَانَ بْنَ عُيَيْنَةَ يَقُولُ: " قَالَ الْعُلَمَاءُ: مَنْ لَمْ يَصْلُحْ عَلَى تَقْدِيرِ اللهِ لَمْ يَصْلُحْ عَلَى تدبير نَفْسِهِ "

217- Süfyân b. Uyeyne der ki: Âlimler şöyle dediler: "Allah'ın takdirine boyun eğmeyenin tedbir alması kendisine fayda sağlamaz."

٢١٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ، أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللهِ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الرَّازِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الْعَبَّاسِ أَحْمَدَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْرُوقٍ الطُّوسِيَّ يَقُولُ: " مَنْ تَرَكَ التَّدْبِيرِ عَاشَ فِي رَاحَةٍ "

218- Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mesrûk et-Tûsî: "Tedbiri bırakan rahat yaşar" demiştir.[1]

٢١٩ - سَمِعْتُ أَبَا الْعَبَّاسِ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الْحُسَيْنِ الْفَارِسِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَبَّاسَ بْنَ عَاصِمٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ سَهْلًا يَقُولُ: " الْبَلْوَى مِنَ اللهِ عَلَى وَجْهَيْنِ: بَلْوَى رَحْمَةٍ، وَبَلْوَى عُقُوبَةٍ، فَبَلْوَى الرَّحْمَةِ يَبْعَثُ صَاحِبَهُ عَلَى إِظْهَارِ فَقْرِهِ إِلَى اللهِ وَتَرْكِ التَّدْبِيرِ، وَبَلْوَى الْعُقُوبَةِ يَبْعَثُ صَاحِبَهُ عَلَى اخْتِيَارِهِ وَتَدْبِيرِهِ "

219- Abbâs b. Âsım'ın bildirdiğine göre Sehl: "Allah'tan gelen bela iki türlüdür: Rahmet belası ve ceza belası. Rahmet belası, bu belaya uğrayanın Allah'a karşı aczini ve tedbiri bırakmasını sağlar. Ceza belası ise, buna uğrayanı tercih ve tedbire sevk eder" dedi.[2]

٢٢٠ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ الْأَصْبَهَانِيُّ، حدثنا أَبُو سَعِيدِ بْنُ الْأَعْرَابِيِّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْأَصْبَهَانِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا تُرَابٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ حَاتِمًا يَقُولُ: سَمِعْتُ شَقِيقًا يَقُولُ: " يَا فَقِيرُ لَا تَشْتَغِلْ، وَلَا تَتْعَبْ فِي طَلَبِ الْغِنَى، فَإِنَّهُ إِذَا قُسِمَ لَكَ الْفَقْرُ لَا تَكُونُ غَنِيًّا "

[1] İsnâdı zayıftır.

[2] İsnâdı zayıftır.

220- Hâtim'in bildirdiğine göre Şakîk (el-Belhî): "Ey fakir, çalışıp zengin olmak için kendini yorma. Eğer senin kısmetinde fakirlik varsa zengin olamazsın" dedi.[1]

٢٢١ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ الْفَضْلِ الْقَطَّانُ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حدثنا حَمَّادٌ قَالَ: قَالَ أَيُّوبُ: " إِذَا لَمْ يَكُنْ مَا تُرِيدُ فَأَرِدْ مَا يَكُونُ "

221- Eyyûb (es-Sahtiyânî): "İstediğin olmuyorsa olanın (sana hayırlı) olmasını iste" demiştir.

٢٢٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ سَعِيدٍ الرَّازِيُّ، حدثنا الْعَبَّاسُ بْنُ حَمْزَةَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي الْحَوَارِيِّ، عَنْ سُفْيَانَ فِي قَوْلِهِ: ﴿وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللهِ يَهْدِ قَلْبَهُ﴾ [التغابن: ١١] قَالَ: " بِالرِّضَا وَالتَّسْلِيمِ "

222- Ahmed b. Ebi'l-Havârî'nin bildirdiğine göre Süfyân(-ı Sevrî): *"Allah'a kim inanırsa onun gönlünü doğruya yöneltir"*[2] âyetini: "Gönlünü rıza ve teslimiyete yöneltir" şeklinde açıklamıştır.[3]

٢٢٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْقَزْوِينِيَّ قَالَ: سَمِعْتُ جَعْفَرًا يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الْعَبَّاسِ بْنَ عَطَاءٍ يَقُولُ: " الرِّضَا تَرْكُ الْخِلَافِ عَلَى اللهِ فِيمَا يُجْرِيهِ عَلَى الْعَبْدِ "

223- Ebu'l-Abbâs b. Atâ der ki: "Rıza, kulun, Allah'ın gönderdiği şeye karşı koymayı bırakmasıdır."

٢٢٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرٍ عُمَرُ بْنُ قَتَادَةَ، أخبرنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الضَّبْعِيُّ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ زِيَادٍ، حدثنا إِسْحَاقُ الْفَرْوِيُّ، حدثنا مَالِكٌ، عَنْ

---

[1] Senedinde mahzur yoktur.

[2] Teğâbun Sur. 11

[3] İsnâdı zayıftır. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (8/184).

يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ: " لَقَدْ تَرَكَنِي هَؤُلَاءِ الدَّعَوَاتُ، وَمَا لِي فِي شَيْءٍ مِنَ الْأُمُورِ كُلِّهَا أَرَدْتُ فِي مَوْضِعِ قَدَرِ اللهِ " قَالَ وَكَانَ كَثِيرًا مَا يَدْعُو بهما: " اللهُمَّ رَضِّنِي بِقَضَائِكَ، وَبَارِكْ لِي فِي قَدْرِكَ حَتَّى لَا أُحِبَّ تَعْجِيلَ شَيْءٍ أَخَّرْتَهُ، وَلَا تَأْخِيرَ شَيْءٍ عَجَّلْتَهُ "

224- Yahya b. Saîd bildiriyor: Ömer b. Abdilazîz: "Ettiğim bu dualar sayesinde yaptığım ve yapacağım bütün işlerimin Allah'ın takdirine uygun düşmesi tek gayem olmuştur" dedi. Ömer de genelde: "Allahım! Takdirine rıza göstermeyi bana ihsan et. Kaderini da bana hayırlı kıl ki, ertelediğin bir şeyin hemen olmasını, geciktirmeden yaptığın bir şeyin de ertelenmesini istemeyeyim" şeklinde dua ederdi.[1]

٢٢٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا أَبُو الْحَسَنِ أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ يَزِيدَ الْقَزْوِينِيُّ بِالرِّيِّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَيُّوبَ بْنِ يَحْيَى، أخبرنا سُلَيْمَانُ الْعَتَكِيُّ، حدثنا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ يَقُولُ: " مَا أَصْبَحَ لِي هَوًى فِي شَيْءٍ سِوَى مَا قَضَى الله عَزَّ وَجَلَّ "

225- Ömer b. Abdilazîz der ki: "Artık Allah'ın takdir ettiği şey dışında nefsim hiçbir şeyi istemiyor."[2]

٢٢٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أخبرنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حدثنا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حدثنا حَجَّاجٌ، عَنْ شُعْبَةَ قَالَ: قَالَ لِي يُونُسُ بْنُ عُبَيْدٍ: " مَا تَمَنَّيْتُ شَيْئًا قَطُّ "

226- Şu'be der ki: Yûnus b. Ubeyd bana: "Hiçbir zaman hiçbir şeyi temenni etmedim" dedi.[3]

---

[1] İsnâdı gevşektir.

[2] Ravileri güvenilirdir.

[3] İsnâdı sahihtir.

٢٢٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو حَازِمٍ الْحَافِظُ، أخبرنا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ سِنَانٍ، حدثنا الْهَيْثَمُ بْنُ خَلَفٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ شَقِيقٍ قَالَ: سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ الْأَشْعَثِ يَقُولُ: سَمِعْتُ الْفُضَيْلَ بْنَ عِيَاضٍ يَقُولُ: " الرَّاضِي لَا شَيْءَ فَوْقَ مَنْزِلَتِهِ "

227- Fudayl b. İyâd der ki: "Razı olan kişinin mertebesinden daha üst bir mertebe yoktur."[1]

٢٢٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عُثْمَانَ الْخَيَّاطَ يَقُولُ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ يَقُولُ: " ثَلَاثَةٌ مِنْ أَعْلَامِ التَّسْلِيمِ: مُقَابَلَةُ الْقَضَاءِ بِالرِّضَا، وَالصَّبْرُ عَلَى الْبَلَاءِ، وَالشُّكْرُ عَلَى الرَّخَاءِ، وثَلَاثَةٌ مِنْ أَعْلَامِ التَّفْوِيضِ: تَرْكُ الْحُكْمِ فِي أَقْدَارِ اللهِ فِي وَقْتٍ إِلَى وَقْتٍ، وَتَعْطِيلُ الْإِرَادَةِ لِإِرَادَتِهِ فِي النَّوَافِلِ، وَأَسْبَابُ الدُّنْيَا، وَالنَّظَرُ إِلَى مَا يَقَعُ بِهِ مِنْ تَدْبِيرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَثَلَاثَةٌ مِنْ أَعْلَامِ ذَكَاءِ الْقَلْبِ: رُؤْيَةُ كُلِّ شَيْءٍ مِنَ اللهِ، وَقَبُولِ كُلِّ شَيْءٍ عَنْهُ، وَإِضافةُ كُلِّ شَيْءٍ إِلَيْهِ "

228- Zünnûn (el-Mısrî) der ki: "Üç şey teslimiyetin alametidir: Kazayı rızayla karşılamak, belaya sabretmek ve rahatlığa şükretmek. Üç şey de işi Allah'a havale etmektir: Allah'ın takdiri konusunda hüküm vermeyi bırakmak, nafile ve dünyalık işlerde kendi iradesini bırakıp Allah'ın istediğini yapmak, Allah'ın iradesi sonucu olan şeylere bakmak. Üç şey de kalbin temizliğindendir: Her şeyi Allah'tan bilmek, ondan gelen her şeyi kabul etmek ve her şeyi ona nisbet etmek."[2]

٢٢٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا أَحْمَدَ الْحَافِظَ يَقُولُ: أخبرنا أَبُو عُثْمَانَ سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْحَلَبِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي الْحَوَارِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللهِ النِّبَاجِيَّ يَقُولُ: " أَجَلُّ الْعِبَادَةِ عِنْدِي ثَلَاثَةٌ: لَا تَرُدَّ مِنْ أَحْكَامِهِ شَيْئًا، وَلَا تَسْأَلْ غَيْرَهُ حَاجَةً، وَلَا تَدَّخِرْ عَنْهُ شَيْئًا "

---

[1] Senedinde mahzur yoktur.

[2] Ebû Nuaym, *Hilye* (9/362-363).

229- Ebû Abdullah en-Nibâcî: "Bana göre ibadetlerin en üstünü üç tanedir: Allah'ın hükümlerinden hiçbirini reddetmemek, ondan başkasından bir şey istememek ve ondan bir şey saklamamak" dedi.[1]

٢٣٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ أَحْمَدَ بْنِ شَمْعُونَ وَكَانَ قَدْ سُئِلَ عَنِ الرِّضَا فَقَالَ: " الرِّضَا بِالْحَقِّ، وَالرِّضَا عَنْهُ، وَالرِّضَا لَهُ " فَقَالَ: " الرِّضَا بِهِ مُدَبِّرًا وَمُخْتَارًا، وَالرِّضَا عَنْهُ قَاسِمًا وَمُعْطِيًا، وَالرِّضَا لَهُ إِلَهًا وَرَبًّا "

230- Ebû Abdirrahman es-Sülemî der ki: Muhammed b. Ahmed b. Şem'ûn'a rıza sorulunca şöyle cevap verdi: "Hakka razı olmak, haktan razı olmak ve ona razı olmaktır. Hakka razı olmak, onun tedbirine ve seçtiğine razı olmaktır. Haktan razı olmak onun taksimine ve verdiğine razı olmaktır. Ona razı olmak ise Onun ilah ve rabliğini kabul edip razı olmaktır."

٢٣١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّهُ سَمِعَ مَنْصُورَ بْنَ عَبْدِ اللهِ يَقُولُ: سَمِعْتُ الْعَبَّاسَ بْنَ يُوسُفَ الشِّكْلِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ ابْنَ الْفَرَجِيِّ يَقُولُ: " مَعْنَى الرِّضَا فِيهِ ثَلَاثَةُ أَقْوَالٍ: تَرْكُ الِاخْتِيَارِ، وَسُرُورُ الْقَلْبِ بِمُرِّ الْقَضَاءِ، وَإِسْقَاطُ التَّدْبِيرِ مِنَ النَّفْسِ حَتَّى يُحْكَمَ لَهَا أَوْ عَلَيْهَا "

231- İbnu'l-Ferecî der ki: "Rıza'nın anlamı konusunda üç şey söylenebilir. Bunlardan biri, seçmeyi takdire bırakmaktır. İkincisi, kalbin acı da olsa takdirine sevinmesidir. Üçüncüsü ise, yapılan işin sonucunu düşünmekten vazgeçip, nefsin lehine veya aleyhine verilecek hükmü Allah'a bırakmaktır."[2]

---

[1] Ravileri güvenilirdir. Ebû Nuaym, *Hilye* (9/313).

[2] Ravileri güvenilirdir.

٢٣٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا بَكْرِ بْنَ شَاذَانَ يَقُولُ: سُئِلَ أَبُو عُثْمَانَ الْبِيكَنْدِيُّ عَنِ الرِّضَا قَالَ: " مَنْ لَمْ يَنْدَمْ عَلَى مَا فَاتَ مِنَ الدُّنْيَا، وَلَمْ يَتَأَسَّفْ عَلَيْهَا "

232- Ebû Bekr b. Şâzân der ki: Ebû Osmân el-Kindî'ye rıza sorulunca şöyle cevap verdi: "Dünyadan geçene pişman olmayan ve üzülmeyendir."[1]

٢٣٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعْدٍ الْمَالِينِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ بْنُ حَكْمَوَيْهِ الرَّازِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ مُعَاذٍ الرَّازِيَّ يَقُولُ: " يَا ابْنَ آدَمَ، لَا تَأْسَفْ عَلَى مَفْقُودٍ لَا يَرُدُّهُ عَلَيْكَ الْفَوْتُ، وَلَا تَفْرَحْ بِمَوْجُودٍ لَا يَتْرُكُهُ فِي يَدَيْكَ الْمَوْتُ "

233- Yahya b. Muâz er-Râzî der ki: "Ey Âdemoğlu! Kaybettiğin ve geri dönmeyecek şeye üzülme! Ölümün senden alacağı varlığa da sevinme!"

٢٣٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ حَازِمٍ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ: ﴿لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ، وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ﴾ [الحديد: ٢٣] قَالَ: " لَيْسَ أَحَدٌ إِلَّا وَهُوَ يَفْرَحُ وَيَحْزَنُ، وَلَكِنْ إِذَا أَصَابَتْهُ مُصِيبَةٌ جَعَلَهَا صَبْرًا، فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ جَعَلَهُ شُكْرًا "

234- İkrime'nin bildirdiğine göre İbn Abbâs: ***"Bu, kaybettiğinize üzülmemeniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmamanız içindir. Allah, kendini beğenip öğünen hiç kimseyi sevmez"***[2] âyetini açıklarken şöyle dedi: "Sevinip üzülmeyen kimse yoktur. Ancak kişiye bir musibet isabet edince ona sabretmeli. Bir hayır elde edince de şükretmelidir."[3]

---

[1] İsnâdı zayıftır.

[2] Hadîd Sur. 23

[3] İsnâdı sahihtir. Taberî, *Tefsir* (27/235) ve Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (8/62).

Beyhakî der ki: Bu da Halîmî'nin: "Âyetteki hüzünden kasıt kızıp isyan etmek, sevinmekten kasıt ise övünüp kibirlenmektir" sözünü desteklemektedir.

٢٣٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعْدٍ الْمَالِينِيُّ، حدثنا أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ أَبِي الْحُسَيْنِ الْعَسْكَرِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْعَامِرِيُّ، حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ صَدَقَةَ الْحَمَّالُ قَالَ: كُنْتُ مَعَ ذِي النُّونِ بِأَخْمِيمَ فَسَمِعَ صَوْتَ لَهْوٍ وَدِفَافٌ وَإِكْبَارٍ فَقَالَ: " مَا هَذَا؟ " فَقِيلَ عُرْسٌ لِبَعْضِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ، وَسَمِعَ إِلَى جَانِبِهِ بُكَاءً وَصِيَاحًا وَوَلْوَلَةً فَقَالَ: " مَا هَذَا؟ " فَقِيلَ: فُلَانٌ مَاتَ، فَقَالَ لِي: " يَا عُمَرَ بْنَ صَدَقَةَ أَعْطُوا هَؤُلَاءِ فَمَا شَكَرُوا، وَابْتَلُوا هَؤُلَاءِ فَمَا صَبَرُوا، وَلِلَّهِ عَلَيَّ إِنْ بِتُّ فِي هَذِهِ الْمَدِينَةِ " فَخَرَجَ مِنْ سَاعَتِهِ مِنْ إِخْمِيمَ إِلَى الْفُسْطَاطِ

235- Ömer b. Sadaka el-Hammâl der ki: Zünnûn (el-Mısrî) ile beraber Ahmîm'deyken, oyun, def ve davul sesi işitip: "Bu nedir?" diye sordu. Ona: "Medine halkından birinin düğünü" cevabı verildi. Onun yanında da ağlama, feryat ve velvele sesi duyunca: "Bu nedir?" diye sordu. Ona: "Falan kişi öldü" denilince Zünnûn (el-Mısrî) bana şöyle dedi: "Ey Ömer b. Sadaka! Onlara (nimet) verildi ama şükretmediler. Diğerlerine bela verildi, onlar da sabretmediler. Vallahi bu gece bu şehirde kalmam" deyip o saatte Ahmîm'den Fustât'a çıktı.[1]

٢٣٦ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْوَلِيدِ، حدثنا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْبُوشَنْجِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حدثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ بِشْرِ بْنِ جَابَانَ الصَّنْعَانِيِّ، عَنْ حَجَرِ بْنِ قَيْسٍ الْمَدَرِيُّ قَالَ: بِتُّ عِنْدَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَسَمِعْتُهُ وَهُوَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ يَقْرَأُ فَمَرَّ بِهَذِهِ الْآيَةِ: ﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ، أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ﴾ [الواقعة: ٥٩] قَالَ: " بَلْ أَنْتَ يَا رَبُّ ثَلَاثًا "، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ﴾ [الواقعة: ٦٣] قَالَ: " بَلْ أَنْتَ يَا رَبُّ، بَلْ أَنْتَ يَا رَبُّ، بَلْ أَنْتَ يَا رَبُّ "، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ

[1] İsnâdı zayıftır.

الَّذِي تَشْرَبُونَ، أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ﴾ [الواقعة: ٦٨] قَالَ: " بَلْ أَنْتَ يَا رَبُّ ثَلَاثًا "، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا، أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُونَ﴾ قَالَ: " بَلْ أَنْتَ يَا رَبُّ ثَلَاثًا "

236- Hacer b. Kays el-Mederî der ki: Bir gece müminlerin emiri Ali b. Ebî Tâlib'in yanında kaldım ve gece namaz kılarken okuduğunu işittim. "*Söyleyin; akıttığınız meniden insanı yaratan siz misiniz, yoksa Biz mi yaratmaktayız*"[1] âyetini okuyunca üç defa: "Sen yarattın ey Rabbim" dedi. Sonra: *"Söyleyin, ektiklerinizi yerden bitirenler sizler misiniz, yoksa Biz mi bitiriyoruz?"*[2] âyetini okuyunca üç defa: "Sen yarattın ey Rabbim" dedi. Sonra: *"Söyleyin; içtiğiniz suyu buluttan indirenler sizler misiniz yoksa onu Biz mi indiririz?"*[3] âyetini okuyunca üç defa: "Sen yarattın ey Rabbim" dedi. Sonra: *"Söyleyin; yaktığınız ateşin ağacını var eden sizler misiniz, yoksa onu Biz mi var ederiz"*[4] âyetini okuyunca üç defa: "Sen yarattın ey Rabbim" dedi.[5]

٢٣٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الصَّنْعَانِيُّ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أخبرنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بُرْقَانَ، " أَنَّ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَقُولُ: اللهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ لَا أَسْتَطِيعُ دَفْعَ مَا أَكْرَهُ، وَلَا أَمْلِكُ نَفْعَ مَا أَرْجُو، وَأَصْبَحَ الْأَمْرُ بِيَدِ غَيْرِي، وَأَصْبَحْتُ مُرْتَهِنًا بِعَمَلِي، فَلَا فَقِيرَ أَفْقَرُ مِنِّي، اللهُمَّ لَا تُشْمِتْ بِي عَدُوِّي، وَلَا تَسُؤْ بِي صَدِيقِي، وَلَا تَجْعَلْ مُصِيبَتِي فِي دِينِي، وَلَا تُسَلِّطْ عَلَيَّ مَنْ لَا يَرْحَمُنِي "

---

[1] Vâkıa Sur. 58-59

[2] Vâkıa Sur. 63-64

[3] Vâkıa Sur. 68-69

[4] Vâkıa Sur. 71-72

[5] Ravileri güvenilirdir. Hâkim, *Müstedrek* (2/277).

237- Câfer b. Burkân'm bildirdiğine göre Hz. İsa şöyle derdi: "Allahım! Artık zararı kendimden uzaklaştıramıyorum, bana faydası olan şeye ulaşamıyorum. Her şey başkasının eline geçti. Kendi amelime kaldım. Benden daha yoksul olan biri de yok. Allahım! Düşmanımı bana güldürme ve dostumdan yana bana zarar verme. Musibetimi dinimde kılma ve bana acımayan birini musallat etme."[1]

٢٣٨ - [٤٠٠]- أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرحمن السُّلَمِيُّ فِيمَا قُرِئَ عَلَيْهِ حِكَايَةً عَنْ بَعْضِهِمْ، أَنَّهُ قَالَ: " كَمَالُ الدِّينِ فِي التَّبَرِّي مِنَ الْحَوْلِ وَالْقُوَّةِ، وَالرُّجُوعِ فِي الْكُلِّ إِلَى مَنْ لَهُ الْكُلُّ "

238- Ebû Abdurrahman es-Sülemî şöyle dedi: "Dinin kemali, güç ve kuvvetin kendisine ait olmadığım itiraf etmek ve her şeyde, her şeyin sahibi olana dönmektedir."

٢٣٩ - قَالَ: وَقَالَ سَهْلٌ: " مَا نَظَرَ أَحَدٌ إِلَى نَفْسِهِ فَأَفْلَحَ، وَلَا ادَّعَى لِنَفْسِهِ حَالًا فَتَمَّ لَهُ، وَالسَّعِيدُ مِنَ الْخَلْقِ مَنْ صَرَفَ بَصَرَهُ عَنْ أَفْعَالِهِ، وَفُتِحَ لَهُ سَبِيلُ الْفَضْلِ وَالْأَفْضَالِ، وَرُؤْيَةِ مِنَّةِ اللهِ عَلَيْهِ فِي جَمِيعِ الْأَفْعَالِ، وَالشَّقِيُّ مَنْ زُيِّنَ فِي عَيْنِهِ أَفْعَالُهُ وَأَقْوَالُهُ فَافْتَخَرَ بِهَا وَادَّعَاهَا لِنَفْسِهِ فَسَوْفَ تُهْلِكُهُ يَوْمًا، إِنْ لَمْ تُهْلِكْهُ فِي الْوَقْتِ أَلَا تَرَى اللهَ عَزَّ وَجَلَّ كَيْفَ حَكَى عَنْ قَارُونَ قَوْلَهُ: ﴿إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَى عِلْمٍ عِنْدِي﴾ [القصص: ٧٨]، نَسِيَ الْفَضْلَ وَادَّعَى لِنَفْسِهِ فَضْلًا، فَخَسَفَ اللهُ بِهِ ظَاهِرًا، وَكَمْ قَدْ خُسِفَ بِالْأَشْرَارِ وَأَصْحَابُهَا لَا يَشْعُرُونَ بِذَلِكَ، وَخَسْفُ الْأَشْرَارِ هُوَ مَنْعُ الْعِصْمَةِ، وَالرَّدُّ إِلَى الْحَوْلِ وَالْقُوَّةِ، وَإِطْلَاقِ اللِّسَانِ بِالدَّعَاوِي الْعَرِيضَةِ، وَالْعَمَى عَنْ رُؤْيَةِ الْفَضْلِ، وَالْقُعُودُ عَنِ الْقِيَامِ بِالشُّكْرِ عَلَى مَا أَوْلَى وَأَعْطَى، حِينَئِذٍ يَكُونُ وَقْتُ الزَّوَالِ "

239- Sehl der ki: "Nefsini beğenip de kurtulabilen ve bir şeyin kendisinden kaynaklandığını düşünüp de onu tamamına erdirebilen olmamıştır. İnsanlardan saîd (cennetlik) olan kişi amellerini beğenip çok

---

[1] İsnâdı hasendir. Ahmed, *Zühd* (95) Bak: Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (2/210).

görmeyen, fazilet ve ihsan kapılarının kendisine açıldığı ve yaptığı her amelin Allah'tan bir ihsan olduğunu düşünen kişidir. Şakî (cehennemlik) olan kişi de sözleri ve amelleri kendisine güzel görünen, bunlarla övünen ve kendisinden kaynaklandığını düşünen kişidir ki, bu tavrı halihazırda kendisini helak etmese de gün gelecek onu helak edecektir.

Allah, Kârun'dan bahsederken onun: ***"Bunlar bana bendeki bilgi ve beceriden dolayı verilmiştir"***[1] dediğini bildirir. Kârun bu şekilde diyerek kendisine verilenlerin Allah'ın bir ihsanı olduğunu unutup bunun kendi bilgi ve becerisinden kaynaklandığını söylemiştir. Allah da herkesin göreceği şekilde onu (ve malını) yerin dibine batırmıştır. Bu şekilde yerin dibine geçirilen nice kötü vardır ki arkadaşlarımız bunun farkında değillerdir. Kötülerin yerin dibine geçirilmesi de kendini günahsız görmenin, güç ve kuvvet sahibi sanmanın, fütursuzca takdirlere itiraz etmenin, yapılan ihsanları görmezden gelmenin ve yapılan iyilikler ile verilen nimetlere şükretmemenin sonucudur. Zira böyle yapan kişilerin yok olma vakti de gelmiş demektir."[2]

٢٤٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الْآدَمِيُّ الْقَارِئُ، حدثنا أَبُو الْعَيْنَاءِ، حدثنا عُمَرُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُجَالِدِ بْنِ سَعِيدٍ الْهَمْدَانِيُّ، حدثنا أَبِي، عَنْ مُجَالِدٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْأَشْعَثِ الْكِنْدِيِّ قَالَ: " إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ دَوْلَةً حَتَّى إِنَّ لِلْحُمْقِ عَلَى الْعَقْلِ دَوْلَةً "

240- Muhammed b. el-Eş'as el-Kindî der ki: "Her şey nöbetleşe döner durur. Hatta olur ki ahmaklık ta akla galebe çalar."[3]

Beyhakî der ki: ***"Bu günleri bazen lehe, bazen de aleyhe döndürüp duruyoruz"***[1] âyeti de, Allah'ın takdiriyle bunların dönüp durduğunu göstermektedir.

---

[1] Kasas Sur. 78

[2] Sehl b. Abdillah et-Tüsterî, meşhur sûfi zahittir.

[3] İsnâdı zayıftır.

٢٤١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ بْنِ حَمْشٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: " إِذَا لَمْ تُطِعْ رَبَّكَ فَلَا تَأْكُلْ رِزْقَهُ، وَإِذَا لَمْ تَجْتَنِبْ نَهْيَهُ فَاخْرُجْ عَنْ مَمْلَكَتِهِ، وَإِذَا لَمْ تَرْضَ بِفِعْلِهِ فَاطْلُبْ رَبًّا سِوَاهُ، وَإِذَا عَصَيْتَهُ فَاخْرُجْ إِلَى مَكَانٍ لَا يَرَاكَ "

241- Ebû Abdillah Muhammed b. İbrâhîm b. Hamş der ki: Babamın şöyle dediğini işittim: "Rabbine itaat etmeyeceksen Onun rızkını yeme. Yasaklarından kaçınmayacaksan, onun mülkünden çık. Yaptıklarına razı olmayacaksan, başka rab ara. Ona isyan edeceksen seni göremeyeceği yere çık."

٢٤٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا مَنْصُورٍ الصُّوفِيَّ ابْنَ ابْنَةِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ حَمْشٍ الزَّاهِدَ يَقُولُ: سَمِعْتُ جَدِّي يَقُولُ: " يَضْحَكُ الْقَضَاءُ مِنَ الْحَذَرِ، وَيَضْحَكُ الْأَجَلُ مِنَ الْأَمَلِ، وَيَضْحَكُ التَّقْدِيرُ مِنَ التَّدْبِيرِ، وَتَضْحَكُ الْقِسْمَةُ مِنَ الْجَهْدِ وَالْعَنَاءِ "

242- Ebû Mansûr es-Sûfî'nin kızının oğlu İbrâhîm b. Hamş ez-Zâhid der ki: Dedemin şöyle dediğini işittim: "Kaza, tedbire güler, ecel emele güler, takdir tedbire güler. Kısmet te çabalayıp sıkıntıya girmeye güler."

٢٤٣ - أَنْشَدَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَنْشَدَنِي أَبُو مُحَمَّدٍ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْعَلَوِيُّ الشَّهِيدُ، أَنْشَدَنِي الْمُثَنَّى لِنَفْسِهِ:"

وَبِعَيْنٍ مُفْتَقِرٍ إِلَيْكَ رَأَيْتَنِي ... فَهَجَرْتَنِي، وَنَزَلْتَ بِي مِنْ حَالِقٍ

لَسْتَ الْمَلُومَ أَنَا الْمَلُومُ لِأَنَّنِي ... أَنْزَلْتُ حَاجَاتِي بِغَيْرِ الْخَالِقِ"

243- Müsennâ şu şiiri söylemiştir:

Sana ihtiyacım olduğunu gördün

---

[1] Âl-i İmrân Sur. 180

Ama beni bırakıp yalnız bıraktın
Hata sende değil bendedir çünkü
İhtiyaçlarımı yaratamayan birine sundum.

٢٤٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا مُحَمَّدٍ الْحَسَنَ بْنَ أَحْمَدَ بْنِ يَعْقُوبَ الْمَأْمُونِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا عُمَرَ الزَّاهِدَ، يَنْشُدُ لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللهُ:"

وَإِذَا سَمِعْتَ بِأَنْ مَجْدُودًا حَوَى ... عُودًا فَأَثْمَرَ فِي يَدَيْهِ فَصَدِّقِ

وَإِذَا سَمِعْتَ بِأَنَّ مَحْرُومًا أَتَى ... مَاءً لِيَشْرَبَهُ فَغَاصَ فَحَقِّقِ

وَمِنَ الدَّلِيلِ عَلَى الْقَضَاءِ وَكَوْنِهِ ... بُؤْسُ اللَّبِيبِ، وَطِيبُ عَيْشِ الْأَحْمَقِ"

244- Ebû Muhammed b. el-Hüseyin b. Ahmed b. Yâkûb el-Me'mûnî der ki: Ebû Ömer ez-Zâhid'in, Şâfiî'ye şu şiiri okuduğunu işittim:

Duysan ki; talihi olan eline bir çubuk almış
Ve o çubuk yeşermiş inan
Duysan ki; mahrum suya gitmiş
Suya düşüp boğulmuş, yine inan.
Kazanın var olduğunun delili
Akıllının kötü, ahmağın iyi yaşamasıdır.

٢٤٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حَدَّثَنَا أَبُو الصَّقْرِ، أَحْمَدُ بْنُ الْفَضْلِ الْكَاتِبُ بِهَمْدَانَ أَنْشَدَنَا أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى ثَعْلَبٌ، أَنْشَدَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ شَبِيبٍ:"

لَيْسَ اخْتِيَارُ وَلَا عَقْلُ وَلَا أَدَبٌ ... يُجْدِي عَلَيْكَ إِذَا لَمْ يَسْعَدِ الْقَدَرُ

مَا يَقْضِهِ اللهُ لَا يُعْيِيكَ مَطْلَبُهُ ... وَالسَّعْيُ فِي نَيْلِ مَا لَمْ يَقْضِهِ عَسِرُ

كَمْ مَانِعٍ نَفْسَهُ أَرَابَهَا حَذَرًا ... لِلْفَقْرِ لَيْسَ لَهُ مِنْ مَالِهِ ذُخْرُ

إِنْ كَانَ إِمْسَاكُهُ لِلْفَقْرِ يَحْذَرُهُ فَقَدْ يُعَجِّلُ فَقْرًا قَبْلَ يَفْتَقِرُ"

245- Abdullah b. Şebîb şu şiiri söylemiştir:

Ne tercih, ne akıl ve ne terbiye
Kader yardım etmezse bir faydası yok
Allah'ın takdiriyse almak seni yormaz
Kaderde yoksa bir şeye erişmen zordur
Nice fakirlikten korkan tedbir alır da
Sakladığı malının ona faydası olmaz
Eğer saklaması fakirlik korkusuysa
Fakirlikten önce fakirlik yaşıyor demektir.

٢٤٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَنْشَدَنَا أَبُو عَمْرٍو مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ النَّحْوِيُّ، أَنْشَدَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ الدَّارِمِيُّ بِأَنْطَاكِيَةَ لِنَفْسِهِ:"

يَا لَائِمَ الدَّهْرِ عَلَى مَا بِنَا لَا تَلُمِ الدَّهْرَ عَلَى غَدْرِهِ

فَالدَّهْرُ مَأْمُورٌ لَهُ آمِرٌ يَنْصَرِفُ الدَّهْرُ إِلَى أَمْرِهِ

كَمْ كَافِرٍ بِاللهِ أَمْوَالُهُ تَزْدَادُ أَضْعَافًا عَلَى كُفْرِهِ

ومُؤْمِنٌ لَيْسَ لَهُ دَانَقٌ يَزْدَادُ إِيمَانًا عَلَى فَقْرِهِ

لَا خَيْرَ فِيمَنْ لَمْ يَكُنْ عَاقِلًا يَبْسُطُ رِجْلَيْهِ عَلَى قَدَرِهِ"

246- Ebû Amr b. Muhammed b. Ahmed b. İshâk en-Nahvî der ki: Ahmed b. Ubeydillah ed-Dârimî, Antakya'da kendisi için şu şiiri okudu:

Ey haline bakıp asrı kınayan
Zamanın gadrini sakın kınama
Asır bir memurdur emredeni var

Asır onun emrine her zaman uyar
Nice kafir vardır bütün malları
Küfrüne rağmen artar da artar
Nice mümin var ki bir kuruşu yok
Onun da imanı artar da artar
Aklı olmayanda hayır da yoktur
Ayağını kısmetine göre uzatmaz.

٢٤٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الحافظ، أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَنْبَرِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ السَّلَامِ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أخبرنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَذَكَرَ قِصَّةَ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ فِي مَسِيرِهِ قَالَ: " فَبَيْنَمَا هُوَ يَسِيرُ فِي فَلَاةٍ إِذِ احْتَاجَ إِلَى الْمَاءِ فَجَاءَهُ الْهُدْهُدُ، فَجَعَلَ يَنْقُرُ الْأَرْضَ فَأَصَابَ مَوْضِعَ الْمَاءِ فَجَاءَتِ الشَّيَاطِينُ، فَسَلَخَتْ ذَلِكَ الْمَوْضِعَ كَمَا تُسْلَخُ الْإِهَابُ فَأَصَابُوا الْمَاءَ " قَالَ نَافِعُ بْنُ الْأَزْرَقِ: يا وقاف أَرَأَيْتَ الْهُدْهُدَ كَيْفَ يَجِيءُ فَيَنْقُرُ الْأَرْضَ فَيُصِيبُ مَوْضِعَ الْمَاءِ وَهُوَ يَجِيءُ إِلَى الْفَخِّ، وَهُوَ لَا يُبْصِرُهُ حَتَّى يَقَعَ فِي عُنُقِهِ؟ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: " إِنَّ الْقَدَرَ إِذَا جَاءَ حَالَ دُونَ الْبَصَرِ "

247- Saîd b. Cübeyr'in bildirdiğine göre İbn Abbâs, Hz. Süleymân'm bir yolculuğundan bahsedip şöyle dedi: "Hz. Süleymân susuz bir yerde giderken suya ihtiyacı oldu. Bu sırada ibibik kuşu gelip yeri gagalamaya başladı ve suyun yerini buldu. Şeytanlar gelip o yeri deriyi soyar gibi kazıdılar ve suyu buldular." [1]

Nâfi b. el-Ezrak şöyle dedi: "Ey Vakkâf! İbibik kuşunun nasıl gelip (toprağın altındaki) suyun yerini bulduğunu, buna rağmen (tuzağı göremeyerek) tuzağa düştüğünü gördün mü? Tuzak boynuna düşene kadar

[1] Suyûti, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (6/349).

ibibik tuzağı görmemiştir." İbn Abbâs: "Kader gelince göze perde çeker" dedi.

٢٤٨ - سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ بْنَ أَحْمَدَ بْنِ مُوسَى الْقَاضِي يَقُولُ: سَمِعْتُ التِّرْمِذِيَّ يَقُولُ: " إِذَا جَاءَ الْقَدَرُ عَمِيَ الْبَصَرُ، وَإِذَا جَاءَ الْحِينُ غَطَّى الْعَيْنَ "

248- Hasan b. Ahmed b. Mûsa el-Kâdı der ki: Tirmizî'nin: "Kader gelince gözler kör olur. (Kaderin gerçekleşeceği) an gelmişse göze perde çeker" dediğini işittim.

٢٤٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَنْشَدَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ ثَابِتٍ الْبَغْدَادِيُّ قَالَ: أَنْشَدَنَا أَبُو عَمْرٍو الزَّاهِدُ:"

إِذَا أَرَادَ اللهُ أَمْرًا بِامْرِئٍ ... وَكَانَ ذَا رَأْيٍ وَعَقْلٍ وَبَصَرْ

وَحِيلَةٍ يَعْمَلُهَا فِي كُلِّ مَا يَأْتِي ... بِهِ مَحْتُومُ أَسْبَابِ الْقَدَرْ

أَغْرَاهُ بِالْجَهْلِ وَأَعْمَى عَيْنَهُ ... فَسَلَّهُ عَنْ عَقْلِهِ سَلَّ الشَّعَرْ

حَتَّى إِذَا أَنْفَذَ فِيهِ حُكْمَهُ ... رُدَّ عَلَيْهِ عَقْلُهُ لِيَعْتَبِرْ"

249- Ebû Amr ez-Zâhid şu şiiri okudu:

Allah kişi hakkında bir şey isterse
Ve bu kişi akıllı ve zekiyse
Her zora bir çare de bilirse
Kaderin yazdığı ona da değer
Düşünemez ve gözleri kör olur
Aklı başından kolayca gider
Allah hükmünü icra edince
Aklını iade eder ibret alsın diye.

٢٥٠ - أَنْشَدَنَا الْأُسْتَاذُ أَبُو الْقَاسِمِ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَبِيبٍ، أَنْشَدَنِي أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحٍ الْأَوْبَرِيُّ، أَنْشَدَنَا حَمَّادُ بْنُ عَلِيٍّ الْبَكْرَاوِيُّ، لِمَحْمُودِ بْنِ الْحَسَنِ الْوَرَّاقِ:"

تَوَكَّلْ عَلَى الرَّحْمَنِ فِي كُلِّ حَاجَةٍ أَرَدْتَ فَإِنَّ اللهَ يَقْضِي وَيَقْدِرُ

مَتَى مَا يُرِدْ ذُو الْعَرْشِ أَمْرًا بِعَبْدِهِ يُصِبْهُ وَمَا لِلْعَبْدِ مَا يَتَخَيَّرُ

وَقَدْ يَهْلِكُ الْإِنْسَانُ مِنْ وَجْهٍ أَمِنَهُ وَيَنْجُو بِحَمْدِ اللهِ مِنْ حَيْثُ يَحْذَرُ"

قَالَ: وَأَنْشَدَنِي أَبُو الْفَوَارِسِ جُنَيْدُ بْنُ أَحْمَدَ الطَّبَرِيُّ:"

الْعَبْدُ ذُو ضَجَرٍ وَالرَّبُّ ذُو قَدَرٍ وَالدَّهْرُ ذُو دُوَلٍ وَالرِّزْقُ مَقْسُومُ

وَالْخَيْرُ أَجْمَعُ فِيمَا اخْتَارَ خَالِقُنَا وَفِي اخْتِيَارِ سِوَاهُ اللَّوْمُ وَالشُّومُ"

250- Hammâd b. Ali el-Bekrâvî, Mahmûd b. Hasan el-Varrâk'a ait şu şiiri söyledi:

Her işinde Rahman'a güven
Allah yazar ve takdir eder
Allah kula bir şey yapmak isterse
Kulun bunda tercihi olmaz
İnsan güvendiği yerden zarar görürken
Allah'ın izniyle sakındığı yerden kurtulur.

Ebu'l-Fevâris Cüneyd b. Ahmed et-Taberî ise şu şiiri söyledi:

Kul sıkılır Rab ise takdir eder
Zaman değişkendir, rızık taksim edilmiş
Bütün hayırlar Bizi yaratanın tercih ettiğindedir
Başkasının tercihi kötü ve uğursuzdur.

السَّادِسُ مِنْ شُعَبِ الْإِيمَانِ، وَهُوَ بَابٌ فِي الْإِيمَانِ بِالْيَوْمِ الْآخِرِ

6. Şube

Âhiret Gününe İman

Halîmî der ki: Bunun mânâsı, dünya günlerinin geçici olması, bu Âlem'in son bulmasıdır. Bunların son bulacağını kabul etmek, başlangıcını da kabul etmek demektir. Çünkü, sadece başlangıcı olmayan son bulmaz ve değişmez. Âhiret gününe inanmak kişinin Allah'tan sakınmasını sağlar, Allah'tan alacağı sevabı düşünüp dünyaya meylini azaltır, dünya dert ve üzüntülerini önemsemesini, bunlara sabretmesini ve şehvetlerin peşinde koşmamayı sağlar. Allah bu sevabı Kitab'ından zikredip şöyle buyurmuştur: *"Allah'a, âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Peygamber'inin haram kıldığını haram saymayan, hak dinini din edinmeyenlerle, boyunlarını büküp kendi elleriyle cizye verene kadar savaşın."*[1] Bu konuda başka âyetler de vardır.

٢٥١ - وَرُوِّينَا فِي حَدِيثِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ حِينَ سُئِلَ عَنِ الْإِيمَانِ فَقَالَ: " أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ، وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ " أَخْبَرَنَاه أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ مُحَمَّدٍ الصُّوفِيُّ، حدثنا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ الْفَضْلِ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ، حدثنا كهمس بن الحسن عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ فَذَكَرَهُ.

251- İbn Ömer kanalıyla Ömer b. el-Hattâb'dan bize bildirildiğine göre Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) iman sorulunca: "*Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe iman etmen, hayrı ile şerriyle de kadere de iman etmendir*" buyurdu.[2]

Halîmî der ki: Yüce Allah, Peygamber'inin diliyle yeryüzündekileri yok edeceğini, yeryüzünü başka bir yerle değiştireceğini, Güneş'in dürüleceğini,

---

[1] Tevbe Sur. 29

[2] Ravileri güvenilirdir.

denizlerin kaynayacağını, yıldızların söneceğini, gökyüzünün yarılıp erimiş maden gibi olacağını ve kitap gibi dürüleceğini, dağların atılmış yün gibi olacağını ve Allah'ın bu dağları savurup yeryüzünü dümdüz edeceğini bildirmiştir. Bütün bunların gerçekleşeceği bize bildirilmiştir ve Allah'ın vaadi doğrudur ve sözü haktır.

Kur'ân'da zikredilen saatin iki yönü vardır. Biri dünya saatine göre âhiret saati ki, Allah: *"Sana, kıyamet saatinin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar"*[1] buyurmaktadır. Bu âyette kastedilen âhiret saatidir. Allah onunla ilgili: *"O saat, sizlere ansızın gelecektir"*[2] buyurur. Yine: *"Ne bilirsin, belki de zamanı yakındır"*[3] buyurur. Diğeri de âhiret saatine göre dünya saatidir. Yüce Allah: *"Kıyamet koptuğu gün (yani mezardakiler diriltildikleri gün) suçlular sadece çok kısa bir müddet kalmış olduklarına yemin ederler"*[4] buyurur.

Beyhakî der ki: Kur'ân, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ve başka hiçbir mahlukun kıyametin ne zaman kopacağını bilmediğini söylemektedir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"Ben, kıyamet şöyle yakın olduğu halde gönderildim"* sözünün mânâsı, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kendisinden sonra peygamber gelmeyeceğini bildirmesidir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) kendisinden sonra kıyametin geleceğini, kendisiyle kıyamet arasında gerçekleşecek şartlar olduğunu, ilk şartıyla son şartı arasındaki zamanın da bilinmediğini bildirmektedir. *el-Ba's ve'n-Nüşûr* kitabında kıyamet saatinin alâmetleriyle ilgili rivayetler geçmiştir. Bu sebeple burada tekrar etmeyeceğiz.

٢٥٢ - وَرُوِّينَا عَنْ شُعَيْبِ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، لَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ، وَقَدْ نَشَرَ الرَّجُلَانِ ثَوْبًا بَيْنَهُمَا لَا يَتَبَايَعَانِهِ وَلَا يَطْوِيَانِهِ، وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ، وَهُوَ يَلِيطُ حَوْضَهُ

---

[1] A'râf Sur. 187

[2] A'râf Sur. 187

[3] Ahzâb Sur. 68

[4] Rûm Sur. 55

لَا يَسْقِيهِ، وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَقَدِ انْصَرَفَ الرَّجُلُ بِلَبَنِ لِقْحَتِهِ مِنْ تَحْتِهَا لَا يَطْعَمُهَا، وَقَدْ رَفَعَ أُكْلَتَهُ إِلَى فِيهِ فَلَا يَطْعَمُهَا " أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ فِي آخَرِينَ قَالُوا، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، حدثنا بِشْرُ بْنُ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ فَذَكَرَهُ رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أَبِي الْيَمَانِ، عَنْ شُعَيْبٍ وَأَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ، مِنْ حَدِيثِ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ

252- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: "*Muhammed'in canı elinde olana yemin ederim ki; iki kişi kumaşlarını aralarında açmışlar henüz satamamışlar ve düremeyişlerken kıyamet kopacaktır. Kişi havuzunu sıvayıp onarmış, ama henüz bahçesini sulayamamışken kıyamet kopacaktır. Kişi, devesinin sütünü sağıp ayrılmışken onu içemeden kıyamet kopacaktır.*"[1]

Buhârî, *Sahîh*'te Ebu'l-Yemân kanalıyla Şuayb'dan; Müslim Süfyân kanalıyla Ebu'z-Zinâd'dan nakletmiştir.

---

[1] Ravileri güvenilirdir. Ahmed, *Müsned* (2/3699; İbn Hibban (2571) ve İbnu'l-Mübârek, *Zühd* (556).

السَّابِعُ مِنْ شُعَبِ الْإِيمَانِ، وَهُوَ بَابٌ فِي الْإِيمَانِ بِالْبَعْثِ وَالنُّشُورِ بَعْدَ الْمَوْتِ

7. Şube

Öldükten Sonra Dirilmeye İman

Öldükten sonra dirilmeye dair Kur'ân'da çok sayıda âyet vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: *"İnkar edenler, tekrar dirilmeyeceklerini ileri sürerler."*[1], *"De ki: "Sizi Allah diriltir, sonra öldürür, sonra sizi şüphe götürmeyen kıyamet gününde toplar."*[2], *"Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız."*[3]

٢٥٣ - وَرُوِّينَا عَنْ مَطَرٍ الْوَرَّاقِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي حَدِيثِ الْإِيمَانِ قَالَ: فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، مَا الْإِيمَانُ؟ قَالَ: " أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ، وَبِالْبَعْثِ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ، وَبِالْقَدَرِ كُلِّهِ أَخْبَرَنَاه أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأُشْنَانِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدُوسٍ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، حدثنا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حدثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ مَطَرٍ فَذَكَرَهُ. وَهُوَ مُخَرَّجٌ فِي كِتَابِ مُسْلِمٍ "

253- İbn Ömer'den bildirildiğine göre imanla ilgili hadiste Resûlullah'a: "Ey Allah'ın Resûlü! İman nedir?" diye sorunca: "*Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye ve kaderin tamamına iman etmendir*" buyurdu.[4]

Hadis Müslim'de mevcuttur.

---

[1] Teğâbun Sur. 7

[2] Câsiye Sur. 26

[3] Müminûn Sur. 115

[4] Ravileri güvenilirdir.

Öldükten sonra dirilmeye iman, Allah'ın, ölülerin çürümüş bedenini dirilteceğine, bu bedenlerden denizde, vahşi hayvanların karnında ve başka yerlerde dağılan parçalarını birleştireceğine ve eski haline döndüreceğine, sonra o bedene can vereceğine, küçük olsun büyük olsun herkesin hatta anne karnında yaratılışı tamamlanıp kendisine ruh üflenen, ama düşük olan çocuğun bile Allah'ın emriyle kalkacağına iman etmektir. Anne karnında yaratılışı tam olmayan ve ruh üflenmeyenin hükmü ise diğer ölüler konumundadır. Allah en doğrusunu bilir.

Allah'ın, kıyametle ilgili: *"Kıyameti gören her emzikli kadın emzirdiğini unutur, her hamile kadın çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş gibi görürsün oysa sarhoş değildirler, fakat bu sadece Allah'ın azabının çetin olmasındandır"*[1] buyruğundan kasıt şudur: Karnındaki çocukla vefat eden anne, tekrar diriltildiğinde kıyamet korkusuyla karnındaki bu çocuğu düşürür. Eğer bu çocuk dünyadayken (anne karnında) canlıysa canlı olarak düşerler ve bir daha ölmezler. Dünyadayken ruh üflenmemiş bebek ise (kıyamet günü) düşünce ölü olarak düşerler. Çünkü tekrar dirilmek, yaşadıktan sonra ölenler için geçerlidir. Dünya hayatında nasibi olmayan (ceninin) ise âhirette de nasibi yoktur.

Allah başka âyette öldükten sonra dirilmeyi şu şekilde ispatlamıştır: *"Gökleri ve yeri yaratan, kendilerinin benzerini yaratmaya kadir olmaz mı? Elbette olur; çünkü O, yaratan ve bilendir."*[2], *"Gökleri, yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah'ın, ölüleri diriltmeye de kadir olduğunu görmezler mi? Evet; O her şeye Kadir'dir."*[3]

Allah bu âyetlerde, insandan daha büyük cüsseli olan göklerin ve yerin yaratılışını göstererek, öldükten sonra diriltmeye kadir olduğunu bildirmiştir.

Başka bir âyette: *"Çürümüş kemikleri kim yaratacak, diyerek, Bize misal vermeye kalkar? De ki: "Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O, her türlü yaratmayı bilendir"*[4] buyurarak, birinci yaradışı, ikinci yaradışa delil

---

[1] Hac Sur. 2

[2] Yâsin Sur. 81

[3] Ahkâf Sur. 33

[4] Yâsin Sur. 78-79

göstermiştir. Sonra: *"Yaş ağaçtan size ateş çıkarandır. Ondan ateş yakarsınız"*[1] buyurarak, sıcak ve kuru olan ateşin, yaş ağaçtan çıkarılmasını, insanların da çürümüş ve dağılmış kemiklerinin tekrar diriltileceğine delil göstermiştir. Allah başka bir âyette, diri toprağın meyve verdikten sonra ölmesinden ve kuruyup çoraklaşmasından, sonra bir daha dirilip meyve vermeye başlamasından bahsedip, bunu yapanın insanları da öldükten sonra tekrar diriltmeye gücünün yettiğini bildirmiştir. Yine ölü olan nutfeden canlı bir varlığı yarattığını, bunun da Onun kudretini gösterdiğini bildirerek: *"Ölü idiniz sizleri diriltti, sonra öldürecek sonra tekrar diriltecek ve sonunda O'na döneceksiniz; öyleyken Allah'ı nasıl inkar edersiniz"*[2] buyurmuştur.

Yani, sulblerde ve rahimlerde bir nutfeyken, sizi insan olarak yarattı. Yine Allah: *"Sizi bayağı bir sudan yaratıp onu belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirmedik mi? Buna gücümüz yeter; Biz ne güzel güç yetireniz!"*[3] buyurmuştur.

Allah, babanın sulbünde ölü olan nutfeye annenin rahminde hayat vermiş, ona dilediği şekli ihsan etmiştir. Bu da açıkça ölüyü diriltmektir. Buna gücü yeten, yaratılmışları öldürüp diriltmekten aciz değildir. Allah bir âyetinde bununla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: *"O, katılan bir meni damlası değil miydi? Sonra kan pıhtısı olmuş, sonra Allah onu yaratıp şekil vermişti. Ondan, erkek, dişi iki cins yaratmıştı. Bunları yapan Allah'ın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi? Elbette yeter."*[4]

Allah yine, taneyi ve çekirdeği yardığını belirterek: *"Taneyi ve çekirdeği yaran şüphesiz Allah'tır; ölüyü çıkarır"*[5] buyurmuştur. Tane olgunlaştıktan sonra kuruyunca artık gelişmesi mümkün değildir. Çekirdek olgunlaşınca ve kuruyunca artık gelişmez. Bu durumda ikisi de ölü sayılır. Ölü olan bu tane ve çekirdek diri olan toprağa gömülünce Allah onlardan ağaçlar ve ekinler çıkarır. Bunlar yine olgunlaşıncaya kadar büyüyüp gelişir. Allah aynı şekilde

---

[1] Yâsin Sur. 80

[2] Bakara Sur. 28

[3] Mürselât Sur. 20-23

[4] Kıyamet Sur. 37-40

[5] En'âm Sur. 95

tavuktan çıkan yumurtadan diri olan civcivi çıkarmaktadır. Bütün bu saydıklarımız önümüzde olan ve şahit olduğumuz şeylerdir ve bunu inkar edemeyiz.

Yine Allah Hz. İbrâhîm'e ölüyü nasıl dirilttiğini göstermiştir ve bütün dinler bu kıssayı nakletmişlerdir. Bu da Allah'ın ölüyü dirilteceğine delildir.

Yine ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanlara Allah: "Ölün!" buyurup öldürmüş, sonra onları diriltmiştir. Bu da Allah'ın ölüyü dirilteceğine delildir.

Yine altı üstüne gelmiş bir kasabaya uğrayan kişi: "Allah burayı ölümünden sonra acaba nasıl diriltecek?" deyince, Allah onu yüz yıl ölü bıraktıktan sonra diriltmiştir.

Yine Allah Hz. Mûsa'nın asasını yılana çevirmesinden, sonra onu tekrar oduna çevirmesinden bahsetmiş, sihirbazlarla karşılaşınca da yılana çevirmesinden, sonra tekrar oduna çevirmesinden bahsetmiştir. Bütün dinler bu kıssayı nakletmişlerdir.

Yine Allah Ashab-ı Kehf'ten bahsetmiş, onları üç yüz yıldan fazla uyuttuğunu, sonra ölümü inkar eden kavimlerine karşı delil olarak tekrar dirilttiğini söylemiştir. Bu konuyla ilgili rivayetleri *el-Ba's ve'n-Nüşûr* kitabının başında zikretmiştik.

الثَّامِنُ مِنْ شُعَبِ الْإِيمَانِ، وَهُوَ بَابٌ فِي حَشْرِ النَّاسِ بَعْدَ مَا يُبْعَثُونَ مِنْ قُبُورِهِمْ إِلَى الْمَوْقِفِ الَّذِي بَيَّنَ لَهُمْ مِنَ الْأَرْضِ "

8. Şube

İnsanların Tekrar Diriltildikten Sonra Mahşer Yerine Geleceklerine İman

İnsanlar tekrar diriltildikten sonra, hesaba çekilme zamanları gelince, Allah, amelleri yazan meleklerin bu defterleri getirmelerini emredecek. Defterler kimine sağından verilecektir. Bunlar cennetlik olacak kişilerdir. Bazılarının amel defterleri solundan veya arkasından verilecektir ve bunlar bedbaht olanlardır. Yüce Allah: *"Bunlar, büyük bir günde tekrar dirileceklerini sanmıyorlar mı? O gün insanlar Âlemlerin Rabbinin huzurunda dururlar"*[1] buyurup, kıyamet günü insanların ayakta duracağını söylemiş ve o gün ayakta durmaktan başka seçeneklerinin olmadığını bildirmiştir.

٢٥٤ - حَدَّثَنَا أَبُو الْحَسَنِ الْعَلَوِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو حَامِدٍ هُوَ ابْنُ الشَّرْقِيِّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الذُّهْلِيُّ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ، حدثنا أَبِي، عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ، حدثنا نَافِعٌ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " يَقُومُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ حَتَّى يَغِيبَ أَحَدُهُمْ فِي رَشْحِهِ إِلَى أَنْصَافِ أُذُنَيْهِ " أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، مِنْ حَدِيثِ يَعْقُوبَ

254- Abdullah b. Ömer'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"İnsanlar kıyamet günü Âlemlerin Rabbi huzurunda hesap vermek üzere dururlar. Onlardan bazıları kulaklarının yarısına kadar ter içindedirler."*[2]

Müslim *Sahîh*'te Yâkûb'dan rivayet etmiştir.

---

[1] Mutaffifin Sur. 4-6

[2] İsnâdı sahihtir. Buhârî (6/81, 7/196).

٢٥٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ عَبْدِ اللهِ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا الْحَكَمُ بْنُ مُوسَى، حدثنا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي سُلَيْمُ بْنُ عَامِرٍ، حَدَّثَنِي الْمِقْدَادُ بْنُ الْأَسْوَدِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: " تُدْنَى الشَّمْسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْخَلْقِ حَتَّى تَكُونَ مِنْهُمْ كَمِقْدَارِ مِيلٍ ". قَالَ سُلَيْمُ بْنُ عَامِرٍ: فَوَاللهِ مَا أَدْرِي مَا عَنَى بِالْمِيلِ أَمَسَافَةُ الْأَرْضِ أَمِ الْمِيلُ الَّذِي يُكْحَّلُ بِهِ الْعَيْنُ. قَالَ: " فَيَكُونُ النَّاسُ عَلَى قَدْرِ أَعْمَالِهِمْ فِي الْعَرَقِ فَمِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ إِلَى كَعْبَيْهِ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ إِلَى رُكْبَتَيْهِ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ إِلَى حِقْوَيْهِ، وَمَنْ يُلْجِمُهُ إِلْجَامًا " قَالَ: وَأَوْمَأَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِلَى فِيهِ رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنِ الْحَكَمِ بْنِ مُوسَى "

255- Mikdâd b. Esved der ki: Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu işittim: *"Kıyamet günü güneş mahlûkata yaklaşır ve aralarında sadece bir mil kalır."* (Ravi) Süleym b. Âmir der ki: Vallahi bir mille uzunluk ölçüsünü mü, yoksa göze sürme çekilen mili mi kastetti bilmiyorum. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle devam etti: *"İnsanlar o gün amellerine göre tere batacaklar. Kimi topuklarına, kimi dizine, kimi beline kadar kalacak, kimi de ağzına kadar ter içinde kalacaktır."* Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) son cümleden sonra ağzına işaret etti.[1]

Müslim bu hadisi *Sahîh*'te Hakem b. Mûsa'dan nakletmiştir.

el-Ba's ve'n-Nüşûr kitabında bu konuyla ilgili diğer hadisleri zikretmiştik. Yüce Allah şöyle buyurur: ***"Her insanın boynuna işlediklerini dolarız ve kıyamet günü açılmış bulacağı Kitab'ı önüne çıkarırız. Kitab'ını oku, bugün, hesap görücü olarak sen kendine yetersin."***[2]**, "Oysa, yaptıklarınızı bilen**

[1] Ravileri güvenilirdir. Tirmizî 4/614 (2421).

[2] İsrâ Sur. 13, 14

değerli yazıcılar sizi gözetlemektedirler."[1], *"Sağında ve solunda, onunla beraber oturan iki alıcı melek, yanında hazır birer gözcü olarak söylediği her sözü zapt ederler"*[2], *"Bu kitabımız gerçekten sizin aleyhinize konuşur. Biz yaptıklarınızı şüphesiz bir bir kaydediyorduk."*[3]

Yine Allah, amel defterlerini okuyanların: *"Bu defter nasıl olmuş da küçük büyük bir şey bırakmadan hepsini saymış"*[4] dediğini haber verir. Defteri sağından verilenlerin: *"Kitabı sağından verilen; «Alın, kitabımı okuyun, doğrusu bir hesaplaşma ile karşılaşacağımı umuyordum» der. Artık o, meyveleri sarkmış, yüksek bir bahçede, hoş bir yaşayış içindedir"*[5] dediklerini bildirir. Amel defteri solundan verilenlerle ilgili olarak ise şöyle buyurur: *"Fakat kitabı kendisine solundan verilen kimse: «Kitabım keşke bana verilmeseydi; keşke hesabımın ne olduğunu bilmeseydim; bu iş keşke son bulmuş olsaydı» der."*[6] Yine Allah şöyle buyurur: *"Amel defteri kendisine sağından verilen kimse, kolay geçireceği bir hesaba çekilir ve arkadaşlarının yanına sevinçle döner. Ama amel defteri kendisine arkasından verilen kimse: «Mahvoldum» diye bağırır ve çılgın alevli cehenneme girer."*[7]

İnsanlara amel defterleri verilince bu amellerden hesaba çekilirler. Amel defterlerinin onlara verilmesinin sebebi, Allah en doğrusunu bilir ancak, onların dünyada yaptıklarını hatırlamamaları olabilir. Yüce Allah: *"Allah onların hepsini dirilttiği gün, kendilerine işlediklerini haber verir; Allah onları bir bir saymıştır, fakat kendileri unutmuşlardır"*[8] buyurmuştur.

---

[1] İnfitâr Sur. 10-12

[2] Kâf Sur. 17-18

[3] Câsiye Sur. 29

[4] Kehf Sur. 49

[5] Hâkka Sur. 25-27

[6] Hâkka Sur. 25

[7] İnşikâk Sur. 7-12

[8] Mücâdele Sur. 6

İnsanlar durdurulduklarında bu ameli hatırlayınca, hesaba çekilirler. Hesaba çekilmeyle ilgili rivayetleri *el-Ba's ve'n-Nüşûr* adlı kitapta zikrettik.

٢٥٦ - مَا أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، حدثنا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الرَّزَّازُ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ شَاكِرٍ، حدثنا أَبُو أُسَامَةَ، حدثنا الْأَعْمَشُ، عَنْ خَيْثَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا سَيُكَلِّمُهُ رَبُّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ حَاجِبٌ وَلَا تُرْجُمَانٌ، فَيَنْظُرُ أَيْمَنَ مِنْهُ فَلَا يَرَى شَيْئًا إِلَّا شَيْئًا قَدَّمَهُ، وَيَنْظُرُ أَشْأَمَ مِنْهُ فَلَا يَرَى إِلَّا شَيْئًا قَدَّمَهُ، وَيَنْظُرُ أَمَامَهُ فَلَا يَرَى إِلَّا النَّارَ فَاتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ مُوسَى، عَنْ أَبِي أُسَامَةَ "

256- Adiy b. Hâtim'in bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Allah, sizin her biriniz ile aranızda engel ve tercüman olmadan konuşacaktır. Kişi sağ tarafına bakacak, âhirete gönderdiklerinden başka bir şey göremeyecektir. Soluna bakacak, âhirete gönderdiklerinden başka bir şey göremeyecektir. Önüne bakacak, karşısında cehennemden başka bir şey göremeyecektir. O halde artık bir hurmanın yarısı ile de olsa, kendinizi cehennem ateşinden koruyun."*[1]

Buhârî bu hadisi *Sahîh*'te Yûsuf b. Mûsa kanalıyla Ebû Usâme'den nakletti.

Bu hadis, mükellefleri bizzat Allah'ın hesaba çekeceğini ve onlara ayr ayrı değil, hepsine birden hitab edeceğini göstermektedir. Diğer hadisler de bu konuya işaret etmektedir. Ancak merhamet edeceği kişilerle konuşması onların mutluluğunu ve değerini arttırırken, ceza alacakların zarar ve pişmanlıklarını arttıracaktır. Yüce Allah: ***"Ey insanoğulları! Ben size, şeytana tapmayın, o sizin için apaçık bir düşmandır, Bana kulluk edin, bu doğru***

[1] Ravileri güvenilirdir. Müslim (1/703).

yoldur, diye bildirmedim mi?"[1] buyurmaktadır. Bu konuda Kitab ve sünnetten delil çoktur.

Yine Yüce Allah'ın, meleklerine, mahlukatı hesaba çekmelerini emredeceği söylenmiştir. Yine müminlerin hesabını kendisinin göreceği, kafirlerin hesabını görmeleri için meleklere emredeceği de söylenmiştir. Görüşlerin en sahihi ise, Kitab ve sünnetten delil getirerek işaret ettiğimiz görüştür. Allah en doğrusunu bilir. Hesap bitince de ameller tartılır. Çünkü amellerin tartılmasıyla mükafat ve cezalar verilir.

٢٥٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ الْعَبْدَوِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ إِسْحَاقَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَخْلَدٍ الْحَنْظَلِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا سَيْفٍ الزَّاهِدَ يَقُولُ: " مَا أُحِبُّ أَنْ يَلِيَ حِسَابَنَا غَيْرُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ لِأَنَّ الْكَرِيمَ يَتَجَاوَزُ "

257- Ebû Seyf ez-Zâhid: "Hesabımızı Allah'tan başkasının görmesini istemem. Çünkü kerim olan (Allah) affeder" dedi.[2]

٢٥٨ - وَأَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ صَفْوَانَ، حدثنا ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حَدَّثَنِي الْحُسَيْنُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَمَانٍ قَالَ: قَالَ سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ: " مَا أُحِبُّ أَنَّ حِسَابِي جُعِلَ إِلَى وَالِدِي رَبِّي خَيْرٌ لِي مِنْ وَالِدِي "

258- Süfyân es-Sevrî: "Hesabımı babamın bile görmesini istemem. Rabbim benim için babamdan daha hayırlıdır" dedi.[3]

Beyhakî der ki: Aynı mânâda bir hadis müsned olarak nakledilmiştir. Ancak hadis uydurma gibidir ve bu sebeple nakletmeye cesaret edemedim. Sonra adı geçenlerin arasında bu hadis meşhur olduğu için naklettim.↓

---

[1] Yâsin Sur. 59-61

[2] Ebû Seyf ez-Zâhid'i tanımıyorum. İshak b. İbrahim, İbn Râhûye'dir ve bu kişi babasından rivayette bulunmamıştır.

[3] İsnâdı zayıftır. İbn Ebi'd-Dünyâ, *Hüsnu'z-Zan* (sh. 47/37)

٢٥٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، فِي التَّارِيخِ، حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ الْأَزْهَرِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ زَكَرِيَّا الْغَلَابِيُّ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ التَّيْمِيُّ، حدثنا أَبِي، عَنْ عَمِّهِ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ أَعْرَابِيٌّ: يَا رَسُولَ اللهِ، مَنْ يُحَاسِبُ الْخَلْقَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ: " اللهُ ". قَالَ: اللهُ؟ قَالَ: " اللهُ ". قَالَ: نَجَوْنَا وَرَبِّ الْكَعْبَةِ قَالَ: " وَكَيْفَ يَا أَعْرَابِيُّ؟ " قَالَ: لِأَنَّ الْكَرِيمَ إِذَا قَدَرَ عَفَا أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ بْنُ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْمُقْرِئُ الْإِسْفَرَايِينِيُّ بِهَا، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، فَذَكَرَهُ بِإِسْنَادِهِ نَحْوَهُ " تَفَرَّدَ بِهِ مُحَمَّدُ بْنُ زَكَرِيَّا الْغَلَابِيُّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ ابْنِ عَائِشَةَ، وَالْغَلَابِيُّ مَتْرُوكٌ

259- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre bir bedevi: "Ey Allah'ın Resûlü! Kıyamet günü mahlukatı kim hesaba çekecek?" diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah"* cevabını verdi. Bedevi: "Allah mı?" karşılığını verince Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Evet, Allah"* buyurdu. Bunun üzerine bedevi: "Kâbe'nin rabbine yemin oldun ki kurtulduk" dedi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem). *"Nasıl ey bedevi?"* diye sorunca, bedevi: "Çünkü kerim olan güç yetirince affeder" dedi.[1]

Ebu'l-Hasan b. Ali b. Muhammed el-Mukrî el-İsferâyînî, Hasan b. Muhammed b. İshâk'tan aynı isnâdla rivayette bulundu. Muhammed b. Zekeriyyâ el-Ğalâbî bu hadisi, Ubeydullah b. Muhammed b. Âişe'den rivayette tek kalmıştır. el-Ğalâbî de metruktur.

Allah, hesaba çekilmenin, peygamber ve şehitlerin şahadetiyle olacağını bildirmiş ve şöyle buyurmuştur: ***"Yeryüzü Rabbinin nuruyla aydınlanır, kitap açılır, peygamberler ve şahidler getirilir ve onlara haksızlık yapılmadan,***

[1] İsnâdı zayıftır.

aralarında adaletle hüküm verilir."[1], *"Her ümmete bir şahid getirdiğimiz ve seni de bunlara şahid getirdiğimiz vakit durumları nasıl olacak?"*[2]

Bu âyetteki şahitten kasıt peygamberdir. Her ümmetin şahidi peygamberidir. Önceki âyetteki şahitlerden kasıt ise amelleri yazan meleklerdir. Ümmetler ve peygamberleri huzurda durunca onlara: "Peygamberlere ne karşılık verdiniz?" diye sorulur. Peygamberlere de: "Size ne cevap verildi?" diye sorulur. Peygamberler Allah'a: "Bilmiyoruz? Şüphesiz ki sen gaybleri bilensin" derler. Peygamberler sanki kendilerine nasıl karşılık verildiğini unuturlar ve kalplerini bir heybet kaplar ve o saatte cevap vermekten aciz kalırlar. Sonra Allah onları sakinleştirip hatırlamalarını sağlar. Sonra peygamberler, ümmetlerin onlara nasıl karşılık verdiklerini anlatırlar.

Beyhakî der ki: Bir ümmet peygamberini yalanlamışsa (hesap günü): "Bize bir uyarıcı gelmedi" derler.

٢٦٠ - فَقَدْ أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ الْفَرَّاءُ، أَخْبَرَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، حدثنا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " يُدْعَى نُوحٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُقَالُ: هَلْ بَلَّغْتَ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ، فَتُدْعَى أُمَّتُهُ فَيُقَالُ: هَلْ بَلَّغَكُمْ؟ فَيَقُولُونَ: مَا أَتَانَا مِنْ نَذِيرٍ، وَمَا أَتَانَا مِنْ أَحَدٍ قَالَ: فَيُقَالُ: مَنْ شُهُودُكَ؟ قَالَ: فَيَقُولُ: مُحَمَّدٌ وَأُمَّتُهُ قَالَ: فَيُؤْتَى بِكُمْ فَتَشْهَدُونَ أَنَّهُ قَدْ بَلَّغَ، وَذَلِكُمْ قَوْلُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ، وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾ [البقرة: ١٤٣] " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مَنْصُورٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَوْنٍ وَبِمَعْنَاهُ رَوَاهُ أَبُو أُسَامَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ

260- Ebû Saîd el-Hudrî'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Kıyamet günü Hz. Nuh çağrılır ve: «Tebliğ ettin mi?» diye sorulur.*

---

[1] Zümer Sur. 69

[2] Nisâ Sur. 41

*Hz. Nuh: «Evet» cevabını verince ümmeti çağrılır ve: «Size tebliğ etti mi?» diye sorulur. Onlar: «Bize uyarıcı gelmedi. Hiç kimse gelmedi» derler. Hz. Nuh'a: «Şahitlerin kimlerdir?» diye sorulunca: «Muhammed ve ümmeti» cevabını verir. Sizi getirirler ve Hz. Nuh'un tebliğ ettiğine şahitlik edersiniz. Yüce Allah'ın: «**Böylece sizi insanlara şahid ve örnek olmanız için tam ortada bulunan bir ümmet kıldık. Peygamber de size şahid ve örnektir**»[1] buyruğu buna işaret etmektedir."*[2]

Buhârî bu hadisi *Sahîh*'te İshâk b. Mansûr kanalıyla Câfer b. Avn'dan nakletmiştir. Müslim de aynı mânâda bir rivayeti A'meş'ten yapmıştır.

٢٦١ - وَرَوَاهُ أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ فَقَالَ فِي الْحَدِيثِ: " يَجِيءُ النَّبِيُّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَعَهُ الثَّلَاثَةُ وَالْأَرْبَعَةُ وَالرِّجْلَانِ حَتَّى يَجِيءَ النَّبِيُّ وَلَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ قَالَ: فَيُقَالُ لَهُمْ: هَلْ بَلَّغْتُمْ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، قَالَ: فَيُدْعَى قَوْمُهُمْ فَيُقَالُ لَهُمْ: هَلْ بَلَغَكُمْ؟ فَيَقُولُونَ: لَا، قَالَ: فَيُقَالُ لِلنَّبِيِّينَ: مَنْ يَشْهَدُ لَكُمْ أَنَّكُمْ قَدْ بَلَّغْتُمْ؟ قَالَ: فَيَقُولُونَ: أُمَّةُ مُحَمَّدٍ ﷺ، قَالَ: فَتُدْعَى أُمَّةُ أَحْمَدَ فَيَشْهَدُونَ أَنَّهُمْ قَدْ بَلَّغُوا قَالَ: فَيُقَالُ: وَمَا عِلْمُكُمْ بِهِمْ أَنَّهُمْ قَدْ بَلَّغُوا قَالَ: فَيَقُولُونَ جَاءَنَا رَسُولُنَا بِكِتَابٍ أَخْبَرَنَا أَنَّهُمْ قَدْ بَلَّغُوا فَصَدَّقْنَاهُ، قَالَ: فَيُقَالُ صَدَقْتُمْ قَالَ: وَذَلِكَ قَوْلُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي كِتَابِهِ: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ، وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾ [البقرة: ١٤٣] " أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، حدثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، فَذَكَرَهُ "

261- Ebû Muâviye bunu A'meş'ten şu ifadelerle nakletmiştir: *"Kıyamet günü kimi peygamber üç kişiyle, dört kişiyle, iki kişiyle gelir. Hatta yanında hiç kimse olmayan peygamber de gelir. Allah onlara: «Tebliğ ettiniz mi?» diye sorunca: «Evet» cevabını verirler. Ümmetleri çağrılır ve onlara: «Size tebliğ etti mi?» diye sorulur. Onlar: «Hayır» derler. Peygamberlere: «Tebliğ ettiğinize dair kim sizin için şahitlik eder?» diye sorulunca: «Muhammed ve ümmeti» cevabını verirler.*

---

[1] Bakara Sur. 143

[2] İsnâdı sahihtir. Buhârî (5/151).

*Muhammed ümmetini getirirler, onlar peygamberlerin tebliğ ettiğine şahitlik ederler. Onlara: «Onların tebliğ ettiğini nereden biliyorsunuz?» diye sorulunca ise şöyle cevap verirler: «Peygamberimiz bize bir kitapla geldi ve onların tebliğ ettiğini bildirdi, biz de inandık.» Onlara: «Doğru söylediniz» denir. Yüce Allah'ın: «**Böylece sizi insanlara şahid ve örnek olmanız için tam ortada bulunan bir ümmet kıldık. Peygamber de size şahid ve örnektir**»[1] buyruğu buna işaret etmektedir."*[2]

Âyette geçen, peygamberler ve kavimleri için geçerlidir. Ancak bu kavimlerdeki her bir kişiye fert olarak amel defteri ve bunları yazan melekler şahit olacaktır. Allah dünyada bu kişinin amellerini yazmakla görevli iki melek olduğunu bildirmiştir. Organlarının kendisine şahitlik etmesiyle ilgili olarak ta şu âyetler vardır: *"Kendi dilleri, elleri ve ayakları, yapmış olduklarına şahitlik ettikleri gün onlar büyük azaba uğrayacaklardır."*[3], *"Siz, gözleriniz, kulaklarınız ve derilerinizin aleyhinize şahitlik edeceğinden korkarak kötü iş işlemekten çekinmiyordunuz. Hayır; Allah'ın, yaptıklarınızın çoğunu bilmediğini sanıyordunuz."*[4], *"Derilerine: «Aleyhimize niçin şahitlik ettiniz?» derler. «Bizi, her şeyi konuşturan Allah konuşturdu. Sizi önce yaratan O'dur ve O'na döndürülüyorsunuz» cevabını verirler."*[5], *"İşte o gün ağızlarını mühürleriz, Bizimle elleri konuşur, ayakları da yaptıklarına şahitlik eder."*[6]

٢٦٢ - وَرُوِّينَا فِي الْحَدِيثِ الثَّابِتِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَضَحِكَ فَقَالَ: " أَتَدْرُونَ مِمَّ أَضْحَكُ "؟ قَالَ: قُلْنَا اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: " مِنْ مُخَاطَبَةِ الْعَبْدِ رَبَّهُ. بِقَوْلِهِ: يَا رَبِّ، أَلَمْ تُجِرْنِي مِنَ الظُّلْمِ؟ قَالَ: فَيَقُولُ: بَلَى. قَالَ: فَيَقُولُ: إِنِّي لَا أُجِيزُ عَلَى نَفْسِي إِلَّا شَاهِدًا مِنِّي. قَالَ: فَيَقُولُ: كَفَى بِنَفْسِكَ

---

[1] Bakara Sur. 143

[2] İsnâdı zayıftır.

[3] Nûr Sur. 24

[4] Fussilet Sur. 22

[5] Fussilet Sur. 21

[6] Yâsin Sur. 65

الْيَوْمَ عَلَيْكَ شَهِيدًا وَبِالْكِرَامِ الْكَاتِبِينَ شُهُودًا قَالَ: فَيُخْتَمُ عَلَى فِيهِ، وَيُقَالُ لِأَرْكَانِهِ انْطِقِي. قَالَ: فَتَنْطِقُ بِأَعْمَالِهِ قَالَ: ثُمَّ يُخَلَّى بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْكَلَامِ فَيَقُولُ: بُعْدًا لَكُنَّ وَسُحْقًا فَعَنْكُنَّ كُنْتُ أُنَاضِلُ أَخْبَرَنَاه أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الصَّغَانِيُّ، حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي النَّضْرِ، حدثنا أَبُو النَّضْرِ، عَنِ الْأَشْجَعِيِّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عُبَيْدٍ الْمُكَتِّبِ، عَنْ فُضَيْلِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ فَذَكَرَهُ رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي النَّضْرِ

262- Enes b. Mâlik der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile beraberken güldü ve: *"Neden güldüğümü biliyor musunuz?"* diye sordu. Biz: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" cevabını verince, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Kulun Rabbine hitap etmesinden. Kul: «Ey Rabbim! Beni zulümden korumadın mı?» diye sorunca, Allah: «Evet» cevabını verir. Kul: «Ben kendim için benden olan bir şahitten başkasını kabul etmem» deyince Allah. «Bu gün şahit olarak nefsin ve Kiramen katibin melekleri sana yeter» buyurur. Kulun ağzına mühür vurulup organlarına: «Konuşun!» denince organları konuşur."*[1]

Müslim bu hadisi *Sahîh*'te Ebû Bekr b. Ebi'n-Nadr'dan nakletmiştir.

٢٦٣ - وَرُوِّينَا فِي حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ حَدِيثَ الرُّؤْيَةِ قَالَ:" فَيَلْقَى الْعَبْدَ فَيَقُولُ: أَيْ فُلْ، أَلَمْ أُكْرِمْكَ وَأُسَوِّدْكَ، وَأُزَوِّجْكَ، وَأُسَخِّرْ لَكَ الْخَيْلَ وَالْإِبِلَ، وَأَذَرْكَ تَرْأَسُ وَتَرْبَعُ؟ قَالَ: فَيَقُولُ: بَلَى أَيْ رَبِّ، قَالَ: فَيَقُولُ: أَظَنَنْتَ أَنَّكَ مُلَاقِيَّ؟ فَيَقُولُ: لَا. فَيَقُولُ: الْيَوْمَ أَنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِي، ثُمَّ يَلْقَى الثَّانِي فَيَقُولُ: أَيْ فُلْ، فَذَكَرَ فِي السُّؤَالِ، وَالْجَوَابِ مِثْلَ الْأَوَّلِ، ثُمَّ يَلْقَى الثَّالِثَ فَيَقُولُ: مِثْلَ ذَلِكَ فَيَقُولُ: آمَنْتُ بِكَ، وَبِكِتَابِكَ، وَبِرَسُولِكَ، وَصَلَّيْتُ، وَصُمْتُ، وَتَصَدَّقْتُ فَيُقَالُ: الْآنَ نَبْعَثُ شَاهِدَنَا عَلَيْكَ فَيُفَكِّرُ فِي نَفْسِهِ مَنِ الَّذِي يَشْهَدُ عَلَيْهِ فَيُخْتَمُ عَلَى فِيهِ، وَيُقَالُ لِفَخِذِهِ انْطِقِي

[1] Ravileri güvenilirdir. Nesâi, *S. el-Kübrâ* (1/249)

فَتَنْطِقُ فَخِذُهُ، وَلَحْمُهُ، وَعَظْمُهُ بِعَمَلِهِ مَا كَانَ ذَلِكَ لِيُعْذِرَ مِنْ نَفْسِهِ، وَذَلِكَ الْمُنَافِقُ، وَذَلِكَ الَّذِي يَسْخَطُ اللهُ عَلَيْهِ" أَخْبَرَنَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا بِشْرُ بْنُ مُوسَى، حدثنا الْحُمَيْدِيُّ، حدثنا سُفْيَانُ، حدثنا سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِهَذَا الْحَدِيثِ وَهُوَ مُخَرَّجٌ فِي كِتَابِ مُسْلِمٍ

263- Bize Ebû Hureyre'den bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: "*Allah kula: «Ey Falan! Seni üstün kılıp ileri gelen birisi yapmadım mı? Evlendirmedim mi? At ve develeri hizmetine vermedim mi? Kavmine başkanlık edip ganimetlerinin dörtte birini alacak (yahut da herhangi bir sıkıntı ve ihtiyacın olmayacak bir hale getirmedim) mi?» Kul: «Evet ey Rab!» karşılığını verince Allah: «Benim huzuruma çıkmayı beklemiyor muydun?» diye sorar. Kul: «Hayır» cevabını verince Allah: «Nasıl sen beni unuttuysan bu gün de ben seni unutacağım» buyurur. Sonra başka bir kulu huzuruna alıp: «Ey kul...» buyurur*" –Ravi burada birinci adama sorulan soru ve cevapları zikreder- *sonra üçüncü kulu huzuruna alır ve aynı şeyi sorar. Kul: «Sana, Kitab'ına, peygamberine iman ettim. Namaz kıldım, oruç tuttum ve sadaka verdim» der. Ona: «Şimdi şahidimizi göndereceğiz» denilince kul: «Kim benin aleyhimde şahitlik yapacak?» diye düşünür. Kulun ağzına mühür vurulur ve baldırına: «Konuş!» denir. Kulun baldırı, eti, kemikleri yaptıklarını söylerler. Burada bahsedilen kişi münafık olan ve Allah'ın gazab ettiği kişidir.*" [1]

Hadis, Müslim'de geçmektedir.

Bu hadis, bazılarına dillerinin şahitlik edeceğini, bazılarının bunu inkar edince ağızlarına mühür vurulacağını ve diğer organlarının aleyhine şahitlik edeceğini göstermektedir. Bu hadiste bahsedilenler, Ebû Hureyre'nin de bildirdiği gibi yaptıklarını inkar eden münafıklar olabilir. Münafıklardan, kafirlerden bazıları, Allah'ın ihlas sahiplerinin günahlarını bağışladığını görünce, Allah için hiçbir günahı affetmenin zor olmadığını, ancak şirki affetmediğini anlarlar ve: "Allah günahları affediyor ancak şirki affetmiyor.

[1] İsnâdı sahihtir. Tirmizî 4/619- 620 (2428, 2429), 5/446 (3353).

Gelin de: «Biz günahkardık. Şirk koşmuyorduk» diyelim" derler. Bunun üzerine Allah. "Siz şirk koştuğunuzu gizlerseniz, ben ağızlarınızı mühürlerim" buyurur ve ağızları mühürlenir. Artık elleri konuşur ve ayakları da yaptıklarına şahitlik ederler. İşte o zaman müşrikler Allah'tan hiçbir sözün gizlenemeyeceğini anlarlar. Allah'ın: *"O gün, inkar edip Peygambere baş kaldırmış olanlar, yerle bir olmayı ne kadar isterler ve Allah'tan bir söz gizleyemezler"*[1] buyruğu buna işaret etmektedir.

Bize Saîd b. Cübeyr'den bildirildiğine göre, İbn Abbâs'a aynı şey sorulunca bunu anlatmıştır. Allah bu konuda: *"İşte o gün, yer, Rabbinin ona vahyetmesiyle kendi haberlerini anlatır"*[2] buyurmaktadır.

Bize Ebû Hureyre kanalıyla merfu olarak nakledildiğine göre Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bu âyet sorulunca şöyle buyurdu: *"Yeryüzü her erkek ve kadın kulun, yer üzerinde yaptıklarına şahitlik eder ve: «Falan gün falan şeyi yaptı» der. Yeryüzünün haberlerini anlatması budur."*

Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) bize bildirilen haberlere göre birçok mümin cennete hesapsız girecektir. Birçoğu ise kolayca hesaba çekilecektir. Yine birçok kişinin hesabı zor olacaktır.

٢٦٤ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ دُحَيْمٍ الشَّيْبَانِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ حَازِمِ بْنِ أَبِي غَرَزَةَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، حدثنا حُصَيْنٌ قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي سَبْعُونَ أَلْفًا بِغَيْرِ حِسَابٍ". ثُمَّ دَخَلَ وَلَمْ يُبَيِّنْ لَهُمْ فَأَفَاضَ الْقَوْمُ فَقَالُوا: نَحْنُ الَّذِينَ آمَنَّا بِاللهِ وَاتَّبَعْنَا رَسُولَهُ، فَنَحْنُ هُمْ أَوْ أَوْلَادُنَا الَّذِينَ وُلِدُوا عَلَى الْإِسْلَامِ، فَإِنَّا نَحْنُ وُلِدْنَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ:" هُمُ الَّذِينَ لَا يَكْتَوُونَ، وَلَا يَسْتَرْقُونَ، وَلَا

---

[1] Nisâ Sur. 42

[2] Zilzâl Sur. 4-5

يَتَطَيَّرُونَ، وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ" فَقَالَ: عُكَّاشَةُ بْنُ مِحْصَنٍ أَنَا مِنْهُمْ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ:" نَعَمْ". ثُمَّ قَالَ: رَجُلٌ آخَرُ: أَنَا مِنْهُمْ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ:" قَدْ سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ" رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ وَرَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ مَيْسَرَةَ عَنِ ابْنِ الْفُضَيْلِ

وَرُوِّينَاهُ فِي حَدِيثِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ إِنَّهُ تَعَيَّبَ عَنْهُمْ ثَلَاثًا لَا يَخْرُجُ إِلَّا لِصَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ، فَقِيلَ لَهُ فِي ذَلِكَ قَالَ: " إِنَّ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ وَعَدَنِي أَنْ يُدْخِلَ مِنْ أُمَّتِي الْجَنَّةَ سَبْعُونَ أَلْفًا لَا حِسَابَ عَلَيْهِمْ، وَإِنِّي سَأَلْتُ رَبِّي فِي هَذِهِ الثَّلَاثَةِ الْأَيَّامِ الْمَزِيدَ، فَوَجَدْتُ رَبِّي وَاجِدًا مَاجِدًا كَرِيمًا فَأَعْطَانِي مَعَ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ السَّبْعِينَ أَلْفًا سَبْعِينَ أَلْفًا قَالَ: قُلْتُ: يَا رَبِّ وَتَبْلُغُ أُمَّتِي هَذَا؟ قَالَ: أُكَمِّلُ لَكَ الْعَدَدَ مِنَ الْأَعْرَابِ

264- İbn Abbâs'ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Ümmetimden yetmiş bin kişi hesaba çekilmeden cennete girecekler"* buyurdu ve bunların kim olduğunu söylemeden evine girdi. Halk toplanıp: "Biz, Allah'a iman edip Peygamber'ine uyduk. Bu kişiler bizler veya Müslüman olarak doğan çocuklarımızdır. Biz cahiliye döneminde doğduk." Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bunu işitince şöyle buyurdu: *"Onlar, dağlanmayan, rukye (efsun) yapmayan, uğursuzluğa inanmayan ve Rablerine tevekkül eden kişilerdir."* Ukkâşe b. Mihsan: "Ben onlardan mıyım ey Allah'ın Resûlü?" diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Evet"* cevabını verdi. Başka bir adam: "Ben onlardan mıyım ey Allah'ın Resûlü?" diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Ukkâşe senden önce davrandı"* buyurdu.[1]

Müslim bu hadisi *Sahîh*'te, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'den rivayet etti. Buhârî de İmrân b. Meysere kanalıyla İbn Fudayl'dan rivayet etti.

Bu hadis bize Amr b. Hazm kanalıyla şu şekilde nakledildi: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) üç gün boyunca sahabenin yanına sadece farz namazlar için

[1] İsnâdı sahihtir. Buhârî (7/16, 199) ve Müslim (1/198, 197).

çıkınca, bunun sebebi kendisine soruldu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara şöyle cevap verdi: *"Rabbim; ümmetimden yetmiş bin kişiyi hesaba çekmeden cennete koyacağını vaad etti. Bu üç günde Rabbimden bunu arttırmasını istedim. Rabbimi bu konuda cömert ve kerem sahibi buldum. Bana, bu yetmiş bin kişinin her biri için yetmiş bin kişi daha arttırdı. Ben: «Ey Rabbim! Ümmetim bu sayıya ulaşacak mı?» diye sorunca: «Senin için bu sayıyı bedevilerden tamamlarım» buyurdu."*

Bu hadisi *el-Ba's ve'n-Nüşûr* kitabında zikrettik.

٢٦٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ إِمْلَاءً، حدثنا أَبُو مُسْلِمٍ، وَيُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ قَالَا، حدثنا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " مَنْ حُوسِبَ عُذِّبَ " قَالَتْ عَائِشَةُ: يَا رَسُولَ اللهِ، فَأَيْنَ قَوْلُهُ: ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ، فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا﴾ [الانشقاق: ٨] قَالَ: " ذَلِكُمُ الْعَرْضُ، وَلَكِنَّهُ مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ عُذِّبَ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ سُلَيْمَانَ وَرَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ، عَنْ حَمَّادٍ

265- Hz. Âişe'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Hesaba çekilen azaba maruz kalır"* buyurdu. Hz. Âişe: "Ey Allah'ın Resûlü! ***"Amel defteri kendisine sağından verilen kimse, kolay geçireceği bir hesaba çekilir"***[1] buyrulmuyor mu?" diye sorunca Resûlullah: *"O, amellerin arz edilmesidir. Ancak kim inceden inceye hesaba çekilirse azaba uğrar"* buyurdu.[2]

Buhârî *Sahîh*'te Süleymân'dan; Müslim Ebu'r-Rabî kanalıyla Hammâd'dan rivayet etti.

---

[1] İnşikâk Sur. 7-8

[2] İsnâdı sahihtir. Ebû Dâvud 3/481 (3093).

٢٦٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَبُو زُرْعَةَ الدِّمَشْقِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدٍ الْوَهْبِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ الْقَطِيعِيُّ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَحْمَدَ، حَدَّثَنِي أَبِي، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ حَمْزَةَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ فِي بَعْضِ صَلَاتِهِ: " اللهُمَّ حَاسِبْنِي حِسَابًا يَسِيرًا "، فَلَمَّا انْصَرَفَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، مَا الْحِسَابُ الْيَسِيرُ؟ قَالَ: " يُنْظَرُ فِي كِتَابِهِ، وَيَتَجَاوَزُ لَهُ عَنْهُ، وَإِنَّهُ مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ يَوْمَئِذٍ يَا عَائِشَةُ هَلَكَ، وَكُلُّ مَا يُصِيبُ الْمُؤْمِنَ يُكَفِّرُ اللهُ عَنْهُ حَتَّى الشَّوْكَةُ تَشُوكُهُ "

266- Hz. Âişe der ki: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bir namazında: *"Allahım! Beni kolay bir şekilde hesaba çek"* dediğini işittim ve namazı bitirince: "Ey Allah'ın Resûlü! Kolay hesap nedir?" diye sordum. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle cevap verdi: *"Kişinin amel defterine bakılır ve onda yazılı günahları bağışlanır. Ey Âişe! Kim o gün inceden inceye hesaba çekilirse helak olur. Mümine isabet eden her şey onun günahını bağışlatır. Hatta ona batan bir diken bile."*[1]

٢٦٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَمْرٍو مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْأَدِيبُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ الْإِسْمَاعِيلِيُّ، أَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ، حدثنا هَمَّامُ بْنُ يَحْيَى، حدثنا قَتَادَةُ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ مُحْرِزٍ قَالَ: كُنْتُ آخِذًا بِيَدِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: كَيْفَ سَمِعْتَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ فِي النَّجْوَى؟ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: " إِنَّ اللهَ يُدْنِي الْمُؤْمِنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يَضَعَ عَلَيْهِ كَنَفَهُ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ فَيَقُولُ: أَيْ عَبْدِي تَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا وَكَذَا؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ أَيْ رَبِّ حَتَّى إِذَا قَرَّرَهُ بِذُنُوبِهِ، وَرَأَى فِي نَفْسِهِ أَنَّهُ قَدْ هَلَكَ قَالَ: إِنِّي قَدْ سَتَرْتُهَا عَلَيْكَ فِي الدُّنْيَا، وَقَدْ غَفَرْتُهَا لَكَ الْيَوْمَ. قَالَ: ثُمَّ أُعْطِيَ كِتَابَ حَسَنَاتِهِ، وَأَمَّا الْكَافِرُ وَالْمُنَافِقُ فَيَقُولُ:

---

[1] İsnâdı hasendir. Hâkim, *Müstedrek* (1/57); Ahmed (6/48, 185) ve Taberî, *Tefsir* (30/115-116).

الْأَشْهَادُ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ مُوسَى بْنِ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ هَمَّامٍ وَأَخْرَجَاهُ مِنْ أَوْجُهٍ أُخَرَ، عَنْ قَتَادَةَ

267- Safvân b. Muhriz der ki: Abdullah b. Ömer'in elini tutmuştum. Bu sırada bir adam geldi ve: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) necvâ (Allah'ın kulu ile özel bir şekilde konuşması) ile ilgili ne söylediğini işittin?" diye sordu. Abdullah b. Ömer şöyle cevap verdi: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu işittim: *"Allah kıyamet günü mümini yaklaştırır ve ona örtüsünü örtüp insanlardan gizler. Sonra: «Ey kulum! Falan günahı biliyor musun?» diye sorar. Kul: «Evet ey Rabbim!» der ve Allah ona bütün günahlarını itiraf ettirir. Kul helak olduğunu düşünürken Allah: «Ben dünyadayken bu günahlarını örttüm, bu gün de bağışlıyorum» buyurur. Sonra ona hesap defteri verilir. Kafir ve münafıklara gelince; herkesin gözü önünde çağırılırlar ve: «İşte Rablerine karşı yalan söyleyenler, bunlardır. Dikkat ediniz; Allah'ın laneti zâlimleredir» denilir."*[1]

Buhârî bu hadisi *Sahîh*'te Mûsa b. İsmâîl kanalıyla Hemmâm'dan ve başka bir yolla da Katâde'den nakletti.

Beyhakî der ki: "Mümini yaklaştırır" sözünden kasıt, onu cömertliğine yaklaştırmasıdır. "Üzerine örtüsünü örter" sözünden kasıt ise onlara iyilik ve merhametle davranması ve onları gözetmesidir."

٢٦٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدِ بْنُ أَبِي عَمْرٍو، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الصَّفَّارُ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ صَالِحٍ، حدثنا جَرِيرٌ، عَنْ أَشْعَثَ، حدثنا شِمْرُ بْنُ عَطِيَّةَ، فِي قَوْلِهِ: ﴿إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ﴾ [فاطر: ٣٤] قَالَ: " غَفَرَ لَهُمُ الذُّنُوبَ الَّتِي عَمِلُوهَا، وَشَكَرَ لَهُمُ الْخَيْرَ الَّذِي دَلَّهُمْ عَلَيْهِ فَعَمِلُوا بِهِ فَأَثَابَهُمْ عَمَلَهُمْ "

268- Eş'as'ın bildirdiğine göre Şimr b. Atiyye: ***"Doğrusu Rabbimiz bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir"***[2] âyetini açıklarken şöyle dedi:

---

[1] Ravileri güvenilirdir. Buhârî (5/214, 7/89) ve Müslim (3/2120)

[2] Fâtır Sur. 34

"Yaptıkları günahlarını bağışladı. Kendilerine gösterdiği amelleri yapmaları sebebiyle de şükrün karşılığını verdi."[1]

٢٦٩ - وَأَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ، حدثنا أَبُو عَبْدِ اللهِ، حدثنا ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حدثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ طَاوُسٍ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ: " كُلُّ ابْنِ آدَمَ خَطَّاءٌ إِلَّا مَا رَحِمَ اللهُ "

269- İbn Ömer: "Allah'ın merhamet ettikleri dışında her Âdemoğlu hata eder" demiştir.[2]

٢٧٠ - قَالَ: وَأَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا سَعْدَوَيْهِ، عَنْ مُبَارَكِ بْنِ فَضَالَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ يَقُولُ: " إِنَّ اللهَ لَا يُجَازِي عَبْدَهُ الْمُؤْمِنَ بِذُنُوبِهِ، وَاللهِ مَا جَازَى اللهُ عَبْدًا قَطُّ بِالْخَيْرِ، وَالشَّرِّ إِلَّا هَلَكَ، وَلَكِنَّ اللهَ إِذَا أَرَادَ بِعَبْدٍ خَيْرًا أَضْعَفَ لَهُ الْحَسَنَاتِ، وَأَلْقَى عَنْهُ السَّيِّئَاتِ "

270- Hasan(-ı Basrî) der ki: "Allah mümin kulunu günahları sebebiyle cezalandırmaz. Vallahi; Allah bir kula hayrı veya kötülüğü sebebiyle karşılık verirse o kul helak olur. Ancak Allah kulu hakkında hayır murad ederse sevaplarını kat kat yapar ve günahlarını siler."[3]

Halîmî der ki: Kişi müminlerden ise Allah'ın rahmetine yakın olur ve Allah onu hesaba çekmeden cennete sokarsa, kafirlere de öfkelenip hesaba çekmeden cehenneme koyması uzak ihtimal değildir.

Beyhakî der ki: Allah şöyle buyurur: *"Suçluların suçları kendilerinden sorulmaz."*[4], *"Gök yarılıp da, gül gibi kızardığı, yağ gibi eridiği zaman*

---

[1] Senedinde bir manzur yoktur. Taberî, *Tefsir* (22/139). Bak: Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (7/29)

[2] Ravileri güvenilirdir. İbnu'l-Mübârek, *Zühd* (100/299).

[3] Senedinde bir mahzur yoktur.

[4] Kasas Sur. 78

haliniz nice olur?"[1], *"O gün ne insana ve ne cine suçu sorulur."*[2], *"Suçlular simalarından tanınırlar da, alın saçlarından ve ayaklarından yakalanırlar."*[3], *"Zulmedenleri, onlarla işbirliği edenleri ve Allah'ı bırakıp da taptıklarını derleyin. Onları cehennem yoluna koyun. Onları durdurun; çünkü kendilerinden daha da sorulacaktır."*[4], *"And olsun ki hepsini, yaptıklarından sorumlu tutacağız."*[5]

Bu âyetler ve Ali b. Ebî Talha'nın İbn Abbâs'tan olan şu yorumu arasında ihtilaf yoktur: "Onlara şu şu amelleri sorulmayacaktır. Çünkü Allah onları kendilerinden iyi bilir. Ancak onlara: «Şöyle şöyle yaptınız» diyecektir."

٢٧١ - وَرُوِّينَا عَنِ الْكَلْبِيِّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ: وَلَا يُسْئَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ يَقُولُ: " لَا يُسْأَلُ كَافِرٌ عَنْ ذَنْبِهِ كُلُّ كَافِرٍ مَعْرُوفٌ بِسِيمَاهُ "، وَفِي قَوْلِهِ: فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْئَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ يَعْنِي: " يَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ وتُكَوَّرُ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ، وَذَلِكَ عِنْدَ الْفَرَاغِ مِنَ الْحِسَابِ، وَكُلٌّ مَعْرُوفٌ يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ، أَمَّا الْكَافِرُ فَبِسَوَادِ وَجْهِهِ وَزُرْقَةِ عَيْنَيْهِ، وَأَمَّا الْمُؤْمِنُ فَأَغَرُّ مُحَجَّلٌ مِنْ أَثَرِ الْوُضُوءِ " أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدَّهَّانُ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا اللَّبَّادُ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ بِلَالٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ مَرْوَانَ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فَذَكَرَهُ

271- Bize Kelbî'nin, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs'ın: *"Suçluların suçları kendilerinden sorulmaz"*[6] âyetiyle ilgili şöyle dediği bildirildi: "Her kafire yaptığı sorulmayacak. Kafirler yüzünden tanınacak." "*O gün ne*

---

[1] Rahmân Sur. 37

[2] Rahmân Sur. 39

[3] Rahmân Sur. 41

[4] Sâffât Sur. 22- 24

[5] Hicr Sur. 92

[6] Kasas Sur. 78

insana ve ne cine suçu sorulur"[1] âyetiyle ilgili olarak ise şöyle dedi: "Gökyüzü yarıldığı ve dürüldüğü zaman ne insana ve ne cine suçu sorulur. Bu, hesap bittikten sonrasına işaret etmektedir. Herkes o zaman bilinecektir. Suçlular yüzlerinden tanınacaklardır. Kafirler yüzlerinin siyahlığı ve gözlerinin maviliğinden, müminler ise abdest azalarının parlaklığından tanınacaklardır."[2]

Halîmî der ki: *"Suçluların suçları kendilerinden sorulmaz"*[3] ve *"O gün ne insana ve ne cine suçu sorulur"*[4] âyetinde, mümin ve kafiri tanımak için sorulması kastedilmiştir. Yani melekler kıyamet günü kimseye, mümin ve kafir olduğu açığa çıkmadan: "Ne günah işledin? Dünyada ne yapıyordun?" diye sormazlar. O gün müminleri yüzleri parlak ve gönül huzuru içinde olurlar. Müşriklerin ise yüzleri siyah, morarmış ve sıkıntı içinde olurlar. Meleklere günahkârları cehenneme sürmeleri ve müminlerden ayrılmaları emredilince, müşriklerin günahlarından dolayı olan görüntüleri, onları tanınmasına yeterlidir. Allah en doğrusunu bilir.

Beyhakî der ki: Halîmî'nin zikrettiği, Kelbî'nin yaptığı ve bizim de naklettiğimiz tefsirden alınmışa benziyor.

٢٧٢ - وَبِمَعْنَاهُ ذَكَرَ مُقَاتِلُ بْنُ سُلَيْمَانَ فِي الْآيَةِ الْأَخِيرَةِ غَيْرَ أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرُ الْفَرَاغَ مِنَ الْحِسَابِ، فَقَالَ: فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: وَلَا يُسْئَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ ذَلِكَ أَنَّ كُفَّارَ مَكَّةَ قَالُوا: لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا يَعْنِي خَبَرًا مِنَ الْأَوَّلِينَ بِمَ أُهْلِكُوا، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَلَا يُسْئَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ يَقُولُ: لَا يُسْئَلُ مُجْرِمُو هَذِهِ الْأُمَّةِ عَنْ ذُنُوبِ الْأُمَمِ الْمَاضِيَةِ الَّذِينَ عُذِّبُوا فِي الدُّنْيَا، فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى قَدْ أَحْصَى أَعْمَالَهُمُ الْخَبِيثَةَ وَعَلِمَهَا

---

[1] Rahmân Sur. 39

[2] Ravileri güvenilirdir. Taberi, *Tefsir* (27/143).

[3] Kasas Sur. 78

[4] Rahmân Sur. 39

أَخْبَرَنَا الْأُسْتَاذُ أَبُو إِسْحَقَ، حدثنا عَبْدُ الْخَالِقِ بْنُ الْحَسَنِ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ ثَابِتٍ، أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنِ الْهُذَيْلِ، عَنْ مُقَاتِلٍ فَذَكَرَهُ

272- Mukâtil b. Süleymân son âyetle ilgili olarak aynı mânâda şeyler söylemiş; ancak: "Hesap bitince" sözünü kullanmadan şöyle demiştir: "*Suçluların suçları kendilerinden sorulmaz*"[1] âyetinde kastedilen, bu ümmetin günahkârlarına, dünyada azaba uğratılan önceki ümmetlerin günahlarının sorulmamasıdır. Çünkü Allah onların kötü amellerini bilmektedir.

٢٧٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَسَنِ الْقَاضِي، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحُسَيْنِ، حدثنا آدَمُ، حدثنا وَرْقَاءُ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِهِ: ﴿فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ﴾ [الرحمن: ٣٩] قَالَ: " يَقُولُ: لَا تَسْأَلُ الْمَلَائِكَةُ عَنِ الْمُجْرِمِ إِنْسًا، وَلَا جَانًّا يَقُولُ: يُعْرَفُونَ بِسِيمَاهُمْ "

273- İbn Ebî Necîh'in bildirdiğine göre Mücâhid: "*O gün ne insana ve ne cine suçu sorulur*"[2] âyetiyle ilgili olarak şöyle dedi: "Melekler, suçluyu ne insana, ne de cine sormazlar. Suçlular simalarından tanınırlar."

Beyhakî der ki: Kafirlerin, İslam şeriatının muhatabı olmadığını iddia edenler, kıyamet günü yaptıklarından ve dinlerinin gereğini yapmalarından dolayı, bu yaptıkları İslam'a göre suç olsa bile sorulmayacaklarını iddia eder. Onlara sadece Allah, peygamberleri ve ona iman edip etmedikleri sorulacaktır. Tefsir ehlinden naklettiğimiz daha doğrudur. Allah en doğrusunu bilir.

Fasıl

Hesap bittiği zaman, ameller tartılır. Çünkü amellerin karşılığının verilmesi gerekir ve bunun da hesaba çekildikten sonra olması gerekir. Hesaba çekilme

---

[1] Kasas Sur. 78

[2] Rahmân Sur. 39

amelleri kabul etmek, Mizan ise bu amelerin miktarını belirlemek içindir. Allah bu konuda: "*Kıyamet günü doğru teraziler kurarız; hiçbir kimse hiçbir haksızlığa uğratılmaz.*"[1], "*Tartıları ağır gelenler, işte onlar kurtulanlardır. Tartıları hafif gelenler, âyetlerimize yaptıkları haksızlıklardan ötürü kendilerini mahvetmiş olanlardır.*"[2], "*Sura üflendiği zaman, o gün, aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez ve birbirlerine de birşey soramazlar. Tartıları ağır gelenler, işte onlar kurtuluşa ermiş olanlardır. Tartıları hafif gelenler, işte onlar, kendilerine yazık edendir, cehennemde temellidirler. Ateş onların yüzlerini yalar, dişleri sırıtıp kalır.*"[3], "*Ama tartıları ağır gelen kimse hoş bir hayat içinde olacaktır. Tartıları hafif gelenler ise, Onların yeri bir çukurdur. O çukurun ne olduğunu sen bilir misin? O, kızgın bir ateştir.*"[4]

Mizan, iman hadisinde geçmişti. Mizan'a iman, öldükten sonra dirilmeye, Cennete, Cehenneme ve hadiste bunlarla beraber zikredilenlere iman gibidir.

٢٧٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْيدِ اللهِ الْمُنَادِي، حدثنا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حدثنا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عنِ النَّبِيِّ ﷺ سُئِلَ عَنِ الْإِيمَانِ قَالَ: " الْإِيمَانُ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ، وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ، وَتُؤْمِنَ بِالْجَنَّةِ وَالنَّارِ، وَالْمِيزَانِ، وتُؤْمِنَ بِالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ، وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ ". قَالَ - يَعْنِي السَّائِلَ -: إِذَا فَعَلْتُ هَذَا فَأَنَا مُؤْمِنٌ؟ قَالَ: " نَعَمْ ". قَالَ: صَدَقْتَ

274- Ömer b. el-Hattâb'ın bildirdiğine göre Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) iman sorulunca şöyle cevap verdi: "*İman; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman etmen, Cennete, Cehenneme, Mizan'a iman etmen, öldükten sonra dirilmeye iman etmen, hayrı ile şerriyle de kadere iman etmendir.*" Soruyu soran: "Bunları yaparsam ben mümin olur muyum?" diye sorunca

---

[1] Enbiya Sur. 47

[2] A'râf Sur. 8- 9

[3] Müminûn Sur. 101- 104

[4] Kâria Sur. 6- 11

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Evet"* cevabını verdi. Soruyu soran: "Doğru söyledin" dedi.[1]

Beyhakî der ki: Yazdığımız âyet, kafirlerin amellerinin tartılacağına delildir. Çünkü Allah başka bir âyette: *"Âyetlerimize yaptıkları haksızlıklardan ötürü kendilerini mahvetmiş olanlardır"*[2] buyurulmaktadır. Allah'ın âyetlerine haksızlık yapmak, onunla alay etmek ve itaat etmemektir. Allah bunlar hakkında şöyle buyurur: *"Cehennemde temellidirler. Ateş onların yüzlerini yalar, dişleri sırıtıp kalır. Allah: «Âyetlerim size okunurken onları yalanlıyordunuz değil mi?» der."*[3] Başka bir âyette ise: *"O çukurun ne olduğunu sen bilir misin? O, kızgın bir ateştir"* buyurmuştur. Böyle bir tehdid de ancak kafirlere olur. Bu âyetlerle: *"Hardal tanesi kadar olsa bile yapılanı ortaya koyarız. Hesap gören olarak Biz yeteriz"*[4] âyeti, dinin terk ettikleri her emri için sorguya çekileceklerini göstermektedir. Eğer kafirler bundan dolayı hesaba çekilmeyecek olsalar, bu yaptıklarının Mizan'da da tartılmaması gerekirdi. Mizan'da bu amelleri tartılacağına göre, hesaba da çekilecekler demektir.

Bu görüş, kafirlerin, şeriatlere muhatab olduklarını söyleyenlerin görüşüdür ve sahih olan da budur. Çünkü Allah: *"Vay ortak koşanlara! Onlar zekat vermezler; âhireti inkar edenler de yalnız onlardır"*[5] buyurmuştur. Allah, kafirleri zekat vermedikleri için de tehdid etmiştir. Mücrimler hakkında da şöyle buyurur: *"Suçlulara: «Sizi bu yakıcı ateşe sürükleyen nedir?» diye sorarlar. Onlar derler ki: Namaz kılanlardan değildik. Düşkün kimseyi doyurmuyorduk. Batıla dalanlarla biz de dalardık. Ceza gününü yalanlardık. Ölüm bize o haldeyken geldi."*[6] Bu âyetler de, müşriklerin

---

[1] İsnâdı sahihtir. Müslim (1/38).

[2] A'râf Sur. 9

[3] Müminûn Sur. 103- 105

[4] Enbiyâ Sur. 47

[5] Fussilet Sur. 6- 7

[6] Müddessir Sur. 42- 47

öldükten sonra dirilmeye, zekat vermeye, bunlardan sorguya çekileceklerine ve ihmal ettikleri şeylerin karşılığını göreceklerine iman etmeleri gerektiğini göstermektedir.

Amellerin nasıl tartılacağının keyfiyeti hakkında ise ihtilaf edilmiştir. Bazıları, kafirlerin akrabayı gözetme, insanlarla iyi geçinme, zayıfa merhamet etme, zor durumda olana yardım etme, mazlumu savunma, köle azad etme ve benzeri şeyleri yapan kafirlerin, Mizanlarına konacağını söylemiştir. Çünkü Allah: *"Hiçbir kimse hiçbir haksızlığa uğratılmaz"*[1] buyurmaktadır. Bu amelleri kafirin mizanına konulur; ancak onun küfrü diğer kefeye konunca küfür ağır basar. Allah Cenneti kafirlere haram kılmıştır. Onun yaptığı iyiliklerin mükafatı, hafifletilecek ve hiç iyilik yapmamış kafirin azabı gibi ağır olmayacaktır. Bu görüşte olanlar aşağıdaki hadisi delil kabul etmişlerdir.

٢٧٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي أَبُو الْوَلِيدِ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْمُقَدَّمِيُّ قَالَ أَبُو الْوَلِيدِ: وحدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ قَالَا، حدثنا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ نَوْفَلٍ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ، هَلْ نَفَعْتَ أَبَا طَالِبٍ بِشَيْءٍ فَإِنَّهُ كَانَ يحوطك وَيَغْضَبُ لَكَ؟ قَالَ: " نَعَمْ، هُوَ فِي ضَحْضَاحٍ مِنَ النَّارِ، وَلَوْلَا أَنَا لَكَانَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ مُوسَى بْنِ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ أَبِي عَوَانَةَ وَرَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ وَابْنُ أَبِي الشَّوَارِبِ

وَرُوِّينَا عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ ابْنَ جُدْعَانَ كَانَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ يَصِلُ الرَّحِمَ، وَيُطْعِمُ الْمِسْكِينَ فَهَلْ ذَالِكَ نَافِعُهُ؟ قَالَ: " لَا يَنْفَعُهُ لِأَنَّهُ لَمْ يَقُلْ يَوْمًا رَبِّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ "

[1] Enbiyâ Sur. 47

وَرُوِّينَا عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ أَبِيهِ، فَقَالَ: " إِنَّ أَبَاكَ طَلَبَ أَمْرًا فَأَدْرِكْهُ " يَعْنِي الذِّكْرَ

275- Abbâs b. Abdilmuttalib der ki: Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): "Ey Allah'ın Resûlü! Ebû Talib'e bir faydan dokundu mu? O seni koruyor ve sana saldıranlara kızıyordu" deyince Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): "*Evet. O dizlerine kadar ateşin içindedir. Eğer ben olmasaydım, hiç şüphesiz cehennemin en aşağı basamağında olurdu*" cevabını verdi.[1]

Buhârî bu hadisi *Sahîh*'te Mûsa b. İsmâîl kanalıyla Ebû Avâne'den; Müslim, Muhammed b. Ebî Bekr ile İbn Ebi'ş-Şevârib'den nakletti.

Beyhakî der ki: Bazıları bu hadise dayanarak kafirlerin azaplarının hafiflemesi için hayırlarının tartılmayacağını söylemiştir. Onlara göre kafirlerin hayırları hüccet olması için yani, küfürle tartıldığı zaman küfrün daha ağır geldiğinin görülmesi için tartılır. Veya hiç tartılmaz; ancak küfrü ve diğer amelleri Mizan'ın bir kefesine konur; sonra ona: "Diğer kefeye koyacağımız itaatin var mı?" diye sorulur. Kafir itaatinin olmadığını görünce küfrün olduğu kefe ağır basar ve boş kefe yukarı kalkar. Mizan'ın hafif gelmesi işte budur. Bu kişinin hayırları, küfrüne karşılık hiçbir değer ifade etmez. Allah bu konuda: *"Yaptıkları her işi ele alır, onu toz duman ederiz"*[2] buyurmaktadır.

Hz. Âişe'den bize bildirildiğine göre kendisi Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): "Ey Allah'ın Resûlü! İbn Cud'ân cahiliye döneminde akrabasını gözetir, yoksulları yedirirdi. Bunun kendisine bir faydası olacak mı?" diye sordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Hayır fayda vermez. Çünkü o bir gün bile: «Ey Rabbim! Din günü (kıyamet günü) günahımı bağışla» dememiştir"* cevabını verdi.[3]

---

[1] İsnâdı sahihtir. Buhârî (4/247).

[2] Furkân Sur. 23

[3] Müslim (1/196).

Adiy b. Hâtim'den bize bildirildiğine göre kendisi Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) babasının durumunu sorunca: *"Baban bir şey istedi ve onu elde etti"* buyurdu. Yani cömert olarak anılmak istedi ve anıldı.[1]

٧٦ - أَخْبَرَنَاهُ أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ الْفَضْلِ الْقَطَّانُ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ أَبُو سَهْلٍ الْقَطَّانُ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ الْحَسَنِ الْحَرْبِيُّ، حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حدثنا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: إِنَّ اللهَ لَا يَظْلِمُ الْمُؤْمِنَ حَسَنَةً يُثَابُ عَلَيْهَا فِي الدُّنْيَا، وَيُجْزَى بِهَا فِي الْآخِرَةِ، وَأَمَّا الْكَافِرُ فَيُعْطَى بِحَسَنَاتِهِ فِي الدُّنْيَا حَتَّى إِذَا أَفْضَى إِلَى الْآخِرَةِ لَمْ يَكُنْ لَهُ حَسَنَةٌ فيُعْطَى بِهَا خَيْرًا أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ مِنْ حَدِيثِ هَمَّامٍ

276- Enes b. Mâlik'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Allah, müminin iyiliğine haksızlık etmez. Ona dünyadayken mükafatını verir, âhirette ise mükafatını verir. Kafire ise iyiliğinin karşılığı dünyada verilir. Âhirette ise karşılığı dünyada verildiği için artık karşılığı verilecek hayrı kalmaz."*[2]

Müslim bu hadisi *Sahîh*'te Hemmâm'dan nakletmiştir.

Beyhakî der ki: Bazıları, kafirin iyiliklerinin onu cehennemden kurtaramayacağını, cennete sokamayacağını, sadece şirkiyle beraber yaptığı kötülükler sebebiyle çekeceği azabını hafifleteceğini söylemiştir.

Bu konuda aşağıdaki merfû hadis nakledilmiştir:↓

٢٧٧ - حَدَّثَنَا الْإِمَامُ أَبُو الطَّيِّبِ سَهْلُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ الْجَوْزِيُّ، حدثنا زَكَرِيَّا بْنُ يَحْيَى الْبَزَّازُ، حدثنا زَيْدُ بْنُ أَخْزَمَ الطَّائِيُّ، حدثنا عَامِرُ بْنُ مُدْرِكٍ، حدثنا عُتْبَةُ بْنُ يَقْظَانَ، عَنْ قَيْسِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَا أَحْسَنَ مِنْ

---

[1] Ahmed (4/258, 377, 379).

[2] İsnâdı sahihtir. Ahmed, *Müsned* (3/283, 123/ 125); Ebû Ya'lâ, *Müsned* 5/231 (2844) ve İbnu'l-Mübârek, *Zühd* (110/327).

مُحْسِنٍ كَافِرٍ أَوْ مُسْلِمٍ إِلَّا أَثَابَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ ". قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ، وَمَا إِثَابَةُ اللهِ الْكَافِرَ؟ قَالَ: " إِنْ كَانَ وَصَلَ رَحِمًا، أَوْ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ، أَوْ عَمِلَ حَسَنَةً أَثَابَهُ اللهُ تَعَالَى، وَإِثَابَتُهُ إِيَّاهُ الْمَالَ، وَالْوَلَدَ، وَالصِّحَّةَ، وَأَشْبَاهَ ذَلِكَ ". قَالَ: قُلْنَا: وَمَا إِثَابَتُهُ فِي الْآخِرَةِ؟ قَالَ: " عَذَابٌ دُونَ الْعَذَابِ "، وَقَرَأَ: ﴿أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ﴾ [غافر: ٤٦]

277- Abdullah b. Mes'ûd der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"İyilik yapan hiçbir kafir ve mümin yoktur ki, Allah ona iyiliğinin karşılığını vermesin"* buyurunca: "Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın kafire iyiliğinin karşılığını vermesi nasıl olur?" diye sorduk. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Eğer kafir akrabasını gözetmişse veya bir sadaka vermişse ya da bir iyilik yapmışsa, Allah onun iyiliğine karşılık verir. Bu karşılık mal, çocuk, sıhhat ve benzeri şeylerle olur"* buyurunca, biz: "Peki âhiretteki sevabı nasıl olur?" diye sorduk. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Şiddetli azaptan daha hafif bir azaptır"* buyurup: ***"Kıyamet çattığı gün, «Firavun'un adamlarını azabın en ağırına sokun» denir"***[1] âyetini okudu.[2]

Beyhakî der ki: Bu hadis sabitse hüccet kabul edilir. Ancak senedinde hüccet kabul edilemeyecek kişiler olduğu için sabit değilse hüccet kabul edilemez.

Ebû Tâlib ile ilgili hadis sahihtir ve Halîmî'nin bunu inkarı mânâsızdır. Hadis birçok kanalla Abdulmelik b. Umeyr'den, sahih bir isnâdla Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edilmesine rağmen neden sahih olmadığını söylediğini bilmiyorum. Bu hadisi Buhârî, Müslim ve diğer *Sahîh* sahipleri nakletmişlerdir.

Kafirin hayırları konusunda ikinci görüşte olanların şöyle demesi makuldur: Ebû Tâlib hadisi, ona hastır ve Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) yaptıklarından dolayı Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) gönlünün hoş tutulması

---

[1] Mümin Sur. 46

[2] İsnâdı zayıftır. Bezzâr, *Keşfu'l-Estâr* (1/448) Bak: İbn Kesir, *Tefsir* (4/82) ve Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*: (2/292).

için azabının hafiflemesine sebep olmuştur. Bu Ebû Talib için değil Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) için yapılmış bir şeydir. Ebû Tâlib'in sevapları öldüğü zaman küfrü sebebiyle boşa gitmiştir.

Buna benzer bir hadis te Urve b. ez-Zübeyr'in, Ebû Leheb'in Suveybe'yi azad etmesi, onun da Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) emzirmesiyle ilgili hadistir. Ebû Leheb öldüğü zaman, ailesinden biri onu rüyasında çok kötü bir şekilde gördü ve: "Neyle karşılaştın?" diye sordu. Ebû Leheb: "Sizden sonra rahat görmedim. Sadece Suveybe'yi azad etmem sebebiyle bana şununla su verildi" deyip başparmağıyla şehâdet parmağı arasında bir delik gösterdi.

Bu hadiste de Ebû Leheb'e su verilmesinin sebebi, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) olmuştur. Allah en doğrusunu bilir.

Müminler ise hesaba çekilirler ve amelleri tartılır. Onlar iki kısımdır.

Birinci kısım: Büyük günahlardan sakınan müminlerdir. Bunların iyilikleri sevap kefesine, küçük günahları da diğer kefeye konulur. Allah küçük günahları hafif yapar ve sevab kefesi ağır basar, diğer kefe de boşmuş gibi yukarı çıkar. Sonra bu müminlerin cennete götürülmeleri emredilir. Bunlara, Mizan konusunda zikrettiğimiz âyette geçtiği üzere iyilikleri ve itaatleri oranında sevap verilir.

İkinci kısım ise günahkâr müminlerdir. Bunlar kıyamet günü büyük günahları ve kötülükleri olan, ancak Allah'a şirk koşmamış olanlardır. Bunların iyilikleri sevap kefesine konulur, günahları de diğer kefeye konulur. O zaman bunların büyük günahlarının da sevaplarının da bir ağırlığı olur. Ancak her halükârda sevapları ağır basar. Çünkü bu sevaplarla beraber iman da vardır, günahlarla beraber küfür ise yoktur. İman ile küfrün bir şahısta birleşmesi imkansızdır. Çünkü iyilikler sadece Allah için yapılır. Kötülükler de Allah'a muhalefet ve inat sebebiyle değil, kişinin hevasına uyması sebebiyle yapılmıştır. Müminin Allah'tan korkması ve gazabından çekinmesi sebebiyle, günahları çok olsa bile sevaplarına ağır basamaz. Ancak ameller tartılırken bu günahların mutlaka bir ağırlığı olur hatta bazen sevaplarla eşit ağırlıkta olurlar. Bunların işi Kitab ve sünnette geçtiği şekilde olur. Allah bu konuda: *"Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar."*[1], *"Allah kendisine ortak*

[1] Zümer Sur. 53

koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar"[1] buyurmuştur.

Allah fazlıyla dilediğini bağışlar, dilediğini şefaatçi kılar, dilediğine günahı nisbetinde azab eder, sonra cehennemden çıkarıp cennete koyar. Kitab, sevap ve günahları olan müminlerin amellerinin tartılacağını bildirmiştir. Allah bu konuda: *"Kıyamet günü doğru teraziler kurarız; hiçbir kimse hiçbir haksızlığa uğratılmaz. Hardal tanesi kadar olsa bile yapılanı ortaya koyarız. Hesap gören olarak Biz yeteriz"*[2] buyurmuştur.

Allah en doğrusunu bilir; ancak âyetten kastedilen, müminin bütün sevaplarının tartılacağıdır. Bu, sevap ve günahları olan mümin için geçerlidir. Çünkü tartılmayan bir sevabı bile olsa, bu günahlarının ağırlığını arttırır ve kişinin daha çok azab görmesine sebep olur.

Amellerin nasıl tartılacağı konusunda iki görüş vardır:

Birincisi: İyiliklerin olduğu sahifeler sevap kefesine, kötülüklerin olduğu sahifeler de kötülük kefesine konulur. Çünkü ameller bir sayfaya yazılmamış ve onları da sadece bir kişi yazmamıştır. Kişinin sağındaki melek sevapları yazarken, solundaki melek günahlarını yazar. Amellerin tartılacağı gün gelince de bu sahifeler Mizan'a konulur. Allah ağır gelmeyi hak edenlerin terazisini ağır, hafif gelmeyi hak edenlerin terazisini de hafifletecektir.

İkincisi: Allah, sevaplar ve günahlar sayısınca cisimler çıkaracak. Birini de diğerinden bilinecek şekilde ayıracak. Dünyada cisimlerin tartıldığı gibi bu ameller de tartılacak.

Tefsir âlimleri Mizan'ın iki kefesinin olduğunu söylemişlerdir. Buna delalet eden rivayetler de vardır.↓

٢٧٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدَّهَّانُ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ هَارُونَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ نَصْرٍ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ بِلَالٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ مَرْوَانَ، عَنِ الْكَلْبِيِّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ: " الْمِيزَانُ لَهُ لِسَانٌ وَكِفَّتَانِ

---

[1] Nisa Sur. 48

[2] Enbiyâ Sur. 47

يُوزَنُ فِيهِ الْحَسَنَاتُ، وَالسَّيِّئَاتُ، فَيُؤْتَى بِالْحَسَنَاتِ فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ فَتُوضَعُ فِي كِفَّةِ الْمِيزَانِ فَتَثْقُلُ عَلَى السَّيِّئَاتِ ". قَالَ: " فَيُؤْخَذُ فَيُوضَعُ فِي الْجَنَّةِ عِنْدَ مَنَازِلِهِ ثُمَّ يُقَالُ لِلْمُؤْمِنِ الْحَقْ بِعَمَلِكَ ". قَالَ: " فَيَنْطَلِقُ إِلَى الْجَنَّةِ فَيَعْرِفُ مَنَازِلَهُ بِعَمَلِهِ ". قَالَ: " وَيُؤْتَى بِالسَّيِّئَاتِ فِي أَقْبَحِ صُورَةٍ فَتُوضَعُ فِي كِفَّةِ الْمِيزَانِ فَتُخَفَّفُ، وَالْبَاطِلُ خَفِيفٌ فَيُطْرَحُ فِي جَهَنَّمَ إِلَى مَنَازِلِهِ مِنْهَا وَيُقَالُ لَهُ: الْحَقْ بِعَمَلِكَ إِلَى النَّارِ ". قَالَ: " فَيَأْتِي النَّارَ فَيَعْرِفُ مَنَازِلَهُ بِعَمَلِهِ، وَمَا أَعَدَّ اللهُ فِيهَا مِنْ أَلْوَانِ الْعَذَابِ " قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: " فَلَهُمْ أَعْرَفُ بِمَنَازِلِهِمْ فِي الْجَنَّةِ وَالنَّارِ بِعَمَلِهِمْ مِنَ الْقَوْمِ فَيَنْصَرِفُونَ يَوْمَ الْجَمْعِ رَاجِعِينَ إِلَى مَنَازِلِهِمْ "

278- İbn Abbâs der ki: "Mizan'ın bir dili ve iki kefesi vardır. Bununla iyilikler ve kötülükler tartılır. İyilikler en güzel bir sûrette getirilip Mizan'ın kefesine konulur ve kötülüklere ağır basar. Bunun üzerine ameli cennetteki menziline konulur ve mümine: «Amelinin yanına git» denilir. Mümin cennete gider ve amelleriyle oradaki menzilini tanır. Kötülükler de en çirkin bir surette getirilir ve Mizan'ın kefesine konulur, kötülükler hafif basar ki, batıl her zaman hafiftir. Bu kötülükler cehennemdeki menziline atılır ve kötülüklerin sahibine: «Amelinin yanına cehenneme git» denilir. Kişi cehenneme gider ve ameliyle cehennemdeki menzilini, Allah'ı kendisine hazırladığı çeşitli azapları tanır." İbn Abbâs ekledi: "Onlar, Cennetteki ve cehennemdeki menzillerini toplumun içinden evine giden kişinin evini tanımasından daha iyi tanırlar."[1]

٢٧٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْحُسَيْنِ الْقَاضِي، حدثنا الْحَارِثُ بْنُ أَبِي أُسَامَةَ، حدثنا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حدثنا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، حَدَّثَنِي عَامِرُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَعَافِرِيِّ، ثُمَّ الْحُبُلِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " إِنَّ اللهَ سَيُخَلِّصُ رَجُلًا مِنْ أُمَّتِي عَلَى رُءُوسِ الْخَلَائِقِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَنْشُرُ عَلَيْهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ سِجِلًّا كُلُّ سِجِلٍّ مِثْلُ مَدِّ

[1] İsnâdı zayıftır. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (3/420).

الْبَصَرِ، ثُمَّ يَقُولُ: أَتُنْكِرُ مِنْ هَذَا شَيْئًا؟ أَظَلَمَكَ كَتَبَتِي الْحَافِظُونَ؟ فَيَقُولُ: لَا يَا رَبِّ فَيَقُولُ: أَفَلَكَ عُذْرٌ أو حسنة؟ فَيَقُولُ: لَا يَا رَبِّ، فَيَقُولُ: بَلَى إِنَّ لَكَ عِنْدَنَا حَسَنَةً، وَإِنَّهُ لَا ظُلْمَ عَلَيْكَ الْيَوْمَ فَيُخْرَجُ بِطَاقَةٌ فِيهَا أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، فَيَقُولُ: يَا رَبِّ، مَا هَذِهِ الْبِطَاقَةُ مَعَ هَذِهِ السِّجِلَّاتِ؟ فَيُقَالُ: إِنَّكَ لَا تُظْلَمُ ". قَالَ: " فَتُوضَعُ السِّجِلَّاتُ فِي كِفَّةٍ، وَالْبِطَاقَةُ فِي كِفَّةٍ فَطَاشَتِ السِّجِلَّاتُ، وَثَقُلَتِ الْبِطَاقَةُ، وَلَا يَثْقُلُ مَعَ اسْمِ اللهِ تَعَالَى شَيْءٌ " وَرَوَاهُ عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، عَنِ اللَّيْثِ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَقَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " سَيُصَاحُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِرَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي عَلَى رُءُوسِ الْخَلَائِقِ يَنْشُرُ عَلَيْهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ سِجِلًّا " فَذَكَرَ الْحَدِيثَ

279- Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Allah kıyamet gününde ümmetimden bir kişiyi herkesin önünde ayırıp o kişi aleyhinde doksan dokuz dosya açar. Her bir dosyanın boyu gözün görebildiği mesafe kadar olacaktır. Sonra kendisine: «Bunlardan bir şeyi reddediyor musun? Katip meleklerim sana haksızlık yapmışlar mıdır?» diye sorar. O kimse: «Hayır, ya Rabbi!» diye cevap verir. Allah ona: «Herhangi bir özrün veya sevabın var mı?» diye sorunca, o kişi: «Hayır, ya Rabbi» diye cevap verir. Bunun üzerine Allah şöyle buyurur: «Evet yanımızda sana ait bir sevap vardır ve bugün sana asla haksızlık edilmeyecektir.» Üzerinde «Ben şehâdet ederim ki Allah'tan başka gerçek ilah yoktur Muhammed de onun kulu ve Resûlüdür» yazılı bir kağıt parçası çıkarılır. O kişi: «Ya Rabbi! Bu tek kağıt parçasının bu günah dosyaları yanında ne ağırlığı olur ki?» deyince, Allah: «Bugün sana asla zulmedilmez» buyurur. Günah dosyaları bir kefeye konulacak, kağıt parçası da bir kefeye konulacak dosyaların konulduğu kefe yukarı kalkacak ve kağıt parçası ağır basacaktır. Allah'ın ismi yanında hiç birşey ağır basamaz."*[1]

Bu hadisi Abdullah b. Sâlih, Leys'ten bu isnâdla nakletmiş ve şu ibareyi aktarmıştır: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Kıyamet günü*

[1] İsnâdı sahihtir. Tirmizî 5/24 (2639) ve İbn Mâce 2/1437 (4300).

ümmetimden bir kişi halkın arasından çağrılacak ve ona doksan dokuz dosya açılacak..."

Fasıl

Büyük ve Küçük Günahlar

Yüce Allah şöyle buyurur: *"De ki: Rabbim sadece, açık ve gizli fenalıkları, günahı, haksız yere tecavüzü, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyi Allah'a ortak koşmanızı, Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır."*[1], *"Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, kusurlarınızı örter ve sizi şerefli bir yere yerleştiririz."*[2], *"Ufak tefek kabahatleri bir yana büyük günahlardan ve hayasızlıklardan kaçınanlara işlediklerinden daha iyisiyle karşılığını verir."*[3] Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) büyük günahlar konusunda rivayetler gelmiştir ve aşağıdaki hadislerde bunlar belirtileceklerdir.↓

٢٨٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ الْمُزَكِّي، أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ الْآدَمِيُّ، حدثنا أَبُو إِسْمَاعِيلَ التِّرْمِذِيُّ، حدثنا الْأُوَيْسِيُّ، حدثنا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الْغَيْثِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ ". قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، وَمَا هُنَّ؟ قَالَ: " الشِّرْكُ بِاللهِ، وَالسِّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلَاتِ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْأُوَيْسِيِّ وَأَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ مِنْ وَجْهٍ آخَرَ، عَنْ سُلَيْمَانَ

رُوِّينَا، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: " الْكَبَائِرُ تِسْعٌ "، فَذَكَّرَهُنَّ وَذَكَرَ مَعَهُنَّ عُقُوقَ الْوَالِدَيْنِ وَاسْتِحْلَالَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ "

---

[1] A'râf Sur. 33

[2] Nisâ Sur. 31

[3] Necm Sur. 32

وَفِي الْحَدِيثِ الثَّابِتِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سُئِلَ عَنِ الْكَبَائِرِ فَقَالَ: " الشِّرْكُ بِاللهِ، وَقَتْلُ النَّفْسِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ ". وَقَالَ: " أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ قَوْلُ الزُّورَ " - أَوْ قَالَ: شَهَادَةُ الزُّورِ بَدَلَ قَوْلِ الزُّورِ

وَرُوِي فِي الْحَدِيثِ الثَّابِتِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: مَا الْكَبَائِرُ؟ قَالَ: " الْإِشْرَاكُ بِاللهِ ". قَالَ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: " عُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ ". قَالَ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: " الْيَمِينُ الْغَمُوسُ

وَفِي الْحَدِيثِ الثَّابِتِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " مِنَ الْكَبَائِرِ شَتْمُ الرَّجُلِ وَالِدَيْهِ ". قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ: وَهَلْ يَشْتِمُ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ؟ قَالَ: " نَعَمْ، يَسُبُّ أَبَا الرَّجُلِ فَيَسُبُّ أَبَاهُ، وَيَسُبُّ أُمَّهُ فَيَسُبُّ أُمَّهُ "

وَفِي الْحَدِيثِ الثَّابِتِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَيُّ الذَّنْبِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ؟ قَالَ: " أَنْ تَجْعَلَ لِلَّهِ نِدًّا، وَهُوَ خَلَقَكَ ". قُلْتُ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: " أَنْ تُقْتَلَ وَلَدَكَ خَشْيَةَ، أَنْ يُطْعَمَ ". قُلْتُ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: " أَنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جَارِكَ "

وَفِي الْحَدِيثِ الثَّابِتِ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ وَحَوْلَهُ عَصَبَةٌ مِنْ أَصْحَابِهِ: " بَايِعُونِي عَلَى أَنْ لَا تُشْرِكُوا بِاللهِ شَيْئًا، وَلَا تَسْرِقُوا، وَلَا تَزْنُوا، وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ، وَلَا تَأْتُوا بِبُهْتَانٍ، وَلَا تَعْصُوا فِي مَعْرُوفٍ "

280- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Helak edici yedi şeyden sakının"* buyurunca sahabe: "Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nedir?" diye sordular. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Allah'a ortak koşmak, sihir, haksız yere Allah'ın haram kıldığı cana kıymak, faiz yemek, yetimin malını yemek, savaş meydanından kaçmak ve suçsuz ve namuslu mümin kadınlara iftirada bulunmak."*[1]

---

[1] Ravileri güvenilirdir.

Buhârî bu hadisi *Sahîh*'te Abdulazîz b. Abdillah el-Üveysî'den[1] ve Müslim de başka bir kanalla Selmân'dan nakletmiştir.[2]

İmam Ahmed (Beyhakî) der ki: Hadiste yedi olarak belirtilmesi bu günahların sadece yedi tane olduğunu göstermez. Hadiste bunlardan kaçınmaya vurgu yapılmıştır. Daha sonra ise bu günahlara başkalarını da eklemiştir.

Ubeyd b. Umeyr'den bize bildirdiğine göre babası: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Büyük günahlar dokuzdur"* buyurdu deyip yukarıdaki maddeleri aktardı ve onlarla beraber: *"Anne babaya karşı gelmek ve Beytu'l-haram'ın hürmetini ihlal etmek"* maddelerini de saymıştır.[3]

Sâbit bir hadiste Enes b. Mâlik'ten bildirdiğine göre Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) büyük günahlar sorulunca: *"Allah'a ortak koşmak, cana kıymak ve anne babaya karşı gelmek"* buyurdu ve şöyle devam etti: *"Size günahların en büyüğünü bildireyim mi? Yalan söylemektir.* -veya- *yalan yere şahitlik etmektir."*

Sâbit bir hadiste Abdullah b. Amr'dan bildirdiğine göre Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bir bedevi geldi ve: "Büyük günahlar nedir?" diye sordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah'a ortak koşmaktır"* cevabını verince, bedevi: "Sonra nedir?" diye sordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Anne babaya karşı gelmektir"* cevabını verince, bedevi: "Sonra nedir?" diye sordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "*Yalan yere yemin etmektir"* cevabını verdi.

Sâbit bir hadiste Abdullah b. Amr'dan bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Kişinin anne babasına sövmesi, büyük günahlardandır"* buyurunca, sahabe: "Ey Allah'ın Resûlü! Kişi anne babasına söver mi?" diye sordular. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Evet. Kişi, bir başkasının*

---

[1] Buhârî (3/195, 8/33, 7/29)

[2] Müslim (1/92)

[3] Ebû Dâvud 3/259 (2875) ve Nesâî (7/89).

babasına söver, o da babasına söver; annesine söver, o da bunun annesine söver" buyurdu.

Sâbit bir hadiste Abdullah b. Mes'ûd şöyle dedi: Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): "Ey Allah'ın Resûlü! Allah katında hangi günahlar daha büyüktür?" diye sordum. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Seni yaratmasına rağmen Allah'a eş koşmandır"* cevabını verdi. Ben: "Sonra hangisidir?" diye sorunca: *"Açlık korkusuyla evladını öldürmendir"* cevabını verdi. Ben: "Sonra hangisidir?" diye sorunca: *"Komşunun karısıyla zina yapmandır"* buyurdu.

Sâbit bir hadiste Ubâde b. es-Sâmit'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) etrafında bir grup sahabe varken şöyle buyurdu: *"Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacağınıza, çalmayacağınıza, zina yapmayacağınıza, çocuklarınızı öldürmeyeceğinize, kimseye iftira atmayacağınıza ve marufta bana isyan etmeyeceğinize dair biat edin."*

Ölü etinin, kanın, domuz etinin ve onlarla zikredilen diğer şeylerin haram kılındığı Kitab'da geçmektedir. Yine Kur'ân'da, içkinin, kumarın, yetim malı yemenin, başkasının malını haksız yere yemenin, cana kıymanın, zinanın, hırsızlığın haram kılındığı geçmektedir. Bunun dışında büyük günahlar, Kur'ân'ın değişik yerlerinde zikredilmektedir.

Câbir b. Abdillah'ın bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kul ile şirk arasında namazı terk etmekten başka bir şey yoktur"* buyurdu.[1]

Allah en doğrusunu bilir; ancak Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bununla sadece namazı terk edenin katlinin vacip olabileceğini belirtmiştir.

Halîmî bizim naklettiğimiz hadisleri bazısını naklettikten sonra şöyle dedi: "Kitab ve sünnetteki haramlara dikkat edilirse çok oldukları görülür. Biz bunları küçük ve büyük günahları geniş bir şekilde belirtmek için naklettik ve bu bâbda yeri geldikçe inşallah başkalarını da zikredeceğiz."

Deriz ki: Haksız yere cana kıymak büyük günahlardandır. Eğer öldürülen babaysa veya oğulsa, ya da yakın akrabaysa, ya da haram ayda ve Harem

---

[1] Müslim (1/88).

bölgesinde olan bir yabancıysa bu daha büyük bir günahtır. Yaralamak, sopayla bir veya iki defa vurmaksa küçük günahlardandır.

Zina büyük günahtır. Ancak komşusunun hanımıyla veya mahrem biriyle veya bunların dışında biriyle Ramazan ayında ya da Haram beldede zina yapmak çok daha büyük günahtır. Allah: *"Mescid-i Haram'dan alıkoyanları ve orada zulüm ile yanlış yola saptırmak isteyeni, can yakıcı bir azaba uğratırız"*[1] buyurmuştur.

Haddi (şer'i cezayı) gerektiren zina dışında olan şeyler de küçük günahlardandır. Eğer bu küçük günahlar babanın hanımıyla veya oğlun hanımıyla ya da yabancı bir hanımla onu zorlayarak yapılmışsa büyük günah sayılırlar.

İffetli kadınlara iftira atmak, büyük günahlardandır. Eğer bu iftira anneye veya kızkardeşe ya da zinakar bir kadına[2] atılmışsa bu daha büyük bir günahtır.

Çocuk ve cariyeye veya ihtiyar kadına iftira atmak ise küçük günahlardandır. Hainlikle, hırsızlıkla ve yalancılıkla suçlamakta aynı şekildedir.

Savaş meydanından kaçmak büyük günahlardandır. Eğer kendisinden daha zayıf bir veya iki kişiden kaçarsa, veya kendisi silahlıyken üzerine silahsız olarak saldıran iki kişiden kaçarsa bu daha büyük bir günahtır.

Anne babaya karşı gelmek büyük günahlardandır. Eğer karşı gelmekle beraber onlara sövüyorsa, hakaret ediyorsa veya vuruyorsa bu daha büyük bir günahtır. Eğer karşı gelmek emirlerini ağırdan almak, onlara surat asmak, onlara hizmet ederken bıkkınlık göstermek onlarla konuşmamak küçük günahlardandır. Eğer böyle yapması, onları kendisinden bir şey istememeye sevk ediyorsa, bu sebeple de zarar görüyorlarsa bu da büyük günahlardandır.

Hırsızlık yapmak büyük günahlardandır. Ancak yol keserek mala el koymak daha büyük günahtır. Bu sebeple hırsızlık edenin eli kesilirken, yol kesenin eli ve ayağı çaprazlama kesilir.

---

[1] Hac Sur. 25

[2] Metinde bu şekilde geçmektedir ancak bu: "babasının hanımına" şeklinde olabilir.

Yol keserken adam öldürmek ise daha büyük günahlardandır. Bu sebeple vali onu ele geçirmeden tövbe etse bile bu kişi cezadan kurtulamaz. Önemsiz bir şeyi çalmak, eğer malın sahibi yoksul ve çalınan şeye muhtaçsa, hırsıza had uygulanmasa bile büyük günah olur.

İnsanların malını haksız yere almak büyük günahlardandır. Ancak alınan bu mal yoksul bir kişininse veya kişi bunu anne veya babasından almışsa, ya da zorla almışsa bu daha büyük günahtır. Eğer bunu kumar yoluyla almışsa, alınan şey önemsiz olsa ve malı veren buna muhtaç değilse bu da küçük günahtır.

İçki içmek büyük günahlardandır. Ancak içen çok içer de sarhoş olursa veya açıktan içerse, bu daha büyük günah olur. Eğer içkiyi suyla karıştırırsa ve içkinin tesiri giderse küçük günahlardan olur.

Namazı terk etmek büyük günahlardandır. Eğer terk etmeyi alışkanlık haline getirirse bu daha büyük günah olur. Eğer namazı kılar, ama erkanına uymazsa, sağa sola bakarsa veya parmaklarını çıtlatırsa veya insanların konuşmasını dinlerse veya ihtiyaç olmadığı halde çakılları düzeltirse bu büyük günahlardan sayılır. Eğer böyle yapmayı alışkanlık haline getirirse daha büyük günah olur.

Cemaatle namazı terkemek küçük günahlardandır. Ancak bunu alışkanlık haline getirmek, bunu da cemaatten ayrı kalmak niyetiyle yapmak büyük günahlardandır. Bunu bir köy halkının hepsinin yapması ise daha büyük günahtır.

Zekat vermemek büyük günahlardandır. Dilenciyi boş çevirmek ise küçük günahtır. Ancak bir toplumun hepsinin dilenciyi geri çevirmesi büyük günah olur. Muhtaç biri zengin birine yemek yerken gider ve muhtacın canı yemek isteyip ondan isterse ve zengin de reddederse büyük günah işlemiş olur.

İşin özü; her yasak sadece kendine has yasaklanmışsa o şey günahtır. Eğer o günahı işlemek başka bir yasağın da çiğnenmesine sebebiyet veriyorsa o zaman daha büyük günah olur. Günahı işlerken tamamıyla değil de bir kısmını işlemek, işlediği şeyin nasta geçtiği şekilde olmaması o günahın küçük günah olmasına sebep olur.

Küçük günahı işlerken küçük olan başka bir günah işlenmesine sebep oluyorsa bu büyük günaha dönüşür. Bununla ilgili misaller az önce verilmişti. Buna verilecek başka bir misal, ölüme sebebiyet vermek olan şu misaldir:

Kişi, katile öldüreceği kişiyi gösterirse veya ona bir bıçak verirse günah işlemiş olur. Çünkü Allah: *"İyilikte ve fenalıktan sakınmakta yardımlaşın, günah işlemek ve aşırı gitmekte yardımlaşmayın"*[1] buyurmuştur.

Beyhakî der ki: Fuhşiyyat (daha büyük günah) kelimesinin, yanında bir günah daha işlenmese bile zina hakkında söylendiğini gördük. Ancak Allah Kur'ân'da büyük günahlar ve fuhşiyyatı (daha büyük günahı) birbirinden ayırmıştır. Büyük günahın çirkinliği ne kadar büyürse, günahlık derecesi de o kadar büyür. Allah en doğrusunu bilir.

Mukâtil b. Süleymân büyük günahı şöyle açıkladı: "Büyük günah, zikredildikten sonra onu yapanların cehenneme gireceği söylenen günahlardır. Fuhşiyyat ise dünyada haddi (şer'i cezayı) gerektiren günahlardır."

Halîmî ve başka âlimlerin sözleri, küçük günahta ısrar etmenin de büyük günahlardan olduğunu göstermektedir.

Küçük günahlardan sakınma, bunlara devam etmekten kaçınma konusunda birçok rivayet mevcuttur.↓

٢٨١ - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ فُورَكٍ رَحِمَهُ اللهُ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ الْأَصْبَهَانِيُّ، حدثنا يُونُسُ بْنُ حَبِيبٍ، حدثنا أَبُو دَاوُدَ، حدثنا عِمْرَانُ الْقَطَّانُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَبْدِ رَبِّهِ، عَنْ أَبِي عِيَاضٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " إِيَّاكُمْ وَمُحَقَّرَاتِ الْأَعْمَالِ إِنَّهُنَّ يَجتَمِعْنَ عَلَى الرَّجُلِ حَتَّى يُهْلِكْنَهُ "، وَأَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ " ضَرَبَ لَهُنَّ مَثَلًا كَمَثَلِ قَوْمٍ نَزَلُوا بِأَرْضٍ فَلَاةٍ فَحَضَرَ صَنِيعُ الْقَوْمِ فَجَعَلَ الرَّجُلُ يَجِيءُ بِالْعُودِ، وَالرَّجُلُ يَجِيءُ بِالْعُوَيِّدِ حَتَّى جَمَعُوا مِنْ ذَلِكَ سَوَادًا، ثُمَّ أَجَّجُوا نَارًا فَأَنْضَجَتْ مَا قُذِفَ فِيهَا "

281- Abdullah b. Mes'ûd'un bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Küçük günahlardan sakının. Çünkü onlar kişide birikirler ve onu helak ederler."* Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) sahabeye bununla ilgili şöyle bir misal verdi: *"Bir topluluk ıssız bir yerde konaklayınca, aşçılarının emriyle kimi bir*

[1] Mâide Sur. 2

çubuk kimi bir çöp topladı ve büyük bir odun yığını toplandı. Sonra ateş yaktılar ve ateş içine atılan her şeyi pişirdi."[1]

٢٨٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا دَعْلَجُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ دَعْلَجٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مِهْرَانَ الْإِسْمَاعِيلِيُّ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ، حدثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ بِلَالَ بْنَ سَعْدٍ يَقُولُ: " لَا تَنْظُرُ إِلَى صِغَرِ الْخَطِيئَةِ، وَلَكِنِ انْظُرْ مَنْ عَصَيْتَ "

282- Bilal b. Sa'd der ki: "Günahların küçüklüğüne değil, kime isyan ettiğine bak."[2]

٢٨٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ مَنْصُورَ بْنَ عَبْدِ اللهِ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الْعَبَّاسِ بْنَ عَطَاءٍ يَقُولُ: " تَوَلَّدَ وَرَعُ الْمُتَوَرِّعِينَ مِنْ ذِكْرِ الذَّرَّةِ، وَالْخَرْدَلَةِ، وَأَنَّ رَبَّنَا الَّذِي يُحَاسِبُ عَلَى اللَّحْظَةِ وَالْهَمْزَةِ وَاللَّمْزَةِ لَمُسْتَقْصٍ فِي الْمُحَاسَبَةِ، وَأَشَدُّ مِنْهُ أَنْ يُحَاسِبَهُ عَلَى مَقَادِيرِ الذَّرَّةِ وَأَوْزَانِ الْخَرْدَلَةِ، وَمَنْ يَكُنْ هَكَذَا حِسَابُهُ لَحَرِيٌّ أَنْ يُتَّقَى "

283- Ebu'l-Abbâs b. Atâ der ki: "Vera sahiplerinin verası, zerre ve hardalın zikredilmesinden, Rabbimizin, her an, her söz için hesaba çekeceğini bilmelerinden doğmuştur. Bundan daha zoru da zerre miktarınca ve hardal tanesi kadar şeyden bile hesaba çekmesidir. Bu şekilde hesaba çekecek olandan mutlaka sakınmak gerekir."[3]

٢٨٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ الْفَضْلِ الْقَطَّانُ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا زَيْدُ بْنُ بِشْرٍ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، حدثنا ابْنُ زَيْدٍ، وَذَكَرَ عُمَرَ، وَأَبَا بَكْرٍ ابْنَيِ الْمُنْكَدِرِ قَالَ: " فَلَمَّا حَضَرَ أَحَدَهُمَا الْوَفَاةُ بَكَى فَقِيلَ لَهُ: مَا

---

[1] İsnâdı hasendir. Tayâlisi, *Müsned* (53), Taberânî, *M. el-Kebîr* 10/261 (10500) ve Ahmed, *Müsned* (1/402).

[2] İsnâdı hasendir.

[3] Beyhaki'nin hocası eleştirilmiştir.

يُبْكِيكَ؟ إِنْ كُنَّا لَنَغْبِطُكَ لِهَذَا الْيَوْمِ قَالَ: أَمَا وَاللهِ مَا أَبْكِي أَنْ أَكُونَ أَتَيْتُ شَيْئًا رَكِبْتُهُ مِنْ مَعَاصِي اللهِ اجْتِرَاءً عَلَى اللهِ، وَلَكِنِّي أَخَافُ أَنْ أَكُونَ أَتَيْتُ شَيْئًا أَحْسِبُهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللهِ عَظِيمٌ ". قَالَ: " وَبَكَى الْآخَرُ عِنْدَ الْمَوْتِ فَقِيلَ لَهُ مِثْلُ ذَلِكَ فَقَالَ إِنِّي سَمِعْتُ اللهَ يَقُولُ: لِقَوْمٍ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ فَأَنَا أَنْظُرُ مَا تَرَوْنَ، وَاللهِ مَا أَدْرِي مَا يَبْدُو لِي " قَالَ: " وَكَانَ يُقَالُ مُحَمَّدٌ أَخُوهُمْ أَدْنَاهُمْ فِي الْعِبَادَةِ، وَأَيُّ شَيْءٍ كَانَ مُحَمَّدٌ فِي زَمَانِهِ "

284- İbn Vehb bildiriyor: İbn Zeyd, Münkedir'in oğulları Ömer ve Ebû Bekr'den bahsedip şöyle dedi: Bunlardan biri vefat edeceği zaman ağlayınca: "Neden ağlıyorsun? Biz bu gününden dolayı sana gıpta ediyorduk" dediler. O şöyle cevap verdi: "Vallahi, bilerek Allah'a karşı günah işlemiş olmaktan korktuğum için ağlamıyorum. Ancak Allah katında büyük olan bir şeyi basit görüp yapmış olmaktan korkuyorum." Diğeri de vefat edeceği zaman ağlayınca, ona da aynı şeyi söylediler. O şu şekilde karşılık verdi: "Allah'ın: *«Allah katından onlara, hiç hesaplamadıkları şeyler beliriverir»*[1] buyurduğunu işittim. Ben de gördüğünüz gibi benim için ne belireceğine bakıyorum." Söylendiğine göre kardeşleri Muhammed içlerinde en az ibadet edendi. Buna rağmen zamanının büyük âbidlerindendi.[2]

٢٨٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ الطَّيْبِيُّ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْهَمْدَانِيُّ، حدثنا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ، حدثنا ضَمْرَةُ بْنُ رَبِيعَةَ، عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ﴾ [البقرة: ٢٨٤] قَالَ: " يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ الْعَظِيمَ، وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ عَلَى الصَّغِيرِ "

---

[1] Zümer Sur. 47

[2] Ravilerden bazılarını tanımıyorum.

285- Süfyân es-Sevrî; *"Dilediğini bağışlar, dilediğine azab eder"*[1] âyetini açıklarken şöyle dedi: "Dilediğinin büyük günahını bağışlar, dilediğine de küçük günahı sebebiyle azab eder."[2]

İbn Abbâs'ın günahları küçük ve büyük olarak ayırmadığı rivayet edilir.↓

٢٨٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ الْمُزَكِّي، حدثنا أَبُو الْحَسَنِ الطَّرَائِفِيُّ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ: ﴿إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ﴾ [النساء: ٣١] قَالَ: " الْكَبَائِرُ كُلُّ ذَنْبٍ خَتَمَهُ اللهُ بِنَارٍ، أَوْ غَضَبٍ، أَوْ عَذَابٍ، أَوْ لَعْنَةٍ "

286- İbn Abbâs: *"Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, kusurlarınızı örter ve sizi şerefli bir yere yerleştiririz"* âyetini açıklarken: "Allah'ın, sonunda cehennemi, gazabını, azabını veya laneti zikrettiği her günah, büyük günahtır" dedi.[3]

٢٨٧ - وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ:" أَكْبَرُ الْكَبَائِرِ الشِّرْكُ بِاللهِ لِأَنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ﴾ [المائدة: ٧٢] وَالْيَأْسُ مِنْ رَوْحِ اللهِ لِأَنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿لَا يَيْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ﴾ [يوسف: ٨٧]، وَالْأَمْنُ لِمَكْرِ اللهِ لِأَنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ﴾ [الأعراف: ٩٩]، وَمِنْهَا عُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ لِأَنَّ اللهَ تَعَالَى جَعَلَ الْعَاقَّ جَبَّارًا شَقِيًّا عَصِيًّا، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ لِأَنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ يَقُولُ: ﴿فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ﴾ [النساء: ٩٣]، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ لِأَنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ [النور: ٢٣]، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ لِأَنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ

---

[1] Bakara Sur. 284

[2] Ravileri güvenilirdir.

[3] İsnâdı kesiktir. Taberî, *Tefsir* (5/41).

الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا﴾ [النساء: ١٠] وَالْفِرَارُ مِنَ الزَّحْفِ لِأَنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِئَةٍ﴾ [الأنفال: ١٦] الآية وأَكْلُ الرِّبَا لِأَنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ﴾ [البقرة: ٢٧٥] الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ، وَالسِّحْرُ لِأَنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ﴾ [البقرة: ١٠٢]، وَالزِّنَا لِأَنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا﴾، وَالْيَمِينُ والْغَمُوسُ الْفَاجِرَةُ لِأَنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ﴾ [آل عمران: ٧٧]، وَالْغُلُولُ لِأَنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ [آل عمران: ١٦١]، وَمَنْعُ الزَّكَاةِ الْمَفْرُوضَةِ لِأَنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ﴾ [التوبة: ٣٥]، وَشَهَادَةُ الزُّورِ وَكِتْمَانُ الشَّهَادَةِ فَإِنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ﴾ [البقرة: ٢٨٣]، وَشُرْبُ الْخَمْرِ لِأَنَّ اللهَ عَدَلَ بِهَا الْأَوْثَانَ، وَتَرْكُ الصَّلَاةِ مُتَعَمِّدًا، وأَشْيَاءَ مِمَّا فَرَضَ اللهُ تَعَالَى لِأَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ:" وَمَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ مُتَعَمِّدًا، فَقَدْ بَرِئَ مِنْ ذِمَّةِ اللهِ وَرَسُولِهِ، وَنَقَضَ الْعَهْدَ"، وَقَطِيعَةُ الرَّحِمِ لِأَنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿لَهُمُ اللَّعْنَةُ، وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ﴾ [الرعد: ٢٥] " قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: وَأَمَّا تَرْكُ الْفَرْقِ بَيْنَهُمَا فَفِيمَا:

287- İbn Abbâs der ki: "Büyük günahların en büyüğü şunlardır: Allah'a ortak koşmak. Çünkü Allah: ***"Kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak Allah ona cenneti haram eder"***[1] buyurur. Allah'ın rahmetinden ümidini kesmek. Çünkü Allah: ***"Doğrusu kafirlerden başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez"***[2] buyurmuştur. Allah'ın azabından emin olmak. Çünkü Allah: ***"Allah'ın azabından ancak mahvolacak millet güvende olur"***[3] buyurur. Anne

[1] Mâide Sur. 72

[2] Yusuf Sur. 87

[3] A'râf Sur. 99

babaya karşı gelmek. Çünkü Allah karşı geleni zorba, bedbaht ve asi olarak adlandırmıştır. Büyük günahların en büyüğünden biri de, Allah'ın haram kıldığı cana kıymaktır. Çünkü Allah bu kişi için: *"Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir"*[1] buyurur. Bunlardan biri de iffetli kadınlara iftira atmaktır. Çünkü Allah: *"İffetli, habersiz, mümin kadınlara zina isnat edenler, dünya ve âhirette lanetlenmişlerdir"*[2] buyurur. Bunlardan biri de yetim malı yemektir. Çünkü Allah: *"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, karınlarına ancak ateş tıkınmış olurlar, zaten onlar çılgın aleve atılacaklardır"*[3] buyurur. Bunlardan biri de savaş meydanından kaçmaktır. Çünkü Allah: *"Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek veya bir başka topluluğa katılmak maksadı dışında, o gün arkasını düşmana dönen kimse, Allah'dan bir gazaba uğramış olur"*[4] buyurur. Bunlardan biri de faiz yemektir. Çünkü Allah: *"Faiz yiyenler mahşerde ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar"*[5] buyurur. Bunlardan biri de sihirdir. Çünkü Allah: *"And olsun ki, onu satın alanın âhiretten bir nasibi olmadığını biliyorlardı"*[6] buyurur. Bunlardan biri de zinadır. Çünkü Allah: *"Zina etmezler. Bunları yapan günaha girmiş olur. Kıyamet günü azabı kat kat olur, orada alçaltılarak temelli kalır"*[7] buyurur. Bunlardan biri de yalan yere yemin etmektir. Çünkü Allah: *"Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir değere değişenlerin, işte onların, âhirette bir payları yoktur"*[8] buyurur. Bunlardan biri de hainlik yapmaktır. Çünkü Allah: *"Hiçbir peygambere ganimete ve millet malına hıyanet yaraşmaz; haksızlık*

---

[1] Nisa Sur. 93

[2] Nûr Sur. 23

[3] Nisa Sur. 10

[4] Enfâl Sur. 16

[5] Bakara Sur. 275

[6] Bakara Sur. 102

[7] Furkân Sur. 24-25

[8] Âl-i İmrân Sur. 77

kim yaparsa, kıyamet günü yaptığı ile gelir"[1] buyurur. Bunlardan biri de farz olan zekatı vermemektir. Çünkü Allah: *"Bunlar cehennem ateşinde kızdırıldığı gün, alınları, böğürleri ve sırtları onlarla dağlanacak, «Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir; biriktirdiğinizi tadın» denilecek"*[2] buyurur. Bunlardan biri de yalan yere şahitlik etmek ve şahitliği gizlemektir. Çünkü Allah: *"Şahidliği gizlemeyin, onu kim gizlerse şüphesiz kalbi günah işlemiş olur"*[3] buyurur. Bunlardan biri de içki içmektir. Çünkü Allah içkiyle putları, namazı terk etmeyi ve diğer bazı farzları terk etmeyi denk tutmuştur. Resûlullah ta (sallallahu aleyhi vesellem): *"Namazı bilerek terk eden Allah'ın ve Resûlünün zimmetinden çıkmış olur ve ahdi kesmiş olur "* buyurdu. Bunlardan biri de akrabayla alakayı kesmektir. Çünkü Allah: *"İşte lanet onlara ve kötü yurt, cehennem, onlaradır"*[4] buyurur.

٢٨٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرِ بْنِ قَتَادَةَ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَمْرِو بْنُ نُجَيْدٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو مُسْلِمٍ الْكَجِّيُّ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ حَمَّادٍ الشُّعَيْثِيُّ، حدثنا ابْنُ عَوْنٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: " كُلُّ مَا نَهَى الله عَنْهُ كَبِيرَةٌ " هَكَذَا قَالَ: وَكَذَا قَالَ: يَحْيَى بْنُ عَتِيقٍ، وَهِشَامٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ

288- İbn Abbâs der ki: "Allah'ın yasakladığı her şey büyük günahtır.[5]

Yahya b. Atîk ile Hişâm da Muhammed b. Sîrin kanalıyla İbn Abbâs'ın böyle dediğini naklettiler.

٢٨٩ - وأَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حدثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ

[1] Âl-i İmrân Sur. 161

[2] Tevbe Sur. 35

[3] Bakara Sur. 283

[4] Ra'd Sur. 25

[5] İsnâdı hasendir.

سِيرِينَ، عَنْ عُبَيْدَةَ قَالَ: " كُلُّ مَا عُصِيَ اللهُ بِهِ فَهُوَ كَبِيرَةٌ، وَقَدْ ذَكَرَ الطَّرْفَةَ فَقَالَ تَعَالَى: ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ﴾ [النور: ٣٠] "

289- Ubeyde der ki: Allah'a isyana sebep olan her şey büyük günahtır. Allah ansızın bakmayı zikredip: *"Mümin erkeklere söyle: Gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler"*[1] buyurmuştur.[2]

٢٩٠ - وَبِإِسْنَادِهِ، حدثنا مَعْمَرٌ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قِيلَ لِابْنِ عَبَّاسٍ: الْكَبَائِرُ سَبْعٌ؟ فقَالَ: " هِيَ إِلَى السَّبْعِينَ أَقْرَبُ "

290- İbn Tâvus'un bildirdiğine göre babası şöyle dedi: İbn Abbâs'a: "Büyük günahlar yedi tane mi?" diye sorulunca: "Yetmişe daha yakındır" cevabını verdi.[3]

Beyhakî der ki: Böyle cevap vermesi, Allah'ın haramlarına dikkat çekmek ve onlardan uzaklaşmayı teşvik etmek içindir. Küçük günahlarla büyük günahlar arasındaki fark, Kitab ve sünnette geçtiği üzere dünya ve âhiret hükümlerinde geçerlidir.

Fasıl

Ehl-i Kıbleden Büyük Günah İşleyenlerin Tövbe Etmeden Vefat Etmesi

Dostlarımız bu konuda şöyle dediler: "Bunların işi Allah'a aittir. Dilerse baştan onları bağışlar, dilerse peygamberlerini onlara şefaatçi kılar, dilerse cehenneme konulmalarını ve bir müddet azab görmelerini emreder. Sonra oradan çıkarılıp ya şefaatle ya da şefaatsiz olarak cennete konulmalarını emreder. Cehennemde sadece kâfir olan ebedi kalır." Bu görüşe delil olarak ta: *"Hayır öyle değil; kötülük işleyip suçu kendisini kuşatmış olan kimseler;*

---

[1] Nûr Sur. 30

[2] Ravileri güvenilirdir. Abdurrezzak, *Musannef* (10460) ve Taberî (5/40-41).

[3] Ravileri güvenilirdir. Abdurrezzak, *Musannef* 10/460 (19702) ve Taberî, *Tefsir* (5/41).

cehennemlikler işte onlardır. Onlar orada temellidirler"[1] âyetini delil gösterirler.

Allah bu âyette cehennemde ebedi kalacak olanların suçu kendisini kuşatanlar olduğunu, müminin ise büyük günah sahibi olduğunu büyük günahların da kişiyi kuşatamayacağını, çünkü suçların başının küfür olduğunu, müminde de küfür olmadığına göre cehennemde ebedi kalmayacağını bildirir.

Eğer: "Bu söylenenler: *«İnanıp yararlı işler yapan kimseler cennetlik olanlardır, onlar da orada temellidirler»*[2] âyetine muhaliftir. Çünkü imanın aslını ve fürûunu bir arada bulunduran cennetle müjdelenmiştir. Büyük günah işleyen ise salih amelleri terk etmiş demektir ve bu sebeple ona cennet vaad edilmemiştir" denilecek olursa, şöyle cevap verilir: Büyük günah işleyen tövbe ederse ve salih amel işlemeden ölürse, bu kişinin tövbesi salih amel yerine geçip cennete girer. Çünkü bu kişinin kötülükten uzak durması gerekirdi. Bir müddet günah işleyip sonra o günahtan uzaklaşırsa, farzın bir kısmını yapıp bir kısmını terk etmiş olur. Bu da onun farzı tümden terk etmiş sayılmasını gerektirmez. Eğer Allah'ın onun tövbesini kabul etmesi caizse, neden günahta ısrar edenin tövbesini kabul edip imanı sebebiyle günahlarını bağışlamasın. Namazları ve diğer salih amelleri sebebiyle onun bir süre işlediği günahları bağışlamasın. Hâlbuki Allah: *"Doğrusu iyilikler kötülükleri giderir"*[3] buyurur.

Âlimler, tövbe edenin azap görmeden bağışlanması konusunda ihtilafa düştüler. Günahta ısrar edenin bir müddet azap göreceği, sonra cennete gireceğini söylediler. Çünkü bu konuda sadık haber varid olmuştur. Dostlarımız buna delil olarak: *"Allah kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar"*[4] âyetini getirirler. Allah'ın

---

[1] Bakara Sur. 81

[2] Bakara Sur. 82

[3] Hûd Sur. 114

[4] Nisa Sur. 48

haber verdiği şeyde aykırılık olamaz. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sünneti de durumun bu yönde olacağını belirtmiştir.↓

٢٩١ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا أَبُو حَامِدِ بْنُ بِلَالٍ، حدثنا يَحْيَى بْنُ الرَّبِيعِ الْمَكِّيُّ، حدثنا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَهُمْ فِي بَيْعَةِ النِّسَاءِ: " تُبَايِعُونِي عَلَى أَنْ لَا تُشْرِكُوا بِاللهِ شَيْئًا، وَلَا تَسْرِقُوا، وَلَا تَزْنُوا - يَعْنِي الْآيَةَ كُلَّهَا - فَمَنْ وَفَّى مِنْكُمْ فَأَجْرُهُ عَلَى اللهِ، وَمَنْ أَصَابَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَعُوقِبَ فَهُوَ كَفَّارَتُهُ، وَمَنْ أَصَابَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَسَتَرَهُ اللهُ عَلَيْهِ فَهُوَ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُ وَإِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ " أَخْرَجَاهُ فِي الصَّحِيحِ، مِنْ حَدِيثِ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ

291- Ubâde b. es-Sâmit'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kendilerinden kadınlardan aldığı gibi biat alırken şöyle buyurdu: *"Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina yapmamak...* —Resûlullah âyette geçen bütün maddeleri saydı— *üzere bana biat edin. Bu biatını yerine getirenin sevabı Allah'a aittir. Bunlardan birini ihlal edene bir ceza verilirse, bu onun kefareti olur. Bunlardan birini ihlal edip Allah'ın da bu günahını ortaya çıkarmadığı kişinin durumu ise Allah'a kalmıştır. Dilerse onu bağışlar, dilerse azab eder."*[1]

Buhârî ve Müslim *Sahîh*'te Süfyân b. Uyeyne'den naklettiler.

Beyhakî der ki: Kadınlardan aldığı biattan kasıt, kadınların biatından bahseden âyette geçenlerdir ve âyet şudur: ***"Ey Peygamber! Mümin kadınlar, Allah'a hiçbir ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sahiplenerek kocasına isnadda bulunmamak ve uygun olanı işlemekte sana karşı gelmemek şartıyla sana biat etmek üzere geldikleri zaman, onları kabul et."***[2]

---

[1] Hadis sahihtir. Buhârî (6/61, 8/15, 36-37, 1/10, 4/251) ve Müslim (2/1333, 1334).

[2] Mumtehine Sur. 12

"Bunlardan birini ihlal edip Allah'ın da bu günahını ortaya çıkarmadığı kişinin durumu ise Allah'a kalmıştır" sözünden kasıt, şirk dışındaki fiillerdir. Çünkü şirk dışındaki şeylerde verilen cezanın o günaha kefaret olduğunu bildirmiştir. Kişi şirk dışında bir günah işler de had cezası almazsa, artık işi Allah'a kalmıştır. Dilerse onu bağışlar, dilerse azab eder. Bu azab da şefaatle ilgili gelen rivayetlerden de anlaşıldığı gibi ebedi bir azab değildir.

Eğer: "Büyük günahlardan kaçınanın küçük günahlarını bağışlar, ancak büyük günahlardan kaçınmayanın günahını bağışlamaz. Çünkü Allah başka bir âyette: *«Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, kusurlarınızı örter ve sizi şerefli bir yere yerleştiririz»*[1] buyurmaktadır" denilecek olursa şöyle cevap verilir: Kaçınılması istenen büyük günah şirktir. Bu âyette günahların genelinin bağışlanmasından bahsedilmektedir. Daha önce zikrettiğimiz iki âyette ise özel bazı günahların bağışlanacağından bahsedilmektedir. Bu âyetleri beraber düşünüp geneli özelin çerçevesine dâhil etmek gerekir.

Eğer: "Allah büyük günah sahiplerini cehennemde ebedi kalmakla tehdid etmiş ve sadece tövbe edenleri bunların dışında tutmuştur ve bu konuda: *"Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar"*[2] *'Ancak tövbe eden, inanıp yararlı iş yapanlar bunun dışındadır"*[3] denilecek olursa şöyle cevap verilir: Bu tehdid, daha önce zikredilen bütün günahları kapsamaktadır. Allah bu âyete şirki zikrederek başlamış ve: *"Onlar, Allah'ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar"*[4] buyurmuştur. Bunun mânâsı da daha önce sayılanlardan herhangi birini yapanın ve bu büyük günahları işleyenin bu azapla tehdid edilmesidir. *"Kıyamet günü azabı kat kat olur"*[5] âyeti buna delalet etmektedir. Allah en doğrusunu bilir, ancak burada kastedilen şirk ile beraber başka günahlar işleyene, hem şirk hem de işlediği büyük günahın

---

[1] Nisa Sur. 31

[2] Furkan Sur. 68

[3] Meryem Sur. 60

[4] Furkân Sur. 68

[5] Furkân Sur. 69

azabı tattırılır ve bu da kat kat azab demektir. Sonra Allah: "*Ancak tövbe eden, inanıp yararlı iş işleyenlerin, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir*"[1] buyurmuştur. Allah bu âyette tövbe ile beraber imanı ve salih ameli de zikretmiştir. Böylece kişinin imanı küfrünü yok eder. İmanını güzelleştirmesi de küfürdeyken yaptığı kötülükleri yok eder.

Eğer: "Yüce Allah: «*Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir*»[2] buyurur" denilecek olursa şöyle cevap verilir: Müfessirler bu âyetin adam öldürüp İslam'dan dönen kişiler hakkında nazil olduğunu söylediler. Bazı dostlarımız ise âyette bir mümini kasden öldüren kişilerin kastedildiğini söylediler.

٢٩٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنُ مَحْبُوبٍ الدَّهَّانُ، حدثنا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ هَارُونَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ نَصْرٍ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ بِلَالٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ مَرْوَانَ، حَدَّثَنِي الْكَلْبِيُّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: إِنَّ مَقِيسَ بْنَ صُبَابَةَ وَجَدَ أَخَاهُ هِشَامَ بْنَ صُبَابَةَ مَقْتُولًا فِي بَنِي النَّجَّارِ، وَكَانَ مُسْلِمًا، فَأَتَى رَسُولَ اللهِ ﷺ، فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِمْ رَسُولُ اللهِ ﷺ رَسُولًا مِنْ بَنِي فِهْرٍ، وَقَالَ لَهُ:" ايتِ بَنِي النَّجَّارِ فَأَقْرِئْهُمْ مِنِّي السَّلَامَ، وَقُلْ لَهُمْ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَأْمُرُكُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ قَاتِلَ هِشَامٍ أَنْ تَدْفَعُوهُ إِلَى أَخِيهِ فَيَقْتَصَّ مِنْهُ، وَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا لَهُ قَاتِلًا أَنْ تَدْفَعُوا إِلَيْهِ دِيَتَهُ"، فَأَبْلَغَهُمُ الْفِهْرِيُّ ذَلِكَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالُوا: سَمْعًا وَطَاعَةً لِلَّهِ وَلِرَسُولِ اللهِ وَاللهِ مَا نَعْلَمُ لَهُ قَاتِلًا، وَلَكِنَّا نُؤَدِّي إِلَيْهِ دِيَتَهُ قَالَ: فَأَعْطَوْهُ مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ، ثُمَّ انْصَرَفَا رَاجِعِينَ نَحْوَ الْمَدِينَةِ، وَبَيْنَهُمَا وَبَيْنَ الْمَدِينَةِ قَرِيبٌ، فَأَتَى الشَّيْطَانُ مَقِيسَ بْنَ صُبَابَةَ فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ فَقَالَ: أَيُّ شَيْءٍ صَنَعْتَ؟ تَقْبَلُ دِيَةَ أَخِيكَ فَيَكُونُ عَلَيْكَ سُبَّةً، اقْتُلِ الَّذِي مَعَكَ فَيَكُونُ نَفْسٌ مَكَانَ نَفْسٍ، وَفَضْلٌ بِالدِّيَةِ قَالَ: فَرَمَى إِلَى الْفِهْرِيِّ

---

[1] Furkân Sur. 70

[2] Nisa Sur. 93

بِصَخْرَةٍ فَشَدَخَ رَأْسَهُ، ثُمَّ رَكِبَ بَعِيرًا مِنْهَا وَسَاقَ بَقِيَّتَهَا رَاجِعًا إِلَى مَكَّةَ كَافِرًا فَجَعَلَ يَقُولُ فِي شِعْرِهِ:

قَتَلْتُ بِهِ فِهْرًا وَحَمَلْتُ عَقْلَهُ سَرَاةَ بَنِي النَّجَّارِ أَرْبَابِ قَارِعِ

وَأَدْرَكْتُ ثَأْرِي وَاضْطَجَعْتُ مُوَسِّدًا وَكُنْتُ إِلَى الْأَوْثَانِ أَوَّلَ رَاجِعِ

قَالَ: فَنَزَلَتْ فِيهِ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ﴾ [النساء: ٩٣] إِلَى آخِرِ الْآيَةِ

292- İbn Abbâs der ki: Makîs b. Subâbe, Müslüman olan kardeşi Hişâm b. Subâbe'yi Neccâr oğulları arasında ölü bulunca Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gidip durumu anlattı. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) Neccâr oğullarına Fihr oğullarından bir elçi gönderdi ve şöyle buyurdu: *"Neccâr oğullarına gidip selamımı söyle ve şöyle de: «Resûlullah, eğer Hişâm'ı katilini biliyorsanız onu kardeşine vermenizi emrediyor. Eğer bilmiyorsanız kardeşine diyeti ödemenizi istiyor."*

Fihr oğullarından olan kişi Neccâr oğullarına bu sözleri iletince şöyle dediler: "Allah'ı ve Resûlünü işittik ve itaat ettik. Ancak vallahi katilini bilmiyoruz. Ona diyet öderiz." Makîs'e diyet olarak yüz deve verdiler ve Makîs ile Fihr oğullarından olan kişi Medine'ye doğru yola çıktılar. Medine'ye yaklaştıklarında şeytan Makîs'e gelip ona vesvese vererek: "Sen ne yaptın? Kardeşinin diyetini kabul etmen, senin için küçültücü bir şeydir. Yanındaki adamı öldür. Bir kişiye karşılık bir kişiyi öldürmüş olursun ve diyette sana kalır" dedi. Makîs, Fihr oğullarından olan adama bir kaya atarak başını ezdi. Sonra bir deveye binip diğerlerini sürerek kafir olarak Mekke'ye dönüp şu şiiri söylemeye başladı:

O kardeşime bedel, Fihr Kabilesi'nden birini öldürdüm
Diyetini de uzun boylu Neccârlı'ların üzerine yükledim
Böylece kısasımı elde ettim, devemin üzerine kuruldum

Mürted olarak putlara ilk dönen de ben oldum.

Bunun üzerine: *"Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir"*[1] âyeti nazil oldu.[2]

٢٩٣ - قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ:" وَجَوَابٌ آخَرُ، وَهُوَ مَا رُوِّينَا عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ لَاحِقِ بْنِ حُمَيْدٍ، وَهُوَ مِنْ كِبَارِ التَّابِعِينَ أَنَّهُ قَالَ فِي قَوْلِهِ: ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ﴾ [النساء: ٩٣] قَالَ: هِيَ جَزَاؤُهُ فَإِنْ شَاءَ اللهُ أَنْ يَتَجَاوَزَ عَنْ جَزَائِهِ فَعَلَ. أَخْبَرَنَاهُ أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الرُّوذْبَارِيُّ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ، حدثنا أَبُو دَاوُدَ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حدثنا أَبُو شِهَابٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ لَاحِقِ بْنِ حُمَيْدٍ فَذَكَرَهُ

293- Beyhakî der ki: Önceki soruya verilecek bir cevap ta şudur: Tâbiûnun ileri gelenlerinden olan Ebû Miclez Lâhik b. Humeyd: *"Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir"*[3] âyetiyle ilgili olarak: "Bu, onun hak ettiği cezadır. Ancak Allah onu cezalandırmak istemezse cezalandırmaz" dedi.[4]

Bu hadis Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) nakledilmiştir ancak senedi sabit değildir.

Beyhakî der ki: Öğrendiğime göre Ebû Süleymân el-Hattâbî el-Bustî şöyle dedi: "Kur'ân'ın tamamı aynı hükümdedir. Eğer biri diğerini nesh etmemişse, ilk inenle sonra inen âyetlerle amel etmenin hükmü aynıdır. Eğer: *"Bundan başkasını dilediğine bağışlar"*[5] âyetiyle, *"Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir"*[6] bir araya getirilir, bunlar

---

[1] Nisa Sur. 93

[2] İsnâdı zayıftır. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl* (163/ 164) ve Taberî (5/217).

[3] Nisa Sur. 93

[4] İsnâdı hasendir. Taberi, *Tefsir* (5/217) ve İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (9/361). Bak: Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (2/628)

[5] Nisa Sur. 48

[6] Nisa Sur. 93

"Dilediğini bağışlar" sözüyle düşünülürse, bu iki âyetin birbirine ters olmadığı görülür. Çünkü Allah'ın dilediğini bağışlaması, şirk dışındaki bütün günahlar için geçerlidir.

Yine: "*Cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir*"[1] âyetinin mânâsı: "Eğer Allah onu cezalandıracak olursa ve affetmezse" olarak düşünülürse, birinci âyetin haber, ikinci âyetin de affın umulduğu bir tehdit olduğu görülür. Allah en doğrusunu bilir.

٢٩٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعْدٍ الْمَالِينِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو أَحْمَدَ بْنُ عَدِيٍّ الْحَافِظُ قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ الْوَكِيلُ يَقُولُ: حَدَّثَنِي مُعَاذُ بْنُ الْمُثَنَّى، حدثنا سَوَّارُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، حدثنا الْأَصْمَعِيُّ قَالَ: جَاءَ عَمْرُو بْنُ عُبَيْدٍ إِلَى أَبِي عَمْرِو بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ فَقَالَ لَهُ: يَا أَبَا عَمْرٍو، اللهُ يَخْلُفُ وَعْدَهُ؟ قَالَ:" لَنْ يَخْلُفَ اللهُ وَعْدَهُ". قَالَ عَمْرٌو: فَقَدْ قَالَ: قَالَ:" أَيْنَ؟ " فَذَكَرَ آيَةَ وَعِيدٍ لَمْ يَحْفَظْهَا أبو عَمْرٌو فَقَالَ أَبُو عَمْرٍو:" مِنَ الْعُجْمَةِ أُتِيتَ الْوَعْدُ غَيْرُ الْإِيعَادِ" ثُمَّ أَنْشَدَ أَبُو عَمْرٍو:

وَإِنِّي وَإِنْ أَوْعَدْتُهُ أَوِ وَعَدْتُهُ سَأُخْلِفُ إِيعَادِي، وَأُنْجِزُ مَوْعِدِي

294- Asmaî der ki: Amr b. Ubeyd, Ebû Amr b. Ebi'l-Alâ'ya gelip: "Ey Ebû Amr! Allah sözünden döner mi?" diye sordu. Ebû Amr: "Sözünden dönmez" cevabını verince, Amr: "Ancak Allah böyle söylüyor" dedi. Ebû Amr: "Nerede diyor?" karşılığını verince, Amr, Ebû Amr'ın ezberinde olmayan tehditle ilgili âyeti okudu. Ebû Amr: "Sen Acem'den misin? Muhakkak Araplar vaadinden dönmeyi alçaklık, tehdidinden dönmeyi de şeref sayar" deyip şu şiiri okudu:

Muhakkak ki ben bir şey vaad etmiş veya bir şeyle tehdid etmişsem
Muhakkak tehdidimden döner, vaadimi yerine getiririm

---

[1] Nisa Sur. 93

Beyhakî der ki: Eğer, Allah: *"Kim Allah'a ve Peygamberine baş kaldırır ve yasalarını aşarsa, onu, temelli kalacağı cehenneme sokar"*[1] denilecek olursa şöyle cevap verilir: Yasalar, genel bir isimdir. Kişi imanı terk etmekle Allah'ın yasasını aşar. İmanı terk eden de cehennemde ebedi kalır."

Eğer: "Allah: *«Allah'ın buyruğundan çıkanlar cehennemdedirler. Din Günü oraya girerler. Oradan bir daha ayrılamazlar»*2 buyuruyor", denilecek olursa şöyle cevap verilir: Allah: *"İyiler şüphesiz nimet içindedirler"*[3] buyurur. Fasık ta mümindir ve imanı sebebiyle iyilerden sayılır. Eğer: "Burada iyilik kelimesi genel olarak kastedilmiyor" denilecek olursa: "Facir kelimesi de genel olarak kastedilmemiştir" cevabı verilir. Eğer: "Kişinin buyruktan çıkması imanını yok eder" denilecek olursa bu sözle Mürcie'nin: "Kişinin Allah'ın buyruğunu çiğnemesi imanını yok eder" sözü arasında fark yoktur. Âyette kastedilen facirler, facir olan kafirlerdir. Çünkü iyiliğin başı iman, fücurun başı da küfürdür. Bunun doğru olduğuna da şu âyetler delalet etmektedir: *"İyi hareket edenin ecrini zayi etmeyiz."*[4], *"İş yapanın işini boşa çıkarmam."*[5], *"Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz, zerre kadar iyilik olsa onu kat kat arttırır ve yapana büyük ecir verir."*[6], *"Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür."*[7], *"Her kişinin yaptığı iyiliği ve yaptığı kötülüğü, ki kendisiyle o kötülük arasında uzun bir mesafe olmasını diler, hazır bulacağı günü bir düşünün."*[8], *"Aranızdan, inanıp da sarfeden kimselere büyük ecir vardır."*[9], *"Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara, temelli*

---

[1] Nisa Sur. 14

[2] İnfitâr Sur. 14- 16

[3] İnfitâr Sur. 13

[4] Kehf Sur. 30

[5] Âl-i İmrân Sur. 195

[6] Nisa Sur. 40

[7] Zilzâl Sur. 7

[8] Âl-i İmrân Sur. 30

[9] Hadîd Sur. 7

kalacakları, içlerinden ırmaklar akan cennetler, Adn cennetlerinde hoş meskenler vaad etmiştir."[1], *"İyiliğin karşılığı ancak iyilik değil midir?"*[2]

Bu ve bu mânâdaki âyetler, Yüce Allah'ın iyilik yapanın amelini boşa çıkarmayacağını göstermektedir. Amellerin en iyisi de Allah'a ve Resûlüne imandır.

Müminin Cehennemde ebedi kalacağını söyleyen, onun amelini yok saymış olur. Allah'ın, itaatlere sevap, günahlara da ceza vaad ettiğini gördüğümüze göre, hiç kimsenin, işlenen günahları görmesi itaatleri ise görmezden gelmesi doğru olmaz.

Eğer, böyle kişiler için şefaatin olmadığına dair: *"Zalimlerin ne dostu, ne de sözü dinlenecek şefaatçisi olur"*[3] âyetini delil getirecek olurlarsa, bilinmelidir ki buradaki zalimler kafirlerdir. Âyetin başında onlar zikredilerek bunun böyle olduğu görülmüştür. Eğer: *"Onlar Allah'ın hoşnut olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler"*[4] âyetini delil gösterirlerse, bu bizim delilimizdir deriz. Çünkü imanı dolayısıyla fasık kendisinden razı olunanlardandır. Allah: *"Sonra bu Kitab'ı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras bırakmışızdır. Onlardan kimi kendine zulüm eder, kimi orta davranır, kimi de, Allah'ın izniyle, iyiliklere koşar"*[5] buyurmuştur. Âyette geçen seçmek ile razı olmak aynı mânâdadır. Yani seçilen kişilerden bazıları kendine zulüm etmiştir. Zulüm de fasıklıktır. Bu sebeple Allah onlar arasında kendine zulüm yapan olduğunu bildirmiştir. Hz. Yunus kıssasında da: *"Doğrusu ben zalimlerdenim"*[6] demiştir.

Değişik kanallarla bize bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Sonra bu Kitab'ı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras bırakmışızdır.*

---

[1] Tevbe Sur. 72

[2] Rahmân Sur. 60

[3] Mümin Sur. 18

[4] Enbiyâ Sur. 21

[5] Fâtır Sur. 32

[6] Enbiya Sur. 87

Onlardan kimi kendine zulüm eder, kimi orta davranır, kimi de, Allah'ın izniyle iyiliklere koşar"[1] âyetiyle ilgili olarak: "Bunların hepsi cennettedir" buyurmuştur.2 Bu rivayetler *el-Ba's* kitabının yedinci bölümünde şahitleriyle geçmiştir.

"Onlar Allah'ın hoşnut olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler"[3] âyeti: "Ancak Allah'ın izin verdiği kişilerin şefaatçi olur" mânâsındadır. Allah: *"O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir?"*[4] buyurur.

Halîmî der ki: Âyete başka mânâ verilemez. Çünkü Allah katında kendilerinden razı olunanlar ne bir kralın, ne peygamberin şefaatine ihtiyaç duymazlar. O zaman bizim dediğimizin doğruluğu ortaya çıkar. Allah, büyük günah sahibine şefaatçi olunmasına razı olmaz denilemez. Çünkü onun şefaate ihtiyacı vardır. Onun günahı ne kadar büyük olursa şefaate olan ihtiyacı o kadar büyük olur. Kişinin şefaate ihtiyacının çok olması, kendisine şefaat edilmesine nasıl engel olur. Kafirlere şefaat edilememesinin sebebi günahlarının büyük olması değil, Allah'ı veya kendisine şefaat edecek peygamberi inkar etmesidir. Veya Alah'ın, ona kimsenin şefaatçi olamayacağını bildirmesidir. Bunlar ise büyük günah işleyen kıble ehli için geçerli değildir.

"O gün, kimsenin kimseye hiçbir fayda sağlamayacağı bir gündür"[5] âyetinde şefaat reddedilmemektedir. Burada hiç kimse kendi gücüyle başkası için hiçbir fayda sağlayamayacak denilmektedir. Şefaat ise güç değil, şefaatçinin, şefaate izin verecek olanın önünde eğilmesi, şefaatçinin de kendisine şefaat edilecek olana şefaat etmesidir. Bu da kıyamet günü olacaktır.

---

[1] Fâtır Sur. 32

[2] Tirmizî 5/363 (3225).

[3] Enbiyâ Sur. 21

[4] Bakara Sur. 255

[5] İnfitâr Sur. 19

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şefaat ederek tevhid ehlinden bir grubu cehennemden çıkarıp cennete sokacağıyla ilgili tevatür derecesinde sahih hadisler mevcuttur. Yine Allah'ın, şirk dışındaki büyük günah sahiplerinden bazılarını kendilerine azab etmeden bağışlayacağını bildiren hadisler de çoktur. Şüphesiz ki Allah rahmeti geniş ve cömert olandır.

Beyhakî der ki: *el-Ba's ve'n-Nüşûr* adlı kitapta bununla ilgili rivayetleri zikrettik. Burada sadece bir kısmına işaret ediyoruz. Yüce Allah Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurur: *"Geceleyin uyanıp, yalnız sana mahsus olarak fazladan namaz kıl. Belki de Rabbin seni övülecek makama yükseltir."*[1] Sâbit bir hadiste bize bildirildiğine göre Yezîd el-Fakîr, Câbir b. Abdillah'tan, şefaatle ilgili söylediklerimizi destekleyen rivayetlerde bulunmuştur. Yine Huzeyfe b. el-Yemân[2], İbn Ömer[3] ve başkalarından da bu yönde rivayetler vardır.

٢٩٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ، حدثنا الْعَبَّاسُ الدُّورِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حدثنا دَاوُدُ، ح وَحَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ، حدثنا جَدِّي أَبُو عَمْرٍو، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الْحُلْوَانِيُّ، حدثنا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، حدثنا وَكِيعُ بْنُ الْجَرَّاحِ، حدثنا دَاوُدُ الزَّعَافِرِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " الْمَقَامُ الْمَحْمُودُ الشَّفَاعَةُ " وَفِي رِوَايَةِ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي قَوْلِهِ: ﴿عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا﴾ [الإسراء: ٧٩] قَالَ: " هُوَ الْمَقَامُ الَّذِي يَشْفَعُ فِيهِ لِأُمَّتِهِ "

295- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Makâm-ı Mahmûd şefaattir."*[4]

---

[1] İsrâ Sur. 79

[2] Nesâî, *S. el-Kübrâ* (3/43).

[3] Buhârî(5/228).

[4] İsnâdı zayıftır. Tirmizî 5/303 (3137).

Muhammed b. Ubeyd'in rivayetinde ise ibare şu şekildedir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): ***"Belki de Rabbin seni övülecek makama yükseltir"***[1] âyetini açıklarken: *"Makâm-ı Mahmûd, ümmetime şefaat edeceğim makamdır"* buyurdu."[2]

٢٩٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ دَاوُدَ بْنِ سُلَيْمَانَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَحْمَدَ الْأَهْوَازِيُّ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، فِي الْمُسْنَدِ، حدثنا وَكِيعٌ، عَنْ إِدْرِيسَ الْأَوْدِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ﴿عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا﴾ [الإسراء: ٧٩] قَالَ: " الشَّفَاعَةُ "

296- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): ***"Belki de Rabbin seni övülecek makama yükseltir"***[3] âyetini açıklarken: *"Âyetten kastedilen şefaattir"* buyurdu."[4]

٢٩٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا بَكْرِ بْنَ دَاوُدَ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَانَ يَقُولُ: " هَذِهِ مِمَّا أَنْكَرُوا عَلَيْنَا " حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ، فِي كِتَابِ التَّفْسِيرِ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ دَاوُدَ الزَّعَافِرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: ﴿عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا﴾ [الإسراء: ٧٩] قَالَ: " الشَّفَاعَةُ "

297- Ebû Bekr b. Dâvud der ki: Abdân'ı işittim: diyordu ki: "Bu, bize münker olduğunu söyledikleri bu hadisi Ebû Bekr (b. Ebî Şeybe) *Tefsîr* kitabında Vekî' kanalıyla Dâvud ez-Zeâfirî'den, o da babası kanalıyla "Ebû Hureyre'den bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): ***"Belki de Rabbin***

---

[1] İsrâ Sur. 79

[2] Ahmed (2/441, 528) ve Taberî, *Tefsir* (9/145-146).

[3] İsrâ Sur. 79

[4] Ravileri güvenilirdir.

seni övülecek makama yükseltir"[1] âyetini açıklarken: *"Âyetten kastedilen şefaattir"* buyurdu.[2]

Beyhakî der ki: Abdân'ın birinci rivayetini, hadisi rivayette tek kaldığı için münker görmüşlerdir. Diğer rivayetleri ise başkaları Vekî' kanalıyla Dâvud'dan rivayet ettiler.

٢٩٨ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا الْكُدَيْمِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ عَثْمَةَ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ قَالَ: حَدَّثَنِي رَجُلٌ، مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ، سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: " تُمَدُّ الْأَرْضُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِعَظَمَةِ الرَّحْمَنِ جَلَّ ثَنَاؤُهُ، وَلَا يَكُونُ فِيهَا لِأَحَدٍ إِلَّا مَوْضِعُ قَدَمِهِ، فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يُدْعَى فَأَجِدُ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَائِمًا عَنْ يَمِينِ الرَّحْمَنِ، لَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا رَأَى اللهُ قَبْلَهَا قَالَ: فَأَقُولُ: يَا رَبِّ إِنَّ هَذَا جَاءَنِي فَزَعَمَ أَنَّكَ أَرْسَلْتَهُ إِلَيَّ قَالَ وَجِبْرِيلُ سَاكِتٌ قَالَ فَيَقُولُ عَزَّ وَجَلَّ: صَدَقَ أَنَا أَرْسَلْتُهُ إِلَيْكَ حَاجَتَكَ؟ فَأَقُولُ: يَا رَبِّ إِنِّي تَرَكْتُ عِبَادًا مِنْ عِبَادِكَ قَدْ عَبَدُوكَ فِي أَطْرَافِ الْبِلَادِ، وَذَكَرُوكَ فِي شُعَبِ الْآكَامِ يَنْتَظِرُونَ جَوَابَ مَا أَجِيءُ بِهِ مِنْ عِنْدِكَ، فَيَقُولُ: أَمَا إِنِّي لَا أَخْزِيكَ فِيهِمْ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَهَذَا الْمَقَامُ الْمَحْمُودُ الَّذِي قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا﴾ [الإسراء: ٧٩] " رَوَاهُ جَمَاعَةٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ.

298- Ali b. el-Hüseyin der ki: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbından bir adamın bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Kıyamet gününde yeryüzü Rahman'ın azameti karşısında serilecektir. Her kişinin ancak ayağını basacağı kadar bir yeri olacaktır. İnsanların içinde ilk olarak ben çağrılacağım ve Cibril'in Rahman'ın sağında durduğunu göreceğim. Canım elinde olana yemin ederim ki; Cibril daha önce Allah'ı görmemiştir. Ben: «Ey Rabbim! Bu kişi senin tarafından bana elçi olarak gönderildiğini söyledi» diyeceğim. O zaman*

---

[1] İsrâ Sur. 79

[2] İsnâdı zayıftır. Taberî, *Tefsir* (15/144) ve İbn Ebî Şeybe (11/484).

*Cibril suskun kalıp konuşmayacak. Bunun üzerine Rab: «Doğru söyledi. Onu ben sana gönderdim. İsteğin nedir?» buyuracak. Ben: «Ey Rabbim! Kullarından bazılarını yeryüzünün değişik yerlerinde ibadet eder bir şekilde bıraktım. Senden onlara vereceğim cevabı bekliyorlar» diyeceğim. Allah bana şöyle buyuracak: «Ben seni onlara karşı mahcup etmem.» İşte Allah'ın: «**Belki de Rabbin seni övülecek makama yükseltir**»*[1] buyurduğu *Makâm-ı Mahmûd budur."*[2]

Bu hadisi birden çok kişi İbrâhîm b. Sa'd'dan rivayet ettiler.

Beyhakî der ki: Hadisin tamamı ve diğer rivayetler şefaat konusunda geçmektedir. Allah: *"Rabbin şüphesiz sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın"*[3] buyurmuştur.

٢٩٩ - وَرُوِّينَا مِنْ حَدِيثِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ تَلَا قَوْلَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي إِبْرَاهِيمَ: ﴿رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ، فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي﴾ [إبراهيم: ٣٦]، وَقَالَ: عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ: ﴿إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ﴾ [المائدة: ١١٨] الْآيَةَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ وَقَالَ: " اللهُمَّ أُمَّتِي أُمَّتِي، وَبَكَى قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: يَا جِبْرِيلُ اذْهَبْ إِلَى مُحَمَّدٍ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ، فَسَلْهُ مَا يُبْكِيكَ؟ فَأَتَاهُ جِبْرِيلُ فَسَأَلَهُ، فَأَخْبَرَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمَا قَالَ، وَهُوَ أَعْلَمُ، فَقَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: يَا جِبْرِيلُ، اذْهَبْ إِلَى مُحَمَّدٍ فَقُلْ إِنَّا سَنُرْضِيكَ فِي أُمَّتِكَ وَلَا نَسُوءُكَ " أَخْبَرَنَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ زِيَادٍ الْعَدْلُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا يُونُسُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، أَنَّ بَكْرَ بْنَ سَوَادَةَ حَدَّثَهُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، فَذَكَرَهُ رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ يُونُسَ قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ:

299- Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Rabbim! O putlar çok insanları saptırdı; bana uyan bendendir"*[1] ve

---

[1] İsrâ Sur. 79

[2] İsnâdı zayıftır. Taberî, *Tefsir* (15/146) ve Ebû Nuaym, *Hilye* (3/145).

[3] Duhâ Sur. 5

Hz. İsa'nın söylediği: *"Onlara azab edersen, doğrusu onlar Senin kullarındır"*[2] âyetini okudu ve ellerini kaldırıp: *"Allahım! Ümmetim, ümmetim"* diyerek ağladı. Allah: "Ey Cibril! Muhammed'e git ve (Rabbin daha iyi bilir ancak) neden ağladığını sor" buyurunca, Cibril Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gelip ağlamasının sebebini sordu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) ağlama sebebini söyleyince, Cibril Allah'a Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) neden ağladığını söyledi. Yüce Allah: "Ey Cibril! Muhammed'e git ve: «Ümmetin konusunda seni razı edeceğiz ve üzmeyeceğiz» de" buyurdu.[3]

Müslim bu hadisi *Sahîh*'te Yûnus'tan nakletti.

٣٠٠ - وَرُوِّينَا عَنْ يَزِيدَ الْفَقِيرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: " أُعْطِيتُ خَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي " فَذَكَّرَهُنَّ، وَقَالَ فِيهِنَّ: " وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ "

أَخْبَرَنَاهُ أَبُو حَازِمٍ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَمْرِو بْنُ مَطَرٍ، أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَلِيٍّ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ سَيَّارٍ، عَنْ يَزِيدَ الْفَقِيرِ فَذَكَرَهُ، وَهُوَ مُخَرَّجٌ فِي الصَّحِيحَيْنِ

299- Câbir b. Abdillah'ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bana, benden önce kimseye verilmeyen beş şey verildi"* deyip bu beş şeyi zikretti. Bu beş şey arasında: *"Bana şefaat yetkisi verildi"* sözü de vardır.[4]

Buhârî ve Müslim bu hadisi *Sahîh*'lerinde naklettiler.

٣٠١ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ الْأَصْبَهَانِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدِ بْنُ الْأَعْرَابِيِّ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الزَّعْفَرَانِيُّ، حدثنا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ، حدثنا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةً قَدْ دَعَا بِهَا فِي أُمَّتِهِ، وَإِنِّي اخْتَبَأْتُ دَعْوَتِي شَفَاعَةً لِأُمَّتِي " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ زُهَيْرٍ وَغَيْرِهِ، عَنْ رَوْحٍ

---

[1] İbrahim Sur. 36

[2] Mâide Sur. 118

[3] Ravileri güvenilirdir. Nesâî (6/356).

[4] Ravileri güvenilirdir. Buhârî (1/86, 1/113) ve Müslim (1/270).

وَأَخْرَجَاهُ مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ وَأَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ أَيْضًا مِنْ حَدِيثِ جَابِرٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ وَرَوَاهُ أَيْضًا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي عَقِيلٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ وَأَخْرَجَ مُسْلِمٌ حَدِيثَ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ فِي قِصَّةِ الْقِرَاءَةِ.

301- Enes'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Her peygamberin ümmeti için yaptığı bir duası vardır. Ben bu duamı ümmetime şefaat etmek için sakladım."*[1]

Müslim *Sahîh*'te Züheyr ve başkası kanalıyla Ravh'tan nakletti.[2]

Buhârî ve Müslim bu hadisi Ebû Hureyre kanalıyla naklettiler.[3] Müslim de Câbir'den rivayet etti.[4] Abdurrahman b. Ebî Akîl de bunu Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) nakletti. Müslim bu sözü Ubey b. Ka'b'dan kırâat konusundaki hadisin içinde aktardı.

Beyhakî der ki: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allahım! Ümmetimi bağışla. Allahım! Ümmetimi bağışla"* demesi ve üçüncü duasını, Hz. İbrâhîm dahil bütün insanların kendisine yöneleceği güne saklamış olması sebebiyledir.

٣٠٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدِ بْنُ الْأَعْرَابِيِّ، حدثنا الزَّعْفَرَانِيُّ، حدثنا عَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ، حدثنا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، حدثنا الْمُخْتَارُ بْنُ فُلْفُلٍ، حدثنا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " أَنَا أَكْثَرُ الْأَنْبِيَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تَبَعًا يَجِيءُ النَّبِيُّ، وَلَيْسَ مَعَهُ مُصَدِّقٌ غَيْرَ رَجُلٍ وَاحِدٍ، وَأَنَا أَوَّلُ شَافِعٍ وَأَوَّلُ مُشَفَّعٍ " أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ مِنْ أَوْجُهٍ أُخَرَ، عَنِ الْمُخْتَارِ

301- Enes b. Mâlik'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Kıyamet günü peygamberler arasında tâbisi en çok olan ben olacağım.*

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Müslim (1/190)

[3] Nuhari (7/145, 8/192) ve Müslim (1/188- 190).

[4] Müslim (1/190)

Bazı peygamberler sadece bir inananıyla gelecektir. Ben ilk şefaat edecek ve şefaat etmesine izin verilecek olan kişiyim."[1]

Müslim bu hadisi başka bir kanalla Muhtâr'dan nakletti.[2]

Beyhakî der ki: Bu mânâda bir hadis, Câbir b. Abdillah[3], Abdullah b. Selâm[4], Ubey b. Ka'b[5] ve Ebû Hureyre[6] kanalıyla bize bildirilmiştir.

Kıyamet günü mahşerde bulunanlara Allah'ın rahmet etmesi için Resûlullah'a has bir şefaat yetkisi verilmiştir. Ondan sonra başka peygamberler, melekler, sıddikler de bazı Müslümanlara şefaatçi olacaklar. Söylendiğine göre büyük günahı olanlara şefaat yetkisi olan tek kişi de Resûlullah olacaktır.

٣٠٣ - أَخْبَرَنَا الْأُسْتَاذُ أَبُو بَكْرِ بْنُ فُورَكٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ الْأَصْبَهَانِيُّ، حدثنا يُونُسُ بْنُ حَبِيبٍ، حدثنا أَبُو دَاوُدَ، حدثنا هِشَامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ:" يُجْمَعُ الْمُؤْمِنُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَهْتَمُّونَ لذلك فَيَقُولُونَ: لَوِ اسْتَشْفَعْنَا إِلَى رَبِّنَا حَتَّى يُرِيحَنَا مِنْ مَكَانِنَا هَذَا فَيَأْتُونَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَيَقُولُونَ: يَا آدَمُ أَنْتَ أَبُو النَّاسِ خَلَقَكَ اللهُ بِيَدِهِ، وَأَسْجَدَ لَكَ مَلَائِكَتَهُ، وَعَلَّمَكَ أَسْمَاءَ كُلِّ شَيْءٍ اشْفَعْ لَنَا إِلَى رَبِّنَا حَتَّى يُرِيحَنَا مِنْ مَكَانِنَا هَذَا فَيَقُولُ: إِنِّي لَسْتُ هُنَاكُمْ، وَيَذْكُرُ لَهُمْ خَطِيئَتَهُ الَّتِي أَصَابَ، وَلَكِنِ ايتُوا نُوحًا عَلَيْهِ السَّلَامُ أَوَّلَ رَسُولٍ بَعَثَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فَيَأْتُونَ نُوحًا عَلَيْهِ السَّلَامُ فَيَقُولُ: لَسْتُ هُنَاكُمْ، وَيَذْكُرُ خَطِيئَتَهُ الَّتِي أَصَابَ، وَلَكِنِ ايتُوا إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ خَلِيلَ الرَّحْمَنِ فَيَأْتُونَ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَيَقُولُ: لَسْتُ هُنَاكُمْ وَيَذْكُرُ لَهُمْ خَطَايَاهُ، وَلَكِنِ ايتُوا مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ عَبْدًا آتَاهُ اللهُ التَّوْرَاةَ،

---

[1] Ravileri güvenilirdir.

[2] Müslim (1/188)

[3] Dârimi (27)

[4] İbn Ebî Âsım, *es-Sünne* 2/370 (793)

[5] Tirmizî (5/586) ve İbn Mâce 2/1443 84314)

[6] Ebû Dâvud 5/54 (4673)

وَكَلَّمَهُ تَكْلِيمًا فَيَأْتُونَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ فَيَقُولُ: إِنِّي لَسْتُ هُنَاكُمْ، وَيَذْكُرُ لَهُمْ خَطِيئَتَهُ الَّتِي أَصَابَ، وَلَكِنِ ايتُوا عِيسَى عليه السلام عَبْدَ اللهِ وَرَسُولَهُ، وَكَلِمَةَ اللهِ وَرُوحَهُ فَيَأْتُونَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ فَيَقُولُ: لَسْتُ هُنَاكُمْ وَلَكِنِ ايتُوا مُحَمَّدًا عَلَيْهِ السَّلَامُ عَبْدًا غَفَرَ اللهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ، فَيَأْتُونِي فَأَنْطَلِقُ فَأَسْتَأْذِنُ عَلَى رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ فَيُؤْذَنَ لِي عَلَيْهِ، فَإِذَا رَأَيْتُ رَبِّي وَقَعْتُ سَاجِدًا فَيَدَعُنِي مَا شَاءَ اللهُ أَنْ يَدَعَنِي، ثُمَّ يُقَالُ: ارْفَعْ مُحَمَّدُ، وَقُلْ يُسْمَعْ وَسَلْ تُعْطَهْ، وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ، فَأَحْمَدُ رَبِّي بِمَحَامِدَ يُعَلِّمُنِيهِ، ثُمَّ اشْفَعُ فَيَحُدُّ لِي حَدًّا فَأُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ ثُمَّ أَرْجِعُ، فَإِذَا رَأَيْتُ رَبِّي تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَقَعْتُ لَهُ سَاجِدًا فَيَدَعُنِي مَا شَاءَ اللهُ أَنْ يَدَعَنِي، ثُمَّ يُقَالُ: ارْفَعْ مُحَمَّدُ، قُلْ يُسْمَعْ وَسَلْ تُعْطَهْ، وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ، فَأَحْمَدُ رَبِّي بِمَحَامِدَ يُعَلِّمُنِيهِ، ثُمَّ أَشْفَعُ فَيَحُدُّ لِي حَدًّا فَأُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ ثُمَّ أَرْجِعُ، فَإِذَا رَأَيْتُ رَبِّي وَقَعْتُ لَهُ سَاجِدًا فَيَدَعُنِي مَا شَاءَ اللهُ أَنْ يَدَعَنِي، ثُمَّ يُقَالُ: ارْفَعْ مُحَمَّدُ، وَقُلْ تُسْمَعْ وَسَلْ تُعْطَهْ، وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ فَأَحْمَدُ رَبِّي بِمَحَامِدَ يُعَلِّمُنِيهِ، ثُمَّ اشْفَعُ فَيَحُدُّ لِي حَدًّا فَأُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ حَتَّى أَرْجِعَ فَأَقُولُ يَا رَبِّ مَا بَقِيَ فِي النَّارِ إِلَّا مَنْ حَبَسَهُ الْقُرْآنُ أَي وَجَبَ عَلَيْهِ الْخُلُودُ" رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ مِنْ حَدِيثِ هِشَامٍ الدَّسْتُوَائِيِّ، وَغَيْرِهِ وَفِي حَدِيثِ أَبِي عَوَانَةَ، عَنْ قَتَادَةَ يَجْمَعُ اللهُ النَّاسَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

وَفِي حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي هَذِهِ الْقِصَّةِ قَالَ: " يَجْمَعُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ فَيَسْمِعُهُمُ الدَّاعِي، وَيَنْفُذُهُمُ الْبَصَرُ، وَتَدْنُو الشَّمْسُ، وَيَبْلُغُ النَّاسَ مِنَ الْغَمِّ وَالْكَرْبِ مَا لَا يُطِيقُونَ، وَمَا لَا يَحْتَمِلُونَ " ثُمَّ ذَكَرَ هَذِهِ الْقِصَّةَ

وَفِي رِوَايَةِ مَعْبَدِ بْنِ هِلَالٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي هَذِهِ الْقِصَّةِ مَا دَلَّ عَلَى أَنَّ ذَلِكَ لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِهِ فَإِنَّهُ قَالَ: فِي حَدِيثِهِ: " فَأَقُولُ رَبِّي أُمَّتِي أُمَّتِي، فَيُقَالُ: انْطَلِقْ فَمَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ بُرَّةٍ، أَوْ شَعِيرَةٍ مِنْ إِيمَانٍ فَأَخْرِجْهُ مِنْهَا ". وَقَالَ: فِي الْمَرَّةِ الثَّانِيَةِ: " مِثْقَالُ حَبَّةِ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ ". وَفِي الْمَرَّةِ

الثَّالِثَةِ: " فَمَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ أَدْنَى أَدْنَى مِنْ مِثْقَالِ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ فَأَخْرِجْهُ مِنَ النَّارِ

303- Enes'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Kıyamet günü müminler toplanınca üzüntü içinde: «Rabbimizden şefaat dileyecek birisini bulsak ta bizi bu durumdan kurtarıp rahatlatsa» derler ve Hz. Âdem'e gidip: «Ey Âdem! Sen, insanların atasısın, Allah seni eliyle yarattı ve sana melekleri secde ettirdi ve her şeyin adını sana öğretti. Sen bizim şu yerimizde rahatlayabilmemiz için Rabbin katında bize şefaat et» derler. Hz. Âdem: «Ben sizin dediğiniz konumda değilim» deyip işlediği hatayı söyler ve: «Siz Nuh'a gidin. O, Allah'ın gönderdiği ilk resuldür» der. Hz. Nuh'a giderler; ancak o da: «Ben sizin dediğiniz konumda değilim» deyip işlediği hatayı söyler ve: «Siz Rahman'ın dostu İbrâhîm'e gidin» der. Hz. İbrâhîm'e giderler; ancak o da: «Ben sizin dediğiniz konumda değilim" deyip işlediği hataları söyler ve: «Siz Allah'ı kendisine Tevrat'ı verdiği ve konuştuğu kulu ve resûlü olan Mûsa'ya gidin» der. Hz. Mûsa'ya giderler, ancak o da: «Ben sizin dediğiniz konumda değilim» deyip işlediği hatayı söyler ve: «Siz Allah'ın kulu, kelimesi ve ruhu olan İsa'ya gidin» der. Hz. İsa'ya giderler; ancak o da: «Ben sizin dediğiniz konumda değilim. Siz Allah'ın geçmiş ve gelecek bağışladığı kulu olan Muhammed'e gidin» der.*

Bana gelirler ve ben de Rabbimden izin istemek üzere ayrılırım. Ben Rabbimi görünce secdeye kapanırım. Allah dilediği süreye kadar beni secdede bırakır. Sonra bana: «Başını kaldır ve iste, verilirsin, şöyle, dinlenirsin; şefaat et, şefaatçi edilirsin» denir. Ben bunun üzerine başımı kaldırır, bana öğrettiği hamd ile ona hamd ederim, sonra şefaat ederim ve o bana bir sınır çizer, ben de onları cennete sokarım. Sonra kendisine döner ve Rabbimi gördüğümde secdeye kapanırım. Allah dilediği süreye kadar beni secdede bırakır. Sonra bana: «Başını kaldır ve iste, verilirsin, şöyle, dinlenirsin; şefaat et, şefaatçi edilirsin» denir. Ben bunun üzerine başımı kaldırır, bana öğrettiği hamd ile ona hamd ederim, sonra şefaat ederim ve o bana bir sınır çizer ben de onları cennete sokarım. Sonra kendisine döner ve Rabbimi gördüğümde secdeye kapanırım. Allah dilediği süreye kadar beni secdede bırakır. Sonra bana: «Başını kaldır ve iste, verilirsin, şöyle, dinlenirsin; şefaat et, şefaatçi edilirsin» denir. Ben bunun üzerine başımı kaldırır, bana öğrettiği hamd ile ona hamd ederim, sonra şefaat ederim ve o bana bir sınır çizer, ben de onları cennete sokarım. Sonra

kendisine döner ve: «Ey Rabbim! Cehennemde sadece Kur'ân'ın hapsettiği –yani cehennemde kalması zorunlu olan- kişiler kaldı» derim."

Buhârî ve Müslim[1] bunu Hişâm ed-Destuvâî'den ve başkalarından naklettiler. Ebû Avâne'nin[2] Katâde'den yaptığı rivayet ise: *"Kıyamet günü Allah insanları toplar..."* şeklinde başlamaktadır.

Ebû Hureyre'nin rivayetine göre ise Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu kıssayı anlatırken şöyle buyurdu: *"Kıyamet günü Allah evvelkileri ve sonrakileri düz bir yerde toplar. Öyle düz ve geniş bir meydan ki orada bir münadi seslenince sesini herkes duyabilecek ve bakan bir kişinin gözü mahşer halkını bir bakışta görebilecek. Bir de güneş yaklaşacak. Artık insanların sıkıntısı ve kederi dayanılmaz ve tahammül olunmaz bir dereceye varacak."* Sonra devamında yukarıdaki hadisi aktardı.

Beyhakî der ki: Bu hadis Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), mahşerde toplananları, güneşin altında üzüntü ve kederden dayanılamayacak durumdan kurtarmak için, sonra ümmetinden günahkar olanlar için şefaatçi olacağını göstermektedir.

Ma'bed b. Hilâl'in, Enes b. Mâlik kanalıyla Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) naklettiği hadiste bu şefaatin ümmetinden büyük günah sahipleri için olacağına işaret vardır. Bu rivayete göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Ben: «Ey Rabbim! Ümmetim, ümmetim» diyeceğim. Bana: «Git ve kalbinde buğday tanesi, veya arpa tanesi iman olanı cehennemden çıkar» denilecek."* İkincisine ise: *"Hardal tanesi kadar imanı olanı cehennemden çıkar"* denildiği rivayet edilmiştir. Üçüncüsünde ise: *"Hardal tanesinden çok daha az bir imana sahip olanı da cehennemden çıkar"* denildiği rivayet edilmiştir.[3]

٣٠٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُقْرِئُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، حدثنا مُعْتَمِرُ بْنُ

---

[1] Buhârî (8/172, 203) ve Müslim (1/171-182)

[2] Buhârî (7/203) ve Müslim (1/180)

[3] Müslim (1/182- 183) ve Buhârî (8/200).

سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: " يَشْفَعُ مُحَمَّدٌ ﷺ حَتَّى يُخْرِجَ مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ شَعِيرَةٍ مِنْ خَيْرٍ، ثُمَّ يَشْفَعُ مُحَمَّدٌ ﷺ حَتَّى يُخْرِجَ مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ خَرْدَلَةٍ مِنْ خَيْرٍ، ثُمَّ يَشْفَعُ مُحَمَّدٌ ﷺ حَتَّى يُخْرِجَ مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ أَدْنَى مِنْ شَطْرِ خَرْدَلَةٍ مِنْ خَيْرٍ "

304- Enes der ki: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kalbinde arpa tanesi kadar hayır olanı cehennemden çıkarana kadar şefaatçi olacak. Sonra Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bir daha şefaatçi olacak ve kalbinde hardal tanesi kadar hayır olan kişileri cehennemden çıkaracak. Sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir daha şefaatçi olacak ve kalbinde hardal tanesinin yarısından daha az hayır olan kişileri cehennemden çıkaracak."[1]

Beyhakî der ki: Bütün bunlar Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ümmetinden büyük günah işleyenlere şefaatçi olacağına delildir.

٣٠٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْمُحَمَّدَ آبَادِيُّ، وَأَبُو بَكْرٍ الْقَطَّانُ قَالَا: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ السُّلَمِيُّ، حدثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ الصَّنْعَانِيُّ بِمَكَّةَ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبَّادٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي " وَرُوِي ذَلِكَ عَنْ أَشْعَثَ الْحُدَّانِيِّ، وَمَالِكِ بْنِ دِينَارٍ، وَثَابِتٍ، وَقَتَادَةَ، وَزِيَادٍ النُّمَيْرِيِّ، وَيَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ

305- Enes'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Şefaatim, ümmetimden büyük günah işleyenler için olacaktır."*[2]

Bu hadis, Eş'as el-Huddânî, Mâlik b. Dînar, Sâbit, Katâde, Ziyâd en-Numeyrî, Yezid er-Rakkâşî kanallarıyla Enes'ten rivayet edilmiştir.

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Ravileri güvenilirdir. Tirmizî 4/625 (2435).

٣٠٦ - حَدَّثَنَا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْعَلَوِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو حَامِدِ بْنُ الشَّرْقِيِّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ السُّلَمِيُّ، حدثنا أَبُو حَفْصٍ عَمْرُو بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، حدثنا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ ﷺ: " شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي "

306- Câbir'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Şefaatim, ümmetimden büyük günah işleyenler için olacaktır."*[1]

٣٠٧ - قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ زُهَيْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ وَزَادَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ تَلَا قَوْلَهُ تَعَالَى: ﴿وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَى﴾ [الأنبياء: ٢٨] فَقَالَ: " إِنَّ شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي " أَخْبَرَنَاهُ أَبُو عَبْدِ اللهِ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ أَحْمَدَ الْمُزَكِّي، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْعَبْدي، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ كَعْبٍ الْحَلَبِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ فَذَكَرَهُ

307- Beyhakî der ki: Velîd b. Müslim bu hadisi Züheyr b. Muhammed'den bu şekilde nakletti ve şu ibareyi ekledi: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ***"Onlar Allah'ın hoşnut olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler"***[2] âyetini okuduktan sonra: *"Şefaatim, ümmetimden büyük günah işleyenler için olacaktır"* buyurdu.[3]

٣٠٨ - وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، حدثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ ح قَالَ: وَأَخْبَرَنِي أَبُو عَمْرٍو، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حدثنا أَبُو كُرَيْبٍ، حدثنا أَبُو مُعَ
الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ
دَعْوَةٌ مُسْتَجَابَةٌ، فَتَعَجَّلَ كُلُّ نَبِيٍّ دَعْوَتَهُ، وَإِنِّي اخْتَبَأْتُ

---

[2] Buhârî (7/203) ve

[3] Müslim (1/182-183) ve Buhârî (8/

...sını tanımıyorum. Taberânî, *el-Kebîr*

الْقِيَامَةَ، فَهِيَ نَائِلَةٌ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِي لَا يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا " رَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنْ أَبِي كُرَيْبٍ

308- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: "*Her peygamberin kabul edilen bir duası vardır ve her peygamber bu duayı acele edip yapmıştır. Ancak ben bu duamı ümmetime şefaat etmek için sakladım. Bu şefaatim inşallah Allah'a ortak koşmadan ölenlere mutlaka ulaşacaktır.*"[1]

Müslim, bu hadisi Ebû Kureyb'den nakletmiştir.

Beyhakî der ki: Amr b. Ebî Süfyan da hadisi Ebû Hureyre'den2 bu şekilde nakletmiştir. Ebû Zer[3], Muâz b. Cebel[4], Ebû Mûsa[5], Avf b. Mâlik[6] ve başkaları da aynı mânâda rivayette bulunmuşlardır.

٣٠٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا عَارِمُ بْنُ الْفَضْلِ، حدثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " إِنَّ اللهَ يُخْرِجُ قَوْمًا مِنَ النَّارِ بِالشَّفَاعَةِ فَيَنْبُتُونَ كَأَنَّهُمُ الثَّعَارِيرُ " قَالَ: قِيلَ: لِعَمْرٍو: " وَمَا الثَّعَارِيرُ؟ قَالَ: الضَّغَابِيسُ " قَالَ حَمَّادٌ: " وَكَانَ سَقَطَ فمه " قَالَ حَمَّادٌ: قُلْتُ لِعَمْرٍو: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ يَقُولُ: يُخْرِجُ قَوْمًا مِنَ النَّارِ بِالشَّفَاعَةِ، قَالَ: نَعَمْ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ عَارِمٍ وَرَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ، عَنْ حَمَّادٍ وَرَوَاهُ أَيْضًا عِمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ، وَغَيْرُهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِبَعْضِ مَعْنَاهُ

---

[1] Müslim (1/189)

[2] Müslim (1/189)

[3] Ahmed (5/145, 148, 161- 162) ve Dârimi (620)

[4] Ahmed (5/232)

[5] Ahmed (4/404)

[6] Ahmed (6/23- 24, 28- 29)

309- Câbir b. Abdillah'ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Allah bir topluluğu şefaatle cehennemden çıkarır ve seârîr gibi çıkarlar."*[1]

Amr'a: "Seârîr nedir? diye sorulunca: "salatalık/hıyarlar" cevabını verdi. Amr'ın dişleri düşmüştü (ve bu sebeple sin harfini şin gibi söylüyordu) Hammâd der ki: Amr'a: "Ey Ebû Muhammed! Sen Câbir b. Abdillah'ın: "Bir topluluk şefaatle cehennemden çıkacak" dediğini işittin mi?" diye sordum: "Evet" cevabını verdi.

Buhârî bu hadisi *Sahîh*'te Ârim'den nakletmiştir. Müslim de Ebu'r-Rabî kanalıyla Hammâd'dan nakletmiştir. İmrân b. Husayn ve başkaları da aynı mânâda bir hadisi Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet etmişlerdir.

٣١٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو أَحْمَدَ بَكْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّيْرَفِيُّ، حدثنا إِسْحَاقَ بْنُ الْحَسَنِ الْحَرْبِيُّ، حدثنا أَبُو نُعَيْمٍ الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ، حدثنا أَبُو عَاصِمٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي أَيُّوبَ الثَّقَفِيُّ، حدثنا يَزِيدُ الْفَقِيرُ قَالَ: كُنْتُ قَدْ شَغَفَنِي رَأْيٌ مِنْ رَأْيِ الْخَوَارِجِ، وَكُنْتُ رَجُلًا شَابًّا فَخَرَجْنَا فِي عِصَابَةٍ ذَوِي عَدَدٍ نُرِيدُ الْحَجَّ، ثُمَّ نَخْرُجُ عَلَى النَّاسِ، فَمَرَرْنَا عَلَى الْمَدِينَةِ، فَإِذَا جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ يُحَدِّثُ الْقَوْمَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ جَالِسًا إِلَى سَارِيَةٍ، وَإِذَا قَدْ ذَكَرَ الْجَهَنَّمِيِّينَ، فَقُلْتُ لَهُ: يَا صَاحِبَ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَمَا هَذَا الَّذِي تُحَدِّثُونَ، وَاللهُ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ﴾ [آل عمران: ١٩٢]، وَ ﴿كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا﴾ [السجدة: ٢٠]، فَمَا هَذَا الَّذِي تَقُولُونَ؟ فَقَالَ: " أَيْ بُنَيَّ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ؟ " فَقُلْتُ: نَعَمْ، فَقَالَ: " هَلْ سَمِعْتَ بِمَقَامِ مُحَمَّدٍ ﷺ الْمَحْمُودِ الَّذِي يَبْعَثُهُ اللهُ فِيهِ؟ " فَقُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: " فَإِنَّهُ مَقَامُ مُحَمَّدٍ الْمَحْمُودُ الَّذِي يُخْرِجُ اللهُ بِهِ مَنْ يُخْرِجُ مِنَ النَّارِ ". قَالَ: ثُمَّ نَعَتَ وَضْعَ الصِّرَاطِ، وَمَرَّ النَّاسِ عَلَيْهِ فَأَخَافُ أَنْ لَا أَكُونَ حَفِظْتُ ذَلِكَ غَيْرَ أَنَّهُ قد زَعَمَ أَنَّ قَوْمًا يَخْرُجُونَ مِنَ النَّارِ بَعْدَ أَنْ يَكُونُوا فِيهَا قَالَ: " فَيَخْرُجُونَ

---

[1] İsnâdı sahihtir. Buhârî (7/202) ve Müslim (1/178).

كَأَنَّهُمْ عِيدَانُ السَّمَاسِمِ فَيَدْخُلُونَ نَهْرًا مِنْ أَنْهَارِ الْجَنَّةِ فَيَغْتَسِلُونَ فِيهِ ". قَالَ: " فَيَخْرُجُونَ كَأَنَّهُمُ الْقَرَاطِيسُ الْبِيضُ ". قَالَ فَرَجَعْنَا، فَقُلْنَا: وَيْحَكُمْ تَرَوْنَ هَذَا الشَّيْخَ يَكْذِبُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ ". قَالَ: فَرَجَعْنَا فَوَاللهِ مَا خَرَجَ مِنَّا غير رَجُلٌ وَاحِدٌ "

رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ حَجَّاجِ بْنِ الشَّاعِرِ، عَنِ الْفَضْلِ بْنِ دُكَيْنٍ

310- Yezîd el-Fakîr anlatıyor: Hâricilerin bir görüşü çok hoşuma gitmişti. Genç biriydim ve kalabalık bir grupla hac için yola çıktık. Medine'ye uğrayınca Câbir b. Abdillah'ın bir direğin dibinde oturmuş oradakilere Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) hadis anlattığını gördük. Câbir cehennemliklerden bahsedince: "Ey Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sahabisi! Bu anlattığınız şey nedir? Halbuki Allah: «*Sen cehenneme kimi sokarsan, onu şüphesiz rezil etmiş olursun*»[1] ve «*Oradan çıkmak isteyişlerinin her defasında geri çevrilirler*»[2] buyurmaktadır. Siz hâlâ ne diyorsunuz?" dedim. Câbir: "Ey genç! Kur'ân okuyor musun?" diye sorunca: "Evet" cevabını verdim. Câbir: "Allah'ın, Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) göndereceği Makâm-ı Mahmûd'u işittin mi?" diye sorunca: "Evet" cevabını verdim. Câbir: "Hz. Muhammed'in Makâm-ı Mahmûd'u, Allah'ın onunla cehennemliklerden bazılarını oradan çıkarmasıdır" dedi. Sonra Sırat'ı ve insanların ondan geçmesini tarif etti. Anlattıklarını iyice ezberlememiş olmaktan korkarım. Ancak söylediğine göre bazıları cehenneme girdikten sonra, Câbir'in adını söylediği çubuklar gibi çıkacaklar ve Cennet nehirlerinden birine girip yıkanacaklar. Çıktıklarında ise beyaz sayfalar gibi olacaklar. Geri döndük ve: "Vah size! Sizce bu ihtiyar Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adına yalan mı söyler" deyip geri döndük. Vallahi aramızdan sadece bir kişi ayrıldı.

Müslim, *Sahîh*'te Haccâc b. eş-Şâir kanalıyla Fadl b. Dukeyn'den nakletmiştir.[3]

---

[1] Âl-i İmrân Sur. 912

[2] Secde Sur. 20

[3] Müslim (1/179).

٣١١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَلْمَانَ الْفَقِيهُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ غَالِبٍ، حدثنا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حدثنا وُهَيْبُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " إِذَا دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ، وَأَهْلُ النَّارِ النَّارَ، يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةِ خَرْدَلٍ مِنْ خَيْرٍ فَأَخْرِجُوهُ، فَيَخْرُجُونَ قَدِ امْتُحِشُوا، وَعَادُوا حُمَمًا ". قَالَ: " فَيُلْقَوْنَ فِي نَهَرٍ يُقَالُ لَهُ نَهَرُ الْحَيَاةِ ". قَالَ: " فَيَنْبُتُونَ فِيهِ كَمَا تنبت الْحَبَّةِ فِي حَمِيلِ السَّيْلِ ". فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " أَلَا تَرَوْنَهَا تَنْبُتُ صَفْرَاءَ مُلْتَوِيَةً؟ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ مُوسَى بْنِ إِسْمَاعِيلَ وَأَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ، مِنْ وَجْهٍ آخَرَ، عَنْ وُهَيْبٍ

311- Ebû Saîd'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girince Allah: «Kalbinde hardal tanesi kadar hayır olanı cehennemden çıkarın» buyurur. Cehennemden yanmış ve kıpkırmızı olmuş bir şekilde çıkarlar ve hayat denilen nehre atılırlar. Orada sel suyunun getirdiği tanenin bittiği gibi biterler."* Resûlullah şöyle buyurdu: *"O tanenin sarı ve eğilmiş olarak bittiğini görmüyor musunuz?"*[1]

Buhârî *Sahîh*'te[2] Mûsa b. İsmâîl'den, Müslim de başka bir kanalla Vuheyb'den nakletmiştir.

٣١٢ - أَخْبَرَنَا الْإِمَامُ أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا مُوسَى يَعْنِي ابْنَ إِسْحَاقَ الْأَنْصَارِيَّ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حدثنا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حدثنا شَيْبَانُ قَالَ: قَالَ: قَتَادَةُ، سَمِعْتُ أَبَا نَضْرَةَ يُحَدِّثُ، عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ أَنَّهُ، سَمِعَ رَسُولَ اللهِ، ﷺ يَقُولُ: " إِنَّ مِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ النَّارُ إِلَى كَعْبَيْهِ، وَمِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ إِلَى حُجْزَتِهِ، وَمِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ إِلَى تَرْقُوَتِهِ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي شَيْبَةَ وَفِي رِوَايَةِ سَعِيدٍ، عَنْ قَتَادَةَ: " وَمِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ النَّارُ إِلَى رُكْبَتَيْهِ ". قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: وَرُوِّينَا فِي الْحَدِيثِ الثَّابِتِ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ،

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Buhârî (7/202) ve Müslim (2/172).

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ " فِي حَدِيثِ الرُّؤْيَةِ وَالصِّرَاطِ وَمُرُورِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ، ثُمَّ قَوْلُهُمْ: أَيْ رَبَّنَا إِخْوَانُنَا كَانُوا يُصَلُّونَ مَعَنَا، وَيَصُومُونَ مَعَنَا وَيَحُجُّونَ مَعَنَا، وَيُجَاهِدُونَ مَعَنَا قَدْ أَخَذَتْهُمُ النَّارُ، فَيَقُولُ: اذْهَبُوا فَمَنْ عَرَفْتُمْ صُورَتَهُ فَأَخْرِجُوهُ، وَتُحَرَّمُ صُوَرُهُمْ عَلَى النَّارِ فَيَجِدُونَ الرَّجُلَ قَدْ أَخَذَتْهُ النَّارُ إِلَى قَدَمَيْهِ، وَإِلَى أَنْصَافِ سَاقَيْهِ، وَإِلَى رُكْبَتَيْهِ، وَإِلَى حِقْوَيْهِ فَيُخْرِجُونَ مِنْهَا بَشَرًا كَثِيرًا، ثُمَّ يَعُودُونَ فَيَتَكَلَّمُونَ فَيَقُولُ: اذْهَبُوا فَمَنْ وَجَدْتُمْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ قِيرَاطِ خَيْرٍ فَأَخْرِجُوهُ فَيُخْرِجُونَ بَشَرًا كَثِيرًا، ثُمَّ يَعُودُونَ فَيَتَكَلَّمُونَ، فَلَا يَزَالُ يَقُولُ ذَلِكَ حَتَّى يَقُولَ: اذْهَبُوا وَأَخْرِجُوا مَنْ وَجَدْتُمْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فَأَخْرِجُوهُ "

وَكَانَ أَبُو سَعِيدٍ إِذَا حَدَّثَ بِهَذَا الْحَدِيثِ يَقُولُ: " وَإِنْ لَمْ تُصَدِّقُونِي، فَاقْرَءُوا: ﴿إِنَّ اللهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ، وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا﴾ [النساء: ٤٠] الآية فَيَقُولُونَ: رَبَّنَا لَمْ نَذَرْ فِيهَا خَيْرًا فَيَقُولُ هُوَ: بَقِيَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ. قَالَ: " فَيَقُولُ: قَدْ شَفَعَتِ الْمَلَائِكَةُ، وَشَفَعَ النَّبِيُّونَ، وَشَفَعَ الْمُؤْمِنُونَ، فَهَلْ بَقِيَ إِلَّا أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ فَيَأْخُذُ قَبْضَةً مِنَ النَّارِ ". قَالَ: " فَيُخْرِجُ قَوْمًا قَدْ عَادُوا حُمَمًا لَمْ يَعْمَلُوا لِلَّهِ عَمَلَ خَيْرٍ قَطُّ فَيُطْرَحُونَ فِي نَهْرِ الْجَنَّةِ يُقَالُ لَهُ نَهْرُ الْحَيَاةِ فَيَنْبُتُونَ فِيهِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، كَمَا تَنْبُتُ الْحَبَّةُ فِي حَمِيلِ السَّيْلِ أَلَمْ تَرَوْهَا، وَمَا يَلِيهَا مِنَ الظِّلِّ أُصَيْفَرَ، وَمَا يَلِيهَا مِنَ الشَّمْسِ أُخَيْضَرَ، قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ، كَأَنَّكَ كُنْتَ فِي الْمَاشِيَةِ ". قَالَ: " فَيَنْبُتُونَ كَذَلِكَ فَيَخْرُجُونَ أَمْثَالَ اللُّؤْلُؤِ، فَيُحَلَّوْنَ فِي رِقَابِهِمِ الْخَوَاتِيمَ، ثُمَّ يُرْسَلُونَ فِي الْجَنَّةِ هَؤُلَاءِ الْجَهَنَّمِيُّونَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَخْرَجَهُمُ اللهُ مِنَ النَّارِ بِغَيْرِ عَمَلٍ عَمِلُوهُ وَلَا خَيْرٍ قَدَّمُوهُ. قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: خُذُوا فَلَكُمْ مَا أَخَذْتُمْ فَيَأْخُذُونَ حَتَّى يَنْتَهُوا ". قَالَ: " ثُمَّ يَقُولُونَ لَوْ يُعْطِينَا اللهُ مَا أَخَذْنَا فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِنِّي أَعْطَيْتُكُمْ أَفْضَلَ مِمَّا أَخَذْتُمْ ". ثم قَالَ: " فَيَقُولُونَ: أَيْ رَبَّنَا وَمَا أَفْضَلُ مِمَّا أَخَذْنَا؟ فَيَقُولُ: رِضْوَانِي فَلَا أَسْخَطُ

312- Semure b. Cundub'un bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Cehennem ateşi Cehennemliklerden bazılarının topuklarına kadar, bazılarının beline kadar, bazılarının köprücük kemiklerine kadar ulaşır."*[1]

Müslim bu hadisi İbn Ebî Şeybe'den nakletmiştir. Saîd'in, Katâde'den bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kiminin dizlerine kadar yetişir"* demiştir.[2]

Beyhakî der ki: Sâbit'in, Atâ b. Yesâr'dan, onun da Ebû Saîd'den bize bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Allah'ı görme, Sırat ve müminlerin ondan geçişini anlatan hadiste bundan bahsetmiş ve şöyle dediklerini bildirmiştir: *"Ey Rabbimiz! Kardeşlerimiz bizimle namaz kılıyorlardı, bizimle oruç tutuyorlardı ve bizimle beraber cihad ediyorlardı. Buna rağmen onları Cehenneme koydun." Allah onlara şöyle buyurur: «Gidin ve tanıyabildiğinizi çıkarın.» Müminler onların yanına gelir, onları yüzlerinden tanırlar. Ateş onların suretini yemez. Ateş onlardan kiminin ayağına, kiminin bacağının yarısına kadar, kimisinin diz kapağına kadar isabet etmiştir. Oradan birçok insanı çıkarırlar. Sonra dönerler ve aynı şeyi söylerler. Allah: «Gidin kalbinde bir kırat ağırlığınca hayır olan kimseleri çıkarın» buyurur. Birçok halkı çıkarırlar. Sonra dönerler ve aynı şeyi söylerler ve sonunda Allah onlara: «Gidin ve kalbinde zerre kadar hayır olanı oradan çıkarın» buyurur."*[3]

Ebû Saîd bu hadisi anlatınca: ***"Eğer inanmıyorsanız: "Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz, zerre kadar iyilik olsa onu kat kat arttırır ve yapana büyük ecir verir"***[4] âyetine bakın" derdi.

"Müminler: «Ey Rabbimiz! Cehennemde hayırlı hiç kimseyi bırakmadık» deyince, Allah: «Melekler şefaat ettiler, peygamberler şefaat ettiler, Müminler şefaat ettiler, Şimdi ise merhametlilerin en merhametlisi kaldı» der ve ateşten bir avuç alarak, yanarak kömür haline gelmiş insanları çıkarır. Hayat adı verilen bir nehre getirilirler ve nehrin iki tarafında selin getirdiği kumda biten tane gibi biterler. Sizler

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Müslim (3/2185)

[3] İsnâdı sahihtir.

[4] Nisa Sur. 40

o tanenin gölgede kalan kısmının sarımtırak, güneşte kalan kısmının yeşil olduğunu görmüyor musunuz?" Biz: "Ey Allah'ın Resûlü! Sanki sen çölde çobanlık etmişsin" deyince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şu karşılığı verdi: *"Artık hayat nehrinden boyunlarında inciden gerdanlıklar olduğu halde çıkarılıp Cennete gönderilecekler. Bunlar, işlenmiş bir amelleri ve takdim ettikleri bir hayırları olmaksızın Allah'ın cennete koyduğu ve adları cehennemiyyûn olan kişilerdir. Allah onlara: «Dilediğiniz şeyi alın, aldığınız her şey sizindir» buyuracak. Onlar almayı bitirince: «Keşke Allah aldığımız şeyleri bize verse» diyecekler. Allah: «Ben size aldığınızdan daha üstününü verdim» buyurunca, onlar: «Ey Rabbimiz! Aldığımızdan daha üstün olan nedir?» diye sorarlar. Allah: «Sizden razı olmam, gazab etmememdir» cevabını verir."*

٣١٣ - " أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَأَبُو زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ، أَخْبَرَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ، أَخْبَرَنَا زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ فَذَكَرَهُ رَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَوْنٍ قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: " وَأَخْرَجْنَا حَدِيثَ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، وَعَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي هَذِهِ الْقِصَّةِ قَالَ فِي آخِرِهَا فَيَقُولُ لَهُ: " تَمَنَّ فَيَتَمَنَّى حَتَّى إِذَا انْقَطَعَ بِهِ قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: مِنْ كَذَا وَكَذَا، فَسَلْ يُذَكِّرُهُ رَبُّهُ حَتَّى إِذَا انْتَهَتْ بِهِ الْأَمَانِي قَالَ اللهُ تَعَالَى: لَكَ ذَلِكَ وَمِثْلُهُ مَعَهُ " قَالَ أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ لِأَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " لَكَ ذَلِكَ وَعَشَرَةُ أَمْثَالِهِ " وَرُوِّينَا فِي حَدِيثِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِيمَنْ يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ فَيَمْكُثُونَ فِي الْجَنَّةِ حِينًا فَيُقَالُ لَهُمْ هَلْ تَشْتَهُونَ شَيْئًا، فَيَقُولُونَ تَرْفَعَ عَنَّا هَذَا الِاسْمَ فَيُرْفَعُ عَنْهُمْ "

313- Bu hadis başka bir kanalla Ebû Saîd el-Hudrî'den nakledilmiştir.[1]

Müslim, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe kanalıyla Câfer b. Avn'dan nakletmiştir.[2]

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Müslim (1/171)

Beyhakî der ki: Buhârî ve Müslim'in[1] rivayetine göre Saîd b. el-Müseyyeb ve Atâ b. Yezid'in Ebû Hureyre'den yaptığı rivayette kıssanın sonunda şu ibare vardır: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Allah: «Dile!» deyince, kul temenni eder ve bitirince de Allah: «Falan ve falan şeyi de iste» buyurup ona daha ne isteyeceğini hatırlatır. Kulun istekleri bitince Allah: «Bunlar ve bir katları senindir» buyurur."*

Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Hureyre'ye: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu söyledi: *"Allah o kula şöyle buyurur: "Bu ve bunun on katı senindir."*

Ebû Sâlih kanalıyla Ebû Saîd'den bize bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), cehennemden çıkıp cennete girecek kişilere o zaman: "Canınız bir şey istiyor mu?" diye sorulunca onların: «Bu ismi (Cehennemiyyûn) bizden kaldırmanı istiyoruz» derler" dediğini ve o ismin onlardan kaldırıldığını aktarmıştır.

٣١٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْمُحَمَّدَ آبَادِيُّ، أَخْبَرَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، حدثنا إِسْرَائِيلُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبِيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: " إِنِّي لَأَعْلَمُ آخِرَ أَهْلِ الْجَنَّةِ دُخُولًا، وَآخِرَ أَهْلِ النَّارِ خُرُوجًا مِنَ النَّارِ رَجُلٌ يَخْرُجُ حَبْوًا، فَيَقُولُ لَهُ رَبُّهُ: ادْخُلِ الْجَنَّةَ فَيَقُولُ: أَرَى الْجَنَّةَ مَلْأَى فَيَقُولُ: لَهُ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كُلُّ ذَلِكَ يُعِيدُ الْجَنَّةَ مَلْأَى فَيَقُولُ: إِنَّ لَكَ مِثْلَ الدُّنْيَا عَشْرَ مَرَّاتٍ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ وَأَخْرَجَاهُ، مِنْ حَدِيثِ جَرِيرٍ، عَنْ مَنْصُورٍ

314- Abdullah b. Mes'ûd'un bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Cennete en son girecek ve cehennemden en son çıkacak kişiyi biliyorum. Bu kişi emekleyerek çıkacak ve Rabbi ona: «Cennete gir!» diyecek o: «Cennetin dolu olduğunu görüyorum» deyince Allah ona üç defa aynı şeyi söyler. O*

[1] Buhârî (1/195-197, 7/205-206) ve Müslim (1/163-167).

kişi de aynı cevabı verir. Bunun üzerine Allah ona: «Sana dünyanın on katı vardır» buyurur."[1]

Buhârî, *Sahîh*'te Muhammed b. Hâlid kanalıyla Ubeydullah'tan[2]; Buhârî ve Müslim de Cerîr kanalıyla Mansûr'dan naklettiler.[3]

Beyhakî der ki: Bu konudaki haberleri *el-Ba's ve'n-Nüşûr* adlı kitapta şefaat ve cehennemden en son çıkacak kişiler konusunda zikrettik. Burada zikrettiğimiz rivayetler yeterlidir. Başarı Allah'tandır.

٣١٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْقَطَّانُ، حدثنا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْحَافِظُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ الْفَرَّاءُ، أَخْبَرَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، حدثنا سَلَّامُ بْنُ مِسْكِينٍ، حدثنا أَبُو ظِلَالٍ، عَنْ أَنَسٍ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: " إِنَّ رَجُلًا يُنَادِي فِي النَّارِ أَلْفَ سَنَةٍ يَا حَنَّانُ يَا مَنَّانُ، فَيَقُولُ اللهُ لِجِبْرِيلَ: اذْهَبْ فَأْتِنِي بِعَبْدِي هَذَا ". قَالَ: " ذَهَبَ جِبْرِيلُ فَوَجَدَ أَهْلَ النَّارِ مُنْكَبِّينَ يَبْكُونَ ". قَالَ: " فَرَجَعَ إِلَيْهِ فَأَخْبَرَ رَبَّهُ قَالَ: اذْهَبْ إِلَيْهِ فَأْتِنِي بِهِ، فَإِنَّهُ فِي مَكَانِ كَذَا وَكَذَا ". قَالَ: " فَذَهَبَ فَجَاءَ بِهِ قَالَ: يَا عَبْدِي كَيْفَ وَجَدْتَ مَكَانَكَ وَمَقِيلَكَ؟ قَالَ: يَا رَبِّ شَرَّ مَكَانٍ، وَشَرَّ مَقِيلٍ: قَالَ: رُدُّوا عَبْدِي. قَالَ: مَا كُنْتُ أَرْجُو أَنْ تُعِيدَنِي إِلَيْهَا إِذَا أَخْرَجْتَنِي مِنْهَا قَالَ اللهُ لِمَلَائِكَتِهِ: دَعُوا عَبْدِي "

315- Enes'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Bir adam cehennemde bin yıl: «Ey Hannân! Ey Mennân" diye seslenince Allah: «Ey Cibril! Bana bu kulumu getir" buyurur. Cibril gidip cehennemliklerin sıkıntı içinde ağladıklarını görür ve geri dönüp Rabbine bildirir. Allah: «Git ve onu bana getir. O falan yerdedir" buyurur. Cibril gidip adamı getirince Allah: «Ey kulum! Yerini ve menzilini nasıl buldun?" diye sorar. Adam: «En kötü yer ve menzil" cevabını verir. Allah: «Kulumu geri götürün" deyince adam: «Beni oradan çıkardıktan sonra tekrar*

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Buhârî (8/202)

[3] Buhârî (7/204) ve Müslim (1/173).

göndermeni beklemezdim" der. Bunun üzerine Allah meleklere: «Kulumu bırakın" buyurur."[1]

٣١٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي أَبُو نَضْرٍ الْفَقِيهُ، حدثنا نَصْرُ بْنُ أَحْمَدَ الْبَغْدَادِيُّ، حدثنا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ قَالَ: وَأَخْبَرَنِي أَبُو النَّضْرِ، حدثنا جَعْفَرُ بْنُ أَحْمَدَ الشَّامَاتِيُّ، حدثنا أَبُو الْأَشْعَثِ أَحْمَدُ بْنُ الْمِقْدَامِ قَالَا، حدثنا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، عَنْ أَبِي مَسْلَمَةَ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " أَمَّا أَهْلُ النَّارِ الَّذِينَ هُمْ أَهْلُهَا، فَإِنَّهُمْ لَا يَمُوتُونَ فِيهَا، وَلَا يَحْيَوْنَ، وَلَكِنْ نَاسٌ أَصَابَتْهُمُ النَّارُ بِذُنُوبِهِمْ - أَوْ قَالَ: بِخَطَايَاهُمْ - أَمَاتَتْهُمْ إِمَاتَةً حَتَّى إِذَا كَانُوا فَحْمًا أُذِنَ فِي الشَّفَاعَةِ فَيُجَاءُ بِهِمْ ضَبَائِرَ قَدِ امْتُحِشُوا فَيُلْقَوْنَ عَلَى أَنْهَارِ الْجَنَّةِ، ثُمَّ قِيلَ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ أَفِيضُوا عَلَيْهِمْ مِنَ الْمَاءِ فَيَنْبُتُونَ نَبَاتَ الْحَبَّةِ تكون فِي حَمِيلِ السَّيْلِ، فَقَالَ رَجُلٌ: كَأَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَدْ كَانَ بِالْبَادِيَةِ ". رَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنْ نَصْرِ بْنِ عَلِيٍّ وَرَوَاهُ سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَطَبَ، فَأَتَى عَلَى هَذِهِ الْآيَةِ: ﴿إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا، فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى﴾ [طه: ٧٤]، فَقَالَ: مَعْنَى مَا رُوِّينَاه فِي رِوَايَةِ أَبِي مَسْلَمَةَ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ

316- Ebû Saîd'in bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Cehennemde ebedi kalacak olanlar orada ölmezler ve dirilmezler. Ancak bazıları günahları –veya hataları- sebebiyle cehenneme girerler ve ateş onları bir defa öldürür. Onlar yanıp kömür olunca şefaate izin verilir. Onlar toplu halde yanmış bir şekilde getirilirler ve cennet nehirlerine atılırlar. Sonra: «Ey Cennet ahalisi! Onlara su dökün!» denilir. Onlar sel suyunu getirdiği kumda biten tane gibi biterler."* (Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) böyle dediğini işiten) bir adam: "Sanki Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) çölde yaşamış" dedi.[2]

Müslim, Nasr b. Ali'den nakletti.[3]

---

[1] İsnâdı zayıftır. Ahmed (3/230) ve Beğavî, *Şerhu's-Sünne* (15/ 193)

[2] Ravileri güvenilirdir.

[3] Müslim (1/172)

Süleymân et-Teymî, Ebû Nadra kanalıyla Ebû Saîd'den şu şekilde nakletti: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hutbe verip: *"Rabbine suçlu olarak gelen bilsin ki, cehennem onun içindir. Orada ne ölür, ne yaşar"*[1] âyetini okudu.[2]

Beyhakî der ki: İhtimaldir ki Allah günah ve hatalar işleyen tevhid ehlinden bazılarına bu şekilde muamele edecektir. Eğer önceki hadisin senedi sahihse bu muamelenin tevhid ehlinden bazılarına olacağı anlaşılır. *el-Ba's ve'n-Nüşûr* adlı kitapta da belirttiğimiz üzere cehennemden çıkacak olanların durumlarının değişik olması, günahlarının oranıyla ve Allah'ın onlara takdir ettiği cezayla bağlantılıdır. Allah rahmetiyle bizi cehennemden korusun.

٣١٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، حدثنا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حدثنا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ، حدثنا الْأَشْعَثُ بْنُ جَابِرٍ قَالَ: قُلْتُ لِلْحَسَنِ: يَا أَبَا سَعِيدٍ قَوْلُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿يُرِيدُونَ أَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ﴾ [المائدة: ٣٧] قَالَ: فَضَرَبَ بِيَدِهِ عَلَى فَخِذِي فَقَالَ: " إِنَّ أُولَئِكَ أَهْلُهَا، إِنَّمَا هَؤُلَاءِ قَوْمٌ أَصَابُوا ذُنُوبًا لَمْ يُوجد مِنْهُمْ فَيُنْتَقَمُ عَلَى الصِّرَاطِ، ثُمَّ عَفَى عَنْهُمْ "

317- Eş'as b. Câbir der ki: Hasan(-ı Basrî)'ye: "Ey Ebû Saîd! *«Ateşten çıkmak isterler, çıkamazlar. Onlara sürekli azab vardır»* âyeti hakkında ne dersin?"[3] diye sorunca eliyle baldırıma vurup şöyle dedi: "Onlar Cehennem ehli (ebedi kalacak) olanlardır. Diğerleri ise günah işlemiş kişilerdir. Sıratta onlardan intikam alınacak, sonra affedilecekler."[4]

Câbir'in de bunun gibi bir cevap verdiği rivayet edilir.↓

٣١٨ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ عُثْمَانَ الْأَهْوَازِيُّ، حدثنا عَاصِمُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ عُتْبَةَ، عَنْ قَيْسِ

---

[1] Tâha Sur. 74

[2] İbn Huzeyme (283) ve İbn Mende 3/787 (825)

[3] Mâide Sur. 37

[4] Senedinde mahzur yoktur. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (3/72).

بْنِ طَلْقِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، قال كُنْتُ مِنْ أَشَدِّ النَّاسِ تَكْذِيبًا بِالشَّفَاعَةِ حَتَّى أَتَيْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ فَقَرَأْتُ عَلَيْهِ كُلَّ آيَةٍ أَقْدِرُ عَلَيْهَا فِي ذِكْرِ خُلُودِ أَهْلِ النَّارِ فِيهَا، فَقَالَ لِي: " يَا طَلْقُ، أَنْتَ أَعْلَمُ بِكِتَابِ اللهِ مِنِّي، وَأَعْلَمُ بِسُنَّةِ النَّبِيِّ ﷺ مِنِّي، إِنَّ الَّذِي قَرَأْتَ لَهُمْ أَهْلُهَا، وَلَكِنْ هَؤُلَاءِ أَصَابُوا ذُنُوبًا فَعُذِّبُوا، ثُمَّ أُخْرِجُوا مِنْهَا، وَنَحْنُ نَقْرَأُ كَمَا قَرَأْتَ "

318- Kays b. Talk b. Ali'nin bildirdiğine göre babası şöyle dedi: Ben insanlar arasında şefaati inkar edenlerin en azılısıydım. Câbir b. Abdillah'a gidip cehennemliklerin orada ebedi kalacaklarından bahseden âyetlerden bütün bildiklerimi okudum. Bana şöyle dedi: "Ey Talk! Sen Allah'ı Kitab'ını ve Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vasellem) sünnetini benden daha iyi biliyorsun. Okuduğun âyetler, cehennemin ehli (ebedi kalacaklar) içindir. Ancak diğerleri işledikleri günah sebebiyle azab görürler, sonra oradan çıkarılırlar. Biz de senin okuduğunu okuyoruz (ve şefaatin var olduğuna inanıyoruz)."[1]

Bu hadisin şahidi, bu cüzde geçen Câbir b. Abdillah'ın rivayetidir.[2]

٣١٩ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أحمد بن عَبْدَان، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا عُبَيْدُ بْنُ شَرِيكٍ، حدثنا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ، حدثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنَ النَّارِ بَعْدَمَا امْتُحِشُوا فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ " قَالَ عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ: قَالَ عُبَيْدُ بْنُ عُمَيْرٍ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنَ النَّارِ فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ ". قَالَ: فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا أَبَا عَاصِمٍ، مَا هَذَا الْحَدِيثُ الَّذِي تُحَدِّثُ بِهِ؟ قَالَ: فَقَالَ عُبَيْدُ بْنُ عُمَيْرٍ: إِلَيْكَ عَنِّي يَا عِلْجُ، فَلَوْ لَمْ أَسْمَعْهُ مِنْ ثَلَاثِينَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ مَا حَدَّثْتُهُ "

---

[1] İsnâdı zayıftır. Buhârî, *el-Edebu'l-Müfred* (212/818) Bak: Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (3/72).

[2] Hadis no. 310

قَالَ: سُفْيَانُ: قَدِمَ عَلَيْنَا عَمْرُو بْنُ عُبَيْدٍ وَمَعَهُ رَجُلٌ تَابِعٌ لَهُ عَلَى هَوَاهُ قَالَ: فَدَخَلَ عَمْرُو بْنُ عُبَيْدٍ الْحِجْرَ فَصَلَّى فِيهِ، وَخَرَجَ صَاحِبُهُ، فَقَامَ عَلَى عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ وَهُوَ يُحَدِّثُ هَذَا، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَرَجَعَ إِلَى عَمْرِو بْنِ عُبَيْدٍ فَقَالَ لَهُ: يَا ضَالٌّ أَمَا كُنْتَ تُخْبِرُنَا أَنَّهُ لَا يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ أَحَدٌ؟ قَالَ: بَلَى، قَالَ: فَهُوَ ذَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ يَزْعُمُ أَنَّهُ، سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنَ النَّارِ فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ " قَالَ: فَقَالَ عَمْرُو بْنُ عُبَيْدٍ: " هَذَا لَهُ مَعْنًى لَا تعْرِفُهُ قَالَ: فقَالَ الرَّجُلُ: وَأَيُّ مَعْنًى يَكُونُ لِهَذَا قَالَ: ثُمَّ نَفَضَ يَدَهُ مِنْ يَدِهِ وَفَارَقَهُ "

319- Câbir b. Abdillah'ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Bir topluluk cehennemde yandıktan sonra çıkıp cennete girecekler."*[1]

Amr b. Dînar der ki: Ubeyd b. Umeyr'den bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: "Bir topluluk cehennemden çıkıp cennete girecek." Bir adam: "Ey Ebû Âsım! Bu anlattığın hadis te nedir?" diye sorunca, Ubeyd b. Umeyr şöyle cevap verdi: "Yanımdan uzaklaş ey görgüsüz! Bunu otuz sahabeden işitmemiş olsaydım anlatmazdım."

Süfyân der ki: Amr b. Ubeyd bir adamla yanımıza gelince, Amr b. Ubeyd Hicr'e girip namaz kıldı. Arkadaşı çıkıp Câbir b. Abdillah'tan bu hadisi nakleden Amr b. Dînar'ın yanında durdu. Amr b. Ubeyd dönünce, adam ona: "Ey kayıp! Neden cehennemden kimsenin çıkmayacağını bize söylemedin?" dedi. Amr: "Bilakis bildirdim" deyince adam şöyle karşılık verdi: "İşte Amr b. Dînar'ın iddia ettiğine göre, Câbir b. Abdillah'tan Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): «*Bir topluluk cehennemde yandıktan sonra çıkıp cennete girecekler*» buyurduğunu işitmiş." Amr b. Ubeyd adama şöyle dedi: "Bunun, senin anlamadığın bir mânâsı var." Adam: "Bunun ne mânâsı varmış?" diye sorunca ise Amr b. Ubeyd adamdan elini çekip ondan ayrıldı.

---

[1] İsnâdı hasendir. Müslim (1/178)

٣٢٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا أَبُو حَامِدِ بْنُ بِلَالٍ، حدثنا أَبُو الْأَزْهَرِ، حدثنا يَحْيَى بْنُ أَبِي الْحَجَّاجِ، عَنْ عِيسَى بْنِ سِنَانٍ، حَدَّثَنِي رَجَاءُ بْنُ حَيْوَةَ قَالَ: سُئِلَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ هَلْ كُنْتُمْ تُسَمُّونَ مِنَ الذُّنُوبِ كُفْرًا أَوْ شِرْكًا أَوْ نِفَاقًا؟ قَالَ: " مَعَاذَ اللهِ، وَلَكِنَّا نَقُولُ: مُؤْمِنِينَ مُذْنِبِينَ "

320- Recâ b. Hayve der ki: Câbir b. Abdillah'a: "Günahlardan, küfür, şirk veya nifak olarak adlandırdıklarınız var mıydı?" diye sorulunca: "Allah'a sığınırız. Sadece: «Günahkar müminler» derdik" cevabını verdi.[1]

Beyhakî der ki: Aynı mânâda hadisler bize Ali b. Ebî Tâlib, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Huzeyfe b. el-Yemân ve başkalarından nakledilmiştir. *el-Ba's* adlı kitapta zikrettiklerimize bakacak olursak, müminler günahları sebebiyle cehennemde ebedi kalmazlar. Ancak orada ne kadar kalacakları bilinmemektedir. Başta şefaate mazhar olanın bile azab görüp görmeyeceği bilinmemektedir. Günahın tehlikesi büyük, zararı çoktur. Rabbimiz ise merhametlidir; ancak cezası da şiddetli ve acıdır.

٣٢١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ، حدثنا خُشَيْشٌ أَبُو مُحْرِزٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عِمْرَانَ الْجَوْنِيَّ يَقُولُ: " هَبْكَ تَنْجُو بَعْدُ كَمْ تَنْجُو "

321- Huşeyş Ebû Muhriz der ki: Ebû İmrân el-Cevnî'nin: "Kurtulacağını var say. Ancak ne zaman kurtulacaksın!" dediğini işittim.[2]

---

[1] İsnâdı gevşektir. Heysemî, *Mecma* (1/107).

[2] İsnâdı hasendir.

فَصْلٌ فِيمَا يُجَاوِزُ اللهُ عَنْ عِبَادِهِ، وَلَا يُؤَاخِذُهُمْ بِهِ فَضْلًا مِنْهُ وَرَحْمَةً

Allah'ın Lütfu ve Rahmetiyle Kulları Sorumlu Tutmadığı Şeyler

٣٢٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي أَبُو النَّضْرِ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ الْفَقِيهُ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْمِنْهَالِ، حدثنا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، ح أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ، حدثنا أَبُو زَكَرِيَّا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَنْبَرِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ، حدثنا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْعَبْدِيُّ، حدثنا أُمَيَّةُ بْنُ بِسْطَامٍ، حدثنا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حدثنا رَوْحُ بْنُ الْقَاسِمِ، عَنِ الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ: ﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ الْآيَةَ، فَاشْتَدَّ ذَلِكَ عَلَى أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَأَتَوْا رَسُولَ اللهِ ﷺ، ثُمَّ بَرَكُوا عَلَى الرُّكَبِ، ثُمَّ قَالُوا: أَيْ رَسُولَ اللهِ كُلِّفْنَا مِنَ الْأَعْمَالِ مَا نُطِيقُ الصَّلَاةِ، وَالصِّيَامِ، وَالزَّكَاةِ، وَالصَّدَقَةِ، وَقَدْ نَزَلَتْ عَلَيْكَ هَذِهِ الْآيَةُ وَلَا نُطِيقُهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " أَتُرِيدُونَ أَنْ تَقُولُوا كَمَا قَالَ: أَهْلُ الْكِتَابَيْنِ مِنْ قَبْلِكُمْ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا، بَلْ قُولُوا: سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا، وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ". قَالُوا: سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا، وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ، فَلَمَّا قَرَأَهَا الْقَوْمُ وَذَلَّتْ بِهَا أَلْسِنَتُهُمْ أَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي إِثْرِهَا: ﴿آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ﴾ [البقرة: ٢٨٥] إِلَى قَوْلِهِ ﴿غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ [البقرة: ٢٨٥]، فَلَمَّا فَعَلُوا ذَلِكَ نَسَخَهَا اللهُ فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ، وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا﴾ [البقرة: ٢٨٦] قَالَ: نَعَمْ ﴿رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا﴾ [البقرة: ٢٨٦] قَالَ: نَعَمْ ﴿رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ﴾ [البقرة: ٢٨٦] قَالَ: نَعَمْ ﴿وَاعْفُ عَنَّا، وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ [البقرة: ٢٨٦] قَالَ: نَعَمْ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أُمَيَّةَ بْنِ بِسْطَامٍ، وَمُحَمَّدِ بْنِ الْمِنْهَالِ

322- Ebû Hureyre der ki: *"Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter"*[1] âyeti nazil olduğu zaman Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbına ağır geldi. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına gidip diz çöktüler ve: "Ey Allah'ın Resûlü! Namaz, oruç, zekat, sadaka gibi gücümüzün yeteceği amellerinden sorumlu tutulduk. Ancak sana nazil olan bu âyet gücümüzü aşıyor" dediler. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Siz de sizden önceki iki Ehl-i Kitab'ın yaptığı gibi: «İşittik ve isyan ettik» demek mi istiyorsunuz? Bunun yerine: «İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır» deyin"* karşılığını verince, onlar da: "İşittik ve itaat ettik. Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır" dediler.

Müslümanlar böyle deyip dilleriyle ikrar edince Allah söz konusu âyetin peşinden: *"Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: «Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.» Şöyle de dediler: «İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır»"*[2] âyetini indirdi.

Müslümanlar âyette bahsedildiği gibi yaptıktan sonra da Yüce Allah daha öncekini (284. âyeti) nesheden *"Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır"*[3] âyetini indirdi. Bu âyete göre kul: *"Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma!"*[4] dediği zaman Allah: "Evet, tutmayacağım" karşılığı verir. Kul: *"Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme"*[5] dediği zaman Allah: "Evet,

---

[1] Bakara Sur. 284

[2] Bakara Sur. 285

[3] Bakara Sur. 286

[4] Bakara Sur. 286

[5] Bakara Sur. 286

yüklemeyeceğim" karşılığı verir. Kul: *"Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et"*[1] dediği zaman da, Allah: "Evet!" karşılığını verir.[2]

Müslim *Sahîh*'te Umeyye b. Bistâm ve Muhammed b. Minhâl'dan rivayet etti.[3]

٣٢٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ الْفَضْلِ الصَّائِغُ، حدثنا آدَمُ، حَدَّثَنَا وَرْقَاءُ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: " لَمَّا نَزَلَتْ ﴿وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ﴾ [البقرة: ٢٨٤]، نَسَخَتْهَا الْآيَةُ الَّتِي بَعْدَهَا ﴿لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ﴾ [البقرة: ٢٨٦] "

323- İbn Abbâs der ki: *"Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter"*[4] âyeti nazil olduktan sonra onu nesheden: *"Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır"*[5] âyeti nazil oldu.[6]

٣٢٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ الْفَضْلِ الْقَطَّانُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ سُفْيَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللهِ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ مَرْجَانَةَ قَالَ: جَلَسْتُ إِلَى عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ فَتَلَا هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ إِلَى آخِرِهَا فَبَكَى حَتَّى سَمِعْتُ نَشِيجَهُ

---

[1] Bakara Sur. 286

[2] İsnâdı sahihtir.

[3] Müslim (1/115).

[4] Bakara Sur. 284

[5] Bakara Sur. 286

[6] İsnâdı hasendir. Müslim (1/116).

فَقُمْتُ حَتَّى أَتَيْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا تَلَا ابْنُ عُمَرَ فَقَالَ: " يَغْفِرُ اللهُ لِأَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ لَقَدْ وَجَدَ الْمُسْلِمُونَ مِنْهَا حِينَ نَزَلَتْ مِثْلَ مَا وَجَدَ عَبْدُ اللهِ فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ [البقرة: ٢٨٦] الْآيَةَ، وَكَانَتِ الْوَسْوَسَةُ مِمَّا لَا طَاعَةَ لِلْمُسْلِمِينَ بِهِ، فَصَارَ الْأَمْرُ بَعْدُ إِلَى قَضَاءِ اللهِ تَعَالَى أَنَّ النَّفْسَ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ فِي الْقَوْلِ وَالْفِعْلِ "

324- Saîd b. Mercâne der ki: Abdullah b. Ömer'in yanında oturmuşken ***"Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de, dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter"***[1] âyetini okudu ve hıçkırarak ağlamaya başladı. Yanından ayrılıp İbn Abbâs'ın yanına gittim İbn Ömer'in okuduğu âyeti ve yaptığını anlattığımda İbn Abbâs şöyle dedi: "Allah, Ebû Abdirrahman'ı bağışlasın! Bu âyet nazil olduğunda müslümanlar da Abdullah gibi etkilenmişlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah: «***Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır...***»[2] âyetini indirdi. Bu şekilde kişiye gelen vesvese günah olmaktan çıktı ve Yüce Allah'ın hem söz, hem de fiilde «Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır» hükmü geçerli oldu."[3]

٣٢٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنُ مُكْرَمٍ بِالْبَصْرَةِ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ تَسْنِيمٍ، حدثنا رَوْحٌ، حدثنا شُعْبَةُ، عَنْ خَالِدٍ يَعْنِي الْحَذَّاءَ، عَنْ مَرْوَانَ الْأَصْفَرِ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ أَحْسِبُهُ ابْنَ عُمَرَ: ﴿إِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللهُ﴾ [البقرة: ٢٨٤] قَالَ: " نَسَخَتْهَا الْآيَةُ الَّتِي بَعْدَهَا " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مَنْصُورٍ عَنْ رَوْحٍ

---

[1] Bakara Sur. 284

[2] Bakara Sur. 286

[3] İsnâdı sahihtir. Taberi, *Tefsir* (3/144), Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (2/128) ve Ahmed (1/332).

325- Mervân el-Asfar, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashabından birinden (sanırım İbn Ömer'den) bildirir: *"Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter"*[1] âyetini bir sonraki âyet neshetti.[2]

Buhârî[3], *Sahîh*'te İshâk b. Mansûr kanalıyla Ravh'tan zikretmiştir.

Beyhakî der ki: Burada neshten kasıt âyetin açıklanıp tahsis edilmesi anlamındadır. İlk âyet genel bir ifade olarak gelmiştir. Ondan sonra gelen âyet ise gizli kalan şeylerden dolayı kişinin hesaba çekilmeyeceğini beyan etmiştir. Gizli kalan bu şeyler de kişinin içinden atamadığı düşünceler ile vesveselerdir. Bunların da kişinin kalbine gelmesi veya orada durması amelden sayılmaz. Önce gelenlerden pek çok kişi böylesi bir durumu rahatlatma babından nesh olarak görmüşlerdir. Zira ikinci âyet inmemiş olsaydı ilk âyet kişinin gizli ve açık bütün şeylerden yana hesaba çekileceğini belirtmiş olurdu.

İlk âyetin hüküm bildirmiş olması da muhtemeldir. Yüce Allah önce gizli açık her şeyden müslümanları sorumlu tutacağını bildirmiş ve ibadetlerini bunu göz önünde bulundurarak yapmalarını istemiştir ki Allah kullardan dilediği ibadeti isteyebilir. Müslümanların bunu kabul ettiklerini, dinleyip itaat ettiklerini görünce de sadece içlerinde olan şeylerde sorumluluğu kaldırıp hükmü hafifletmiştir. Buna dayanarak söyleyecek olursak *"Allah sizi, onunla sorguya çeker"*[4] âyeti bir hüküm içermektedir ve bu alanda müslümanların hesaba çekileceklerini bildirmektedir. Bu açıdan *"Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkar edenlerden bin kişiye galip gelirler"*[5] âyeti gibidir. Burada da böylesi bir hüküm verilmiştir. Ancak daha sonra: *"Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz*

---

[1] Bakara Sur. 284

[2] İsnâdı hasendir.

[3] Buhârî (5/165).

[4] Bakara Sur. 284

[5] Enfâl Sur. 65

kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler"[1] buyurmuş, ilk âyetin hükmünü neshedip ikinci hükmü geçerli saymıştır. Bu âyetler de böyledir. Doğrusunu da Allah bilir.

Buraya kadar kısaca yazdığım şeyler Şeyh Ebû Bekr el-İsmâîlî'nin bu konu hakkında Ebû Amr el-Edîb kanalıyla bize aktarılan sözleridir. Şeyh Ebû Bekr kişinin içinde olan şeyler konusunda buraya kadar aktardığımız şeyleri zikrettikten sonra şöyle demiştir: "Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet edilen *«İlk bakış senindir, ancak ikinci defa bakma hakkın yoktur»* hadisi de bu anlamdadır. Kişi birincisinde kasıt olmaksızın bakıp gördüğünde bir sorumluluğu yoktur. Ancak ikinci defa bakması durumunda da kasıtlı bakış gerçekleşir."

Beyhakî der ki: "Kişi ikinci defa baktığında da sorumluluğu gerektiren bakış gerçekleşmiş olur."

Ebû Süleymân el-Hattâbî der ki: "Nesh, Allah'ın haber verip yaptığı, geçmişe yönelik konularda olmaz. Zira böyle bir şey yalana ve sözden dönmeye götürür. Nesh bazılarına göre Allah'ın yapacağını haber verdiği konularda olur. Allah yapacağını haber verdiği bir şeyi şarta bağlı olarak yapabilir. Ancak yaptığını haber verdiği bir şey için artık şart söz konusu olmaz. Nesh konusunda en uygun yorum budur. İbn Ömer de âyeti bu şekilde yorumlamıştır. Bu da söylenen sözden dönme değil Allah'ın lütfederek kullarını affetmesi ve yüklerini hafifletmesi babındandır. Fakat emir ve nehiy ile alakalı konularda nesh, bazılarının yanında geçmişe yönelik bir haber olsa da geleceğe yönelik bir haber olsa da geçerlidir."

٣٢٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمِصْرِيُّ، حدثنا مَالِكُ بْنُ يَحْيَى، حدثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، حدثنا مِسْعَرُ بْنُ كِدَامٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ زُرَارَةَ بْنِ أَبِي أَوْفَى، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " تُجُوِّزَ لِأُمَّتِي عَمَّا وَسْوَسَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا أَوْ حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ تَكَلَّمْ بِهِ أَوْ تَعْمَلْ بِهِ " أَخْرَجَاهُ فِي الصَّحِيحِ، مِنْ حَدِيثِ مِسْعَرٍ

---

[1] Enfâl Sur. 66

326- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Allah, dile getirmedikleri veya uygulamaya geçirmedikleri sürece ümmetimi, içlerindeki vesveseden veya içlerinden geçen şeylerden dolayı hesaba çekmeyecektir."*[1]

Buhârî ile Müslim, *Sahîh*'te Mis'ar kanalıyla aktarmışlardır.

٣٢٧ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ بِشْرَانَ، حدثنا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الرَّزَّازُ، حدثنا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ شَاكِرٍ، حدثنا عَفَّانُ، حدثنا هَمَّامٌ، وَحَمَّادٌ، وَأَبَانُ، وَأَبُو عَوَانَةَ كُلُّهُمْ يُحَدِّثُونَ عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ زُرَارَةَ بْنِ أَبِي أَوْفَى، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: " إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لِأُمَّتِي عَمَّا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ يَتَكَلَّمُوا بِهِ أَوْ يَعْمَلُوا " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ مَنْصُورٍ وَغَيْرِهِ، عَنْ أَبِي عَوَانَةَ وَأَخْرَجَاهُ مِنْ أَوْجُهٍ أُخَرَ، عَنْ قَتَادَةَ

327- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Allah, dile getirmedikleri veya uygulamaya geçirmedikleri sürece ümmetimi, içlerinden geçen şeylerden dolayı hesaba çekmeyecektir."*[2]

Müslim[3], *Sahîh*'te Saîd b. Mansûr ve başkaları kanalıyla Ebû Avâne'den zikretmiştir.

Yine Buhârî ve Müslim[4], başka kanallarla Katâde'den zikretmişlerdir.

٣٢٨ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا مُسَدَّدٌ، حدثنا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سَعِيدٍ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَمْدَوَيْهِ الْمُؤَذِّنُ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْبَغَوِيُّ، حدثنا شَيْبَانُ، عَنْ عَبْدِ الْوَارِثِ بْنُ سَعِيدٍ، حدثنا الْجَعْدُ أَبُو عُثْمَانَ،

---

[1] İsnâdı hasendir.

[2] İsnâdı sahihtir.

[3] Müslim ((1/116).

[4] Buhârî (3/119).

عَنْ أَبِي رَجَاءٍ الْعُطَارِدِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِيمَا يَرْوِي عَنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ: " إِنَّ اللهَ كَتَبَ الْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ، ثُمَّ بَيَّنَ ذَلِكَ فَمَنْ هَمَّ بِالْحَسَنَةِ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبهاَ اللهُ لَهُ حَسَنَةً، وَمَنْ عَمِلَهَا كَتَبَ اللهُ لَهُ بِهَا عَشْرًا إِلَى سَبْعِ مِائَةِ ضِعْفٍ وَأَضْعَافٍ كَثِيرَةٍ، وَمَنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ وَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَ اللهُ لَهُ بِهَا حَسَنَةً كَامِلَةً، وَمَنْ هَمَّ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَ اللهُ عَلَيْهِ سَيِّئَةً وَاحِدَةً " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ شَيْبَانَ بْنِ فَرُّوخٍ

328- İbn Abbâs'ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) (Rabbinden naklen) şöyle buyurmuştur: *"Allah iyilik ile kötülükleri bildirip bunları açıklamıştır. Bir iyilik yapmak isteyip de bunu yapmayan kişiye Allah bir iyilik sevabı yazar. Bu iyiliği yapan kişiye ise sevabını ondan yedi yüz katına kadar, hatta daha fazlasıyla yazar. Bir kötülük yapmak isteyip de bunu yapmayan kişiye Allah bir iyilik sevabı yazar. Kötülük yapmak isteyip de bunu yapan kişiye ise bunu sadece bir kötülük olarak yazar."*[1]

Müslim[2], *Sahîh*'te Şeybân b. Ferrûh'tan zikretmiştir.

٣٢٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو صَالِحِ بْنُ أَبِي طَاهِرٍ الْعَنْبَرِيُّ، حدثنا جَدِّي يَحْيَى بْنُ مَنْصُورٍ الْقَاضِي، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ سَلَمَةَ، حدثنا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حدثنا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ الضُّبَعِيُّ، عَنِ الْجَعْدِ أَبِي عُثْمَانَ، عَنْ أَبِي رَجَاءٍ الْعُطَارِدِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِيمَا رَوَى عَنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ: " إِنَّ رَبَّكُمْ رَحِيمٌ فَمَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةً، وَإِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ لَهُ عَشْرَ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمِائَةٍ إِلَى أَضْعَافٍ كَثِيرَةٍ، وَمَنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةً، وَإِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ عَلَيْهِ وَاحِدَةً أَوْ يَمْحُوهَا اللهُ وَلَا يَهْلِكُ عَلَى اللهِ إِلَّا هَالِكٌ " أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى، حدثنا يَحْيَى بْنُ

---

[1] Ravileri güvenilirdir.

[2] Buhârî (3/118).

يَحْيَى، أَخْبَرَنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، بِهَذَا الْإِسْنَادِ نَحْوَهُ رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَحْيَى

قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: وَقَدْ رُوِّينَا فِي حَدِيثِ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي هَذَا الْحَدِيثِ فِي السَّيِّئَةِ قَالَ: " وَإِنْ تَرَكَهَا اكْتُبُوهَا لَهُ حَسَنَةً إِنَّمَا تَرَكَهَا مِنْ جَرَائِي "

329- İbn Abbâs'ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) (Rabbinden naklen) şöyle buyurmuştur: *"Rabbiniz merhametlidir. Bir iyilik yapmak isteyip de bunu yapmayan kişiye Allah bir iyilik sevabı yazar. Bu iyiliği yapan kişiye ise sevabını ondan yedi yüz katına kadar, hatta daha fazlasıyla yazar. Bir kötülük yapmak isteyip de bunu yapmayan kişiye Allah bir iyilik sevabı yazar. Bunu yapan kişiye ise bunu sadece bir kötülük olarak yazar veya onu siler. Allah katında sadece kötülükte ısrarcı olanlar helak olur."*[1]

Başka bir kanalla yukarıdaki hadisin aynısı nakledilmiştir. Müslim[2] bunu *Sahîh*'te Yahya b. Yahya'dan zikretmiştir.

Beyhakî der ki: Bize bildirildiğine göre Hemmâm b. Münebbih, Ebû Hureyre'den naklediyor: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kişi (niyetlendiği) kötülüğü yapmadığı zaman Allah: «Bunu ona iyilik olarak yazın! Zira onu benim için yapmadı» buyurur"* demiştir. Tövbe konusu içinde de bu hadis zikredilmiştir.

٣٣٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ نُصَيْرٍ الْخُلْدِيُّ، حدثنا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، حدثنا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، أَخْبَرَنَا الْمُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحِزَامِيُّ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: " إِذَا أَرَادَ عَبْدِي بِعَمَلَ سَيِّئَةً فَلَا تَكْتُبُوهَا عَلَيْهِ حَتَّى يَعْمَلَهَا، فَإِنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا بِمِثْلِهَا، وَإِنْ تَرَكَهَا مِنْ أَجْلِي فَاكْتُبُوهَا حَسَنَةً، فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَعْمَلَ

---

[1] Ravileri güvenilirdir.

[2] Müslim (1/118)

حَسَنَةً فَلَمْ يَعْمَلْهَا فَاكْتُبُوهَا حَسَنَةً، فَإِنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ قُتَيْبَةَ

330- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Yüce Allah (hafaza meleklerine) şöyle buyurur: «Kulum bir kötülük yapmak istediği zaman bunu yapana kadar yazmayın. Şayet bu kötülüğü yaparsa bunu bir kötülük olarak yazın. Ancak benim için onu yapmaktan vazgeçerse onu bir iyilik olarak yazın. Biri iyilik yapmak isteyip de yapmadığı zaman bunu bir iyilik olarak yazın. Onu yaptığı zaman ise karşılığını ondan yedi yüz katına kadar yazın."*[1]

Buhârî[2], *Sahîh*'te Kuteybe'den zikretmiştir.

٣٣١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ، وَأَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالُوا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الصَّغَانِيُّ، حدثنا أَبُو الْجَوَّابِ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ رُزَيْقٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنِّي لَأُحَدِّثُ نَفْسِي بِالْحَدِيثِ لَأَنْ أَخِرَّ مِنَ السَّمَاءِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَتَكَلَّمَ بِهِ قَالَ: " ذَلِكَ صَرِيحُ الْإِيمَانِ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنِ الصَّغَانِيِّ

331- Ebû Hureyre der ki: Adamın biri Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi vesellem) geldi ve: "Ey Allah'ın Resûlü! Bazen aklımdan öyle şeyler geçiyor ki gökyüzünden yere düşmek bunları dile getirmekten daha iyi geliyor" dedi. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bu şey, senin imanının saflığındandır"* buyurdu.[3]

Müslim[4], *Sahîh*'te es-Sağânî'den aktarmıştır.

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Buhârî (8/198.

[3] İsnâdı hasendir.

[4] Müslim (1/119).

٣٣٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَلَمَةَ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: جَاءَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّا نَجِدُ فِي أَنْفُسِنَا الشَّيْءَ مَا نُحِبُّ أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " أَوَقَدْ وَجَدْتُمُوهُ؟ " قَالُوا نَعَمْ قَالَ: " ذَلِكَ صَرِيحُ الْإِيمَانِ" رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ زُهَيْرِ بْنِ حَرْبٍ

332- Süheyl b. Ebî Sâlih de, babasından naklen bunu Ebû Hureyre'den şöyle rivayet eder: "Ashâbdan bazıları: "Ey Allah'ın Resûlü! Bazen içimizde öyle şeyleri hissediyoruz ki bunları dile getirmekten çekiniyoruz" dedi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Böyle şeyleri hissediyor musunuz?"* diye sorunca: "Evet!" dediler. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bu, imanın saflığına işarettir"* buyurdu.

Müslim[1], *Sahîh*'te Züheyr b. Harb'tan zikretmiştir.

٣٣٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ مِنْ أَصْلِ سَمَاعِهِ، حدثنا أَبُو عُثْمَانَ عَمْرُو بْنُ عَبْدِ اللهِ الْبَصْرِيُّ، حدثنا أَبُو أَحْمَدَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ عَثَّامٍ يَقُولُ: أَتَيْتُ سُعَيْرَ بْنَ الْخِمْسِ فَسَأَلْتُهُ عَنْ حَدِيثِ الْوَسْوَسَةِ، فَلَمْ يُحَدِّثْنِي فَأَدْبَرْتُ أَبْكِي، ثُمَّ لَقِيَنِي فَقَالَ لِي: حَدَّثَنَا مُغِيرَةُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: سَأَلْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنِ الرَّجُلِ يَجِدُ الشَّيْءَ لَوْ خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ كَانَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ أَنْ يَتَكَلَّمَ بِهِ، قَالَ: " ذَاكَ مَحْضُ أَوْ صَرِيحُ الْإِيمَانِ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ يَعْقُوبَ الصَّفَّارِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَثَّامٍ قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: وَرَوَاهُ جَرِيرٌ، وَسُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ، وَأَبُو عَوَانَةَ، وَأَبُو جَعْفَرٍ الرَّازِيُّ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ مُرْسَلًا " وَهُوَ فِيمَا ذَكَرَهُ شَيْخُنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِي عَلِيٍّ الْحَافِظِ "

333- Ali b. Assâm der ki: Su'ayr b. el-Hims'e gelip vesvese ile ilgili hadisi

---

[1] Müslim (1/119).

sordum, ancak hadisi bana söylemedi. Ben de yanından ağlayarak ayrıldım. Daha sonra benimle karşılaşınca şöyle dedi: "Muğîre'nin İbrâhîm kanalıyla Alkame'den bildirdiğine göre Abdullah (b. Mes'ûd) şöyle demiştir: "Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bazen kişinin içinden geçen, ancak gökten aşağıya atılıp kuşlar tarafından yenilmesi bunları dile getirmesinden daha iyi olan şeyleri sorduğumuzda: «*Bu, imanın saflığına veya (temizliğine) işarettir*» buyurdu."[1]

Müslim[2], *Sahîh*'te Yûsuf b. Yâkûb es-Saffâr kanalıyla Ali b. Assâm'dan aktarmıştır.

Beyhakî der ki: "Aynısını Cerîr + Süleymân et-Teymî + Ebû Avâne + Ebû Câfer er-Râzî, Muğîre kanalıyla İbrâhîm'den mürsel olarak rivayet etmiştir. Hocamız Ebû Abdillah da bunu Ebû Ali el-Hâfız'dan zikretmiştir."

٣٣٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْمُحَمَّدَ آبَادِيُّ، حدثنا أَبُو قِلَابَةَ، حدثنا أَبُو الْوَلِيدِ، حدثنا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، وَسُلَيْمَانَ، عَنْ ذَرٍّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَدَّادٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، تُحَدِّثُنِي نَفْسِي مِنْ أَمْرِ الرَّبِّ لَأَنْ أَكُونَ حُمَمَةً أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَتَكَلَّمَ بِهِ فَقَالَ: " أَحَدُهُمَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يُقَدِّرْ منكُمْ إِلَّا عَلَى الْوَسْوَسَةِ " فَقَالَ الْآخَرُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَدَّ أَمْرَهُ إِلَى الْوَسْوَسَةِ

334- İbn Abbâs bildiriyor: Adamın biri: "Ey Allah'ın Resûlü! Bazen Allah'ın bir hükmü konusunda içimden öyle şeyler geçiyor ki yanıp kömür olmam bu şeyleri dile getirmemden daha iyi geliyor" deyince, (ravilerden birine göre) Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bunun (şeytanın hilesinin) sadece vesvesede kalmasını sağlayan Allah'a hamdolsun"* buyurdu.[3]

---

[1] İsnâdı hasendir.

[2] Müslim (1/119).

[3] İsnâdı hasendir.

Diğer ravi ise Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bunu (şeytanın hilesini) vesveseye çeviren Allah'a hamdolsun"* buyurduğunu aktarır.

٣٣٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَأَبُو عَبْدِ اللهِ إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ السُّوسِيُّ وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالُوا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ، حدثنا هَارُونُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَصْبَهَانِيُّ، حدثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ ذَرٍّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَدَّادٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنِّي أَجِدُ فِي نَفْسِي شَيْئًا لَأَنْ أَكُونَ حُمَمَةً أَحَبُّ إِلَيَّ، فَقَالَ: " الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَدَّ أَمْرَهُ إِلَى الْوَسْوَسَةِ "

335- İbn Abbâs der ki: Adamın biri: "Ey Allah'ın Resûlü! Bazen içimden öyle şeyler geçiyor ki yanıp kömür olmam bu şeyleri dile getirmemden daha iyi geliyor" deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bunu (şeytanın hilesini) vesveseye çeviren Allah'a hamdolsun"* buyurdu.[1]

٣٣٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مَحْمَوَيْهِ الْعَسْكَرِيُّ، حدثنا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْقَلَانَسِيُّ، حدثنا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ، حدثنا شَيْبَانُ، حدثنا قَتَادَةُ، عَنْ ذَرٍّ أَبِي عُمَرَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَدَّادِ بْنِ الْهَادِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ أَحَدَنَا لَيُحَدِّثُ نَفْسَهُ تُعْرِضُ لَهُ بِالشَّيْءِ لَأَنْ يَكُونَ حُمَمًا أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ أَنْ يَتَكَلَّمَ بِهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَدَّ أَمْرَهُ إِلَى الْوَسْوَسَةِ "

336- İbn Abbâs bildiriyor: Adamın biri: "Ey Allah'ın Resûlü! Bazen içimizden öyle şeyler geçiyor ki yanıp kömür olmak bu şeyleri dile getirmekten daha iyi geliyor" deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allahu Ekber! Allahu Ekber! Bunu (şeytanın hilesini) vesveseye çeviren Allah'a hamdolsun"* buyurdu.[2]

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Senedinde mahzur yoktur.

٣٣٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ الْفَضْلِ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ سُفْيَانَ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْأُوَيْسِيُّ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عُمَارَةَ بْنِ أَبِي حَسَنٍ الْمَازِنِيِّ بَلَغَهُ، أَنَّ رِجَالًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ سَأَلُوا رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنِ الْوَسْوَسَةِ الَّتِي يُوَسْوِسُ بِهَا الشَّيْطَانُ فِي أَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، أَشْيَاءُ نَجِدُهَا فِي أَنْفُسِنَا يَسْقُطُ أَحَدُنَا مِنْ عِنْدِ الثُّرَيَّا أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ أَنْ يَتَكَلَّمَ بِهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: " أَوَجَدْتُمْ ذَلِكَ؟ ذَلِكَ صَرِيحُ الْإِيمَانِ إِنَّ الشَّيْطَانَ يُرِيدُ أَنْ يُوقِعَ الْعَبْدَ فِيمَا دُونَ ذَلِكَ، فَإِذَا عُصِمْتُمْ مِنْهُ وَقَعَ فِيمَا هُنَاكَ "

337- Yahya b. Umâre b. Ebî Hasan el-Mâzinî bildiriyor: Ashâbdan bazıları Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) Şeytanın içlerinde bıraktığı vesveseleri sorunca, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Böyle şeyleri içinizde hissediyor musunuz? Bu, imanın saflığına işarettir. Şeytan, kulu bundan daha kötü bir duruma düşürmek ister. Ancak bundan korunduğunuz zaman vesveseyle yetinir."*[1]

Beyhakî der ki: "Kişinin imanının saflığı, içine düşen ve defetmeye gücü yetemeyen şeyler için üzülmesi, böylesi bir durumdan rahatsız olması, imanını sevmesinden dolayı da endişeye düşmesidir. Allah bizleri böylesi vesveselerden korusun."

فَصْلٌ فِي الْقِصَاصِ مِنَ الْمَظَالِمِ

Haksızlıklarda Kısas

٣٣٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ نُعَيْمٍ، حدثنا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " قَالَ أَتَدْرُونَ مَنِ الْمُفْلِسُ؟ " قَالُوا: الْمُفْلِسُ مَنْ لَا دِرْهَمَ لَهُ وَلَا مَتَاعَ، فَقَالَ: " إِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ أُمَّتِي يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلَاةٍ وَصِيَامٍ وَزَكَاةٍ، وَيَأْتِي قَدْ شَتَمَ هَذَا وَقَذَفَ هَذَا، وَأَكَلَ مَالَ

[1] Ravileri güvenilirdir, ancak senedi kopuktur. Ebû Dâvud 1/297 (661).

هَذَا، وَسَفَكَ دَمَ هَذَا، وَضَرَبَ هَذَا فَيُعْطَى هَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ، وَهَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ، فَإِنْ فَنِيَتْ حَسَنَاتُهُ قَبْلَ أَنْ يُقْضَى مَا عَلَيْهِ أُخِذَ مِنْ خَطَايَاهُمْ فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ، ثُمَّ طُرِحَ فِي النَّارِ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ قُتَيْبَةَ

338- Ebû Hureyre bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Müflis kimdir biliyor musunuz?"* diye sorunca: "Müflis, parası ve malı olmayan kişidir" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Ümmetimden asıl müflis olan kişi, kıyamet gününde namazlarını kılmış, oruçlarını tutmuş, zekatını vermiş bir şekilde gelmesine rağmen şunun onuruna dil uzatmış, şuna iftira atmış, şunun malını yemiş, haksız yere şunun kanını dökmüş, şuna vurmuş bir şekilde huzura çıkan kişidir. Orada hakkına girdiği her bir kişi bu hakkını onun iyiliklerinden alarak karşılar. Haklarını tamamıyla ödemeden iyilikleri biterse karşı tarafın günahlarından alınıp kendisine yüklenir ve bu şekilde cehennem ateşine atılır."*

Müslim[1], *Sahîh*'te Kuteybe'den aktarmıştır.[2]

Beyhakî der ki: "İmanın artması ve eksilmesi konusu içinde bu hadisi açıklamasıyla birlikte zikretmiştik. İman konusunda kötülüğün iyiliği yok etmeyeceğini düşünenler bu hadisin açıklamasında şöyle der: "Böylesi bir durumda adamın hasmına kötülüklerine karşılık gelecek kadarıyla iyiliklerinden verilir, ancak iyiliklerinin tümü bitmez. Zira iyiliklerinin sevabının sonu yoktur. Hasmına yaptığı kötülüklerin bir sonu olduğu gibi bu kötülüklerin cezasının da bir sonu vardır. Sonu olan şey de sonu olmayan şeyin karşılığı olamaz. *"İyilikleri biterse"* ifadesinde iyiliklerinin normal karşılığının bitmesidir. Bu durumda hasmının hakkı iyiliklerinin fazladan yazılan sevabıyla karşılanır. En doğrusunu da Allah bilir."

٣٣٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَمْرٍو مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْأَدِيبُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ الْإِسْمَاعِيلِيُّ، أَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ سُفْيَانَ، وَأَبُو يَعْلَى قَالَا: حدثنا مُحَمَّدٌ وَهُوَ ابْنُ الْمِنْهَالِ، حدثنا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حدثنا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْمُتَوَكِّلِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ

---

[1] Müslim (3/1997).

[2] Hadis sahihtir.

ﷺ فِي هَذِهِ الْآيَةِ: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ﴾ [الحجر: ٤٧] قَالَ: " يَخْلُصُ الْمُؤْمِنُونَ عَلَى الصِّرَاطِ فَيُحْبَسُونَ عَلَى قَنْطَرَةٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، فَيُقْتَصُّ لِبَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضٍ مَظَالِمَ كَانَتْ بَيْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا، حَتَّى إِذَا هُذِّبُوا وَنُقُّوا أُذِنَ لَهُمْ فِي دُخُولِ الْجَنَّةِ، فَوَاللهِ إِنَّ أَحَدَهُمْ لَأَهْدَى لِمَنْزِلِهِ فِي الْجَنَّةِ مِنْ مَنْزِلِهِ فِي الدُّنْيَا " قَالَ قَتَادَةُ: " كَانَ يُقَالُ: مَا يُشْبِهُ بِهِمْ إِلَّا أَهْلُ الْجَمْعِ انْصَرَفُوا مِنْ جَمْعِهِمْ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنِ الصَّلْتِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ زُرَيْعٍ

339- Ebû Saîd bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), ***"Biz onların kalplerindeki kini söküp attık. Artık onlar sedirler üzerinde, kardeşler olarak karşılıklı otururlar"***[1] âyetini açıklarken şöyle buyurdu: *"Müminler, Sırat köprüsü üzerindeyken cennet ile cehennem arasında bir kemerin üzerinde durdurulurlar. Orada dünyadayken birbirlerine yaptıkları haksızlıklardan dolayı her biri diğerinden hakkını alır. Bu şekilde arınıp temizlendikten sonra cennete girmelerine izin verilir. Vallahi her biri cennetteki yerini, dünyadaki evini bildiği gibi tanıyıp bulur."*[2]

Katâde der ki: "Bunlara en çok Müzdelife'de toplanan ve oradan ayrılan kişilerin (hacıların) benzediği söylenir."

Buhârî[3], *Sahîh*'te Salt b. Muhammed kanalıyla Yezîd b. Zuray'dan zikretmiştir.

Beyhakî der ki: "Temizlenip arınmalarından kasıt, hasımlarının onlardan razı olmasıdır. Hasımlarının razı olması da ancak haksızlıklarda kısasın yapılmasıyla olur. Daha önce Ebû Hureyre'den gelen rivayet de bunu ifade etmektedir. Ya da temizlenip arınmaları, Yüce Allah'ın mazlum olan kişiye uğradığı haksızlıktan daha hayırlı olanı vermesiyle ve rahmetiyle de haksızlık edeni affetmesiyle olur. Bir sonraki rivayet de bu yöndedir."↓

---

[1] Hicr Sur. 47

[2] İsnâdı sahihtir.

[3] Buhârî (7/197).

٣٤٠ - حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ الْأَصْبَهَانِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْقَطَّانُ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ أَبِي عِيسَى الْهِلَالِيُّ، حدثنا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، حدثنا عَبْدُ الْقَاهِرِ بْنُ السَّرِيِّ، حَدَّثَنِي ابْنٌ لِكِنَانَةَ بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مِرْدَاسٍ السُّلَمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ عَبَّاسِ بْنِ مِرْدَاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ " دَعَا عَشِيَّةَ عَرَفَةَ لِأُمَّتِهِ بِالْمَغْفِرَةِ، وَالرَّحْمَةِ فَأَكْثَرَ الدُّعَاءَ "، فَأَوْحَى اللهُ إِلَيْهِ أَنِّي قَدْ فَعَلْتُ إِلَّا ظُلْمَ بَعْضِهِمْ بَعْضًا، وَأَمَّا ذُنُوبُهُمْ فِيمَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنِي قَدْ غَفَرْتُهَا، فَقَالَ: " يَا رَبِّ، إِنَّكَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ تُثِيبَ هَذَا الْمَظْلُومَ خَيْرًا مِنْ مَظْلَمَتِهِ، وَتَغْفِرَ لِهَذَا الظَّالِمِ " فَلَمْ يُجِبْهُ ذلْكَ الْعَشِيَّةَ، فَلَمَّا كَانَ غَدَاةَ الْمُزْدَلِفَةِ أَعَادَ الدُّعَاءَ فَأَجَابَهُ أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ، قَالَ: فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ أَصْحَابِهِ: يَا رَسُولَ اللهِ، تَبَسَّمْتَ فِي سَاعَةٍ لَمْ تَكُنْ تَتَبَسَّمُ فِيهَا قَالَ: " تَبَسَّمْتُ مِنْ عَدُوِّ اللهِ إِبْلِيسَ أَنَّهُ لَمَّا عَلِمَ أَنَّ اللهَ تَعَالَى قَدِ اسْتَجَابَ لِي فِي أُمَّتِي أَهْوَى يَدْعُو بِالْوَيْلِ، وَالثُّبُورِ، وَيَحْثُو التُّرَابَ عَلَى رَأْسِهِ " قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: " وَهَذَا الْحَدِيثُ لَهُ شَوَاهِدُ كَثِيرَةٌ، وَقَدْ ذَكَرْنَاهَا فِي كِتَابِ الْبَعْثِ، فَإِنْ صَحَّ بِشَوَاهِدِهِ فَفِيهِ الْحُجَّةُ، وَإِنْ لَمْ يَصِحَّ فَقَدْ قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ [النساء: ٤٨] وَظُلْمُ بَعْضِهِمْ بَعْضًا دُونَ الشِّرْكِ "

340- Abbâs b. Mirdâs anlatıyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Arefe akşamı ümmetine bağışlanmaları ve rahmete nail olmaları için çokça dua etti. Yüce Allah bu duasına: "Bunu yapacağım ve birbirlerine karşı yaptıkları haksızlıklar dışında benimle onlar arasında olan günahlarını bağışlayacağım" karşılığını verince, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Rabbim! Dilersen mazluma zulme uğradığı şeyden daha hayırlısını verebilir, zalimi de bağışlayabilirsin"* buyurdu. O akşam duası sadece bu şekilde karşılık buldu. Müzdelife'de sabahladığında bu duasını yineledi. Yüce Allah bu duasına: "Onları bağışladım" karşılığını verdi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) tebessüm edince ashâbdan bazıları: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu saat senin gülebileceğin bir saat değil, neden güldün?" diye sordu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şu karşılığı verdi: *"Allah düşmanı İblis'in haline güldüm. Yüce Allah'ın ümmetim hakkındaki duamı kabul edip zalimleri de bağışlayacağını*

öğrenince toprak alıp başına saçmaya, feryat figan etmeye başladı."[1]

Beyhakî der ki: Bu hadisin pek çok şahidi vardır ve *el-Ba's* isimli eserimizde bunları zikrettik. Şayet şahitleriyle birlikte sahih ise hüccet bir hadistir. Sahîh değilse de bu konuda Yüce Allah'ın *"Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalanları ise dilediği kimseler için bağışlar"*[2] buyruğu vardır. Birbirlerine zulümleri de şirkten daha hafiftir.

٣٤١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحِ بْنِ هَانِئٍ، حدثنا السَّرِيُّ بْنُ خُزَيْمَةَ، حدثنا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حدثنا أَبِي، حدثنا الْأَعْمَشُ، حدثنا زَيْدُ بْنُ وَهْبٍ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " أَتَانِي جِبْرِيلُ فَأَخْبَرَنِي أَنَّ مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِي لَا يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ ". قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ؟ قَالَ: " وَإِنْ زَنَى، وَإِنْ سَرَقَ " فَذَكَرَهُ فِي حَدِيثٍ طَوِيلٍ رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ عُمَرَ بْنِ حَفْصٍ وَأَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ مِنْ أَوْجُهٍ: أَحَدُهَا عَنِ الْأَعْمَشِ

قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: رَوَاهُ أَبُو الْأَسْوَدِ الدِّيلِيُّ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " مَا مِنْ عَبْدٍ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، ثُمَّ مَاتَ عَلَى ذَلِكَ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ ". قَالَ: قُلْتُ: وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ؟ قَالَ: " وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ عَلَى رَغْمِ أَنْفِ أَبِي ذَرٍّ " وَقَدْ أَخْرَجَاهُ فِي الصَّحِيحِ، وَلَهُ شَوَاهِدُ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، ثُمَّ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، وَعَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، وَعُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، وَجَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ وَغَيْرِهِمْ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ. " وَلَيْسَ بَيْنَ هَذِهِ الْأَحَادِيثِ، وَبَيْنَ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَأَبِي سَعِيدٍ مُنَافَاةٌ، وَقَدْ يَكُونُ دُخُولُهُ الْجَنَّةَ بَعْدَ الِاقْتِصَاصِ، وَالِاقْتِصَاصُ قَدْ يَكُونُ بِالتَّعْذِيبِ عَلَى مَا طُرِحَ عَلَيْهِ مِنَ سَيِّئَاتِ خَصْمِهِ وَحَبِطَ مِنْ أَجْرِ حَسَنَاتِهِ فَيَبْقَى مُرْتَهِنًا بِسَيِّئَاتِهِ، وَسَيِّئَاتِ خَصْمِهِ، وَقَدْ يُثِيبُ اللهُ تَعَالَى الْمَظْلُومَ وَيَعْفُو عَنِ الظَّالِمِ إِنْ صَحَّ الْخَبَرُ

---

[1] Senedinde tanınmayan bir kişi vardır. İbn Mâce 2/1002 (3013).

[2] Nisâ Sur. 48

الْوَارِدُ بِهِ، أَمَّا التَّعْزِيرُ بِالنَّفْسِ فَمَا لَا يَرْضَاهُ عَاقِلٌ، وَمَنْ لَا يَصْبِرُ عَلَى وَجَعِ سِنٍّ، وَحُمَّى يَوْمٍ فَحَقِيقٌ أَنْ يَحْتَرِزَ مِنْ أَمْرٍ يُعَرِّضُهُ لِعَذَابٍ وَجِيعٍ وِعِقَابٍ أَلِيمٍ لَا يَعْلَمُ شِدَّتَهُ وَلَا نِهَايَتَهُ إِلَّا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ، وَقَدْ جَاءَ فِي حَدِيثِ أَبِي ظِلَالٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، أَنَّ عَبْدًا فِي جَهَنَّمَ يُنَادِي أَلْفَ سَنَةٍ يَا حَنَّانُ يَا مَنَّانُ حَتَّى يَأْمُرَ بِهِ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السلامُ فَيُخْرِجَهُ مِنْهَا نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ عَذَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ "

341- Sâbit bir hadisle Zeyd b. Vehb'in bildirdiğine göre Ebû Zer şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Cebrâil yanıma geldi ve ümmetimden Allah'a şirk koşmadan ölenlerin cennete gireceğini söyledi"* buyurdu. Ona: "Ey Allah'ın Resûlü! Zina edip hırsızlık yapmış olsa da mı?" diye sorduğumda: *"Zina etmiş, hırsızlık yapmış olsa da!"* buyurdu.[1]

Buhârî[2], *Sahîh*'te Amr b. Hafs'tan; Müslim de A'meş'ten ve ondan başka birçok kanaldan aktarmıştır.

Beyhakî der ki: Aynısım Ebu'l-Esved ed-Düelî, Ebû Zer'den bildiriyor: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Lâ ilâhe illallah diyen ve bu şekilde ölen kul cennete girer"* buyurdu. Ona: "Zina edip hırsızlık yapmış olsa da mı?" diye sorduğumda: *"Zina etmiş, hırsızlık yapmış olsa da! Ebû Zer istemese de!"* buyurdu."

Bunu Buhârî ile Müslim, *Sahîh*'lerinde aktarmıştır.

Bu hadisin Ebu'd-Derdâ, Osmân b. Affân, Abdullah b. Mes'ûd, Ubâde b. es-Sâmit, Câbir b. Abdillah ve başkalarından rivayet edilen şahitleri vardır. Bu hadisler ile Ebû Hureyre ve Ebû Saîd'in kısas hakkındaki hadisleri arasında da herhangi bir zıtlık yoktur. Zira kısas, cennete girmelerinden önce olabilir. Ya da iyiliklerinin azlığından dolayı hasmının kötülüklerinden üzerine yüklendikten sonra azabını çekip öyle cennete girebilir. Bu yönde gelen hadis sahih ise Yüce Allah mazlum olanı mükâfatlandırıp zalim olanı da bağışlayabilir. Ancak kısas yerine sadece kınama aklın kabul edebileceği bir şey değildir.

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Buhârî (7/43, 137, 3/81, 82, 2/69) ve Müslim (1/95).

Dünyadayken diş ağrısına veya bir günlük hummaya dayanamayan kişi kıyamet gününde kendisini ağır, çetin bir azaba maruz bırakacak olan şeylerden uzak durmaya çalışacaktır ki böylesi bir azabın şiddetini ve nihâyetini ancak Allah bilir.

Ebû Zilâl'ın Enes b. Mâlik'ten bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Cehennemdeki bir kul bin yıl boyunca «Ey Hannân! Ey Mennân!» diye bağırıp durur. Sonunda Allah, Cebrâil'e onu cehennemden çıkarmasını emreder."* Allah'ın azabından yine Allah'a sığınırız.

٣٤٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدِ بْنُ أَبِي عَمْرٍو، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الصَّفَّارُ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ حَسَّانَ الْأَزْرَقُ، حدثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ قَالَ: كَانَ حَزْمُ بْنُ أَبِي حَزْمٍ يَقُولُ: " اللهُمَّ مَنْ ظَلَمْنَاهُ بِمَظْلَمَةٍ فَأَثِبْهُ مِنْ مَظْلَمَتِنَا خَيْرًا وَاغْفِرْهَا لَنَا، وَمَنْ ظَلَمَنَا بِمَظْلَمَةٍ فَأَثِبْنَا مِنْ مَظْلَمَتِهِ وَاغْفِرْهَا لَهُ "

342- Abdurrahman b. Mehdî der ki: Hazm b. Ebî Hazm şöyle dua ederdi: "Allahım! Birine zulmettiğimiz zaman bu zulmümüzden dolayı ona hayır ver ve bizi de bağışla. Biri de bize zulmettiği zaman bu zulmünden dolayı bize hayır ver ve onu bağışla."[1]

٣٤٣ - قَالَ: وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ، حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ مِنْ أَهْلِ الْبَصْرَةِ قَالَ: كَانَتْ رَابِعَةُ الْعَابِدَةُ تَقُولُ: " اللهُمَّ، وَهَبْتُ لَكَ مَنْ ظَلَمَنِي فَاسْتَوْهِبْنِي مِمَّنْ ظَلَمْتُ"

343- Ebû Bekr, Basra ahalisinden Abdulkays oğullarından bir adamdan bildirir: Abid Rabîa (el-Adeviyye): "Allahım! Bana zulmedenlerin bu zulmünü ben affediyorum. Sen de zulmettiğim kişilerden dolayı beni bağışla" diye dua ederdi.[2]

---

[1] Ravileri güvenilirdir.

[2] Raviler arasında tanınmayan kişiler vardır.

فَصْلٌ فِي كَيْفِيَّةِ انْتِهَاءِ الْحَيَاةِ الْأُولَى، وَابْتِدَاءِ الْحَيَاةِ الْأُخْرَى، وَصِفَةِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

Dünya Hayatının Bitip Âhiret Hayatının Başlamasının Keyfiyeti ve Kıyamet Gününün Özellikleri

Beyhakî der ki: İlk hayatın bitmesinden önce gerçekleşen ve kıyamet alâmetleri denilen bazı belirtiler vardır. Deccâl'ın çıkışı, İsa b. Meryem'in inip Deccâl'ı öldürmesi, Yecûc ve Mecûc'ün çıkması, Dabbetu'l-Arz'ın çıkması, Güneş'in batıdan doğması bunlardan bazıları ve büyükleridir.

Bunlardan da önce ilmin yok olması, cehaletin yayılıp cahillerin değer kazanması, (hukuki davalarda) hükmün parayla satın alınması, müzik aletlerinin yaygınlaşması, içki içmenin çoğalması, (cinsel olarak) kadınların kadınlarla, erkeklerin de erkeklerle yetinmesi, yüksek binaların görülmesi, çocukların yönetime gelmesi, ümmetin son nesillerinin ilk nesle lanet okuması, kaos ve karışıklıkların artması gibi şeyler görülecektir. Bunlar ortaya çıkmışken de bu yönde gelen rivayetleri zikretmek gereksiz olacaktır. Büyük alametler konusunda ise gelen rivayetleri *el-Ba's ve'n-Nüşûr* isimli eserimizde zikrettik. Onları burada tekrar etme gereği duymuyoruz. Muvaffakiyet Allah'tandır.

Büyük alametler görülüp de Allah göklerde, denizlerde ve yerlerde bulunan canlıların ölmelerini dilediği zaman olan İsrâfil'e emredince elinde bulunan Sûr'a üfler. İsrâfil, Arş'ı taşıyan meleklerden biridir. Bazı âlimlere göre bunun yanında Levh-i Mahfûz'dan sorumlu olan melektir.

٣٤٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الرُّوذْبَارِيُّ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ مَهْرَوَيْهِ الرَّازِيُّ، حدثنا عَمْرُو بْنُ تَمِيمٍ، حدثنا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَسْلَمَ الْعِجْلِيِّ، عَنْ بِشْرِ بْنِ شَغَافٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنِ الصُّورِ قَالَ: " قَرْنٌ يُنْفَخُ فِيهِ "

344- Abdullah b. Amr b. el-Âs der ki: Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) Sûr'un ne olduğu sorulunca: *"Üflenen bir borudur"* buyurdu.[1]

---

[1] Senedinde tanımadığım kişiler vardır. Tirmizî 4/620 (2430), 5/373 (3244) ve Nesâî, *S. el-Kübrâ* (6/282).

٣٤٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْفَضْلِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ سَلَمَةَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حدثنا شُعْبَةُ، عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ سَالِمٍ قَالَ: سَمِعْتُ يَعْقُوبَ بْنَ عَاصِمِ بْنِ عُرْوَةَ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَجُلًا قَالَ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو: إِنَّكَ تَقُولُ: السَّاعَةُ تَقُومُ إِلى كَذَا وَكَذَا، فَقَالَ: لَقَدْ هَمَمْتُ أَلَّا أُحَدِّثَكُمْ بِشَيْءٍ، إِنَّمَا قُلْتُ إِنَّكُمْ تَرَوْنَ بَعْدَ قَلِيلٍ أَمْرًا عَظِيمًا، فَكَانَ حَرِيقَ الْبَيْتِ فَقَالَ شُعْبَةُ: هَذَا أَوْ نَحْوَهُ قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ" يَخْرُجُ الدَّجَّالُ فِي أُمَّتِي فَيَمْكُثُ فِيهِمْ أَرْبَعِينَ لَا نَدْرِي أَرْبَعِينَ يَوْمًا، أَوْ أَرْبَعِينَ شَهْرًا، أَوْ أَرْبَعِينَ عَامًا، فَيَبْعَثُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ كَأَنَّهُ عُرْوَةُ بْنُ مَسْعُودٍ الثَّقَفِيُّ فَيَطْلُبُهُ فَيُهْلِكُهُ، ثُمَّ يَلْبَثُ النَّاسُ بَعْدَهُ سَبْعَ سِنِينَ لَيْسَ بَيْنَ اثْنَيْنِ عَدَاوَةٌ، ثُمَّ يُرْسِلُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ رِيحًا بَارِدًا مِنْ قِبَلِ الشَّامِ فَلَا يَبْقَى أَحَدٌ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنَ الْإِيمَانِ إِلَّا قَبَضَتْهُ حَتَّى لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ دَخَلَ فِي كَبِدِ جَبَلٍ لَدَخَلَتْ عَلَيْهِ حتى تقبضه". قَالَ سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ:" وَيَبْقَى شِرَارُ النَّاسِ فِي خِفَّةِ الطَّيْرِ، وَأَحْلَامِ السِّبَاعِ لَا يَعْرِفُونَ مَعْرُوفًا، وَلَا يُنْكِرُونَ مُنْكَرًا فَيَتَمَثَّلُ لَهُمُ الشَّيْطَانُ فَيَقُولُ: أَلَا تَسْتَجِيبُونَ فَيَأْمُرُهُمْ بِالْأَوْثَانِ فَيَعْبُدُونَهَا وَهُمْ فِي ذَلِكَ دَارَّةٌ أَرْزَاقُهُمْ حَسَنٌ عَيْشُهُمْ، ثُمَّ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَلَا يَسْمَعُهُ أَحَدٌ إِلَّا أَصْغَى لِيتًا - وَرَفَعَ بُنْدَارُ إِحْدَى مَنْكِبَيْهِ -، وَأَوَّلُ مَنْ يَسْمَعُهُ رجل يَلُوطُ حَوْضَهُ فَيَصْعَقُ، ثُمَّ لَا يَبْقَى أَحَدٌ إِلَّا صَعِقَ ثُمَّ يُرْسِلُ الله، أَوْ يُنْزِلُ اللهُ مَطَرًا كَأَنَّهُ الطَّلُّ أَوِ الظِّلُّ، النُّعْمَانُ الشَّاكُّ فَتَنْبُتُ مِنْهُ أَجْسَادُ النَّاسِ، ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ، ثُمَّ يُقَالُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ هَلُمُّوا إِلَى رَبِّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ، ثُمَّ يُقَالُ: أَخْرِجُوا بَعْثَ النَّارِ فَيُقَالُ: كَمْ؟ فَيُقَالُ: مِنْ كُلِّ أَلْفٍ تِسْعُمِائَةٍ وَتِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ" قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ:" وَحَدَّثَنِي شُعْبَةُ بِهَذَا الْحَدِيثِ مَرَّاتٍ وَعَرَضْتُهُ عَلَيْهِ" رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ بَشَّارٍ

345- Yâkûb b. Âsım b. Urve b. Mes'ûd der ki: Adamın birinin Abdullah b. Amr'a: "Kıyametin şu şu zamanda kopacağını söylüyormuşsun" dediğini işittim. Abdullah: "Bundan sonra size hiçbir şey anlatmamayı düşünüyorum! Ben size yakın bir zamanda büyük bir olayın gerçekleştiğini

göreceksiniz dedim" karşılığını verdi. Ki bir süre sonra Kâbe'nin yakılması olayı gerçekleşti. —Şu'be der ki: "Gerçekleşen olay budur veya buna benzer bir şeydir.—

Sonra Abdullah şöyle devam etti: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) buyurdu ki: *"Deccâl çıkacak ve ümmetimin arasına kırk kadar bir zaman kalacak.* —Ravi der ki: Bunun kırk gün mü, yoksa kırk ay mı, yoksa yıl mı olduğunu bilmiyoruz.— *Sonra Yüce Allah, İsa b. Meryem'i Urve b. Mes'ûd'un benzeri olarak gönderecek. İsa, Deccâl'ı arayıp bulacak ve onu öldürecek. İnsanlar ondan sonra yedi kıl kalacak. Bu süre zarfında iki kişi arasında dahi bir düşmanlık olmayacak. Sonra Yüce Allah, Şam taraflarından serin bir rüzgar gönderecek ve bu rüzgar yeryüzünde, kalbinde zerre kadar iman bulunan herkesin canını alacak. Öyle ki biriniz bir dağın orta yerine girse dahi rüzgar peşinden girip canını alacak."*

Abdullah: "Ben bunu Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) işittim" dedi ve Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) naklen şöyle devam etti: *"Geriye insanların kötüleri kuş hafifliğinde, vahşi hayvanların tabiatında kalacaklar. Ne bir iyiliği tanıyacak, ne de bir kötülüğe karşı çıkacaklar. Şeytan onlara görünüp: «Bana icabet etmez misiniz?» diye seslenecek ve emriyle putlara tapmaya başlayacaklar. Onlar bu şekilde bol rızıklar içinde güzel bir hayat sürerken Sûr'a üfürülecek. Bunu duyan herkes boynunu bir kaldırıp bir indirecek.* —Muhammed b. Câfer (Bundâr), bunu rivayet ederken burada omuzlarından birinin kaldırdı.— *Sûr'un sesini ilk olarak su havuzunu sıvayan kişi duyacak ve düşüp ölecek. Ondan sonra da diğer tüm insanlar ölecek. Sonra Yüce Allah çiseleyen"* —veya: *"gölgeye benzeyen* (hangisi olduğunda ravi Nu'mân tereddüt etmiştir— *bir yağmur gönderecek"* veya: *"indirecek ve bu yağmurla insanların cesetleri yerden bitecektir. Sonra ikinci kez Sûr'a üfürülecek ve insanlar kendilerini ayakta bakınırlarken bulacaklardır. Sonra onlara: «Ey insanlar! Haydi Rabbinize gelin!» diye seslenilecek ve (meleklere): «Onları durdurun; çünkü sorguya çekilecekler!» denilecek. Sonra: «Cehennemin payını çıkarın!» denilecek. «Kaç kişi içinden?» diye sorulduğu zaman: «Her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuz kişi» denilecek."*[1]

Muhammed b. Câfer der ki: "Şu'be de bu hadisi bana birkaç defa rivayet

---

[1] İsnâdı hasendir.

etti ve sonradan bunu ona arz ettim."

Müslim[1], *Sahîh*'te Muhammed b. Beşşâr'dan aktarmıştır.

Beyhakî der ki: Abdullah b. Amr bu hadisi rivayet ederken Yecûc ve Mecûc'un çıkışı, Dabbetu'l-Arz, Güneş'in batıdan doğması gibi büyük alametleri zikretmemiştir. Başkası ise rivayet ederken İsa b. Meryem'in inişinden sonra Yecûc ve Mecûc'un çıkışını, Allah'ın insanların üzerine *neğaf* denilen kurtçuğu göndermesi, kıyamet öncesi tümünün ölmesi gibi konuları da zikretmiştir.

Abdullah b. Amr'ın Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi vesellem) yaptığı başka bir rivayette kıyametin ilk alametlerinden Güneş'in batıdan doğmasını veya kuşluk vakti Dabbetu'l-Arz'ın çıkışını zikretmiş, bu ikisinden birinin gerçekleşmesi durumunda hemen akabinde ikincisinin olacağını bildirmiştir. Sonra kendi yanından: "Zannedersem ilki Güneş'in batıdan doğması olacaktır" demiştir. Abdullah b. Amr da bu sözü, Mervân b. Hakem'in ilk alamet olarak Deccâl'ın ortaya çıkacağını söylemesinin kendisine haber verilmesi üzerine söylemiştir. Şayet Abdullah'ın hadisi sahih ise bu konuda hadisi diğerlerinin rivayet ettiği hadisten daha evladır. İsnadının sahihliği dolayısıyla da onun hadisi şüphesiz bir şekilde sahihtir. En doğrusunu da Allah bilir. Bu alametlerden bazıları diğerlerinden önce veya sonra gelecek olsa da hepsinin de Sûr'a üfürülmeden önce olacağı konusunda şüphe yoktur.

٣٤٦ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفِرْيَابِيُّ، حدثنا أَبُو عَمْرٍو سَعِيدُ بْنُ حَفْصٍ خَالُ النُّفَيْلِيِّ، حدثنا مُوسَى بْنُ أَعْيَنَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، وَعَنْ عِمْرَانَ يَعْنِي الْبَارِقِيَّ، عَنْ عَطِيَّةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ " كَيْفَ أَنْعَمُ وَصَاحِبُ الْقَرْنِ قَدِ الْتَقَمَهُ وَأَصْغَى سَمْعَهُ، وَحَنَا جَبِينَهُ يَنْتَظِرُ مَتَى يُؤْمَرُ فَيَنْفُخُ؟ " قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، كَيْفَ نَقُولُ؟ قَالَ: " قُولُوا: حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ عَلَى اللهِ تَوَكَّلْنَا " أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ بَالَوَيْهِ الْمُزَكِّي، أَخْبَرَنَا أَبُو

[1] Müslim (3/2260).

الوَلِيدِ الْفَقِيهُ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَلِيٍّ، حدثنا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، حدثنا مُوسَى بْنُ أَعْيَنَ، فَذَكَرَ حَدِيثَ أَبِي صَالِحٍ بِمَعْنَاهُ

وَهَذَا لِمَا فِي الْحَدِيثِ الثَّابِتِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي الْمُسْلِمِ الَّذِي لَطَمَ الْيَهُودِيَّ حِينَ قَالَ: وَالَّذِي اصْطَفَى مُوسَى عَلَى الْبَشَرِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: " لَا تُفَضِّلُوا بَيْنَ أَنْبِيَاءِ اللهِ، فَإِنَّهُ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَيَصْعِقُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ، وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللهُ، ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ أُخْرَى فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ بُعِثَ، أَوْ فِي أَوَّلِ مَنْ بُعِثَ، فَإِذَا مُوسَى آخِذٌ بِالْعَرْشِ فَلَا أَدْرِي أَحُوسِبَ بِصَعْقَةِ يَوْمِ الطُّورِ، أَمْ بُعِثَهُ قَبْلِي " وَهَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ

346- Ebû Saîd el-Hudrî der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Borunun (Sûr'un) sahibi onu ağzına koymuş, kulağını açmış, başını eğip ne zaman üfüreceğine dair emri beklerken nasıl rahat edebilirim?"* buyurdu. "Ey Allah'ın Resûlü! Böylesi bir durumda ne diyelim?" diye sorduklarında, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah bize yeter, O ne güzel vekildir. Allah'a tevekkül ettik, deyin"* buyurdu.[1]

Bu hadis başka bir kanalla da rivayet olundu.

Beyhakî der ki: Sûr'a üfürüldüğü zaman göklerde ve yerde bulunan herkes çarpılıp ölür. Yüce Allah bunu: ***"Sûr'a üflenir ve Allah'ın dilediği kimseler dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür"***[2] şeklinde ifade etmiştir. Âyette istisna edilenlerin kimler olduğu konusunda da ihtilaf edilmiştir. Câbir b. Abdillah'ın: "Hz. Mûsa istisna edilenlerden biridir. Zira daha önce bir defa çarpılmıştı" dediği rivayet edilmiştir.

Câbir'in bu sözü de Ebû Hureyre'den rivayet edilen sabit bir hadise dayanır. Buna göre Yahudi'nin biri "İnsanlığa (peygamber olarak) Mûsa'yı seçene yemin olsun ki!" diye yemin edince müslümanlardan biri ona tokat atmıştı. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu konuda şöyle buyurdu: *"Allah'ın peygamberlerini birbirlerinden üstün tutmayın! Sûr'a üfürüldüğü zaman Allah'ın*

---

[1] İsnâdı hasendir. Tirmizî 4/620 (2431), 5/272 (3243).

[2] Zümer Sur. 68

dilediklerı dışında göklerde ve yerde bulunan herkes ölür. İkinci kez üfürüldüğünde de ilk dirilen veya ilk dirilenlerden biri ben olurum. Dirildiğimde Mûsa'nın Arş'a tutunduğunu görürüm. Tûr dağındaki çarpılması yeterli mi sayıldı yoksa benden önce mi dirildi bilmiyorum." Sahîh bir hadistir.

Beyhakî der ki: Bana göre bu hadisin açıklaması şöyledir: Peygamberimiz (sallallahu aleyhi vesellem) Miraç'ta bazı peygamberleri gördüğünü bize bildirmişti. Belki de Yüce Allah onlara ruhlarını geri vermiştir ve Allah katında onlar diridirler. Sûr'a ilk olarak üfürüldüğü zaman bu peygamberler de diğerleriyle birlikte çarpılırlar. Ancak diğerleri ölürken bunlar bildiğimiz mânâsıyla ölmek yerine sadece kendilerinden geçip şuurlarını kaybederler. Şayet Allah'ın: *"Sûr'a üfürüleceği ve Allah'ın dilediği kimselerden başka göklerdeki herkesin, yerdeki herkesin korkuya kapılacağı günü hatırla"*[1] buyruğunda istisna edilenlerden biri de Mûsa ise bu durumda sadece kendinden geçmiş olur. En doğrusunu da Allah bilir.

Bize bildirildiğine göre Saîd b. Cübeyr: "İstisna edilen bu kişiler şehitlerdir. Bunlar (Sûr'a üfürüldüğü zaman) Yüce Allah'ın alt tarafında, kılıçlarını kuşanmış bir şekilde Arş'ın etrafında bulunurlar" demiştir.

Zeyd b. Eslem'in, babasından, onun da Ebû Hureyre'den2 rivayet ettiği merfû hadise göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) Cebrâil'e bu âyeti sormuş ve: *"Yüce Allah'ın ölmelerini dilemediği bu kişiler kimlerdir?"* demiştir. Cebrâil: "Bunlar Allah yolunda şehit düşen kişilerdir" karşılığını vermiştir. Zira Yüce Allah, Kur'ân'da şehitlerin diri olduğunu ve Rablerinin katında rızıklandırıldığını bildirmiştir. Bundan dolayı Sûr'a ilk üfürüldüğünde diğer ölenlere birlikte bunlar ölmezler. En doğrusunu da Allah bilir.

Bize bildirildiğine göre Zeyd b. Eslem şöyle demiştir: "Bu istisna edilenler on iki kişidir. Bunlar da Cebrâil, Mikâil, İsrâfil, Ölüm Meleği ve Arş'ı taşıyan sekiz melektir."

Halîmî, bu istisna konusunda bunların şehitler olduğunu söyleyenlerin görüşünü benimsemiş ve İbn Abbâs'ın bu yöndeki rivayetini zikretmiştir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), Hz. Mûsa'nın diğer peygamberlerden önce

---

[1] Neml Sur. 87

[2] Buhârî (4/131-132, 3/88, 5/196, 7/193) ve Müslim (2/1843).

dirilip dirilmediğini bilememesi sözünü yorumlarken şöyle demiştir: "Dünyada konuşmaya (*teklîm*) onun seçilmesi gibi ona özel bir durum olabilir. Veya dünyada Rabbi dağa tecelli ettiğinde çarpılıp kendinden geçtiği süre kadarıyla ödül olarak diğer peygamberlerden önce dirilmiş olabilir. Yoksa Sûr'a ilk üfürüldüğünde ölenlerden biri olmayacaktır."

İstisna edilenlerin melekler olduğunu söyleyen ve isimlerini sayanların görüşünü zayıf bulmuş ve şöyle demiştir: "Çünkü melekler yeryüzü sakinlerinden değildir. Arş tüm göklerin üzerindedir. Cebrâil ve Mikâil de Arş'ın etrafında Allah'ı tesbih eden meleklerdendir. Bundan dolayı söz konusu âyetin dahilinde değildirler. Bu âyete cennetteki hizmetçiler ve huriler de girmez. Zira cennet de tüm göklerin üzerindedir. Âyet ise göklerin ve yerin sakinleri hakkındadır."

Bazı rivayetlerde ise Sûr'a ilk üfürülüşte Arş'ı taşıyan melekler ile birlikte Cebrâil, Mikâil ve Ölüm Meleğinin de öleceği, "Bugün hükümranlık kimindir?" diye seslenildiği zaman kimselerin cevap vermeyeceği, buna yine Allah'ın: "Tek ve Kahhâr olan Allah'ındır!" diye cevap vereceği bildirilmiştir. Bu konuda isnadında zayıflık bulunan uzunca merfû bir hadis rivayet edilmiştir. Bu hadisi *el-Ba's ve'n-Nüşûr* isimli eserimizde zikrettik.

Cennet ve içindeki tüm canlılar da fena için değil beka için yaratılmıştır. Cennet, lezzet ve huzur yurdudur. İçinde bulunanların öleceğine dair bize haber gelmiş de değildir. "Ancak Yüce Allah: *«Her canlı ölümü tadacaktır»*[1] buyurur. Yine: *«Ondan başka her şey yok olacaktır»*[2] buyurur" diyenlere karşı Halîmî şu cevabı vermiştir: "Bunun anlamının «Allah'ın zatı dışında her şey helak olmaya açıktır ve Allah dilerse de helak olur» olması muhtemeldir. Yüce Allah kadîm'dir ve kadîm olan fani olmaz. Allah'tan başka her şey de sonradan yaratılmıştır (hâdistir) ve onu yaratanın izin verdiği kadarıyla kalır. Şayet onu yaratan tarafından beka özelliği alınırsa fani olur. Mesela Arş'ın faniliği ve yok olacağı konusunda bize ulaşan haber yoktur, cennet de onun gibi olabilir. Doğrusunu da Allah bilir."

Beyhakî der ki: Bize bildirilene göre Süfyân es-Sevrî, *"Ondan başka her şey*

---

[1] Âl-i İmrân Sur. 185

[2] Kasas Sur. 88

yok olacaktır"[1] âyetini: "Allah rızası için yapılan şeyler dışında ne varsa hepsi yok olacaktır" şeklinde açıklamıştır. Başka bir rivayette: "Allah rızası için yapılan salih ameller dışında ne varsa hepsi yok olacaktır" dediği zikredilir.

Bütün canlıların ölmesi ve Sûr'a ikinci üfürülüş vakti konusunda Sûr hadisi de denilen bir hadis rivayet edilmiştir. Bu hadisi Muhammed b. Ka'b, bir adamdan, o da Ebû Hureyre'den, o da Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet etmiştir. İsnadı konusunda tenkitler olsa da bu hadiste Sûr'a birinci üfürülüşü, bu üfürülüş sonrasında Cebrâil'in, Mikâil'in, Arş'ı taşıyan meleklerin, İsrâfil'in ve Ölüm Meleğinin ölmesi zikredilir. Bu hadiste bildirildiğine göre bunun ardından Arş'ın altından erkek menisini andıran bir su iner. Sonra emredilince gökyüzünden kırk gün boyunca yağmur yağar. Bu yağmurdan sonra ölü cesetlerin tohum gibi veya bitki gibi yeniden bitmesi emredilir. Herkesin bedeni eski haline geldiği zaman da Yüce Allah: "Arş'ı taşıyan melekler de dirilsin" buyurur. Onlar dirilince: "Cebrâil ve Mikâil de dirilsin" buyurur.

Sanırım bunlarla birlikte başka melekler de zikredilip şöyle devam edilir: "Sonra Yüce Allah'ın emriyle İsrâfil, Sûr'u tekrar ağzına koyar. Sonra Yüce Allah ruhların getirilmesini emreder. Müminlerin ruhları nur gibi parlayarak, diğerlerinin ruhları ise kapkara bir şekilde gelip Sûr'a girerler. Yüce Allah, İsrâfil'e Sûr'a dirilme üfürüşünü yapmasını emredince ruhlar arı sürüsü gibi gökle yer arasını doldurmuş bir şekilde çıkarlar. Yüce Allah: "İzzetim ve Celâlim için her bir ruh bedenine girsin!" buyurunca her bir ruh zehrin kanda dolaşması gibi burundan girip bedende dolaşmaya başlar. Ardından hızlı bir şekilde insanlar topraktan çıkmaya başlar.

٣٤٧ - وَهَذَا فِيمَا قُرِئَ إِسْنَادُهُ عَلَى الْأُسْتَاذِ أَبِي إِسْحَاقَ الْإِسْفَرَايِينِيُّ وَأَنَا أَسْمَعُ، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللهِ الشَّافِعِيَّ أَخْبَرَهُمْ، حدثنا أَبُو قِلَابَةَ الرَّقَاشِيُّ، حدثنا أَبُو عَاصِمٍ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ رَافِعٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبِ الْقُرَظِيِّ، عَنْ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ

347- Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi vesellem) bir önceki

[1] Kasas Sur. 88

rivayetin sonundaki hadisi bildirmiştir.[1]

Kıyametin nasıl kopacağı konusunda zayıf bir isnadla İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette Sûr'un özellikleri ve büyüklüğü, yine İsrâfil'in azameti zikredildikten sonra şöyle denilir: "Vakti geldiği zaman Yüce Allah emreder ve İsrâfil Sûr'a birinci defa üfürür. Sûr'dan çıkan bu üfürüş göklere iner ve orada kim varsa hepsini tümüyle öldürür. Oradan yere iner ve yerde bulunan ne varsa, insanı, cini, böceği, hayvanıyla hepsi ölür. Sûr'da da bütün mahlukat sayısınca delik vardır. Tümü öldüğü zaman Yüce Allah: "Ey İsrâfil! Geriye kim kaldı?" diye sorar. İsrâfil: "Geriye zayıf kulun İsrâfil kaldı" deyince, Yüce Allah: "Ey İsrâfil! Sen de öl!" buyurur.

İsrâfil de öldükten sonra Yüce Allah: "Bugün hükümranlık kimindir?" diye seslenir. Ancak ses soluk çıkmaz, kimseler konuşmaz, kimseden bir cevap gelmez. Zira Arş'ı taşıyan melekler, İsrâfil, Ölüm Meleği ve ne kadar mahluk varsa hepsi ölmüştür. Cevabı yine Yüce Allah: *"Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır. Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir. Bugün asla zulüm yoktur. Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir"*[2] şeklinde verir. Burada her şeyi işiten ve bilen Allah'ın yeryüzü ahalisi hakkında söylediği sözün doğruluğu ve haklılığı kendini gösterir ki: *"Ondan başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz"*[3] buyurmuştur.

İsrâfil'in ölmesi ile geri dirilmesi göz kapayıp açıncaya kadar gerçekleşir. Arş'ı taşıyan melekler ise ondan da daha hızlı dirilirler. Birinci üfürüşten kırk zaman sonra Yüce Allah, İsrâfil'e ikinci defa üfürme emrini verir. Tevrat'ta da bu şekilde geçer. İki üfürüş arsında kırk zaman vardır. Ancak bu kırk'ın ne kadar olduğu bilinmemektedir. Bu süre geçtikten sonra Yüce Allah göktekiler ile yerdekilere bakar ve: "İzzetime yemin olsun ki sizi ilk halinize geri döndürecek, öldürdüğüm gibi geri dirilteceğim" buyurur. Sonra da İsrâfil'e ikinci defa üfürme emrini verir.

Üfürmeden önce de bütün ruhlar Sûr'un içinde toplanmıştır. Üfürünce her

---

[1] İsnâdı zayıftır.

[2] Mü'min Sur. 16-17

[3] Kasas Sur. 88

bir ruh bir delikten çıkıp arı uğultusuna benzer bir sesle gök ile yer arasında uçmaya başlar. İsrâfil: "Ey yırtılmış deriler! Ey parçalanmış organlar! Ey çürümüş kemikler! Ey dağılmış bedenler! Ey dökülmüş kıllar! Hesap yerine ve huzura çıkmak için kalkın!" diye seslenince her bir ruh kendi bedenine girer.

Sonra Arş'ın altından bütün ölülerin üzerine çisenti şeklinde bir yağmur inmeye başlar. Bu yağmur ölü toprağın yağmurla tekrar canlanması gibi ölüleri diriltir. Yüce Allah her bir bedeni öldüğü yerden geri diriltir. Bedenlerden bir kısmını vahşi hayvanın midesinden, bir kısmını kuşların kursağından, bir kısmını balıkların içinden, bazılarını toprağın altından ve üstünden çıkarır ve her bir ruh kendi bedenine girer. Bir anda kendilerini ayakta birbirlerine bakarken bulurlar.

Sonra Yüce Allah doğu tarafından bir ateş gönderir. Bu ateş doğudakileri Beytu'l-Makdis'in ardında Sâhire isminde bir bölgeye sürer. Bu bölgenin toprağı tertemizdir ve üzerinde hiçbir kötülük, günah işlenmemiştir. *"Birdenbire kendilerini mahşerde (Sâhire) buluverirler"*[1] âyeti bunu anlatmaktadır. *"Onlar, büyük bir gün; insanların, âlemlerin Rabbinin huzurunda duracakları gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı?"*[2] âyeti bunu ifade etmektedir. *"Biz onları mahşerde toplarız da içlerinden hiçbirini bırakmayız"*[3] âyeti bunu anlatmaktadır. *"Sonra Sûr'a üfürülür de onları toptan bir araya getiririz. O gün cehennemi; gözleri Zikr'ime (Kur'ân'a) karşı perdeli olan ve onu dinleme zahmetine dahi katlanamayan kafirlerin karşısına (bütün dehşetiyle) dikeriz!"*[4] âyeti de bunu ifade etmektedir.

٣٤٨ - وَهَذَا فِيمَا أَخْبَرَنَاه أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ بْنِ مَنْصُورٍ الْقَطَّانُ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحَارِثِ الْبَغْدَادِيُّ، حدثنا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ قُدَامَةَ النَّحْوِيُّ، حدثنا مُجَاشِعُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ مَيْسَرَةَ بْنِ عَبْدِ رَبِّهِ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ

---

[1] Nâziât Sur. 14

[2] Mutaffifin Sur. 4

[3] Kehf Sur. 47

[4] Kehf Sur. 99-101

الْجَزَرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ أَنَّهُ، سَأَلَ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنِ الْقِيَامَةِ ومَا فِيهَا فَحَدَّثَهُ وَذَكَرَ مَا كَتَبْنَاهُ فِيهِ، وَهَذَا إِسْنَادٌ ضَعِيفٌ بِمُرَّةَ

348- Abdülkerîm el-Cezerî'nin Saîd b. Cübeyr'den bildirdiğine göre kendisi İbn Abbâs'a kıyameti ve bu günde olacakları sormuş, İbn Abbâs da bu konuda daha önce zikrettiğimiz şeyleri anlatmıştır.[1]

Ravi Murre dolayısıyla isnadı zayıftır.

٣٤٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا مُوسَى بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حدثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: " بَيْنَ النَّفْخَتَيْنِ أَرْبَعُونَ ". قَالُوا: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَرْبَعُونَ يَوْمًا؟ قَالَ: أَبَيْتُ، قَالُوا: أَرْبَعُونَ شَهْرًا؟ قَالَ: أَبَيْتُ، قَالُوا: أَرْبَعُونَ سَنَةً؟ قَالَ أَبَيْتُ، قَالَ: " ثُمَّ يُنْزِلُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيَنْبُتُونَ كَمَا يَنْبُتُ الْبَقْلُ ". قَالَ: " وَلَيْسَ مِنَ الْإِنْسَانِ شَيْءٌ إِلَّا يَبْلَى إِلَّا عَظْمًا وَاحِدًا وَهُوَ عَجْبُ الذَّنَبِ، وَفِيهِ يُرَكَّبُ الْخَلْقِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ " , رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أَبِي كُرَيْبٍ، عَنْ أَبِي مُعَاوِيَةَ وَأَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، مِنْ وَجْهٍ آخَرَ، عَنِ الْأَعْمَشِ

349- Sâbit bir hadisle A'meş'in Ebû Salîh'ten bildirdiğine göre Ebû Hureyre: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «*Sûr'a iki üfürüş arasında kırk vardır*» buyurdu" demiştir. Ebû Hureyre'ye: "Ey Ebû Hureyre! Kırk gün mü?" diye sorulunca: "Öyledir diyemem" demiştir. Ona: "Kırk ay mı?" diye sorulunca yine: "Öyledir diyemem" demiştir. Ona: "Kırk yıl mı?" diye sorulunca yine: "Öyledir diyemem" demiş ve şöyle devam etmiştir: "Sonrasında Yüce Allah gökten bir yağmur indirir ki bu yağmurla (çürümüş bedenler) yerden bitkinin bitmesi gibi biterler. İnsanda bir kemik dışında da bütün kemikleri çürüyüp dağılır. Bu kemik de kuyruk sokumu kemiğidir. Kıyamet gününde kişinin bedeni bu kemikten yeniden bir araya getirilir."

---

[1] İsnâdı çok zayıftır ve hadis uydurmadır.

Müslim[1], *Sahîh*'te Ebû Kureyb kanalıyla Ebû Muâviye'den; Buhârî[2] de başka bir kanalla A'meş'ten aktarmıştır.

Beyhakî der ki: Ebû Ğâlib'ten bize bildirildiğine göre Enes b. Mâlik, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kıyamet gününde insanlar dirildiğinde gökten üzerlerine yağmur çiseliyor olur"* buyurduğunu rivayet etmiştir.

Yine sahih bir isnadla Abdullah b. Mes'ûd'dan, Sûr'a ilk üfürülüşte görülen alâmetler, daha sonra Yüce Allah'ın Arş'ın altından erkek menisine benzeyen bir yağmur göndermesi, bu yağmurla bedenlerinin ve etlerinin bitkinin yerden bitmesi gibi yeniden bitmesi, Sûr'dan sorumlu meleğin Sûr'u bir daha ağzına götürüp üflemesi, her bir ruhun gidip kendi bedenine girmesi, sonra âlemlerin Rabbinin huzurunda durması konusunda bize rivayet edilenler bu yönde söylediklerimizin hepsini desteklemektedir. Doğrusunu da Allah bilir.

٣٥٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنُ مَحْبُوبٍ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ هَارُونَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ نَصْرٍ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ بِلَالٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ مَرْوَانَ، عَنِ الْكَلْبِيِّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، ﴿وَيَقُولُونَ﴾ [يس: ٤٨]: " يَعْنِي أَهْلَ مَكَّةَ ". ﴿مَتَى هَذَا الْوَعْدُ﴾ [يس: ٤٨] " يَعْنِي يوم الْقِيَامَةِ ". يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿مَا يَنْظُرُونَ﴾ [يس: ٤٩] " كُفَّارُ قُرَيْشٍ إِذْ كَذَّبُوا ". ﴿إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً﴾ [يس: ٤٩] " لَا تُثَنَّى " ﴿تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ﴾ [يس: ٤٩] " يتكلَّمُونَ فِي أَسْوَاقِهِمْ يَتَبَايَعُونَ " ﴿فَلَا يَسْتَطِيعُونَ﴾ [يس: ٥٠] " لَا يَقْدِرُونَ "، ﴿تَوْصِيَةً﴾ [يس: ٥٠] " كَلَامًا "، ﴿وَلَا إِلَى أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ﴾ [يس: ٥٠] " فَيُخَيَّرُونَ الْكَلَامَ إِلَيْهِمْ "، ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ﴾ [يس: ٥١] " وَهِيَ النَّفْخَةُ الْآخِرَةُ " ﴿فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ﴾ [يس: ٥١] " يَعْنِي الْقُبُورَ "، ﴿إِلَى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ﴾ [يس: ٥١] " يَخْرُجُونَ مِنْ قُبُورِهِمْ ". ﴿قَالُوا: يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا﴾ [يس: ٥٢] " يَقُولُ: مِنْ مَنَامِنَا، يَقُولُ: هَذَا بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ إِذَا خَرَجُوا مِنَ الْقُبُورِ، وَظَنُّوا أَنَّهُمْ كَانُوا نِيَامًا، وَذَلِكَ أَنَّهُ يُرْفَعُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ بَيْنَ النَّفْخَتَيْنِ وَبَيْنَهُمَا أَرْبَعُونَ سَنَةً

---

[1] Müslim (3/2270).

[2] Buhârî (6/34).

نَسُوا الْعَذَابَ، فَقَالَتْ لَهُمُ الْمَلَائِكَةُ: ﴿هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ، وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ﴾ [يس: ٥٢] " يَعْنِي وَتَصْدِيقُ الْمُرْسَلِينَ الْبَعْثَ يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً﴾ [يس: ٢٩] " نَفْخَةً وَاحِدَةً "، ﴿فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ﴾ [يس: ٥٣] " الْحِسَابَ "

350- İbn Abbâs bildiriyor: *"Eğer doğru söyleyenlerseniz bu tehdit ne zaman gelecek? diyorlar"*[1] âyetinde bunu diyenler Mekke ahalisidir ve bahsettikleri tehdit, kıyamettir. *"Onlar ancak, çekişip dururlarken kendilerini yakalayacak korkunç bir ses bekliyorlar"*[2] âyetinde bekleyenler Kureyş kafirleridir. Çarşılarında alışverişlerini yaparken ikincisi olmayan tek bir sese yakalanacaklardır. *"Artık ne birbirlerine tavsiyede bulunabilirler, ne de ailelerine dönebilirler"*[3] âyetinde bu sese maruz kaldıklarında artık ne birbirleriyle ne de aileleriyle konuşabilecekleri ifade edilmiştir. *"Sûr'a üfürülür. Bir de bakarsın kabirlerden çıkmış Rablerine doğru akın akın gitmektedirler"*[4] âyetindeki üfürülme, Sûr'a ikinci üfürülmedir. Bu ikinci üfürülmeden sonra kabirlerinden çıkıp Rablerinin huzuruna gideceklerdir.

"Şöyle derler: Vay başımıza gelene! Kim bizi diriltip mezarımızdan çıkardı?"[5] âyetinde mezardan kalkmalarından kasıt uykularıdır. Kabirlerinden çıktıklarında kendilerini uykuda sandıkları için birbirlerine bunu sorarlar. Zira iki üfürüş arasında kırk yıllık arada azapları kaldırılır ve öncesinde azaba maruz kaldıklarını unuturlar. Melekler de onlara: *"Bu, Rahman'ın vaad ettiği şeydir. Peygamberler doğru söylemişler"*[6] der. Burada peygamberlerin tasdik edilmesi dirilişin gerçekleşmesiyle olur. Yüce Allah:

---

[1] Yâsîn Sur. 48

[2] Yâsîn Sur. 49

[3] Yâsîn Sur. 50

[4] Yâsîn Sur. 51

[5] Yâsîn Sur. 52

[6] Yâsîn Sur. 52

"Sadece korkunç bir ses oldu"[1] buyurur ki bu sesten kasıt Sûr'a bir defa üfürülmesidir. *"Bir de bakarsın hepsi birden toplanıp huzurumuza çıkarılmışlardır"*[2] âyetinde de hesap için huzura çıkmaktan bahsedilmiştir."

٣٥١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْحُسَيْنِ الْقَاضِي، حدثنا الْحَارِثُ بْنُ أَبِي أُسَامَةَ، حدثنا رَوْحٌ، حدثنا أُسَامَةُ بْنِ زَيْدٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ مَرَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِحَمْزَةَ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَقَدْ جُدِعَ وَمُثِّلَ بِهِ، فَقَالَ: " لَوْلَا أَنْ تَجِدَ صَفِيَّةَ تَرَكْتُهُ حَتَّى يَحْشُرَهُ اللهُ مِنْ بُطُونِ الطَّيْرِ وَالسِّبَاعِ "

351- Enes b. Mâlik der ki: Uhud savaşında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Hamza b. Abdilmuttalib'in yanına geldiğinde organları kesilmiş, kendisine müsle yapılmıştı. Onu bu şekilde görünce: *"Şayet (eşi) Safiyye üzülmeyecek olsaydı Yüce Allah'ın onu vahşi hayvanlar ile kuşların midesinden diriltmesi için bu şekilde bırakırdım"* buyurdu."[3]

Beyhakî der ki: Aynısı bize Miksam kanalıyla İbn Abbâs'tan: *"Şayet kadınların endişesi olmasaydı kuşlar ile vahşi hayvanların midesinden diriltilmesi için onu bu şekilde bırakırdım"* lafzıyla rivayet edilmiştir. Bu da bize vahşi hayvanlar, kuşlar ve balıklar tarafından yenilen bedenin yenilen kısımlarıyla birlikte diriltileceğini göstermektedir.

İnsanlar tarafından yenilen ve bedenine karışan kısımlar konusunda Halîmî: "Yenilen kısmı sahibine iade edilmez. Ancak yerine yenisi verilir" demiştir. Halîmî, hayvanlar tarafından yenilen insan bedeni ile insanlar tarafından yenilen insan bedenlerini birbirinden ayırmıştır. Zira insanlar tarafından yenilen beden sorumlu bir bedenden sorumlu başka bir bedene dönüşmüş olur. Bu da kafirden bir kısmın cennete girmesine veya müminden bir kısmın cehenneme girmesine sebebiyet verecektir. Sorumlu olmayan

---

[1] Yâsîn Sur. 29

[2] Yâsîn Sur. 53

[3] İsnâdı hasendir. Tirmizî 3/336 (1016) ve Ebû Dâvud 3/499-500 (3136-3137).

bedenler tarafından yenilende ise böyle bir durum yoktur. Bundan dolayı hadisten kasıt yer tarafından yenilen kısımlar tekrar eski haline döner. Halîmî bu konuyu da uzun uzadıya açıklar.

فَصْلٌ

Bölüm

Yüce Allah tüm insanları dirilttiği zaman aceleyle kalkıp kendilerine ne yapılacağını düşünüp beklemeye başlarlar. Yüce Allah bunu: *"Sonra ona bir daha üflenir, bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar"*[1] şeklinde ifade eder. Yüce Allah aynı şekilde öyle bir günde kafirlerin: *"Vay başımıza gelene! Kim bizi diriltip mezarımızdan çıkardı?"*[2] diyeceklerini bildirmiştir. Yine: *"Bu beklenen ceza günüdür!"*[3] diyeceklerini haber verir. Melekler de onlara: *"İşte bu, yalanlamakta olduğunuz hüküm ve ayırım günüdür"*[4] derler. Sonra insanların hesap için mahşer yeri olan Sâhire'ye götürülmeleri emredilir. Yüce Allah bunu: *"Halbuki o, bir haykırıştan (Sûr'un üfürülmesinden) ibarettir. Birdenbire kendilerini mahşerde (Sâhire) buluverirler"*[5] şeklinde ifade eder.

Beyhakî der ki: Bize bildirildiğine göre Vehb b. Münebbih, Beytu'l-Makdis'teyken bu âyeti (Nâziât Sur. 14) okumuş ve: "Sâhire'den kasıt burasıdır, Beytu'l-Makdis'tir" demiştir. İbn Abbâs'tan da hem mevkûf, hem de merfû olarak: "Şam, mahşerin olacağı yerdir" dediği bize bildirilmiştir. Ferrâ da: "Sâhire yeryüzüdür. Canlıların uyuması ve yaşaması üzerinde olduğu için bu isimle anılmıştır" demiştir. Aynı isnadla da İbn Abbâs'ın: "Sâhire, yeryüzüdür" dediği bildirilmiştir. Halîmî: "Bunun mânâsı yerin içindeyken üzerine çıkmalarıdır" demiştir. Sâhire'nin cehennemin kenarında bir sahra olduğu da söylenmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

---

[1] Zümer Sur. 68

[2] Yâsîn Sur. 52

[3] Sâffât Sur. 20

[4] Sâffât Sur. 21

[5] Nâziât Sur. 13-14

Sâbit bir hadisle Sehl b. Sa'd'dan bize bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Kıyamet gününde insanlar saf undan yapılmış ekmek gibi dümdüz ve herhangi bir işaretin bulunmadığı bir yerde haşredilir"* buyurmuştur. Bir işaretin bulunmaması yerin dümdüz olması, üzerinde herhangi bir yapının olmamasıdır. Haşrin nasıl olacağı konusunda Yüce Allah: ***"O gün takva sahiplerini, heyet olarak Rahmân'ın huzuruna toplayacağız. Günahkârları da susuz olarak cehenneme süreriz"***[1] buyurmuştur. Ali b. Ebî Talha'dan bize bildirildiğine göre İbn Abbâs âyetteki *"Heyet"* ifadesini "Binekli" şeklinde, *"Virden"* ifadesini de "Susuz" şeklinde açıklamıştır.

٣٥٢ - وَرُوِّينَا عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ عَلِيٍّ أَنَّهُ قَالَ فِي هَذِهِ الْآيَةِ: " أَمَا وَاللهِ مَا يُحْشَرُ الْوَفْدُ عَلَى أَرْجُلِهِمْ، وَلَا يُسَاقُونَ سَوْقًا، وَلَكِنَّهُمْ يُؤْتَوْنَ بِنُوقٍ لَمْ يَرَ الْخَلَائِقُ مِثْلَهَا عَلَيْهَا رِحَالُ الذَّهَبِ وَأَزِمَّتُهَا الزَّبَرْجَدُ فَيَرْكَبُونَ عَلَيْهَا حَتَّى يَضْرِبُوا أَبْوَابَ الْجَنَّةِ "

أَخْبَرَنَاهُ أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ، حدثنا يَعْلَى بْنُ عُبَيْدٍ، حدثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ عَلِيٍّ، رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَذَكَرَهُ

352- Nu'mân b. Sa'd'ın bildirdiğine göre Hz. Ali bu âyeti açıklarken şöyle demiştir: "Vallahi takva sahipleri ayaklarının üzerinde haşredilmez, sürülerek de götürülmezler. Hiçbir mahlukatın benzerini görmediği, eyerleri altından, dizginleri zebercedden cennet develeri üzerine binerler ve bu şekilde gidip cennetin kapılarını çalarlar."[2]

٣٥٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عِصْمَةَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، حدثنا السَّرِيُّ بْنُ خُزَيْمَةَ، حدثنا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ، حدثنا وُهَيْبٌ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " يُحْشَرُ النَّاسُ عَلَى ثَلَاثِ طَرَائِقَ

---

[1] Meryem Sur. 85, 86

[2] Senedi zayıftır. İbn Ebî Şeybe (13/119) ve Taberî, *Tefsir* (16/126) Bak: Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (5/539).

رَاغِبِينَ رَاهِبِينَ اثْنَانِ عَلَى بَعِيرٍ، وَثَلَاثَةٌ عَلَى بَعِيرٍ، وَأَرْبَعَةٌ عَلَى بَعِيرٍ، وَعَشَرَةٌ عَلَى بَعِيرٍ، وَتَحْشُرُ بَقِيَّتَهُمُ النَّارُ تَقِيلُ مَعَهُمْ حَيْثُ قَالُوا، وَتَبِيتُ مَعَهُمْ حَيْثُ بَاتُوا وَتُصْبِحُ مَعَهُمْ حَيْثُ أَصْبَحُوا، وَتُمْسِي مَعَهُمْ حَيْثُ أَمْسَوْا " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ أَسَدٍ وَأَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ مِنْ وَجْهٍ آخَرَ، عَنْ وُهَيْبٍ

353- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"İnsanlar üç grup olarak haşredilirler. Birinci grup bazı şeylerin arzusu, bazı şeylerin de korkusu içinde haşredilir. İkincisi grup ikisi bir deve üzerinde, üçü bir deve üzerinde, dördü bir deve üzerinde, onu bir deve üzerinde olacak şekilde haşredilir. Geriye kalanları ise bir ateş önüne katıp mahşer yerine götürür. Bu ateş onların dinledikleri yerde yanlarında dinlenir, geceledikleri yerde onlarla geceler, sabahladıkları yerde onlarla sabahlar, akşamı ettikleri yerde de onlarla birlikte akşamı eder."*[1]

Buhârî,[2] Muallâ b. Esed'den zikretmiştir ve Müslim başka bir kanalla Vuheyb'den aktarmıştır.

Halîmî der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"İnsanlar üç grup olarak haşredilirler"* sözünde iyiler, karışık olanlar ve kafirler kastedilmiş olabilir. İyiler, Allah'ın kendilerine vaad ettiği sevabın arzusunu taşıyan korku ve ümit içinde olanlardır. Bu iyiler mahşer yerine Hz. Ali'nin de ifade ettiği gibi cennet develeri üzerinde giderler. Karışık olanlar ise hadiste develer üzerinde mahşer yerine götürülürler. Ancak bu develer cennet develeri değildir. Zira bunların içinde günahlarının karşılığı olacak şekilde azaba maruz kalacak olanlar vardır. Cennet nimetlerinden birine nail olan kişi ise cehenneme gidecek değildir.

Beyhakî der ki: Ali b. Zeyd b. Cud'ân'ın güçlü olmayan bir isnadla Evs b. Hâlid'den bildirdiğine göre Ebû Hureyre şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kıyamet gününde insanlar binekli, yürüyerek ve yüzüstü sürünerek olmak üzere üç şekilde haşredilirler"* buyurdu. Adamın biri: "Ey Allah'ın Resûlü! Yüzüstü yürüyebilecekler midir?" diye sorunca, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Buhârî (7/194) ve Müslim (3/2195).

vesellem): *"Onları ayakları üzerinde yürüten yüzüstü yürütmeye de kadirdir"* karşılığını verdi.

Bu yönde doğru olan budur. Karışık olanlardan bazıları ilk hadiste zikredildiği gibi binekler üzerinde, bazıları yürüyerek ya da yolun bir kısmında binek üzerinde bir kısmında da yürüyerek mahşer yerine gider. Yüzüstü yürüyenler ise kafirlerdir. Ya da bunlardan bazıları diğerlerinden daha isyankârdır ve yüzüstü haşredilenler de bunlardır. Onlardan daha az isyankâr olanlar ise ayakları üzerinde yürürler. Hesap yerinden cehenneme doğru götürülürken de yüzüstü yerde sürüklenirler.

Yüce Allah bu konuda: *"Yüzüstü ateşe sürüklendikleri gün kendilerine, "Cehennemin dokunuşunu tadın!" denilecek"*[1] buyurmuştur. Yine: *"Yüzüstü cehenneme sürüklenecek olanlar var ya; işte onlar konumları itibariyle daha kötü, tuttukları yol itibariyle daha sapıktırlar"*[2] buyurmuştur. Böylesi bir durumda da bunlar kör, dilsiz ve sağır olurlar. Yüce Allah bu konuda: *"Onları kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzüstü haşredeceğiz"*[3] buyurmuştur. Öncesinde ise bu organları tam ve sağlamdır. Zira Yüce Allah: *"Onları yeniden diriltip hepsini bir araya toplayacağı gün, sanki gündüzün bir saatinden başka kalmamışlar (yeni ayrılmışlar) gibi, aralarında tanışırlar"*[4] buyurmuştur. Yine: *"Aralarında birbirlerine «(Dünya'da) sadece on (gün) kaldınız» diye gizli gizli konuşacaklar"*[5] buyurmuştur.

Sözleri, bakmaları ve işitmeleri konusunda zikredilen başka âyetler de vardır. Cehenneme girdikten sonra da bunlara bu organları geri verilir ki cehennemi ve içinde kendileri için hazırlanan şeyleri görebilsinler. Yüce Allah bu konuda: *"Onlar da şöyle derler: Evet, bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanlamıştık"*[6] buyurmuştur. Sözleri, bakmaları ve işitmeleri konusunda

---

[1] Kamer Sur. 48

[2] Furkân Sur. 34

[3] İsrâ Sur. 97

[4] Yûnus Sur. 45

[5] Tâhâ Sur. 103

[6] Mülk Sur. 9

zikredilen başka âyetler de vardır. Cehennemde ebedi olarak kalacakları kendilerine söylendiği zaman da işitmeleri alınır. Yüce Allah: *"Onların orada derin bir iç çekişleri vardır! Onlar orada hiçbir şey işitmezler"*[1] buyurmuştur. Yine: *"Allah, «Aşağılık içinde kalın orada, artık benimle konuşmayın!» der"*[2] âyetinde de belirtildiği gibi işitmeleri alınır.

İbn Abbâs'tan bize bildirildiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) müslümanlara öğütlerde bulunmuş ve: *"Ey insanlar! Yüce Allah'ın huzuruna yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz bir şekilde çıkacaksınız"* buyurup: *"Tıpkı ilk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar o hale getiririz"*[3] âyetini okumuştur. Yine ondan bildirildiğine göre kıyamet gününde giysi giydirilecek ilk kişi Hz. İbrâhim olacaktır.

Hz. Âişe şöyle bildirmiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kıyamet gününde yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz bir şekilde haşredileceksiniz"* buyurdu. "Ey Allah'ın Resûlü! Erkeklerle kadınlar birbirlerini böyle görecek mi?" diye sorduğumda: *"Ey Âişe! O gün böyle bir şeyi düşünemeyecek kadar çetin olacaktır"* buyurdu. Daha önce zikrettiğimiz gibi bu halleri kabirlerinden çıktıkları zaman vaki olacaktır. Sonra muttakiler ve karışık olanlardan Allah'ın dilediği kişiler giysi ve bineğe nail olacaktır. Doğrusunu da Allah bilir.

Ebu Saîd el-Hudrî kanalıyla rivayet edilen Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"Ölü, hangi giysiler içinde ölmüşse onlarla haşredilir"* buyruğunda giysiden kastın onun iyi ve kötü amelleri olması muhtemeldir. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) başka bir sözünde: *"Her bir kul nasıl bir hal üzere ölmüşse öyle diriltilir"* buyurmuştur. Öldüğü giysilerle haşredilmesi de muhtemeldir. Sonradan bu giysileri onun veya bazılarının üzerinden çıkarılır ve çıplak bir şekilde mahşer yerine götürülür. Sonrasında ise ona cennet giysilerinden giydirilir. En doğrusunu da Allah bilir.

Yüce Allah'ın, kıyamet gününde kafirlerin durumu konusundaki *"Gözleri düşmüş"*[4] buyruğu ile *"Gözleri düşmüş"*[1] buyruğu hesap yerine gidişleri

---

[1] Enbiyâ Sur. 100

[2] Müminûn Sur. 108

[3] Enbiyâ Sur. 104

[4] Kalem Sur. 43

sırasında vaki olan durumlarıdır. *"O gün başlarını dikerek koşarlar. Gözleri kendilerine bile dönmez, kalpleri de bomboştur"*[2] âyeti de, hesap yerinde uzun bir süre durduktan sonra şaşkınlıktan artık kalpleri yokmuş gibi olurlar. Başlarını kaldırıp uzun uzadıya bakarlar, gözlerini kırpmak veya kapamak akıllarına gelmez, sanki bunu unutmuş gibi olurlar. Kıyamet gününde de insanların değişik halleri ve durumları olacaktır. İnsanların farklı farklı halleri olacağı için de bu konudaki rivayetler farklı olmuştur.

"Sûr'a üflendiği zaman artık aralarında akrabalık bağları kalmamıştır; birbirlerini de arayıp sormazlar"[3] âyeti konusunda bize bildirildiğine göre İbn Abbâs şöyle demiştir: "Bu, Sûr'a ilk üfürülüş sonrasındaki çarpılma anındadır. Bu üfürülüşte Allah'ın diledikleri dışında göklerde ve yerde kim varsa hepsi de ölür. Bu aşamada insanlar arasında akrabalık bağı kalmaz ve birbirlerini de sormazlar. Sûr'a ikinci defa üfürüldüğünde ise kalkıp birbirlerini sormaya başlarlar."

فَصْلٌ

Bölüm

قَدْ رُوِّينَا عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وِرْدًا﴾ [مريم: ٨٦] يَقُولُ: " عِطَاشًا " " وَالْأَخْبَارُ تَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْعَطَشَ يَعُمُّ النَّاسَ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ إِلَّا أَنَّ الْمُجْرِمِينَ لَا يَسْكُنُ عَطَشُهُمْ، وَلَكِنَّهُ يَزْدَادُ حَتَّى يُورَدُوا النَّارَ فَيَشْرَبُونَ الْحَمِيمَ شُرْبَ الْهِيمِ نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ عَذَابِ النار، وَأَمَّا الْمُتَّقُونَ وَمَنْ شَاءَ اللهُ مِنَ الْمُخَلَّطِينَ الْمُؤْمِنِينَ، فَإِنَّهُمْ يُسْقَونَ مِنْ حَوْضِ نَبِيِّنَا ﷺ، وَقَدْ ذَكَرْنَا صِفَةَ الْحَوْضِ، وَصِفَةَ مَائِهِ فِي كِتَابِ الْبَعْثِ وَالنُّشُورِ "

Bize bildirildiğine göre İbn Abbâs *"Günahkârları da susuz olarak cehenneme süreriz"*[4] âyetindeki *"virden"* ifadesini susuz olarak açıklamıştır.

---

[1] Kamer Sur. 7

[2] İbrâhim Sur. 43

[3] Mü'minûn Sur. 101

[4] Meryem Sur. 86

Bu yönde gelen rivayet bize o günde herkesin susuzluk çekeceğini bildirmiştir. Ancak günahkarların susuzluğu dinmeyecek, arttıkça artacak, cehenneme gittiklerinde de onun irin ve kaynar sularından içeceklerdir. Cehennem azabından Allah'a sığınırız. Muttakiler ile durumları karışık olanlardan Allah'ın dilediği mümin kişiler ise Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) Havz'ından içeceklerdir. *el-Ba's ve'n-Nüşûr* isimli eserimizde bu Havz'ı ve suyunu zikretmiştik.

٣٥٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي أَبُو النَّضْرِ الْفَقِيهُ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، حدثنا أَبُو غَسَّانَ، حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ، حدثنا سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " إِنِّي فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ مَنْ مَرَّ عَلَيَّ شَرِبَ، وَمَنْ شَرِبَ لَمْ يَظْمَأْ أَبَدًا " وَذَكَرَ الْحَدِيثَ أَخْرَجَاهُ فِي الصَّحِيحِ

354- Sehl b. Sa'd der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Ben Havz'a sizden önce giden öncünüz olacağım. Yanıma uğrayan ondan içecek, ondan içen de bir daha asla susuzluk çekmeyecektir..."* Sonrasında ravi söz konusu hadisi aktarmıştır.

Buhârî ve Müslim, *Sahîh*'lerinde rivayet ettiler.

Beyhakî der ki: "Bunun anlamı, muttakilerden Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Havz'ından içenlerin her bir içmede bu suyun lezzetini almalarıdır. Zira suya kanmış olan kişi içtiği sudan, susuz olan kişinin sudan aldığı lezzeti alamaz. Doğrusunu da Allah bilir."

فَصْلٌ

Bölüm

Beyhakî der ki: Yüce Allah, Kitab'ında meydana gelecek depremleri, yeryüzünün şeklinin değişmesini, dağların yerinden sökülüp yürütülmesini, denizlerin taşıp kaynatılmasını, gökyüzünün yırtılıp çökmesini, Güneş'in dürülmesini, Ay'ın ışığının yok olmasını, yıldızların sönüp dağılmasını, annenin çocuğunu bile düşünmemesini, hamile kadınların çocuklarını düşürmesini zikretmiştir. Âlimler bunların gerçekleşme vakti konusunda ise ihtilafa düşmüşlerdir. Tefsir âlimlerinden bazıları bunun Sûr'a birinci üfürüşten sonra, ikinci üfürüşten önce olacağını söylemiştir. Sûr'a üfürülme konusunda

bu yönde Muhammed b. Kâb'ın Ensâr'dan bir adam kanalıyla Ebû Hureyre'den, onun da Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet ettiği hadisi zikretmiştik.

Âlimlerin geneli ise bunların Sûr'a ikinci üfürüşten sonra, insanlar kabirlerinden çıkıp kıyamet gününde durdukları zaman daha dehşetli ve korkutucu olması için gözlerinin önünde olacağını söylemiştir. Bunları anlatan âyetlerin genelinin muhtevası da buna işaret etmektedir. Kıyamet konusunda İbn Abbâs'tan rivayet ettiğimiz hadis de bu yöndedir. *el-Ba's ve'n-Nüşûr* isimli eserimizde bu hadislerden birinin son kısmını zikretmiştik. Çoğu hadis de buna delalet etmektedir. Cehennemin insanlardan payı konusunda Ebû Saîd el-Hudrî ve başkasından rivayet edilen hadis de bunlardan biridir.↓

٣٥٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْفَضْلِ الْحَسَنُ بْنُ يَعْقُوبَ الْعَدْلُ، وَأَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنُ دُحَيْمٍ الشَّيْبَانِيُّ بِالْكُوفَةِ قَالَا: حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْعَبْسِيُّ، أنبأ وَكِيعٌ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ، أَخْبَرَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ عَبْدِ اللهِ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ، حدثنا وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " يَقُولُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ: قُمْ يَا آدَمُ ابْعَثْ بَعْثَ النَّارِ، فَيَقُولُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ، وَالْخَيْرُ فِي يَدَيْكَ، يا رب وَمَا بَعْثُ النَّارِ؟ قَالَ فَيَقُولُ: مِنْ كُلِّ أَلْفٍ تِسْعُمِائَةٍ وَتِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ، قَالَ: فَحِينَئِذٍ يَشِيبُ الْمَوْلُودُ، وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى، وَمَا هُمْ بِسُكَارَى، وَلَكِنَّ عَذَابَ اللهِ شَدِيدٌ " فَيَقُولُونَ: وَأَيُّنَا ذَلِكَ الْوَاحِدُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " تِسْعُمِائَةٍ وَتِسْعٌ وَتِسْعُونَ مِنْ يَأْجُوجَ، وَمَأْجُوجَ وَمِنْكُمْ وَاحِدٌ "، فَقَالَ النَّاسُ: اللهُ أَكْبَرُ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: " إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ تَكُونُوا رُبْعَ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَاللهِ إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ تَكُونُوا ثُلُثَ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَاللهِ إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ تَكُونُوا نِصْفَ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَكَبَّرَ النَّاسُ " فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَا أَنْتُمْ يَوْمَئِذٍ فِي النَّاسِ إِلَّا كَالشَّعْرَةِ الْبَيْضَاءِ فِي الثَّوْرِ الْأَسْوَدِ، أَوِ الشَّعْرَةِ السَّوْدَاءِ فِي الثَّوْرِ الْأَبْيَضِ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، عَنْ وَكِيعٍ

قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: وَأَخْرَجَاهُ مِنْ حَدِيثِ جَرِيرٍ عَنِ الْأَعْمَشِ، وَفِي حَدِيثِهِ: " أَبْشِرُوا فَإِنَّ مِنْ يَأْجُوجَ، وَمَأْجُوجَ أَلْفًا وَمِنْكُمْ رَجُلٌ " " وَرُوِّينَا فِي حَدِيثِ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، وَأَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَرَأَ قَوْلَهُ تَعَالَى: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ﴾ [الحج: ١] إِلَى آخِرِ الْآيَتَيْنِ، ثُمَّ قَالَا: مَعْنَى مَا رَوَاهُ أَبُو سَعِيدٍ غَيْرَ أَنَّ فِي حَدِيثِهِمَا قَالَ: " اعْمَلُوا وَأَبْشِرُوا، وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ إِنَّ مَعَكُمْ لَخَلِيقَتَيْنِ مَا كَانَتَا مَعَ أَحَدٍ قَطُّ إِلَّا كَثَّرَتَاهُ مَعَ مَنْ هَلَكَ مِنْ بَنِي آدَمَ، وَبَنِي إِبْلِيسَ " وَقَالُوا: وَمَنْ هُمَا؟ قَالَ: " يَأْجُوجُ، وَمَأْجُوجُ " "

وَرُوِّينَا، عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ أَرَأَيْتَ قَوْلَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ، وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾، أَيْنَ النَّاسُ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: " عَلَى الصِّرَاطِ "

وَفِي حَدِيثِ ثَوْبَانَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ زِيَادَةٌ قَالَ: " هُمْ فِي الظُّلْمَةِ دُونَ الْجِسْرِ " " وَالْجِسْرُ: هُوَ الصِّرَاطُ، وَأَمَّا قَوْلُهُ: ﴿وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ﴾ [الانشقاق: ٤]

355- Ebû Saîd bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Kıyamet gününde Yüce Allah: «Ey Âdem! Kalk ve cehennemin payını gönder!» buyurur. Âdem: «Emrine amadeyim! Tüm hayırlar elindedir. Rabbim! Cehennemin payı ne kadardır?» deyince, Yüce Allah: «Her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuz kişidir» buyurur. İşte o zaman bebek bile yaşlanır, her hamile karnındakini bırakır. Sarhoş olmadıkları halde insanların sarhoş olduklarını görürsün. Zira Allah'ın azabı pek çetindir!"*

Ashâb: "Hangimiz o bir kişilik kısımdan olabiliriz?" diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Dokuz yüz doksan dokuz kişi Yecûc ve Mecûc'ten, bir kişi de sizden olacaktır"* buyurdu. Ashâb: "Allahu Ekber!" deyince, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Cennet ahalisinin dörtte birini oluşturmanızı umuyorum. Hatta vallahi cennet ahalisinin üçte birini oluşturmanızı umuyorum. Hatta vallahi cennet ahalisinin yarısını oluşturmanızı umuyorum"* buyurdu. Müslümanlar yine tekbir getirince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"O günü sizler*

diğer insanların yanında siyah bir öküzdeki beyaz kıl veya beyaz bir öküzdeki siyah kıl kadar çıkacaksınız" buyurdu.[1]

Müslim[2], *Sahîh*'te Ebû Bekr b. Ebî Şeybe kanalıyla Vekî'den zikretmiştir.

Beyhakî der ki: Buhârî[3] ve Müslim bunu ayrıca Cerîr kanalıyla A'meş'ten: *"Sevinin! Zira bin kişi Yecûc ve Mecûc'ten, bir kişi de sizden olacaktır"* lafzıyla aktarmıştır.

Ayrıca İmrân b. Husayn ile Enes b. Mâlik'ten bize bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu konuda ***"Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Çünkü kıyamet sarsıntısı çok büyük bir şeydir. Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirmekte olduğu çocuğundan geçer ve her hamile kadın da karnındaki çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş görürsün; halbuki onlar sarhoş değillerdir. Ne var ki Allah'ın azabı çok şiddetlidir"***[4] âyetlerini okumuş, sonra Ebû Saîd'den gelen rivayetin mânâ olarak aynısını zikretmiştir. Ancak onların bu rivayetinde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Amel edip ümitvar olun! Muhammed'in canı elinde olana yemin olsun ki (kıyamet gününde) sizinle birlikte öyle iki topluluk olacaktır ki Âdem'in veya İblis'in soyundan helak olacak kişilerin yanında durdukları zaman sayılarını artıracaklardır"* buyurmuştur. Ashâb: "Bunlar kimdir?" diye sorunca da Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Yecûc ve Mecûc'tür"* buyurmuştur.

Yine bize bildirildiğine göre Hz. Âişe şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Resûlü! Yüce Allah: ***«O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür ve Kahhâr olan Allah'ın huzuruna çıkarlar»***[5] buyuruyor. O günü insanlar nerede olacak?" diye sorduğumda: *"Sırat'ın üzerinde"* buyurdu. Sevbân[6] bunu Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet ederken ise: *"O gün insanlar köprüden*

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Müslim (1/202).

[3] Buhârî (4/109, 5/241).

[4] Hac Sur. 1-2

[5] İbrâhim Sur. 48

[6] Müslim (1/252).

önceki karanlıkta olacaklardır. Bu köprü de Sırat'tır" eklemesini yapar.[1]

"Yer uzatılıp dümdüz edildiği ve içindekileri atıp boşaldığı zaman"[2] âyetinde içindekileri atmasından kasıt içinde bulunanları çıkarmasıdır. *"Yeryüzü kendine has bir sarsıntıya uğratıldığı, ağırlıklarını dışarıya çıkarıp attığı zaman"*[3] âyetinde de böylesi bir anda yerin içinde bulunanların dışarıya çıkacağı ifade edilmiştir. Âyetin muhtevası da buna işaret etmektedir. *"Sûr'a bir defa üfürülünce, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine bir çarptırılınca"*[4] âyetinde bahsedilen de Sûr'a ikinci üfürülüştür. Doğrusunu da Allah bilir.

فَصْلٌ " فِي مَعْنَى قَوْلِ اللهِ ﷻ:
﴿تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ، وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ﴾

Melekler ve Ruh Ona Süresi Elli Bin Yıl Olan Bir Günde " Yükselir"[5] Âyetinin Anlamı

وَرُوِّينَا عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ فِي قَوْلِهِ: ﴿يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ﴾ [السجدة: ٥] قَالَ: " هَذَا فِي الدُّنْيَا، وَقَوْلُهُ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ، فَهَذَا يَوْمُ الْقِيَامَةِ جَعَلَهُ اللهُ عَلَى الْكَافِرِينَ مِقْدَارَ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ " وَرُوِّينَا: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: " يَوْمُ الْقِيَامَةِ عَلَى الْمُؤْمِنْ كَقَدْرِ مَا بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ " وَيُرْوَى ذَلِكَ مَرْفُوعًا

وَرُوِي فِي حَدِيثِ ابْنِ لَهِيعَةَ، عَنْ دَرَّاجٍ، عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ مَا طُولُ هَذَا الْيَوْمِ؟ فَقَالَ: "

---

[1] Müslim (3/2150)

[2] İnşikâk Sur. 3-4

[3] Zilzâl Sur. 1-2

[4] Hâkka Sur. 13-14

[5] Meâric Sur. 4

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، إِنَّهُ لَيُخَفَّفُ عَلَى الْمُؤْمِنْ حَتَّى يَكُونَ أَهْوَنَ عَلَيْهِ مِنَ الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ يُصَلِّيهَا فِي الدُّنْيَا "

Beyhakî der ki: Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi vesellem) bildirdiğine göre kişinin zekatı verilmemiş bir serveti olduğu zaman kıyamet gününde bu servetiyle birlikte huzura çıkacak, bu serveti cehennem ateşinde tabakalar haline getirilip sahibini yüzünden, alnından ve sırtından dağlayacak, bu da Yüce Allah'ın kulları arasında hükmünü verene kadar devam edecek ve bu süre de elli bin yıl olacaktır.

Ali b. Ebî Talha'dan da bize bildirildiğine göre İbn Abbâs: *"Sonra (bu işler) süresi sizin hesabınızla bin yıl olan bir günde ona yükselir"*[1] âyetini açıklarken: "Bu, dünyadaki süredir" demiştir. *"Melekler ve Ruh ona süresi elli bin yıl olan bir günde yükselir"*[2] âyetini açıklarken de: "Bu da kıyamet günündeki süredir. Yüce Allah bu süreyi kafirler için elli bin yıl uzunluğunda kılmıştır" dedi. Yine bize bildirildiğine göre Ebû Hureyre: "Kıyamet gününün uzunluğu mümin için öğle ile ikindi arasındaki vakit kadar gelir" demiştir. Aynısı merfû olarak da rivayet edilmiştir.

İbn Lehîa'nın, Derrâc kanalıyla Ebu'l-Heysem'den bildirdiğine göre Ebû Saîd şöyle demiştir: Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem), süresi elli bin yıl olan bir günün uzunluğu sorulunca: *"Canım elinde olana yemin olsun ki, bu süre mümin için o kadar kısaltılır ki dünyada farz bir namazı kılacak kadar kısa gelir"* buyurdu. *el-Ba's* isimli eserimizde bu hadisleri isnatlarıyla birlikte zikrettik.

٣٥٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرِ بْنُ قَتَادَةَ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَمْرِو بْنُ مَطَرٍ، أَخْبَرَنَا حَمْزَةُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى الْكَاتِبُ، أَخْبَرَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ، حدثنا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَظُنُّهُ رَفَعَهُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " إِنَّ اللهَ يُخَفِّفُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ طُولَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ كَوَقْتِ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ "

356- Ebû Hureyre (sanırım) Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi vesellem)

---

[1] Secde Sur. 5

[2] Meâric Sur. 4

bildiriyor: *"Yüce Allah kullarından diledikleri için kıyamet gününün uzunluğunu bir farz namazı uzunluğunda kılar."*[1]

Beyhakî der ki: "Bunu Ebû Amr'ın *Fevâid*'inde buldum. "Sanırım" sözünü söyleyenin kim olduğunu bilmiyorum. Ebu'l-Hasan Alâ b. Muhammed b. Ebû Saîd'in bildirdiğine göre Ebû Sehl el-İsferâyînî de bunu Hamza'dan bu şekilde rivayet etmiştir."

٣٥٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْاسْفَرَايِينِيُّ الْإِمَامُ، أنبأ عَبْدُ الْخَالِقِ بْنُ الْحَسَنِ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ ثَابِتٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنِ الْهُذَيْلِ، عَنْ مُقَاتِلِ بْنِ سُلَيْمَانَ، أَنَّهُ قَالَ فِي هَذِهِ الْآيَةِ: ﴿تَعْرُجُ﴾ [المعارج: ٤] " يَعْنِي: تَصْعَدُ ". ﴿الْمَلَائِكَةُ﴾ [المعارج: ٤] " مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْعَرْشِ "، ﴿وَالرُّوحُ﴾ [المعارج: ٤] " يَعْنِي جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَيْهِ فى الدُّنْيَا "، ﴿فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ﴾ [المعارج: ٤] " عِنْدَكُمْ يَا بَنِي آدَمَ "، ﴿خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ﴾ [المعارج: ٤] يَعْنِي بِقَوْلِهِ: ﴿فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ﴾ [المعارج: ٤] يَقُولُ: " لَوْ وَلِيَ حِسَابَ الْخَلَائِقِ، وَعَرَضَهُمْ غَيْرِي لَمْ يَفْرُغْ مِنْهُ إِلَّا فِي مِقْدَارِ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ، فَإِذَا أَخَذَ اللهُ فِي عَرْضِهِمْ يَفْرُغُ اللهُ مِنْهُ فِي مِقْدَارِ نِصْفِ يَوْمٍ مِنْ أَيَّامِ الدُّنْيَا فَلَا يَنْتَصِفُ ذَلِكَ الْيَوْمُ حَتَّى يَسْتَقِرَّ أَهْلُ الْجَنَّةِ فِي الْجَنَّةِ، وَأَهْلُ النَّارِ فِي النَّارِ، وَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا﴾ [الفرقان: ٢٤] يَقُولُ: " لَيْسَ مَقِيلُهُمْ كَمَقِيلِ أَهْلِ النَّارِ "

357- Huzeyl bildiriyor: Mukâtil b. Süleymân, ***"Melekler ve Ruh ona süresi elli bin yıl olan bir günde yükselir"***[2] âyetini açıklarken şöyle dedi: "Melekler ve Cebrâil semadan Arş'a insanların yanında miktarı elli bin yıl süren bir sürede çıkarlar. Burada Yüce Allah, şayet mahlukattan biri insanların hesabını görecek olsa bitirene kadar aradan elli bin yıl geçeceğini ifade etmiştir. Yüce Allah ise bunların hesabını görmeye başlasa yarım günde bitirir, o gün yarıya ulaşmadan cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girmiş olur. Yüce Allah: ***"O gün cennetliklerin kalacakları yer***

---

[1] İsnâdı hasendir.

[2] Meâric Sur. 4

daha hayırlı, dinlenecekleri yer daha güzeldir"[1] buyurur ve cennetliklerin kalacakları yerin cehennemliklerin kalacakları yerle bir olmadığını bildirir."[2]

Kelbî de Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs'tan naklen bu âyeti bu şekilde açıklamıştır. Yani insanların hesabını görme işi, Allah'tan başkasına verilecek olsaydı hesap görme işini ancak elli bin yıl sonra bitirebilirdi.

Beyhakî der ki: Bize bildirildiğine göre Ferrâ bu âyeti açıklarken: "Şayet meleklerden başka biri çıkacak olsaydı ulaşmaları elli bin yıl sürerdi" demiştir. Halîmî de bunu açıklarken: "Burada belirtilen süre meleklerin ve Ruh'un yerden Arş'a çıkış süresidir" demiştir.

Başka bir sûrede Yüce Allah: *"Gökten yere kadar bütün işleri Allah yürütür. Sonra (bu işler), süresi sizin hesabınızla bin yıl olan bir günde ona yükselir"*[3] buyurur. Bunun mânâsı, meleklerin semadan yere inip sonra yerden dünya semasına çıkma süresi, insanlardan birinin bu mesafeyi almak istemesi durumunda bin yıl süreceğidir. Meleğin Arş'tan yere inip sonra yerden geri Arş'a çıkma süresi de insanlardan biri bu mesafeyi almak istemesi durumunda elli bin yıl sürecektir. Bu süre de kıyamet günündeki sürelerden değil *"Yükselme derecelerinin sahibi"*[4] buyruğunun bir açıklaması babındadır.

"Şüphesiz onlar bunu uzak görüyorlar. Biz ise onu yakın görüyoruz"[5] buyruğuyla da sûrenin başında zikredilen azaba tekrar dönülmüştür. Vehb b. Münebbih'in bu yönde söylediği söz de bunu desteklemektedir ki Vehb: "Yeryüzü ile Arş arasında bizim günlerimiz, aylarımız ve yıllarımızla elli bin yıllık bir mesafe vardır" demiştir.

Bu konuda şu da denilebilir: Kıyametten önce meleklerin semadaki en yüksek makamlarından yere inmesi, sonra da geri çıkması bin yıl sürmektedir. Kıyamet kopunca ise bunu yapamazlar. Bunu yapamamaları ya gökler dürüldüğü için çıkıp duracakları bir yer olmadığı içindir; ya da o günde Yüce

---

[1] Furkân Sur. 24

[2] Ravilerden Mukâtil b. Süleyman zayıftır.

[3] Secde Sur. 5

[4] Meâric Sur. 3

[5] Meâric Sur. 6-7

Allah'ın azametini ve kafir kullarına karşı olan öfkesinin şiddetini gördükleri için güçleri gider ve yükselmek için öncekinden daha uzun bir süreye ihtiyaç duyarlar. Yüce Allah da bu süreyi elli bin yıl olarak takdir etmiştir. Yani başkaları bu mesafeyi geçecek olsa bunu ancak elli bin yılda yapabilirdi.

Bu yönde gelen rivayetlere göre de Arş dört meleğin omuzlarındandır. Kıyamet gününde ise Yüce Allah bunların sekiz melek olacağını bildirmiştir. Bu da kıyamet gününde zikrettiğimiz nedenlerden dolayı onların güçlerinin azalmasına bağlanabilir. Yüce Allah da onları başka meleklerle desteklemiştir. Bunların hepsini de en iyi Allah bilir. Allah'tan o günün hayırlarını diler, kötülüklerinden de O'na sığınırız.

٣٥٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدِ بْنُ أَبِي عَمْرٍو، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ، حدثنا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ بْنِ مَزْيَدَ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ: سَمِعْتُ الْأَوْزَاعِيَّ قَالَ: حَدَّثَنِي هَارُونُ بْنُ رِئَابٍ قَالَ: " حَمَلَةُ الْعَرْشِ يَتَجَاوَبُونَ بِصَوْتٍ حَسَنٍ رَخِيمٍ يَقُولُ الْأَرْبَعَةُ: سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ عَلَى حِلْمِكَ بَعْدَ عِلْمِكَ، وَيَقُولُ الْأَرْبَعَةُ الْآخَرُونَ: سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ عَلَى عَفْوِكَ بَعْدَ قُدْرَتِكَ "

358- Hârun b. Riâb der ki: Arş'ı taşıyan melekler güzel ve ahenkli bir sesle karşılıklı olarak Allah'ı tesbih ederler. Bunların dördü: "İlminden sonra hilmin için seni hamd ile tesbih ederiz" derken, diğer dördü: "Kudretinden sonra affın için seni hamd ile tesbih ederiz" şeklinde karşılık verirler.[1]

[1] Ravileri güvenilirdir. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (7/274) ve Ebû Nuaym, *Hilye* (3/55).

التَّاسِعُ مِنْ شُعَبِ الْإِيمَانِ، وَهُوَ بَابٌ فِي
أَنَّ دَارَ الْمُؤْمِنِينَ، وَمَآبِهُمُ الْجَنَّةُ وَدَارَ الْكَافِرِينَ وَمَآبَهُمُ النَّارُ

9. Şube

Müminlerin Ebedi Yerlerinin Cennet, Kafirlerin İse Cehennem Olması(na İnanmak)

Yüce Allah: *"Evet, kötülük işleyip suçu benliğini kaplamış olan kimseler var ya, işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedi kalacaklardır. İman edip salih ameller işleyenler ise cennetliklerdir. Onlar orada ebedi kalacaklardır"*[1] buyurur.

Yine kıyamet gününü anlatırken şöyle buyurur: *"O gün geldiği zaman Allah'ın izni olmadan hiçbir kimse konuşamaz. Onlardan bedbaht (cehennemlik) olanlar da vardır, saîd (cennetlik) olanlar da. Mutsuz olanlara gelince; cehennemdedirler. Onların orada şiddetli bir soluyuşları vardır. Onlar, gökler ve yerler durdukça orada ebedi olarak kalacaklardır. Ancak Rabbinin dilemesi başka. Şüphesiz Rabbin istediğini yapandır. Mutlu olanlara gelince, gökler ve yerler durdukça içinde ebedi kalmak üzere cennettedirler. Ancak Rabbinin dilemesi başka. Bu, onlara ardı kesilmez bir lütuf olarak verilmiştir."*[2]

"Ancak Rabbinin dilemesi başka"[3] buyruğu, tüm insanların mahşerde toplanması, hesaba çekilmeleri, amellerinin tartılması ve herkes için hükmü verilip her bir fırkanın da kendi yerine gönderilmesi sürecinde olacakları anlatmaktadır.

"Onlar, gökler ve yerler durdukça orada ebedi olarak kalacaklardır"[4] buyruğu da yerlerinde sonsuza dek daimi bir şekilde kalacakları anlamındadır. Yüce Allah'ın daha fazlasını dilemesi haricinde gökler ve yerler

---

[1] Bakara Sur. 81-82

[2] Hûd Sur. 105-108

[3] Hûd Sur. 107

[4] Hûd Sur. 107

durdukça orada kalacaklardır, anlamında olduğunu söyleyenler de vardır. *"İllâ"* edatı; dışında, hariç anlamındadır. *Müstesnâ*'nın, *müstesnâ minh*'ten daha fazla olduğu durumlarda vurgu daha iyi yapılmış olur. Mesela kişinin: "Filanın, bir seneye kadar benden alacağı iki bin dirhem dışında benden bin dirhem alacağı vardır" demesi bu meyandadır. Burada da iki bin dirhem dışında bin dirhem daha vereceği ifade edilmiştir.

Kitâbu'l-Ba's isimli eserimizde Ferrâ ile Halîmî'nin bu yöndeki sözlerini detaylı bir şekilde işledik.[1]

٣٥٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ الْحَنَفِيُّ، حدثنا قُرَّةُ بْنُ خَالِدٍ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا أَبُو حَامِدِ بْنُ بِلَالٍ، حدثنا أَبُو الْأَزْهَرِ، حدثنا يَحْيَى بْنُ أَبِي الْحَجَّاجِ، حدثنا قُرَّةُ بْنُ خَالِدٍ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو صَالِحِ بْنُ أَبِي طَاهِرٍ الْعَنْبَرِيُّ، أَخْبَرَنَا جَدِّي يَحْيَى بْنُ مَنْصُورٍ الْقَاضِي، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ سَلَمَةَ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ، حدثنا قُرَّةُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: " مَنْ لَقِيَ اللهَ وَهُوَ لَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَمَنْ لَقِيَهُ يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا دَخَلَ النَّارَ " وَذَكَرَ الْحَدِيثَ فِي رِوَايَةِ أَبِي طَاهِرٍ، وَذَكَرَ النَّبِيُّ ﷺ قَالَ: " مَنْ لَقِيَ اللهَ لَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَمَنْ لَقِيَهُ يُشْرِكُ بِهِ دَخَلَ النَّارَ ". رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ حَجَّاجِ بْنِ شَاعِرٍ، عَنْ أَبِي عَامِرٍ

359- Câbir b. Abdillah'ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın huzuruna şirk koşmamış bir şekilde çıkan kişi cennete girer. Allah'ın huzuruna şirk koşmuş bir şekilde çıkan kişi de cehenneme girer."*[2]

Müslim, *Sahîh*'te Haccâc b. eş-Şâir kanalıyla Ebû Âmir'den aktarmıştır.[3]

---

[1] Beyhakî, *el-Ba's ve'n-Nüşûr* (331-335).

[2] İsnâdı sahihtir.

[3] Müslim (1/94)

Halîmî der ki: Bu şekilde müminlerin gideceği yerin cennet, kafirlerin de gideceği yerin cehennem olduğu açıklığa kavuşmuş olur. Yüce Allah: *"Günahkârların yazısı, muhakkak Siccîn'dedir"*[1] buyurmuştur. Yine: *"İyilerin yazısı İlliyyûn'dadır"*[2] buyurmuştur. Bundan da kasıt, her iki kesimin yazgısı yani gideceği nihai olan yerdir. Günahkarların zıttı nasıl iyiler ise *Siccîn*'in de *İlliyyûn*'un zıttıdır. Yüce Allah, cehennemi *Hâviye* şeklinde isimlendirmiş, cennettin de *Âliye* (yüksek yer) olduğunu bildirmiştir. Hadiste de müminin ruhunun yükseklere çıkacağı, kafirin ruhunun ise aşağılara ineceği ifade edilmiştir.

Hiç kimsenin de "Cennet yeryüzündedir" dediğini bilmiyoruz. Sâbit olan semaların üzerinde olduğu, cennetten sonra Arş'ın bulunduğudur. Yüce Allah'ın: *"Gökyüzü (yerinden) sıyrılıp koparıldığı zaman"*[3] buyruğu da göğün yerinden sökülüp çıkarılması ve ardında kalan cennetlerin ortaya çıkması anlamında olsa gerektir. Yüce Allah'ın: *"Cennet, Allah'a karşı gelmekten sakınanlara yaklaştırılacak"*[4] buyruğundaki yaklaştırılma da bu anlamda olsa gerektir.

Beyhakî devamında şöyle der:

٣٦٠ - وَقَدْ أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ الْمُقْرِئُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ، حدثنا مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي يَعْقُوبَ، عَنْ بِشْرِ بْنِ شَغَافٍ قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا مَعَ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَلَامٍ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ إِلَى أَنْ قَالَ: " وَإِنَّ أَكْرَمَ الْخَلَائِقِ عَلَى اللهِ تَعَالَى أَبُو الْقَاسِمِ ﷺ، وَإِنَّ الْجَنَّةَ فِي السَّمَاءِ، وَإِنَّ النَّارَ فِي الْأَرْضِ، فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ بَعَثَ اللهُ الْخَلَائِقَ أُمَّةً أُمَّةً، وَنَبِيًّا وَنَبِيًّا، ثُمَّ يُوضَعُ الْجِسْرُ عَلَى جَهَنَّمَ، ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ أَيْنَ أَحْمَدُ وَأُمَّتُهُ فَيَقُومُ وَتَتْبَعُهُ أُمَّتُهُ بَرُّهَا، وَفَاجِرُهَا فَيَأْخُذُونَ الْجِسْرَ فَيَطْمِسُ

---

[1] Mutaffifin Sur. 7

[2] Mutaffifin Sur. 18

[3] Tekvîr Sur. 11

[4] Şuarâ Sur. 90

اللهُ أَبْصَارَ أَعْدَائِهِ فَيَتَهَافَتُونَ فِيهَا مِنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ، وَيَنْجُو النَّبِيُّ ﷺ وَالصَّالِحُونَ مَعَهُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ وَثْبًا يُرُونَهُمْ مَنَازِلَهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ عَلَى يَمِينِكَ عَلَى يَسَارِكَ " ثُمَّ ذَكَرَ مُرُورَ كُلِّ نَبِيٍّ وَأُمَّتِهِ

360- Bişr b. Şeğâf der ki: "Abdullah b. Selâm'ın yanında oturuyorduk..." Ravi söz konusu hadisi zikrettikten sonra Abdullah'tan naklen şöyle devam eder: "Yüce Allah'ın yanında insanların en değerlisi Ebu'l-Kâsım'dır (sallallahu aleyhi vesellem). Cennet semada, cehennem de yerdedir. Kıyamet günü geldiği zaman Yüce Allah tüm mahlukatı ümmet ümmet, peygamber peygamber haşredecektir. Sonra cehennemin üzerine köprü kurulacaktır. Sonra bir münadi: "Ahmed ve ümmetinden olanlar nerede?" diye seslenecektir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kalkınca ümmetinden iyiler de kötüler de peşine takılır. Bu şekilde her birlikte köprüden geçmeye başlarlar. Yüce Allah düşmanlarının gözlerini kör eder ve köprünün sağından solundan (cehenneme) düşmeye başlarlar. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) ile salih kullar ise bundan kurtulup karşıya geçerler. Melekler onları karşılayıp altlarına minderler sererler ve sağdan soldan cennetteki yerlerini onlara gösterirler." Sonrasında ravi her bir peygamberin kendi ümmetiyle köprüden geçmesini aktarmıştır.[1]

Halîmî der ki: "Cehennem üzerinde kurulan ve Sırat denilen köprü konusunda gelen rivayetlerden anlaşıldığına göre cennet yüksekte, cehennem de aşağıdadır. Zira öyle olmasaydı kişi cennette girmek için bir köprüyü aşmasına gerek kalmazdı."

٣٦١ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا مَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ زَرْبِيٍّ، عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: " إِنَّ عَلَى جَهَنَّمَ جِسْرًا أَدَقُّ مِنَ الشَّعْرِ وأحد مِنَ السَّيْفِ أَعْلَاهُ نَحْوَ الْجَنَّةِ دَحْضٌ مَزِلَّةٌ بِجَنْبَيْهِ كَلَالِيبُ، وَحَسَكُ النَّارِ يَحْبِسُ اللهُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ الزَّالُّونَ وَالزَّالَّاتُ يَوْمَئِذٍ كَثِيرٌ، وَالْمَلَائِكَةُ بِجَانِبَيْهِ قِيَامٌ يُنَادُونَ

[1] Bir kısmı (148) de geçmişti.

اللهُمَّ سَلِّمْ، اللهُمَّ سَلِّمْ فَمَنْ جَاءَ بِالْحَقِّ جَازَ، وَيُعْطَوْنَ النُّورَ يَوْمَئِذٍ عَلَى قَدْرِ إِيمَانِهِمْ، وَأَعْمَالِهِمْ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْضِي عَلَيْهِ كَلَمْحِ الْبَرْقِ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْضِي عَلَيْهِ كَمَرِّ الرِّيحِ، وَمِنْهُمْ مَنْ يُعْطَى نُورًا إِلَى مَوْضِعِ قَدَمَيْهِ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَحْبُو حَبْوًا، وَتَأْخُذُ النَّارُ مِنْهُ بِذُنُوبٍ أَصَابَهَا، وَهِيَ تَحْرِقُ مَنْ يَشَاءُ اللهُ مِنْهُمْ عَلَى قَدْرِ ذُنُوبِهِمْ حَتَّى يَنْجُوَ وَتَنْجُوَ أَوَّلَ أَوَّلَ زُمْرَةٍ سَبْعُونَ أَلْفًا لَا حِسَابَ عَلَيْهِمْ وَلَا عَذَابَ كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الْقَمَرُ لَيْلَةَ الْبَدْرِ، وَالَّذِينَ يَلُونَهُمْ كَأَضْوَاءِ نَجْمٍ فِي السَّمَاءِ حَتَّى يَبْلُغُوا إِلَى الْجَنَّةِ بِرَحْمَةِ اللهِ تَعَالَى ".

361- Enes'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Cehennemin üzerinde kıldan ince, kılıçtan keskin, üst ucu cennette, son derece kaygan, her iki tarafında ateşten kancalar ve dikenler bulunan bir köprü vardır. Yüce Allah kıyamet gününde dilediği kişileri bu köprüden karşıya geçirmez ki kayıp da aşağıya düşenler çok olacaktır. Melekler de bu köprünün her iki tarafında durup: «Allahım! Selametle geçir! Allahım! Selametle geçir!» diyeceklerdir. Hak yolda olanlar köprüden geçebilecektir. Geçecek olanlardan her birine de imanı ve ameli oranınca bir nur verilecektir. Bundan dolayı bazıları şimşek çakar gibi karşıya geçerken, bazıları rüzgar gibi geçer. Bazılarına ayaklarının dibini aydınlatacak kadar nur verilir. Bazıları emekleyerek karşıya geçer. Bunlar geçerken de cehennem ateşi bedenlerini günahları oranınca yakar. Bu şekilde karşıya geçerler. İlk olarak yetmiş bin kişilik bir zümre karşıya geçer ki bunlar ne hesaba çekilir, ne de azaba maruz kalırlar. Yüzleri mehtaplı bir gecede Ay'ın parlaması gibi parlar. Onlardan sonra geçenlerin yüzleri gökteki yıldız gibi parlar. Bu şekilde de cennete ulaşırlar."*[1]

Beyhakî der ki: "İsnadı zayıftır, ancak Sırat konusunda aynı mânâda sahih olan farklı rivayetler de gelmiştir ki bu hadisleri *el-Ba's* isimli eserimizde zikrettik."

Halîmî der ki: "Sırat'ın kıldan ince kılıçtan kesin olması, üzerinden geçecek olanlara kıldan daha ince gelmesidir. Yani üzerinden geçmenin kolaylığı ve zorluğu kişinin Allah'a itaatine veya isyanına göre olacaktır. Gizliliğinden ve belirsizliğinden dolayı da bunun sınırlarını ancak Yüce Allah bilebilir. Gizli, herkesçe bilinemeyen, çok ince olan şey için böylesi "kıldan ince" ifadesi

[1] İsnâdı zayıftır.

Araplar arasında yaygın olan bir kullanımdır. Kılıçtan keskin olması ise Allahu alem insanların Sırat'tan geçirilmesi konusunda Yüce Allah'ın meleklere verdiği emrin kılıç keskinliğinde bir emir olması ve kılıcın inmesi kadar hızlı bir şekilde yerine getirilmesi gerektiği, hedefe sert bir şekilde inen kılıcın artık geri döndürülememesi gibi verilen bu emrin geri alınmayacağı anlamındadır."

Beyhakî der ki: Bu hadisin lafzını bu yöndeki diğer sahih hadislerde görmüş değilim. Ziyâd en-Nümeyrî'nin, Enes'ten bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Sırat, bıçak gibi keskindir"* veya: *"Kılıç gibi keskindir"* buyurmuştur. Bu da zayıf bir rivayettir.

Aynı mânâda benzeri, Ubeyd b. Umeyr kanalıyla Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi vesellem) mürsel olarak ayrıca Ubeyd b. Umeyr'in sözü olarak da rivayet edilmiştir. Yine Abdullah b. Mes'ûd'un: "Sırat cehennemin üstündedir. Çok kaygandır, sivri ve keskin kılıç gibidir" dediği rivayet edilmiştir.

Yine bize bildirildiğine göre Saîd b. Ebî Hilâl şöyle demiştir: "Bize ulaştığına göre kıyamet gününde cehennemin üzerinde kurulu olan Sırat köprüsü, bazılarına kıldan daha ince gelirken, bazılarına da vadi genişliğinde ve ev rahatlığında olur." Bu da üzerinden geçmenin zorluğu ve aşağıya düşme tehlikesi yüzünden olabilir. Doğrusunu da Allah bilir."

Enes'ten rivayet edilen *"Sıratın üst ucu cennettedir"* sözü ise alt ucunun yerde olduğuna işaret eder. Zira cehennemin alt tarafta, cennettin ise üst tarafta olacağı daha önce belirtilmişti.

٣٦٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ الْمُقْرِئُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، أنبأنا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْبَرَاءِ، حدثنا عَبْدُ الْمُنْعِمِ بْنُ إِدْرِيسَ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ قَالَ: " إِذَا قَامَتِ الْقِيَامَةُ وَقَضَى اللهُ بَيْنَ أَهْلِ الدَّارَيْنِ أَمَرَ بِالْفَلَقِ فَيُكْشَفُ عَنْ سَقَرَ وَهُوَ غِطَاؤُهَا فَتخْرُجُ مِنْهُ نَارٌ فَتحْرِقُ نار جَهَنَّمَ، وَتَأْكُلُهَا كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ فِي الدُّنْيَا الْقُطْنَ الْمَنْدُوفَ، فَإِذَا وَصَلَتِ الْبَحْرَ الْمُطْبَقَ عَلَى شَفِيرِ جَهَنَّمَ وَهُوَ بَحْرُ الْبُحُورِ نَشَّفَتْهُ أَسْرَعَ مِنْ طَرْفَةِ الْعَيْنِ نشفًا فَيَنْضَبَ كَأَنْ لَمْ يَكُنْ مَكَانَهُ مَاءٌ قَطُّ، وَهُوَحَاجِزٌ بَيْنَ

جَهَنَّمَ، وَالْأَرَضِينَ السَّبْعِ فَإِذَا نَشِفَتْ مَاءُ ذَلِكَ الْبَحْرِ اشْتَعَلَتْ فِي الْأَرَضِينَ السَّبْعِ فَتَدَعُهَا جَمْرَةً وَاحِدَةً "

وَقَدْ رُوِّينَا عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ لِيَهُودِيٍّ: " أَيْنَ جَهَنَّمُ؟ " قَالَ: تَحْتَ الْبَحْرِ، فَقَالَ عَلِيٌّ: " صَدَقَ، ثُمَّ قَرَأَ ﴿وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ﴾ [الطور: ٦] " قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: " وَيُحْتَمَلُ مَا حَكَيْنَاهُ عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ مَعْنَى مَا قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ﴾ وَيَكُونُ ذَلِكَ بَعْدَ رُكُوبِ النَّاسِ الصِّرَاطَ "

ورُوِّينَا، عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا سَأَلَتِ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ ذَلِكَ وَقَالَتْ: فَأَيْنَ النَّاسُ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: " عَلَى الصِّرَاطِ "

362- Vehb b. Münebbih der ki: "Kıyamet kopup da Yüce Allah cennet ile cehennem ahalisi hakkındaki hükmünü verdikten sonra Allah'ın emriyle cehennemin üzerindeki kapak açılır. Altından öyle bir ateş çıkar ki dünyada ateşin, içine atılan pamuğu yakıp yok etmesi gibi cehennemin ateşini yakıp yok eder. Bu ateş cehennemin kenarında bulunan ve denizlerin denizi denilen denize ulaştığı zaman göz açıp kapayıncaya kadar onu kurutur ve sanki hiç suyu olmamış gibi bomboş bırakır ki bu deniz cehennem ile yedi kat yer arasında bir perde gibidir. Bu denizin suyu kuruduğu zaman yedi kat yer tutuşur ve tek bir kor parçası haline gelir."[1]

Beyhakî der ki: Bize bildirilene göre Ali b. Ebî Tâlib, Yahudi birine: "Cehennem nerede?" diye sorunca, Yahudi: "Denizin altındadır" karşılığını vermiştir. Bunun üzerine Hz. Ali: "Doğru söyledi" demiş ve: ***"Kaynatılmış denize andolsun ki!"***[2] âyetini okumuştur.

---

[1] İsnâdı çok zayıftır.

[2] Tûr Sur. 6

Vehb b. Münebbih'ten yapılan rivayet de *"O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür"*[1] âyetinin bir açıklaması da olabilir. Bu da insanlar Sırat'tan geçerken gerçekleşecektir.

Yine bize bildirilene göre Hz. Âişe bu konuyu Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) sormuş ve: "Bu gerçekleşirken insanlar nerede olacaklardır?" demiştir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Sırat'ın üzerinde olacaklardır"* buyurmuştur.

Âlimlerden biri şöyle demiştir: "Kafirlerin yeri cehennem ateşi olduğu için Sırat köprüsünü geçemeyeceklerdir. Müminlerin tümü karşıya geçmek için Sırat'ın üzerine çıktıklarında geriye sadece kafirler kalır. Her birinin durduğu yer de cehennemdeki yeri olur."

Başkaları da şöyle demiştir: "Kafirler de Sırat köprüsüne çıkarlar. Ancak (müminler geçip gittikten sonra) evin damındaki delikler gibi köprüden cehenneme doğru delikler açılır ve bu deliklerden aşağıya doğru atılırlar ki bu şekilde atılmaları onlar için daha dehşetli ve daha korkunç olur. Müminlerin ise kurtulmalarına olan sevinçleri diğerlerinin korkusundan daha büyük olur."

Yüce Allah'ın: *"Ey suçlular! Ayrılın bu gün"*[2] buyruğu da bu anlamda olsa gerektir. Yüce Allah'ın: *"Oraya her bir topluluk atıldıkça oranın bekçileri onlara, «Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?» diye sorarlar"*[3] âyeti ile *"Atın cehenneme, (hakka karşı) inatçı her kâfiri!"*[4] âyeti de bu anlatılanlara delil olabilir. Zira atılma işi genelde yüksek bir yerden daha aşağıda olan bir yere yapılır. Bunun keyfiyetini de Allah bilir.

Münafıklara gelince onlar da müminler ile Sırat köprüsüne çıkarlar ve onlara verilen nurun ışığından faydalanmak isterler. Ancak Yüce Allah münafıkları karanlıklar içinde bırakır. Münafıklar, müminlere: *"Bize bakın ki sizin ışığınızdan biz de aydınlanalım"*[5] derler. Ancak kendilerine, *"Arkanıza*

---

[1] İbrâhim Sur. 48

[2] Yâsîn Sur. 59

[3] Mülk Sur. 8

[4] Kâf Sur. 24

[5] Hadîd Sur. 13

dönün de bir ışık arayın"[1] karşılığı verilir. Geri dönüp herkese imanı ve ameline göre nurun verildiği yere giderler, ancak kendilerine verilecek bir şey bulamazlar. Müminlerin yanına geri dönmek isterler. Sonrası âyette şöyle zikredilir. *"Aralarına kapısı olan bir sur çekilir. Bunun iç tarafında rahmet, onlar (münafıklar) tarafındaki dış cihetinde ise azap vardır."*[2] Münafıklar: "Sizinle birlikte namaz kılıp cihada katılmaz mıydık?" dediklerinde, müminler: *"Evet, fakat siz kendinizi yaktınız. Başımıza musibetler gelmesini gözlediniz, şüphe ettiniz. Allah'ın emri gelinceye kadar kuruntular sizi aldattı. O çok aldatıcı (şeytan) Allah hakkında da sizi aldattı"*[3] karşılığını verirler.

Allah en doğrusunu bilir; bu sur Sırat köprüsünün bittiği yerde çekilir. Surdan geçmeleri için de müminler için bir kapı bırakılır. Müminler bu kapıdan içeriye girerler. İçinin rahmet olmasından kasıt budur. Dış tarafında ise aynı hizada olmasa da hemen aşağısında cehennem bulunur. Münafıklar surun ardına geçmek için yol bulamadıkları için önlerinde Sırat'tan aşağıya atılmaktan başka bir yol kalmaz. Bu şekilde cehennemin en dibine atılırlar. Bu da *el-Esmâ' ve's-Sifât*'ta[4] açıkladığımız gibi dünyadayken müminlerle alay etmelerinin sonucudur.

فَصْلٌ فِي قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ، ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا، ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا﴾ [مريم: ٦٩] إِلَى قَوْلِهِ: ﴿وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا﴾ [مريم: ٧٢]

Rabbine andolsun, onları şeytanlarla beraber mutlaka haşredeceğiz. Sonra onları kesinlikle cehennemin çevresinde diz üstü hazır edeceğiz. Sonra her bir topluluktan, Rahman'a karşı en isyankâr olanları mutlaka çekip çıkaracağız. Sonra, oraya girmeye en layık olanları

---

[1] Hadîd Sur. 13

[2] Hadîd Sur. 13

[3] Hadîd Sur. 14

[4] Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sifât* (615-620).

muhakkak ki en iyi biz biliriz. (Ey insanlar!) Sizden Cehenneme uğramayacak yoktur. Rabbin için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iştir. Sonra, oraya girmeye en layık olanları muhakkak ki en iyi biz biliriz"[1] Âyeti

وَرُوِيَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ السَّائِبِ، عَمَّنْ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ: " هُمُ الْكُفَّارُ وَلَا يَرِدُهَا مُؤْمِنٌ " " وَهَذَا مُنْقَطِعٌ وَالرِّوَايَةُ الْأُولَى عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَكْثَرُ وَأَشْهَرُ " وَرُوِّينَا عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ رَوَاحَةَ أَنَّهُ بَكَى وَبَكَتِ امْرَأَتُهُ لِبُكَائِهِ، وَقَالَ: " إِنِّي أَعْلَمُ أَنِّي وَارِدٌ النَّارَ، وَلَا أَدْرِي أَنَاجٍ مِنْهَا أَمْ لَا؟ "

وَرَوَى عَنِ السُّدِّيُّ، عَنْ مُرَّةَ الْهَمْدَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّهُ حَدَّثَهُمْ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: " يَرِدُ النَّاسُ النَّارَ، ثُمَّ يَصْدُرُونَ بِأَعْمَالِهِمْ " وَفِي رِوَايَةٍ أُخْرَى عَنْهُ عَنْ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: " يَدْخُلُونَهَا "، أَوْ قَالَ: " يَلِجُونَهَا ثُمَّ يَصْدُرُونَ مِنْهَا بِأَعْمَالِهِمْ " وَفِي رِوَايَةِ أَبِي الْأَحْوَصِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾ [مريم: ٧١] قَالَ: " الصِّرَاطُ عَلَى جَهَنَّمَ مِثْلُ حَدِّ السَّيْفِ فَتَمُرُّ الطَّائِفَةُ الْأُولَى كَالْبَرْقِ، وَالثَّانِيَةُ كَالرِّيحِ، وَالثَّالِثَةُ كَأَجْوَدِ الْخَيْلِ، وَالرَّابِعَةُ كَأَجْوَدِ الْإِبِلِ وَالْبَهَائِمِ يَمُرُّونَ وَالْمَلَائِكَةُ يَقُولُونَ: رَبِّ سَلِّمْ سَلِّمْ " " وَقَدْ ذَكَرْنَا أَسَانِيدَ هَذِهِ الْآثَارِ فِي كِتَابِ الْبَعْثِ "

"Sizden Cehenneme uğramayacak yoktur"[2] âyetindeki *"vurûd (=uğrama)"* ifadesinin anlamı konusunda farklı yorumlar yapılmıştır. Abdullah b. Abbâs, kendisinden gelen ve sahih olan iki rivayette bunun cehenneme girme anlamında olduğunu söylemiş ve buna *"Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtısınız. Siz oraya gireceksiniz. Eğer bunlar tanrı olsaydı cehenneme girmezlerdi"*[3] âyeti ile *"Onları ateşe götürecektir. Ne kötü varış*

---

[1] Meryem Sur. 68-72

[2] Meryem Sur. 71

[3] Enbiyâ Sur. 98-99

yeridir orası!"[1] âyetini delil olarak göstermiştir ki her iki âyette de "vurûd" ifadesi cehenneme girme anlamındadır.

"Sizden Cehenneme uğramayacak yoktur"[2] âyetindeki *"vurûd"* ifadesi de buna dayanarak cehenneme girme anlamındadır. İbn Abbâs, bu ifadenin anlamı konusunda kendisiyle tartışan Nâfi' b. el-Ezrak'a: "Her ikimizde oraya (cehenneme) gireceğiz. Sen oradan çıkıp çıkmayacağımıza bak" demiştir.

Abdullah b. es-Sâib'in de işiten birinden naklen bildirdiğine göre İbn Abbâs: "Âyetlerde söz konusu kişiler kafirlerdir. Müminler ise oraya girmezler" demiştir. Bu rivayet munkatı' bir rivayettir. İbn Abbâs'tan zikredilen ilk rivayet ise daha sağlam ve daha meşhurdur.

Yine bize bildirildiğine göre Abdullah b. Revâha ağlayınca onun bu halini gören karısı da ağlamaya başlamış ve Abdullah: "Cehenneme gireceğimi biliyorum, ancak oradan kurtulup kurtulamayacağımı bilmiyorum" demiştir.

Süddî'nin, Murre el-Hemdânî kanalıyla Abdullah b. Mes'ûd'dan bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"İnsanlar cehenneme uğrar, sonra amelleriyle oradan çıkarlar"* buyurmuştur. Aynı kanalla başka bir rivayette ise *"İnsanlar cehenneme girerler, sonra da amelleriyle oradan çıkarlar"* lafzıyla zikredilmiştir.

Ebu'l-Ahvas'ın da Abdullah b. Mes'ûd'dan bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ***"Sizden Cehenneme uğramayacak yoktur"***[3] âyetini açıklarken şöyle buyurmuştur: *"Cehennemin üzerindeki Sırat'a uğrayıp geçmeleridir. Oradan ilk geçenler şimşek hızında geçerler. Sonrakiler rüzgar hızında, sonrakiler yarış atı hızında, sonrakiler koşucu deve ve diğer hayvanların hızında geçip giderler. Melekler de: «Rabbim! Selametle geçir! Selametle geçir!» derler."* Değişik isnâdlarıyla birlikte bu hadisi *el-Ba's* isimli eserimizde aktardık.

---

[1] Hûd Sur. 98

[2] Meryem Sur. 71

[3] Meryem Sur. 71

٣٦٣ - وَرُوِّينَا عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " لَا يَمُوتُ لِمُسْلِمٍ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ فَيَلِجَ النَّارَ إِلَّا تَحِلَّةَ الْقَسَمِ " ثُمَّ قَرَأَ سُفْيَانُ: ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾ [مريم: ٧١]

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، حدثنا سُفْيَانُ، بِهَذَا الْحَدِيثِ

363- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"(Buluğa ermemiş) üç çocuğu ölen bir müslümanın cehenneme uğraması ancak Yüce Allah'ın bu yönde ettiği yeminin gerçekleşmesi için olacaktır"* buyurmuştur. Sonrasında ravi Süfyân: ***"Sizden Cehenneme uğramayacak yoktur"***[1] âyetini okudu.[2]

Beyhakî der ki: Sahîh'lerde zikredilmiştir. Mâlik'in Zührî'den olan rivayetinde bu hadis: "*Cehennem ateşinin ona dokunması ancak Yüce Allah'ın bu yönde ettiği yeminin gerçekleşmesi için vaki olacaktır*" lafzıyla zikredilir. Bu da "vurûd" ifadesinden kastın cehenneme girme olduğunu söyleyenleri destekler.

٣٦٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ شَاذَانَ الْبَغْدَادِيُّ بِهَا، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ النَّحْوِيُّ قَالَ: يَعْقُوبُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ أَبُو أَيُّوبَ الْوَاشِحِيُّ، حدثنا أَبُو صَالِحٍ غَالِبُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ زِيَادٍ الْبُرْسَانِيِّ، عَنْ أَبِي سُمَيَّةَ قَالَ: اخْتَلَفْنَا فِي الْوُرُودِ بِالْبَصْرَةِ، فَقَالَ قَوْمٌ: لَا يَدْخُلُهَا مُؤْمِنٌ، وَقَالَ آخَرُونَ: يَدْخُلُونَهَا جَمِيعًا، ثُمَّ يُنَجِّي اللهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا، وَيَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا، فَلَقِيتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ: يَدْخُلُونَهَا جَمِيعًا، فَقُلْتُ: إِنَّا اخْتَلَفْنَا فَذَكَرَ اخْتِلَافَهُمْ قَالَ: فَأَهْوَى جَابِرٌ بِإِصْبَعِهِ إِلَى أُذُنِهِ فَقَالَ: صُمَّتْ إِنْ لَمْ أَكُنْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: " الْوُرُودُ: الدُّخُولُ لَا يَبْقَى بَرٌّ وَلَا فَاجِرٌ إِلَّا دَخَلَهَا، فَتَكُونُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ بَرْدًا

---

[1] Meryem Sur. 71

[2] İsnâdı sahihtir. Buhârî (2/72, 7/224) ve Müslim (3/2028)

وَسَلَامًا كَمَا كَانَتْ عَلَى إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَتَّى إِنَّ لِلنَّارِ - أَوْ قَالَ لِجَهَنَّمَ - ضجيجا مِنْ بَرْدِهِمْ، ثُمَّ يُنَجِّي الله الَّذِينَ اتَّقَوْا وَيذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا "

364- Ebû Sümeyye anlatıyor: Basra'da bu âyette geçen *"vurûd"* lafzının anlamı üzerinde ihtilafa düştük. Bazılarımız: "Cehenneme mümin olan girmez" derken, bazıları da: "Bütün herkes cehenneme girer, ancak daha sonra Yüce Allah içlerinden takva sahibi olanları oradan kurtarır ve zalimleri diz üstü çökmüş bir şekilde orada bırakır" diyordu. Câbir b. Abdillah ile karşılaştığımda bunu ona sordum. Câbir: "Herkes oraya girecektir" dedi. Ona: "Ama biz bu konuda ihtilafa düştük" deyip ihtilafımızı ona anlattığımda Câbir parmağını kulağına götürdü ve şöyle dedi: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): «*Vurûd, cehenneme girmek demektir. Ne kadar iyi ve kötü insan varsa hepsi cehenneme girecektir. Ancak ateş, mümin için İbrâhim'e olduğu gibi serinlik ve esenlik olacaktır. Öyle ki serinlikten dolayı cehennemden sesler yükselir. Daha sonra Yüce Allah takva sahibi olanları kurtarır, zalimleri de orada diz üstü çökmüş halde bırakır*» buyurduğunu duymadıysam şu kulaklarım sağır olsun!"[1]

Bunun da isnadı hasendir ve Buhârî, *Târîh*'te bunu zikretmiştir. Sâbit bir hadisle de şahidini Ebû Zübeyr, Câbir kanalıyla Ümmü Mübeşşir'den, o da Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet etmiş, ancak *"Serin"* ifadesi yerine *"Sönük"* ifadesi kullanılmıştır.↓

Ebû Ubeyd der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bununla, ***"Sizden Cehenneme uğramayacak yoktur"***[2] âyetindeki *"vurûd"* ifadesini cehenneme girme şeklinde açıklamıştır. Ancak cehennem ateşinin sıcaklığı onlara dokunmayacak, Yüce Allah'ın bu yöndeki yemini yerine gelsin diye içeriye gireceklerdir.

٣٦٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ بْنُ يَعْقُوبَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الصَّغَانِيُّ، حدثنا حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: أَخْبَرَنِي أَبُو

---

[1] İsnâdı hasendir. Ahmed (3/328-329) ve Hâkim (4/587). Bak: Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (5/535).

[2] Meryem Sur. 71

الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ يَقُولُ: أَخْبَرَتْنِي أُمُّ مُبَشِّرٍ، أَنَّهَا سَمِعَتِ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ عِنْدَ حَفْصَةَ: " لَا يَدْخُلُ النَّارَ إِنْ شَاءَ اللهُ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ الَّذِينَ بَايَعُوا تَحْتَهَا ". قَالَتْ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ، فَانْتَهَرَهَا فَقَالَتْ حَفْصَةُ: ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾ [مريم: ٧١]، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: " فَقَدْ قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا، وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا﴾ [مريم: ٧٢] " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ هَارُونَ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ حَجَّاجِ بْنِ مُحَمَّدٍ

365- Câbir b. Abdillah der ki: Ümmü Mübeşşir'in bana bildirdiğine göre kendisi Hafsa'nın yanında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"Ağaç altında (Hudeybiye'de) bana biat edenlerden hiç kimse inşâallah cehenneme girmeyecektir"* buyurduğunu işitti. Hafsa: "Ey Allah'ın Resûlü! Aksine girecektir!" deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ona kızdı. Hafsa: "Yüce Allah: ***«Sizden Cehenneme uğramayacak yoktur»***[1] buyurmuyor mu?" deyince, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Ama sonrasında:* ***«Sonra Allah'a karşı gelmekten sakınanları kurtarırız da zalimleri orada diz üstü çökmüş hâlde bırakırız»***[2] *buyurmuştur"* karşılığını verdi.[3]

Müslim, *Sahîh*'te Hârun b. Abdillah kanalıyla Haccâc b. Muhammed'den zikretmiştir.

Beyhakî der ki: Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) burada ağaç altında biat edenlerin cehenneme gireceklerini, ancak orada ebedi olarak kalmayacaklarını kastetmiş olması muhtemeldir. Veya cehenneme girecekler, ancak orada herhangi bir eziyet çekmeyeceklerdir. Zira buna ***"Sonra Allah'a karşı gelmekten sakınanları kurtarırız da, zalimleri orada diz üstü çökmüş hâlde bırakırız"***[4] âyetini kanıt olarak göstermiştir.

---

[1] Meryem Sur. 71

[2] Meryem Sur. 72

[3] İsnâdı sahihtir. Ebû Dâvud 5/41 (4653) ve Tirmizî 5/697 (3860).

[4] Meryem Sur. 72

Süfyân b. Uyeyne'den gelen rivayette de (363. rivayet) kasıt, ateşe ve herhangi bir eziyete maruz kalmadan cehenneme giriş olabilir.

Bize bildirildiğine göre bu konuda tâbiûnun ileri gelenlerinden biri olan Hâlid b. Ma'dân şöyle demiştir: "Cennetlikler cennete girdiği zaman: «Rabbimiz! Cehenneme gireceğimizi söylememiş miydin?» derler. Yüce Allah: «Doğrudur! Sönük iken de içinden geçtiniz» karşılığını verir."

Yine bize bildirilene göre Mukâtil b. Süleymân şöyle demiştir: "O günü Yüce Allah cehennem ateşini müminler için Hz. İbrâhim'e olduğu gibi esenlik kılacaktır."

٣٦٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْقَاضِي، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْبَزَّارُ، حدثنا عِمْرَانُ بْنُ مُوسَى الْقَزَّازُ، حدثنا عَبْدُ الْوَارِثِ، حدثنا الْجُرَيْرِيُّ، عَنْ أَبِي السَّلِيلِ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ: قال " تُمْسِكُ النَّارُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى تَبْيَضَّ كَأَنَّهَا مَتْنُ إِهَالَةٍ، فَإِذَا اسْتَوَتْ عَلَيْهَا أَقْدَامُ الْخَلَائِقِ بَرِّهِمْ وَفَاجِرِهِمْ نَادَى مُنَادٍ أَنْ خُذِي أَصْحَابَكِ، وَدَعِي أَصْحَابِي ". قَالَ: " فَلَهِيَ أَعْرَفُ بِهِمْ مِنَ الرَّجُلِ بِوَلَدِهِ ". قَالَ: " فَيُخْسَفُ بِهِمْ، وَيَخْرُجُ الْمُؤْمِنُ مِنْهَا نَدِيَّةً ثِيَابُهُمْ " " كَذَا فِي الْكِتَابِ " قَالَ: قَالَ: "، وَلَمْ يَذْكُرْ قَائِلَهُ، وَهُوَ مَعْرُوفٌ بِكَعْبِ الْأَحْبَارِ "

366- Ukbe b. Âmir (Ka'bu'l-Ahbâr'dan naklen) der ki: "Cehennemin ateşi kıyamet gününde erimiş iç yağı gibi beyaz ve katı bir hale getirilir. İyisi ve kötüsüyle tüm insanlar üzerinde olduğu zaman bir münadi ona: «Seninkileri al, benimkileri ise bırak!» diye seslenir. O günde de cehennem kendi payı olan kişileri babanın oğlunun bilmesinden daha iyi bir şekilde tanır. Cehennemlik olanlar içine batarken müminler ise sadece giysileri nemlenmiş bir şekilde içinden çıkarlar."[1]

Kitapta bu şekilde geçmiş ve Ukbe b. Âmir'in bunu kimden rivayet ettiği zikredilmemiştir. Ancak bu kişi Ka'bu'l-Ahbâr olarak bilinir.↓

[1] Senedinde tanımadığım vardır.

٣٦٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ، أنبأنا أَبُو الْحَسَنِ الْكَارِزِيُّ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ أَبِي عُبَيْدٍ، حدثنا يَزِيدُ، عَنِ الْجُرَيْرِيِّ، عَنْ أَبِي السَّلِيلِ، عَنْ غُنَيْمِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ أَبِي الْعَوَّامِ، عَنْ كَعْبٍ قَالَ: " يُجَاءُ بِجَهَنَّمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهَا مَتْنُ إِهَالَةٍ حَتَّى إِذَا اسْتَوَتْ عَلَيْهَا أَقْدَامُ الْخَلَائِقِ نَادَى مُنَادٍ خُذِي أَصْحَابَكِ، وَدَعِي أَصْحَابِي ". قَالَ: " فَيُخْسَفُ بِأُولَئِكَ "

367- Ka'bu'l-Ahbâr der ki: "Kıyamet gününde cehennemin ateşi erimiş iç yağı gibi beyaz ve katı bir hale getirilir. Tüm insanlar üzerinde olduğu zaman bir münadi ona: «Seninkileri al, benimkileri ise bırak!» diye seslenir. Bunun üzerine cehennemlik olanlar içine batarlar."[1]

Ebû Ubeyd der ki: *İhâle*, hayvanın eritilmiş kuyruk veya iç yağıdır. *Metnu'l-İhâle* de eritilmiş olan bu yağın bir kap içinde bekletilip katılaştırılmasıdır. Ka'b, kafirler orta yerine kadar gelene kadar cehennemin sükûnetini de böylesi bir örnekle ifade etmiştir.

Hâlid b. Ma'dân'dan olan rivayet de *"Vurûd"* ifadesinin anlamını açıklamaktadır. Ebû Ubeyd der ki: Mervân b. Muâviye'nin, Bekkâr b. Ebî Mervân'dan bildirdiğine göre Hâlid b. Ma'dân şöyle demiştir: "Cennetlikler cennete girdiği zaman: «Rabbimiz! Cehenneme gireceğimizi söylememiş miydin?» derler. Yüce Allah: «Doğrudur! Katıyken içinden geçtiniz» karşılığını verir."

Eşcaî de Süfyân'dan, o da Sevr'den, o da Hâlid b. Ma'dân'dan aynısını "Katıyken" lafzı yerine "Sönükken" lafzıyla rivayet etmiştir.

Hâlid bununla *"Sizden Cehenneme uğramayacak yoktur"*[2] âyetindeki *"vurûd"* ifadesini cehenneme girme şeklinde açıklamıştır. Ancak cehennem ateşinin sıcaklığı onlara dokunmayacak, Yüce Allah'ın bu yöndeki yemini yerine gelsin diye içeriye gireceklerdir.

Beyhakî der ki: "Ebu'l-Ahvas'ın Abdullah b. Mes'ûd'dan olan rivayetine göre *"vurûd"* Sırat üzerinden geçme şeklinde de olabilir. Cehennem köprüsü

[1] Senedinde durmunu bilmediğim bir kişi vardır.

[2] Meryem Sur. 71

olduğu için de ateş (cehennem) şeklinde isimlendirilmiştir. Zira bu köprüde cehenneme atılacaklar atılır, kancalar da bu köprünün üzerinde alacaklarını alır. Dikenler ve azabın değişik türleri de Sırat'ın üzerinde bulunur. Yüce Allah takva sahiplerini ise kurtarıp karşıya geçirir. Sırat üzerinden atılacaklar cehenneme atıldıktan sonra zalimleri cehennemde diz çökmüş bir şekilde bırakır. Doğrusunu da Allah bilir.

Sâbit bir rivayetle rüyetullah konusunda Ebû Saîd el-Hudrî'den bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Cehennemin üzerine köprü (Sırat) kurulur. Melekler de: «Allahım! Selametle geçir! Selametle geçir!» derler"* buyurmuştur. "Ey Allah'ın Resûlü! Bu köprü nasıldır?" diye sorulunca da şöyle buyurmuştur: *"Son derece kaygan bir köprüdür. Üzerinde kancalar, çengeller, Necd'de kendisine sa'dân dedikleri üzerinde dikenler olan kılçıklar vardır. Müminlerden kimisi göz açıp kapayıncaya kadar, kimisi şimşek hızında, kimisi rüzgar gibi, kimisi yarış atları gibi üzerinden geçip giderler. Bunlardan kimisi sağ salim bir şekilde, kimisi tırmalanmış derisi yırtılmış, kimisi rahat bir şekilde karşıya geçer. Kimileri de cehennem ateşine üst üste düşmüşlerdir. Bu şekilde nihâyetinde müminler ateşten kurtulmuş olurlar."*

Abdullah b. Mes'ûd'un rivayetinde ise insanlar, amellerine göre geçip giderler. Nuru sadece ayaklarının dibini aydınlatan kişi bir elini atarken diğer eli kancalara takılır. Bir ayağını atarken diğer ayağına ateş isabet eder. Bu şekilde de karşıya geçerler. Kurtulduklarında da: "Bizi sana gösterdikten sonra yine senden kurtaran Allah'a hamdolsun" derler.

Bu hadislerin şahidleriyle birlikte isnâdlarını *el-Ba's* isimli eserimizin 5. bölümünde zikrettik. Bu hadisler de *"vurûd"* ifadesinin Sırat köprüsü üzerinden geçme anlamında olduğu görüşünü desteklemektedir. En doğrusunu da Allah bilir.

٣٦٨ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ الْفَضْلِ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ الْحَارِثِيُّ، حدثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي حَمَّادٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَمَانٍ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾ [مريم: ٧١] قَالَ: " مَنْ حُمَّ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَقَدْ وَرَدَهَا "

368- Osmân b. el-Esved der ki: Mücâhid, *"Sizden Cehenneme uğramayacak yoktur"*[1] âyetini açıklarken: "Müslümanlardan biri hummaya (yüksek ateşe) yakalandığı zaman cehenneme uğramış demektir" dedi.[2]

٣٦٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، حدثنا أَبُو مُحَمَّدٍ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْمُزَنِيُّ، حدثنا أَبُو الْحَسَنِ أَحْمَدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الصُّوفِيُّ، سَمِعْتُ سُلَيْمَ بْنَ مَنْصُورِ بْنِ عَمَّارٍ يَقُولُ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنِ الْهِقْلِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ خَالِدٍ الدُّرَيْكِ، عَنْ بَشِيرِ بْنِ طَلْحَةَ، عَنْ يَعْلَى بْنِ مُنَبِّهٍ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِنَّ " النَّارَ تَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: يَا مُؤْمِنُ جُزْ فَقَدْ أَطْفَأَ نُورُكَ لَهَبِي " " تَفَرَّدَ بِهِ سُلَيْمُ بْنُ مَنْصُورٍ وَهُوَ مُنْكَرٌ "

369- Ya'lâ b. Münebbih'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Kıyamet gününde cehennem: «Ey mümin! Geçip git! Zira nurun alevimi söndürdü» der."*[3]

Süleym b. Mansûr bunu rivayette tek kalmıştır ve münker bir hadistir.

فَصْلٌ فِي فِدَاءِ الْمُؤْمِنِ

Müminin Cehennemden Kurtuluş Fidyesi

٣٧٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أخبرنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْمَحْبُوبِيُّ بِمَرْوَ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ مَسْعُودٍ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، حدثنا طَلْحَةُ بْنُ يَحْيَى، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أخبرنا أَبُو حَامِدِ بْنُ بِلَالٍ، حدثنا أَبُو الْأَزْهَرِ، حدثنا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ يَحْيَى، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ بْنِ مُوسَى، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ دُفِعَ إِلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْمِلَلِ فَقِيلَ لَهُ: هَذَا فِدَاؤُكَ مِنَ النَّارِ " لَفْظُ حَدِيثِ أَبِي طَاهِرٍ رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ

---

[1] Meryem Sur. 71

[2] İsnâdı hasendir.

[3] İsnâdı zayıftır.

أَبِي شَيْبَةَ، عَنْ أَبِي أُسَامَةَ وَأَخْرَجَهُ أَيْضًا مِنْ حَدِيثِ عَوْنٍ، وَسَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ وَرَوَاهُ جَمَاعَةٌ غَيْرُ هَؤُلَاءِ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ

370- Ebû Burde b. Ebî Mûsa'nın, babasından bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Kıyamet gününde her bir mümine diğer dinlerden bir kişi verilir ve ona: «Bu, senin cehennemden kurtuluş fidyendir» denilir."*[1]

Ebû Tâhir'in lafzıdır. Müslim, *Sahîh*'te Ebû Bekr b. Ebî Şeybe kanalıyla Ebû Usâme'den; ayrıca Avn ve Saîd b. Ebî Burde kanalıyla Ebû Burde'den aktarmıştır. Başkaları da bunu Ebû Burde'den rivayet etmişlerdir.

٣٧١ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْقَاسِمِ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ حَامِدٍ الْبَزَّازُ بِهَمْدَانَ، حدثنا أَبُو الْقَاسِمِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَسَنِ الْقَاضِي، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَيُّوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ الْعَوَقِيُّ، حدثنا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، وَعَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، أَنَّهُمَا شَهِدَا أَبَا بُرْدَةَ يُحَدِّثُ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: " لَا يَمُوتُ رَجُلٌ من المُسْلِمين إِلَّا أَدْخَلَ اللهُ مَكَانَهُ النَّارَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا " فَقَالَ عَوْنٌ: " وَلَمْ يُنْكِرْ سَعِيدٌ عَلَى عَوْنٍ قَوْلَهُ فَاسْتَحْلَفَهُ عُمَرُ بِاللهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ بِأَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فَحَلَفَ " أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، مِنْ حَدِيثِ عَفَّانَ، عَنْ هَمَّامٍ

371- Saîd b. Ebî Burde ile Avn b. Abdillah bildiriyor: Ebû Burde'nin, babasından (Ebû Mûsa el-Eş'arî'den) naklen Ömer b. Abdilazîz'e şöyle dediğine şahit olduk: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *«Müslümanlardan biri öldüğü zaman Yüce Allah onun yerine Yahudi veya Hıristiyan birini cehenneme sokar"* buyurdu.[2]

Avn der ki: "Ömer b. Abdilazîz, Ebû Burde'nin bunu babasından işittiğine dair kendisinden başka ilah olmayan Allah adına üç defa yemin

---

[1] Ravileri güvenilirdir. Ahmed (4/402, 407, 408)

[2] Senedi, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. el-hasan el-Kâdı sebebiyle zayıftır. Beyhaki'nin hocasını da tanımıyorum.

etmesini isteyince Ebû Burde yemin etti." Katâde der ki: "Saîd, Avn'ın bu son sözü rivayet etmesine itiraz etmedi."

Müslim, *Sahîh*'te Affân kanalıyla Hemmâm'dan zikretmiştir.

٣٧٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَمْرٍو الْأَدِيبُ، أخبرنا أَبُو بَكْرٍ الْإِسْمَاعِيلِيُّ، أخبرنا الْحَسَنُ بْنُ سُفْيَانَ، أَخْبَرَنَا فَيَّاضُ بْنُ زُهَيْرٍ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ عَيَّاشٍ، حدثنا شُعَيْبٌ، عَنْ أَبِي أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " لَا يَدْخُلُ أَحَدٌ الْجَنَّةَ إِلَّا أُرِيَ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ لَوْ أَسَاءَ لِيَزْدَادَ شُكْرًا، وَلَا يَدْخُلُ النَّارَ أَحَدٌ إِلَّا أُرِيَ مَقْعَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ، لَوْ أَحْسَنَ لِيَكُونَ عَلَيْهِ حَسْرَةً " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ رَحِمَهُ اللهُ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أَبِي الْيَمَانِ، عَنْ شُعَيْبِ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: " وَرُوِيَ ذَلِكَ أَيْضًا مِنْ حَدِيثِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ مَرْفُوعًا "

372- Beyhakî der ki: Sâbit bir hadisle bize bildirilene göre Ebu'z-Zinâd, A'rec'ten, o da Ebû Hureyre'den Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"Cennete giren her bir kişiye şükrü daha da artsın diye cehennemdeki yeri, cehenneme giren her bir kişiye de pişmanlığı daha da artsın diye cehennemdeki yeri kendisine gösterilir"* buyurduğunu rivayet etmiştir.[1]

Buhârî, *Sahîh*'te Ebu'l-Yemân kanalıyla Şuayb b. Ebû Hamza'dan aktarmıştır.[2]

Beyhakî der ki: Aynısı Ebû Sâlih kanalıyla Ebû Hureyre'den merfû olarak rivayet edilmiştir.

٣٧٣ - وَفِي رِوَايَةٍ أُخْرَى عَنْهُ " مَا مِنْكُمْ مِنْ رَجُلٍ إِلَّا لَهُ مَنْزِلَانِ مَنْزِلٌ فِي الْجَنَّةِ، وَمَنْزِلٌ فِي النَّارِ، فَإِنْ مَاتَ دَخَلَ النَّارَ وَرِثَ أَهْلُ الْجَنَّةِ مَنْزِلَهُ ". قَالَ: " فَذَلِكَ: ﴿أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ﴾ [المؤمنون: ١٠] أَخْبَرَنَاه أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو

[1] Ravileri güvenilirdir.

[2] Buhârî (7/204).

الْعَبَّاسِ وَهُوَ الْأَصَمُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، أخبرنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: فَذَكَرَ هَذِهِ الرِّوَايَةَ الْآخِرَةَ.

373- Başka bir kanalla Ebû Hureyre'den bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Sizden her birinizin biri cennette, biri de cehennemde olmak üzere iki evi olur. Şayet ölür de cehenneme giderse cennette kendisi için hazırlanan evine cennetteki kardeşleri mirasçı olur. «İşte varis olacaklar onlardır»*[1] *âyetinde ifade edilen de budur."*[2]

Beyhakî der ki: Bu hadis daha önce geçen müminin cehennemden kurtuluş fidyesi hadisinin bir açıklaması niteliğindedir. Kafirin cennetteki yerine mümin biri mirasçı oluyorsa, müminin de cehennemdeki yerine kafir biri mirasçı oluyorsa bu şekilde kafir müminin cehennemden kurtuluş fidyesi oluyor demektir. Doğrusunu da Allah bilir.

Buhârî, müminin cehennemden kurtuluş fidyesi konusundaki hadisin Bureyd b. Abdillah ve başkalarından, onların da Ebû Burde'den, onun da Ensar'dan bir adamdan, onun da babasından rivayet edilmesini illetli bulmuştur. Yine Ebû Husayn'dan, onun da Ebû Burde'den, onun da Abdullah b. Yezîd'den rivayet edilmesini illetli bulmuştur. Yine Humeyd'den, onun da Ebû Burde'den, onun da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashabından birinden rivayet edilmesini de illetli bulmuş ve: "Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi vesellem) şefaat ve bazı toplulukların cehennemde cezalarını çektikten sonra oradan çıkarılmaları konusunda gelen hadis daha çok rivayet edilmiştir ve daha açıklayıcıdır" demiştir.

Ebû Burde b. Ebî Mûsa'nın, babasından, onun da Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi vesellem) olan rivayeti zikrettiğimiz kanal ile başka kanallardan Müslim b. Haccâc ve başkalarının yanında sahih olan bir rivayettir. Bu da şefaat konusundaki hadise ters düşmez. Fidye hadisi, bütün müminleri kapsıyor gibi görünse de bu, dünyadayken başına gelen belalar günahlarına kefaret olan müminler için geçerli olabilir. Zira bu yönde gelen rivayetlerden birinde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Ümmetim merhamete uğramış bir ümmettir. Allah*

[1] Mü'minûn Sur. 10

[2] İsnâdı zayıftır.

onların cezalarını kendi elleriyle (maruz kaldıkları belalarla) vermiştir. Kıyamet gününde de müslümanlardan her birine cehennemden kurtuluşuna fidye olarak diğer dinlerden bir kişiyi verilir" buyurmuştur.

Şefaat de hayattayken belalarla günahlarının kefareti ödenmemiş kişiler için söz konusu olur. Fidye hadisinde söylenenler, şefaat sonrası gerçekleşecek bir şey de olabilir. En doğrusunu Allah bilir.

Şeddâd Ebû Talha er-Râsibî'nin, Ğaylân b. Cerîr'den, onun da Ebû Burde b. Ebî Mûsa'dan, onun da babasından bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kıyamet gününe günahları dağlar kadar olan bazı müslümanlar gelir. Yüce Allah onların bu günahlarını bağışlar ve bu günahları Yahudi ve Hıristiyanların üzerine yükler"* buyurmuştur. Ancak zannımca bu söz ravilerden birinin sözüdür. Zira bu hadisin ravisi konusunda tereddütler vardır. Hadis âlimlerinin Şeddâd Ebû Talha hakkında tenkitleri vardır.

Müslim b. Haccâc kitabında onun hadislerini şahit olarak gösterse de muhalifi bulunan rivayetlerde hadisi kabul edilecek biri değildir. Kendisi bir rivayette tek kalırken hadisin lafzında ona muhalif olanların birden fazla olması durumunda tabi ki rivayeti kabul görmeyecektir ki kendisine muhalif olan kişilerden her biri ondan daha hafızdır. Bundan dolayı ***"Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez"***[1] âyeti konusunda sahih rivayetlere muhalif olarak rivayet ettiği hadisleri tevil etmenin de bir anlamı yoktur.

٣٧٤ - حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ الْأَصْبَهَانِيُّ إِمْلَاءً، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الْقَاضِي، حدثنا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَوَّارٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حدثنا يَحْيَى بْنُ آدَمَ قَالَ: قَالَ: سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ قَالَ أَبُو بَكْرٍ الْهُذَلِيُّ لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ﴾ [الأعراف: ١٥٦] مَدَّ إِبْلِيسُ عُنُقَهُ فَقَالَ: أَنَا مِنَ الشَّيْءِ، فَنَزَلَتْ: ﴿فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ، وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ، وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ﴾ [الأعراف: ١٥٦] " قَالَ: " فَمَدَّت الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى أَعْنَاقَهَا فَقَالُوا: نَحْنُ نُؤْمِنُ بِالتَّوْرَاةِ، وَالْإِنْجِيلِ وَنُؤَدِّي الزَّكَاةَ " قَالَ: " فَاخْتَلَسَهَا اللهُ مِنْ إِبْلِيسَ وَالْيَهُودِ وَالنَّصَارَى فَجَعَلَهَا لِهَذِهِ الْأُمَّةِ خَاصَّةً، فَقَالَ: ﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ

---

[1] Necm Sur. 38

النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ﴾ [الأعراف: ١٥٧] الْآيَةَ "

374- Ebû Bekr el-Huzelî der ki: *"Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır"*[1] âyeti nazil olduğu zaman İblis boynunu uzatıp: "Ben de bu şey'den biriyim" dedi. Bunun üzerine: *"Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekatı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım"*[2] âyeti nazil oldu. Bu âyet nazil olunca Yahudi ve Hıristiyanlar boyunlarını uzatıp: "Biz Tevrât ve İncil'e iman ediyor, zekatımızı veriyoruz" dediler. Ancak Yüce Allah bu rahmeti İblis, Yahudi ve Hıristiyanlardan uzaklaştırıp bu ümmete has kılmış ve: *"Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'ân'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir"*[3] buyurmuştur.[4]

٣٧٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ أَحْمَدَ الزَّاهِدُ قَالَ: سَمِعْتُ الثِّقَةَ مِنْ أَصْحَابِنَا يَذْكُرُ أَنَّهُ، رَأَى أَبَا بَكْرِ بْنَ الْحُسَيْنِ بْنِ مِهْرَانَ رَحِمَهُ اللهُ فِي الْمَنَامِ فِي اللَّيْلَةِ الَّتِي دُفِنَ فِيهَا قَالَ: فَقُلْتُ: " أَيُّهَا الْأُسْتَاذُ، مَا فَعَلَ اللهُ بِكَ؟ فَقَالَ: إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ أَقَامَ أَبَا الْحَسَنَ الْعَامِرِيَّ بِحِذَائِي، وَقَالَ لِي: هَذَا فِدَاؤُكَ مِنَ النَّارِ " قَالَ أَبُو عَبْدِ اللهِ: " وَتُوُفِّيَ فِي الْيَوْمِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ أَبُو بَكْرٍ، أَبُو الْحَسَنِ الْعَامِرِيُّ، وَأَشَارَ إِلَى كَوْنِهِ مَعْرُوفًا بِالْإِلْحَادِ نَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الْكُفْرِ، وَالْفُسُوقِ، وَسُوءِ الْعَاقِبَةِ "

375- Ömer b. Ahmed ez-Zâhid der ki: Arkadaşlarımızdan güvenilir birinin şunu anlattığını işittim: Defnedildiği günün gecesinden Ebû Bekr b.

---

[1] A'râf Sur. 156

[2] A'râf Sur. 156

[3] A'râf Sur. 157

[4] Ravileri güvenilirdir. Taberî, *Tefsir* (9/79). Bak: Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (3/572-573).

el-Hüseyn b. Mihrân'ı rüyamda gördüm. Ona: "Ey üstat! Yüce Allah sana ne yaptı?" diye sorduğumda: "Yüce Allah, Ebû'l-Hasan el-Âmirî'yi yanımda durdurdu ve: «Bu, senin cehennemden kurtuluş fidyendir» buyurdu" dedi.[1]

Ebû Abdillah der ki: "Ebû'l-Hasan el-Âmirî de Ebû Bekr'le aynı günde vefat etmiştir. Burada da Ebû'l-Hasan'ın inkarcılıkla bilinen biri olduğuna işaret edilmiştir. Allah bizleri küfürden, fasıklıktan ve kötü bir akıbetten korusun."

فَصْلٌ فِي أَصْحَابِ الْأَعْرَافِ

A'râf'ta Bulunanlar

قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: رُوِّينَا عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ: " الْأَعْرَافُ: هُوَ الشَّيْءُ الْمُشْرِفُ " وَرُوِّينَا عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ أَنَّهُ قَالَ: " أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ: قَوْمٌ تَجَاوَزَتْ بِهِمْ حَسَنَاتُهُمُ النَّارَ، وَقَصُرَتْ بِهِمْ سَيِّئَاتُهُمْ عَنِ الْجَنَّةِ، فَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا: رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ فَبَيْنَمَا هُمْ كَذَلِكَ إِذْ طَلَعَ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ فَقَالَ لَهُمْ: قُومُوا فَادْخُلُوا الْجَنَّةَ فَإِنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ "

Beyhakî der ki: Bize bildirilene göre İbn Abbâs: "A'râf yüksekte olan şey demektir" demiştir. Yine bize bildirildiğine göre Huzeyfe b. el-Yemân şöyle demiştir: "A'raf'ta bulunanlar, iyilikleri onları cehennemden kurtaran, ancak kötülükleri de cennete girmelerine engel olan kişilerdir. *"Gözleri cehennemlikler tarafına çevrildiği zaman, «Ey Rabbimiz! Bizi zalim toplumla beraber kılma» derler."*[2] Bu haldeyken Rabbimiz onlara nazar eder ve: «Kalkıp cennete girin! Sizleri bağışladım!» buyurur." Mânâ olarak benzeri merfû olarak da rivayet edilmiştir.

---

[1] Raviler arasında tanınmayan biri vardır. Taberî, *Tefsir* (8/189) Bak: Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (3/460).

[2] A'râf Sur. 47

٣٧٦ - " أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا قَالَ: أخبرنا أَبُو الْحَسَنِ الطَّرَائِفِيُّ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ: ﴿وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ﴾ [الأعراف: ٤٦] قَالَ: " يَعْرِفُونَ أَهْلَ النَّارِ بِسَوَادِ الْوُجُوهِ وَأَهْلَ الْجَنَّةِ بِبَيَاضِ الْوُجُوهِ "، قَالَ: " وَالْأَعْرَافُ هُوَ السُّورُ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ "، وَقَوْلُهُ: ﴿لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ﴾ [الأعراف: ٤٦] قَالَ: " هُمْ رِجَالٌ كَانَتْ لَهُمْ ذُنُوبٌ عِظَامٌ، وَكَانَ جَسِيمُ أَمْرِهِمْ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ يَقُومُونَ عَلَى الْأَعْرَافِ، فَإِذَا نَظَرُوا إِلَى الْجَنَّةِ طَمِعُوا أَنْ يَدْخُلُوهَا، وَإِذَا نَظَرُوا إِلَى النَّارِ تَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْهَا فَأَدْخَلَهُمُ اللهُ الْجَنَّةَ "، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: ﴿أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللهُ بِرَحْمَةٍ﴾ [الأعراف: ٤٩] " يَعْنِي أَصْحَابَ الْأَعْرَافِ ": ﴿ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ، وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ﴾ [الأعراف: ٤٩]

قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: " وَرُوِّينَا فِي حَدِيثٍ مُرْسَلٍ ضَعِيفٍ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ أَصْحَابِ الْأَعْرَافِ فَقَالَ: قَوْمٌ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي مَعْصِيَةِ آبَائِهِمْ فَمَنَعَتْهُمُ الْجَنَّةَ مَعْصِيَةُ آبَائِهِمْ، وَمَنَعَهُمْ مِنَ النَّارِ قَتْلُهُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَأَمَّا قَوْلُهُ: ﴿وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا: مَا أَغْنَى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ، وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ﴾ [الأعراف: ٤٨] فَهَذَا قَوْلُهُمْ، وَهُمْ عَلَى السُّورِ قَبْلَ أَنْ يَدْخُلُوا الْجَنَّةَ لِرِجَالٍ مِنَ الْكُفَّارِ، ثُمَّ يَنْظُرُونَ إِلَى أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَرَوْنَ فِيهَا الضُّعَفَاءَ، وَالْمَسَاكِينَ مِمَّنْ كَانَ يَسْتَهْزِئُ بِهِمُ الْكُفَّارُ فِي الدُّنْيَا فَيُنَادُونَهُمْ يَعْنِي فَيُنَادُونَ الْكُفَّارَ، أَهَؤُلَاءِ يَعْنِي الضُّعَفَاءَ، وَالْمَسَاكِينَ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ يَعْنِي إِذْ أَنْتُمْ فِي الدُّنْيَا لَا يَنَالُهُمُ اللهُ بِرَحْمَةٍ يَعْنِي الْجَنَّةَ، وَيَقُولُ اللهُ لِأَصْحَابِ الْأَعْرَافِ: ﴿ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ، وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ﴾ [الأعراف: ٤٩] هَكَذَا فَسَّرَهُ الْكَلْبِيُّ فِيمَا رَوَاهُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ "

وَقَالَ مُقَاتِلُ بْنُ سُلَيْمَانَ: " هَذَا قَوْلُ أَصْحَابِ الْأَعْرَافِ لِرِجَالٍ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فِي النَّارِ يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ مَا أَغْنَى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ، وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ، فَأَقْسَمَ أَهْلُ النَّارِ أَنَّ أَصْحَابَ الْأَعْرَافِ دَاخِلُونَ النَّارَ مَعَهُمْ، فَقَالَتِ: الْمَلَائِكَةُ الَّذِينَ حَبَسُوا أَصْحَابَ الْأَعْرَافِ عَلَى الصِّرَاطِ أَهَؤُلَاءِ يَعْنِي أَصْحَابَ الْأَعْرَافِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ يَا أَهْلَ النَّارِ، أنهم لَا يَنَالُهُمُ اللهُ بِرَحْمَةٍ، وَهُمْ دَاخِلُونَ النَّارَ مَعَكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ، وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ بِالْمَوْتِ "

376- Ali b. Ebî Talha'nın da bildirdiğine göre İbn Abbâs, *"İki taraf (cennetlikler ve cehennemlikler) arasında bir perde ve A'râf üzerinde de herkesi simalarından tanıyan adamlar vardır"*[1] âyetini açıklarken: "Cehennemlikleri yüzlerinin karalığından, cennetlikleri de yüzlerinin beyazlığından tanırlar. A'râf da cennet ile cehennem arasında bir surdur" demiştir. *"Onlar henüz cennete girmemişlerdir, ama bunu ummaktadırlar"*[2] âyetini açıklarken de şöyle demiştir: "Bunlar (A'râftakiler) büyük günahları olan kişilerdir, ancak amellerinin genelini Allah için yapmışlardır. Bunlar A'râf'ta dururlar. Cennete baktıkları zaman oraya girmeyi arzu eder, cehenneme baktıkları zaman da ondan Allah'a sığınırlar. Yüce Allah da onları cennete sokar. *"Sizin, «Allah bunları rahmete erdirmez» diye yemin ettikleriniz şunlar mı? Haydi, girin cennete. Size korku yok. Siz üzülecek de değilsiniz"*[3] âyetinde ifade edilen de budur."[4]

Beyhakî der ki: Mürsel ve zayıf bir rivayetle bize bildirildiğine göre ona (İbn Abbâs'a) A'râftakilerin kimler olduğu sorulunca şöyle demiştir: "Bunlar anne babalarına isyan ederek Allah yolunda öldürülen kişilerdir. Anne babalarına isyanları onların cennete girmesine, Allah yolunda ölmeleri de cehenneme girmelerine engel olmuştur. *"A'râftakiler simalarından tanıdıkları bir takım adamlara da seslenir ve şöyle derler: "Ne çokluğunuz,*

---

[1] A'râf Sur. 46

[2] A'râf Sur. 46

[3] A'râf Sur. 49

[4] Hadis hasendir; ancak senedinde kopukluk vardır. Taberî, *Tefsir* (8/194).

ne de taslamakta olduğunuz kibir size bir yarar sağladı!"[1] âyetindeki bu söz, onların henüz cennete girmeden surun üzerindeyken kafirlerden bazılarına söyledikleri sözdür. Sonra cennet ahalisine baktıklarında içlerinde dünyadayken kafirler tarafından aşağılanıp alay edilen güçsüz ve miskin kişilerin bulunduğunu görürler. Bundan dolayı kafirlere: *"Sizin, «Allah bunları rahmete (cennete) erdirmez» diye yemin ettikleriniz şunlar mı?"*[2] derler. Bunun üzerine Yüce Allah, A'râf'takilere: *«Haydi, girin cennete. Size korku yok. Siz üzülecek de değilsiniz»*[3] buyurur."

Kelbî bunu Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet ederken bu şekilde açıklamıştır.

Mukâtil b. Süleymân der ki: *"A'râftakiler simalarından tanıdıkları bir takım adamlara da seslenir ve şöyle derler: "Ne çokluğunuz, ne de taslamakta olduğunuz kibir size bir yarar sağladı!"*[4] Bu, A'râf'takilerin cehennemde bulunan bazı kişilere söylediği sözdür. Cehennemdekiler, A'râf'takilerin cennete giremeyeceklerine dair yemin etmişlerdi. Sırat köprüsünde A'râf'takileri tutan melekler de bu şekilde yemin eden kafirlere: *"Sizin, «Allah bunları rahmete erdirmez» diye yemin ettikleriniz şunlar mı?"*[5] derler. Sonra da A'râftakilere: *"Haydi, girin cennete. Size korku yok. Siz üzülecek de değilsiniz"*[6] derler. Burada üzülmek, ölümden dolayı üzülmektir."

Bu da Ali b. Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet edilene benzemektedir.

A'râftakilerin kimler olduğunu daha önce de zikretmiştik. Kıyamet gününde mümin olarak gelen, ancak kötülükleri de Mîzan'da ağır basan,

---

[1] A'râf Sur. 48

[2] A'râf Sur. 49

[3] A'râf Sur. 49

[4] A'râf Sur. 48

[5] A'râf Sur. 49

[6] A'râf Sur. 49

durumu azaba maruz kalmadan bağışlanma ile günahları kadar cezalandırılma arasında olan, sonra da bağışlanan kişi, A'râf'takilerden biridir. Bunlardan bazıları henüz cennete sokulmamıştır, cehenneme de geçirilmemiştir, ikisi arasında bulunan surda —Mukâtil "Sırat'ta" der— tutulur. Yüce Allah bunların cennete sokulmasını dilediği zaman rahmeti ve şefaatçilerin şefaatleriyle cennete sokulmalarını emreder.

فَصْلٌ " مِمَّا يَحِقُّ مَعْرِفَتُهُ فِي هَذَا الْبَابِ أَنْ يعْلَمَ أَنَّ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ مَخْلُوقَتَانِ مُعَدَّتَانِ لِأَهْلِهِمَا

Cennet ile Cehennemin Yaratılmış ve Sahipleri için Hazırlanmış Olması

قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْجَنَّةِ: ﴿أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ﴾ [آل عمران: ١٣٣]، وَقَالَ فِي النَّارِ: ﴿أُعِدَّتِ لِلْكَافِرِينَ﴾ [البقرة: ٢٤] وَالْمُعَدَّةُ لَا تَكُونُ إِلَّا مَخْلُوقَةً مَوْجُودَةً، وَقَالَ فِي الْجَنَّةِ: ﴿وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ﴾، وَالْمَعْدُومُ لَا عَرْضَ لَهُ "

Yüce Allah, cennet konusunda: *"Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmıştır"*[1] buyurur. Cehennem konusunda da: *"Kafirler için hazırlanmıştır"*[2] buyurmuştur. Hazırlanmış ise de demek ki bunlar yaratılmıştır ve hâlihazırda mevcuttur. Cennet için ayrıca: *"Genişliği göklerle yer arası kadar"*[3] denilir. Oysa olmayan bir şeyin genişliği de olmaz.[4]

٣٧٧ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ عَفَّانَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، ح قَالَ: وَحَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، حدثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي

---

[1] Âl-i İmrân Sur. 133

[2] Bakara Sur. 24

[3] Âl-i İmrân Sur. 133

[4] Ahmed b. Abdilcebbâr dışındaki ravileri güvenilirdir. Müslim (3/2175)

صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَعْدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ [السجدة: ١٧] وَفِي رِوَايَةِ أَبِي مُعَاوِيَةَ " مِنْ قُرَّاتِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ " أَخْرَجَاهُ فِي الصَّحِيحِ، مِنْ حَدِيثِ أَبِي مُعَاوِيَةَ، وَأَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ مِنْ حَدِيثِ ابْنِ نُمَيْرٍ

377- Ebû Hureyre der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Yüce Allah: «Salih kullarıma hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiç kimsenin aklına gelmeyen şeyler hazırladım» buyurur"* dedikten sonra: ***"Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlığını bilemez"***[1] âyetini okudu.

Ebû Muâviye'nin rivayetinde ise *"Kurra (=göz aydınlığı)"* lafzı yerine *"Kurrât (=göz aydınlıkları)"* lafzı kullanılmıştır.

Buhârî ile Müslim, *Sahîh*'te Ebû Muâviye; Müslim ayrıca İbn Numeyr kanalıyla aktarmıştır.

٣٧٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حدثنا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " إِذَا مَاتَ أَحَدُكُمْ عُرِضَ عَلَى مَقْعَدُهُ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ، إِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَمِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَمِنْ أَهْلِ النَّارِ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ رَحِمَهُ اللهُ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ يُونُسَ وَأَخْرَجَاهُ مِنْ حَدِيثِ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: " وَفِيهِ مِنَ الزِّيَادَةِ يُقَالُ: هَذَا مَقْعَدُكَ حَتَّى يَبْعَثَكَ اللهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ " وَفِي رِوَايَةِ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، " إِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَالْجَنَّةُ، وَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَالنَّارُ "

378- İbn Ömer'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle e buyurmuştur: *"Biriniz öldüğü zaman sabah akşam gideceği yer kendisine*

---

[1] Secde Sur. 17

gösterilir. Sonunda da cennet ahalisinden biriyse cennete, cehennem ahalisinden biriyse de cehenneme gidecektir."[1]

Buhârî, *Sahîh*'te Ahmed b. Yûnus'tan; Buhârî ve Müslim ise Mâlik kanalıyla Nâfi'den aktarmışlardır.

Beyhakî der ki: Bazı rivayetlerde: *"Kendisine: «Yüce Allah kıyamet gününde seni tekrar diriltene kadar yerin burasıdır» denilir"* eklemesiyle zikredilmiştir.

Sâlim'in İbn Ömer'den olan rivayetinde ise: *"Cennetliklerden biriyse cennetteki, cehennemliklerden biriyse de cehennemdeki yeri kendisine gösterilir"* lafzıyla geçmiştir

٣٧٩ - حَدَّثَنَا أَبُو سَعْدٍ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ أَبِي عُثْمَانَ الزَّاهِدُ إِمْلَاءً، أَخْبَرَنَا أَبُو عَمْرِو بْنُ مَطَرٍ، حدثنا مَحْمُودُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْوَاسِطِيُّ، حدثنا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ، أَخْبَرَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " لَمَّا خَلَقَ اللهُ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ أَرْسَلَ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى الْجَنَّةِ فَقَالَ: اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا، وَإِلَى مَا أَعْدَدْتُ لِأَهْلِهَا فِيهَا فَذَهَبَ فَنَظَرَ إِلَيْهَا وَإِلَى مَا أَعَدَّ اللهُ لِأَهْلِهَا فِيهَا فَرَجَعَ فَقَالَ: وَعِزَّتِكَ لَا يَسْمَعُ بِهَا أَحَدٌ إِلَّا دَخَلَهَا، فَأَمَرَ بِالْجَنَّةِ فَحُفَّتْ بِالْمَكَارِهِ فَقَالَ: ارْجِعْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا وَإِلَى مَا أَعْدَدْتُ لِأَهْلِهَا فِيهَا قَالَ: فَنَظَرَ إِلَيْهَا، ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ وَعِزَّتِكَ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ لَا يَدْخُلَهَا أَحَدٌ قَالَ: ثُمَّ أَرْسَلَهُ إِلَى النَّارِ قَالَ: اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا وَإِلَى مَا أَعْدَدْتُ لِأَهْلِهَا فِيهَا، قَالَ: فَنَظَرَ إِلَيْهَا فَإِذَا هِيَ تَرْكَبُ بَعْضُهَا بَعْضًا، ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ: وَعِزَّتِكَ لَا يَدْخُلُهَا أَحَدٌ يَسْمَعُ بِهَا فَأَمَرَ بِهَا فَحُفَّتْ بِالشَّهَوَاتِ، ثُمَّ قَالَ: اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا وَإِلَى مَا أَعْدَدْتُ لِأَهْلِهَا فِيهَا فَنَظَرَ إِلَيْهَا فَرَجَعَ فَقَالَ: وَعِزَّتِكَ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ لَا يَنْجُوَ مِنْهَا أَحَدٌ إِلَّا دَخَلَهَا "

379- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Yüce Allah cenneti yarattığı zaman Cebrâil'i çağırdı ve: «Git cennete ve içine girecek olanlara neler hazırladıklarıma bak» buyurdu. Cebrâil gidip içine ve içine girecek olanlara hazırlananlara baktıktan sonra geri geldi ve: «İzzetine*

[1] İsnâdı sahihtir. Buhârî (7/193)

yemin olsun ki cenneti(n içindekileri) duyan herkes (girmek için elinden geleni yapacak ve) içine girecektir» dedi. Sonra Yüce Allah cenneti sıkıntı ve zorluklarla çevreledi ve: «Şimdi gidip cennete ve içine girecek olanlara neler hazırladıklarıma bak» buyurdu. Cebrâil gidip baktı, sonra da gelip: «İzzetine yemin olsun ki oraya kimsenin giremeyeceğinden endişe ettim» dedi.

Sonra Cebrâil'i cehenneme gönderdi ve: «Git cehenneme ve oraya girecek olanlara neler hazırladıklarıma bak» buyurdu. Cebrâil gidip bakınca ateşinin kendi kendini yediğini gördü. Geldiğinde: «İzzetine yemin olsun ki cehennemi(n içindekileri) duyanlar (girmemek için elinden geleni yapacak ve) içine girmeyecektir» dedi. Sonra Yüce Allah, cehennemi şehvetlerle çevreledi ve: «Şimdi gidip cehenneme ve içine girecek olanlara neler hazırladıklarıma bak» buyurdu. Cebrâil gidip baktı, sonra dönüp: «İzzetine yemin olsun ki cehenneme girmeyen kimse kalmayacak diye endişe ettim» dedi."[1]

Beyhakî der ki: Konu, hakkında bolca rivayet bulunan bir konudur. Bu rivayetlerin çoğunu da *el-Ba's* isimli eserimizin 8. bölümünde zikrettik. Ondan sonra da cennetin özellikleri ve sayıları ile cehennemin özellikleri ile sayıları konusunda gelen rivayetleri aktardık. Orada yeteri kadar yer aldığı içinde burada tekrarına gerek görmüyoruz. Kur'ân ve sünnetin işaret ettiğine göre cennetlerin sayısı dörttür. Bu konuda Yüce Allah: ***"Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır"***[2] buyurmuş ve içlerinde bulunanları anlatmıştır. Ardından: ***"Bu iki cennetten başka iki cennet daha vardır"***[3] buyurmuş ve bu iki cennetin de özelliklerini anlatmıştır.

Ebû Mûsa'dan da bize bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Tüm kapları ve içindekilerle birlikte altından olan iki cennet, tüm kapları ve içindekilerle birlikte gümüşten olan iki cennet vardır."* Başka bir rivayette: *"İleri gelenler (es-Sâbikûn) için altından iki cennet, kitapları sağdan verilenlere de (Ashâbu'l-Yemîn) gümüşten iki cennet vardır"* şeklinde zikredilir.[4]

---

[1] Ravileri güvenilirdir. Müslim (3/2174) ve Buhârî (7/186).

[2] Rahmân Sur. 46

[3] Rahmân Sur. 62

[4] Buhârî (6/56, 8/185) ve Müslim (1/163).

Âlimlerden bazıları *Cennetu'l-Me'vâ*'nın tüm cennetlerin genel adı olduğunu söylemişlerdir. *Cennetu Adn*, *Cennetu'n-Naîm*, *Dâru'l-Huld* ve *Dâru's-Selâm*'ın da tüm cennetlerin genel adı olduğunu söylemişlerdir. *Firdevs* cenneti için de aynı şey söylenmişse de bazıları bunun cennetin en yüksek derecesi olduğunu söylemiştir.[1]

Cennet kapıları ise sekiz tanedir. Zira Ömer, Sehl b. Sa'd ve başkalarından bize bildirildiğine göre, yine Utbe b. Abd es-Sülemî'den bize bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Cennetin sekiz kapısı vardır. Cehennemin de yedi kapısı vardır"* buyurmuştur.[2] Yüce Allah da cehennem konusunda: ***"Onun yedi kapısı vardır ve her kapıya onlardan bir grup ayrılmıştır"***[3] buyurmuştur.

Bize bildirildiğine göre Hz. Ali: "Cehennemin kapıları şu şekilde üst üstedir" demiştir. Yine mürsel bir hadisle bize bildirildiğine göre Cehennem, Lezâ, Hutama, Saîr, Sekar, Cahîm ve Hâviye olmak üzere cehennemin yedi kapısı (katı) vardır. Âlimlerinden biri *Cehennem*'in, içinde bulunan bütün katlarının genel adı olduğunu söylemiş, az önce saydığımız katlarının yanında *"Harîk"* adını da zikretmiştir.

Müminlerin kıyamet gününde Yüce Allah'ı görme nimetini *Rüyetullah* konusu içinde işlemiş ve bu yönde bulunan âyet ve hadisleri zikretmiştik. Konu hakkında daha fazla bilgi almak isteyenler söz konusu yere bakabilirler.

Bana göre şayet Halîmî, *İmanın Özellikleri* konusunda Ebû Hureyre'den gelen hadise itibar etseydi ve hadiste zikredilen Allah'la karşılaşmayı Ebû Süleymân ve arkadaşlarımızdan bazıları gibi tevil etseydi Allah'la karşılaşmayı imanın şubelerinden bir şube sayardı ki Allah'la olan bu karşılaşma sahih hadisler ve bu yöndeki âyetlere göre Allah'ı görmek (Rüyetullah) anlamındadır.

٣٨٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْحَافِظُ، حدثنا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى، حدثنا مُسَدَّدٌ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُلَيَّةَ،

---

[1] İbn Ebî Şeybe (13/383); Hakim (1/84, 2/475) ve Taberî, *Tefsir* (27/155).

[2] Müslim (1/209-210).

[3] Hicr Sur. 44

حدثنا أَبُو حَيَّانَ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَارِزًا يَوْمًا لِلنَّاسِ فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: مَا الْإِيمَانُ؟ قَالَ: " الْإِيمَانُ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ وَمَلَائِكَتِهِ، وَكِتَابِهِ وَلِقَائِهِ وَرُسُلِهِ، وَتُؤْمِنَ بِالْبَعْثِ " وَذَكَرَ الْحَدِيثَ أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ

380- Ebû Hureyre der ki: Bir gün Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) insanların içindeyken yanına bir adam geldi ve: "İman nedir?" diye sordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"İman; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, O'nunla karşılaşmaya ve elçilerine inanmandır"* buyurdu... Sonrasında ravi söz konusu hadisi zikreder.[1]

Buhârî ve Müslim, *Sahîh*'lerinde aktarmışlardır.[2]

Ebû Süleymân der ki: *"O'nunla karşılaşmaya inanman"* sözü, âhirette Allah'ı görmeye (Rüyetullah) bir delildir.

٣٨١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ حدثنا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ، حدثنا أَبِي، عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ، حدثنا نَافِعٌ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " يَدْخُلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ، وَيَدْخُلُ أَهْلُ النَّارِ النَّارَ، ثُمَّ يَقُومُ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ لَا مَوْتَ يَا أَهْلَ النَّارِ لَا مَوْتَ كُلٌّ خَالِدٌ فِيمَا هُوَ فِيهِ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللهِ وَرَوَاهُ مُسْلِمٌ عَنْ زُهَيْرِ بْنِ حَرْبٍ وَالْحُلْوَانِيِّ وَعَبْدِ بْنِ حُمَيْدٍ كُلُّهُمْ عَنْ يَعْقُوبَ وَأَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ، مِنْ حَدِيثِ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ جَدِّهِ " وَفِيهِ مِنَ الزِّيَادَةُ ذَبْحُ الْمَوْتِ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ

381- Abdullah b. Ömer'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girdikten sonra bir münadi ikisi arasında durup: «Ey Cennet ahalisi! Size burada ölüm yok! Ey cehennem ahalisi! Size de burada ölüm yok. Her biriniz kendi yerinde ebedi olarak kalacaktır» diye seslenir."*[3]

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Buhârî (1/18) ve Müslim (1/40).

[3] İsnâdı sahihtir. Buhârî (7/199) ve Müslim (2189).

Buhârî, Ali b. Abdillah'tan ve Müslim ise Muhammed b. Zeyd b. Abdillah b. Ömer kanalıyla dedesinden (İbn Ömer'den) aktarmıştır; ancak cennet ile cehennem arasında bir koçun kesilmesi eklemesini de yapmıştır. *el-Ba's* isimli eserimizde bu hadisi zikrettik.

٣٨٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْمُؤَمَّلِيُّ، حدثنا أَبُو عُثْمَانَ عَمْرُو بْنُ عَبْدِ اللهِ الْبَصْرِيُّ، حدثنا أَبُو أَحْمَدَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ، أَخْبَرَنَا يَعْلَى بْنِ عُبَيْدٍ، حدثنا الْأَعْمَشُ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو الْوَلِيدِ، حدثنا مُسَدَّدُ بْنُ قَطَنٍ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حدثنا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " إِذَا دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ، وَأَهْلُ النَّارِ النَّارَ يُجَاءُ بِالْمَوْتِ كَأَنَّهُ كَبْشٌ أَمْلَحُ فَيُنَادِي مُنَادٍ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ هَلْ تَعْرِفُونَ هَذَا فَيَشْرَئِبُّونَ وَيَنْظُرُونَ، وَكُلُّهُمْ قَدْ رَآهُ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ هَذَا الْمَوْتُ، ثم يُنَادَى: يَا أَهْلَ النَّارِ هَلْ تَعْرِفُونَ هَذَا فَيَشْرَئِبُّونَ وَيَنْظُرُونَ وَكُلُّهُمْ قَدْ رَآهُ فَيَقُولُونَ نَعَمْ هَذَا الْمَوْتُ ثُمَّ يُومَرُ بِهِ فَيُذْبَحُ، ثُمَّ يُقَالُ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ، خُلُودٌ وَلَا مَوْتَ، وَيَا أَهْلَ النَّارِ خُلُودٌ وَلَا مَوْتَ " قَالَ: وَذَكَرَ قَوْلَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ﴾ [مريم: ٣٩] قَالَ: " أَهْلُ الدُّنْيَا فِي غَفْلَةٍ " " لَفْظُ حَدِيثِ يَعْلَى " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ

382- Ebû Saîd el-Hudrî bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girdikten sonra ölüm boz renkli bir koç suretinde getirilir ve: «Ey cennet ahalisi! Bunu tanıyor musunuz?» diye sorulur. Cennettekiler başlarını kaldırıp bakarlar. Hepsi onu gördükten sonra da: «Evet, bu ölümdür» karşılığını verirler. Sonra cehennemdekilere: «Ey cehennem ahalisi! Bunu tanıyor musunuz?» diye sorulur. Cehennemdekiler başlarını kaldırıp bakarlar. Hepsi onu gördükten sonra da: «Evet, bu ölümdür» karşılığını verirler. Sonrasında verilen emirle bu koç kesilir ve: «Ey cennet ahalisi! Artık ölüm yok, ebedilik var! Ey cehennem ahalisi! Artık ölüm yok, ebedilik var!» diye seslenilir."* Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): ***"Hâlâ gaflet içinde bulunanları ve***

hâlâ inanmayanları işin bitmiş olacağı o hasret günü ile uyar"[1] âyetini okudu ve: *"Dünya ahalisi gaflet içindedir"* buyurdu.[2]

Lafız Ya'lâ'nın lafzıdır. Müslim, *Sahîh*'te Osmân b. Ebî Şeybe'den aktarmıştır.[3]

٣٨٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ يُوسُفَ، حدثنا أَبُو إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ فِرَاسٍ الْمَالِكِيُّ بِمَكَّةَ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، حدثنا أَبُو عُبَيْدٍ الْقَاسِمُ بْنُ سَلَّامٍ، حدثنا الْأَشْجَعِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عُبَيْدِ اللهِ الْمَدِينِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: " مَا رَأَيْتُ مِثْلَ النَّارِ نَامَ هَارِبُهَا، وَلَا رَأَيْتُ مِثْلَ الْجَنَّةِ نَامَ طَالِبُهَا "

383- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Cehennem gibi ondan kaçanın, cennet gibi de onu arzulayanın uyuyakaldığı (gaflette olduğu) başka bir şey görmedim"* buyurmuştur.[4]

٣٨٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْمَحْبُوبِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ صَابِرٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي شَيْبَةَ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ: أَحَدَّثَكَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ شَرِيكٍ، حدثنا أَبِي، عَنْ مُحَمَّدٍ الْأَنْصَارِيِّ، وَالسُّدِّيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَا رَأَيْتُ مِثْلَ الْجَنَّةِ نَامَ طَالِبُهَا، وَلَا رَأَيْتُ مِثْلَ النَّارِ نَامَ هَارِبُهَا " فَأَقَرَّ بِهِ وَقَالَ: نَعَمْ

384- Muhammed b. Sâbir der ki: Ebû Şeybe b. Ebî Bekr b. Ebî Şeybe'ye: "Abdurrahman b. Şerîk, babasından, o da Muhammed b. el-Ensârî'den, o da Süddî'den, o da Ebû Hureyre'den naklen sana Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): «*Cennet gibi onu arzulayanın, cehennem gibi de ondan kaçanın*

---

[1] Meryem Sur. 39

[2] İsnâdı sahihtir.

[3] Müslim (3/2189) ve Buhârî (5/236).

[4] İsnâdı zayıftır ve tanımadığım bir kişi vardır.

uyuyakaldığı (gaflette olduğu) başka bir şey görmedim» buyurduğunu bildirdi mi?" diye sorduğumda: "Evet!" deyip onayladı.[1]

Aynısını Âsım, Zir kanalıyla Abdullah b. Mes'ûd'dan merfû olarak rivayet etmiştir. Ayrıca bu, Abdullah b. Mes'ûd'dan mevkûf olarak da rivayet edilmiştir.

٣٨٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللهِ بْنِ بِنْتِ الْعَبَّاسِ بْنِ حَمْزَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ جُبَيْرًا يَقُولُ: سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ يَقُولُ: " سُبْحَانَكَ مَا أَغْفَلَ هَذَا الْخَلْقَ عَمَّا أَمَامَهُمُ الْخَائِفُ مِنْهُمْ مُقَصِّرٌ، وَالرَّاجِي مِنْهُمْ مُتَوَانٍ"

385- Cübeyr der ki: Ahmed b. Hanbel'in: "Sübhânallah! İnsanlar ileride karşılaşacakları şeyden (âhiretten) yana ne kadar da gafiller! Ondan korkan üzerine düşeni yapmazken, onu arzulayanlar da pek gevşek davranıyorlar" dediğini işittim.

٣٨٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّاوِيُّ بِهَا، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ حَمْدَانَ الْقَطِيعِيُّ، حدثنا إِسْحَاقُ الْحَرْبِيُّ، حدثنا سُلَيْمُ بْنُ مَنْصُورِ بْنِ عَمَّارٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، حدثنا الْهِقْلُ بْنُ زِيَادٍ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ بِلَالِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: " تُنَادِي النَّارُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَرْبَعَةٍ: يَا نَارُ خُذِي، يَا نَارُ أَنْضِجِي، يَا نَارُ انْتِفِي، يَا نَارُ كُلِي وَلَا تَقْتُلِي "

386- Bilâl b. Sa'd der ki: "Kıyamet gününde cehenneme: «Ey cehennem! (Payını) al! Ey cehennem! Pişir! Ey cehennem! Parçala! Ey cehennem! Ye ama öldürme!» şeklinde olmak üzere dört çağrı yapılır."[2]

Beyhakî der ki: *el-Ba's ven-Nüşûr* eserimizde "Cennet ve Cehennem" bahsi içinde bu yönde gelen âyet ve hadislerden yeteri kadarını zikretmiştik.

---

[1] Senedinde tanınmayan bir kişi vardır.

[2] İsnâdı zayıftır.

Yüce Allah'ın, "*Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini değiştirip yenileyeceğiz*"[1] âyeti konusunda da şunları bilmemiz gerekir:

٣٨٧ - أَخْبَرَنَاهُ أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو عُمَرَ الزَّاهِدُ، أَخْبَرَنَا ثَعْلَبٌ، عَنْ سَلَمَةَ، عَنِ الْفَرَّاءِ قَالَ: يُقَالُ: " أَبْدَلْتُ الْخَاتَمَ بِالْحَلْقَةِ إِذَا نَحَّيْتَ هَذَا وَجَعَلْتَ هَذَا مَكَانَهُ، وَبَدَّلْتُ الْخَاتَمَ بِالْحَلْقَةِ إِذَا أَذَبْتَهَا وَجَعَلْتَهَا خَاتَمًا " قَالَ ثَعْلَبٌ: " وَحَقِيقَةُ بَدَّلْتُ إِذَا غَيَّرْتُ الصُّورَةَ إِلَى صُورَةٍ غَيْرِهَا، وَالْجَوْهَرَةُ بِعَيْنِهَا وأُبْدِلَتْ إِذَا نَحَّيْتُ الْجَوْهَرَةَ وَجَعَلْتُ مَكَانَهَا جَوْهَرَةً أُخْرَى " قَالَ أَبُو عُمَرَ: فَعَرَضْتُ هَذَا الْكَلَامَ عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ يَزِيدَ الْمُبَرِّدِ فَاسْتَحْسَنَهُ، وَقَالَ لِي: قَدْ بَقِيَتْ فِيهِ فَاصِلَةٌ أُخْرَى، قُلْتُ: مَا هِيَ أَعَزَّكَ اللهُ؟ قَالَ: هِيَ أَنَّ الْعَرَبَ قَدْ جَعَلَتْ بَدَّلْتُ بِمَعْنَى أَبْدَلْتُ، وَهُوَ قَوْلُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ﴾ [الفرقان: ٧٠] أَلَا تَرَى أَنَّهُ تَعَالَى قَدْ أَزَالَ السَّيِّئَاتِ، وَجَعَلَ مَكَانَهَا الْحَسَنَاتِ، وأمّا ما شَرَطَهُ أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى وَهُوَ ثَعْلَبٌ فهو معنى قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا﴾ [النساء: ٥٦] قَالَ: فَهَذِهِ فِي الْجَوْهَرَةِ وَتَبْدِيلُهَا تَغْيِيرُ صُورَتِهَا إِلَى غَيْرِهَا لِأَنَّهَا كَانَتْ نَاعِمَةً فَاسْوَدَّتْ بِالْعَذَابِ فُرَدَّتْ صُورَةُ جُلُودِهِمُ الْأُولَى لَمَّا نَضِجَتْ تِلْكَ الصُّورَةُ وَالْجَوْهَرَةُ وَاحِدَةٌ وَالصُّوَرُ مُخْتَلِفَةٌ "

387- Ferrâ der ki: Biri çıkarılıp diğeri takıldığı zaman "Yüzüğü halkayla değiştirdim (=*ebdeltu*)" denilir. Yine halka eritilip yüzük haline getirildiği zaman da "Halkayı yüzüğe dönüştürdüm (=*beddeltu*)" denilir.[2]

Sa'leb der ki: "*Beddele*" ifadesi bir şeyin özünü aynı bırakmakla birlikte şeklini değiştirmek anlamındadır. "*Ubdile*" ifadesi ise bir şeyi özüyle birlikte değiştirmek anlamındadır.

Ebû Ömer der ki: Bu sözleri (Sa'leb'in sözlerini) Muhammed b. Yezîd el-Müberrid'e arz ettiğim zaman güzel açıklamalar olarak buldu ve: "Ama yine

---

[1] Nisâ Sur. 56

[2] İsnâdı sahihtir.

de sözlerinde açıklanması gereken bir nokta daha var" dedi. Ona: "Allah senin aziz kılsın! Bu nokta nedir?" diye sorduğumda da şöyle dedi: "Araplar "*beddele*" lafzını "*ebdele*" anlamında da kullanmışlardır. Mesela Yüce Allah: ***"Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere dönüştürür"***[1] buyurmuştur. Burada Yüce Allah'ın kötülükleri silip yerine iyilikleri getirdiğini görmüyor musun? Ahmed b. Yahya'nın (Sa'leb'in) ***"Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini değiştirip yenileyeceğiz"***[2] âyeti konusunda söylediğine gelince, bu özünde değiştirilmesî anlamındadır. Ancak bu sadece şekilde bir değişiklik anlamına da gelir. Zira yanmaktan dolayı ince ve narin olan derileri yanıp kararınca derileri yenilenip eski haline getirilir. Bu şekilde deri özünde deri olarak kalırken sadece şekli değişmiş olur."

Beyhakî der ki: *el-Ba's* isimli eserimizde bu âyet konusunda Hasan el-Basrî'nin: "Onlardan birinin derileri günde yetmiş bin defa yakılır. Ateş derilerini yiyip bitirince: «Yenilen!» denilir ve deri yenilenip eksi haline döner" dediğini aktarmıştık.

٣٨٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ حَامِدٍ الْقَاضِي، حدثنا حَامِدُ بْنُ شُعَيْبٍ، حدثنا سُرَيْجُ بْنُ يُونُسَ، حدثنا حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ هَارُونَ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " ضِرْسُ الْكَافِرِ فِي النَّارِ مِثْلُ أُحُدٍ، وَغِلَظ جِلْدِهِ مَسِيرَةُ ثَلَاثٍ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ سُرَيْجِ بْنِ يُونُسَ

388- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"(Kıyamet gününde) kafirin dişi bile Uhud dağı kadar büyük olur. Derisi de üç günlük yol mesafesi kadar kalın olur"* buyurmuştur.[3]

Müslim, *Sahîh*'te Süreyc b. Yunus'tan aktarmıştır.

---

[1] Furkân Sur. 70

[2] Nisâ Sur. 56

[3] Ravileri güvenilirdir. Ahmed (2/334, 537); İbn Ebî Âsım, *es-Sünne* 1/271 (611).

Beyhakî der ki: *el-Ba's* isimli eserimizde Mikdâm'dan naklen kafir konusunda Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"Cehennemde o kadar büyütülür ki derisinin kalınlığı kırk kulaç kalınlığında, dişlerinden her biri de Uhud dağı büyüklüğünde olur"* buyurduğunu zikretmiştik. Bu konuda başka rivayetler de zikrettik ki malumat sahibi olmak isteyenler oraya başvurabilir.

٣٨٩ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ بَالَوَيْهِ إِمْلَاءً، حدثَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ مُرَبِّعٍ الْحَافِظُ بِبَغْدَادَ، حدثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حدثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ الْفَزَارِيُّ، حدثَنَا الْفَضْلُ بْنُ يَزِيدَ الثُّمَالِيُّ، عَنِ أَبِي الْعَجْلَانِ الْمُحَارِبِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " إِنَّ الْكَافِرَ لَيَجُرُّ لِسَانَهُ فَرْسَخَيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَتَوَطَّأُهُ النَّاسُ "

389- Abdullah b. Ömer'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kıyamet gününde kafirin dili, iki fersah uzunluğunda olur. Dilini arkasında sürüklerken gelip geçenler üzerine basar"* buyurmuştur.[1]

فَصْلٌ فِي عَذَابِ الْقَبْرِ

Kabir Azabı

Kafir olsun, mümin olsun kıyamet gününde azaba maruz kalacak kişiler ile azaba maruz kalmayacak olan kişilerin melekler tarafından ruhunun alınması, ruhunu teslim etme şekli ve gömüldükten sonra da ruhunun göreceği şeyler farklı olur. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Şüphesiz «Rabbimiz Allah'tır» deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki: «Korkmayın, üzülmeyin, size (dünyada iken) vaad edilmekte olan cennetle sevinin! Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostlarınızız. Çok bağışlayan ve çok merhametli olan Allah'tan bir ağırlama olarak, orada canlarınızın çektiği her şey var, istediğiniz her şey orada sizin için var».*"[2] Mücâhid bunun kişinin ölüm anında gerçekleşeceğini söylemiştir.[3]

---

[1] Senedinde mahzur yoktur.

[2] Fussilet Sur. 30-32

[3] Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (7/323).

Kafirler konusunda da: *"Melekler, kafirlerin yüzlerine ve artlarına vura vura ve «Haydi tadın yangın azabını» diyerek canlarını alırken bir görseydin"*[1] buyurmuştur. Melekler kafirlere bunu, yangın azabına maruz kalacaklarını ima ederek söylerler. Yine şöyle buyurmuştur: *"Allah'a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey vahyedilmemişken, "Bana vahyolundu" diyen, ya da "Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim" diye laf eden kimseden daha zalim kimdir? Zalimlerin şiddetli ölüm sancıları içinde çırpındığı; meleklerin, ellerini uzatmış, "Haydi canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı doğru olmayanı söylediğiniz ve onun âyetlerinden kibirlenerek yüz çevirdiğiniz için bugün aşağılayıcı azap ile cezalandırılacaksınız" diyecekleri zaman hallerini bir görsen!"*[2]

Bu âyetler, kafirlerin ruhlarının acı çektirilerek alındığına, bunun yanında ölüm sonrasında maruz kalacakları azabı da bildiklerine işaret etmektedir. Buna karşılık müminlerin canlarının kolay bir şekilde, acı çektirmeden alındığına, içinde ebedi olarak kalacakları nimetleri ve güven ortamını bildiklerine de delâlet etmektedir. Yüce Allah bu konuda: *"Allah, iman edenleri hem dünya hayatında, hem de âhirette sabit bir sözle sağlamlaştırır, zalimleri ise saptırır. Ve Allah dilediğini yapar"*[3] buyurmuştur.

Berâ b. Âzib[4] ile Ebû Hureyre'den[5] bize bildirildiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem), kabir sorgusu sırasında müminin sabit bir sözle sağlamlaştırılacağını söylemiştir. Hz. Âişe kanalıyla da Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi vesellem) benzeri rivayet edilmiştir. İbn Abbâs'ın da[6] bu âyeti tefsir ederken benzerini söylediği bize bildirilmiştir.

---

[1] Enfâl Sur. 50

[2] En'âm Sur. 93

[3] İbrâhim Sur. 27

[4] Buhârî (2/101, 5/220) ve Müslim (3/2201).

[5] Hakim (1/379-380).

[6] Taberî, *Tefsir* (13/216).

Yüce Allah: *"Onlar sabah akşam o ateşe sunulurlar. Kıyametin kopacağı gün de: «Firavun ailesini azabın en çetinine sokun» denilecek"*[1] buyurur. Mücâhid, *"Sabah akşam"*[2] ifadesini açıklarken: "Dünya hatayı sürdükçe" demiştir. Katâde ise: "Azarlamak, cezalandırmak ve aşağılamak için onlara: «Ey Firavun ailesi! İşte sizin kalacağınız yer burasıdır!» denilir" demiştir.

Yüce Allah, münafıklar konusunda: *"Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir"*[3] buyurmuştur. Katâde bunu açıklarken: "Bu iki azaptan biri kabirde, biri de cehennem ateşindedir" demiştir. Yüce Allah, Kur'ân'dan yüz çevirenler hakkında: *"Her kim de benim zikrimden (Kur'ân'dan) yüz çevirirse mutlaka ona dar bir geçim vardır. Bir de onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz"*[4] buyurur. Merfû ve mevkûf olarak Ebû Saîd el-Hudrî[5], Ebû Hureyre[6], İbn Mes'ûd[7] ve İbn Abbâs'tan bu âyetteki azabın kabir azabı olduğu bize bildirilmiştir.

Yine bize bildirildiğine göre Atâ, *"İşte o zaman sana hayatın da, ölümün de katmerli acılarını tattırırdık"*[8] âyetini açıklarken: "Ölümün katmerli acısı kabir azabıdır" demiştir. Bize bildirildiğine göre İbn Abbâs, *"Şüphesiz zulmedenlere bundan önce de bir azap vardır"*[9] âyetini açıklarken: "Kıyamet günündeki azaptan önce kabir azabı vardır" demiştir.

Azâbu'l-Kabr isimli eserimizde bu konuda yeterince rivayet zikrettik. Burada da sadece maksadımızı anlatacak kadarını zikredeceğiz. Muvaffakiyet Allah'tandır.

---

[1] Mü'min Sur. 46

[2] Mü'min Sur. 46

[3] Tevbe Sur. 101

[4] Tâhâ Sur. 124

[5] Hakim (2/381)

[6] Hakim (1/379-380).

[7] Taberânî, *M. el-Kebîr* 9/266 (9143).

[8] İsrâ Sur. 75

[9] Tûr Sur. 47

٣٩٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ الْأَصْبَهَانِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ الْبَصْرِيُّ بِمَكَّةَ، حدثنا سَعْدَانُ بْنُ نَصْرٍ، حدثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ الضَّرِيرُ، حدثنا الْأَعْمَشُ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ زَاذَانَ أَبِي عُمَرَ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي جَنَازَةِ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَانْتَهَيْنَا إِلَى الْقَبْرِ، وَلَمَّا يُلْحَدْ قَالَ: فَجَلَسَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَجَلَسْنَا حَوْلَهُ كَأَنَّ عَلَى رُؤُسِنَا الطَّيْرَ، وَفِي يَدِهِ عُودٌ يَنْكُتُ بِهِ قَالَ: فَرَفَعَ رَأْسَهُ وَقَالَ:" اسْتَعِيذُوا بِاللهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، فَإِنَّ الرَّجُلَ الْمُؤْمِنَ إِذَا كَانَ فِي انْقِطَاعٍ مِنَ الدُّنْيَا، وَإِقْبَالٍ مِنَ الْآخِرَةِ نَزَلَت إِلَيْهِ مَلَائِكَةٌ مِنَ السَّمَاءِ بِيضُ الْوُجُوهِ، وَكَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الشَّمْسُ مَعَهُمْ حَنُوطٌ مِنْ حَنُوطِ الْجَنَّةِ، وَكَفَنٌ مِنْ كَفَنِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَجْلِسُوا مِنْهُ مَدَّ الْبَصَرِ، ثُمَّ يَجِيءُ مَلَكُ الْمَوْتِ حَتَّى يَجْلِسَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَيَقُولُ: أَيَّتُهَا النَّفْسُ الطَّيِّبَةُ اخْرُجِي إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنَ اللهِ وَرِضْوَانٍ قَالَ: فَتَخْرُجُ نَفْسُهُ فَتَسِيلُ كَمَا تَسِيلُ الْقَطْرَةُ مِنْ فَمِ السِّقَاءِ، فَيَأْخُذُهَا فَإِذَا أَخَذَهَا لَمْ يَدَعْهَا فِي يَدِهِ طَرْفَةَ عَيْنٍ حَتَّى يَأْخُذَهَا فَيَجْعَلَهَا فِي ذَلِكَ الْكَفَنِ، وَفِي ذَلِكَ الْحَنُوطِ، وَيخْرُجُ مِنْهَا كَأَطْيَبِ نَفْحَةِ رِيحِ مِسْكٍ، وُجِدَتْ عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ فَلَا يَمُرُّونَ بِمَلَإٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِلَّا قَالُوا: مَا هَذِهِ الرِّيحُ الطَّيِّبَةُ؟ فَيَقُولُونَ: فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ بِأَحْسَنِ أَسْمَائِهِ الَّذِي كَانَ يُسَمَّى بِهَا فِي الدُّنْيَا حَتَّى يَنْتَهِيَ بِهَا إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، فَيُفْتَحُ لَهُ فَيُشَيِّعُهُ مِنْ كُلِّ سَمَاءٍ مُقَرَّبُوهَا إِلَى السَّمَاءِ الَّتِي تَلِيهَا حَتَّى يَنْتَهِيَ بِهَا إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: اكْتُبُوا عَبْدِي فِي عِلِّيِّينَ فِي السَّمَاءِ السَّابِعَةِ، وَأَعِيدُوهُ إِلَى الْأَرْضِ فَإِنِّي مِنْهَا خَلَقْتُهُمْ، وَفِيهَا أُعِيدُهُمْ، وَمِنْهَا أُخْرِجُهُمْ تَارَةً أُخْرَى فَتُعَادُ رُوحُهُ فِي جَسَدِهِ، فَيَأْتِيهِ مَلَكَانِ فَيُجْلِسَانِهِ فَيَقُولَانِ: مَنْ رَبُّكَ؟ فَيَقُولُ: رَبِّيَ اللهُ، فَيَقُولَانِ: وَمَا دِينُكَ؟ فَيَقُولُ: دِينِيَ الْإِسْلَامُ، فَيَقُولَانِ: مَا هَذَا الرَّجُلُ الَّذِي بُعِثَ فِيكُمْ؟ فَيَقُولُ هُوَ رَسُولُ اللهِ، فَيَقُولَانِ: وَمَا يُدْرِيكَ؟ فَيَقُولُ: قَرَأْتُ كِتَابَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فَآمَنْتُ بِهِ وَصَدَّقْتُ، قَالَ: فَيُنَادِي مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ أَنْ صَدَقَ عَبْدِي فَافْرِشُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ، وَأَلْبِسُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ، وَافْتَحُوا لَهُ بَابًا مِنَ الْجَنَّةِ فَيَأْتِيهِ مِنْ رَوْحِهَا وَطِيبِهَا، وَيُفْسَحُ لَهُ فِي قَبْرِهِ مَدَّ بَصَرِهِ، وَيَأْتِيهِ رَجُلٌ حَسَنُ الْوَجْهِ طَيِّبُ الرِّيحِ فَيَقُولُ لَهُ: أَبْشِرْ بِالَّذِي يَسُرُّكَ فَهَذَا

يَوْمُكَ الَّذِي كُنْتَ تُوعَدُ فَيَقُولُ: مَنْ أَنْتَ؟ فَوَجْهُكَ الْوَجْهُ الَّذِي يَأْتِي بِالْخَيْرِ، فَيَقُولُ: أَنَا عَمَلُكَ الصَّالِحُ فَيَقُولُ: رَبِّ أَقِمِ السَّاعَةَ رَبِّ أَقِمِ السَّاعَةَ حَتَّى أَرْجِعَ إِلَى أَهْلِي وَمَالِي، قال وَأَمَا الْعَبْدُ الْكَافِرُ إِذَا كَانَ فِي انْقِطَاعٍ مِنَ الدُّنْيَا، وَإِقْبَالٍ مِنَ الْآخِرَةِ نَزَلَ إِلَيْهِ مِنَ السَّمَاءِ مَلَائِكَةٌ سُودُ الْوُجُوهِ ومَعَهُمُ الْمُسُوحُ حَتَّى يَجْلِسُوا مِنْهُ مَدَّ الْبَصَرِ، ثُمَّ يَأْتِيهِ مَلَكُ الْمَوْتِ فَيَجْلِسُ عِنْدَ رَأْسِهِ فَيَقُولُ: أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْخَبِيثَةُ اخْرُجِي إِلَى سَخَطِ اللهِ وَغَضَبِهِ". قَالَ:" فَتَفَرَّقُ فِي جَسَدِهِ فَيَنْتَزِعُهَا، وَمَعَهَا الْعَصْبُ وَالْعُرُوقُ كَمَا يُنْتَزَعُ السَّفُّودُ مِنَ الصُّوفِ الْمَبْلُولِ فَيَأْخُذُونَهَا فَيَجْعَلُونَهَا فِي تِلْكَ الْمُسُوحِ". قَالَ:" وَيَخْرُجُ مِنْهَا أَنْتَنُ مِنْ جِيفَةٍ وُجِدَتْ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ فَلَا يَمُرُّونَ بِهَا عَلَى مَلَإٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِلَّا قَالُوا: مَا هَذِهِ الرُّوحُ الْخَبِيثَةُ؟ فَيَقُولُونَ: فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ بِأَقْبَحِ أَسْمَائِهِ الَّتِي كَانَ يُسَمَّى بِهَا فِي الدُّنْيَا حَتَّى يَنْتَهِيَ بِهَا إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيُسْتَفْتَحُ لَهُ فَلَا يُفْتَحُ لَهُ، ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ﴿لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ﴾ [الأعراف: ٤٠] إِلَى آخِرِ الْآيَةِ قَالَ: فَيَقُولُ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: اكْتُبُوا كِتَابَهُ فِي سِجِّينٍ فِي الْأَرْضِ السَّابِعَةِ السُّفْلَى، وَأَعِيدُوه إِلَى الْأَرْضِ فَإِنَّا مِنْهَا خَلَقْنَاهُمْ، وَفِيهَا نُعِيدُهُمْ، وَمِنْهَا نُخْرِجُهُمْ تَارَةً أُخْرَى". قَالَ:" فَتُطْرَحُ رُوحُهُ طَرْحًا، ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ﴾ [الحج: ٣١] الْآيَةَ، ثُمَّ تُعَادُ رُوحُهُ فِي جَسَدِهِ فَيَأْتِيهِ مَلَكَانِ فَيُجْلِسَانِهِ فَيَقُولَانِ لَهُ: مَنْ رَبُّكَ؟ فَيَقُولُ: هَاهْ هَاهْ لَا أَدْرِي، فَيَقُولَانِ لَهُ: مَا دِينُكَ؟ فَيَقُولُ: هَاهْ هَاهْ لَا أَدْرِي، فَيَقُولَانِ لَهُ مَا هَذَا الرَّجُلُ الَّذِي بُعِثَ فِيكُمْ؟ فَيَقُولُ: هَاهْ هَاهْ لَا أَدْرِي، فَيُنَادِي مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ أَنْ كَذَبَ فَافْرِشُوهُ مِنَ النَّارِ، وَأَلْبِسُوهُ مِنَ النَّارِ، وَافْتَحُوا لَهُ بَابًا مِنَ النَّارِ فَيَأْتِيهِ مِنْ حَرِّهَا وَسَمُومِهَا وَيُضَيَّقُ عَلَيْهِ قَبْرُهُ حَتَّى تَخْتَلِفَ فِيهِ أَضْلَاعُهُ". قَالَ:" وَيَأْتِيهِ رَجُلٌ قَبِيحُ الْوَجْهِ مُنْتِنُ الرِّيحِ فَيَقُولُ: أَبْشِرْ بِالَّذِي يَسُوءُكَ هَذَا يَوْمُكَ الَّذِي كُنْتَ تُوعَدُ". قَالَ:" فَيَقُولُ: مَنْ أَنْتَ فَوَجْهُكَ الْوَجْهُ الَّذِي يَجِي بِالشَّرِّ؟ فَيَقُولُ: أَنَا عَمَلُكَ الْخَبِيثُ، فَيَقُولُ: رَبِّ لَا تُقِمِ السَّاعَةَ رَبِّ لَا تُقِمِ السَّاعَةَ" قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ:" هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحُ الْإِسْنَادِ، وَقَدْ ذَكَرْنَا سِوَى هَذَا مِنْ حَدِيثِ

أَبِي هُرَيْرَةَ، وَأَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، وَأَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، وَأَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ وَغَيْرِهِمْ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ"

390- Berâ b. Âzib anlatıyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte Ensâr'dan bir adamın cenazesine katıldık. Mezara vardığımızda henüz kabrin lahdi yapılmamıştı. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) oturunca biz de onun çevresinde sessiz ve hareketsiz bir şekilde oturduk. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) elindeki bir çöple yeri karıştırıyordu. Bir ara başını kaldırıp şöyle buyurdu: *"Kabir azabından Allah'a sığınının! Mümin kulun dünyadan ayrılıp âhirete gitme vakti gelince gökten yanına yüzleri beyaz ve güneş ışığını andıran melekler iner. Yanlarında cennet kokularından bir koku ve cennet kefenlerinden bir kefen getirirler. Bu melekler ruhu alınacak kişinin gözünün görebileceği en uzak noktada otururlar. Ardından ölüm meleği yanına gelip başucuna oturur ve: «Ey temiz olan ruh! Çıkıp Allah'ın affına ve rızasına kavuş» der. Bunun üzerine su kabından bir damlanın akması gibi ruh vücuttan akıp çıkar. Melek bu ruhu alınca elinde bir an bile bekletmeden hemen kefenin ve kokunun içine koyar. O ruhtan, yeryüzündeki en güzel miskin kokusu gibi bir koku çıkar ve melekler bu ruhu alıp yukarı çıkarlar. Uğradıkları her bir melek topluluğu onlara: «Bu güzel koku kimden geliyor?» diye sorar. Onlar da dünyada iken onun kullandığı en güzel ismini zikrederek: «Filan oğlu falandan» derler.*

Nihayet onunla birlikte dünya semasına ulaşırlar. Dünya semasının kapısı açılınca her semanın mukarreb melekleri ona bir sonraki semaya kadar eşlik ederler. Yedinci kat semaya ulaştırdıklarında Yüce Allah: «Bu kulumun amelini yedinci kat semadaki İlliyyûn'a yazın ve kendisini tekrar toprağa koyun. Zira ben onları topraktan yarattım, toprağa döndüreceğim ve onları tekrar oradan dirilteceğim» buyurur. Bu şekilde ruhu tekrar bedenine geri konulur.

Ardından iki melek gelip onu oturturlar ve: «Rabbin kim?» diye sorarlar. O: «Rabbim Allah'tır» cevabını verince, ona: «Dinin nedir?» derler. O: «Dinim İslâm'dır» karşılığını verince, ona: «Size gönderilen şu adam kimdir?» diye sorarlar. O: «O, Allah'ın Resûlü'dür» cevabını verince, ona: «Böyle olduğunu nereden biliyorsun?» diye sorarlar. O: «Bunu Allah'ın Kitab'ında okudum, ona inanıp tasdik ettim» diye cevap verince, semadan: «Kulum, doğru söyledi. Altına cennetten bir yaygı serin, cennetten giydirin ve cennetten ona doğru bir kapı açın» diye bir ses gelir. Açılan bu kapıdan da cennetin kokusu ve esintisi kabrine kadar gelir. Kabri

gözünün alabildiğinde geniş tutulur.

Sonra yanına güzel yüzlü ve hoş kokulu bir adam gelip: «İçinde bulunduğun bu duruma sevin! Sana vaad edilen gün işte bu gündür» der. Kabirde olan bu kişi ona: «Sen kimsin? Yüzünde hayırlı bir ifade var» deyince, adam: «Ben senin salih amelinim» diye cevap verir. Bunun üzerine kabrindeki kişi: «Ey Rabbim! Kıyameti kopar! Rabbim! Kıyameti kopar ki aileme ve malıma döneyim» demeye başlar.

Kafir kulun ise dünyadan ayrılıp âhirete gitme vakti gelince gökten yanına yüzleri simsiyah olan ve yanlarında kefen olarak çullar bulunan melekler iner. Bu melekler ruhu alınacak kişinin gözünün görebileceği en uzak noktada otururlar. Ardından ölüm meleği yanına gelip başucuna oturur ve: «Ey pis olan ruh! Allah'ın öfkesi ve kızgınlığına çık!» der. Ruh cesedinde dağılır. Ölüm meleği ruhunu bedeninden, dikenli şişin ıslak yünün içinden çekilmesi gibi damarları ve sinirleriyle birlikte çıkarıp alır.

Ardından bu ruhu alıp getirdikleri çulların içine koyarlar. O ruhtan, yeryüzündeki en pis leşin kokusu gibi bir koku çıkar ve melekler bu ruhu alıp yukarı çıkarlar. Uğradıkları her bir melek topluluğu onlara: «Bu pis ruh kimin?» diye sorar. Onlar da dünyada iken onun kullandığı en çirkin ismini zikrederek: «Filan oğlu falanın ruhu» derler. Dünya semasına ulaştıklarında kapısının açılmasını isterler, ama semanın kapısı açılmaz."

Sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): ***"Göğün kapıları onlara açılmaz. Onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler! Biz suçluları işte böyle cezalandırırız"***[1] âyetini okudu ve şöyle devam etti: *"Yüce Allah: «Bunun amelini, yerin yedi kat altında bulunan Siccîn'e yazın ve kendisini tekrar toprağa koyun. Zira ben onları topraktan yarattım, toprağa döndüreceğim ve onları tekrar oradan dirilteceğim» buyurur. Bu şekilde ruhu toprağa atılır."*

Sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): ***"Allah'a ortak koşan kimse, gökten düşüp de kuşların kaptığı veya rüzgarın bir uçuruma attığı şeye benzer"***[2] âyetini okuyup şöyle devam etti: *"Bu kişinin ruhu bedenine iade edilir. Sonra iki melek gelip kendisini oturtarak: «Rabbin kimdir?» diye sorarlar. O: «Ee... Eee... bilmiyorum» cevabını verir. Onlar: «Dinin nedir?" diye sorunca, o: «Ee... Eee ...*

---

[1] A'râf Sur. 40

[2] Hac Sur. 31

bilmiyorum» cevabını verir. Onlar: «Size gönderilen şu adam kimdir?» diye sorunca, o yine: «Ee... Eee ... bilmiyorum» cevabını verir. Bunun üzerine semadan: «Kulum yalan söyledi. Onun kabrini ateşten döşeyin ve cehennemden ona doğru bir kapı açın» diye bir ses gelir. Açılan bu kapıdan cehennemin sıcağı ve yakıcı havası kendisine gelmeye başlar. Kabri kendisine öyle bir daraltılır ki kaburga kemikleri birbirine girer.

Ardından yanına çirkin yüzlü ve pis kokulu bir adam gelir ve: «Seni, üzüleceğin bir şeyle müjdelerim. İşte sana vaad edilen gün bu gündür» der. Kafir: «Sen kimsin? Yüzünde kötü bir ifade var» diye sorunca, adam: «Ben senin pis olan amelinim» karşılığını verir. Bunun üzerine kafir: «Rabbim! Kıyameti koparma! Rabbim! Kıyameti koparma!» demeye başlar."[1]

Beyhakî der ki: İsnâdı sahih bir hadistir. Aynısını Ebû Hureyre, Ebû Saîd el-Hudrî, Enes b. Mâlik, Esmâ binti Ebî Bekr ve başkaları kanalıyla da Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) zikretmiştik.

٣٩١ - وَرَوَاهُ عِيسَى بْنُ الْمُسَيَّبِ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنِ الْبَرَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ وَذَكَرَ فِيهِ اسْمَ الْمَلَكَيْنِ فَقَالَ فِي ذِكْرِ الْمُؤْمِنِ:" فَيُرَدُّ إِلَى مَضْجَعِهِ فَيَأْتِيهِ مُنْكَرٌ، وَنَكِيرٌ يُثِيرَانِ الْأَرْضَ بِأَنْيَابِهِمَا، وَيُلْحِقَانِ الْأَرْضَ بِأَشْفَاهِهِمَا أَصْوَاتُهُمَا كَالرَّعْدِ الْقَاصِفِ وَأَبْصَارُهُمَا كَالْبَرْقِ الْخَاطِفِ فَيُجْلِسَانِهِ، ثُمَّ يُقَالُ لَهُ: يَا هَذَا مَنْ رَبُّكَ؟ فَذَكَرَهُ وَقَالَ فِي ذِكْرِ الْكَافِرِ:" فَيَأْتِيهِ مُنْكَرٌ وَنَكِيرٌ يثيرَانِ الْأَرْضَ بِأَنْيَابِهِمَا وَيُلْحِقَانِ الْأَرْضَ بِأَشْفَاهِمَا، أَصْوَاتُهُمَا كَالرَّعْدِ الْقَاصِفِ، وَأَبْصَارِهِمَا كَالْبَرْقِ الْخَاطِفِ فَيُجْلِسَانِهِ، ثُمَّ يَقُولَانِ لَهُ: يَا هَذَا مَنْ رَبُّكَ؟ فَيَقُولُ: لَا أَدْرِي فَيُنَادَى مِنْ جَانِبِ الْقَبْرِ: لَا دَرَيْتَ وَيَضْرِبَانِهِ بِمِرْزَبَّةٍ مِنْ حَدِيدٍ لَوِ اجْتَمَعَ عَلَيْهَا مَنْ بَيْنَ الْخَافِقَيْنِ لَمْ يُقِلُّوهَا يَشْتَعِلُ مِنْهَا قَبْرُهُ نَارًا وَيُضَيَّقُ عَلَيْهِ قَبْرُهُ حَتَّى تَخْتَلِفَ أَضْلَاعُهُ" أَخْبَرَنَاه أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الصَّاغَانِيُّ، حدثنا أَبُو النَّضْرِ هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ، حدثنا عِيسَى بْنُ الْمُسَيَّبِ، حَدَّثَنِي عَدِيُّ بْنُ ثَابِتٍ فَذَكَرَهُ يَزِيدُ وَيَنْقُصُ قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ:" وَرُوِيَ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ

---

[1] Ravileri güvenilirdir. Buhârî (2/92, 102) ve Müslim (3/2200-2201).

رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اسْمُ الْمَلَكَيْنِ كَذَلِكَ، وَرُوِّينَا فِي الْحَدِيثِ الثَّابِتِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:" أُشْعِرْتُ أَنَّهُ أُوحِي إِلَيَّ أَنَّكُمْ تُفْتَنُونَ فِي الْقُبُورِ"

وَرُوِّينَا عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: " قَدْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّكُمْ تُفْتَنُونَ فِي الْقُبُورِ قَرِيبًا مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ "

391- Aynısını eksik ya da fazlasıyla İsâ b. el-Müseyyeb, Adiy b. Sâbit kanalıyla Berâ'dan, o da Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet etmiştir. Bu rivayetinde sorgu için gelen iki meleğin de adını zikrederek şöyle der: *"...Geri kabrine konulduğu zaman yanına dişleri toprağı yaran, dudakları yere değen, sesleri şimşek çakması gibi olan, bakışları yıldırımları andıran Münker ve Nekîr gelir. Onu oturtup: «Sen! Rabbin kim?" diye sorarlar..."* Sonrasında ravi hadisi aktarır. Kafirin sorgusunu anlatırken de şöyle der: *"...Yanına dişleri toprağı yaran, dudakları yere değen, sesleri şimşek çakması gibi olan, bakışları yıldırımları andıran Münker ve Nekîr gelir. Onu oturtup: «Sen! Rabbin kim?» diye sorarlar. Kafir: «Bilmiyorum» karşılığını verir. Bunun üzerine kabrin bir tarafından: «Bilemeyesice!» şeklinde bir ses işitilir. Ona demirden bir balyozla öyle bir vururlar ki doğu ile batı arasında ne kadar insan varsa uğraşsalar bu balyozu yerinden oynatamazlar. Bu balyoz vuruşuyla kabrinde ateşler tutuşur ve kabri öyle daraltılır ki kaburgaları birbirine girer."*[1]

Beyhakî der ki: Ömer b. el-Hattâb'tan gelen rivayette de iki meleğin ismi bu şekilde zikredilmiştir.

Sâbit bir hadisle de bize bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kabirlerde sorguya çekileceğiniz bana bildirildi"* buyurmuştur.

Yine Esmâ binti Ebî Bekr'den bize bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Deccâl fitnesine yakın kabirlerinizde de fitneye (sorguya) maruz kalacağınız bana vahyedildi"* buyurmuştur.

Yine birçok rivayette bize bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kabir azabı ile sorgusundan Allah'a sığınırdı.

---

[1] İsnâdı zayıftır. Müslim (1/410, 624) ve Buhârî (2/102, 103, 7/159).

٣٩٢ - وَرُوِّينَا عَنْ نَافِعٍ، عَنْ صَفِيَّةَ امْرَأَةِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: " إِنَّ لِلْقَبْرِ ضَغْطَةً لَوْ نَجَا مِنْهَا أَحَدٌ لَنَجَا سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ " أَخْبَرَنَاه أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ، حدثنَا شُعْبَةُ، عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ نَافِعٍ فَذَكَرَهُ.

392- Nâfi'nin, İbn Ömer'in karısı Safiyye kanalıyla Hz. Âişe'den naklen bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kabrin öyle bir sıkıştırması var ki bundan kurtulan olsaydı bu kişi Sa'd b. Muâz olurdu"* buyurmuştur.[1]

Beyhakî der ki: Başka bir hadisle bize bildirildiğine göre Sa'd, küçük abdestini bozarken sidiğin üzerine bulaşmasını önemsemediği için bu duruma maruz kalmıştır. Mümin ve kâfirin canının alınması konusunda gelen hadislere bakınca hadislerde geçen nefis'ten kastın ruh olduğu ve ikisinin de aynı anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kişinin de yaşaması için bedeninin olması şart değildir. Zira Yüce Allah diledikten sonra bedenin tümüne veya bir kısmına hayat verip kalan kısmını dilediği bir vakte kadar azaba maruz bırakabilir. Bize düşen ise Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Yüce Allah'tan bildirdiği ve getirdiği şeylere teslim olmaktır. Muvaffakiyet Allah'tandır.

٣٩٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرِ بْنُ قَتَادَةَ، أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ سَعْدٍ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْبُوشَنْجِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْمَدِينِيُّ، حدثنا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بَحِيرٍ الْقَاصِّ، عَنْ هَانِئٍ، مَوْلَى عُثْمَانَ قَالَ: كَانَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ إِذَا وَقَفَ عَلَى قَبْرٍ بَكَى حَتَّى يَبُلَّ لِحْيَتَهُ فَقِيلَ لَهُ: تَذْكُرُ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ فَلَا تَبْكِي وَتَبْكِي مِنْ هَذَا؟ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " الْقَبْرُ أَوَّلُ مَنَازِلِ الْآخِرَةِ فَإِنْ يَنْجُ مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَيْسَرُ مِنْهُ، وَإِنْ لَمْ يَنْجُ مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَشَدُّ مِنْهُ " وَقَالَ: " وَاللهِ مَا رَأَيْتُ مَنْظَرًا قَطُّ إِلَّا وَالْقَبْرُ أَفْظَعُ مِنْهُ"

393- Hz. Osmân'ın azatlısı Hâni der ki: Osmân b. Affân bir mezarın başında durduğu zaman sakalları ıslanana kadar ağlardı. Ona: "Cennet ile

[1] İsnâdı sahihtir. Nesâî, *Sünen* (4/100).

cehennem zikredildiğinde ağlamıyorsun da kabirden dolayı mı ağlıyorsun?" denilince şu karşılığı verdi: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): «*Kabir, âhiretin ilk konaklama yeridir. Kişi ondan kurtulduğu zaman gerisi ondan daha kolay olacaktır. Ancak buradan kurtulamadığı zaman sonrası daha da zor olacaktır*» buyurdu. Yine: «*Vallahi ne kadar ürkütücü manzara gördüysem mezar bana daha ürkütücü gelmiştir*» buyurdu."[1]

٣٩٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحُسَيْنُ بْنُ حَسَنٍ الْغَضَائِرِيُّ، وَأَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي طَاهِرٍ الدَّقَّاقُ بِبَغْدَادَ قَالَا: حدثنا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ سَلْمَانَ بْنِ الْحَسَنِ النَّجَّادُ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ مُكْرَمٍ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، حدثنا شُعْبَةُ، عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْبَرَاءِ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ خَرَجَ حِينَ وَجَبَتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ: " هَذِهِ أَصْوَاتُ يَهُودَ تُعَذَّبُ فِي قُبُورِهَا " أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ مِنْ أَوْجُهٍ، عَنْ شُعْبَةَ بْنِ الْحَجَّاجِ

394- Ebû Eyyûb bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Güneş battıktan sonra dışarıya çıktı ve (duyduğu bazı sesler üzerine): *"Bu sesler kabirlerinde azab gören Yahudilerin sesidir"* buyurdu.[2]

Buhârî ile Müslim, *Sahîh*'lerinde farklı kanallarla Şu'be b. el-Haccâc'tan aktarmışlardır.

٣٩٥ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى الْحُلْوَانِيُّ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا حَكَّامٌ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي قَيْسٍ، عَنِ الْحَجَّاجِ بْنِ أَرْطَأَةَ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ زِرٍّ، عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: " مَا زِلْنَا فِي شَكٍّ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ حَتَّى نَزَلَتْ: ﴿أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ﴾ [التكاثر: ٢] " تَابَعَهُ الْحُسَيْنُ بْنُ عَبْدِ الْأَوَّلِ، عَنْ حَكَّامِ بْنِ سَلْمٍ

395- Hz. Ali der ki: "Tekâsür Sûresi nazil olana dek kabir azabının

---

[1] İsnâdı hasendir. Tirmizî 4/553 (2308) ve İbn Mâce 2/1426 (4276).

[2] İsnâdı sahihtir. Buhârî (2/102) ve Müslim (3/2200).

varlığı konusunda şüphe edip dururduk."[1]

Hüseyn b. Abdilevvel de bunu Hakkâm b. Müslim'den rivayet ederek mutabaât etmiştir.

٣٩٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرِ بْنُ قَتَادَةَ، حدثنا أَبُو مَنْصُورٍ النَّضْرَوِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ نَجْدَةَ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حدثنا هُشَيْمٌ، عَنْ يَعْلَى بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مَيْسَرَةَ قَالَ: كَانَتْ لِأَبِي هُرَيْرَةَ صَرْخَتَانِ فِي كُلِّ يَوْمٍ غُدْوَةً وَعَشِيَّةً كَانَ يَقُولُ فِي أَوَّلِ النَّهَارِ: " ذَهَبَ اللَّيْلُ وَجَاءَ النَّهَارُ، وَعُرِضَ آلُ فِرْعَوْنَ عَلَى النَّارِ " فَلَا يَسْمَعُ صَوْتَهُ أَحَدٌ إِلَّا اسْتَعَاذَ بِاللهِ مِنَ النَّارِ، فَإِذَا كَانَ الْعَشِيُّ قَالَ: " ذَهَبَ النَّهَارُ وَجَاءَ اللَّيْلُ، وَعُرِضَ آلُ فِرْعَوْنَ عَلَى النَّارِ " فَلَا يَسْمَعُ صَوْتَهُ أَحَدٌ إِلَّا اسْتَعَاذَ بِاللهِ مِنَ النَّارِ

396- Meymûn b. Meysere der ki: Ebû Hureyre'nin biri sabah, biri de akşam olmak üzere iki çığlığı vardı. Sabahın ilk saatlerinde: "Gece gidip gündüz geldi ve Firavun'un ailesi cehennem ateşine maruz kaldı" diye bağırırdı. Sesini duyan her bir kişi de cehennem ateşinden Allah'a sığınırdı. Akşam olduğu zaman da: "Gündüz gidip gece geldi ve Firavun'un ailesi cehennem ateşine maruz kaldı" diye bağırırdı. Sesini duyan her bir kişi de cehennem ateşinden Allah'a sığınırdı.[2]

٣٩٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْقَاسِمِ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَبِيبٍ، مِنْ أَصْلِ كِتَابِهِ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحِ بْنِ هَانِئٍ، حدثنا عَبْدَانُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى الْمَرْوَزِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حدثنا مَنْصُورُ بْنُ عَمَّارٍ، حدثنا هِقْلُ بْنُ زِيَادٍ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ بِلَالِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: " يُنَادِي الْقَبْرُ كُلَّ يَوْمٍ أَنَا بَيْتُ الْغُرْبَةِ، وَبَيْتُ الدُّودِ وَالْوَحْشَةِ، وَأَنَا حُفْرَةٌ مِنْ حُفَرِ النَّارِ، أَوْ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ، وَقَالَ: تُنَادِي النَّارُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَا نَارُ أَنْضِجِي، يَا نَارُ أَحْرِقِي، يَا نَارُ كُلِي وَلَا تَقْتُلِي " وَقَالَ: " إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا وُضِعَ فِي لَحْدِهِ كَلَّمَتْهُ الْأَرْضُ مِنْ تَحْتِهِ، فَقَالَتْ: وَاللهِ لَقَدْ كُنْتُ أُحِبُّكَ وَأَنْتَ عَلَى ظَهْرِي،

---

[1] Ravileri güvenirlidir. Tirmizî 5/447 (3355).

[2] Senedinde durumu bilinmeyen bir kişi vardır. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (7/291).

فَكَيْفَ وَقَدْ صِرْتُ فِي بَطْنِي، فَإِذْ وَلَّيْتُكَ فَسَتَعْلَمُ مَا أَصْنَعُ فَتَتَّسِعُ لَهُ مَدَّ بَصَرِهِ، وَإِذَا وُضِعَ الْكَافِرُ قَالَتْ: وَاللهِ لَقَدْ كُنْتُ أَبْغَضُكَ، وَأَنْتَ تَمْشِي عَلَى ظَهْرِي فَإِذْا وَلَّيْتُكَ فَسَتَعْلَمُ مَا أَصْنَعُ فَتَضُمُّهُ ضَمَّةً فَتَخْتَلِفُ مِنْهَا أَضْلَاعُهُ "

397- Bilâl b. Sa'd der ki: Kabir her gün: "Ben gurbet eviyim! Kurtların ve yalnızlığın eviyim! Ben ya cehennem çukurlarından bir çukur ya da cennet bahçelerinden bir bahçeyim" diye seslenir. Kıyamet gününde de kıyamete: "Ey ateş! Pişir! Ey ateş! Yak! Ey Ateş! Ye ama öldürme!" diye seslenilir.

Mümin lahdine konulduğu zaman yer altında ona: "Vallahi üzerimdeyken seni severdim! Şimdi içimdeyken nasıl sevmeyeyim! Bana izin verildiği zaman sana ne yapacağımı göreceksin" der. Sonra gözünün alabildiği kadar genişler. Kâfir ise mezarına konulduğu zaman ona: "Vallahi üzerimde yürürken seni sevmezdim! Bana izin verildiği zaman sana ne yapacağımı göreceksin" der. Sonra onu öyle bir sıkar ki kaburgaları birbirine girer.[1]

٣٩٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو الطَّيِّبِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْكَرَابِيسِيُّ، حدثنا أَبُو يَحْيَى الْبَزَّارُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حدثنا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ حَسَّانَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَظِيِّ قَالَ: " إِذَا اسْتَنْقَعَتْ حَيَاةُ الْمُؤْمِنِ جَاءَ مَلَكُ الْمَوْتِ فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَلِيَّ اللهِ، إِنَّ اللهَ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ " قَالَ: ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ [النحل: ٣٢]

398- Muhammed b. Ka'b el-Kurazî der ki: "Mümin yaşamının sonuna geldiği zaman ölüm meleği yanına gelir ve: «es-Selâmu aleyke, ey Allah'ın dostu! Yüce Allah'ın sana selamı var» der."

Yezîd der ki: Ardından Muhammed: *"Melekler onların canlarını iyi kimseler olarak alırken, «Selâm size! Yapmış olduğunuz iyi işlere karşılık*

---

[1] İsnâdı zayıftır.

girin cennete» derler"[1] âyetini okudu.[2]

٣٩٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ عِيسَى، حدثنا أَبُو يَحْيَى الْخَفَّافُ قَالَ: سَمِعْتُ مِهْرَجَانَ الْعَابِدَ يَقُولُ: سُئِلَ عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ﴾ [الأحزاب: ٤٤] فَحَدَّثَنَا عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ: " يَوْمَ يَلْقُونَ مَلَكَ الْمَوْتِ لَيْسَ مِنْ مُؤْمِنٍ تُقْبَضُ نَفْسُهُ إِلَّا سَلَّمَ عَلَيْهِ " "

399- Mihracân el-Âbid der ki: Abdullah b. el-Mübârek'e *"Ona kavuşacakları gün müminlere yönelik esenlik dileği Selam'dır"*[3] âyeti sorulduğu zaman, Muhammed b. Mâlik'ten naklen, Berâ b. Âzib'in: "Ölüm meleğiyle karşılaştıklarında canını aldığı her bir mümin ona selam verir" dediğini bize aktardı.[4]

Beyhakî der ki: "Bu âyetin başka konuda olduğunu söyleyenler de vardır. Bu konudaki rivayetler *"Rüyetullah"* konusu içinde zikredilmiştir. Allah bizleri günahlardan korusun.

---

[1] Nahl Sur. 32

[2] İsnâdı zayıftır.

[3] Ahzâb Sur. 44

[4] Senedinde tanımadığım bir kişi vardır. Hakim (2/351-352); İbn Ebî Şeybe (13/367) ve Taberî,*Tefsir* (14/101).

الْعَاشِرُ مِنْ شُعَبِ الْإِيمَانِ، وَهُوَ بَابٌ فِي مَحَبَّةِ اللهِ ﷻ

10. Şube

Allah Sevgisi

Beyhakî der ki: Yüce Allah: *"İnsanlar arasında, Allah'ı bırakıp, O'na koştukları eşleri tanrı olarak benimseyenler ve onları, Allah'ı severcesine sevenler vardır. Müminlerin Allah'ı sevmesi ise hepsinden kuvvetlidir"*[1] buyurmaktadır. Bu da Allah'ı sevmenin imandan olduğunun delilidir. Zira: *"Müminlerin Allah'ı sevmesi ise hepsinden kuvvetlidir"*[2] buyruğu, imanın insanı Yüce Allah'ın sevgisine karşı harekete geçirdiğinin ve insanı kendisine davet ettiğinin işaretidir. Yüce Allah: *"De ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyun. Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah affeder ve merhamet eder"*[3] buyurmaktadır. Burada da Allah şunu beyan etmiştir. Allah'ın Peygamber'ine tâbi olmak iman etmek ise, o zaman Allah'ın Peygamber'ine tâbi olmak Allah sevgisinin gerekliliğindendir. Yüce Allah: *"De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, Resûlü'nden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevgili ise, artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez"*[4] buyurmaktadır. Bu âyetle de Allah'ı ile elçisini sevmenin ve Allah yolunda cihad etmenin farz olduğunu beyan etmektedir. Hiçbir şey Allah sevgisinden önce gelmemelidir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hadisleri de aynı şeyi ifade etmektedir.↓

٤٠٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِيدِ بْنُ مَزْيَدَ الْبَيْرُوتِيُّ، أَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ: سَمِعْتُ الْأَوْزَاعِيَّ، يقول: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، حَدَّثَنِي هِلَالُ بْنُ أَبِي مَيْمُونَةَ، حَدَّثَنِي عَطَاءُ بْنُ يَسَارٍ،

---

[1] Bakara Sur. 165

[2] Bakara Sur. 165

[3] Âl-i İmrân Sur. 31

[4] Tevbe Sur. 24

حَدَّثَنِي رِفَاعَةُ بْنُ عَرَابَةَ الْجُهَنِيُّ قَالَ: صَدَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ مِنْ مَكَّةَ فَجَعَلَ النَّاسُ يَسْتَأْذِنُونَ رَسُولَ اللهِ ﷺ، فَجَعَلَ يَأْذَنُ لَهُمْ قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَا بَالُ شِقِّ الشَّجَرَةِ الَّتِي تَلِي رَسُولَ اللهِ ﷺ أَبْغَضُ إِلَيْكُمْ مِنَ الشِّقِّ الْآخَرِ؟ " فَلَا نَرَى مِنَ الْقَوْمِ إِلَّا بَاكِيًا، قَالَ: فَيَقُولُ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: إِنَّ الَّذِي يَسْتَأْذِنُكَ فِي نَفْسِي بَعْدَ هَذَا لَسَفِيهٌ، قَالَ: فَقَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: " أَشْهَدُ عِنْدَ اللهِ - وَكَانَ إِذَا حَلَفَ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ - مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يُؤْمِنُ بِاللهِ، ثُمَّ يُسَدِّدُ إِلَّا سُلِكَ بِهِ فِي الْجَنَّةِ، وَلَقَدْ وَعَدَنِي رَبِّي أَنْ يُدْخِلَ مِنْ أُمَّتِي الْجَنَّةَ سَبْعِينَ أَلْفًا لَا حِسَابَ عَلَيْهِمْ وَلَا عَذَابَ، وَإِنِّي لَأَرْجُو أَنْ لَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى تَتَبَوَّؤَا أَنْتُمْ وَمَنْ صَلُحَ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَذُرِّيَّاتِكُمْ مَسَاكِنَ فِي الْجَنَّةِ " وَذَكَرَ الْحَدِيثَ

400- Rifâ'a b. Arâbe el-Cuhenî der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte Mekke'den döndüğümüzde (bir ağacın altında otururken) insanlar Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanında oturmak için izin istiyor, o da onlara izin veriyordu. Sonra Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Ağacın, Resûlullah'ın altında bulunduğu tarafı neden diğer taraftan daha çok hoşunuza gidiyor"* buyurunca orada bulunanların hepsi de ağlamaya başladı. Bunun üzerine Ebû Bekr: "Bundan sonra da aynı şey için senden izin isteyenler ancak ahmak olanlardır" dedi.

Sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kalkıp Yüce Allah'a hamdu senâda bulundu ve şöyle buyurdu: *"Şahadet ederim ki Yüce Allah'ın katında..."* Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) genellikle yemin edeceği zaman: *"Canım elinde olana yemin olsun ki"* şeklinde yemin ederdi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle devam etti: *"İçinizden her kim Allah'a iman eder de doğruluktan ayrılmazsa cennete girer. Yüce Allah bana, ümmetimden yetmiş bin kişiyi hesaba çekmeden ve cezalandırmadan cennete sokacağı sözünü verdi. Sizler ve eşleriniz ile çocuklarınızdan salih olanlar cennetteki yerlerinizde yerleştikten sonra bu yetmiş bin*

kişinin cennete girmesini temenni ederim." Sonrasında ravi söz konusu hadisin devamını zikretti.[1]

٤٠١ - أَخْبَرَنَا أبو صَالِحِ بْنُ أَبِي طَاهِرٍ الْعَنْبَرِيُّ، أَخْبَرَنَا جَدِّي يَحْيَى بْنُ مَنْصُورٍ الْقَاضِي، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ سَلَمَةَ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ الْعَبْدِيُّ، عَنْ عَبْدِ الْوَهَّابِ، حدثنا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ بِهِنَّ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ، أَنْ يَكُونَ اللهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا، وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ، وَأَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُوقَدَ لَهُ نَارٌ فَيُقْذَفَ فِيهَا " " لَفْظُ حَدِيثِ مُحَمَّدِ بْنِ بَشَّارٍ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُثَنَّى، عَنْ عَبْدِ الْوَهَّابِ الثَّقَفِيِّ وَرَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ بَشَّارٍ وَغَيْرِهِ

401- Enes b. Mâlik'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Şu üç haslet kimde bulunursa o kimse imanın tatlılığını hisseder. Bunlardan biri, kişinin Allah ve Resûlü'nü her şeyden daha çok sevmesi; diğeri, kişiyi sadece Allah rızası için sevmesi; bir diğeri de kişinin (Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra) ateşe atılmaktan hoşlanmadığı (sakındığı) gibi küfre dönmekten hoşlanmaması(sakınması)dır."*[2]

Lafız Muhammed b. Beşşâr'ın lafzıdır.

Buhârî, *Sahîh*'te Muhammed b. el-Müsennâ — Abdulvehhâb es-Sekafî kanalıyla aktarmıştır.[3]

Müslim ise Muhammed b. Beşşâr ve başkaları kanalıyla zikretmiştir.[4]

Beyhakî der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu hadisle Allah ve Resûlü'nün sevgisinin imandan olduğunu bildirmiştir. Bir önceki hadiste de kendisine tâbi olmamanın Allah ve Resûlü'nün sevgisine hilaf olduğunu bildirmiştir. Bunlar

---

[1] İsnâdı sahihtir. İbn Mâce (2/1432).

[2] İsnâdı sahihtir.

[3] Buhârî (1/9, 11; 7/83).

[4] Müslim 1/66 (68).

da sevginin gerekliliğinin ve sevgiyle birlikte tâbi olmak ve muvafakat etmenin gerekliliğinin delilidir.

٤٠٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعْدٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَالِينِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَحْمَدَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللهِ بْنَ خَفِيفٍ يَقُولُ: دَخَلَ الْبَصْرِيُّ عَلَى أَبِي عَبَّاسِ بْنِ سُرَيْجٍ، فَقَالَ لَهُ ابْنُ سُرَيْجٍ: أَيْنَ تَعْرِفُ فِي نَصِّ الْكِتَابِ أَنَّ مَحَبَّةَ اللهِ فَرْضٌ؟ فَقَالَ: لَا أَدْرِي، وَلَكِنْ يَقُولُ الْقَاضِي: فَقَالَ لَهُ قَوْلَهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ﴾ [التوبة: ٢٤] إِلَى قَوْلِهِ ﴿أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا﴾ [التوبة: ٢٤]

402- Ebû Abdillah b. Hafîf der ki: el-Basrî, Ebû Abbâs b. Sureyc'in yanına girince, İbn Sureyc ona: "Allah'ı sevmenin farz olduğunu bildiren âyetin, Kitab'm neresinde olduğunu biliyor musun?" diye sordu. Bunun üzerine el-Basrî: "Hayır, bilmiyorum. Ancak kadı şöyle demektedir" dedi ve kendisine Yüce Allah'ın: ***"De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, Resûlü'nden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevgili ise, artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin"***[1] âyetini okudu.[2]

Tehdîd de ancak farzı terk etme halinde olur.

٤٠٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حدثنا أَبُو عُثْمَانَ سَعِيدُ بْنُ عُثْمَانَ الْخَيَّاطُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي الْحَوَارِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ سُفْيَانَ بْنَ عُيَيْنَةَ يَقُولُ: " وَاللهِ، لَا تَبْلُغُوا ذِرْوَةَ هَذَا الْأَمْرِ حَتَّى لَا يَكُونُ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَمَنْ أَحَبَّ الْقُرْآنَ فَقَدْ أَحَبَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ "

403- Süfyân b. Uyeyne der ki: "Vallahi, Allah'ı her şeyden daha çok sevmedikçe imanın doruğuna varamazsınız. Her kim de Kur'ân'ı severse Yüce Allah'ı sevmiş olur."

---

[1] Tevbe Sur. 24

[2] Ahmed b. Muhammed el-Mâlînî'nin hocasını tanımıyorum.

مَعَانِي الْمَحَبَّةِ

Sevginin Mânâları

Hâlîmî der ki: Allah sevgisi birçok mânâ için kullanılır:

Birincisi; İsmi yüce olanın, her yönden övgüye layık olduğuna, O'nun bütün sıfatlarının kendisi övdüğüne inanmaktır.

İkincisi; O'nun kullarına ihsanda bulunduğuna, onlara nimet verip ikramda bulunduğuna inanmaktır.

Üçüncüsü; O'nun katından gelen ihsanın, ne kadar fazla şükrederse etsin ve ne kadar güzel ibadet ederse etsin, kuldan ve amellerinden daha büyük ve daha değerli olduğuna inanmaktır.

Dördüncüsü; kulun O'nun takdirlerini küçümsememesi ve emirlerini çok görmemesidir.

Beşincisi; her an O'ndan korkmalı; kendisine yüz çevirmesinden, kendisine verdiği marifeti ve süslediği tevhidi elinden almasından çekinmelidir.

Altıncısı; arzuları O'na odaklanmış olmalı, hiçbir halükarda ondan müstağni olduğunu düşünmemelidir.

Yedincisi; yüreğinde taşıdığı bu mânâlar onu devamlı en güzel bir şekilde ve var gücüyle zikretmeye sürüklemelidir.

Sekizincisi; farzları eda etmeye karşı hırs göstermeli ve O'na yaklaşmak için elinden geldiği kadar nafile ibadetlere devam etmelidir.

Dokuzuncusu; başka birisinin, O'nu övdüğünü ve O'na yakın olduğunu, O'nun yolunda gizlice veya açıkça çalıştığını öğrendiğinde, o kişiyle dost ve arkadaş olmalıdır.

Onuncusu; başka birisinden, O'nu zikrettiğini duyduğunda, kendisine yakışır bir şekilde o kişiye yardım etmeli. Yahut O'na karşı davranışlarında açık veya gizli bir kötülük gördüğünde ondan ayrılmalı ve uzaklaşmalıdır.

Bu mânâlar, bir kişinin kalbinden toplanırsa, bu kişide "Allah Sevgisi" toplanmış demektir. Her ne kadar bunlar bir arada zikredilmemişse de; Peygamber'den (sallallahu aleyhi vesellem) farklı yerlerde nakledilmiştir.

٤٠٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ الْأَبْهَرِيُّ الصُّوفِيُّ بِهَمْدَانَ، حدثنا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ عُمَرَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ شَاذَانَ الصُّوفِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ، حدثنا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حدثنا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سُلَيْمَانَ النَّوْفَلِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ، وَعَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " أَحِبُّوا اللهَ لِمَا يَغْذُوكُمْ بِهِ مِنَ النِّعْمَةِ، وَأَحِبُّونِي لِحُبِّ اللهِ، وَأَحِبُّوا أَهْلَ بَيْتِي لِحُبِّي "

404- Abdullah b. Abbâs der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Sizi her türlü gıdalarıyla beslediği için Allah'ı seviniz. Allah'ı sevmemden dolayı beni seviniz. Ehl-i beytimin beni sevmesinden dolayı da onları seviniz"* buyurdu.[1]

Beyhakî der ki: Bunun; O'nun bütün nimetleri olması muhtemeldir, hakiki manasıyla yeme ve içme şeklinde gıda olması da muhtemeldir. Bunların dışında; başarı, hidâyet ve marifet sancaklarını yükseltmek veya sadece hisleri ve aklı mecazen kastetmesi de muhtemeldir. Bütün bu saydıklarımızı ifade etmesi de muhtemeldir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Şu üç haslet kimde bulunursa o kimse imanın tatlılığını hisseder."* —bazı rivayetlerde de: *"İmanın tadını hisseder"* şeklindedir— Halbuki tad gıdalara mahsustur; bu mânânın yerini tutmaz. Eğer imanı tad ile nitelemek caizse, gıda olarak isimlendirilmesi de caiz olur. O zaman bu hadise göre iman, Yüce Allah'ın bütün nimetlerine dahil olur. Doğrusunu da Allah bilir.

٤٠٥ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا عُبَيْدُ بْنُ شَرِيكٍ، حدثنا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حدثنا اللَّيْثُ، عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ، عَنْ وَاقِدِ بْنِ سَلَامَةَ، عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: " أَلَا أُخْبِرُكُمْ، عَنْ أَقْوَامٍ لَيْسُوا بِأَنْبِيَاءَ وَلَا شُهَدَاءَ يَغْبِطُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْأَنْبِيَاءُ وَالشُّهَدَاءُ بِمَنَازِلِهِمْ مِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ يَكُونُونَ عَلَيْهَا ". قَالُوا: مَنْ هُمْ؟ قَالَ: " الَّذِينَ يُحَبِّبُونَ عِبَادَ اللهِ إِلَى اللهِ، وَيُحَبِّبُونَ اللهَ إِلَى عِبَادِهِ، وَهُمْ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ نُصَحَاءَ ". قَالَ: قُلْنَا: يُحَبِّبُونَ اللهَ إِلَى عِبَادِ اللهِ، فَكَيْفَ يُحَبِّبُونَ عِبَادَ اللهِ

[1] İsnâdı zayıftır. Buhârî, *Târih* (1/1/ 162) ve Müslim, *Sahîh* 1/66 (68).

إِلَى اللهِ؟ قَالَ: " يَأْمُرُونَهُمْ بِحُبِّ اللهِ وَيَنْهَوْنَهُمْ - يَعْنِي - عَمَّا كَرِهَ اللهُ فَإِذَا أَطَاعُوهُمْ أَحَبَّهُمُ اللهُ "

405- Enes b. Mâlik bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Size peygamber ve şehid olmayan, ancak kıyamet gününde Allah katındaki konumlarından ve nurdan minberler üzerinde bulunmalarından dolayı peygamber ve şehidlerin kendilerine gıpta ettikleri kimseleri haber vereyim mi?"* buyurunca, oradakiler: "Bunlar kimdir?" dediler. Bunun üzerine Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"İnsanları Allah'a sevdiren, Allah'ı da insanlara sevdirenlerdir. Onlar yeryüzünde nasihatçiler olarak dolaşan kimselerdir"* buyurdu. Biz: "Onlar Allah'ı insanlara sevdirirler. Fakat insanları Allah'a nasıl sevdirirler?" dediğimizde: *"Onlara Allah'ı sevmeyi emreder ve Allah'ın sevmediği şeylerden nehyederler. Onlar bu nasihatçilere itaat ettikleri zaman Allah da onları sever"* buyurdu.[1]

Beyhakî der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah'ı sevmenin alameti, Allah'ın zikrini sevmektir. Buğz etmenin alameti de, Allah'ı zikretmeyi sevmemektir"* buyurdu. Bize bildirilene göre bunun isnâdında zayıflık vardır.

٤٠٦ - أَخْبَرَنَاهُ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ عُمَرُ بْنُ الْمُعَلَّى النَّرْسِيُّ، حدثنا الْمُعَلَّى بْنُ مَهْدِيٍّ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ مَيْمُونٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: " عَلَامَةُ حُبِّ اللهِ حُبُّ ذِكْرِ اللهِ، وَعَلَامَةُ بُغْضِ اللهِ بُغْضُ ذِكْرِ اللهِ " قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: وَرُوِيَ عَنْ وَجْهٍ آخَرَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ مَيْمُونٍ " وَزِيَادٌ مُنْكَرُ الْحَدِيثِ، وَرُوِيَ عنْ وَجْهٍ آخَرَ ضَعِيفٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، وَاللهُ أَعْلَمُ، وَرُوِّينَا بِمِثْلِهَا عَنِ السَّلَفِ الصَّالِحِينَ "

406- Enes b. Mâlik bildiriyor: Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah'ı sevmenin alameti, Allah'ın zikrini sevmektir. Sevmemenin alameti de, Allah'ı zikretmeyi sevmemektir"* buyurduğunu işittim.[2]

Beyhakî der ki: Başka bir kanalla Ziyâd b. Meymûn'dan aktarılmıştır. Ancak Ziyâd, hadisleri münker biridir. Başka bir kanalıyla zayıf olarak

---

[1] İsnâdı zayıftır.

[2] İsnâdı zayıftır.

Enes b. Mâlik'ten bize rivayet olunmuştur. Aynı şekilde bu ifade Selef-i Salihinden de aktarılmıştır.

٤٠٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ الْفَضْلِ الْقَطَّانُ بِبَغْدَادَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ دُرُسْتَوَيْهِ النَّحْوِيُّ، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ عُثْمَانَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مُحَمَّدٍ الثَّقَفِيِّ، عَنْ بِلَالِ بْنِ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " حُبُّكَ الشَّيْءَ يُعْمِي وَيُصِمُّ " قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: " وَقَدْ رُوِيَ هَذَا مَوْقُوفًا "

407- Ebu'd-Derdâ bildiriyor: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bir şeye karşı sevgin, seni kör ve sağır eder"* buyurdu.[1]

Beyhakî der ki: Aynısı mevkuf (yani sahabi sözü) olarak ta rivayet edilmiştir.↓

٤٠٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْأَصَمُّ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ مُكْرَمٍ، حدثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، حدثنا حَرِيزُ بْنُ عُثْمَانَ، عَنْ بِلَالِ بْنِ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: " حُبُّكَ الشَّيْءَ يُعْمِي وَيُصِمُّ " قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ سَعِيدُ بْنُ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ مُسْلِمٍ الدِّمَشْقِيِّ، عَنْ بِلَالِ بْنِ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِيهِ مَوْقُوفًا، وَهُوَ فِي تَارِيخِ الْبُخَارِيِّ

408- Bilâl b. Ebi'd-Derdâ'nın bildirdiğine göre babası: "Bir şeye karşı sevgin seni kör ve sağır eder" demiştir.[2]

Beyhakî der ki: Saîd b. Ebî Eyyûb bunu Humeyd b. Müslim ed-Dimaşkî kanalıyla Bilâl b. Ebi'd-Derdâ'dan, o da babasından mevkûf olarak aktarmıştır. Bu rivayet Buhârî'nin *Tarih*'inde de geçmektedir.

Halîmî der ki: Bu hadisten anlaşıldığına göre Allah'ı seven kimse, Allah'ın kendisine takdir etmiş olduğu musibetleri Allah'tan kendisine gelen bir kötülük olarak görmez. İbadetlerini ifa etmekte ve mükellef olduğu farzları yerine getirmekten geri kalmaz. Yani kişinin cinsinden birini sevmesi ve onun

---

[1] İsnâdı zayıftır. Ebû Dâvud 5/346 (5130).

[2] Ravileri güvenilirdir.

sadece hoşuna gidecek şeylerini görüp beğenmesi, sevdiği kişi hakkında kendisini ona daha da bağlayacak ve sevgisini güçlendirip pekiştirecek haberler dışında getirilen habere inanmaması gibidir.

٤٠٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ صَفْوَانَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي الدُّنْيَا، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ قَالَ: حَدَّثَنِي هِشَامُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ، حَدَّثَنِي ابْنُ لَهِيعَةَ، حدثنا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْقُرَشِيِّ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: لَمَّا نَزَلَ بِالْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ مَوْتٌ قَالَ لِابْنِهِ: " يَا عَبْدَ اللهِ، إِنِّي مُوصِيكَ بِحُبِّ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَحُبِّ طَاعَتِهِ، وَخَوْفِ اللهِ وَخَوْفِ مَعْصِيَتِهِ، فَإِنَّكَ إِذَا كُنْتَ كَذَلِكَ لَمْ تَكْرَهِ الْمَوْتَ مَتَى أَتَاكَ، وَإِنِّي أَسْتَوْصِيكَ اللهِ يَا بُنَيَّ " ثُمَّ اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَقَالَ: " لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ " ثُمَّ شَخَصَ بَصَرُهُ فَمَاتَ

409- Abdulhamîd b. Abdillah b. İbrâhîm el-Kureşî, babasından bildiriyor: Abbâs b. Abdilmuttalib vefat edeceği zaman oğluna şöyle dedi: "Ey Abdullah! Sana Yüce Allah'ı sevmeni, ona itaat etmeyi sevmeni, Allah'tan korkmanı ve Allah'a karşı asi olmaktan korkmanı vasiyet ederim. Eğer öyle olursan ölüm sana ne zaman gelirse gelsin ondan çekinmezsin. Evladım! Sana Allah'ı (sürekli olarak zikretmeni) vasiyet ederim." Sonra kıbleye doğru dönüp: "Lâ ilâhe illallah" diyerek gözlerini göğe dikti ve vefat etti.[1]

٤١٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْخَضِرُ بْنُ أَبَانَ، حدثنا سَيَّارٌ، حدثنا جَعْفَرٌ، حدثنا مَالِكُ بْنُ دِينَارٍ قَالَ: " بَلَغَنَا أَنَّ دَاوُدَ نَبِيَّ اللهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ فِي دُعَائِهِ: " اللهُمَّ اجْعَلْ حُبَّكَ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ سَمْعِي وَبَصَرِي، وَمِنَ الْمَاءِ الْبَارِدِ "

410- Mâlik b. Dînâr der ki: Bize bildirilene göre Allah'ın peygamberi Hz. Dâvud dua ederken: "Allahım! Senin sevgini bana, işitmemden, görmemden ve soğuk sudan daha sevimli kıl" derdi.[2]

---

[1] İsnâdında meçhul ravi vardır.

[2] İsnâdı zayıftır. Tirmizî 5/522 (3490).

٤١١ - وَبِإِسْنَادِهِ قَالَ: سَمِعْتُ مَالِكًا قَالَ: " أَوْحَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي لَا أَقْبَلُ قَوْلَكُمْ، وَلَكِنْ أَقْبَلُ هَمَّكُمْ وَهَوَاكُمْ، مَنْ كَانَ هَمُّهُ وَهَوَاهُ فِي مَحَبَّتِي كَانَ صَمْتُهُ عِنْدِي تَقْدِيسًا وَتَسْبِيحًا وَوَقَارًا "

411- Aynı isnâdla Mâlik der ki: "Yüce Allah, İsrâil oğullarına: «Ben sizin dediklerinizi kabul etmem. Ancak sizin peşinde olduğunuz şeyi ve hevanızı (tutkularınızı) kabul ederim. Her kimin ardına düştüğü ve hevası (tutkusu) benim sevgim üzere ise, onun susması benim katımda takdis, tesbih ve vakarlıktır» diye vahyetti."[1]

٤١٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ، أَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ رَشِيقٍ إِجَازَةً، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ سُوَيْدٍ الْوَرَّاقُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْبَغْدَادِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ الْخُوَارِزْمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ، وَسُئِلَ عَنِ الْمَحَبَّةِ قَالَ: " أَنْ تُحِبَّ مَا أَحَبَّ اللهُ، وَتُبْغِضَ مَا أَبْغَضَ اللهُ، وَتَفْعَلَ الْخَيْرَ لِلَّهِ، وَتَرْفُضَ كُلَّ مَا يَشْغَلُ عَنِ اللهِ، وَأَنْ لَا تَخَافَ فِي اللهِ لَوْمَةَ لَائِمٍ مَعَ الْعَطْفِ لِلْمُؤْمِنِينَ، وَالْغِلْظَةِ عَلَى الْكَافِرِينَ، وَاتِّبَاعِ سُنَّةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي الدِّينِ "

412- Muhammed b. Saîd el-Havârizmî der ki: Zün-Nûn'a sevgi hakkında sorulunca şöyle dediğini işittim: "Allah'ın sevdiğini sevmen ve Allah'ın sevmediğin sevmemendir. Hayrı Allah için işlemen ve Allah'ın zikrinden meşgul edecek her şeyi reddetmendir. Müminlere karşı yumuşak olmak ve kafirlere karşı sert olmakla birlikte Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasından korkmamandır. Ayrıca dinde, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sünnetine uymaktır."

٤١٣ - حَدَّثَنَا أَبُو سَعْدٍ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ أَبِي عُثْمَانَ الزَّاهِدُ رَحِمَهُ اللهُ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ الْحسَين الْفَقِيهُ، حدثنا أَبِي قَالَ: سَمِعْتُ الْمَعْرُوفَ بِعُمَيٍّ الْبِسْطَامِيِّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: سُئِلَ أَبُو يَزِيدَ عَنْ عَلَامَةِ مَنْ يُحِبُّ اللهَ، وَعَلَامَةِ مَنْ يُحِبُّهُ اللهُ قَالَ: " مَنْ يُحِبُّ اللهَ فَهُوَ مَشْغُولٌ بِعِبَادَتِهِ سَاجِدًا وَرَاكِعًا، فَإِنْ عَجَزَ عَنْ ذَلِكَ

---

[1] İsnâdı zayıftır.

اسْتَرْوَحَ إِلَى ذِكْرِ اللِّسَانِ وَالثَّنَاءِ، وَإِنْ عَجَزَ اسْتَرْوَحَ إِلَى ذِكْرِ الْقَلْبِ وَالتَّفْكِيرِ، فَأَمَّا مَنْ يُحِبُّهُ اللهُ أَعْطَاهُ سَخَاوَةً كَسَخَاوَةِ السَّحَابِ، وَشَفَقَةً كشفقةِ الشَّمْسِ، وَتَواضُعًا كَتَوَاضُعِ الْأَرْضِ "

413- Ali b. el-Hüseyn el-Fakîh, babasından naklen bildirir: Umey el-Bistâmî diye bilinen kişiden işittiğime göre babası şöyle demiştir: Ebû Yezîd'e, kişinin Allah'ı sevmesinin alameti ve Allah'ın kişiyi sevmesinin alameti sorulunca şöyle dedi: "Allah'ı seven kimse, secde ve rükû ile Allah'a ibadetle meşgul olur. Eğer bundan aciz kalırsa Allah'ı diliyle zikredip hamd ederek rahat eder. Bundan da aciz kalırsa Allah'ı kalbi ile zikredip tefekkür ederek rahat eder. Allah da sevdiği kişiyi bulut gibi cömert, güneş gibi şefkatli ve yer gibi tevazu sahibi kılar."[1]

٤١٤ - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الشَّعْبِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ الْحَسَنِ بْنِ الْمُثَنَّى الصُّوفِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ بْنَ عَلُّوَيَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ مُعَاذٍ الرَّازِيَّ يَقُولُ: " الْمَحَبَّةُ لَا تَصِحُّ إِلَّا مِنْ جِهَةِ الْمَحْبُوبِ، وَلَيْسَ مَنْ أَحَبَّهُ كَمَنْ يُحِبُّهُ "

414- Yahyâ b. Muâz er-Râzî der ki: "Sevgi, sevilen kişi tarafından kabul edilmedikçe o sevgi, sevgi değildir. Seven kimse de sevilen kimse gibi değildir."[2]

٤١٥ - حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ سَعِيدٍ الرَّازِيُّ، حدثنا أَبُو الْفَضْلِ الْعَبَّاسُ بْنُ حَمْزَةَ حدثنا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي الْحَوَارِيِّ قَالَ: " عَلَامَةُ حُبِّ اللهِ حُبُّ طَاعَةِ اللهِ - وَقِيلَ حُبُّ ذِكْرِ اللهِ - فَإِذَا أَحَبَّ اللهُ الْعَبْدَ أَحَبَّهُ، وَلَا يَسْتَطِيعُ الْعَبْدُ أَنْ يُحِبَّ اللهَ حَتَّى يَكُونَ الِابْتِدَاءُ مِنَ اللهِ بِالْحُبِّ لَهُ، وَذَلِكَ حِينَ عَرَفَ مِنْهُ الِاجْتِهَادَ فِي مَرْضَاتِهِ "

415- Ahmed b. Ebi'l-Havârî der ki: "Allah sevgisinin alameti, Allah'a itaati (Allah'ı zikretmeyi) sevmektir. Allah kulu sevdiği zaman kul da Allah'ı sever. Allah bir kulu sevmeden önce, o kul Allah'ı sevemez. Allah'ın

---

[1] Ravilerini tanımıyorum.

[2] İsnâdında tanımadığım bir ravi vardır.

kulunu sevmeye başlaması, kulun Allah'ın rızasını kazanmak için gayret sarf etmesiyle başlar."[1]

٤١٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَاذَانَ يَقُولُ: سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ عَلِيٍّ الْمَرْثَدِيَّ يَقُولُ: " مَنِ الْمُحَالِ أَنْ تَعْرِفَهُ ثُمَّ لَا تُحِبَّهُ، وَمِنَ الْمُحَالِ أَنْ تُحِبَّهُ ثُمَّ لَا تَذْكُرَهُ، وَمِنَ الْمُحَالِ أَنْ تَذْكُرَهُ ثُمَّ لَا يُوجِدُكَ طَعْمَ ذِكْرِهِ، وَمِنَ الْمُحَالِ أَنْ يُوجِدَكَ طَعْمَ ذِكْرِهِ ثُمَّ لَا يُشْغِلُكَ بِهِ عَمَّا سِوَاهُ "

416- İbrâhîm b. Ali el-Mersedî der ki: "Allah'ı tanıdıktan sonra onu sevmemen imkansızdır. Allah'ı sevip de sonra onu zikretmemen imkansızdır. Allah'ı zikredip de sonra zikrin tadına varamaman imkansızdır. Zikrin tadına varıp da sonra başkasıyla meşgul olman artık imkansızdır.[2]

٤١٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْحَسَنِ الْحَدَّادَ يَقُولُ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ يَقُولُ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ عُثْمَانَ يَقُولُ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ يَقُولُ: " مِنْ عَلَامَةِ الْحُبِّ تَرْكُ كُلِّ مَا شَغَلَهُ عَنِ اللهِ حَتَّى يَكُونَ الشُّغْلُ كُلُّهُ بِاللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَحْدَهُ "

417- Zün-Nûn der ki: "Kişinin bütün meşguliyeti sadece Yüce Allah oluncaya kadar kendisini Allah'ın zikrinden meşgul edecek her şeyi terk etmesi, Allah'ı sevdiğinin göstergelerindendir."

٤١٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الْوَاحِدِ بْنَ بَكْرٍ الْوَرَثَانِيَّ، يقول حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ الْبَرْذَعِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ طَاهِرَ بْنَ إِسْمَاعِيلَ الرَّازِيَّ قَالَ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ مُعَاذٍ يَقُولُ: " حَقِيقَةُ الْمَحَبَّةِ أَلَّا تَرَى شَيْئًا سِوَى مَحْبُوبِكَ، وَلَا تَرَى سِوَاهُ لَكَ نَاصِرًا وَلَا مُعِينًا، وَلَا تَسْتَغْنِي بِغَيْرِهِ عَنْهُ "

---

[1] İsnâdı zayıftır. Ebû Nuaym, *Hilye* (10/7).

[2] İsnâdı zayıftır.

418- Yahyâ b. Muâz der ki: "Sevginin aslı, hiçbir şeyi sevdiğine eşit görmemendir. Yine hiçbir şeyi onun gibi sana yardımcı görmemendir. Başkasına karşılık ondan müstağni olmamandır."[1]

٤١٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ الْمَالِينِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ عُمَرَ بْنَ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْبَغْدَادِيَّ بِشِيرَازَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلِيَّ بْنَ مُحَمَّدٍ الْوَاعِظَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخَزَّاز يَقُولُ: ﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾ [الرحمن: ٦٠] " هَلْ جَزَاءُ مَنِ انْقَطَعَ عَنْ نَفْسِهِ إِلَّا التَّعَلُّقُ بِرَبِّهِ؟ وَهَلْ جَزَاءُ مَنِ انْقَطَعَ عَنْ أُنْسِ الْمَخْلُوقِينَ إِلَّا الْأُنْسُ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ؟ وَهَلْ جَزَاءُ مَنْ صَبَرَ عَلَيْنَا إِلَّا الْوُصُولُ إِلَيْنَا؟ وَمَنْ وَصَلَ إِلَيْنَا هَلْ يَجْمُلُ بِهِ أَنْ يَخْتَارَ عَلَيْنَا؟ وَهَلْ جَزَاءُ التَّعَبِ فِي الدُّنْيَا وَالنَّصَبِ فِيهَا إِلَّا الرَّاحَةُ فِي الْآخِرَةِ؟ وَهَلْ جَزَاءُ مَنْ صَبَرَ عَلَى الْبَلْوَى إِلَّا التَّقَرُّبَ إِلَى الْمَوْلَى؟ وَهَلْ جَزَاءُ مَنْ سَلِمَ قَلْبُهُ إِلَيْنَا أَنْ نَجْعَلَ تَوْلِيَتَهُ إِلَى غَيْرِنَا؟ وَهَلْ جَزَاءُ مَنْ بَعُدَ عَنِ الْخَلْقِ إِلَّا التَّقَرُّبُ إِلَى الْحَقِّ؟ "

419- Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed bildiriyor: Ebû Saîd el-Hazzâz'ın: "***İyiliğin karşılığı ancak iyilik değil midir?***"[2] buyruğunu açıklarken şöyle dediğini işittim: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kendi nefsini(n isteklerini) bırakan kişinin karşılığı Rabbine bağlılık değil midir? İnsanlarla ünsiyetini kesen kişinin karşılığı âlemlerin Rabbi ile ünsiyet kurmak değil midir? Bizim için sabreden kişinin karşılığı bize erişmesi değil midir? Bize erişen kişinin bizden başkasını tercih etmesi mümkün mü? Dünyada yorulmanın karşılığı âhirette rahatlık değil midir? Belalara sabreden kişinin karşılığı Allah'a yaklaşmak değil midir? Kalbini bize teslim eden kişiyi biz karşılık olarak başka birine teslim eder miyiz? Yaratıklardan uzak duran kişinin karşılığı da Hak'ka yakınlık değil midir?"[3]

---

[1] İsnâdında tanımadığım bir ravi vardır.

[2] Rahmân Sur. 60

[3] İsnâdı zayıftır.

٤٢٠ - سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ الرَّازِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ يُوسُفَ بْنَ الْحُسَيْنِ يَقُولُ: سُئِلَ ذُو النُّونِ الْمِصْرِيُّ رَحِمَهُ اللهُ عَنْ مَعْنَى قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾ [الرحمن: ٦٠] قَالَ: " مَعْنَاهَا هَلْ جَزَاءُ مَنْ أَحْسَنْتُ إِلَيْهِ إِلَّا أَنْ أَحْفَظَ إِحْسَانِي عَلَيْهِ فَيَكُونُ إِحْسَانًا إِلَى إِحْسَانٍ "

420- Yusuf b. el-Hüseyn der ki: Zün-Nûn el-Mısrî'ye: "***İyiliğin karşılığı ancak iyilik değil midir?***"[1] buyruğunun açıklaması sorulunca: "Eğer birine bir iyilik yapar ve bu iyiliği (başa kakmayıp) muhafaza edersem iyilik üstüne iyilik etmiş olurum" karşılığını verdi.[2]

٤٢١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْحَبِيبِيُّ بِمَرْوَ، أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْجَوْهَرِيُّ، حدثنا الْفَيْضُ بْنُ إِسْحَاقَ، أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي عِيسَى قَالَ: " كَانَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْبَصْرَةِ يُقَالُ لَهُ ضَيْغَمٌ تَعَبَّدَ قَائِمًا حَتَّى أُقْعِدَ، ثُمَّ تَعَبَّدَ قَاعِدًا حَتَّى اسْتُلْقِيَ، ثُمَّ تَعَبَّدَ وَهُوَ مُسْتَلْقٍ حَتَّى أُفْحِمَ، فَلَمَّا أُجْهِدَ قَالَ: أَجْلِسُونِي فَرَفَعَ بَصَرَهُ إِلَى السَّمَاءِ، فَقَالَ: سُبْحَانَكَ عَجَبًا لِلْخَلِيقَةِ كَيْفَ أَنِسَتْ بِأَحَدٍ سِوَاكَ "

421- Abdullah b. Ebî İsa der ki: Basra ahalisinden kendisine Dayğam denilen bir adam vardı. Bu kişi ayakta duramaz olup oturana kadar hep ayakta ibadet etti. Sonra oturamaz olup uzanıncaya kadar hep oturduğu yerde ibadet etti. Sonra tümden aciz olana kadar hep uzanarak ibadet etti. Aciz kaldığı zaman da: "Beni oturtun" dedi. Sonra gözlerini semaya dikerek: "Seni eksikliklerden tenzih ederim. İnsanların Sen'den başkasında nasıl ülfet ve ünsiyet bulduğuna şaşarım" dedi.[3]

٤٢٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حدثنا أَبُو عُثْمَانَ الْحَنَّاطُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي الْحَوَارِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَذِيمَةَ وَهْبَ بْنَ

---

[1] Rahmân Sur. 60

[2] İsnâdı zayıftır.

[3] İsnâdı zayıftır.

أَبِي حَافِظَ اللَّيْثِيَّ قَالَ: قَالَ: رَاهِبٌ مِنَ الرُّهْبَانِ إِذَا اسْتَقَرَّتِ الْمَحَبَّةُ فِي الْقَلْبِ ذُهِلَ عَنِ الْأَهْلِ وَالْوَلَدِ.

422- Ebû Cezîme Vehb b. Ebî Hâfız el-Leysî der ki: Rahiplerden bir rahip: "(Allah) sevgi(si) kalbe yerleştiği zaman aile ve çocuk unutulur" dedi.[1]

٤٢٣ - قَالَ: وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ قَالَ: سَمِعْتُ رَاهِبًا فِي دِيرِ خُلْدٍ يَقُولُ لِلْحَسَنِ بْنِ شَوْذَبٍ: لَا يَكُونُ الْمُحِبُّ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مُحِبًّا حَتَّى يُحِبَّهُ بِكُلِّ الْكُلِّ، فَصَاحَ الْحَسَنُ بْنُ شَوْذَبٍ

423- Ahmed (b. Ebi'l-Havârî) der ki: Huld manastırından bir rahibin Hasan b. Şevzeb'e: "Allah'ı seven kimse, her şeyiyle sevmedikçe gerçekten sevmiş olamaz" dedi. Bunun üzerine Hasan b. Şevzeb bir çığlık attı.

٤٢٤ - قَالَ: وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ قَالَ: سَمِعْتُ مَضَاءَ بْنَ عِيسَى يَقُولُ: " حُبُّ اللهِ يُلْهِمُكَ الْعَمَلَ لَهُ بِلَا دَلِيلٍ يُلْجِئُكَ إِلَيْهِ "

424- Ahmed (b. Ebi'l-Havârî) der ki: Madâ b. İsa'nın: "Allah sevgisi, delil olmadan sana O'nun için amel etmeni ilham eder ve seni Allah'a iltica ettirir" dediğini işittim.[2]

٤٢٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، حدثنا أَبُو عَمْرِو بْنُ السَّمَّاكِ، حدثنا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّازِيُّ أَبُو يَحْيَى، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ غَزْوَانَ الْمَرْوَزِيُّ ابْنُ أَبِي رِزْمَةَ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الْكُوفِيُّ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾ [الرحمن: ٦٠] قَالَ: " مَا جَزَاءُ مَنْ أَنْعَمْتُ عَلَيْهِ بِالتَّوْحِيدِ إِلَّا الْجَنَّةُ " قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: " تَفَرَّدَ بِهِ إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْكُوفِيُّ هَذَا وَهُوَ مُنْكَرٌ، وَاللهُ أَعْلَمُ "

---

[1] İsnâdında tanımadığım bir ravi vardır.

[2] Ravileri sûfîlerdendir. Ebû Nuaym, *Hilye* (9/324).

425- İbn Ömer der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): ***"İyiliğin karşılığı ancak iyilik değil midir?"***[1] buyruğunu açıklarken: *"Allah: «Tevhid ile nimetlendirdiğim kimsenin mükafatı mutlaka cennettir» buyurmaktadır"* dedi.[2]

Beyhakî der ki: İbrâhîm b. Muhammed el-Kûfî bunu rivayette tek kalmıştır. Münker bir hadistir. En doğrusunu Allah bilir.

٤٢٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو النَّضْرِ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ الْفَقِيهُ، حدثنا الْفَضْلُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْيَشْكُرِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ الْفَيْضَ بْنَ إِسْحَاقَ يَقُولُ: قَالَ الْفُضَيْلُ بْنُ عِيَاضٍ: " قَالَ حَكِيمٌ مِنَ الْحُكَمَاءِ: إِنِّي لَأَسْتَحِي مِنْ رَبِّي أَنْ أَعْبُدَهُ رَجَاءً لِلْجَنَّةِ فَقَطْ فَأَكُونَ مِثْلَ أَجِيرِ السُّوءِ إِنْ أُعْطِيَ عَمِلَ وَإِنْ لَمْ يُعْطَ لَمْ يَعْمَلْ، وَلَكِنَّ حُبَّهُ يَسْتَخْرِجُ مِنِّي مَا لَا يَسْتَخْرِجُهُ غَيْرُهُ "

426- Fudayl b. İyâd der ki: Bilgelerden bir bilge şöyle dedi: "Cenneti ümid ederek Rabbime ibadet etmekten utanç duyarım. Böylesi bir durumda ücreti verildiği zaman çalışan ve verilmediği zaman çalışmayan kötü bir işçi gibi olurum. Ancak Allah sevgisi benden başkasının çıkaramayacağı şeyler çıkarmaktadır."[3]

٤٢٧ - حَدَّثَنَا أَبُو سَعْدٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَالِينِيُّ، حدثنا أَبُو الْفَضْلِ عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الزُّهْرِيُّ، حدثنا أَبُو عَمْرٍو الدَّقِيقِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْمَهْدِيِّ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ الْمُوَفَّقِ مَا لَا أُحْصِيهِ يَقُولُ: " اللهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي أَعْبُدُكَ خَوْفًا مِنْ نَارِكَ فَعَذِّبْنِي بِهَا، وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي أَعْبُدُكَ حُبًّا مِنِّي لِجَنَّتِكَ وَشَوْقًا إِلَيْهَا فَاحْرِمْنِيهَا، وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي إِنَّمَا أَعْبُدُكَ حُبًّا مِنِّي وَشَوْقًا إِلَى وَجْهِكَ الْكَرِيمِ فَأَبِحْنِيهِ مَرَّةً، وَاصْنَعْ مَا شِئْتَ "

427- Muhammed b. Ahmed b. el-Mehdî der ki: Ali b. el-Muvaffak'ın sayısını bilmediğim kadar şöyle dediğini işittim: "Allahım! Eğer ateşinden korkarak sana kulluk ediyorsam, bana ateşinle azap ver. Eğer cennetini

---

[1] Rahmân Sur. 60

[2] İsnâdı zayıftır. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (7/713).

[3] İsnâdı zayıftır.

ümid ederek sana kulluk ediyorsam, beni cennetinden mahrum kıl. Eğer sana olan sevgimden ve cemâlini görmem şevkiyle kulluk ediyorsam, bana bir defa cemâlini göster ve dilediğini yap."[1]

٤٢٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْقُرَشِيِّ بِالسَّاوَةِ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ بْنُ مَسْرُوقٍ الزَّاهِدُ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنِي حَكِيمُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ: قَالَ ضَيْغَمٌ الْحَلَّابُ: " إِنَّ حُبَّهُ شَغْلُ قُلُوبِ مُرِيدِيهِ عَنِ التَّلَذُّذِ بِمُحِبٍّ غَيْرِهِ، فَلَيْسَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا مَعَ حُبِّهِ لَذَّةٌ، وَلَا يَأْمَلُونَ فِي الْآخِرِ مِنْ كَرَامَتِهِ الثَّوَابَ أَكْثَرَ عِنْدَهُمْ مِنَ النَّظَرِ إِلَى وَجْهِهِ الْكَرِيمِ "

428- Dayğam el-Hallâb der ki: "Allah sevgisi, kalbi başka şeyleri sevme lezzetinden meşgul etmektir. Öylesi kalpler için dünyada Allah sevgisinden başka bir lezzet yoktur. Onlar âhiret gününde Allah'ın cemalini görmeyi sevap kazanmaktan daha fazla ümid ederler (isterler)."[2]

٤٢٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ الْأَصْبَهَانِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَمْرٍو مُحَمَّدَ بْنَ مُحَمَّدٍ النَّجَّادَ الزَّاهِدَ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَبْدِ رَبِّهِ يَقُولُ: قَالَ ذُو النُّونِ: " مَنْ قَتَلَتْهُ عِبَادَتُهُ فَدِيَتُهُ جَنَّتُهُ، وَمَنْ قَتَلَهُ حُبُّهُ فَدِيَتُهُ النَّظَرُ إِلَيْهِ "

429- Zün-Nûn der ki: "Kim ibadet ederken o yolda ölürse onun diyeti (mükâfatı) cennettir. Kim de Allah sevgisi ile dolu olarak ölürse onun diyeti (mükâfatı) Allah cemalini görmesidir."

٤٣٠ - سَمِعْتُ عَبْدَ الْمَلِكِ بْنَ أَبِي عُثْمَانَ الزَّاهِدَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلِيَّ بْنَ عَبْدِ اللهِ الصُّوفِيَّ بِمَكَّةَ يَقُولُ: حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْوَرَّاقُ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ سَهْلٍ قَالَ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ مُعَاذٍ يَقُولُ: " كَمْ بَيْنَ مَنْ يُرِيدُ الْوَلِيمَةَ لِلْوَلِيمَةِ، وَبَيْنَ مَنْ يُرِيدُ حُضُورَ الْوَلِيمَةِ لِيَلْتَقِيَ الْحَبِيبَ فِي الْوَلِيمَةِ "

---

[1] İsnâdı zayıftır.

[2] İsnâdı kavi değildir.

430- Abdullah b. Sehl der ki: Yahyâ b. Muâz'ın: "Ziyafeti ziyafet için isteyen kimseler ile ziyafeti sevgili orada bulunur diye isteyenler arasında ne kadar fark vardır?" dediğini işittim.

٤٣١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ بَالَوَيْهِ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ الْأَزْدِيُّ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الصَّمَدِ الصَّائِغُ مَرْدَوَيْهِ قَالَ: دَخَلَ سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ عَلَى رَابِعَةَ الْعَدَوِيَّةِ فَقَالَتْ لَهُ: يَا سُفْيَانُ، مَا تَعُدُّونَ السَّخَاءَ فِيكُمْ؟ قَالَ: أَمَّا عِنْدَ أَبْنَاءِ الدُّنْيَا فَالَّذِي يَجُودُ بِمَالِهِ، وَأَمَّا عِنْدَ أَبْنَاءِ الْآخِرَةِ فَهُوَ الَّذِي يَجُودُ بِنَفْسِهِ، فَقَالَتْ: يَا سُفْيَانُ أَخْطَأْتُمْ فِيهَا، فَقَالَ سُفْيَانُ: فَمَا السَّخَاءِ عِنْدَكِ رَحِمَكَ اللهُ؟ قَالَتْ:" أَنْ تَعْبُدُوهُ حُبًّا لَهُ لَا لِطَلَبِ جَزَاءٍ وَلَا مُكَافَأَةٍ، ثُمَّ أَنْشَأَتْ تَقُولُ:

لَوْلَاكَ مَا طَابَتِ الْجِنَانُ ... وَلَا نَعِيمٌ لِجَنَّةِ الْخُلْدِ

قَوْمٌ أَرَادُوكَ لِلْجِنَانِ ... وَقَلْبِي سِوَاكَ لَمْ يُرِدِ"

431- Abdussamed es-Sâiğ Merdeveyh der ki: Süfyân es-Sevrî, Râbi'atu'l-Adeviyye'nin yanma girince, Râbia kendisine: "Ey Süfyân! Siz yanınızda cömertliği ne saymaktasınız?" diye sordu. Bunun üzerine Süfyân: "Dünya için çalışanların malı ile, âhiret için çalışanların ise nefsi ile cömertlik etmesidir" deyince, Râbia: "Ey Süfyân! Bunda hata ettiniz" karşılığını verdi. Süfyân: "Allah sana merhamet etsin, sana göre cömertlik nedir?" diye sorunca: "Bir karşılık ve mükafât beklemeden Allah'a sevgiden dolayı kulluk etmenizdir" dedi ve şu beyti okudu:

Sen olmasaydın cennetler güzel olmazdı

Huld Cennetinde nimetler de güzel olmazdı.

Bazı kimseler seni cennetler için istemekte

Kalbim ise senden başkasını istememekte.[1]

٤٣٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الرُّوذْبَارِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَحْمَدَ الْبَلَاذُرِيُّ الْحَافِظُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْعُمَرِيُّ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْجُنَيْدِ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْكُوفِيُّ، وَكَانَ مِنَ الْعُبَّادِ قَالَ: لَقِيَنِي بُهْلُولٌ الْمَجْنُونُ فَقَالَ لِي: " أَسْأَلُكَ ". قَالَ: قُلْتُ: سَلْ، قَالَ: " أَيُّ شَيْءٍ السَّخَاءُ؟ " قُلْتُ: الْبَذْلُ وَالْعَطَاءُ، قَالَ: " هَذَا السَّخَاءُ فِي الدُّنْيَا، فَمَا السَّخَاءُ فِي الْآخِرَةِ؟ " قُلْتُ: الْمُسَارَعَةُ إِلَى طَاعَةِ السَّيِّدِ، قَالَ: " فَتُرِيدُ مِنْهُ الْجَزَاءَ؟ " قُلْتُ: نَعَمْ بِالْوَاحِدَةِ عَشَرَةٌ، قَالَ: " هَذَا فِي الدِّينِ قَبِيحٌ، وَلَكِنَّ الْمُسَارَعَةَ لِطَاعَةِ سَيِّدِي أَنْ لَا يَطَّلِعَ عَلَى قَلْبِكَ، وَأَنْتَ تُرِيدُ مِنْهُ شَيْئًا بِشَيْءٍ "

432- Âbidlerden olan İsmâîl b. Abdirrahman el-Kûfî der ki: Behlûl el-Mecnûn ile karşılaştığımda bana: "Sana bir şey soracağım" dedi. Ona: "Sor" dediğimde: "Cömertlik nedir?" diye sordu. Ona: "Hediye etmek ve bağışta bulunmaktır" dedim. O: "Bu, dünyada olan cömertliktir. Âhiretteki cömertlik nedir?" diye sorunca: "Efendiye itaatte yarışmaktır" dedim. O: "Buna karşılık ondan bir şey ister misin?" dediğinde: "Evet, bire karşı on sevap isterim" dedim. Bunun üzerine o: "Bu, dinde çirkin olan bir şeydir. Efendiye itaate yarışmak, kalbine baktığı zaman, ondan bir şeye karşı bir şey istememeni görmesidir" dedi.[2]

٤٣٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ الْمَالِينِيُّ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ قَالَ: سَمِعْتُ جَامِعَ بْنَ أَحْمَدَ الْخَزَّافَ قَالَ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ مُعَاذٍ الرَّازِيَّ يَقُولُ: " الْعَارِفُونَ رَجُلَانِ: رَجُلٌ مَسْرُورٌ بِأَنَّهُ عَبْدُهُ، وَرَجُلٌ مَسْرُورٌ بِأَنَّهُ عَرَفَهُ، فَالْأَوَّلُ يَفْرَحُ بِاللهِ مِنْ نَفْسِهِ لِنَفْسِهِ، وَالْآخَرُ يَفْرَحُ بِاللهِ لِلَّهِ " وَقَالَ: " هَذَا سُرُورُ الْخَبَرِ فَكَيْفَ سُرُورُ النَّظَرِ "

---

[1] İsnâdının bir zararı yoktur.

[2] İsnâdında tanımadığım raviler vardır.

433- Yahyâ b. Muâz er-Râzî der ki: "Ârifler iki kısımdır. Biri Allah'ın kulu olduğu için mutlu olan kişi, biri de Allah'ı bildiği için mutlu olan kişidir. Birincisi kendi nefsinden dolayı Allah'a kul olduğundan dolayı kendi nefsi için sevinir. Diğeri ise Allah'ı bildiği için sevinir. Bu haberle bildiği (Allah'ı görmeden olan) şeyin sevincidir.. Ya Allah'ın cemaline bakmanın sevinci nasıldır!?"

٤٣٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ جَهْضَمٍ بِمَكَّةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ حَاتِمٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ الْجُنَيْدَ يَقُولُ: " بِتُّ لَيْلَةً عِنْدَ السَّرِيِّ، فَلَمَّا كَانَ بَعْضُ اللَّيْلِ قَالَ لِي: يَا جُنَيْدِ أَنْتَ نَائِمٌ؟ قُلْتُ: لَا، قَالَ: السَّاعَةَ أَوْقَفَنِي الْحَقُّ بَيْنَ يَدَيْهِ وَقَالَ: يَا سَرِيُّ أَتَدْرِي لِمَ خَلَقْتُ الْخَلْقَ؟ قُلْتُ: لَا، قَالَ: خَلَقْتُ الْخَلْقَ فَادَّعَوْا كُلُّهُمْ مَحَبَّتِي فِيَّ، وَادَّعَوْا مَحَبَّتِي فَخَلَقْتُ الدُّنْيَا فَاشْتَغَلُوا بِهَا مِنْ عَشَرَةِ آلَافٍ تِسْعَةُ آلَافٍ، وَبَقِيَ أَلْفٌ فَخَلَقْتُ الْجَنَّةَ فَاشْتَغَلَ تِسْعُمِائَةٍ بِالْجَنَّةِ، وَبَقِيَتْ مِائَةٌ فَسَلَّطْتُ عَلَيْهِمْ شَيْئًا مِنَ الْبَلَاءِ، فَاشْتَغَلُوا عَنِّي بِالْبَلَاءِ مِنَ الْمِائَةِ تَسْعُونَ، وَبَقِيَتْ عَشَرَةٌ فَقُلْتُ لَهُمْ: مَا أَنْتُمْ لَا الدُّنْيَا أَرَدْتُمْ، وَلَا فِي الْجَنَّةِ رَغِبْتُمْ، وَلَا مِنَ الْبَلَاءِ هَرَبْتُمْ قَالُوا: وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ؟ فَقَالَ: إِنِّي أُنْزِلُ بِكُمْ مِنَ الْبَلَاءِ مَا لَا تُطِيقُهُ الْجِبَالُ الرُّوَاسِي فَتَثْبُتُونَ لِذَلِكَ فَقَالُوا: أَلَسْتَ أَنْتَ الْفَاعِلَ بِنَا قَدْ رَضِينَا قُلْتُ: أَنْتُمْ عَبِيدِي حَقًّا "

434- Cüneyd(-i Bağdâdî) der ki: Bir gün Serî (es-Sekatî)'nin yanında geceledim. Gecenin bir bölümü geçtikten sonra Serî, bana: "Ey Cüneyd! Uyuyor musun?" dedi. Ben: "Hayır" dediğimde şöyle devam etti:

Şimdi (rüyamda) Allah beni önünde durdurdu ve: "Ey Serî! İnsanları niçin yarattığımı biliyor musun?" buyurdu. Ben: "Hayır" deyince şöyle devam etti: "Ben insanları yarattım ve her kişi içinde benim sevgimin olduğunu söyledi. Dünyayı yarattığımda her on bin kişiden dokuz bin kişi onunla meşgul oldu. Geriye bin kişi kaldı. Cenneti yarattığımda dokuz yüz kişi onunla meşgul oldu ve geriye yüz kişi kaldı. Onlara bazı belalar musallat ettim ve yüz kişiden doksan kişi onunla meşgul oldu. Geriye on kişi kaldı. Onlara: "Siz ne istemektesiniz? Siz ne dünyayı istediniz, ne

cennete rağbet ettiniz, ne de belalardan kaçtınız" buyurduğumda: "Sen ne istediğimizi bilirsin" dediler. Onlara: "Ben size yüksek dağların bile dayanamayacağı belalar indireceğim, sebat edecek misiniz?" buyurduğumda: "Bunları bize yapacak olan sen değil misin? Biz buna razı olduk" dediler. Bunun üzerine onlara: "İşte siz benim gerçek kullarımsınız" buyurdum."[1]

٤٣٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عُثْمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ يَقُولُ: " ثَلَاثَةٌ مِنْ أَعْلَامِ الْمَحَبَّةِ: الرِّضَا فِي الْمَكْرُوهِ، وَحُسْنُ الظَّنِّ بِهِ فِي الْمَجْهُودِ، وَالتَّحْسِينُ لِاخْتِيَارِهِ فِي الْمَحْدودِ، وَثَلَاثَةٌ مِنْ أَعْلَامِ الْمَعْرِفَةِ: الْإِقْبَالُ عَلَى اللهِ، وَالِانْقِطَاعُ إِلَى اللهِ، وَالِافْتِخَارُ بِاللهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَثَلَاثَةٌ مِنْ أَعْلَامِ الْإِلْحَاظِ بِاللهِ: الْهَرَبُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِلَيْهِ، وَسؤالُ كُلِّ شَيْءٍ مِنْهُ، وَالدَّلَالَةُ فِي كُلِّ وَقْتٍ عَلَيْهِ "

435- Zün-Nûn der ki: "Üç şey (Allah) sevgi(si)nin alametindendir. Bunlar (kendisinden gelen) istenmeyen şeylere razı olmak, zor şeylerde hüsnü zan beslemek ve Allah'ın takdir etmiş olduğu şeyleri güzel görmektir. Üç şey marifetin alametindendir. Bunlar Allah'a doğru yönelmek, her şeyde Allah'a bağlanmak ve Allah'la iftihar etmektir. Üç şey de Allah'ın lütfunun alametindendir. Bunlar da her şeyden kaçıp Allah'a sığınmak, her şeyi Allah'tan istemek ve her vakitte yolunda rehberlik etmektir."[2]

٤٣٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ فَارِسًا يَقُولُ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ يَقُولُ: " إِنَّ لِلَّهِ عِبَادًا لَهُمْ هِمَمٌ مَكْتُوبَةٌ مِنْ لُبَابِ الْمَعْرِفَةِ قَدْ سُقُوا بِكَأْسِ الْمَحَبَّةِ شَرْبَةً وَسَارَعُوا إِلَى رِضْوَانِ اللهِ "

436- Zün-Nûn der ki: "Şüphesiz, Allah'ın öyle kulları vardır ki onlara marifetin özünden yazılmış maksatları vardır. Onlar muhabbet kadehi ile içmiş ve Allah rızasını kazanmak için koşmuşlardır."

---

[1] İsnâdında tanımadığım raviler vardır.

[2] Ebû Nuaym, *Hilye* (9/341).

٤٣٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعْدٍ الشُّعَيْبِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلِيَّ بْنَ الْحَسَنِ بْنِ الْمُثَنَّى الصُّوفِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا عَلِيٍّ الْحَسَنَ بْنَ عَلُّوَيَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ مُعَاذٍ الرَّازِيَّ وَقَدْ سُئِلَ أَيُّ مَجْلِسٍ أَشْهَى وَأَلَذُّ؟ قَالَ: " الْجُلُوسُ مَعَ الْفِكْرَةِ فِي مَيْدَانِ التَّوْحِيدِ تَشُمُّ مِنْ رَائِحَةِ الْمَعْرِفَةِ، وَتُسْقَى بِكَأْسِ الْمَحَبَّةِ، سُبْحَانَ اللهِ مَا أَلَذَّهُ مِنْ مَجْلِسٍ، وَأَعْذَبَهُ مِنْ شَرَابٍ ". قِيلَ: أَيُّ الطَّعَامِ أَشْهَى؟ قَالَ: " لُقْمَةٌ مِنْ ذِكْرِ اللهِ فِي فَمِ الصَّبْرِ بِتَوْحِيدِ اللهِ رَفَعَهَا مِنْ مَائِدَةِ الرِّضَا عَنِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ عِنْدَ النَّظَرِ إِلَى كَرَامَةِ اللهِ ". قِيلَ: فيمَا عِيدُ الْمُؤْمِنِ؟ قَالَ: " السُّرُورُ بِالْإِيمَانِ، وَالنُّزْهَةُ بِالْقُرْآنِ قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿قُلْ بِفَضْلِ اللهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ﴾ [يونس: ٥٨] "

437- Ebû Ali el-Hasan b. Allûye der ki: Yahyâ b. Muâz er-Râzî'ye: "Hangi mecliste oturmak daha güzel ve daha lezzetlidir?" diye sorulunca: "Tevhîd meydanında tefekkür etmek için oturmaktır. Orada marifetin kokusunu koklar ve muhabbet kadehiyle sevgi (denizinden) içersin. Sübhanallah! Böyle bir oturum, ne muhteşem ve böyle bir şarap ne tatlıdır!" dedi. Kendisine: "En güzel yemek hangi yemektir?" diye sorulunca: "Başına musibetler geldiğinde sabredip tevhîd ile Allah'ın kaderine razı olman yiyeceklerin en güzelidir" dedi. Kendisine: "Müminin bayramı ne iledir?" diye sorulunca: "İman ile mutlu olmak ve Kur'ân ile kötülüklerden sakınmaktadır. Zira Yüce Allah: *«De ki: "Bunlar, Allah'ın bol nimeti ve rahmetiyledir." Buna sevinsinler. O, onların topladıklarından daha hayırlıdır»*[1] buyurmaktadır" karşılığını verdi.

٤٣٨ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ بُنْدَارٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ عَبْدِ الْحَمِيدِ يَقُولُ: سَمِعْتُ سَرِيًّا السَّقَطِيَّ يَقُولُ: " السُّرُورُ بِاللهِ هُوَ السُّرُورُ، وَالسُّرُورُ بِغَيْرِهِ هُوَ الْغُرُورُ "

[1] Yûnus Sur. 58

438- Seriy es-Sekatî der ki: "Allah (sevgisi) ile mutlu olmak, gerçek mutluluğun kendisidir. Başka bir şey(in sevgisi) ile olan mutluluk ise aldanmaktır."[1]

٤٣٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الرُّوذْبَارِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا الْبَلَاذُرِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْمَعْمَرِيُّ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ الْجُنَيْدُ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، حَدَّثَنِي أَوْسٌ الْأَعْوَرُ قَالَ: رَأَيْتُ رَيْحَانَةَ الْمَجْنُونَةَ لَيْلَةً تَدْعُو وَتَقُولُ فِي دُعَائِهَا:" أَعُوذُ بِكَ مِنْ بَدَنٍ لَا يُنْتَصَبُ بَيْنَ يَدَيْكَ، وَعَمِيَتْ عَيْنَانِ لَا تَبْكِيَانِ شَوْقًا إِلَيْكَ، وَجَفَّتْ كَفَّانِ لَا يَبْتَهِلَانِ بِالتَّضَرُّعِ إِلَيْكَ، ثُمَّ أَنْشَأَتْ تَقُولُ:

يَا حَبِيبَ الْقُلُوبِ أَنْتَ حَبِيبِي لَمْ تَزَلْ أَنْتَ مُنْيَتِي وَسُرُورِي"

439- Evs el-A'var der ki: Reyhâne el-Mecnûne'nin bir gece dua ederken: "Önünde (ibadet için) dikilmeyen bir bedenden sana sığınırım. Senin şevkin ile ağlamayan gözler kör olmuş demektir. Sana yalvarmak için açılmayan eller kurumuş demektir" dediğini işittim. Sonra şöyle demeye başladı:

"Ey kalplerin sevgilisi! Sensin benim sevgilim

Sensin hep mutluluğum, sensin arzu ettiğim."

٤٤٠ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَاذَانَ يَقُولُ: سَمِعْتُ يُوسُفَ بْنَ الْحُسَيْنِ يَقُولُ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ يَقُولُ: كُنْتُ فِي الطَّوَافِ فَرَأَيْتُ وَلْهَانَ الْمَجْنُونَ وَهُوَ يَقُولُ: " حُبُّكَ قَتَلَنِي وَشَوْقُكَ أَتْلَفَنِي، وَالِاتِّصَالُ بِكَ أَسْقَمَنِي، فَبَعِدَتْ قُلُوبٌ تُحِبُّ غَيْرَكَ، وَثَكِلَتْ خَوَاطِرُ أَنِسَتْ بِسِوَاكَ "

440- Zün-Nûn der ki: Tavaf ederken Velhân el-Mecnûn'un şöyle dediğini işittim: "Sevginle öldüm, şevkinle helak oldum. Sana vuslat ile yatalak oldum. Senden başkasını seven kalpler bizden uzak olsun. Senden başkasıyla ünsiyet kuranlar kaybolup yok olsun."

---

[1] Muhammed b. el-Hüseyn es-Sülemî dışındaki ravileri güvenilirdir.

٤٤١ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعْدٍ الشُّعَيْبِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الزُّبَيْرِيُّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا مُحَمَّدٍ الْحَسَنَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ نَصْرٍ الرَّازِيَّ بِبَلْخٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ يُوسُفَ بْنَ الْحُسَيْنِ يَقُولُ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ الْمِصْرِيَّ يَقُولُ: " الْأُنْسُ بِاللهِ نُورٌ سَاطِعٌ، وَالْأُنْسُ بِالنَّاسِ غَمٌّ وَاقِعٌ "

441- Zün-Nûn el-Mısrî der ki: "Allah ile ünsiyet kurmak, yayılan bir nur demektir. İnsanlarla ünsiyet kurmak ise, inen bir üzüntü demektir."[1]

٤٤٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْعَلَّافُ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ الْقَاسِمِ الْوَاعِظَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا دُجَانَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ بْنَ إِبْرَاهِيمَ يَقُولُ: " الْأُنْسُ مَعَ اللهِ نُورٌ سَاطِعٌ، وَالْأُنْسُ مَعَ النَّاسِ سُمٌّ قَاطِعٌ "

442- Zün-Nûn b. İbrâhîm der ki: "Allah ile ünsiyet kurmak, yayılan bir nur demektir. İnsanlarla ünsiyet kurmak ise, inen bir üzüntü demektir."

٤٤٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عُثْمَانَ الْحَنَّاطَ يَقُولُ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ يَقُولُ: " ثَلَاثَةٌ مِنْ أَعْلَامِ الْأُنْسِ بِاللهِ: اسْتِلْذَاذُ الْخَلْوَةِ، وَالِاسْتِيحَاشُ مِنَ الصُّحْبَةِ، وَاسْتِحْلَاءُ الْوَحْدَةِ، وَثَلَاثَةٌ مِنْ عَلَامَاتِ الْوُصُولِ: الْأُنْسُ بِهِ فِي جَمِيعِ الْأَحْوَالِ، وَالسُّكُونِ إِلَيْهِ فِي جَمِيعِ الْأَعْمَالِ، وَحُبُّ الْمَوْتِ لِغَلَبَةِ الشَّوْقِ فِي جَمِيعِ الْأَشْغَالِ ". قَالَ: " وَثَلَاثَةٌ مِنْ أَعْلَامِ الشَّوْقِ: حُبُّ الْمَوْتِ مَعَ الرَّاحَةِ، وَبُغْضُ الْحَيَاةِ مَعَ الدَّعَةِ، وَدَوَامُ الْحُزْنِ مَعَ الْكِفَايَةِ "

443- Zün-Nûn der ki: Üç şey Allah ile ünsiyet kurmaktır. Bunlar, kişinin yalnız kalmaktan zevk duyması, insanlardan uzlette olması ve yalnızlıktan bir tad almasıdır. Üç şey de vuslatın alametindendir. Bunlar her halükarda Allah ile ünsiyet kurmak, bütün amellerde kendisine iltica etmek ve her işte şevk duymaktan dolayı ölümü sevmektir. Üç şey şevkin alametindendir. Bunlar da rahatlıkla birlikte ölümü sevmek, bolluk ile birlikte hayatı sevmemek ve her şeyin yeterli olmasıyla birlikte sürekli hüzünlü olmaktır.[2]

---

[1] es-Sülemî, *Tabakât es-Sûfiyye* (23) ve Ebû Nuaym, *Hilye* (9/377).

[2] Ebû Nuaym, *Hilye* (9/341, 342).

٤٤٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الرُّوذْبَارِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْبَلَاذُرِيُّ الْحَافِظُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْمَعْمَرِيُّ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْجُنَيْدِ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، عَنْ بَكَّارِ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ صَالِحٍ الْمُرِّيِّ قَالَ: رَأَيْتُ رَيْحَانَةَ الْمَجْنُونَةَ وكَتَبَتْ مِنْ وَرَاءِ جَيْبِهَا:"

أَنْتَ أُنْسِي وَمُنْيَتِي وَسُرُورِي ... قَدْ أَبَى الْقَلْبُ أَنْ يُحِبَّ سِوَاكَا

يَا عَزِيزِي وَمُنْيَتِي وَاشْتِيَاقِي ... طَالَ شَوْقِي مَتَى يَكُونُ لِقَاكَا

لَيْسَ سُؤْلِي مِنَ الْجِنَانِ نَعِيمٌ ... غَيْرَ أَنِّي أُرِيدُهَا لِأَرَاكَا

وَإِذَا عَلَى صَدْرِهَا مَكْتُوبٌ:

حَسْبُ الْمُحِبِّ مِنَ الْحَبِيبِ بِعِلْمِهِ ... أَنَّ الْمُحِبَّ بِبَابِهِ مَطْرُوحُ

وَالْقَلْبُ فِيهِ وَإِنْ تَنَفَّسَ فِي الدُّجَى ... بِسِهَامِ لَوْعَاتِ الْهَوَى مَجْرُوحُ"

444- Sâlih el-Murrî der ki: Reyhâne el-Mecnûne'nin perdesinin ardından şöyle yazdığını gördüm:

Sen benim ünsiyet kurduğum, arzu ettiğim ve mutluluğumsun

Kalb istemez ki kendisinde sevginden başka bir sevgi bulunsun .

Ey Azîzim! Ey arzu ettiğim ve özlem duyduğum!

Gönlüm seni arzular sana ne zaman kavuşacağım

Benim istediğim cennet nimetleri değildir

Onu isteyişim cemalini görmem içindi.

Bir de göğsünde şöyle yazılıydı:

Seven kişiye, kapısı önünde atılmış olduğunun sevilen tarafından bilinmesi yeter

Geceleri nefes alırken de aşk okuyla yaralı kalbin onunla olduğunun bilinmesi yeter.[1]

٤٤٥ - سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا نَصْرٍ الْأَصْبَهَانِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ الْحَدَّادَ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ سَهْلٍ يَقُولُ: " الْأُنْسُ بِاللهِ أَنْ تَسْتَوْحِشَ مِنَ الْخَلْقِ إِلَّا مِنْ أَهْلِ وِلَايَةِ اللهِ، فَإِنَّ الْأُنْسَ بِأَهْلِ وِلَايَةِ اللهِ هُوَ الْأُنْسُ بِاللهِ "

445- Ali b. Sehl der ki: "Allah'la ünsiyet kurmak demek, Allah'ın dostları olanlar dışında insanlardan uzlete çekilmek demektir. Zira Allah dostlarıyla ünsiyet kurmak, Allah'la ünsiyet kurmak demektir."

٤٤٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ الرَّازِيَّ يَقُولُ: كَتَبْتُ هَذَا مِنْ كِتَابِ أَبِي عُثْمَانَ، وَذَكَرَ أَنَّهُ مِنْ كَلَامِ شَاهٍ: عَلَامَةُ الْأُنْسِ الِاسْتِيحَاشُ مِنَ الْغَافِلِينَ، وَالسُّكُونُ إِلَى الْوَحْدَةِ، وَمُرَافَقَةُ الْأَحِبَّةِ , قَالَ: وَسَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ الرَّازِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا عُثْمَانَ يَقُولُ: " إِذَا صَحَّ لِلْإِنْسَانِ مَكَانُ السُّرُورِ بِاللهِ يَتَوَلَّدُ لَهُ مِنْ ذَلِكَ مَقَامُ الْأُنْسِ بِهِ، فَإِذَا صَحَّ أُنْسُهُ بِهِ اسْتَوْحَشَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سِوَاهُ "

446- Abdullah er-Râzî der ki: Şu yazıyı Ebû Osmân'ın kitabından yazdım —Ravi der ki: Abdullah er-Râzî, bu sözlerin Şah'ın sözleri olduğunu da zikretti—: "Ünsiyetin göstergesi, gafil kişilerden uzlete çekilmek, yalnız kalmak ve Allah'ı seven kişilerle birlikte olmaktır."

Ayrıca Ebû Osmân'ın şöyle dediğini işittim: "İnsanda Allah sevgisi hasıl olursa, o sevgi kendisine Allah'la ünsiyet kurmayı sağlar. Allah'la ünsiyet kurmak hasıl olursa, artık her şeyden uzlete çekilir (ve başka hiçbir şeyle ünsiyet kurmaz)."

٤٤٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حدثنا أَبُو عُثْمَانَ الْحَنَّاطُ قَالَ: سَمِعْتُ السَّرِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ فُضَيْلًا يَقُولُ عَنِ ابْنَةٍ لَهُ تَوَجَّعَتْ كَفُّهَا فَعَادَهَا فَقَالَ لَهَا: " يَا بُنَيَّةُ كَيْفَ كَفُّكِ هَذِهِ؟ " فَقَالَتْ لَهُ: يَا أَبَتِ إِنَّ

---

[1] İsnâdı zayıftır.

اللهَ قَدْ بَسَطَ لِي ثَوَابَهَا مَا لَا أُؤَدِّي شُكْرَهُ عَلَيْهَا أَبَدًا، فَتَعَجَّبْتُ مِنْ حُسْنِ يَقِينِهَا، قَالَ الْفُضَيْلُ: " فَأَنَا عِنْدَهَا قَاعِدٌ إِذْ أَتَانِي ابْنٌ لِي لَهُ ثَلَاثُ سِنِينَ فَقَبَّلْتُهُ، وَضَمَمْتُهُ إِلَى صَدْرِي "، فَقَالَتْ لِي: يَا أَبَتِ سَأَلْتُكَ بِاللهِ أَتُحِبُّهُ؟ فَقُلْتُ: " إِي وَاللهِ يَا بُنَيَّةُ إِنِّي لَأُحِبُّهُ "، فَقَالَتْ لِي: سَوْأَةٌ لَكَ مِنَ اللهِ يَا أَبَتِ إِنِّي ظَنَنْتُ أَنَّكَ لَا تُحِبُّ مَعَ اللهِ غَيْرَ اللهِ، فَقُلْتُ لَهَا: " أَيْ بُنَيَّةُ أَوَلَا تُحِبُّونَ الْأَوْلَادَ "، فَقَالَتِ: الْمَحَبَّةُ لِلْخَالِقِ وَالرَّحْمَةُ لِلْأَوْلَادِ، قَالَ: " فَلَطَمَ الْفُضَيْلُ رَأْسَ نَفْسِهِ، وَقَالَ: " يَا رَبِّ، هَذِهِ ابْنَتِي هَجَنَتْنِي فِي حُبِّهَا وَحُبِّ أَخِيهَا، وَعِزَّتِكَ لَا أَحْبَبْتُ مَعَكَ أَحَدًا حَتَّى أَلْقَاكَ "

447- Serî der ki: Fudayl'ın bir kızı elinden rahatsız olmuş ve kendisi onu ziyarete gitmişti. Bu konuda Fudayl'ın şöyle dediğini işittim: Kızıma: "Ey kızım! Elin nasıl oldu?" dediğimde: "Babacığım! Allah bana elimden dolayı şükrünü asla eda edemeyeceğim kadar sevap verdi" dedi. Onun bu samimiyetine şaşırıp kalmıştım. Ben yanında oturmaktaydım. Bu sırada üç yaşlarında olan bir oğlum geldi. Onu öpüp bağrıma basınca, kızım: "Babacığım! Sana Allah için soruyorum. Onu seviyor musun?" dedi. Kendisine: "Evet ey kızım! Vallahi onu seviyorum" dediğimde: "Babacığım! Bu, senin için kötü bir şeydir. Ben, Allah'tan başka kimseyi sevmediğini sanırdım" dedi. Kendisine: "Kızım! Siz çocukları sevmez misiniz?" dediğimde: "Sevgi yaratana ve merhamet çocuklaradır" karşılığını verdi.

Sonra Fudayl kendi başına vurarak: "Ey Rabbim! Kızım beni kendisini ve kardeşini sevmemden dolayı ayıpladı. İzzetine yemin olsun ki sana kavuşuncaya dek senden başka kimseyi sevmeyeceğim" dedi.

٤٤٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَحْمَدَ الشَّيْبَانِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ زَنْجُوَيْهِ بْنَ الْحَسَنِ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْأَشْعَثِ يَقُولُ: سَمِعْتُ الْفُضَيْلَ يَقُولُ: " طُوبَى لِمَنِ اسْتَوْحَشَ مِنَ النَّاسِ، وَأَنِسَ بِرَبِّهِ، وَبَكَى عَلَى خَطِيئَتِهِ "

448- Fudayl der ki: "İnsanlardan uzlete çekilen, Rabbi ile ünsiyet kuran ve günahları için ağlayan kimseye ne mutlu."

٤٤٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ، حدثنا سَلْمُ بْنُ عَبْدِ اللهِ أَبُو مُحَمَّدٍ الْخُرَاسَانِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ الْفَضْلَ بْنَ عِيَاضٍ يَقُولُ: " كَفَى بِاللهِ مُحِبًّا، وَبِالْقُرْآنِ مُؤْنِسًا، وَبِالْمَوْتِ وَاعِظًا، وَكَفَى بِخَشْيَةِ اللهِ عِلْمًا وَالِاغْتِرَارِ بِاللهِ جَهْلًا "

449- Fudayl b. İyâd der ki: "(İnsana) sevgi olarak Allah, dost olarak Kur'ân ve nasihatçi olarak ölüm yeter. Yine (insana) ilim olarak Allah korkusu ve cahillik olarak Allah'a karşı aldanmak yeter."

٤٥٠ - سَمِعْتُ أَبَا مُحَمَّدٍ عَبْدَ اللهِ بْنَ يُوسُفَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمَ بْنَ فِرَاسٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ أَحْمَدَ الْخَوَّاصَ يَقُولُ: " لَا يُطْمَعُ فِي لِينِ الْقَلْبِ مَعَ فُضُولِ الْكَلَامِ، وَلَا يُطْمَعُ فِي حُبِّ اللهِ مَعَ حُبِّ الْمَالِ وَالشَّرَفِ، وَلَا يُطْمَعُ فِي الْأُنْسِ بِاللهِ مَعَ الْأُنْسِ بِالْمَخْلُوقِينَ "

450- İbrâhîm b. Ahmed el-Havvâs der ki: "Kişi boş sözlerle birlikte kalbinin yumuşak olacağını ümid etmesin. Mal ve mertebe sevgisi ile birlikte Allah sevgisinin olacağını ümid etmesin. İnsanların ünsiyeti ile birlikte Allah'a karşı ünsiyet sahibi olacağını ümid etmesin."

٤٥١ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَمْرِو بْنُ السَّمَّاكِ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ بَحْرٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْبُرْجُلَانِيُّ، عَنْ أَبِيهِ يَقُولُ: سَمِعْتُ بِشْرًا يَقُولُ: كَانَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَدْهَمَ يُؤَدِّبُ نَفْسَهُ حَتَّى يَكُونَ تَرْكُ الطَّيِّبَاتِ أَلَذَّ عِنْدَهُ مِنْ أَكْلِهَا. وَقَالَ بِشْرٌ: " أَوْحَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى دَاوُدَ يَا دَاوُدَ خَلَقْتُ الشَّهَوَاتِ وَاللَّذَّاتِ لِضَعَفَةِ عِبَادِي، فَأَمَّا الْأَبْطَالُ فَمَا لَهُمْ وَلِلشَّهَوَاتِ وَاللَّذَّاتِ، يَا دَاوُدُ فَلَا تَعْقِلَنَّ قَلْبَكَ مِنْهَا بِشَيْءٍ فَأَدْنَى مَا أُعَاقِبُكَ بِهِ أَنْ أَنْسَخَ حَلَاوَةَ حِبِّي مِنْ قَلْبِكَ "

451- Bişr der ki: "İbrâhîm b. Edhem, lezzetli şeyleri terk etmekle, onları yemekten daha fazla tad alabilmesi için nefsini terbiye etmekteydi."

Bişr ekledi: Yüce Allah, Hz. Dâvud'a: "Ey Dâvud! Şehveti ve lezzetleri kullarımın zayıflığından dolayı yarattım. Yiğit kişilerin şehvet ve lezzetlerle ne işi olabilir ki! Ey Dâvud! Kalbini onlardan bir şeyle meşgul etme. Böylesi

bir durumda sana vereceğim en hafif ceza, benim sevgimi kalbinden yok etmemdir" diye vahyetti.

٤٥٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حدثنا أَبُو عُثْمَانَ الْحَنَّاطُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي الْحَوَارِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَخِي يَقُولُ: " تَعَبَّدَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي غَيْضَةٍ فِي جَزِيرَةٍ فِي الْبَحْرِ أَرْبَعَمِائَةِ سَنَةٍ فَطَالَ شَعْرُهُ حَتَّى كَانَ إِذَا مَرَّ فِي الْغَيْضَةِ تَعَلَّقَ بِأَغْصَانِهَا بَعْضُ شَعْرِهِ، فَبَيْنَما هُوَ ذَاتَ يَوْمٍ يَدُورُ إِذْ مَرَّ بِشَجَرَةٍ فِيهَا وَكْرُ طَيْرٍ فَنَقَلَ مَوْضِعَ مُصَلَّاهُ إِلَى قَرِيبٍ مِنْهَا. فَنُودِيَ آنَسْتَ بِغَيْرِي، وَعِزَّتِي لَأَحُطَّنَّكَ مِمَّا كُنْتَ فِيهِ دَرَجَتَيْنِ "

452- Ahmed b. Ebi'l-Havârî der ki: Kardeşimin şöyle dediğini işittim: "İsrâil oğullarından bir adam bir adada ormanlık bir bölgede dört yüz yıl boyunca hep ibadet etti. Saçları o kadar uzamıştı ki ormanda yürüdüğü zaman saçlarının bir kısmı ağaçların dallarına takılırdı. Bir gün dolaşırken bir ağaçta bir kuş yuvası olduğunu gördü ve namazgâhını ona yakın bir yere taşıdı. Bunun üzerine kendisine: "Benden başkasıyla ünsiyet kurdun. İzzetime yemin olsun ki bulunduğun mertebeden seni iki derece indireceğim" diye nida edildi.[1]

٤٥٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا نَصْرٍ مَنْصُورَ بْنَ عَبْدِ اللهِ الْأَصْبَهَانِيَّ يَقُولُ: سُئِلَ الشِّبْلِيُّ مَا عَلَامَةُ صحة الْمَعْرِفَةِ؟ قَالَ: " نِسْيَانُ كُلِّ شَيْءٍ سِوَى مَعْرُوفِهِ ". فَقَالَ: مَا عَلَامَةُ صِحَّةِ الْمَحَبَّةِ؟ فَقَالَ: " الْعَمَى عَنْ كُلِّ شَيْءٍ سِوَى مَحْبُوبِهِ " وَسَمِعْتُ الشِّبْلِيَّ يَقُولُ فِي قَوْلِهِ: ﴿وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ﴾ [المؤمنون: ١٧] فَقَالَ: " وَمَا كُنَّا عَنْ مَنْ قَرُبَ مِنَّا غَافِلِينَ، وَلَا عَنْ مَنْ أَقْبَلَ عَلَيْنَا شَاغِلِينَ "

453- Ebû Nasr Mansur b. Abdillah el-Isbehânî der ki: Şiblî'ye: "Marifetin aslı nedir?" diye sorulunca: "Bildiğine karşılık diğer bildiği her şeyi unutmaktır" karşılığını verdi. Kendisine: "Sevginin aslı nedir?" diye sorulunca: "Sevdiğinden başka hiçbir şeyi görmemektir" karşılığını verdi.

---

[1] Ebû Nuaym, *Hilye* (10/9).

Ayrıca Şiblî'nin: *"Biz, yarattığımızdan habersiz değiliz"*[1] buyruğunu açıklarken: "Burada Yüce Allah: «Bize yaklaşan kimseden habersiz değiliz. Bize karşı yönelenleri de ihmal etmeyiz» buyurmaktadır" dediğini işittim.

٤٥٤ - سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللهِ الطَّبَرِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ سَهْلِ بْنِ الْأَزْهَرِ يَقُولُ: " الْغَافِلُونَ يَعِيشُونَ فِي حِلْمِ اللهِ، وَالذَّاكِرُونَ يَعِيشُونَ فِي رَحْمَةِ اللهِ، وَالْعَارِفُونَ يَعِيشُونَ فِي لُطْفِ اللهِ، وَالصَّادِقُونَ يَعِيشُونَ فِي قُرْبِ اللهِ، وَالْمُحِبُّونَ يَعِيشُونَ فِي الْأُنْسِ بِاللهِ وَالشَّوْقِ إِلَيْهِ "

454- Ali b. Sehl b. el-Ezher der ki: "Gafiller, Allah'ın af ve müsâmahası içinde yaşarlar. Zikredenler, Allah'ın rahmeti içinde yaşarlar. Ârifler, Allah'ın lütfu içinde yaşarlar. Sadıklar ise Allah'ın özel yakınlığı içinde yaşarlar. Allah sevgisiyle dolanlar da Allah ile ünsiyet şevki içinde yaşarlar."[2]

٤٥٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ ابن عبيد الله عَلِيَّ بْنَ قَتَادَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ يَقُولُ: وَقَدْ سُئِلَ عَنِ الْفَرْقِ بَيْنَ الْحُبِّ وَالْعِشْقِ، فَقَالَ: " الْحُبُّ لَذَّةٌ تُعْمِي عَنْ رُؤْيَةِ غَيْرِ الْمَحْبُوبِ، فَإِذَا تَنَاهَى سُمِّيَ عِشْقًا، وَهُوَ قَوْلُ النَّبِيِّ ﷺ حُبُّكَ الشَّيْءَ يُعْمِي وَيُصِمُّ "

455- İbn Ubeydillah Ali b. Katâde der ki: Ali b. Abdirrahman'a sevgi ile aşkın arasındaki fark sorulunca: "Sevgi öyle bir şey ki sevilenden başka bir şeyi görmeye engel olur. Bu doruk noktasına vardığı zaman aşk hasıl olur. Bu konuda Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): «*Bir şeye karşı sevgin seni kör ve sağır eder*» buyurmaktadır" karşılığını verdi.

٤٥٦ - وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَاذَانَ الرَّازِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ يُوسُفَ بْنَ الْحُسَيْنِ يَقُولُ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ يَقُولُ: " الشَّوْقُ

---

[1] Mü'minûn Sur. 17

[2] es-Sülemî, *Tabakât es-Sûfiyye* (234).

أَعْلَى الدَّرَجَاتِ، وَأَعْلَى الْمَقَامَاتِ، إِذَا أَبْلِغَهَا الْعَبْدُ اسْتَبْطَأَ الْمَوْتَ شَوْقًا إِلَى رَبِّهِ وَحُبًّا لِلِقَائِهِ وَالنَّظَرِ إِلَيْهِ "

456- Zün-Nûn der ki: "Şevk, sevginin en yüksek derecesi ve en yüksek mertebesidir. Kul bu dereceye vardığı zaman Rabbine olan şevkinden, Rabbine olan kavuşma isteğinden ve cemalini görme isteğinden dolayı ölümün geç kaldığını düşünür."

٤٥٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ مُحَمَّدٍ الرَّازِيَّ يَقُولُ: كَتَبْتُ مِنْ كِتَابِ أَبِي عُثْمَانَ وَذَكَرَ أَنَّهُ مِنْ كَلَامِ شَاهٍ قَالَ: " مَقَامُ الْمُحِبِّينَ شَوْقُهُمْ إِلَى مَحْبُوبِهِمْ، وَطَلَبُهُمْ رِضَاهُ حِرْصُهُمْ عَلَى خِدْمَتِهِ "

457- Abdullah b. Muhammed er-Râzî der ki: Ebû Osmân'ın kitabından şöyle bir yazı yazdım —Ravi der ki: Abdullah b. Muhammed er-Râzî, bu sözlerin Şah'ın sözleri olduğunu da zikretti—: "Sevenlerin mertebesi, sevdiklerine olan şevkleridir. Onun rızasını istemeleri ise hizmetinde çalışma hırslarıdır."

٤٥٨ - وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ شَاهٍ قَالَ: " الْمُشْتَاقُونَ عَلَى عَشْرِ مَقَامَاتٍ: تَعَلُّقُ الْقَلْبِ بِهِ وَطَيَرَانُ الصَّدْرِ إِلَيْهِ، وَالْحَرَكَةُ عِنْدَ ذِكْرِهِ، وَالْأُنْسُ بِالْوَحْدَةِ، وَالْهَرَبُ مِنَ الْأُلْفَةِ، وَالتَّدَبُّرُ لِمَعَانِي كَلَامِ الرَّحْمَنِ، وَمُحَاسَبَةُ النَّفْسِ فِي الْخَلْوَةِ، وَالِاسْتِغَاثَةُ بِهِ، وَالتَّعَرُّضُ لِمُنَاجَاتِهِ " وَأَظُنُّهُ قَالَ: " وَالِاشْتِيَاقُ لِلِقَائِهِ ". وَقَالَ أَبُو عُثْمَانَ: " الشَّوْقُ هُوَ الْمَحَبَّةُ مَنْ أَحَبَّ اللهَ اشْتَاقَ إِلَى لِقَائِهِ " وَقَالَ أَبُو عُثْمَانَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿إِنَّ أَجَلَ اللهِ لَآتٍ﴾ قَالَ: " هَذِهِ تَعْزِيَةٌ الْمُشْتَاقِينَ مَعْنَاهُ إِنِّي أَعْلَمُ أَنَّ اشْتِيَاقَكُمْ إِلَيَّ غَالِبٌ، وَإِنِّي قَدْ أَجَّلْتُ لِلِقَائِكُمْ أَجَلًا، وَعَنْ قَرِيبٍ يَكُونُ وِصَالُكُمْ إِلَى مَنْ تَشْتَاقُونَ إِلَيْهِ " وَقَالَ أَبُو عُثْمَانَ: " بِقَدْرِ مَا يَصِلُ إِلَى قَلْبِ الْعَبْدِ مِنَ السُّرُورِ بِاللهِ يَشْتَاقُ إِلَيْهِ، وَعَلَى قَدْرِ شَوْقِهِ يَخَافُ مِنْ بُعْدِهِ وَطَرْدِهِ "

458- Abdullah b. Muhammed er-Râzî aynı isnâdla Şah'tan bildirerek der ki: (Allah) özlem(i) ile yanıp tutuşanlar on mertebededir. Bunlar kalbin Allah'a bağlanması, göğsün ona uçması, zikredildiği zaman içinin kıpır kıpır olması, yalnız iken ünsiyet kurması, ülfetten kaçınması, Rahman'ın

sözlerini anlamaya çalışması, yalnızlıkta nefsini hesaba çekmesi, ondan yardım dilemesi, onunla münacat etmek ve ona kavuşma şevki ile tutuşmaktır.

Ebû Osmân der ki: "Şevk, sevginin kendisidir. Allah'ı seven kimse, ona kavuşma arzusunda olur."

Yine Ebû Osmân Yüce Allah'ın: ***"Allah'ın bunun için belirttiği vakit gelecektir"***[1] buyruğunu açıklarken şöyle dedi: "Bu, Allah şevki ile tutuşanların tesellisidir. Yani Allah: «Sizin beni arzulamanızın her şeye galip geldiğini biliyorum. Ancak sizin kavuşmanızı tecil ettim. Yakın zamanda özlem duyduğunuz kimseye kavuşacaksınız» buyurmaktadır."

Yine Ebû Osmân şöyle der: "Kulun kalbi, Allah sevgisi ile dolu olduğu oranda onu arzuluyor demektir. Arzuladığı kadar da Allah'a kavuşmanın uzak olmasından ve Allah'ın kendisini tard etmesinden korkması demektir."

٤٥٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ بُنْدَارٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ مَحْفُوظًا يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا حَفْصٍ يَقُولُ: " صِدْقُ حُبِّ اللهِ أَنْ تَخَافَ سِرَّهُ فِيكَ فِي غَيْبِ الْأَزَلِ عَلَى مَا جَبَلَكَ، وَفَطَرَكَ، وَفِي أَيِّ دِيوَانٍ كَتَبَ اسْمَكَ "

459- Ebû Hafs der ki: "Allah sevgisinin doğrusu, senin hamurunu yoğurduğu ve yarattığı zaman adının hangi divanda (kimler arasında) yazılı olduğunu bilmediğin sırdan korkmandır."

٤٦٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا بَكْرِ بْنَ أَبِي دَارِمٍ يَقُولُ: حَدَّثَنِي الْفَضْلُ بْنُ جَعْفَرٍ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُسْلِمٍ قَالَ: قَالَ مَالِكُ بْنُ دِينَارٍ: " خَرَجْتُ يَوْمًا إِلَى الْمَقَابِرِ فَإِذَا شَابَّانِ جَالِسَانِ يَكْتُبَانِ شَيْئًا، فَقُلْتُ لَهُمَا: رَحِمَكُمُ اللهُ مَنْ أَنْتُمَا؟ فَقَالَا: مَلَكَانِ نَكْتُبُ الْمُحِبِّينَ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، فَقُلْتُ لَهُمَا: سَأَلْتُكُمَا بِاللهِ أَنَا مِمَّنْ كَتَبْتُمَا؟ فَقَالَا: لَا فَسَقَطَ مَالِكٌ مَغْشِيًّا عَلَيْهِ، ثُمَّ أَفَاقَ فَقَالَ: نَشَدْتُكُمَا بِاللهِ لِمَا

---

[1] Ankebût Sur. 5

كَتَبْتُمَاني فِي أَسْفَلِ سَطْرٍ: مَالِكُ بْنُ دِينَارٍ طُفَيْلِيٌّ يُحِبُّ الْمُحِبِّينَ لِلَّهِ؟ فَلَمَّا كَانَ اللَّيْلُ أُتِيتُ فِي مَنَامِي فَقِيلَ: قَدْ كُتِبْتَ مِنْهُمُ الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ "

460- Mâlik b. Dînâr der ki: Bir gün mezarlığa gittim ve iki gencin oturup bir şeyler yazdığını gördüm. Onlara: "Allah'ın rahmeti üzerinize olsun. Siz kimsiniz?" dediğimde: "Biz iki meleğiz. Biz gönülleri Allah sevgisi ile dolu olan kimseleri yazmaktayız" dediler. Onlara: "Size Allah için soruyorum. Ben de yazdıklarınızdan mıyım?" dediğimde: "Hayır" dediler. Ravi der ki: Bunun üzerine Mâlik bayılıp düştü. Sonra kendine gelip: "Size Allah için söylüyorum. Beni en alt satıra: «Mâlik b. Dînâr asalaktır ve Allah'ı sevenleri sever» diye yazın" dedi ve şöyle anlatmaya devam etti: "Gece olduğunda rüyamda bana gelindi ve: «Sen de onlardan yazıldın. Kişi sevdiğiyle beraberdir» denildi."

٤٦١ - أَخْبَرَنَا ابْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ مَنْصُورٍ الرَّمَادِيُّ، حدثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حدثنا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، وحَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَعْرَابِ أَتَى رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ مَتَى السَّاعَةُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَا أَعْدَدْتَ لَهَا؟ " فَقَالَ الْأَعْرَابِيُّ: مَا أَعْدَدْتُ لَهَا مِنْ كَبِيرٍ أَحْمَدُ عَلَيْهِ نَفْسِي، إِلَّا أَنِّي أُحِبُّ اللهَ وَرَسُولَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " فَإِنَّكَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ رَافِعٍ، وَعَبْدِ بْنِ حُمَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ

461- Enes b. Mâlik bildiriyor: Bedevilerden bir adam Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gelip: "Ey Allah'ın Resûlü! Kıyamet ne zaman kopacaktır?" diye sorunca, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kıyamet için ne hazırladın?"* buyurdu. Bedevi: "Kıyamet için kayda değer büyük bir şey hazırlamadım. Ancak ben Allah'ı ve Resûlü'nü seviyorum" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Sen de sevdiğinle beraber olacaksın"* buyurdu.[1]

[1] İsnâdı sahihtir. Buhârî (4/200) ve Müslim (3/2032).

Müslim bunu *Sahih*'te Muhammed b. Râfi kanalıyla Abd b. Humeyd'den, o da Abdürrezzâk'tan aktarmıştır.[1]

٤٦٢ - سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ الرَّازِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا عَلِيٍّ الْجُوزَجَانِيَّ يَقُولُ: " ثَلَاثَةُ أَشْيَاءَ مِنْ عِقْدِ التَّوْحِيدِ: الْخَوْفُ وَالرَّجَاءُ، وَالْمَحَبَّةُ، فَزِيَادَةُ الْخَوْفِ مِنْ كَثْرَةِ الذُّنُوبِ لِرُؤْيَةِ الْوَعِيدِ، وَزِيَادَةُ الرَّجَاءِ مِنِ اكْتِسَابِ الْخَيْرِ لِرُؤْيَةِ الْوَعْدِ، وَزِيَادَةُ الْمَحَبَّةِ مِنْ كَثْرَةِ الذِّكْرِ لِرُؤْيَةِ الْمِنَّةِ، فَالْخَائِفُ لَا يَسْتَرِيحُ مِنَ الْهَرَبِ، وَالرَّاجِي لَا يَسْتَرِيحُ مِنَ الطَّلَبِ، وَالْمُحِبُّ لَا يَسْتَرِيحُ مِنْ ذِكْرِ الْمَحْبُوبِ فَالْخَوْفُ نَارٌ مُنَوِّرَةٌ، وَالرَّجَاءُ نُورٌ مُنَوِّرٌ، وَالْمَحَبَّةُ نُورُ الْأَنْوَارِ "

462- Ebû Ali el-Cûzecânî der ki: Üç şey vardır ki bunlar tevhîddendir. Bunlar; korku, recâ (ümit) ve sevgidir. Korku, görülen tehditten dolayı günahların çoğalmasından korkmaktır. Recâ, mükâfatı görmekten dolayı fazla hayır ve sevap kazanmaktır. Sevgi, görülen bağıştan dolayı çokça zikretmektir. Korkan, (her şeyden Allah'a) kaçmasından asla rahat etmez. (Allah'ın rahmetini) ümid eden (dua ve dilekten) bıkkınlık duymaz. Allah'ı seven, sevdiğini zikretmekten vazgeçmez. Korkunun parlak bir ateşi, recânın nûrânî bir ışığı vardır. Sevgi ise nurların nurudur."[2]

٤٦٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ حَمْدَانَ، حدثنا عَبَّادُ بْنُ عَبَّاسٍ الرَّازِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الْأُشْنَانِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ مُعَاذٍ يَقُولُ وَأَنَا أُوَاكِلُهُ عَلَى الْمَائِدَةِ: " إِنْ فَطَّنَكَ بِبِرِّهِ فَرَّغَكَ لِذِكْرِهِ، وَإِنْ فَرَّغَكَ لِذِكْرِهِ مَنَّ عَلَيْكَ بِحُبِّهِ، وَإِنْ مَنَّ عَلَيْكَ بِحُبِّهِ فاجأك بِقُرْبِهِ "

463- Muhammed b. Câfer el-Üşnânî der ki: Yahyâ b. Muâz ile birlikte sofrada yemek yerken onun şöyle dediğini işittim: "Eğer (Allah) sana iyiliklerini hatırlatırsa zikri için seni boş bırakır. Zikri için seni boş bıraktığı zaman sana sevgisini bağışlar. Sana sevgisini bağışladığı zaman da yakınlığıyla seni şaşırtır."

---

[1] Müslim (3/2032).

[2] es-Sülemî, *Tabakât* (247) ve Ebû Nuaym, *Hilye* (10/350).

٤٦٤ - وَفِيمَا قَرَأْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ قَالَ: قَالَ: أَبُو الْحُسَيْنِ الْوَرَّاقُ: " الْمَحَبَّةُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ بِاللهِ، وَهُوَ أَصْلٌ لِجَمِيعِ مَرَاتِبِ الْأَوْلِيَاءِ وَالْأَصْفِيَاءِ ". وَقَالَ: " تَتَشَعَّبُ شُعَبُ الْمَحَبَّةِ مِنْ دَوَامِ ذِكْرِ إِحْسَانِ اللهِ، فَمَنْ ذَكَرَ عَلَى الدَّوَامِ إِحْسَانَ اللهِ إِلَيْهِ تَنَسَّمَ رِيحَ الْمَحَبَّةِ عَنْ قُرْبِهِ "

464- Ebu'l-Hüseyn el-Verrâk der ki: "Sevgi, Allah'a iman etmenin bir bölümüdür. İman, evliya ve has kulların bütün mertebelerinin esasıdır. Allah'ın ihsanını sürekli olarak zikretmekten dolayı Allah sevgisi bölümlere ayrılır. Kişi sürekli olarak Allah'ın kendisine bulunduğu ihsanı anarsa sevgi rüzgarı yakınından eser."

٤٦٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْحُسَيْنِ الْفَارِسِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ ابْنَ عَطَاءٍ يَقُولُ فِي مَعْنَى الْحَدِيثِ الَّذِي رُوِيَ جُبِلَتِ الْقُلُوبُ عَلَى حُبِّ مَنْ أَحْسَنَ إِلَيْهَا، وَبُغْضِ مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهَا فَقَالَ: " كَيْفَ لَا تُحِبُّ وَاجِدَكَ، وَمَا انْفَكَكْتَ مِنْ تَوَاتُرِ نِعْمَتِهِ قَطُّ، وَلَا تَنْفَكُّ أَبَدًا، وَلَكِنْ ضَعْفُ الْيَقِينِ، وَكُدُورَةُ الْمَعْرِفَةِ، وَنَقْصُ الْإِيمَانِ حَجَبَكَ عَنْ مَحَبَّتِهِ وَالْمَيْلِ إِلَيْهِ "

465- Ebu'l-Hüseyn el-Fârisî der ki: "Kalpler ona iyi davranan kişinin sevgisi ve ona kötü davranan kişinin buğzu ile yoğrulmuştur" hadisini açıklarken İbn Atâ'nın şöyle dediğini işittim: "Seni yaratanı ve sonsuza kadar sürekli olarak peşpeşe nimetler vereni nasıl sevmezsin!? Ancak imanın zayıflığı, marifetten yoksun kalma ve imanın eksikliği, seni Allah'ı sevmekten ve ona meyletmekten uzak kılmıştır."[1]

٤٦٦ - قَالَ: وَسَمِعْتُ أَبَا الْحُسَيْنِ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا مُحَمَّدٍ الْجُرَيْرِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخَرَّازَ يَقُولُ: فِي مَعْنَى الْحَدِيثِ فَقَالَ: " وَاعَجَبًا مِمَّنْ لَمْ يَرَ مُحْسِنًا غَيْرَ اللهِ كَيْفَ لَا يَمِيلُ بِكُلِّيَّتِهِ إِلَيْهِ "

466- Ebû Saîd el-Hazzâz der ki: "Allah'tan başka ihsan sahibi kimseyi görmeyen kişinin her haliyle Allah'a meyletmemesine şaşarım."

---

[1] Ebu'ş-Şeyh, *el-Emsâl* (160).

٤٦٧ - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ أَحْمَدَ الشُّعَيْبِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ عَبْدَ اللهِ بْنَ الْحُسَيْنِ الصُّوفِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ الْحَسَنَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الصُّوفِيَّ يَقُولُ: سُئِلَ أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ مَالِكٍ الصُّوفِيُّ وَأَنَا أَسْمَعُ، مَا عَلَامَةُ الْمَحَبَّةِ؟ قَالَ: " تَرْكُ مَا تُحِبُّ لِمَنْ تُحِبُّ "

467- Ebu'l-Kâsım Hasan b. Muhammed b. Ahmed es-Sûfî der ki: Ebu'l-Hüseyn b. Mâlik es-Sûfî'ye: "Sevginin göstergesi nedir?" diye sorulunca: "Sevdiğin şeyleri gerçek sevdiğin kimse için terk etmendir" karşılığını verdi.

٤٦٨ - سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا عَلِيٍّ مُحَمَّدَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ الْبَزَّازَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا عَمْرٍو الزَّجَّاجِيَّ يَقُولُ: سَأَلْتُ الْجُنَيْدَ عَنِ الْمَحَبَّةِ قَالَ: " تُرِيدُ الْإِشَارَةَ؟ " قُلْتُ: لَا قَالَ: " تُرِيدُ الدَّعْوَى؟ " قُلْتُ: لَا، قَالَ: " فَإِيشْ تُرِيدُ؟ " قُلْتُ: عَيْنَ الْمَحَبَّةِ قَالَ: " أَنْ تُحِبَّ مَا يُحِبُّ اللهُ فِي عِبَادِهِ، وَتَكْرَهُ مَا يَكْرَهُ اللهُ فِي عِبَادِهِ "

468- Ebû Amr ez-Zeccâcî der ki: Cüneyd'e sevgiyi sorduğumda: "Sevginin alametini mi soruyorsun?" dedi. Ona: "Hayır" dediğimde: "Sevginin olmasını sağlayan şeyi mi soruyorsun?" diye sordu. Ona: "Hayır" cevabını verdiğimde: "Peki neyi soruyorsun?" dedi. Ona: "Sevginin hakikatini soruyorum" dediğimde: "(Sevginin hakikati) Allah'ın kulları üzerinde sevdiği şeyleri sevmen ve kulları üzerinde sevmediği şeyleri sevmemendir" karşılığını verdi.[1]

٤٦٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ نُصَيْرٍ قَالَ: سَمِعْتُ الْجُنَيْدَ يَقُولُ: " قَالَ بَعْضُ شُيُوخِنَا: لَا تَكُونُ لِلَّهِ عَبْدًا حَقًّا، وَأَنْتَ لِمَا يَكْرَهُ مُسْتَرَقٌّ "

469- Cüneyd der ki: Hocalarımızdan birinin: "Sen, Allah'ın sevmediği şeylere dinleyici iken hakiki bir kul olamazsın" dediğini işittim.

---

[1] es-Sülemî, *Tabakât* (163).

٤٧٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعْدٍ الْمَالِينِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو أَحْمَدَ بْنُ عَدِيٍّ، حدثنا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ اللهِ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي الْحَوَارِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ بِشْرَ بْنَ السَّرِيِّ يَقُولُ: " لَيْسَ مِنْ أَعْلَامِ الْحُبِّ أَنْ تُحِبَّ مَا يُبْغِضُ حَبِيبُكَ "

470- Bişr b. es-Serî der ki: "Sevdiğinin sevmediğini sevmen, sevginin göstergesinden değildir."[1]

٤٧١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ الرَّازِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ الْعَبَّاسَ بْنَ حَمْزَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ أَبِي الْحَوَارِيِّ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي سُلَيْمَانَ الدَّارَانِيِّ: بِمَا نَالَ أَهْلُ الْمَحَبَّةِ الْمَحَبَّةَ مِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ؟ قَالَ: " بِالْعَفَافِ، وَأَخْذِ الْكَفَافِ "

471- Ahmed b. Ebi'l-Havârî der ki: Ebû Süleyman ed-Dârânî'ye: "Muhabbet ehli Yüce Allah'ın sevgisine ne ile nail oldular?" dediğimde: "İffetli olmak ve sadece yetecek kadar (ihtiyaç duyulan şeylerden) almakla" karşılığını verdi.

٤٧٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ، حدثنا عَبَّاسٌ، حدثنا أَحْمَدُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللهِ النِّبَاجِيَّ يَقُولُ: سَأَلَ رَجُلٌ فُضَيْلَ بْنَ عِيَاضٍ مَتَى يَبْلُغُ رَجُلٌ غَايَةَ مَحَبَّةِ اللهِ؟ قَالَ: " إِذَا كَانَ عَطَاؤُهُ إِيَّاكَ وَمَنْعُهُ سَوَاءً "

472- Ebû Abdillah en-Nibâcî der ki: Bir adam Fudayl b. İyâd'a: "Kişi Allah sevgisinde ne zaman doruk noktaya ulaşır?" diye sorduğunda: "Allah'ın sana vermesi ile vermemesinin senin için eşit olduğu zaman" karşılığını verdi.

٤٧٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ مُحَمَّدٍ الرَّازِيَّ قَالَ: كَتَبْتُ مِنْ كِتَابِ أَبِي عُثْمَانَ وَذَكَرَ أَنَّهُ مِنْ كَلَامِ شَاهٍ: " عَلَامَةُ الْمَحَبَّةِ: الرِّضَا عَنْهُ فِي الْمَكْرُوهِ، وَحُسْنُ الظَّنِّ بِهِ فِي الْمَجْهُودِ، وَالتَّحْسِينُ لِاخْتِيَارِهِ فِي الْمَحْذُورِ "

---

[1] Ebû Nuaym, *Hilye* (10/7).

473- Abdullah b. Muhammed er-Râzî der ki: Şu yazıyı Ebû Osmân'ın kitabından yazdım —Ravi der ki: Abdullah er-Râzî, bu sözlerin Şah'ın sözleri olduğunu da zikretti—: "(Allah) sevgi(si)nin göstergesi (kendisinden gelen) istenmeyen şeylere razı olmak, zor şeylerde hüsnü zan beslemek ve Allah'ın takdir etmiş olduğu şeyleri güzel görmektir."

٤٧٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زَكَرِيَّا، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ: سَمِعْتُ مَضَاءَ أَبَا سَعِيدٍ يَقُولُ: قَالَ عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زَيْدٍ: " مَا أَحْسِبُ أَنَّ شَيْئًا مِنَ الْأَعْمَالِ يَتَقَدَّمُ الصَّبْرَ إِلَّا الرِّضَا، وَلَا أَعْلَمُ دَرَجَةً أَشْرَفَ وَلَا أَرْفَعَ مِنَ الرِّضَا، وَهُوَ رَأْسُ الْمَحَبَّةِ "

474- Abdulvâhid b. Zeyd der ki: "Bildiğim kadarıyla amellerde rızadan başka sabrın önüne geçecek hiçbir şey yoktur. Yine bildiğim kadarıyla rızadan daha yüksek ve daha şerefli bir derece yoktur. Bu da sevginin başıdır."

٤٧٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدٌ الْأَزْهَرِيُّ، حدثنا الْغَلَابِيُّ، حدثنا شُعَيْبُ بْنُ وَاقِدٍ قَالَ: حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنَ الْقُرَّاءِ قَالَ: رَأَيْتُ عُتْبَةَ الْغُلَامَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَمَا زَالَ لَيْلَتَهُ تِلْكَ حَتَّى أَصْبَحَ يَقُولُ: " إِنْ تُعَذِّبْنِي فَإِنِّي لَكَ مُحِبٌّ، وَإِنْ تَرْحَمْنِي فَأَنَا لَكَ مُحِبٌّ "

475- Şuayb b. Vâkıd der ki: Kur'ân hafızlarından bir kişi bana şöyle anlattı: Bir gece Utbe el-Ğulâm'ı gördüm. Utbe o gece sabahlayana kadar sürekli olarak: «Bana azap versen de seni seviyorum, bana merhamet etsen de seni seviyorum» deyip durdu."[1]

٤٧٦ - وَفِيمَا قَرَأْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ قَالَ: قَالَ يَحْيَى بْنُ مُعَاذٍ: " حَقِيقَةُ الْمَحَبَّةِ الَّتِي لَا تَزِيدُ بِالْبِرِّ، وَلَا تَنْقُصُ بِالْجَفْوَةِ "

476- Yahyâ b. Muâz der ki: "Hakiki sevgi, iyilikle artmayan ve kabalıkla azalmayandır."

---

[1] Ebû Nuaym, *Hilye* (6/234- 236).

٤٧٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ عَلِيٍّ يَقُولُ: سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ فَاتِكٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ الْجُنَيْدَ يَقُولُ: سَمِعْتُ الْحَارِثَ الْمُحَاسِبِيَّ وَسُئِلَ عَنِ الْمَحَبَّةِ قَالَ: " مَيْلُكَ إِلَى الشَّيْءِ بِكُلِّيَّتِكَ مَحَبَّةً لَهُ، ثُمَّ إِيثَارُكَ لَهُ عَلَى نَفْسِكَ وَمَالِكَ، ثُمَّ مُوَافَقَتُكَ لَهُ سرًّا وَجَهْرًا، ثُمَّ عِلْمُكَ بِتَقْصِيرِكَ فِي حُبِّهِ "

477- Cüneyd der ki: Hâris el-Muhâsibî'ye sevgi hakkında sorulunca: "Bir şeye bütün sevginle yönelmen, onu kendi nefsine ve malına tercih etmen, açık ve gizli olarak ona muvafık olman ve onu sevmekte kusurlu olduğunu bilmendir" dedi.[1]

٤٧٨ - وَفِيمَا قَرَأْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ قَالَ: وَقَالَ الْجُنَيْدُ: قِوَامُ الْمَحَبَّةِ مُوَافَقَةُ الْحَبِيبِ فِي جَمِيعِ الْأَحْوَالِ، وَأَنْشَدَ:

وَلَوْ قُلْتُ مُتْ مُتُّ سَمْعًا وَطَاعَةً وَقُلْتُ لِدَاعِي الْمَوْتِ أَهْلًا وَمَرْحَبَا"

478- Ebû Abdirrahman es-Sülemî der ki: Cüneyd: "Sevginin direkleri, sevgiliye her hâlükarda muvâfık olmaktır" dedi ve şu beyti okudu:

Eğer öl dersen sana itaat eder ve ölür giderim

Ölüm meleğine de hoş geldin merhabalar derim.

٤٧٩ - سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ يُوسُفَ الْأَصْبَهَانِيَّ يَقُولُ: سُئِلَ أَبُو الْحَسَنِ الْبُوشَنْجِيُّ رَحِمَهُ اللهُ عَنِ الْحُبِّ فَقَالَ: " بَذْلُ الْمَجْهُودِ مَعَ مَعْرِفَتِكَ بِالْمَحْبُوبِ، وَالْمَحْبُوبُ مَعَ بَذْلِكَ مَجْهُودَكَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ "

479- Abdullah b. Yûsuf el-Isbehânî der ki: Ebu'l-Hasan el-Bûşencî'ye sevgi hakkında sorulunca: "Sevgiliyi bilerek, güçlükle kazandığını onun yolunda bahşetmendir. Güçlükle kazanıp bahşetmene rağmen sevgili de dilediğini yapar" dedi.

٤٨٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدِ بْنُ أَبِي عَمْرٍو، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، أَخْبَرَنَا الْغَلَابِيُّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ، حدثنا الْأَصْمَعِيُّ قَالَ: قَالَ أَعْرَابِيٌّ وَرَآهُ عَلَى

---

[1] Kuşeyrî, *er-Risâle* (2/618).

مَعْصِيَةٍ قَالَ: " وَيْلَكَ مَا تُحِبُّ اللهَ؟ " قَالَ: بَلَى، قَالَ: وَهَلْ رَأَيْتَ مُحِبًّا إِلَّا وَهُوَ يَتَوَخَّى سُرُورَ مَنْ أَحَبَّهُ، إِنَّ مَنْ خَافَ أَنْ يُسْأَلَ عَنِ الشُّكْرِ طَابَ نَفْسًا عَنِ النِّعَمِ "

480- Asma'î der ki: Bir bedevi beni masiyet halinde görüp: "Vay haline! Sen Allah'ı sevmez misin?" deyince: "Tabi ki, severim" dedim. Bunun üzerine o: "Seni hiç sevdiğinin mutluluğunu istemeyen birini gördün mü? Şükrün edasının sorgusundan korkan kimse nimetlerden vazgeçer" dedi.

٤٨١ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ الشُّعَيْبِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْفَضْلِ نَصْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصُّوفِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ شَيْبَانَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللهِ الْمَغْرِبِيَّ يَقُولُ: " تَفَكَّرَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَيْلَةً مِنَ اللَّيَالِي فِي شَأْنِ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: يَا رَبِّ خَلَقْتَهُ وَنَفَخْتَ فِيهِ مِنْ رُوحِكَ، وَأَسْجَدْتَ لَهُ مَلَائِكَتَكَ، ثُمَّ بِذَنْبٍ وَاحِدٍ مَلَأْتَ أَفْوَاهَ النَّاسِ حَتَّى يَقُولُوا: ﴿وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى﴾ [طه: ١٢١] قَالَ: فَأَوْحَى اللهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ مُخَالَفَةَ الْحَبِيبِ عَلَى الْحَبِيبِ شَدِيدَةٌ "

481- Ebû Abdillah el-Mağribî der ki: Gecelerden bir gece Hz. İbrâhîm, Hz. Âdem'in durumu üzerinde düşündü ve: "Rabbim! Onu yarattın, ruhundan ona üfledin ve melekleri de ona secde ettirdin. Sonra bir suçtan dolayı insanların ağız dolusu: ***«Âdem, Rabbine asi olup yolunu şaşırdı»***[1] demelerine sebep oldun" dedi. Yüce Allah da, İbrâhîm'e: "Ey İbrâhîm! Sen de bilirsin ki sevgilinin sevgiliye karşı çıkması pek ağır olur" diye vahyetti.

٤٨٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أنبأ دَعْلَجُ بْنُ أَحْمَدَ، حدثنا مُخَوَّلُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ الْكَرِيمِ، حدثنا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ مَعْقِلٍ، عَنْ وَهْبٍ قَالَ: " أَوْحَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَا دَاوُدُ ارْفَعْ رَأْسَكَ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكَ غَيْرَ أَنَّهُ لَيْسَ لَكَ عِنْدِي ذَلِكَ الْوِدُّ الَّذِي كَانَ "

482- Vehb (b. Münebbih) der ki: Yüce Allah, Hz. Dâvud'a: "Ey Dâvud! Başını (yerden) kaldır, yanımdaki eski dostluğun olmaksızın ben seni bağışladım" diye vahyetti.

---

[1] Tâhâ Sur. 121

٤٨٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ يُوسُفَ الْأَصْبَهَانِيُّ، حدثنا أَبُو مُحَمَّدٍ عَاصِمُ بْنُ الْعَبَّاسِ بِهَرَاةَ، حدثنا أَبُو يَعْقُوبَ يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ عُثْمَانَ بْنِ عَيَّاشٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ يَقُولُ وَقَدْ قِيلَ لَهُ: مَتَى يَأْنَسُ الْعَبْدُ بِرَبِّهِ؟ قَالَ: " إِذَا خَافَهُ أَنِسَ بِهِ، أَمَا عَلِمْتُمْ أَنَّهُ مَنْ وَاصَلَ الذُّنُوبَ نُحِّيَ عَنْ بَابِ الْمَحْبُوبِ "

483- Saîd b. Osmân b. Ayyâş der ki: Zün-Nûn'a: "Kul ne zaman Rabbi ile ünsiyet kurar?" diye sorulunca: "Ondan korktuğu zaman onunla ünsiyet kurmuş olur. Günahlara vasıl olan kimsenin sevgilinin kapısından ayrıldığını bilmez misiniz!" karşılığını verdi.

٤٨٤ - وَبِإِسْنَادِهِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عُثْمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ يَقُولُ: " مَا رَجَعَ إِلَّا مِنَ الطَّرِيقِ، وَلَوْ وَصَلُوا إِلَيْهِ مَا رَجَعُوا فَازْهَدْ فِي الدُّنْيَا تَرَى الْعَجَبَ "

484- Zün-Nûn der ki: "Geri dönenler, ancak yarı yoldan dönmüşlerdir. Eğer ona ulaşsaydılar geri dönmezlerdi. Dünyada zahid ol ki, şaşılacak şeyler göresin."

٤٨٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ يُوسُفَ قَالَ: سَمِعْتُ عَاصِمَ بْنَ الْعَبَّاسِ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ مُوسَى بْنَ عِيسَى الدِّينَوَرِيَّ بِهَا يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا يَعْقُوبَ يُوسُفَ بْنَ الْحُسَيْنِ الرَّازِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ الْمِصْرِيَّ يَقُولُ: " وَجَدْتُ صَخْرَةً بِبَيْتِ الْمَقْدِسِ عَلَيْهَا أَسْطُرٌ مَكْتُوبَةٌ، فَجِئْتُ مَنْ تَرْجَمَهَا، فَإِذَا عَلَيْهَا مَكْتُوبٌ: كُلُّ عَاصٍ مُسْتَوْحِشٌ، وَكُلُّ مُطِيعٍ مُسْتَأْنِسٌ، وَكُلُّ خَائِفٍ هَارِبٌ، وَكُلُّ رَاجٍ طَالِبٌ، وَكُلُّ قَانِعٍ غَنِيٌّ، وَكُلُّ مُحِبٍّ ذَلِيلٌ فَفَكَّرْتُ فِي هَذِهِ الْأَحْرُفِ فَإِذَا هِيَ أُصُولٌ كُلُّهَا اسْتَعْبَدَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهِ الْخَلْقَ "

485- Zün-Nûn el-Mısrî der ki: Beytü'l-Makdis'te bir kayanın üzerinde birkaç satır yazı gördüm. Onu okuyup tercüme edecek birini bulduğumda şöyle yazılı olduğunu gördüm: "Her asi yalnız ve her itaat eden ünsiyet sahibidir. Her korkan (günahlardan) kaçan ve her umut içinde olan (rızayı) isteyendir. Her kanaatkâr zengin ve her seven boyun eğendir." Bu yazıyı

düşündüğümde, Allah'ın, yarattıklarını onlarla kendisine kulluk ettirdiği şeyler olduğunu gördüm.[1]

٤٨٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ يَحْيَى الطَّلْحِيُّ بِالْكُوفَةِ، حدثنا أَبُو الْحَرِيشِ أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى الْكِلَابِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ مُعَاذٍ الرَّازِيَّ رَحِمَهُ اللهُ يُنْشِدُ:"

إِنَّ الْمَلِيكَ قَدِ اصْطَفَى خُدَّامًا ... مُتَوَدِّدِينَ مُوَاطِئِينَ كِرَامَا

رُزِقُوا الْمَحَبَّةَ وَالْخُشُوعَ لِرَبِّهِمْ ... فَتَرَى دُمُوعَهُمْ تَسِحُّ سِجَامَا

يُحْيُونَ لَيْلَتَهُمْ بِطُولِ صَلَاتِهِمْ ... لَا يَسْأَمُونَ إِذَا الْخَلِيُّ نَامَا

قَوْمٌ إِذَا رَقَدَ الْعُيُونُ رَأَيْتَهُمْ ... صَفُّوا لِشِدَّةِ خَوْفِهِ أَقْدَامَا

وَتَخَالَهُمْ مَوْتَى لِطُولِ سُجُودِهِمْ ... يَخْشَوْنَ مِنْ نَارِ الْإِلَهِ غَرَامَا

شُغِفُوا بِحُبِّ اللهِ طُولَ حَيَاتِهِمْ ... فَتَجَنَّبُوا لِوِدَادِهِ آثَامَا"

486- Ebu'l-Harîş Ahmed b. İsa el-Kilâbî der ki: Yahyâ b. Muâz'ın şu beyitleri okuduğunu işittim:

Muhakkak ki hükümdar kendine hizmetçiler seçti
Seçerken cana yakın, yumuşak ve değerli olanları seçti.
Rableri için rızıklanmış onlar sevgi ve huşû ile
Gözyaşlarının aktığını görürsün sürekli şevk ile.
Onlar gecelerini uzun namazları ile ihya ederler
Onlar bıkmazlar boş olduklarında uykuya dalarlar.
Gece bütün gözler hep birden daldığında uykuya

[1] Ebû Nuaym, *Hilye* (9/376).

Görürsün onların dizilmelerini düşerek bir korkuya.
Onları ölü zannedersin secdeyi uzatmalarından dolayı
Sürekli olarak bir korku içindeler İlah'ın ateşinden dolayı.
Onlar ömürleri boyunca hep Allah'ı severler
Sevgilerinden dolayı günahlardan sakınırlar.

٤٨٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ الشُّعَيْبِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ مُحَمَّدَ بْنَ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ الْمُفِيدَ يَقُولُ: سَمِعْتُ الْجُنَيْدَ بْنَ مُحَمَّدٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ سَرِيَّ السَّقَطِيَّ يَقُولُ وَقَدْ كَلَّمْتُهُ يَوْمًا فِي شَيْءٍ مِنَ الْمَحَبَّةِ، فَضَرَبَ بِيَدِهِ إِلَى جِلْدَةِ ذِرَاعِهِ فَمَدَّهَا، ثُمَّ قَالَ: " وَاللهِ لَوْ قُلْتُ إِنَّ هَذَا جَفَّ عَلَى هَذَا مِنْ مَحَبَّةِ اللهِ لَصَدَقْتُ " ثُمَّ أُغْمِيَ عَلَيْهِ ثُمَّ تَوَرَّدَ وَجْهُهُ حَتَّى صَارَ مِثْلَ الْقَمَرِ

487- Cüneyd b. Muhammed der ki: Serî es-Sekatî ile sevgi hakkında konuştuğumda eliyle diğer kolunun derisine vurarak: "Vallahi: «Bu elim diğerine Allah sevgisinden dolayı uzak kaldı» dersem doğru söylemiş olurum" dedi. Sonra bayıldı ve yüzü öyle kızardı ki Ay parçası gibi oldu.

٤٨٨ - سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا نَصْرٍ الطُّوسِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ جَعْفَرًا الْخُلْدِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ الْجُنَيْدَ يَقُولُ: قَالَ رَجُلٌ لِلسَّرِيِّ السَّقَطِيِّ: كَيْفَ أَنْتَ؟ فَأَنْشَأَ يَقُولُ:"

مَنْ لَمْ يَبِتْ وَالْحُبُّ حَشْوُ فُؤَادِهِ لَمْ يَدْرِ كَيْفَ تَفَتُّتُ الْأَكْبَادُ"

488- Cüneyd der ki: Bir adam Serî es-Sekatî'ye: "Nasılsın?" dediğinde, Serî:

"Sevgi kalbinin içinde olduğu halde gecelemeyen kişi
Ciğerlerin nasıl ufalanıp parçalandığını anlayamaz"

karşılığını verdi.[1]

---

[1] es-Sülemî, *Tabakât es-Sûfiyye* (sh. 55) ve Ebû Nuaym, *Hilye* (10/119).

٤٨٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنِي الْجُنَيْدُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: رَفَعَ إِلَيَّ سَرِيٌّ مَرَّةً رُقْعَةً فَقَالَ لِي:" احْفَظْ هَذِهِ الرُّقْعَةَ فَإِذَا فِيهَا مَكْتُوبٌ:

لَمَّا شَكَوْتُ الْحُبَّ قَالَ كَذَبْتَنِي فَمَا لِي أَرَى الْأَعْضَاءَ مِنْكَ كَوَاسِيَا
فَمَا الْحُبُّ حَتَّى يَلْصَقَ الْجِلْدُ بِالْحَشَى وَتَذْبُلُ حَتَّى لَا تُجِيبَ الْمُنَادِيَا
وَتَنْحَلُ حَتَّى لَا يُبْقِيَ لَكَ الْهَوَى سِوَى مُقْلَةٍ تَبْكِي بِهَا أَوْ تَنَاجِيَا"

489- Cüneyd b. Muhammed der ki: Bir defasında Serî bana üzerinde yazı bulunan bir kağıt getirdi ve: "Bu kağıdın üzerindeki yazıyı ezberle" dedi. Onda şöyle yazılıydı:

Sevgimi dile getirdiğimde bana: "Sen bana yalan söyledin" dedi
"Ne oluyor ki senin azalarını güçlü ve kuvvetli görüyorum" dedi.
Oysa sevgi kişiyi bitirir, bir deri bir kemik kalır ve erirsin
Solarsın da çağıran kişiye cevap veremez bir hale gelirsin.
Sevgi seni o kadar zayıf düşürür ki artık güç ve takatin kalmaz
Sana ağlayan göz veya fısıldayacak güçten başka bir şey bırakmaz.

٤٩٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حدثنا أَبُو عُثْمَانَ الْحَنَّاطُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ بَشِيرٍ الْكِنْدِيُّ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُسْلِمٍ الْمُزَنِيُّ قَالَ: قَالَ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ ابْنُ الْحَنَفِيَّةِ:" مَنْ أَحَبَّ حَبِيبًا لَمْ يُبْغِضْهُ"، ثُمَّ قَالَ:

تَعْصِي الْإِلَهَ وَأَنْتَ تُظْهِرُ حُبَّهُ عَارٌ عَلَيْكَ إِذَا فَعَلْتَ شَنِيعُ
لَوْ كَانَ حُبُّكَ صَادِقًا لَأَطَعْتَهُ إِنَّ الْمُحِبَّ لِمَنْ أَحَبَّ مُطِيعُ
مَا ضَرَّ مَنْ كَانَتِ الْفِرْدَوْسُ مَنْزِلَهُ مَا كَانَ فِي الْعَيْشِ مِنْ بُؤْسٍ وَإِقْتَارِ
تَرَاهُ يَمْشِي حَزِينًا خَائِفًا شَعِثًا إِلَى الْمَسَاجِدِ يَسْعَى بَيْنَ أَطْمَارِ"

490- İbrâhîm b. Müslim el-Muzenî der ki: Hasan b. Muhammed el-Hanefî: "Sevgiliyi seven kişi ona buğz etmez" dedi ve şöyle devam etti:

Sen İlah'ı sevdiğini söylerken ona asi olmaktasın
Çirkin şeyler yaparsan bil ki utanç içine dalmaktasın.
Gerçekten seviyor olsaydın ona itaat ederdin
Zira seven kimse sevdiğine hep itaat edendir.
Kişinin menzili eğer Cennetü'l-Firdevs ise
Fakirlik içinde yaşasa da bir zararı yoktur.
Onu, saçları dağınık, korku ve hüzünlü biçimde
Mescidlere gittiğini görürsün eski giysiler içinde.

٤٩١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا نَصْرٍ مُحَمَّدَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ الرَّازِيَّ الْوَاعِظَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا دُجَانَةَ، يَقُولُ: كَانَتْ رَابِعَةُ إِذَا غَلَبَ عَلَيْهَا الْحُبُّ تَقُولُ:

تَعْصِي الْإِلَهَ وَأَنْتَ تُظْهِرُ حُبَّهُ ... هَذَا مُحَالٌ فِي الْفِعَالِ بَدِيعُ
لَوْ كَانَ حُبُّكَ صَادِقًا لَأَطَعْتَهُ ... إِنَّ الْمُحِبَّ لِمَنْ أَحَبَّ مُطِيعُ"

491- Ebû Dücâne der ki: Râbia(tu'l-Adeviyye)'nin sevgisi coştuğu zaman şöyle derdi:

Sen İlah'ı sevdiğini söylerken ona asi olmaktasın
Güzel şeyler arasına sen bâtılı koymaktasın.
Gerçekten seviyor olsaydın ona itaat ederdin
Zira seven kimse sevdiğine hep itaat edendir.

٤٩٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ حَمَّادٍ الْقُرَشِيُّ، حَدَّثَنِي أَبُو إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الطَّبَرِيِّ أَمْلَاهُ مِنْ حِفْظِهِ قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ هَارُونَ الْفَقِيهَ يَقُولُ: سَمِعْتُ السَّخْتِيَانِيَّ يَقُولُ: وَيَتَمَثَّلُ بِقَوْلِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ الْقَاسِمِ أَبِي الْعَتَاهِيَةِ"

تَعْصِي الْإِلَهَ وَأَنْتَ تُظْهِرُ حُبَّهُ ... هَذَا مُحَالٌ فِي الْقِيَاسِ بَدِيعُ

لَوْ كَانَ حُبُّكَ صادقاً لَأَطَعْتَهُ إِنَّ الْمُحِبَّ لِمَنْ يُحِبُّ مُطِيعُ"

492- Muhammed b. Hârun el-Fakîh'in, İsmâîl b. el-Kâsım Ebu'-Atâhiyye'nin sözlerini örnek vererek şöyle dediğini işittim:

Sen İlah'ı sevdiğini söylerken ona asi olmaktasın
Güzel şeyler arasına sen bâtılı koymaktasın.
Gerçekten seviyor olsaydın ona itaat ederdin
Zira seven kimse sevdiğine hep itaat edendir.

٤٩٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْجُرْجَانِيَّ الْوَاعِظَ يَقُولُ: أَنْشَدَنَا الْعَبْدُ الصَّالِحُ أَبُو عُمَرَ بْنُ سَعِيدٍ الْجُرْجَانِيُّ لِنَفْسِهِ"

وَحُبَّانِ فِي قَلْبِي مُحَالٌ كِلَاهُمَا مَحَبَّةُ فِرْدَوْسٍ وَدَارِ غُرُورِ
وَمَنْ يَرْجُ مَوْلَاهُ وَيَرْجُو جِوَارَهُ يُسَابِقُ فِي الْخَيْرَاتِ غَيْرَ فُتُورِ
وَمَا صَادِقٌ مَنْ يَدَّعِي حُبَّ رَبِّهِ وَأَمْسَى عَنِ اللَّذَّاتِ غَيْرَ صَبُورِ
وَيَسْلُوا عَنِ الدُّنْيَا، وَعَنِ كُلِّ شَهْوَةٍ وَعَنْ كُلِّ مَا يُؤَدِّي بِوَصْلِ سُرُورِ"

493- Vaiz Ebû Abdillah Muhammed b. Muhammed b. Abdillah el-Cürcânî der ki: Salih bir kul olan Ebû Ömer b. Saîd el-Cürcânî bize şu beyitleri okudu:

Bir kalpte iki sevgiye yer vermek imkansızdır
Biri Cennetü'l-Firdevs, biri de aldatıcı dünyadır.
Kim mevlasını ve ona komşu olmayı arzu ederse
Artık yorulmaksızın hayır işlemekte yarışır.
Sabretmeksizin lezzetler ile akşamlayan kimse
Rabbini sevdiğini söylüyorsa sadık değildir.
Onlar dünyalığı ve her şeyi bırakırlar
Onlar mutluluğu götüren her şeyi bırakırlar.

٤٩٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَمْدَانَ الصَّيْرَفِيُّ بِمَرْوَ، حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي الدُّنْيَا الْقُرَشِيُّ، حدثنا الْعَبَّاسُ بْنُ الْفَرَجِ، حدثنا الْأَصْمَعِيُّ، عَنْ سَلَّامِ بْنِ مِسْكِينٍ قَالَ: دَخَلَ السِّجْنَ مَالِكُ بْنُ الْمُنْذِرِ بْنِ الْجَارُودِ فَإِذَا فِيهِ الْفَرَزْدَقُ فَقَالَ: أَمَا آنَ لَكَ أَنْ تُقْصِرَ مِنْ قَذْفِ الْمُحْصَنَاتِ؟ فَقَالَ: " وَاللهِ لَلَّهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ عَيْنِي الَّتِي أُبْصِرُ بِهَا أَفَتُرَاهُ يُعَذِّبُنِي؟ "

494- Sellâm b. Miskîn der ki: Mâlik b. el-Münzir b. el-Cârûd hapse girdi ve orada Ferazdak'ı gördü. Ona: "İffetli kişilere iftira atmaktan vazgeçme zamanın gelmedi mi?" deyince, Ferazdak: "Vallahi, Allah benim için kendisiyle gördüğüm şu gözümden daha sevgilidir. Sence Allah bana azab edecek mi?" karşılığını verdi.

٤٩٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللهِ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ الْعُصْمِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا بَكْرِ بْنَ أَبِي عُثْمَانَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: وَقَامَ فِي مَجْلِسِهِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَغْدَادَ، فَقَالَ: يَا أَبَا عُثْمَانَ مَتَى يَكُونُ الرَّجُلُ صَادِقًا فِي حُبِّ مَوْلَاهُ؟ قَالَ: " إِذَا خَلَا مِنْ خِلَافِهِ كَانَ صَادِقًا فِي حُبِّهِ ". قَالَ: فَوَضَعَ الرَّجُلُ التُّرَابَ عَلَى رَأْسِهِ وَصَاحَ، وَقَالَ: كَيْفَ ادَّعَى حُبَّهُ، وَلَمْ أَخْلُ طَرْفَةَ عَيْنٍ مِنْ خِلَافِهِ؟ قَالَ: فَبَكَى أَبُو عُثْمَانَ وَأَهْلُ الْمَجْلِسِ قَالَ: فَجَعَلَ يَبْكِي أَبُو عُثْمَانَ وَيَقُولُ فِي بُكَائِهِ: " صَادِقٌ فِي حُبِّهِ مُقَصِّرٌ فِي حَقِّهِ "

495- Ebû Bekr b. Osmân, babasından naklen bildiriyor: Babamın bulunduğu bir mecliste Bağdatlı bir adam kalkıp: "Ey Ebû Osmân! Kişinin mevlasına karşı sevgisi ne zaman gerçek olur?" diye sorunca: "Günahlardan temizlendiği zaman sevgisi gerçek olur" dedi. Bunun üzerine adam başına toprak saçıp feryad ederek: "Bir an bile günahtan geri kalmazken onu sevdiğimi nasıl söylerim!" dedi. Ebû Osmân ve o mecliste bulunanlar ağlamaya başlamıştı. Ebû Osmân hem ağlıyor, hem de: "O sevgisinde gerçekçidir, ancak itaat konusunda kusur etmiştir" diyordu.

Beyhakî der ki: Ebû Osmân adamın gerçek sevgisinden dolayı böyle demiştir. Bu kişi amellerinden kusur etse bile onun (Allah'a karşı olan) sevgisine bir sonraki hadis şahitlik etmektedir.↓

٤٩٦ - مَا أَخْبَرَنَاهُ أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ كُنَاسَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، الرَّجُلُ يُحِبُّ الْقَوْمَ وَلَمَّا يَلْحَقْ بِهِمْ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ " أَخْرَجَاهُ فِي الصَّحِيحِ مِنْ حَدِيثِ الْأَعْمَشِ وَقِيلَ فِيهِ: عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ وَقَدْ أَخْرَجَاهُ أَيْضًا فِي الصَّحِيحِ

496- Ebû Mûsa der ki: Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): "Ey Allah'ın Resûlü! Kişi bir topluluğu sevdiği halde onlar gibi olamıyor. Bu kişinin hali ne olur?" dediğimde: *"Kişi sevdiğiyle beraberdir"* buyurdu.[1]

Buhârî ile Müslim bunu *Sahîh*'lerinde A'meş kanalıyla aktarmışlardır.[2]

Buhârî ile Müslim *Sahîh*'lerinde aynısını A'meş, Şakîk kanalıyla Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet ettiler.[3]

٤٩٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا زَكَرِيَّا بْنُ يَحْيَى، حدثنا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ، مَتَى السَّاعَةُ؟ قَالَ: " وَمَا أَعْدَدْتَ لَهَا؟ " فَلَمْ يَذْكُرْ كَثِيرًا إِلَّا أَنَّهُ يُحِبُّ اللهَ وَرَسُولَهُ، فَقَالَ: " أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ " أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، مِنْ حَدِيثِ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ

497- Enes der ki: Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Kıyamet ne zaman kopacaktır?" diye sorunca, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kıyamet için ne hazırladın?"* buyurdu. Adam çok bir şey saymadı, ancak Allah'ı ve Resûl'ünü sevdiğini söyledi. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Sen de sevdiğinle beraber olacaksın"* buyurdu.[4]

---

[1] İsnâdı hasendir ve sahih bir hadistir.

[2] Müslim (3/2034).

[3] Müslim (3/2034).

[4] Ravileri güvenilirdir.

Müslim bunu *Sahih*'te Süfyân b. Uyeyne kanalıyla aktarmıştır.[1]

٤٩٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ بْنُ يَعْقُوبَ هُوَ الْأَصَمُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الصَّاغَانِيُّ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، حدثنا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ رَجُلًا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ كَانَ اسْمُهُ عَبْدَ اللهِ وَكَانَ يُلَقَّبُ حِمَارًا، وَكَانَ يُضْحِكُ رَسُولَ اللهِ ﷺ، وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ قَدْ جَلَدَهُ فِي الشَّرَابِ، فَأُتِيَ بِهِ يَوْمًا، فَأَمَرَ بِهِ فَجُلِدَ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: اللهُمَّ الْعَنْهُ مَا أَكْثَرَ مَا يُؤْتَى بِهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " لَا تَلْعَنْهُ، فَوَاللهِ مَا عَلِمْتُ أَنَّهُ لَيُحِبُّ اللهَ وَرَسُولَهُ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ بُكَيْرٍ، عَنِ اللَّيْثِ "

498- Ömer b. el-Hattâb bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zamanında Himâr diye adlandırılan biri vardı. Bu kişi Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) güldürürdü. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bu kişiyi içkiden dolayı kırbaçlatmıştı. Bir gün bu adam yine içkiden dolayı getirildi ve kırbaçlandı. O toplumdan bir adam: "Allahım! Ona lanet et. İçkiden dolayı ne kadar Resûlullah'a getirilmekte" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Ona lanet etme. Vallahi onun Allah ve Resûlü'nü sevdiğini biliyorum"* buyurdu.[2]

Buhârî bunu *Sahîh*'te Yahyâ b. Bukeyr — Leys kanalıyla aktarmıştır.[3]

Bu da Ebû Osmân'ın: "O, sevgisinde samimidir, ancak itaat konusunda kusur etmiştir" deyişini doğrulamaktadır. Çünkü içki içmesiyle birlikte Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onu 'seven' biri diye adlandırmıştır. Doğrusunu da Allah bilir.

---

[1] Müslim (3/2032).

[2] İsnâdı hasendir. Ebû Ya'lâ, *Müsned* 1/161 (176).

[3] Buhârî (8/14).

٤٩٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ الرَّازِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا عَلِيٍّ الْحَافِظَ يَقُولُ: سُئِلَ سَمْنُونٌ عَنِ الْمَحَبَّةِ فَقَالَ: " صَفَاءُ الْوِدِّ مَعَ دَوَامِ الذِّكْرِ "

قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ، وَقَالَ مَالِكُ بْنُ دِينَارٍ: " عَلَامَةُ حُبِّ اللهِ دَوَامُ ذِكْرِهِ لِأَنَّ مَنْ أَحَبَّ شَيْئًا أَكْثَرَ ذِكْرَهُ " قَالَ الْحَلِيمِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: " وَقَالَ بَعْضُهُمْ: الْحُبُّ اللُّزُومُ لِأَنَّ مَنْ أَحَبَّ شَيْئًا أَلْزَمَ ذِكْرَهُ قَلْبَهُ، فَمَحَبَّةُ اللهِ تَعَالَى لُزُومٌ لِذِكْرِهِ "

499- Ebû Ali el-Hâfız der ki: Semnûn'a sevgi(nin hakikati) konusunda sorulunca: "Halis bir sevgi ile devamlı zikretmektir" karşılığını verdi.

Mâlik b. Dînâr: "Allah sevgisinin göstergesi, sürekli olarak onu zikretmektir. Çünkü bir şeyi seven kimse o şeyi çokça zikreder" dedi.

Halîmî der ki: Bazıları da: "Gerçek sevgi sürekli olandır. Çünkü kişi bir şeyi sevdiği zaman kalbi sürekli olarak o şeyi zikreder. Allah sevgisi de sürekli olarak zikri gerektiren bir şeydir" demiştir.

Halîmî der ki: Semnûn sevginin sürekli olması gerektiğini açıklamıştır. Bu da Arapların: "Devenin güzeli oturduğu zaman yerinde kalandır" demelerine muvafıktır.

٥٠٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ نُصَيْرٍ، حَدَّثَنِي الْعَبَّاسُ بْنُ مَسْرُوقٍ قَالَ: سَمِعْتُ السَّرِيَّ بْنَ الْمُغَلِّسِ يَقُولُ: " قَرَأْتُ فِي بَعْضِ كَلَامِ الْحُكَمَاءِ: أَبْعَدُ النَّاسِ مِنَ الْمِلَالِ وَالضَّجَرِ مَنْ لَمْ يُفَارِقْ قَلْبُهُ ذِكْرُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَحَسْبُكَ مِنْ صِدْقِ الْعَبْدِ دَوَامُ ذِكْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ عِنْدَهُ "

500- Serî b. el-Muğallis der ki: Hikmet sahibi bir kişinin kitabında şöyle bir yazı okudum: "İnsanların bıkkınlık ve sıkıntıdan en uzak olanı, kalbi Yüce Allah'ın zikrinden ayrılmayandır. Kişinin doğru bir kul olup olmadığını anlaman için onun Allah'ı sürekli olarak zikretmesi yeter."

٥٠١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ الْمُفِيدَ يَقُولُ: سَمِعْتُ جَدِّي يَعْنِي الْعَبَّاسَ بْنَ حَمْزَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ الْمِصْرِيَّ يَقُولُ: " إِنَّ الْعَارِفَ اسْتَغْنَى بِرَبِّهِ فَمَنْ أَغْنَى مِنْهُ فَلَذَّتُهُ ذِكْرُهُ، وَإِنَاخَتُهُ بِفِنَائِهِ وَاسْتِئْنَاسٌ بِهِ " قَالَ وَسَمِعْتُ

ذَا النُّونِ يَقُولُ: " مَنْ عَرَفَ رَبَّهُ وَجَدَ طَعْمَ الْعُبُودِيَّةِ وَلَذَّةَ الذِّكْرِ وَالطَّاعَةِ فَهُوَ مَعَ الْخَلْقِ بِبَدَنِهِ، وَقَدْ بَايَنَهُمْ بِالْهُمُومِ وَالْخَطَرَاتِ "

501- Zün-Nûn el-Mısrî der ki: "Ârif kişi, Rabbi ile yetinen kimsedir. Ondan daha üstün olan kimse de, zikrin lezzetini alan, sürekli Allah'ı zikredip kendisiyle ünsiyet kurandır."

Zün-Nûn der ki: "Rabbini bilen kimse; ibadetin tadını, zikrin ve itaatin lezzetini bulur. O, sadece bedeniyle insanlarla birlikte olurken diğer her yönüyle Allah'la beraberdir."[1]

فَصْلٌ فِي إِدَامَةِ ذِكْرِ اللهِ ﷻ

Sürekli Olarak Yüce Allah'ı Zikretmek

Halîmî der ki: Yüce Allah'ı sürekli olarak zikretmenin Allah sevgisinin göstergesinden olduğunu zikrettik. Bu konuda Yüce Allah: *"Ey inananlar! Allah'ı çokça zikredin. O'nu sabah akşam tesbih edin"*[2] buyurmaktadır. Yine Yüce Allah: *"Öyle ise siz beni (ibadetle) anın ki, ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin!"*[3] buyurmaktadır. Allah'ı zikretmenin güzel olduğu vakitler hakkında, fazileti ve sürekliliği hakkında Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet edilmiş hadisler de bulunmaktadır."

(Halîmî) Sabit olmayan bir hadis zikretmiş ve ardından aşağıdaki hadisi aktarmıştır.↓

٥٠٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو زَكَرِيَّا الْعَنْبَرِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْبُوشَنْجِيُّ، حدثنا أُمَيَّةُ بْنُ بِسْطَامٍ، حدثنا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ الْقَاسِمِ، عَنِ الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَسِيرُ فِي طَرِيقِ مَكَّةَ فَمَرَّ عَلَى جَبَلٍ يُقَالُ لَهُ جُمْدَانَ، فَقَالَ: " سِيرُوا هَذَا جُمْدَانُ سَبَقَ الْمُفَرِّدُونَ ". قَالُوا: وَمَا

---

[1] Beyhakî, *Zühd* (195).

[2] Ahzâb Sur. 41, 42.

[3] Baraka Sur. 152

الْمُفَرِّدُونَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: " الذَّاكِرُونَ اللهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتُ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أُمَيَّةَ بْنِ بِسْطَامٍ

502- Ebû Hureyre der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Mekke yolunda giderken Cumdân adlı dağa geldi ve: *"Yürüyün! Bu Cumdân'dır, Müferridûn olanlar geçip gitti"* buyurdu. Yanındakiler: "Ey Allah'ın Resûlü! Müferridûn kimlerdir?" diye sorunca: *"Allah'ı çokça zikreden erkekler ve kadınlardır"* buyurdu.[1]

Müslim, *Sahîh*'te Umeyye b. Bistâm kanalıyla zikretmiştir.[2]

٥٠٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ الْمُقْرِئُ بِبَغْدَادَ، حدثنا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، حدثنا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَعْقُوبَ مَوْلَى الْحُرَقَةِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " سَبَقَ الْمُفَرِّدُونَ ". قُلْتُ: وَمَا الْمُفَرِّدُونَ؟ قَالَ: " الَّذِينَ يُهْتَرُونَ فِي ذِكْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ "

503- Ebû Hureyre der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Müferridûn olanlar geçip gitti"* buyurunca: "Ey Allah'ın Resûlü! Müferridûn kimlerdir?" diye sordum. Bunun üzerine: *"Yüce Allah'ı çokça zikretmeye düşkün olanlardır"* buyurdu.[3]

٥٠٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ صُبَحٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ شِيرَوَيْهِ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ رَاهُوَيْهِ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ الْعَبْدِيُّ، عَنْ عُمَرَ بْنِ رَاشِدٍ الْيَمَامِيِّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: " سِيرُوا سَبَقَ الْمُفَرِّدُونَ ". قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ، وَمَنِ الْمُفَرِّدُونَ؟ قَالَ: " الْمُسْتَهْتَرُونَ بِذِكْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ يَضَعُ الذِّكْرُ عَنْهُمْ أَثْقَالَهُمْ، فَيَأْتُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خِفَافًا " أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ بِبَغْدَادَ، حدثنا الْحُسَيْنُ بْنُ

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Müslim (3/2062).

[3] Ravileri güvenilirdir. Ahmed, *Müsned* (2/323).

صَفْوَانَ، حدثنا ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ الْعِجْلِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ، فَذَكَرَهُ بِإِسْنَادِهِ بِنَحْوِهِ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: " الَّذِينَ أُهْتِرُوا بِذِكْرِ اللهِ يَضَعُ الذِّكْرُ عَنْهُمْ أَوْزَارَهُمْ " " وَلَمْ يَذْكُرْ مَا بَعْدَهُ، وَالْإِسْنَادُ الْأَوَّلُ أَصَحُّ، وَاللهُ أَعْلَمُ "

504- Ebû Hureyre der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Yürüyün! Müferridûn olanlar geçip gitti"* buyurdu. Ashâb: "Ey Allah'ın Resûlü! Müferridûn kimlerdir?" diye sorunca: *"Yüce Allah'ı zikretmeye düşkün olanlardır ki bu zikirleri, ağırlıkları üzerlerinden alır ve kıyamet günü (Allah'ın huzuruna çok) hafif ve yüklerinden kurtulmuş olarak gelirler"* buyurdu.[1]

Ebu'l-Hüseyn b. Bişrân'ın Bağdat'ta bildirdiğine göre Hüseyn b. Safvân bu hadisin aynısını İbn Ebi'd-Dünyâ kanalıyla Muhammed b. Yezîd el-İclî'den, o da Muhammed b. Bişr'den aynı isnâd ile aktarmıştır. Ancak rivayetinde: *"Yüce Allah'ı zikretmeye düşkün olanlardır ki bu zikirleri, günahlarını üzerlerinden alır"* demiş ve diğer kısmı zikretmemiştir. Birinci isnâd daha doğrudur. En doğrusunu Allah bilir.

٥٠٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَأَبُو صَادِقٍ الْعَطَّارُ قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَفَّانَ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي يَحْيَى الْقَتَّاتِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَنْ عَجَزَ مِنْكُمْ عَنِ اللَّيْلِ أَنْ يُكَابِدَهُ، وَبَخِلَ بِالْمَالِ أَنْ يُنْفِقَهُ، وَجَبُنَ عَنِ الْعَدُوِّ أَنْ يُجَاهِدَهُ فَلْيُكْثِرْ مِنْ ذِكْرِ اللهِ "

505- İbn Abbâs der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellam): *"Gece kalkıp ibadet edemeyen, cimriliğinden dolayı infakta bulunamayan ve korkaklığından dolayı düşmanla cihad edemeyen kimse, Allah'ı çokça zikretsin"* buyurdu.[2]

٥٠٦ - أَخْبَرَنَا الشَّيْخُ الْإِمَامُ أَبُو الطَّيِّبِ سَهْلُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الْحَكَمِ، أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ بَكْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ يَزِيدَ الدِّمَشْقِيِّ، عَنْ

---

[1] İsnâdı zayıftır. Tirmizî 5/577 (3596).

[2] İsnâdı zayıftır. Taberânî, *el-Kebîr* 11/84 (11121).

إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ مَوْلَى بَنِي مَخْزُومٍ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أُمِّ الدَّرْدَاءِ فَلَمَّا سَلَّمْتُ جَلَسْتُ، سَمِعْتُ كَرِيمَةَ بِنْتَ الْحَسْحَاسِ الْمُزَنِيَّةَ - قَالَ: وَكَانَتْ مِنْ صَوَاحِبِ أُمِّ الدَّرْدَاءِ - تَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ فِي بَيْتِ هَذِهِ تُشِيرَ إِلَى أُمِّ الدَّرْدَاءِ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ ﷺ يَقُولَ: " إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ: أَنَا مَعَ عَبْدِي مَا ذَكَرَنِي، وَتَحَرَّكَتْ بِي شَفَتَاهُ "

506- Mahzûm oğullarının azatlısı İsmâîl b. Ubeydillah der ki: Ümmü'd-Derdâ'nın yanına girdim ve selam verip oturdum. Ümmü'd-Derdâ'nın dostlarından olan Kerîme binti'l-Hashâs el-Muzeniyye'nin, Ümmü'd-Derdâ'yı işaret ederek şöyle dediğini işittim: "Ebû Hureyre'nin bunun evinde şöyle dediğini işittim: "Ebu'l-Kâsım (sallallahu aleyhi vesellem): «*Yüce Allah: "Kulum beni andığı ve dudakları benim zikrimle kıpırdadığı müddetçe ben de onunla beraberim" buyurdu*» dedi."[1]

٥٠٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ بْنِ مَزْيَدَ، أَخْبَرَنَا أَبِي قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ جَابِرٍ يَقُولُ: حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ كَرِيمَةَ بِنْتِ الْحَسْحَاسِ الْمُزَنِيَّةِ، أَنَّهَا قَالَتْ: حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ وَنَحْنُ فِي بَيْتِ هَذِهِ - يَعْنِي أُمَّ الدَّرْدَاءِ - قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: " قَالَ رَبُّكَ عَزَّ وَجَلَّ: أَنَا مَعَ عَبْدِي مَا ذَكَرَنِي، وَتَحَرَّكَتْ بِي شَفَتَاهُ "

507- Kerîme binti'l-Hashâs el-Muzeniyye, —Ümmü'd-Derdâ'yı kastederek— Ebû Hureyre bunun evinde iken bize şöyle anlattı: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu işittim: *"Yüce Rabbin: «Kulum beni andığı ve dudakları benim zikrimle kıpırdadığı müddetçe ben de onunla beraberim» buyurdu."*[2]

İbn Câbir ve Yezîd b. Rabî'a ed-Dimaşkî bu hadisi İsmâîl b. Ubeydillah'tan bu şekilde rivayet etmişlerdir.

---

[1] İsnâdı hasendir.

[2] İsnâdı sahihtir. İbn Mâce 2/1246 (3792).

Evzaî ise, Ümmü'd-Derdâ'dan, o da Ebû Hureyre'den bir defa mevkûf, bir defa da merfû olarak rivayet etmiştir. Ancak İbn Câbir ve Yezîd b. Rabî'a ed-Dimaşkî'nin rivayeti, Evzaî'nin rivayetinden daha sahihtir. Bir sonraki rivayette aynı yöndedir.

٥٠٨ - مَا أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ، حدثنا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحَافِظُ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ يُونُسَ بِمِصْرَ، حدثنا يَزِيدُ بْنُ سِنَانٍ، حدثنا عَمْرُو بْنُ حُصَيْنٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عُلَاثَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي عَبْلَةَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَا مِنْ سَاعَةٍ تَمُرُّ بِابْنِ آدَمَ لَمْ يَذْكُرِ اللهَ فِيهَا إِلَّا تَحَسَّرَ عَلَيْهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ "

508- Hz. Âişe der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Âdemoğlu, Allah'ı zikretmeksizin geçirdiği her vakit için mutlaka kıyamet gününde pişmanlık duyacaktır"* buyurdu.[1]

Bu isnâdda zayıflık vardır ancak Muâz'ın hadislerinden şahitleri vardır.↓

٥٠٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرِ بْنُ قَتَادَةَ، حدثنا أَبُو عَمْرِو بْنُ مَطَرٍ، أَخْبَرَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُسْتَفَاضِ الْفِرْيَابِيُّ، حدثنا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حدثنا يَزِيدُ بْنُ يَحْيَى الْقُرَشِيُّ، حدثنا ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ، حدثنا خَالِدُ بْنُ مَعْدَانَ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " لَيْسَ يَتَحَسَّرُ أَهْلُ الْجَنَّةِ إِلَّا عَلَى سَاعَةٍ مَرَّتْ بِهِمْ لَمْ يَذْكُرُوا اللهَ فِيهَا "

509- Muâz b. Cebel der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Cennet ahalisi, sadece Allah'ı zikretmeksizin geçirdiği vakitler için pişmanlık duyacaktır"* buyurdu.[2]

٥١٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ الْفَضْلِ الْقَطَّانُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ سُفْيَانَ قَالَ: رُوِيَ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " لَيْسَ يَتَحَسَّرُ أَهْلُ الْجَنَّةِ إِلَّا عَلَى سَاعَةٍ مَرَّتْ بِهِمْ لَمْ يَذْكُرُوا اللهَ فِيهَا " قَالَ يَعْقُوبُ:

---

[1] İsnâdı zayıftır. Ebû Nuaym, *Hilye* (5/362).

[2] İsnâdı hasendir. Taberânî, *M. el-Kebîr* 20/94 (182).

حَدَّثَنِي بِذَلِكَ مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حدثنا يَزِيدُ بْنُ يَحْيَى أَبُو خَالِدٍ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ يَعْنِي عَنْ مُعَاذٍ

510- Muâz b. Cebel der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Cennet ahalisi, sadece Allah'ı zikretmeksizin geçirdiği vakitler için pişmanlık duyacaktır"* buyurdu.[1]

٥١١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الرُّوذْبَارِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْمُحَمَّدَ آبَادِيُّ، حدثنا عَبَّاسٌ الدُّورِيُّ، حدثنا مُحَمَّدٌ يَزِيدُ بْنُ خُنَيْسٍ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ نَعُودُهُ بِمَكَّةَ، فَدَخَلَ عَلَيْنَا سَعِيدُ بْنُ حَسَّانَ الْمَخْزُومِيُّ فَقَالَ لَهُ سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ: الْحَدِيثُ الَّذِي حَدَّثْتَنِيهِ عَنْ أُمِّ صَالِحٍ ارْدُدْهُ عَلَيَّ، فَقَالَ سَعِيدٌ: نَعَمْ حَدَّثَتْنِي أُمُّ صَالِحٍ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " كَلَامُ ابْنِ آدَمَ كُلُّهُ عَلَيْهِ لَا لَهُ إِلَّا أَمْرٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ نَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ أَوْ ذِكْرُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ "

511- Muhammed Yezîd b. Huneys der ki: Mekke'de hasta olan Süfyân es-Sevrî'yi ziyaret için gittik ve yanına girdik. Biz oradayken Saîd b. Hassân el-Mahzûmî içeri girdi. Süfyân es-Sevrî ona: "Ümmü Sâlih'ten bana nakletmiş olduğun hadisi bir daha anlatsana" deyince, Saîd şöyle dedi: "Evet, Ümmü Sâlih bana Safiyye binti Şeybe'den, o da Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi vesellem) eşi Ümmü Habibe'den naklederek şöyle dedi: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *«Âdemoğlunun tüm konuşmaları aleyhinedir, lehine değildir. Ancak iyiliği emredip kötülükten nehyetmesi veya Allah'ı zikretmesi bunun dışındadır»* buyurdu."[2]

٥١٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ الْفَضْلِ الْقَطَّانُ بِبَغْدَادَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ النَّحْوِيُّ، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا أَبُو صَالِحٍ، حدثنا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ الْكِنْدِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُسْرٍ قَالَ: جَاءَ

---

[1] Ravileri güvenilirdir. el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-Târih* (2/312, 313).

[2] İsnâdında bilinmeyen bir ravi vardır. Tirmizî 4/608 (2412) ve İbn Mâce 2/1315 (3974).

أَعْرَابِيَّانِ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ يَسْأَلَانِهِ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا: يَا رَسُولَ اللهِ، أَيُّ النَّاسِ خَيْرٌ؟ قَالَ: " مَنْ طَالَ عُمْرُهُ، وَحَسُنَ عَمَلُهُ ". وَقَالَ الْآخَرُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ شَرَائِعَ الْإِسْلَامِ قَدْ كَثُرَتْ عَلَيَّ، فَمُرْنِي بِأَمْرٍ أَتَشَبَّثُ بِهِ قَالَ: " لَا يَزَالُ لِسَانُكَ رَطْبًا بِذِكْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ "

512- Abdullah b. Busr der ki: İki bedevi Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bir şeyler sormak için gelmişti Biri: "Ey Allah'ın Resûlü! İnsanların en hayırlısı kimdir?" diye sorunca, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Ömrü uzun olup da ameli güzel olan kimsedir"* buyurdu. Diğer bedevi: "Ey Allah'ın Resûlü! İslam'ın nafile ibadetleri bana ağır geldi, bana bir şey emret ki onu devamlı yapabileyim" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Dilin devamlı Allah'ın zikri ile meşgul kalsın"* buyurdu.[1]

٥١٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا حُمَيْدُ بْنُ دَاوُدَ الْقَيْسِيُّ، حدثنا يَزِيدُ بْنُ خَالِدٍ، حدثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ ثَابِتِ بْنِ ثَوْبَانَ. ح أَخْبَرَنَا أَبُو صَالِحِ بْنُ أَبِي طَاهِرٍ الْعَنْبَرِيُّ، أَخْبَرَنَا جَدِّي يَحْيَى بْنُ مَنْصُورٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْإِسْمَاعِيلِيُّ، حدثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ، حدثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حدثنا ابْنُ ثَوْبَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ يَخَامِرَ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ سَمِعَهُ يَقُولُ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ: أَيُّ الْأَعْمَالِ أَحَبُّ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ؟ قَالَ: " أَنْ تَمُوتَ وَلِسَانُكَ رَطْبٌ مِنْ ذِكْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ " " لَفْظُهُمَا سَوَاءٌ غَيْرُ أَنَّ أَبَا عَبْدِ اللهِ قَالَ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: سَأَلْتُ "

513- Mâlik b. Yehâmir bildiriyor: Muâz b. Cebel'in şöyle dediğini işittim: Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi vesellem): "Allah katında amellerin en sevimlisi hangisidir?" diye sorduğumda: *"Dilin Allah'ın zikri ile meşgul bir şekilde ölmendir"* buyurdu.[2]

---

[1] İsnâdı hasendir. Tirmizî 4/566 (2330), 5/458 (3375).

[2] İçinde tanımadığım bir ravi vardır, ancak isnadı hasendir. Buhârî (36).

İkisinin de lafzı aynıdır. Ancak Ebû Abdillah rivayetinde: "Muâz b. Cebel'in şöyle dediğini işittim" ifadesi yerine: "Muâz b. Cebel: "...sordum" ifadesini kullanmıştır.

٥١٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الرُّوذْبَارِيُّ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ مَهْرَوَيْهِ بْنِ عَبَّاسِ بْنِ سِنَانٍ الرَّازِيُّ، حدثنا أَبُو حَاتِمٍ الرَّازِيُّ إِمْلَاءً، حدثنا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ، حدثنا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنِ الطُّفَيْلِ بْنِ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ إِذَا ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ قَامَ فَقَالَ: " يَا أَيُّهَا النَّاسُ، اذْكُرُوا اللهَ، جَاءَتِ الرَّاجِفَةُ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ جَاءَ الْمَوْتُ بِمَا فِيهِ جَاءَ الْمَوْتُ بِمَا فِيهِ "

514- Ubey b. Ka'b bildiriyor: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) gecenin üçte biri geçtiği zaman kalkar ve: *"Ey insanlar! Allah'ı zikredin. «Sarsıcı» gelecek ardından da «takipçi» gelecektir. Ölüm de içindekilerle (şiddet ve sıkıntılarla) gelecektir. Ölüm de içindekilerle (şiddet ve sıkıntılarla) gelecektir (öyleyse kalkın ve âhiret için hazırlanın!)"* buyururdu.[1]

٥١٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ بْنُ شَاذَانَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ خُنَيْسٍ الْغَزِّيُّ، حدثنا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ الطَّائِفِيُّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ أَعْمَالِكُمْ، وَأَزْكَاهَا وَأَرْفَعِهَا فِي دَرَجَاتِكُمْ وَخَيْرٍ لَكُمْ مِمَّنْ أُعْطِيَ الذَّهَبَ وَالْوَرِقَ، وَخَيْرٍ مِنْ أَنْ لَوْ غَدَوْتُمْ إِلَى عَدُوِّكُمْ فَضَرَبْتُمْ رِقَابَهُمْ وَضَرَبُوا رِقَابَكُمْ؟ " قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: " فَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيرًا "

515- İbn Ömer der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Size amellerinizin en hayırlısını, Allah katında en temiz ve yücesini, derecenizi yükselteni, altın ve gümüş infak etmekten üstün, düşmanınızla karşılaşıp, onların boynunu vurmanızdan, onların da sizin boynunuzu vurmasından daha iyi olanını haber vereyim mi?"*

---

[1] İsnâdında hadisleri leyyin olan bir ravi vardır. Tirmizî 4/636 (2357).

buyurunca, ashâb: "Evet, ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah'ı çokça zikredin"* buyurdu.[1]

٥١٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِسْحَاقَ الْقَاضِي، حدثنا إِبْرَاهِيمُ وَهُوَ ابْنُ حَمْزَةَ، حدثنا الْمُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ الْمَخْزُومِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِنْدَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ أَبِي زِيَادٍ مَوْلَى ابْنِ عَيَّاشٍ، عَنْ أَبِي الْبَحْرِيَّةِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرِ أَعْمَالِكُمْ وَأَرْضَاهَا لَكُمْ عِنْدَ مَلِيكِكُمْ، وَأَرْفَعِهَا فِي دَرَجَاتِكُمْ، وَخَيْرٍ لَكُمْ مِمَّنْ أُعْطِيَ الذَّهَبَ وَالْوَرِقِ، وَمِنْ أَنْ تَلْقَوْا عَدُوَّكُمْ فَتَضْرِبُونَ أَعْنَاقَهُمْ وَيَضْرِبُونَ أَعْنَاقَكُمْ؟ " قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: " ذِكْرُ اللهِ " وَقَالَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ: " مَا عَمِلَ امْرُؤٌ بِعَمَلٍ أَنْجَى لَهُ مِنْ عَذَابِ اللهِ مِنْ ذِكْرِ اللهِ "

516- Ebu'd-Derdâ bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Size amellerinizin en hayırlısını, Allah katında en makbul olanını, derecenizi yükselteni, altın ve gümüş infak etmekten üstün olanı, düşmanınızla karşılaşıp, onların boynunu vurmanızdan, onların da sizin boynunuzu vurmasından daha iyi olanını haber vereyim mi?"* buyurunca, ashâb: "Olur, ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah'ın zikridir"* buyurdu.[2]

Muâz b. Cebel der ki: "Kul, kendini Allah'ın azabından kurtarma konusunda Allah'ı zikretmekten daha güzel bir amel işlememiştir."

Beyhakî der ki: *Da'vât* kitabında bunu bize Mekkî b. İbrâhîm, Abdullah b. Saîd kanalıyla aktarmıştır. Başka bir kanalıyla merfû olarak Muâz b. Cebel'den zikredilmiştir.↓[3]

٥١٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ صَفْوَانَ، حدثنا ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ رَاشِدٍ، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الزُّهْرِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ

---

[1] İsnâdı hasendir.

[2] Ravileri güvenilirdir. Tirmizî 5/459 (3377) ve İbn Mâce 2/1245 (3790).

[3] İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (10/300, 13/455), Taberânî, *M. el-Kebîr* (20/166) ve İbnu'l-Mübârek, *Zühd* (960).

عَامِرِ بْنِ خَارِجَةَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ زُرَارَةَ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ الشَّامِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ غَنْمٍ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " أَكْثِرُوا ذِكْرَ اللهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ فَإِنَّهُ لَيْسَ عَمَلٌ أَحَبَّ إِلَى اللهِ وَلَا أَنْجَى لِعَبْدِهِ مِنْ ذِكْرِ اللهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ " قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: " وَفِي مَعْنَاهُ مِنْ وَجْهٍ آخَرَ ضَعِيفٍ مَرْفُوعًا "

517- Muâz b. Cebel der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Her durumda Allah'ı çokça zikredin. Hiçbir amel Allah katında bunun kadar sevimli değildir. Kulu için de hiçbir amel dünya ve âhirette onun gibi kurtarıcı değildir"* buyurdu.[1]

Beyhakî der ki: Başka bir kanalla aynı mânâ ile zayıf ve merfû olarak zikredilmiştir.↓

٥١٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ بْنِ أَحْمَدَ الْفَارِسِيُّ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مِيكَالَ، حدثنا عَبْدَانُ الْجَوَالِيقِيُّ، حدثنا زَيْدُ بْنُ الْحَرِيشِ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ الزِّبْرِقَانِ، عَنْ مَرْوَانَ بْنِ سَالِمٍ، عَنِ الْأَحْوَصِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ غَنْمٍ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " أَكْثِرُوا ذِكْرَ اللهِ فَإِنَّهُ لَيْسَ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَى اللهِ، وَلَا أَنْجَى لِلْعَبْدِ مِنْ حَسَنَةٍ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ مِنْ ذِكْرِ اللهِ، وَلَوْ أَنَّ النَّاسَ اجْتَمَعُوا عَلَى مَا أُمِرُوا بِهِ مِنْ ذِكْرِ اللهِ لَمْ نَكُنْ نُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللهِ " " تَفَرَّدَ بِهِ مَرْوَانُ بْنُ سَالِمٍ وَاللهُ أَعْلَمُ، وَزَادَ فِيهِ غَيْرُهِ، وَإِنَّ الْجِهَادَ شُعْبَةٌ مِنْ ذِكْرِ اللهِ "

518- Muâz b. Cebel der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Her durumda Allah'ı çokça zikredin. Hiçbir amel Allah katında bunun kadar sevimli değildir. Kulu için de hiçbir iyi amel dünya ve âhirette Allah'ın zikri gibi kurtarıcı değildir. Eğer insanlar emredildiği gibi toplanıp Allah'ı zikretseydi Allah yolunda cihad etmemize gerek kalmazdı"* buyurdu.[2]

---

[1] İsnâdı zayıftır.

[2] İsnâdı zayıftır.

Mervân b. Sâlim bunu rivayette tek kalmış ve rivayetinde: *"Şüphesiz ki cihad Allah'ı zikretmenin bir bölümüdür"* ibaresi geçmiştir.

Halîmî der ki: Burada zikretmekten kasıt, Allah'ı sadece dille zikretmek değildir, dil ve kalp ile zikretmektir. Ancak kalp ile zikretmek daha üstündür. Zira dille zikretmek, kişiyi hiçbir şeyden men etmez. Kalp ile zikretmek ise kişiyi itaatte geri kalmaktan, masiyete ve günaha düşmekten men eder.

Beyhakî der ki: Başka bir hadiste mânâ olarak daha açık bir şekilde zikredilmiştir.↓

٥١٩ - أَخْبَرَنَاهُ أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْقَاضِي، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ عَيَّاشٍ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ سِنَانٍ، حَدَّثَنِي أَبُو الزَّاهِرِيَّةِ، عَنْ أَبِي شَجَرَةَ وَاسْمُهُ كَثِيرُ بْنُ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: " إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ سِقَالَةً، وَإِنَّ سِقَالَةَ الْقُلُوبِ ذِكْرُ اللهِ، وَمَا مِنْ شَيْءٍ أَنْجَى مِنْ عَذَابِ اللهِ مِنْ ذِكْرِ اللهِ ". قَالُوا: وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ؟ قَالَ: " وَلَوْ أَنْ تَضْرِبَ بِسَيْفِكَ حَتَّى يَنْقَطِعَ "

519- Abdullah b. Ömer bildiriyor: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Her şeyin bir iskelesi vardır. Kalplerin iskelesi de Allah'ı zikretmektir. Hiçbir amel dünya ve âhirette Allah'ın zikri gibi kurtarıcı değildir"* buyurdu. Ashâb: "Ey Allah'ın Resûlü! Cihad da mı?" dediğinde: *"(Allah yolunda) kılıcın kırılıncaya kadar savaşsan bile"* buyurdu.[1]

٥٢٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، حدثنا أَبُو حَامِدِ بْنُ بِلَالٍ، حدثنا أَبُو الْأَزْهَرِ، حدثنا أَبُو النَّضْرِ، عَنْ أَبِي عَقِيلٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ رَبِيعَةَ قَالَ: قَالَ: أَبُو الدَّرْدَاءِ: " إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ جِلَاءً، وَإِنَّ جِلَاءَ الْقُلُوبِ ذِكْرُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ "

520- Ebu'd-Derdâ der ki: "Her şeyin bir cilası vardır. Kalplerin cilası da Yüce Allah'ı zikretmektir."[2]

---

[1] İsnâdı çok zayıftır.

[2] İsnâdı zayıftır.

٥٢١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ الصَّنْعَانِيُّ الْآدَمِيُّ بِمَكَّةَ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبَّادٍ، حدثنا عَبْدِ الرَّزَّاقِ قَالَ: وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ بَالَوَيْهِ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " لَا تَقُومُ السَّاعَةُ عَلَى أَحَدٍ يَقُولُ: اللهُ اللهُ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ عَبْدِ بْنِ حُمَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ

521- Enes der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kıyamet: «Allah, Allah» diyen bir kimsenin üzerine kopmayacaktır"* buyurdu.[1]

Müslim bunu *Sahîh*'te Abd b. Humeyd — Abdürrezzak kanalıyla aktarmıştır.[2]

٥٢٢ - وَفِي رِوَايَةِ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ فِي هَذَا الْحَدِيثِ: " لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى لَا يُقَالَ فِي الْأَرْضِ اللهُ اللهُ". أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ قُرْقُوبٍ التَّمَّارُ بِهَمْدَانَ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحُسَيْنِ، حدثنا عَفَّانُ، عَنْ حَمَّادٍ، فَذَكَرَهُ وَرَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنْ زُهَيْرِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ عَفَّانَ

522- Hammâd b. Seleme'nin, Sâbit'ten olan rivayeti: *"Yeryüzünde: «Allah, Allah» denildiği sürece kıyamet kopmayacaktır"* şeklindedir.[3]

Müslim, Zuheyr b. Harb — Affân kanalıyla aktarmıştır.

٥٢٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ، حدثنا أَبُو إِسْمَاعِيلَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ كَثِيرٍ، وَأَصْبَغُ بْنُ الْفَرَجِ قَالَا: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، أَنَّ دَرَّاجًا أَبَا السَّمْحِ حَدَّثَهُ، عَنْ

---

[1] Ravileri güvenilirdir.

[2] Ahmed, *Müsned* (3/162), Abdurrezzak, *Musannef* (11/162), Beğavî, *Şerh es-Sünne* (15/89) ve İbn Hibbân (1911).

[3] İsnâdında tanımadığım bir ravi vardır, ancak sahih bir hadistir. Tirmizî 4/492 (2207).

أَبِي الْهَيْثَمِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " أَكْثِرُوا ذِكْرَ اللهِ حَتَّى يَقُولُوا مَجْنُونٌ "

523- Ebû Saîd el-Hudrî'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Size: «Delidir» denilene kadar Allah'ı çokça zikredin"* buyurmuştur.[1]

٥٢٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ الشَّعْرَانِيُّ، حدثنا جَدِّي، قَالَ: حدثنا أَبُو تَوْبَةَ، حدثنا ابْنُ الْمُبَارَكِ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الْجَوْزَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " أَكْثِرُوا ذِكْرَ اللهِ حَتَّى يَقُولَ الْمُنَافِقُونَ: إِنَّكُمْ مُرَاءُونَ " هَذَا مُرْسَلٌ

524- Ebu'l-Cevzâ der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Münafıklar size: «Sizler riyakârsınız» diyene kadar Allah'ı çokça zikredin"* buyurdu.[2]

Mürsel bir hadistir.

Halîmî: "Zikir meclislerinde bulunmanın gerekliliği ve zikir ehliyle birlikte olma hakkında gelen rivayetlerden biri de..." dedi ve bir sonraki hadis metninin bir kısmını zikretti.↓

٥٢٥ - أَخْبَرَنَاه أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ فِي آخَرِينَ قَالُوا: أَخْبَرَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، أَخْبَرَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ بْنِ مَزْيَدَ، أَخْبَرَنَا أَبُو شُعَيْبٍ، أَخْبَرَنَا عُمَرُ مَوْلَى غُفْرَةَ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ فِرَاسٍ بِمَكَّةَ، أَخْبَرَنَا أَبُو جعفرعُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُمَحِيُّ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ مَخْلَدٍ الْحَضْرَمِيُّ، حدثنا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، حدثنا عُمَرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ مَوْلَى غُفْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَيُّوبَ بْنَ خَالِدِ بْنِ صَفْوَانَ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ: " يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ سَرَايَا مِنَ الْمَلَائِكَةِ تَقِفُ وَتَحُلُّ عَلَى مَجَالِسِ الذِّكْرِ، فَارْتَعُوا فِي رِيَاضِ الْجَنَّةِ ". قُلْنَا: أَيْنَ

[1] İsnâdı zayıftır. Hâkim (1/499), Ahmed (3/68, 71), İbnu's-Sünnî, *Amelu'l-Yem ve'l-Leyle* (4), İbn Adiy, *el-Kâmil* (3/980) ve Ebû Ya'lâ, *Müsned* 2/521 (1376).

[2] İsnâdı zayıftır. Taberânî, *el-Kebîr* 2/169 (12786) ve Ebû Nuaym, *Hilye* (3/80, 81).

رِيَاضُ الْجَنَّةِ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: " مَجَالِسُ الذِّكْرِ اغْدُوا وَرُوحُوا فِي ذِكْرِ اللهِ، وَاذْكُرُوهُ بِأَنْفُسِكُمْ، مَنْ كَانَ يُحِبُّ أَنْ يَعْلَمَ كَيْفَ مَنْزِلَتُهُ مِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فَلْيَنْظُرْ كَيْفَ مَنْزِلَةُ اللهِ عِنْدَهُ، فَإِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يُنْزِلُ الْعَبْدَ حَيْثُ أَنْزَلَهُ مِنْ نَفْسِهِ "

525- Câbir b. Abdillah el-Ensârî der ki: (Bir gün) Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yanımıza çıkıp şöyle buyurdu: *"Ey insanlar! Şüphesiz ki Allah'ın yeryüzünde zikir meclislerini arayan ve bulunca orada duran gezici melekleri vardır. Siz de cennet bahçelerinden istifade ediniz"* buyurdu. Biz: "Ey Allah'ın Resûlü! Cennet bahçeleri nerededir?" dediğimizde şu karşılığı verdi: *"(Cennet bahçeleri) zikir meclisleridir. Sabah akşam zikir meclislerinde bulunun ve Allah'ı içinizden zikredin. Her kim Allah katındaki konumunu ve değerini bilmek istiyorsa, Allah'ın kendi yanındaki konumuna ve değerine baksın. Zira kul, Allah'ı nefsinden indirdiği (zikretmeyi bıraktığı) zaman Allah da onu indirir."*[1]

Beyhakî der ki: Lafız Ebû Abdillah'ın lafzıdır. Ebû Muhammed rivayetinde: *"Yeryüzündeki zikir meclisleri"* ifadesini kullanmıştır.

٥٢٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعْدٍ سَعِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الشَّعَيْبِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ هَارُونَ السِّمْسَارُ الْحَرْبِيُّ بِبَغْدَادَ، حدثنا مُوسَى بْنُ هَارُونَ الْحَمَّالُ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَوْنٍ الْخَرَّازُ، حدثنا أَبُو عُبَيْدَةَ الْحَدَّادُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ ثَابِتٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يَذْكُرُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِيَاضِ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا ". قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، وَمَا رِيَاضُ الْجَنَّةِ؟ قَالَ: " حِلَقُ الذِّكْرِ "

526- Enes b. Mâlik der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Cennet bahçelerine uğradığınız zaman ondan istifade ediniz"* buyurdu. Ashâb: "Ey Allah'ın Resûlü! Cennet bahçeleri nedir?" diye sorunca, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Zikir halkalarıdır"* karşılığını verdi.[2]

Beğavî, İbn Avn kanalıyla aynısını ve bir sonraki rivayeti zikretmiştir.

---

[1] İsnâdı zayıftır. Ebû Ya'lâ, *Müsned* 3/390 (1865), 4/106 (2138) ve Hâkim, *Müstedrek* (1/494).

[2] İsnâdı zayıftır. Tirmizî 532 (3510).

٥٢٧ - مَا أَخْبَرَنَا الْأُسْتَاذُ أَبُو بَكْرِ بْنُ فُورَكٍ رَحِمَهُ اللهُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ الْأَصْبَهَانِيُّ، حدثنا يُونُسُ بْنُ حَبِيبٍ، حدثنا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، حدثنا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْأَغَرِّ قَالَ: أَشْهَدُ عَلَى أَبِي هُرَيْرَةَ، وَأَبِي سَعِيدٍ أَنَّهُمَا شَهِدَا عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: " لَا يَقْعُدُ قَوْمٌ يَذْكُرُونَ اللهَ إِلَّا حَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ، وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ، وَنَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ، وَذَكَرَهُمُ اللهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ " أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، مِنْ حَدِيثِ شُعْبَةَ

527- Ebû Hureyre ile Ebû Saîd el-Hudrî bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Bir grup bir yerde Allah'ı zikretmek için oturduğunda melekler onların etrafını çevirir. Allah'ın rahmeti onları kaplar, üzerlerine huzur iner ve Allah onları kendi huzurundaki melekler yanında anar."*[1]

Müslim bunu *Sahîh*'te Şu'be kanalıyla aktarmıştır.[2]

٥٢٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ صَفْوَانَ، حدثنا ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا، وإِسْحَاقَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، حدثنا جَرِيرٌ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ عِيسَى بْنِ إِبْرَاهِيمَ، حدثنا مُسَدَّدُ بْنُ قَطَنٍ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حدثنا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " إِنَّ لِلَّهِ مَلَائِكَةً فُضُلًا عَنْ كُتَّابِ الْأَيْدِي يَطُوفُونَ فِي الطَّرِيقِ يَلْتَمِسُونَ أَهْلَ الذِّكْرِ، فَإِذَا وَجَدُوا قَوْمًا يَذْكُرُونَ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يُنَادُونَ: هَلُمَّ إِلَى حَاجَتِكُمْ ". قَالَ: " فَتَحُفُّهُمْ بِأَجْنِحَتِهَا إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا ". قَالَ: " فَيَسْأَلُهُمْ رَبُّهُمْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ: مَا يَقُولُ عِبَادِي؟ ". قَالَ: " يَقُولُونَ يُسَبِّحُونَكَ وَيُكَبِّرُونَكَ وَيَحْمَدُونَكَ وَيُمَجِّدُونَكَ، قَالَ: وَهَلْ رَأَوْنِي؟ ". قَالَ: " فَيَقُولُونَ لَا وَاللهِ يَا رَبِّ مَا رَأَوْكَ، فَيَقُولُ: فَكَيْفَ لَوْ أَنَّهُمْ رَأَوْنِي؟ ". قَالَ: " فَيَقُولُونَ لَوْ رَأَوْكَ كَانُوا لَكَ أَشَدَّ عِبَادَةً، وَأَشَدَّ تَحْمِيدًا، وَأَكْثَرَ لَكَ تَسْبِيحًا، فَيَقُولُ: فَمَا يَسْأَلُونِ؟ فَيَقُولُونَ: يَسْأَلُونَكَ الْجَنَّةَ، فَيَقُولُ: وَهَلْ رَأَوْهَا؟ فَيَقُولُونَ: لَا وَاللهِ يَا رَبِّ مَا رَأَوْهَا فَيَقُولُ كَيْفَ لَوْ رَأَوْهَا؟ فَيَقُولُونَ: لَوْ

---

[1] Ravileri güvenilirdir.

[2] Müslim (3/2074).

رَأَوْهَا كَانُوا أَشَدَّ عَلَيْهَا حِرْصًا، وَأَشَدَّ لَهَا طَلَبًا، وَأَعْظَمَ فِيهَا رَغْبَةً، فَيَقُولُ: مِمَّا يَتَعَوَّذُونَ؟ قَالَ: يقولون: مِنَ النَّارِ، فَيَقُولُ: هَلْ رَأَوُا النَّارِ؟ فَيَقُولُونَ: مَا رَأَوْهَا فَيَقُولُ كَيْفَ لَوْ رَأَوْهَا؟ فَيَقُولُونَ: لَوْ رَأَوْهَا كَانُوا أَشَدَّ مِنْهَا فِرَارًا وَأَشَدَّ لَهَا مَخَافَةً فَيَقُولُ: إِنِّي أُشْهِدُكُمْ أَنِّي قد غَفَرْتُ لَهُمْ، فَيَقُولُ مَلَكٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ فِيهِمْ فُلَانٌ وَلَيْسَ مِنْهُمْ إِنَّمَا جَاءَ لِحَاجَةٍ قَالَ: هُمُ الْجُلَسَاءُ لَا يَشْقَى بِهِمْ جَلِيسُهُمْ " " هَذَا لَفْظُ حَدِيثِ أَبِي عَبْدِ اللهِ غَيْرَ أَنَّهُ كَانَ قَدْ سَقَطَ مِنْ رِوَايَتِهِ، فَيَقُولُ: مِمَّا يَتَعَوَّذُونَ؟ قَالَ: يَقُولُونَ مِنَ النَّارِ، وَهُوَ فِي رِوَايَةِ ابْنِ بِشْرَانَ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ قُتَيْبَةَ، عَنْ جَرِيرٍ " وَأَخْرَجْنَاهُ فِي كِتَابِ الدَّعَوَاتِ مِنْ حَدِيثِ وهَيْبٍ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ مَرْفُوعًا، وَفِيهِ مِنَ الزِّيَادَةِ قَالَ: فَقَالَ: " قَدْ أَجَرْتُهُمْ مِمَّا اسْتَجَارُوا وَأَعْطَيْتُهُمْ مَا سَأَلُوا " وَمِنْ ذَلِكَ الْوَجْهِ أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ " وَفِي بَعْضِ هَذِهِ الرِّوَايَاتِ فَيَقُولُونَ: " رَبِّ فِيهِمْ فُلَانٌ عَبْدٌ خَطَّاءٌ إِنَّمَا مَرَّ فَجَلَسَ مَعَهُمْ قَالَ: فَيَقُولُ: وَلَهُ قَدْ غَفَرْتُ وهُمُ الْقَوْمُ لَا يَشْقَى بِهِمْ جَلِيسُهُمْ "

528- Ebû Hureyre der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"İnsanların işledikleri amelleri yazan melekler dışında Allah'ın yeryüzünde dolaşan ve Allah'ı zikreden kulları arayan melekleri vardır. Bu melekler Allah'ı zikreden bir topluluk gördüklerinde: «Aradığınıza koşun» diye çağrışırlar. Sonra oraya gelerek dünya semasına kadar onları kanatlarıyla çepeçevre kuşatırlar. Allah onlardan daha bilgili olmasıyla birlikte, o meleklere: «Kullarım ne demektedir?» diye sorar. Onlar da: «Seni tesbih ediyorlar, seni en büyük kabul ediyorlar, sana hamd ediyorlar, seni yüceltiyorlar" diye cevap verirler. Allah: «Beni gördüler mi?» buyurunca, melekler: «Hayır» diye cevap verirler. Allah: «Beni görselerdi durumları nasıl olurdu?» buyurunca, melekler: «Eğer seni görmüş olsalardı sana daha çok ibadet eder, daha çok hamd eder ve daha çok tesbih ederlerdi» diye cevap verirler. Allah: «O kullarım benden ne istiyorlar?» buyurunca, melekler: «Senden cenneti istiyorlar» cevabını verirler. Allah: «Onlar cenneti gördüler mi?» buyurunca, melekler: «Hayır, vallahi ey Rabbim görmediler» derler. Allah: «Görmüş olsalardı durumları nasıl olurdu?» buyurunca, melekler: «Eğer onu görmüş olsalardı onun için daha fazla hırslanırlardı. Onu daha çok isterler ve daha çok heveslenirlerdi» cevabını verirler. Allah: «Hangi şeyden bana sığınıyorlar?» buyurunca, melekler: «Cehennemden» cevabını verirler. Allah: «Cehennemi gördüler mi?» buyurunca,*

melekler: «Hayır» derler. Allah: «Görselerdi durumları nasıl olurdu?» buyurunca, melekler: «Eğer onu görselerdi ondan daha çok kaçarlar ve daha çok korkarlardı» cevabını verirler. Allah: «Onları bağışladığıma dair sizleri şahit tutuyorum» buyurur. Bunun üzerine meleklerden bir melek: «Aralarındaki filan kişi onlardan değildir. O bir ihtiyacından dolayı oraya gelmişti» deyince, Allah: «Öylesi bir topluluğun yanında oturan affedilmekten mahrum bırakılmaz» buyurur."[1]

Lafız Ebû Abdillah'ın lafzıdır. Ancak rivayetinde: *"Hangi şeyden bana sığınıyorlar?" buyurunca, melekler: «Cehennemden» cevabını verirler"* ifadesini zikretmemiştir. Ancak İbn Bişrân'ın rivayetinde zikredilmiştir.

Buhârî bunu *Sahîh*'te Kuteybe — Cerîr kanalıyla aktarmıştır.[2]

Vuheyb, *Da'vât* kitabında bunu Suheyl b. Ebî Sâlih kanalıyla babasından, o da Ebû Hureyre'den merfû olarak zikretmiş ve: *"Onları korundukları şeyden koruyacak ve istedikleri şeyi vereceğim"* ziyadesinde bulunmuştur.

Aynı kanalla Müslim, *Sahîh*'te aktarmıştır.

Bu hadis bir rivayette de şöyle geçmektedir: *"Melekler: «Rabbim! Filan kul günahkardır. O buradan geçerken yanlarında oturdu» deyince, Allah: «Onu da bağışladım. Öylesi bir topluluğun yanında oturan affedilmekten mahrum bırakılmaz» buyurur."*[3]

٥٢٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى، حدثنا مُسَدَّدٌ، حدثنا مَرْحُومُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْعَطَّارُ، حدثنا أَبُو نَعَامَةَ السَّعْدِيُّ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: خَرَجَ مُعَاوِيَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَلَى حَلْقَةٍ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ: مَا أَجْلَسَكُمْ؟ قَالُوا: جَلَسْنَا نَذْكُرُ اللهَ. قَالَ: آللَّهِ، مَا أَجْلَسَكُمْ إِلَّا ذَلِكَ؟ قَالُوا: وَاللهِ مَا أَجْلَسَنَا إِلَّا ذَلِكَ. قَالَ: أَمَا إِنِّي لَمْ أَسْتَحْلِفْكُمْ تُهْمَةً لَكُمْ، وَمَا كَانَ أَحَدٌ بِمَنْزِلَتِي مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَقَلَّ

---

[1] Ravileri güvenilirdir.

[2] Buhârî (7/168).

[3] Hâkim (1/495).

عَنْهُ حَدِيثًا مِنِّي، وإِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ خَرَجَ عَلَى حَلْقَةٍ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقَالَ: " مَا أَجْلَسَكُمْ؟ " قَالُوا: جَلَسْنَا نَذْكُرُ اللهَ وَنَحْمَدُهُ عَلَى مَا هَدَانَا لِلْإِسْلَامِ، وَمَنَّ عَلَيْنَا بِكَ. قَالَ: " آللَّهِ مَا أَجْلَسَكم إِلَّا ذَلِكَ؟ " قَالُوا: وَاللهِ مَا أَجْلَسَنَا إِلَّا ذَلِكَ. قَالَ: " أَمَا إِنِّي لَمْ أَسْتَحْلِفْكُمْ تُهْمَةً لَكُمْ، وَلَكِنَّهُ أَتَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَأَخْبَرَنِي أَنَّ اللهَ يُبَاهِي بِكُمُ الْمَلَائِكَةَ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، عَنْ مَرْحُومٍ

529- Ebû Saîd el-Hudrî der ki: Muâviye (bir gün) mescidde halka halinde oturan bir grubun yanına gelip: "Sizi burada oturtan sebep nedir?" diye sorunca, onlar: "Allah'ı zikretmek için oturduk" karşılığını verdiler. Muâviye: "Allah için söyleyin, gerçekten sizi burada oturtan sebep bu mudur?" deyince, onlar da: "Vallahi sadece bu sebepten dolayı burada oturmaktayız" dediler. Muâviye: "Dikkat ediniz; size bir töhmette bulunduğumdan dolayı sizden yemin istemiş değilim. Ancak Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) karşı benim derecemde yakın olup da kendisinden benden daha az hadis rivayet eden kimse yoktur. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) halka halinde oturan ashâbının yanına çıkıp: *"Sizi burada oturtan sebep nedir?"* diye sorunca, onlar da: "Allah'ı zikretmek için, bizi İslam'a hidâyet ettiğinden ve seni bize bağışladığından dolayı hamd etmek için oturduk" karşılığını verdiler. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah için söyleyin, gerçekten sizi burada oturtan sebep bu mudur?"* diye sorunca, onlar da: "Vallahi sadece bu sebepten dolayı burada oturmaktayız" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Dikkat ediniz; size bir töhmette bulunduğumdan dolayı sizden yemin istemiş değilim. Ancak Cibrîl bana geldi ve meleklere karşı Allah'ın sizinle övündüğünü bildirdi"* buyurdu.[1]

Müslim bunu *Sahîh*'te Ebû Bekr b. Ebî Şeybe — Merhûm kanalıyla aktarmıştır.[2]

---

[1] Ravileri güvenilirdir. Tirmizî 5/460 (3379).

[2] Müslim (3/2075).

٥٣٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو حَامِدٍ أَحْمَدُ بْنُ أَبِي خَلَفٍ الْإِسْفَرَايِينِيُّ بِهَا، حدثنا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ يَزْدَادَ بْنِ مَسْعُودٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَيُّوبَ الرَّازِيُّ، حدثنا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حدثنا شَدَّادُ بْنُ سَعِيدٍ أَبُو طَلْحَةَ الرَّاسِبِيُّ، حدثنا أَبُو الْوَازِعِ جَابِرُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُغَفَّلٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " مَا مِنْ قَوْمٍ اجْتَمَعُوا فِي مَجْلِسٍ فَتَفَرَّقُوا وَلَمْ يَذْكُرُوا اللهَ عَزَّ وَجَلَّ، إِلَّا كَانَ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ "

وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُغَفَّلٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَا مِنْ قَوْمٍ اجْتَمَعُوا يَذْكُرُونَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا نَادَاهُمْ مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ: قُومُوا مَغْفُورًا لَكُمْ قَدْ بُدِّلَتْ سَيِّئَاتُكُمْ حَسَنَاتٍ "

530- Abdullah b. Muğaffel bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vasellem): *"Bir topluluk bir mecliste toplanır ve Allah'ı zikretmeksizin dağılırsa, bu (meclis) kıyamet gününde mutlaka kendileri için bir pişmanlık olur"* buyurdu.[1]

Aynı isnâdla Abdullah b. Muğaffel der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Bir topluluk bir mecliste toplanır ve Allah'ı zikrederlerse, mutlaka gökyüzünden bir münadi kendilerine: «Bağışlanmış olarak kalkın. Günahlarınız sevaplar ile değiştirildi» diye seslenir."*

٥٣١ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَدِينِيُّ أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى، حدثنا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ دَرَّاجٍ، عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: يَقُولُ الرَّبُّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: سَيُعْلَمُ أَهْلُ الْجَمْعِ الْيَوْمَ مَنْ أَهْلُ الْكَرَمِ وَقِيلَ: مَنْ أَهْلُ الْكَرَمِ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: مَجَالِسُ الذِّكْرِ فِي الْمَسَاجِدِ "

531- Ebû Saîd bildiriyor: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Yüce Allah kıyamet gününde: «Bu gün topluluklardan kerem ehli belli olacaktır" buyurur."* Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi vesellem): "Ey Allah'ın Resûlü! Kerem ehli kimdir?" diye sorunca: *"Mescidlerde zikir için oturanlardır"* buyurdu.[2]

---

[1] Beyhakî'nin hocasını ve onun da hocasını tanımıyorum.

[2] İsnâdı zayıftır. Ebû Ya'lâ, *Müsned* 2/313 (1046), Ahmed, *Müsned* (3/68), İbn Hibbân,

Halîmî: "Allah'ın evlerini zikir ile imar etme hakkında gelen rivayetler" dedi ve şu hadisi zikretti:↓

٥٣٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ الْحَارِثِيُّ، حدثنا أَبُو أُسَامَةَ، حَدَّثَنِي بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، عَنْ جَدِّهِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " مَثَلُ الْبَيْتِ الَّذِي يُذْكَرُ اللهُ فِيهِ وَالْبَيْتِ الَّذِي لَا يُذْكَرُ فِيهِ مَثَلُ الْحَيِّ وَالْمَيِّتِ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِي أُسَامَةَ

532- Ebû Mûsa bildiriyor: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"İçinde Allah zikredilen evle zikredilmeyen evin misali diri ile ölü gibidir"* buyurdu.[1]

Buhârî ile Müslim bunu *Sahîh*'lerinde Muhammed b. Alâ — Ebû Usâme kanalıyla aktarmışlardır.[2]

٥٣٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الشَّيْبَانِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ، أَخْبَرَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْعُمَيْسِ، عَنْ عَوْنٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ هُوَ ابْنُ مَسْعُودٍ: " إِنَّ الْجَبَلَ يُنَادِي الْجَبَلَ بِاسْمِهِ يَا فُلَانُ هَلْ مَرَّ بِكَ الْيَوْمَ لِلَّهِ ذَاكِرٌ اسْتِبْشَارًا بِذِكْرِ اللهِ "

533- Abdullah b. Mes'ûd der ki: Bir dağ Allah'ın zikriyle sevinmek için diğer bir dağa ismiyle: "Ey filan dağ! Bugün Allah'ı zikreden biri yanından geçti mi?" diye seslenir.[3]

٥٣٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْقَطَّانُ حدثنا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ السُّلَمِيُّ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا مِسْعَرٌ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ وَاصِلٍ، عَنْ عَوْنٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ " إِنَّ الْجَبَلَ يُنَادِي الْجَبَلَ بِاسْمِهِ يَا فُلَانُ هَلْ مَرَّ بِكَ الْيَوْمَ ذَاكِرٌ فَإِنْ قَالَ نَعَمِ اسْتَبْشَرَ " ثُمَّ قَالَ عَبْدُ اللهِ ﴿لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا،

Mevârid (576) ve İbn Adiy, *el-Kâmil* (3/980).

[1] Ravileri güvenilirdir.

[2] Buhârî (7/168) ve Müslim (1/539).

[3] Ravileri güvenilirdir.

تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا﴾ يَسْمَعُونَ الزُّورَ وَلَا يَسْمَعُونَ الْخَيْرَ وَمِنْهَا الِاحْتِرَازُ مِنَ الشَّيْطَانِ بِذِكْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، يُرْوَى أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: أَوْحَى اللهُ إِلَى يَحْيَى بْنِ زَكَرِيَّا بِخَمْسِ كَلِمَاتٍ أَنْ يَعْمَلَ بِهِنَّ وَيَأْمُرَ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنْ يَعْمَلُوا بِهِنَّ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ إِلَى أَنْ قَالَ: وَآمُرُكُمْ بِذِكْرِ اللهِ كَثِيرًا، وَمَثَلُ ذَلِكَ كَمَثَلِ رَجُلٍ طَلَبَهُ الْعَدُوُّ سِرَاعًا فِي أَثَرِهِ حَتَّى أَتَى حِصْنًا حَصِينًا فَأَحْرَزَ نَفْسَهُ فِيهِ وَكَذَلِكَ الْعَبْدُ لَا يَنْجُو مِنَ الشَّيْطَانِ إِلَّا بِذِكْرِ اللهِ

534- Abdullah (b. Mes'ûd) der ki: Bir dağ diğer bir dağa ismiyle: "Ey filan dağ! Bugün Allah'ı zikreden biri yanından geçti mi?" diye seslenir. Seslendiği dağ şayet: "Evet, geçti" derse buna sevinir." Sonrasında Abdullah: "***Siz çok çirkin bir şey ortaya attınız. Bundan dolayı, neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar yıkılıp düşecektir!***"[1] âyetlerini okudu ve: "Dağlar kötü olan bir şeyi duyacaklar da iyi olan bir şeyi mi duymayacaklar!" dedi.[2]

"Yüce Allah'ın zikri ile şeytanlardan korunulur" konusunda rivayet edildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Yüce Allah, Yahyâ b. Zekeriyya'ya kendisinin amel etmesi ve İsrail oğullarına da onlarla amel etmelerini emretmesi için beş kelimeyi vahyetti..."* Sonrasında ravi söz konusu hadisi zikredip şöyle devam etti: *"Allah'ı çokça zikretmenizi de emrediyorum. Allah'ı çokça zikreden kimse, düşman tarafından süratle kovalanan ve sağlam bir kaleye sığınan kimseye benzer. Kul da bu şekilde ancak Allah'ın zikri ile şeytandan korunur."*

---

[1] Meryem Sur. 89, 90

[2] Ravileri güvenilirdir. İbnu'l-Mübârek, *Zühd* (sh. 113), İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (13/305), Taberânî, *M. el-Kebîr* 9/107 (8542) ve Ebû Nuaym, *Hilye* (3/147, 4/242).

٥٣٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ فُورَكٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ، حدثنا يُونُسُ بْنُ حَبِيبٍ، حدثنا أَبُو دَاوُدَ، حدثنا أَبَانُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ سَلَّامٍ، عَنِ الْحَارِثِ الْأَشْعَرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: فَذَكَرَهُ

535- Hâris el-Eş'arî: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu" demiş ve bir önceki hadisin aynısını aktarmıştır.[1]

Da'vât kitabında bu hadisi tam olarak rivayet ettik. (Halîmî) aşağıdaki hadisi de zikretti:↓

٥٣٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ، عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُقْرِئُ أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ الْقَاضِي، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، أَخْبَرَنَا عَدِيُّ بْنُ أَبِي عُمَارَةَ، حدثنا زِيَادٌ النُّمَيْرِيُّ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: إِنَّ " الشَّيْطَانَ وَاضِعٌ خَطْمَهُ فِي قَلْبِ ابْنِ آدَمَ فَإِذَا ذَكَرَ خَنَسَ، وَإِذَا نَسِيَ الْتَقَمَ قَلْبَهُ.

536- Enes bildiriyor: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Şeytan hortumunu (uzun burnunu) Âdem oğlunun kalbine koymuştur. Âdemoğlu, Allah'ı zikrettiği zaman şeytan yerinde pusup kalır. Unutup zikretmediği zaman da onu yutar"* buyurdu.[2]

Halîmî: "Allah'ı zikretmeden meclisten ayrılmak hakkında gelen rivayetlerden biri de..." dedi ve bir sonraki hadisi zikretti.

٥٣٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ حدثنا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَا مِنْ قَوْمٍ جَلَسُوا مَجْلِسًا، وَتَفَرَّقُوا مِنْهُ لَمْ يَذْكُرُوا اللهَ فِيهِ إِلَّا كَأَنَّمَا تَفَرَّقُوا عَنْ جِيفَةِ حِمَارٍ، وَكَانَ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ " رَوَاهُ الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ

---

[1] İsnâdı hasendir. Tirmizî 5/148 (2863).

[2] İsnâdı zayıftır. Ebû Nuaym, *Hilye* (6/268) ve İbn Adiy, *el-Kâmil* (3/1044).

537- Ebû Hureyre der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bir topluluk bir mecliste toplanır ve Allah'ı zikretmeksizin dağılırsa, bir merkep leşinin etrafından dağılmış gibi olurlar ve bu (meclis) kıyamet gününde kendileri için mutlaka bir pişmanlık olur"* buyurdu.[1]

A'meş bunu Ebû Sâlih kanalıyla aktarmıştır.

٥٣٨ - كَمَا أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ صَفْوَانَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا خَلَفُ بْنُ هِشَامٍ، حدثنا عَبْثَرُ بْنُ الْقَاسِمِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ قَالَ: " مَا جَلَسَ قَوْمٌ مَجْلِسًا فَتَفَرَّقُوا قَبْلَ أَنْ يَذْكُرُوا اللهَ إِلَّا كَانَ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً

538- Ebû Sâlih der ki: "Bir topluluk bir mecliste toplanır ve Allah'ı zikretmeksizin dağılırsa, bu (meclis) kıyamet gününde kendileri için mutlaka bir pişmanlık olur."[2]

Her yatıp uzanma anında, her yürüme anında, her taşın, her çamurun ve her ağacın yanında zikretmek konusunda da aynı şey geçerlidir.

٥٣٩ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا أَبُو مُسْلِمٍ، حدثنا أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَنِ اضْطَجَعَ مَضْجَعًا لَمْ يَذْكُرِ اللهَ فِيهِ كَانَ عَلَيْهِ تِرَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ جَلَسَ مَجْلِسًا لَمْ يَذْكُرِ اللهَ فِيهِ كَانَ عَلَيْهِ تِرَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ مَشَى مَمْشًى لَمْ يَذْكُرِ اللهَ فِيهِ كَانَ عَلَيْهِ تِرَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ "

539- Ebû Hureyre der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Kim (yatağına) uzanır da Allah'ı zikretmezse, Allah tarafından (bu kusurundan dolayı) bir pişmanlığa uğratılır. Kim bir mecliste oturur ve Allah'ı zikretmezse, Allah tarafından (bu kusurundan dolayı) bir pişmanlığa uğratılır. Kim yürür ve Allah'ı zikretmezse, Allah tarafından (bu kusurundan dolayı) bir pişmanlığa uğratılır."*[3]

---

[1] İsnâdı sahihtir. Ebû Dâvud 5/181 (4855).

[2] İsnâdı sahihtir. Ahmed (2/463) ve İbn Hibbân, *Sahîh* (2322).

[3] İsnâdının bir zararı yoktur. İbn Hibbân, *Sahîh* (2321).

٥٤٠ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ سَهْلٍ، حدثنا أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ، لَا يَدْرِي أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، هُوَ أَوْ عَنِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: " مَنِ اضْطَجَعَ مَضْجَعًا لَمْ يَذْكُرِ اللهَ فِيهِ كَانَ عَلَيْهِ فِيهِ تِرَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ قَعَدَ مَقْعَدًا، لَمْ يَذْكُرِ اللهَ فِيهِ كَانَ عَلَيْهِ فِيهِ تِرَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ "

540- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kim (yatağına) uzanır da Allah'ı zikretmezse, Allah tarafından (bu kusurundan dolayı) bir pişmanlığa uğratılır. Kim bir yerde oturur ve Allah'ı zikretmezse, Allah tarafından (bu kusurundan dolayı) bir pişmanlığa uğratılır"* buyurmuştur.[1]

Leys b. Sa'd da bunu rivayet etti.↓

٥٤١ - كَمَا أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ بْنُ عَبْدَانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا عُبَيْدُ بْنُ شَرِيكٍ، حدثنا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حدثنا اللَّيْثُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: " مَنْ قَعَدَ مَقْعَدًا لَمْ يَذْكُرِ اللهَ فِيهِ كَانَتْ عَلَيْهِ تِرَةً وَمَنْ قَامَ مَقَامًا لَمْ يَذْكُرِ اللهَ فِيهِ كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ اللهِ تِرَةً، وَمَنِ اضْطَجَعَ مَضْجَعًا لَمْ يَذْكُرِ اللهَ فِيهِ كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ اللهِ تِرَةً "

541- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kim bir yerde oturur ve Allah'ı zikretmezse, Allah tarafından (bu kusurundan dolayı) bir pişmanlığa uğratılır. Kim bir yerde durur ve Allah'ı zikretmezse, Allah tarafından (bu kusurundan dolayı) bir pişmanlığa uğratılır. Kim (yatağına) uzanır da Allah'ı zikretmezse, Allah tarafından (bu kusurundan dolayı) bir pişmanlığa uğratılır"* buyurmuştur.[2]

٥٤٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا حَاجِبُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ سُفْيَانَ، حدثنا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَرْوَزِيُّ، حدثنا ابْنُ الْمُبَارَكِ، حدثنا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، حدثنا سَعِيدٌ الْمَقْبُرِيُّ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ مَوْلَى عَبْدِ اللهِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ

---

[1] İsnâdı hasendir. Ebû Dâvud 5/305 (5059).

[2] Ravileri güvenilirdir. Ebû Dâvud 5/181 (4856) ve Tirmizî 4/461 (3380).

ﷺ قال: " مَا جَلَسَ قَوْمٌ مَجْلِسًا لَمْ يَذْكُرُوا اللهَ إِلَّا كَانَتْ عَلَيْهِمْ تِرَةً، وَمَا مَشَى قَوْمٌ مَمْشًى لَمْ يَذْكُرُوا اللهَ إِلَّا كَانَ عَلَيْهِمْ تِرَةً " وَكَذَلِكَ رَوَاهُ عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ أَتَمَّ مِنْ ذَلِكَ مَتْنًا

542- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Bir topluluk bir meclîste toplanır ve Allah'ı zikretmeksizin dağılırsa, Allah tarafından (bu kusurlarından dolayı) bir pişmanlığa uğratılırlar. Bir topluluk yürür ve Allah'ı zikretmezse, Allah tarafından (bu kusurlarından dolayı) bir pişmanlığa uğratılırlar."*[1]

Osmân b. Ömer bu hadisi İbn Ebi'z-Zi'b kanalıyla daha uzun bir metinle aktarmıştır.

٥٤٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدِ بْنُ أَبِي عَمْرٍو، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، حدثنا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ أُسَامَةَ، حَدَّثَنِي سَعِيدٌ الْمَقْبُرِيُّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: إِنِّي أُرِيدُ سَفَرًا فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: " أُوصِيكَ بِتَقْوَى اللهِ، والتَّكْبِيرِ عَلَى كُلِّ شَرَفٍ " فَلَمَّا وَلَّى قَالَ: اللهُمَّ ازْوِ لَهُ الْأَرْضَ وَهَوِّنْ عَلَيْهِ السَّفَرَ "

543- Ebû Hureyre der ki: Bir adam Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi vesellem) gelip: "Ben bir yolculuğa çıkmak istiyorum" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) ona: *"Sana Allah'tan korkmayı ve her yüksek yere geldiğinde tekbir getirmeni tavsiye ediyorum"* buyurdu. Adam dönüp gidince de: *"Allahım! Yeryüzünü altında dür ve yolculuğunu rahat kıl"* diye dua etti.[2]

٥٤٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرِ بْنُ قَتَادَةَ، حدثنا أَبُو الْفَضْلِ بْنُ خُمَيْرَوَيْهِ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ نَجْدَةَ، حدثنا مَنْصُورٌ، حدثنا الْوَلِيدُ بْنُ أَبِي ثَوْرٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ رَجُلٍ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ فَقَالَ: " اعْبُدِ اللهَ وَلَا تُشْرِكْ

---

[1] İsnâdı zayıftır. İbnu'l-Mübârek, *Zühd* 341 (961), Ahmed (2/432), İbnu's-Sünnî (179) ve Hâkim (1/550).

[2] İsnâdı hasendir. Tirmizî 5/500 (3445).

بِهِ شَيْئًا، وَاعْمَلْ لِلَّهِ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، وَاذْكُرِ اللهَ عِنْدَ كُلِّ حَجَرٍ، وَشَجَرٍ وَإِنْ عَمِلْتَ سَيِّئَةً فِي سِرٍّ فَأَتْبِعْهَا حَسَنَةً، فِي سِرٍّ وَإِنْ عَمِلْتَ سَيِّئَةً عَلَانِيَةً فَأَتْبِعْهَا حَسَنَةً عَلَانِيَةً وَاتَّقِ اللهَ، وَإِيَّاكَ وَدَعْوَةَ الْمَظْلُومِ " وَذَكَرَ الْحَدِيثَ

544- Abdülmelik b. Umeyr bir adamdan bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Muâz b. Cebel'i Yemen'e gönderdiği zaman ona şöyle tavsiyede bulundu: *"Allah'a karşı kulluk görevlerini yerine getir ve ona hiçbir şeyi ortak koşma. Allah'ı görüyormuşçasına ibadet et. Her taşın ve her ağacın yanında Allah'ı zikret. Gizli olarak bir günah işlediğin zaman hemen ardından gizli olarak bir sevap işle. Eğer açık olarak bir günah işlersen hemen ardından açık olarak bir sevap işle ve Allah'tan kork. Mazlumun duasından da sakın."* Sonrasında ravi hadisin devamını aktardı.[1]

Halîmî der ki: Kişinin yalnız kalması halinde Allah'ı zikretmesi konusunda bildirilen rivayete göre Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem), Ebû Rezîn'e: *"Ey Ebû Rezîn! Yalnız kaldığın zaman Allah'ı çokça zikret"* buyurmuştur.[2]

Beyhakî der ki: Burada kişinin bir ortamda işleyemediği günahı tek olduğu zamanda da işlemesin diye yalnız kalması halinde Allah'ı gönlüyle zikretmesi kastedilmektedir. Bu konuda Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Yedi kişi vardır ki Yüce Allah onları kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin olmadığı günde (Arş'ın) gölgesinde gölgelendirir."* Sonrasında ravi söz konusu hadisi zikredip şöyle devam etti: *"Bunlardan biri de yalnız iken Allah'ı zikredip gözyaşı döken kimsedir."*

٥٤٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ حِسَابٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا خَالِي خُبَيْبٌ حَدَّثَنَا جَدِّي حَفْصُ بْنُ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللهُ فِي ظِلِّهِ، يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ، إِمَامٌ عَادِلٌ وَشَابٌّ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَرَجُلٌ، قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ بِالْمَسَاجِدِ وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي

---

[1] İsnâdı zayıftır. Taberânî, *el-Kebîr* (20/175) ve İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (13/225).

[2] Ebû Nuaym, *Hilye* (1/366).

اللهِ اجْتَمَعَا عَلَى ذَلِكَ، وَتَفَرَّقَا وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ حَسَبٍ وَجَمَالٍ فَقَالَ: إِنِّي أَخَافُ اللهَ وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا أَنْفَقَتْهُ يَمِينُهُ " أَخْرَجَاهُ فِي الصَّحِيحِ مِنْ أَوْجُهٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: وَمِنْهَا الذِّكْرُ فِي الْمَلَأِ

545- Ebû Hureyre der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Yedi kişi vardır ki Yüce Allah onları kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin olmadığı günde (Arş'ın) gölgesinde gölgelendirir. Bunlar adil bir yönetici, Allah'a ibadet ederek büyüyen genç, gönlü mescidlere bağlı olan kişi, Allah için birbirlerini seven bu sevgi üzerine bir araya gelen ve bu sevgi üzerine ayrılan iki kişi, yalnız olduğu halde Allah'ı zikrederek gözünden yaşlar akıtan kişi, soylu ve güzel bir kadının kendisini çağırması üzerine: «Ben, Allah'tan korkarım» diyen (ve o kadına yaklaşmayan) kişi, sağ elinin verdiğini sol elinin bile bilemeyeceği kadar gizlice sadaka veren kişidir."*[1]

Buhârî ile Müslim bunu *Sahîh*'lerinde farklı kanallarla Abdullah b. Ömer'den zikretmiştir. Ancak Abdullah b. Ömer rivayetinde: *"Bunlardan biri de yalnız iken Allah'ı zikretmektir"* ibaresi geçmiştir.[2]

٥٤٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الشَّيْبَانِيُّ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْحَاقَ الزُّهْرِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حدثنا الْأَعْمَشُ، ح قَالَ: وَأَخْبَرَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، حدثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " يَقُولُ اللهُ أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي، وَأَنَا مَعَهُ حِينَ يَذْكُرُنِي فَإِنْ ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي، وَإِنْ ذَكَرَنِي فِي مَلَأٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَلَأٍ خَيْرٍ مِنْهُ " وَذَكَرَ الْحَدِيثَ أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ مِنْ حَدِيثِ أَبِي مُعَاوِيَةَ وَغَيْرِهِ

546- Ebû Hureyre der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Allah: «Ben kulumun hakkımdaki zannı üzereyim. O beni zikrettiğinde ben de*

---

[1] Ravileri güvenilirdir. Ancak Ali b. Îsa'nın hocasını tanımıyorum.

[2] Buhârî (1/160, 7/185) ve Müslim (1/715).

onunla beraberim. O beni içinden zikrederse, ben de onu içimden zikrederim. O beni bir topluluk içinde zikrederse, ben de onu daha üstün ve hayırlı bir topluluk içinde zikrederim» buyurmaktadır." Sonrasında ravi, söz konusu hadisin devamını zikretti.[1]

Müslim, *Sahîh*'te bunu Ebû Muâviye ve başkası kanalıyla aktarmıştır.[2]

٥٤٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ حدثنا يَحْيَى بْنُ أَبِي طَالِبٍ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ عَاصِمٍ، أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ خُثَيْمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ اللهُ تَعَالَى: " عَبْدِي إِذَا ذَكَرْتَنِي خَالِيًا، ذَكَرْتُكَ خَالِيًا، وَإِنْ ذَكَرْتَنِي فِي مَلَإٍ ذَكَرْتُكَ فِي مَلَإٍ خَيْرٍ مِنْهُمْ، وَأَكْبَرَ "

547- İbn Abbâs der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Yüce Allah: «Ey kulum! Eğer beni yalnızken zikredersen, ben de seni yalnızken zikrederim. Eğer beni bir topluluk içinde zikredersen, ben de seni daha büyük ve hayırlı bir topluluk içinde zikrederim» buyurmaktadır."*[3]

Halîmî der ki: Allah'ı gizlice zikretmek iki çeşittir. Bunlardan biri; kişinin Allah'ı içinden zikretmesidir ki Yüce Allah bu konuda: ***"Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah-akşam zikret ve gafillerden olma"***[4] buyurmaktadır. Diğeri de; kişinin Allah'ı diliyle zikretmesi ve bunu kendisinden başka kimsenin işitmemesidir. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Zikrin hayırlısı, hafi (gizli) olanı ve malın hayırlısı ise kâfi (yetecek kadar) olanıdır"* buyurmaktadır.

٥٤٨ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ مُكْرَمٍ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، حدثنا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ مُحَمَّدُ

---

[1] İlk isnâdının ravileri güvenilirdir. Diğer isnâdında ise zayıf olan Ahmed b. Abdilcebbâr el-Utâridî bulunmaktadır.

[2] Buhârî (8/171, 199).

[3] İsnâdında hadisleri leyyin olan bir ravi vardır. Taberânî, *M. el-Kebîr* 12/64 (12484).

[4] A'râf Sur. 205

بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَبِيبَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي ". قَالَ وَكِيعٌ: عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَبِيبَةَ، عَنْ سَعْدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ:

548- Sa'd b. Mâlik'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Zikrin hayırlısı, hafi (gizli) olanı ve malın hayırlısı ise kâfi (yetecek kadar) olanıdır"* buyurmuştur.[1]

Vekî rivayetinde: "Usâme b. Zeyd'in, Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Lebîbe kanalıyla Sa'd'dan bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu" demiştir.

٥٤٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا حَاجِبُ بْنُ أَحْمَدَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ حَمَّادٍ، حدثنا وَكِيعٌ فَذَكَرَهُ وَقِيلَ عَنْهُ كَمَا

549- Farklı kanallarla bir öncekinin aynısı bildirilmiştir. Bir sonraki rivayet te bu yöndedir.[2]

٥٥٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ الْفَارِسِيُّ، حدثنا أَبُو الْحَسَنِ بْنُ صُبَيْحٍ الْجَوْهَرِيُّ، حدثنا أَبُو الْقَاسِمِ الْمَنِيعِيُّ، حدثنا الْجِمَّانِيُّ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَبِيبَةَ، عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " خَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي، وَخَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ " وَذَكَرَ أَيْضًا مَا:

550- Sa'd b. Ebî Vakkâs der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Zikrin hayırlısı, hafi (gizli) olanı ve malın hayırlısı ise kâfi (yetecek kadar) olanıdır"* buyurdu. Bir sonraki rivayet te bu yöndedir.[1]

---

[1] İsnâdı zayıftır. Ahmed, *Müsned* (1/187).

[2] İsnâdında Hâcib b. Ahmed et-Tûsî ve İbn Ebî Lebîbe'nin bulunmasından dolayı zayıftır. Vekî, *Zühd* 1/341 (118), 2/616 (339), İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (10/376), Ahmed, *Müsned* (1/170, 172), *Zühd* (sh. 10) ve Ebû Ya'lâ, *Müsned* 2/81, 82 (731).

٥٥١ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ، حدثنا أَبُو إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ رَجَاءٍ، حدثنا أَبُو الْحُسَيْنِ الْغَازِي، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُخْتَارِ، حدثنا مُعَاوِيَةُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: " الذِّكْرُ الَّذِي لَا يَسْمَعُهُ الْحَفَظَةُ يَزِيدُ عَلَى الذِّكْرِ الَّذِي يَسْمَعُهُ الْحَفَظَةُ سَبْعِينَ ضِعْفًا "

551- Hz. Âişe'nin bildirdiğine göre Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Koruyucu meleklerin işitmediği zikir, işittikleri zikirden yetmiş kat daha üstündür"* buyurmuştur.[2]

٥٥٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ صَفْوَانَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ حَاتِمٍ الطَّوِيلُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْوَاسِطِيُّ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ يَحْيَى، بِهَذَا الْإِسْنَادِ ذَكَرَ النَّبِيُّ ﷺ قَالَ: " يُفَضَّلُ أَوْ يُضَاعَفُ الذِّكْرُ الْخَفِيُّ الَّذِي لَا يَسْمَعُهُ الْحَفَظَةُ عَلَى الَّذِي تَسْمَعُهُ سَبْعِينَ ضِعْفًا " تَفَرَّدَ بِهِ مُعَاوِيَةُ بْنُ يَحْيَى الصَّدَفِيُّ وَهُوَ ضَعِيفٌ

552- Aynı isnâdla Muâviye b. Yahyâ'nın bildirdiğine göre Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Koruyucu meleklerin işitmediği zikrin sevabı işittikleri zikre göre yetmiş kat daha üstündür"* buyurmuştur.[3]

Muâviye b. Yahyâ es-Sıddîk bunu rivayette tek kalmıştır.

Halîmî: "Zorluk anında yapılan zikir" dedi ve bir sonraki hadisin metnini zikretti.↓

٥٥٣ - أَخْبَرَنَاهُ أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ وَأَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا أَبُو إِسْحَاقَ الطَّالْقَانِيُّ، حدثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنِي أَبُو عَائِذٍ عُفَيْرُ بْنُ مَعْدَانَ، عَنْ أَبِي دَوْسٍ

---

[1] İsnâdı zayıftır. Beyhakî'nin hocasını onun da hocasını tanımıyorum. Ahmed (1/172, 180).

[2] İsnâdı zayıftır. İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (10/376), Heysemî, *Mecma'uz-Zevâid* (10/81) ve İbn Adiy, *el-Kâmil* (6/2395).

[3] İsnâdı zayıftır.

الْيَحْصِبِيِّ، عَنِ ابْنِ عَائِذٍ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ زَعْكَرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: " إِنَّ عَبْدِي كُلَّ عَبْدِي الَّذِي يَذْكُرُنِي، وَإِنْ كَانَ مُلَاقِيًا قِرْنَهُ " وَرُوِيَ ذَلِكَ عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ أَنَّهُ قَالَ: يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَلَا إِنَّ عَبْدِي كُلَّ عَبْدِي الَّذِي يَذْكُرُنِي وَإِنْ كَانَ مُلَاقِيًا قِرْنَهُ

553- Umâre b. Za'kere der ki: Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu işittim: *"Yüce Allah: «Benim gerçek kulum savaşta bile şehid olana kadar beni aklından çıkarmayıp sürekli zikredendir» buyurdu."*[1]

Bu konuda Cübeyr b. Nufeyr rivayetinde şöyle geçer: *"Yüce Allah: «Bilmiş olun ki benim gerçek kulum savaşta bile şehid olana kadar beni aklından çıkarmayıp sürekli zikredendir» buyurdu."*

٥٥٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ صَفْوَانَ، حدثنا ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْفَرَجِ الْفَرَّاءُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ الزِّبْرِقَانِ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ، وَالضَّحَّاكِ، كِلَاهُمَا مِنْ أَهْلِ الشَّامِ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَيُّ الْمَسْجِدِ خَيْرٌ؟ قَالَ: " أَكْثَرُهُمْ ذِكْرًا لِلَّهِ ". قَالَ: فَأَيُّ الْجَنَازَةِ خَيْرٌ؟ قَالَ: " أَكْثَرُهُمْ ذِكْرًا لِلَّهِ " قَالَ: فَأَيُّ الْجِهَادِ خَيْرٌ؟ قَالَ: " أَكْثَرُهُمْ ذِكْرًا لِلَّهِ " قَالَ: فَأَيُّ الْحُجَّاجِ خَيْرٌ؟ قَالَ: " أَكْثَرُهُمْ ذِكْرًا لِلَّهِ " قِيلَ: فَأَيُّ الْمُجَاهِدِينَ خَيْرٌ؟ قَالَ: أَكْثَرُهُمْ ذِكْرًا لِلَّهِ قَالَ ": فَأَيُّ الْغُوَّادِ خَيْرٌ؟ قَالَ: " أَكْثَرُهُمْ ذِكْرًا لِلَّهِ " قَالَ: أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ذَهَبَ الذَّاكِرُونَ اللهَ بِالْخَيْرِ كُلِّهِ

554- Şam halkından olan Ebû Bekr ve Dahhâk der ki: Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): "Mescidlerin en hayırlısı hangisidir?" diye sorulunca: *"İçinde Allah'ın zikri en fazla olandır"* buyurdu. "Cenazelerin en hayırlısı hangisidir?" diye sorulunca: *"(Hayatta iken) Allah'ı en fazla zikredenidir"* buyurdu. "Cihadın en hayırlısı hangisidir?" diye sorulunca: *"Kendisinde en fazla Allah'ın zikredildiği cihaddır"* buyurdu. "Hangi hacılar daha hayırlıdır?" diye sorulunca: *"Allah'ı en çok zikredenleridir"* buyurdu. "Mücahidlerin en hayırlısı

[1] İsnâdı zayıftır.

hangisidir?" diye sorulunca: *"Allah'ı en çok zikredenleridir"* buyurdu. "Ziyaretçilerin en hayırlısı hangisidir?" diye sorulunca: *"Allah'ı en çok zikredenleridir"* buyurdu. Hz. Ebû Bekr: "(Allah'ı) zikredenler bütün hayırları alıp gitti o halde" dedi.[1]

Sabah namazı vaktinden Güneş'in çıkmasına ve ikindi namazı vaktinden güneşin batmasına olan zikirlerle ilgili rivayetler de vardır

٥٥٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ دَاوُدَ الْعَلَوِيُّ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ الشَّرْقِيُّ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ هَاشِمٍ، حدثنا يَحْيَى بْنُ عِيسَى الرَّمْلِيُّ، حدثنا الْأَعْمَشُ، قَالَ: اخْتَلَفُوا فِي الْقَصَصِ فَأَتَوْا أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ فَقَالُوا: أَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُصُّ فَقَالَ: إِنَّمَا بُعِثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِالسَّيْفِ وَلَكِنٍ قَدْ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: لَأَنْ " أَذْكُرَ اللهَ مَعَ قَوْمٍ بَعْدَ صَلَاةِ الْفَجْرِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا، وَمَا فِيهَا وَلَأَنْ أَذْكُرَ اللهَ مَعَ قَوْمٍ بَعْدَ صَلَاةِ الْعَصْرِ إِلَى أَنْ تَغِيبَ الشَّمْسُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا "

555- A'meş bildiriyor: Ashâb kıssa konusunda ihtilafa düştü ve Enes b. Mâlik'e gidip: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kıssa anlatır mıydı?" diye sordular. Bunun üzerine Enes b. Mâlik şu karşılığı verdi: "(Sadece Allah'a kulluk edilmesi ve herhangi bir şeyin ona ortak koşulmaması için) Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kılıç ile gönderildi. Fakat ben onun: «*Sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar bir toplulukla Allah'ı zikretmek, benim için dünya ve içindekilerden daha sevimlidir. Yine ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadar bir toplulukla Allah'ı zikretmek, benim için dünya ve içindekilerden daha sevimlidir*» buyurduğunu işittim."[2]

٥٥٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ، إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ السُّوسِيُّ حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، أَخْبَرَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ بْنِ مَزْيَدَ، أَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ:

---

[1] İsnâdında meçhul bir ravi vardır ve mürsel bir hadistir. Ahmed (3/438) ve Taberânî, *M. el-Kebîr* (20/186).

[2] İsnâdı munkatı'dır. Çünkü A'meş, Enes'ten hadis işitmemiştir. İbn Adiy, *el-Kâmil* (7/2674).

سَمِعْتُ الْأَوْزَاعِيَّ يَقُولُ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ سَعْدٍ، عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " لَأَنْ أَجْلِسَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللهَ بَعْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ، إِلَى أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ، وَلَأَنْ أَجْلِسَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللهَ بَعْدَ الْعَصْرِ إِلَى أَنْ تَغِيبَ الشَّمْسُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُعْتِقَ ثَمَانِيَةً مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ دِيَةُ كُلِّ رَجُلٍ مِنْهُمُ اثْنَا عَشَرَ أَلْفًا "

556- Enes b. Mâlik der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar Allah'ı zikreden bir toplulukla beraber oturmam, benim için üzerine güneş doğan her şeyden daha sevimlidir. Yine ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadar Allah'ı zikreden bir toplulukla beraber oturmam, benim için Hz. İsmâîl'in soyundan her birinin diyeti on iki bin (dirhem) olan sekiz köleyi azat etmemden daha sevimlidir."*[1]

٥٥٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الْوَرَّاقُ، حدثنا أَبُو ظَفَرٍ، حدثنا مُوسَى بْنُ خَلَفٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَأَنْ " أَقْعُدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللهَ مُنْذُ صَلَاةِ الْغَدَاةِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُعْتِقَ أَرْبَعَةً مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ وَلَأَنْ أَقْعُدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللهَ مُنْذُ صَلَاةِ الْعَصْرِ إِلَى أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أُعْتِقَ أَرْبَعَةً "

557- Enes der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar Allah'ı zikreden bir toplulukla beraber oturmam, benim için Hz. İsmâîl'in soyundan olan dört köleyi azat etmemden daha sevimlidir. Yine ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadar Allah'ı zikreden bir toplulukla beraber oturmam, benim için dört köle azat etmemden daha sevimlidir."*[2]

---

[1] İsnâdı zayıftır. Beyhakî, *Sünen* (8/38).

[2] İsnâdı hasendir. Ebû Dâvud 4/74 (3667).

٥٥٨ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا الْأَسْفَاطِيُّ وَهُوَ الْعَبَّاسُ بْنُ الْفَضْلِ حدثنا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حدثنا مُوسَى بْنُ خَلَفٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، وَيَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " لَأَنْ أَجْلِسَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللهَ مِنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ إِلَى أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ، وَلَأَنْ أَجْلِسَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللهَ مِنْ صَلَاةِ الْعَصْرِ إِلَى صَلَاةِ الْمَغْرِبِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُعْتِقَ ثَمَانِيَةً مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ دِيَةُ كُلِّ رَجُلٍ مِنْهُمُ اثْنَا عَشَرَ أَلْفًا "

558- Enes der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar Allah'ı zikreden bir toplulukla beraber oturmam, benim için üzerine güneş doğan her şeyden daha sevimlidir. Yine ikindi namazından sonra akşam namazına kadar Allah'ı zikreden bir toplulukla beraber oturmam, benim için Hz. İsmâîl'in soyundan, her birinin diyeti on iki bin (dirhem) olan sekiz köleyi azat etmemden daha sevimlidir."*[1]

٥٥٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ، حدثنا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّائِغُ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ، ح وَأَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدَانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حدثنا تَمْتَامٌ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ، حدثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنِ الْمُعَلَّى بْنِ زِيَادٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَنْ صَلَّى الْعَصْرَ، ثُمَّ جَلَسَ يُمْلِي خَيْرًا حَتَّى يُمْسِيَ، أَوْ قَالَ: حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ كَانَ أَفْضَلَ مِمَّنْ أَعْتَقَ ثَمَانِيَةً مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ " وَفِي حَدِيثِ الصَّائِغِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ، لَمْ يَشُكَّ

559- Enes b. Mâlik der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Kim ikindi namazını kılar ve akşama kadar"* veya: *"güneş batana kadar oturup hayırlı şeyler zikrederse bu, kendisi için Hz. İsmâîl'in soyundan olan sekiz köleyi azat etmesinden daha hayırlıdır."*[2]

---

[1] Katâde'nin hadisi hasen, Yezîd'in hadisi ise zayıftır. Beyhakî, *Sünen* (8/79) ve Ebû Ya'lâ, *Müsned* 6/199 (3392).

[2] İsnâdı zayıftır.

es-Sâiğ'in rivayetinde ise: *"Güneş batana kadar"* şeklindedir ve bu konuda (veya diyerek) bir şüpheye düşmemiştir.

٥٦٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَسَنِ الْهَمْدَانِيُّ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحُسَيْنِ، حدثنا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ، حدثنا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ كُرْدُوسًا يَقُولُ: سَمِعْتُ رَجُلًا، مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ يَقُولُ: إِنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: " لَأَنْ أَجْلِسَ فِي هَذَا الْمَجْلِسِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُعْتِقَ أَرْبَعَ رِقَابٍ قَالَ: قُلْتُ: أَيُّ مَجْلِسٍ تَعْنِي؟ قَالَ: مَجْلِسُ الذِّكْرِ

560- Kurdûs der ki: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbından olan ve Bedr savaşına katılan bir adamın şöyle dediğini işittim: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bu mecliste oturmam benim için dört köle azat etmemden daha sevimlidir"* buyurdu. Kendisine: "Hangi meclisi kastetmektesin?" dediğimde: *"Zikir meclisini"* buyurdu.[1]

Gafiller arasında zikredenler için de aynı şey geçerlidir.

٥٦١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الرُّوذْبَارِيُّ، وَأَبُو عَبْدِ اللهِ الْحُسَيْنُ بْنُ عُمَرَ بْنِ بُرْهَانٍ، وَأَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ الْفَضْلِ الْقَطَّانُ، وَأَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ قَالُوا: أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ عَرَفَةَ، حدثنا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ الطَّائِفِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ عِمْرَانَ بْنَ مُسْلِمٍ، وَعَبَّادَ بْنَ كَثِيرٍ يُحَدِّثَانِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " ذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ مِثْلُ الَّذِي يُقَاتِلُ عَنِ الْفَارِّينَ، وَذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ مِثْلُ الشَّجَرَةِ الْخَضْرَاءِ فِي وَسَطِ الشَّجَرِ الَّذِي قَدْ تَحَاتَّ وَرَقُهُ، يَعْنِي مِنَ الضَّرِيبِ قَالَ: يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ يَعْنِي بِالضَّرِيبِ الْبَرْدَ الشَّدِيدَ وَذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ يُغْفَرُ لَهُ بِعَدَدِ كُلِّ فَصِيحٍ وَأَعْجَمِيٍّ قَالَ: فَالْفَصِيحُ بَنُو آدَمَ وَالْأَعْجَمِيُّ الْبَهَائِمُ وَذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ يُعَرِّفُهُ اللهُ مَقْعَدَهُ فِي الْجَنَّةِ " قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: وَالصَّوَابُ هُوَ الضَّرِيبُ وَكَانَ ذَلِكَ فِي كِتَابِ الصَّفَّارِ مُصَحَّفًا

[1] İsnâdın zayıftır. Ahmed, *Müsned* (3/474).

وَزَادَ فِيهِ غَيْرُهُ وَلَيْسَ فِي رِوَايَتِنَا وَذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ مِثْلُ الْمِصْبَاحِ فِي الْبَيْتِ الْمُظْلِمِ أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْفَضْلِ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حدثنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بْنُ شَاذَانَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي رِزْمَةَ، حدثنا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ فَذَكَرَهُ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَالْمَتْنِ وَذَكَرَ هَذِهِ الزِّيَادَةَ وَقَالَ: قَدْ تَحَاتَّ مِنَ الْكِبَرِ

561- Abdullah b. Ömer der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Gafillerin arasında Allah'ı zikreden kimse, firar edenlerin yerine savaşan kimse gibidir. Gafillerin arasında Allah'ı zikreden kimse (şiddetli soğuktan dolayı) yaprakları dökülen ağaçların içinde yeşil bir ağaç gibidir."*[1]

—Yahyâ b. Süleym: "*Darîb* ifadesiyle şiddetli soğuk kastedilmektedir" dedi ve hadise şöyle devam etti:— *"Gafillerin arasında Allah'ı zikreden kimsenin fasihler ve Acemler sayısınca günahları bağışlanır. Fasih, Âdem oğludur. Acem ise hayvanlardır. Gafillerin içinde Allah'ı zikreden kimseye Allah cennette oturacağı yeri gösterir."*

Beyhakî der ki: Doğrusu da *darîb* ifadesidir. Saffâr'ın kitabında bu şekilde geçmektedir. Onun kitabında bizim rivayetimizde olmayan: *"Gafiller arasında Allah'ı zikreden kimse, karanlık evdeki bir kandil gibidir"* lafzı da bulunmaktadır.

Ebû Abdullah el-Hâfız bunu Ebû Fadl Muhammed b. İbrâhîm — Ebû Saîd Muhammed b. Şâzân — Muhammed b. Abdilazîz b. Ebî Rizme — Yahyâ b. Süleym kanalıyla devamı aynı isnâd ve aynı metinle olmak üzere zikretmiş, ancak rivayetinde: *"Yaşlılıktan dolayı yaprakları dökülen"* ifadesini kullanmıştır.

٥٦٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْقَطَّانُ، حدثنا الْفَضْلُ بْنُ الْعَبَّاسِ، حدثنا هِشَامٌ هُوَ ابْنُ عُبَيْدِ اللهِ الْحَنْظَلِيُّ الرَّازِيُّ قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مُحَمَّدٍ وهُوَ ابْنُ مُسْلِمٍ الطَّائِفِيُّ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُحَادَةَ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " ذَاكِرُ اللهِ فِي

---

[1] İsnâdı zayıftır. Hasan b. Arafe 66 (45), el-Hattâbî (1/77), İbn Adiy, *el-Kâmil* (5/1745) ve Ebû Nuaym, *Hilye* (6/181).

الْغَافِلِينَ كَالْمُقَاتِلِ عَنِ الْفَارِّينَ، وَذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ كَالْمِصْبَاحِ فِي الْبَيْتِ الْمُظْلِمِ، وَذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ يُعَرِّفُهُ اللهُ مَقْعَدَهُ وَلَا يُعَذِّبُ بَعْدَهُ، وَذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ بِعَدَدِ كُلِّ فَصِيحٍ فِي السُّوقِ وَأَعْجَمِيٍّ، وَذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ يَنْظُرُ اللهُ إِلَيْهِ نَظْرَةً لَا يُعَذِّبُهُ اللهُ بَعْدَهَا أَبَدًا، وَذَاكِرُ اللهِ فِي السُّوقِ لَهُ بِكُلِّ شَعْرَةٍ نُورٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَلْقَى اللهَ " قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: هَكَذَا وَجَدْتُهُ مَكْتُوبًا لَيْسَ بَيْنَ سَلَمَةَ وَبَيْنَ ابْنِ عُمَرَ أَحَدٌ وَهُوَ مُنْقَطِعٌ وَإِسْنَادُهُ غَيْرُ قَوِيٍّ

562- Abdullah b. Ömer der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: "*Gafillerin arasında Allah'ı zikreden kimse, firar edenlerin yerine savaşan kimse gibidir. Gafiller arasında Allah'ı zikreden kimse, karanlık evdeki bir kandil gibidir. Gafillerin içinde Allah'ı zikreden kimseye (ölüm anında) Allah cennette oturacağı yeri gösterir ve ondan sonra ona azab edilmez. Gafillerin arsında Allah'ı zikreden kimsenin sevabı çarşıdaki fasihler ve acemler sayının sevabı kadardır. Gafillerin arasında Allah'ı zikreden kimseye Allah nazar eder ve bir daha ona asla azab etmez. Çarşıda Allah'ı zikreden kimseye kıyamet gününde her saçının teli için bir nur vardır.*"[1]

Beyhakî der ki: Ben bunu bu şekilde yazılı buldum. Seleme ve İbn Ömer arasında kimse bulunmamaktadır. Hadis munkatı'dır ve isnâdı kavi değildir.

٥٦٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ الْكَارِزِيُّ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ: سَمِعْتُ الْمُبَارَكَ بْنَ سَعِيدِ بْنِ مَسْرُوقٍ يُحَدِّثُ عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ عَنِ الْحَسَنِ قَالَ: " مَنْ ذَكَرَ اللهَ فِي السُّوقِ كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ بِعَدَدِ كُلِّ فَصِيحٍ فِيهَا، وَأَعْجَمِيٍّ " فَقَالَ الْمُبَارَكُ: الْفَصِيحُ الْإِنْسَانُ، وَالْأَعْجَمُ الْبَهِيمَةُ قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ: كُلُّ مَنْ لَا يَقْدِرُ عَلَى الْكَلَامِ فَهُوَ أَعْجَمُ مُسْتَعْجَمٌ "

563- Hasan(-ı Basrî) der ki: "Çarşıda Allah'ı zikreden kimseye fasihler ve acemler sayısınca sevap vardır."[2]

---

[1] İsnâdı munkatı' ve zayıftır.

[2] Ravileri güvenilirdir. Ebû Ubeyd (1/281, 282).

(Ravi) Mübârek: "*Fasih* ifadesi insan, *acem* ifadesi ise hayvan manasındadır" dedi.

Ebû Ubeyd: "Konuşamayan her şey acemdir" dedi.

٥٦٤ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ الْفَضْلِ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ هُوَ الْأَصَمُّ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَفَّانَ، حدثنا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ قَالَ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ أَبِي كَثِيرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِرَجُلٍ: " لَا تَزَالُ مُصَلِّيًا قَانِتًا مَا ذَكَرْتَ اللهَ قَائِمًا، وَقَاعِدًا وَفِي سُوقِكَ، أَوْ فِي بادِيتكَ أَوْ حَيْثُ ما كُنْتَ "

564- Yahyâ b. Ebî Kesîr der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), bir adama: *"Ayakta iken, otururken, çarşıda iken veya çölde iken veya nerede olursan ol, Allah'ı zikrettiğin sürece namazdaymış gibi olursun"* buyurdu.[1]

٥٦٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ هُوَ الْأَصَمُّ حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا يَعْلَى بْنُ عُبَيْدٍ، حدثنا الْأَجْلَحُ، عَنِ ابْنِ أَبِي الْهُذَيْلِ قَالَ: إِنَّ " اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يُحِبُّ أَنْ يُذْكَرَ فِي الْأَسْوَاقِ، وَذَلِكَ لِكَثْرَةِ لَغَطِهِمْ وَلِغَفْلَتِهِمْ وَإِنِّي لَآتِي السُّوقَ وَمَا لِي فِيهِ حَاجَةٌ إِلَّا أَنْ أَذْكُرَ اللهَ تَعَالَى "

565- Ebû Huzeyl der ki: Şüphesiz ki Yüce Allah çarşılarda anılmayı sever. Bu da çok gürültü etmelerinden ve gaflete düşmelerinden dolayıdır. Ben de işim olmadığı halde sadece Yüce Allah'ı zikretmek için çarşıya gitmekteyim."[2]

٥٦٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ الْفَضْلِ الْقَطَّانُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمُقْرِئُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زِيَادِ بْنِ أَنْعَمَ قَالَ: حَدَّثَنِي حُدَيْجُ بْنُ صَوْمِيٍّ الْحِمْيَرِيُّ، مِنْ أَهْلِ مِصْرَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " الْغَفْلَةُ فِي ثَلَاثٍ: الْغَفْلَةُ عَنْ ذِكْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ،

---

[1] İsnâdı mu'dal bir hadistir.

[2] Ravileri güvenilirdir. Ebû Nuaym, *Hilye* (4/359).

وَمِنْ حِينِ يُصَلِّي الصُّبْحَ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَأَنْ يَغْفُلَ الرَّجُلُ عَنْ نَفْسِهِ فِي الدَّيْنِ حَتَّى يَرْكَبَهُ "

566- Abdullah b. Amr der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Gaflet şu üç şeyde olur. Biri Allah'ı zikretmekte, biri sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar geçen sürede ve biri de kişinin ne kadar borca girdiğini düşünmeden ödeyemeyecek kadar borç alması halinde."*[1]

Zikir ile meşgul olup da (Allah'tan bir şey) istemekten gaflete düşmek te bunlardan bir tanedir.↓

٥٦٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ، أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ نَاجِيَةَ الْمَدِينِيُّ، حدثنا أَبُو عَمْرٍو أَحْمَدُ بْنُ الْمُبَارَكِ الْمُسْتَمْلِي، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ زُفَرَ، حدثنا صَفْوَانُ بْنُ أَبِي الصَّهْبَاءِ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَتِيقٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ: " مَنْ شَغَلَهُ ذِكْرِي عَنْ مَسْأَلَتِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ مَا أُعْطِي السَّائِلِينَ " وَهَكَذَا رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، عَنْ ضِرَارٍ، عَنْ صَفْوَانَ فِي التَّارِيخِ

567- Ömer b. el-Hattâb der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Yüce Allah: «Her kimi beni zikretmek benden istemekten meşgul ederse, ona isteyenlere verdiğimden daha hayırlısını veririm"* buyurmaktadır.[2]

Buhârî, *Târih*'te bunu Dirâr — Safvân kanalıyla bu şekilde aktarmıştır.

٥٦٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعْدٍ، حدثنا الْحُسَيْنُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَفْصٍ النَّيْسَابُورِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حدثنا أَبُو سُفْيَانَ الْحِمْيَرِيُّ، حدثنا الضَّحَّاكُ بْنُ حُمْرَةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ خُمَيْرٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ يَرْوِيهِ، عَنْ رَبِّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَالَ: " مَنْ شَغَلَهُ ذِكْرِي عَنْ مَسْأَلَتِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ مَا أُعْطِي السَّائِلِينَ "

---

[1] İsnâdı zayıftır. Fesevî, *el-Ma'rifetu ve't-Târih* (2/526, 527).

[2] İsnâdının bir zararı yoktur. Buhârî, *Halku ef'âli'l-ibâd* (sh. 69).

568- Câbir b. Abdillah bildiriyor: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem), Rabb'ından rivayet ederek: *"Her kimi beni zikretmek benden istemekten meşgul ederse, ona isteyenlere verdiğimden daha hayırlısını veririm"* buyurdu.[1]

٥٦٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ صَفْوَانَ الْبَرْدعيُّ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا خَلَفُ بْنُ هِشَامٍ، حدثنا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحَارِثِ قَالَ: يَقُولُ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: " مَنْ شَغَلَهُ ذِكْرِي عَنْ مَسْأَلَتِي، أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ مَا أُعْطِي السَّائِلِينَ "

569- Mâlik b. el-Hâris der ki: Yüce Allah: *"Her kimi beni zikretmek benden istemekten meşgul ederse, ona isteyenlere verdiğimden daha hayırlısını veririm"* buyurmaktadır.[2]

٥٧٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الرُّوذْبَارِيُّ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَسَوِيُّ، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ الْمَرْوَزِيُّ، وَكَانَ جَاوَرَ بِمَكَّةَ حَتَّى مَاتَ قَالَ: سَأَلْتُ سُفْيَانَ بْنَ عُيَيْنَةَ، عَنْ تَفْسِيرِ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ " أَكْثَرُ دُعَائِي وَدُعَاءِ الْأَنْبِيَاءِ قَبْلِي بِعَرَفَةَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" وَإِنَّمَا هُوَ ذِكْرٌ لَيْسَ فِيهِ دُعَاءٌ. قَالَ سُفْيَانُ: سَمِعْتَ حَدِيثَ مَنْصُورٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحَارِثِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: ذَاكَ تَفْسِيرُ هَذَا ثُمَّ قَالَ: أَتَدْرِي مَا قَالَ أُمَيَّةُ بْنُ أَبِي الصَّلْتِ حِينَ أَتَى ابْنُ جُدْعَانَ يَطْلُبُ نَائِلَهُ وَمَعْرُوفَهُ؟ قُلْتُ: لَا قَالَ: لَمَّا أَتَاهُ قَالَ:

أَأَذْكُرُ حَاجَتِي أَمْ قَدْ كَفَانِي ... حِياؤُكَ أَنَّ شِيمَتَكَ الْحِبَاءُ

إِذَا أَثْنَى عَلَيْكَ الْمَرْءُ يَوْمًا ... كَفَاهُ مِنْ تَعَرُّضِكَ الثَّنَاءُ

قَالَ سُفْيَانُ: فَهَذَا مَخْلُوقٌ حِينَ يُنْسَبُ إِلَى الْجُودِ قِيلَ يَكْفِينَا مِنْ تَعَرُّضِكَ الثَّنَاءُ عَلَيْكَ حَتَّى تَأْتِيَ عَلَى حَاجَتِنَا فَكَيْفَ بِالْخَالِقِ؟

---

[1] İsnâdı zayıftır.

[2] Ravileri güvenilirdir ve maktû' bir hadistir. İbnu'l-Mübârek, *Zühd* 326 (929).

570. Vefat edinceye kadar Mekke'de yaşamış olan Hüseyin b. Hasan el-Mervezî diyor ki: Süfyân b. Uyeyne'ye Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) *"Arafat'ta en çok ettiğim dua, benden önceki peygamberlerin «Allah'tan başka ilah yoktur, O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nun Hamd O'nun, O her şeye kadirdir» şeklindeki dualarıdır"* hadisinin açıklamasını sordum. Zira bu zikirdir, dua değildir.

Süfyân bana; "Sen Mansûr'un, Mâlik b. el-Hâris'ten naklettiği hadisi duydun mu?" dedi. "Evet" dediğimde Süfyân "O, bunun tefsiridir" dedi.

Sonra da; "Sen İbnu Cud'ân ödeneğini ve istihkakını istemeye geldiğinde, Umeyye b. Ebi's-Salt'ın ne dediğini biliyor musun?" dedi. "Hayır" dedim. Süfyân dedi ki: Ona geldiğinde şöyle dedi;

İhtiyaçlarımı sayayım mı yoksa,

Cömertliğin bana yeter mi?

Zira senin tek kusurun cömertliğin değil mi?

Bir gün biri seni överse eğer,

Sadece karşı duruşun ona yeter.

Süfyân dedi ki: Bu mahluk olduğu halde, cömertlikle nitelendirildiğinde kendisine; "Sana yapılan övgüye karşı çıkman bile, ihtiyaçlarımızı karşılamana yeter" deniliyor. Yaratıcıyı artık sen düşün.

Halîmî der ki: Bütün bunlar Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"Her kim çokça zikir ederse nifaktan beri olur"* buyurduğunu rivayet edenlerin doğru olduğunu göstermektedir.

Muâz b. Cebel der ki: "Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): "Hangi iman daha üstündür?" dediğimde: *"Dilini Allah'ın zikri ile meşgul etmendir"* buyurdu.

٥٧١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَأَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا حُمَيْدُ بْنُ عَيَّاشٍ الرَّمْلِيُّ، ثِقَةٌ، حدثنا الْمُؤَمَّلُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حدثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، أَخْبَرَنَا سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " إِنَّ اللهَ اصْطَفَى مِنَ الْكَلَامِ

سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ، مَنْ قَالَ: سُبْحَانَ اللهِ كُتِبَ لَهُ عِشْرُونَ حَسَنَةً، وَمُحِيَ عَنْهُ عِشْرُونَ سَيِّئَةً، وَمَنْ قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ فَهِيَ ثَنَاءُ اللهِ كُتِبَ لَهُ ثَلَاثُونَ حَسَنَةً وَحُطَّ عَنْهُ ثَلَاثُونَ سَيِّئَةً، وَمَنْ قَرَأَ عَشْرَ آيَاتٍ مِنْ كِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي لَيْلَةٍ لَمْ يُكْتَبْ مِنَ الْغَافِلِينَ، وَمَنْ قَرَأَ مِائَةَ آيَةٍ فِي لَيْلَةٍ كُتِبَ مِنَ الْقَانِتِينَ " قَالَ سُهَيْلٌ: وَأَخْبَرَنِي أَخِي، عَنْ أَبِي، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ مِثْلَهُ وَزَادَ فِيهِ " وَمَنْ أَكْثَرَ ذِكْرَ اللهِ فَقَدْ بَرِئَ مِنَ النِّفَاقِ "

571- Ebû Hureyre der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Şüphesiz ki Allah kelimelerden: «Sübhânallah, Elhamdu lillah, Lâ ilâhe illallah ve Allahu ekber» sözlerini seçti. Kim: «Sübhânallah» derse ona yirmi sevap yazılır ve yirmi günahı silinir. Kim: «Elhamdu lillah» derse bu da Allah'ı övmektir ki ona otuz sevap yazılır ve otuz günahı silinir. Kim bir gecede Yüce Allah'ın Kitab'ından on âyet okursa artık gafillerden yazılmaz. Bir gecede yüz âyet okuyan kimse de itaat edenlerden yazılır."*[1]

Süheyl der ki: Kardeşim, babamdan, o da Ebû Hureyre'den, o da Allah Resûlü'nden (sallallahu aleyhi vesellem) aynısını aktarmış ve rivayetinde: *"Kim de Allah'ı çok zikrederse nifaktan beri (uzak kalmış) olur"* ilavesinde bulunmuştur.

٥٧٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أنبأنا الْحُسَيْنُ بْنُ صَفْوَانَ، أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ، حَدَّثَنِي حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ كَعْبٍ قَالَ: " مَنْ أَكْثَرَ ذِكْرَ اللهِ بَرِئَ مِنَ النِّفَاقِ "

572- Ka'b(u'l-ahbâr) der ki: "Kim Allah'ı çok zikrederse nifaktan beri (uzak kalmış) olur."[2]

Bu hadis Hammâd — Suheyl b. Ebî Sâlih — Ebu's-Selîl — Ka'b kanalıyla rivayet edilmiştir. Bu da Muemmel'in rivayetinden daha doğrudur. En doğrusunu Allah bilir.

---

[1] İsnâdı zayıftır. Ebû Dâvud 2/118 (1398).

[2] Ravileri güvenilirdir ve maktû' bir hadistir.

٥٧٣ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا هِشَامُ بْنُ عَلِيٍّ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ رَجَاءٍ، حدثنا سَعِيدٌ، حَدَّثَنِي مُوسَى قَالَ: سَمِعْتُ مَنْ، حَدَّثَنِي، عَنْ إِيَاسٍ الْجُهَنِيِّ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: قَالَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ: يَا نَبِيَّ اللهِ، أَيُّ الْإِيمَانِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: تُحِبُّ لِلَّهِ وَتُبْغِضُ لِلَّهِ، وَتُعْمِلُ لِسَانَكَ بِذِكْرِ اللهِ قَالَ: وَمَاذَا مَعَ ذَلِكَ يَا نَبِيَّ اللهِ قَالَ: " تُحِبُّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ، وَتَكْرَهُ لِلنَّاسِ مَا تَكْرَهُ لِنَفْسِكَ، وَتَقُولُ: خَيْرًا، أَوْ لِتَصْمُتَ فَإِنَّمَا يُكَبُّ فِي نَارِ جَهَنَّمَ مَنْ يُكَبُّ فِيهَا بِلِسَانِهِ"

573- İyâs el-Cuhenî der ki: Muâz b. Cebel: "Ey Allah'ın Resûlü! Hangi iman daha üstündür?" diye sorunca, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah için sevmen ve Allah için buğz etmendir. Dilini Allah'ın zikri ile meşgul etmendir"* buyurdu. Muâz: "Ey Allah'ın Resûlü! Bunlarla birlikte başka nedir?" diye sorunca: *"Kendin için istediğini insanlar için de istemen ve kendin için istemediğini insanlar için de istememendir. Ya hayır konuşman veya susmandır. Çünkü cehennem ateşine dökülenler dillerinden dolayı dökülmektedir"* buyurdu.[1]

٥٧٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحُسَيْنُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْبَيْهَقِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو حَامِدٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ الْبَيْهَقِيُّ، حدثنا دَاوُدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْبَيْهَقِيُّ، حدثنا حُمَيْدُ بْنُ زَنْجُوَيْهِ، حدثنا أَبُو الْأَسْوَدِ، حدثنا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ زَبَّانَ بْنِ فَائِدٍ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ " سَأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْ أَفْضَلِ الْإِيمَانِ قَالَ: " تُحِبَّ لِلَّهِ تُبْغِضَ لَلَهُ، وَتُعْمِلَ لسانك فى ذكراً لِلَّهِ قَالَ: وما مع ذا مع ذاك يا رَسُولَ اللهِ قَالَ: وأن تُحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ، وَتَكْرَهَ لَهُمْ مَا تَكْرَهُ لِنَفْسِكَ، وَأَنْ تَقُولَ: خَيْرًا أَوْ تَصْمُتْ "

574- Muâz b. Enes, babasından bildiriyor: Muâz b. Cebel, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem), hangi imanın daha üstün olduğunu sorunca, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah için sevmen ve Allah için buğz etmendir. Dilini Allah'ın zikri ile meşgul etmendir"* buyurdu. Muâz: "Ey Allah'ın Resûlü! Bunlarla birlikte başka nedir?" diye sorunca: *"Kendin için istediğini insanlar için de*

[1] İsnâdında meçhul bir ravi vardır.

istemen ve kendin için istemediğini insanlar için de istememendir. Ya hayır konuşman ya da susmandır" buyurdu.[1]

٥٧٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، عَنِ ابْنِ لَهِيعَةَ، حَدَّثَنِي الْحَارِثُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ رَبَاحٍ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لِرَجُلٍ يُقَالُ لَهُ ذُو الْبِجَادَيْنِ: " إِنَّهُ أَوَّاهٌ وَذَلِكَ أَنَّهُ كَانَ يُكْثِرُ ذِكْرَ اللهِ بِالْقُرْآنِ وَالدُّعَاءِ"

575- Ukbe b. Âmir bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), kendisine Zu'l-Bicâdeyn denilen bir adam için: *"Bu, kimse evvâhtır*[2]*"* buyurdu. Bu adam Kur'ân okuyarak ve dua ederek Allah'ı çokça zikrederdi.[3]

٥٧٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا بْنُ إِسْحَاقَ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَبُو أَحْمَدَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ، أَخْبَرَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ قَالَ: قَالَ ابْنُ الْأَدْرَعِ: كُنْتُ أَحْرُسُ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَيْلَةً فَخَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَأَخَذَ بِيَدِي فَانْطَلَقْتُ مَعَهُ فَمَرَّ فِي الْمَسْجِدِ بِرَجُلٍ يُصَلِّي رَافِعًا صَوْتَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " عَسَى أَنْ يَكُونَ هَذَا مُرَائِيًا " قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ رَجُلٌ يُصَلِّي قَالَ: " إِنَّكُمْ لَنْ تُدْرِكُوا هَذَا الْأَمْرَ بِالْمُغَالَبَةِ "، ثُمَّ خَرَجَ لَيْلَةً أُخْرَى فَوَجَدَنِي أَحْرُسُ فَأَخَذَ بِيَدِي فَانْطَلَقْتُ مَعَهُ فَمَرَّ بِرَجُلٍ فِي الْمَسْجِدِ يُصَلِّي رَافِعًا صَوْتَهُ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، عَسَى أَنْ يَكُونَ هَذَا مُرَائِيًا قَالَ: " وَلَكِنَّهُ أَوَّاهٌ " قَالَ: فَذَهَبْتُ بَعْدَ ذَلِكَ أَنْظُرُ مَنْ هُوَ فَإِذَا هُوَ عَبْدُ اللهِ ذُو النِّجَادَيْنِ بِالنُّونِ قَالَ أَبُو أَحْمَدَ: إِنَّمَا هُوَ الْبِجَادَيْنِ قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: هُوَ كَمَا قَالَ: وَإِنَّمَا سُمِّيَ بِذَلِكَ لِأَنَّهُ لَمَّا أَسْلَمَ نَزَعَ ثِيَابَهُ فَأَعْطَتْهُ أُمُّهِ بِجَادًا مِنْ شَعْرٍ فَشَقَّهُ اثْنَيْنِ فَاتَّزَرَ بِأَحَدِهِمَا وَارْتَدَى بِالْآخَرِ، وَإِسْنَادُ هَذَا الْحَدِيثِ مُرْسَلٌ

---

[1] İsnâdı zayıftır. Ahmed, *Müsned* (5/348) ve Taberânî, *M. el-Kebîr* (9/191).

[2] Evvâh, çokça dua eden ve çokça Allah'a yalvaran kimsedir.

[3] İsnâdında hakkında söz olan İbn Lehî'a bulunmaktadır. Ahmed (4/159) ve Taberânî, *el-Kebîr* 17/295 (813).

وَقَدْ أَخْبَرَنَاهُ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ غَالِبٍ، حدثنا عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ الرِّيَاحِيُّ، حدثنا طَلْحَةُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَ: كُنْتُ أَحْرُسُ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَيْلَةً فَذَكَرَ مَعْنَاهُ وَقَالَ فِي آخِرِهِ: فَإِذَا هُوَ عَبْدُ اللهِ ذُو النِّجَادَيْنِ قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: وَهَذَا لَيْسَ بِشَيْءٍ وَالصَّحِيحُ رِوَايَةُ جَعْفَرِ بْنِ عَوْنٍ

576- İbnu'l-Edra' der ki: Bir gece Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) korumak için nöbet tutmaktaydım. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) çıkıp beni elimden tuttu ve beraber gittik. Mescid'e geldiğimizde bir adamın namaz kıldığını ve adamın sesini yükselttiğini gördü. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bu kişi riyakâr olabilir"* buyurdu. Kendisine: "Ey Allah'ın Resûlü! Adam namaz kılmaktadır" dediğimde: *"Siz yüksek sesle okumakla ibadetin özüne ulaşamazsınız"* buyurdu. Yine bir gece çıktı ve benim nöbet tuttuğumu gördü. Yine beni elimden tutarak çıktık. Yine Mescid'e geldiğimizde bir adamın namaz kıldığını ve adamın sesini yükselttiğini gördük. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü! Sanırım bu kişi riyakârdır" dediğimde: *"Bu kimse evvâhtır"* buyurdu. Sonra bu kişinin kim olduğuna bakmak için gittiğimde Abdullah Zü'n-Necâdeyn (çifte çul/kilim sahibi) olduğunu gördüm.[1]

Ebû Ahmed der ki: "Bu kişi el-Bicâdeyn (çifte çul/kilim sahibi)dir."

Beyhakî der ki: "Bu kişi müslüman olduğu zaman giysilerini çıkardı ve annesi ona kıldan bir çul/kilim verdi. Onu iki parçaya bölerek birini izar birini de ridâ yaptı."

Hadisin isnâdı mürseldir.

Bu hadis başka bir kanalla Seleme b. el-Ekva'dan: "Bir gece Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) nöbetini tutmaktaydım" ibaresiyle başlayarak gelmiş; sonrasında söz konusu hadisi zikredip sonunda: "Baktığımda bu

[1] Ravileri güvenilirdir. Ancak biri hakkında tenkid vardır. Ahmed, *Müsned* (4/337).

kişinin Abdullah Zü'n-Necâdeyn (çifte çul/kilim sahibi) olduğunu gördüm" demiştir.

Buhârî der ki: Bu hadise itibar edilmez. Sahih olan Câfer b. Avn'ın rivayetidir.

٥٧٧ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْخَالِقِ بْنُ عَلِيٍّ الْمُؤَذِّنُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَنْبٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ التِّرْمِذِيُّ، حَدَّثَنِي أَيُّوبُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الْعَزِيزِ الرَّبَذِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ الْأَدْرَعِ الْأَسْلَمِيِّ قَالَ: جِئْتُ لَيْلَةً أَحْرُسُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَإِذَا أَنَا بِعَبْدِ اللهِ ذِي الْبِجَادَيْنِ يَقْرَأُ فِي الْمَسْجِدِ عَالِيَةً قِرَاءَتُهُ قَالَ: فَخَرَجَ عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي أَمِرَاءٌ هَذَا؟ قَالَ: مَعَاذَ اللهِ هَذَا عَبْدُ اللهِ ذُو الْبِجَادَيْنِ قَالَ: ثُمَّ تُوُفِّيَ بِالْمَدِينَةِ فَلَمَّا رُفِعَ نَعْشُهُ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " ارْفُقُوا بِهِ رَفَقَ اللهُ عَلَيْهِ، ثُمَّ حَضَرَ حُفْرَتَهُ " فَقَالَ: وَسِّعُوا لَهُ وَسَّعَ اللهُ عَلَيْهِ قَالَ بَعْضُ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ لَهُ: " أَحَزِنْتَ بِهِ يَا رَسُولَ اللهِ "؟ قَالَ: " إِنَّهُ يُحِبُّ اللهَ وَرَسُولَهُ "

577- Edrâ' el-Eslemî anlatıyor: Bir gece Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) nöbetini tutmak için geldiğimde Abdullah Zu'l-Bicâdeyn'in Mescid'de yüksek sesle Kur'ân okuduğunu gördüm. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) yanıma çıkınca: "Ey Allah'ın Resûlü! Annem babam sana feda olsun. Bu riyakârlık değil midir?" dediğimde: *"Allah korusun! Bu, Abdullah Zu'l-Bicâdeyn'dir"* buyurdu. Sonra bu kişi Medine'de vefat etti. Nâşı kaldırıldığı zaman Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"(Onu taşırken fazla sarsmayın) ona yumuşak davranın; zira Allah da ona şefkat (ve rahmeti) ile muamele etmiştir"* buyurdu. Sonra mezarın kazılmasında hazır bulundu ve: *"Mezarını geniş yapın, Allah ona bolluk versin"* buyurdu. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbından bir kişi: "Ey Allah'ın Resûlü! Onun için üzüldün mü?" diye sorunca: *"(Evet, çünkü) o, Allah ve Resûlü'nü severdi"* buyurdu.[1]

---

[1] İsnâdı zayıftır. İbn Mâce 1/497 (1559).

٥٧٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ دُحَيْمٍ الشَّيْبَانِيُّ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَازِمِ بْنِ أَبِي غَرَزَةَ، حدثنا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ، ح قَالَ: وحدثنا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ الْكَارِزِيُّ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، حدثنا أَبُو نُعَيْمٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ وَفِي رِوَايَةِ أَبِي عَبْدِ اللهِ حدثنا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ: رَأَى نَاسٌ نَارًا فِي الْمَقْبَرَةِ فَأَتَوْهَا فَإِذَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي الْمَقْبَرَةِ، وَإِذَا هُوَ يَقُولُ: " نَاوِلُونِي صَاحِبَكُمْ"، وَإِذَا هُوَ الرَّجُلُ الْأَوَّاهُ الَّذِي كَانَ يَرْفَعُ صَوْتَهُ بِالذِّكْرِ

578- Câbir b. Abdillah der ki: (Medine'de) halk mezarlıkta bir ışık görüp mezarlığa gidince orada Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bulunduğunu gördüler. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Arkadaşınızı bana verin"* diyordu. Baktıklarında bu kişinin zikrederken sesini yükselten evvâh adam olduğunu gördüler.[1]

٥٧٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ الْحَارِثِيُّ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ السَّلُولِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ الطَّائِفِيُّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ رَجُلًا كَانَ يَرْفَعُ صَوْتَهُ بِالذِّكْرِ فَقَالَ رَجُلٌ: لَوْ أَنَّ هَذَا خَفَضَ مِنْ صَوْتِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " فَإِنَّهُ أَوَّاهٌ " قَالَ: فَمَاتَ فَرَأَى رَجُلٌ نَارًا فِي قَبْرِهِ فَأَتَاهُ فَإِذَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فِيهِ وَهُوَ يَقُولُ: " هَلُمُّوا صَاحِبَكُمْ " فَإِذَا هُوَ الرَّجُلُ الَّذِي كَانَ يَرْفَعُ صَوْتَهُ بِالذِّكْرِ " وَرُوِيَ فِي حَدِيثِ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: كَانَ رَجُلٌ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ وَهُوَ يَقُولُ فِي دُعَائِهِ: أَوَّهْ أَوَّهْ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِنَّهُ لَأَوَّاهٌ قَالَ أَبُو ذَرٍّ: فَخَرَجْتُ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَإِذَا النَّبِيُّ ﷺ فِي الْمَقَابِرِ يَدْفِنُ ذَلِكَ الرَّجُلَ وَمَعَهُ الْمَصَابِيحُ

[1] İsnâdı hasendir. Ebû Dâvud 3/513 (3164).

579- Câbir bildiriyor: Adamın biri zikir ederken sesini yükseltirdi. Bir adam: "Bu kişi sesini alçaltsa" deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bu, evvâh (yalvarıp yakaran) biridir"* buyurdu. Bu adam öldükten sonra bir kişi bunun mezarında bir ışık görünce, oraya gitti. Mezarda Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bulunduğunu ve: *"Arkadaşınızı bana getirin"* buyurduğunu gördü. Baktığında mezardaki kişinin zikir ederken sesini yükselten kişi olduğunu gördü.[1]

Bu konuda gelen Ebû Zer rivayetinde şu ibare geçmektedir: Bir adam Beyt'i tavaf ederken duasında: "Evveh, evveh" diyordu. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bu kişi evvâh biridir"* buyurdu. Bir gece dışarı çıktığımda Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi vesellem) mezarlıkta olduğunu ve yanında ışıklarla bu adamı defnettiğini gördüm.

٥٨٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الدَّارِمِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا بُنْدَارٌ، حدثنا مُحَمَّدٌ، حدثنا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي يُونُسَ قَالَ: سَمِعْتُ رَجُلًا بِمَكَّةَ كَانَ اسْمُهُ وَقَّاصٌ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي ذَرٍّ فَذَكَرَهُ

580- Şu'be bildiriyor: Ebû Yûnus: "Mekke'de kendisine Vakkâs denilen bir adamın Ebû Zer'den naklederek şöyle dediğini işittim" dedi ve bir önceki hadisin aynısını aktardı.[2]

٥٨١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ هُوَ الْأَصَمُّ، حدثنا يَحْيَى بْنُ أَبِي طَالِبٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ، أَخْبَرَنَا سَعِيدٌ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ بَهْدَلَةَ، عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ " إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ قَالَ: الْأَوَّاهُ الدَّعَّاءُ "

581- İbn Mes'ûd der ki: "Şüphesiz ki esas evvâh, Hz. İbrâhîm'dir. Evvâh demek, çokça dua eden kimse demektir."[3]

---

[1] İsnâdı hasendir. Hâkim, *Müstedrek* (1/368).

[2] İsnâdı mu'dal bir hadistir. Hâkim (1/368) ve Taberî, *Tefsîr* (11/50, 51).

[3] İsnâdı hasendir. İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (11/517), İbn Cerîr, *Tefsîr* (11/47) ve Taberânî, *M. el-Kebîr* 9/233 (9004).

٥٨٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو أَحْمَدَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْمِهْرَجَانِيُّ، حدثنا الْإِمَامُ أَبُو الْوَلِيدِ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، حدثنا حُمَيْدُ بْنُ الْأَسْوَدِ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِنْدَ، عَنْ شَرِيكِ بْنِ أَبِي نَمِرٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " ثَلَاثَةٌ لَا يَرُدُّ اللهُ دُعَاءَهُمُ: الذَّاكِرُونَ اللهَ كَثِيرًا، وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ، وَالْإِمَامُ الْمُقْسِطُ "

582- Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Üç kişi vardır ki Allah onların duasını geri çevirmez. Bunlar Allah'ı çokça zikredenlerin duası, mazlumun duası ve adaletle hükmeden liderin duasıdır."*[1]

٥٨٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْمَعْرُوفِ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ حَمْدَانَ الْقَطِيعِيُّ، حدثنا أَبُو عَلِيٍّ بِشْرُ بْنُ مُوسَى، ثنا أَبُو زَكَرِيَّا يَحْيَى بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ دَرَّاجٍ أَبِي السَّمْحِ، عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قِيلَ: " يَا رَسُولَ اللهِ أَيُّ النَّاسِ أَعْظَمُ دَرَجَةً قَالَ: الذَّاكِرُونَ اللهَ "

583- Ebû Saîd el-Hudrî der ki: Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): "Ey Allah'ın Resûlü! İnsanların en yüksek dereceli olanı kimlerdir?" diye sorulunca, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah'ı (çokça) zikredenlerdir"* buyurdu.[2]

٥٨٤ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ الْفَضْلِ، حدثنا عُبَيْدُ بْنُ يَعِيشَ، حدثنا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ، حدثنا شُعْبَةُ، عَنْ سَلْمِ بْنِ عَطِيَّةَ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي الْهُذَيْلِ قَالَ: حَدَّثَنِي صَاحِبٌ لِي، عَنْ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " تَبًّا لِلذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ يَتَّخِذُ أَحَدُكُمْ لِسَانًا ذَاكِرًا، وَقَلْبًا شَاكِرًا وَزَوْجَةً تُعِينُ عَلَى الْآخِرَةِ "

584- Ömer der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Altın ve gümüşü Allah yok etsin. Sizden (mal edinmek isteyen) biri, zikir edici bir dil, şükür edecek bir kalb ve âhiretle ilgili işte ona yardım edecek bir eş edinsin"* buyurdu.[1]

---

[1] İsnâdı hasendir.

[2] İsnâdı zayıftır. Tirmizî 5/458 (3376).

Halîmî: "Bu da bize Allah'ı zikretmenin imandan olduğunu gösteriyor" diyerek sözüne devam etti ve sonunda: "Eğer Allah'ı zikretmek dediğim gibi ise kulun bunu muhafaza etmesi gerekmektedir. Sonra faziletli bildiği zikirleri etmesi gerekir. Bunu devam etmemiz konusunda da bize Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) rivayetler gelmiştir" dedi.

Beyhakî der ki: Bu konuda *Kitâbu'd-Da'vât*'ta birçok rivayetlerde bulunduk. Biz de burada bunun bir kısmına işaret etmekteyiz.

٥٨٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ عَبْدِ اللهِ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا أَبُو خَيْثَمَةَ، حدثنا ابْنُ فُضَيْلٍ، حدثنا عُمَارَةُ بْنُ الْقَعْقَاعِ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ، ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ، حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ، سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ، سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أَبِي خَيْثَمَةَ وَرَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنْ أَبِي كُرَيْبٍ، عَنِ ابْنِ فُضَيْلٍ

585- Ebû Hureyre der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Dilde hafif olan terazide ağır basan ve Rahmân'ın katında sevgili olan iki kelime vardır. Bunlar: «Sübhânallahi ve-bi-hamdihi (=Allah'ı hamd ile tesbih ederim), Sübhânallâhi'l-azîm (=Azametli Allah'ı hamd ile tesbih ederim)» kelimeleridir"*[2]

Buhârî bunu *Sahîh*'te Ebû Hayseme kanalıyla[3] ve Müslim, Kureyb — İbn Fudayl kanalıyla aktarmışlardır.[4]

٥٨٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ بْنِ نَظِيفٍ الْمِصْرِيُّ بِمَكَّةَ، حدثنا أَبُو الْفَضْلِ الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ نَصْرٍ الرَّافِقِيُّ، بِمِصْرَ حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ شَدَّادٍ الْجُذُوعِيُّ، حدثنا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حدثنا الْجُرَيْرِيُّ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللهِ الْجَسْرِيِّ، جَسَرَ عَنَزَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الصَّامِتِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَادَهُ، أَوْ أَنَّهُ عَادَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ

---

[1] İsnâdı zayıftır. Tirmizî 5/277 (3094) ve İbn Mâce 1/596 (1856).

[2] İsnâdı sahihtir.

[3] Buhârî (7/168, 8/219) ve *Halku ef'âli'l-ibâd* (31).

[4] Müslim (3/2072).

اللهِ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي، أَيُّ الْكَلَامِ أَحَبُّ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ؟ قَالَ: " مَا اصْطَفَاهُ اللهُ لِمَلَائِكَتِهِ سُبْحَانَ رَبِّي وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ رَبِّي وَبِحَمْدِهِ "

586- Abdullah b. es-Sâmit bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Ebû Zer'i hastalığında ziyaret etmişti veya Ebû Zer, Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) ziyaret etmişti. Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): "Ey Allah'ın Resûlü! Annem babam sana feda olsun. Allah katında en üstün sözler hangi sözlerdir?" diye sorunca, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah'ın melekleri için seçtiği: «Sübhâne Rabbî ve-bihamdihi, Sübhâne Rabbî ve-bihamdihi (=Rabbime hamd ederek O'nu tüm noksanlıklardan tenzih ederim)» sözleridir"* buyurdu.[1]

٥٨٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْقَاضِي، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الصَّغَانِيُّ، أنبأنا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ، أَخْبَرَنَا دَاوُدُ بْنُ أَبِي هِنْدَ، عَنْ عَامِرٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " مَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، فِي يَوْمٍ عَشْرَ مَرَّاتٍ كُنَّ لَهُ بِعِدْلِ عَشْرِ مُحَرَّرِينَ أَوْ قَالَ: بِعِدْلِ مُحَرَّرٍ " شَكَّ دَاوُدُ قَالَ الْبُخَارِيُّ رَحِمَهُ اللهُ وَقَالَ مُوسَى: حدثنا وَهَيْبٌ، عَنْ دَاوُدَ فَذَكَرَ هَذِهِ الرِّوَايَةَ

587- Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Kim günde on defa: «Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîke lehu, Lehul-mülkü ve lehul-hamdu ve huve alâ külli şey'in kadîr (=Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir ve ortağı yoktur. Mülk onundur ve hamd onadır. O, her şeye gücü yetendir) » derse on"* veya: *"bir köleyi azat etmiş gibi sevap alır."* Buradaki şüphe (ravi) Dâvud'a aittir.[2]

Buhârî'nin bildirdiğine göre Mûsa: "Vuheyb bize Dâvud'dan şöyle nakletti" demiş ve söz konusu hadisi aktarmıştır.

---

[1] İsnâdında hakkında söz olan bir ravi vardır. Ancak sahih bir hadistir. Müslim (3/2093, 2094).

[2] Ravileri güvenilirdir. İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (10/301, 13/460), İbnu'l-Mübârek, *Zühd* sh. 397 (1124) ve Taberânî, *M. el-Kebîr* 4/195 (4016, 4019).

٥٨٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الرَّزَّازُ، حدثنا يَحْيَى بْنُ جَعْفَرٍ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ عَاصِمٍ، حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ، حدثنا عَامِرٌ، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ خُثَيْمٍ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، عَشْرَ مَرَّاتٍ كُلَّ يَوْمٍ كَانَ عِدْلَ أَرْبَعِ مُحَرَّرِينَ " قَالَ عَامِرٌ: قُلْتُ لِلرَّبِيعِ: مَنْ حَدَّثَكَ هَذَا؟ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ كَذَا قَالَ عَلِيُّ بْنُ عَاصِمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ

588- Ebû Eyyûb der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Kim günde on defa: «Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîke lehu, Lehul-mülkü ve lehul-hamdu ve huve alâ külli şey'in kadîr (=Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir ve ortağı yoktur. Mülk onundur ve hamd onadır. O her şeye gücü yetendir)» derse dört köleyi azat etmiş gibi sevap alır."*[1]

Âmir der ki: Rabî'a: "Sana bunu kim rivayet etti?" dediğimde: "Abdurrahman b. Ebî Leyla, Eyyûb kanalıyla Allah Resûlü'nden (sallallahu aleyhi vesellem) bunu rivayet etti" karşılığını verdi. Ali b. Âsım da İsmâîl kanalıyla aynısını söylemiştir.

٥٨٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ دَاوُدَ الرَّزَّازُ، بِبَغْدَادَ أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْجَهْمِ السَّمُرِيُّ، حدثنا يَعْلَى بْنُ عُبَيْدٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ عَامِرٍ، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ خُثَيْمٍ قَالَ: " مَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ عَشْرًا كَانَ عِدْلَ أَرْبَعِ رِقَابٍ " قِيلَ: مَنْ حَدَّثَكَ؟ قَالَ: عَمْرُو بْنُ مَيْمُونٍ فَلَقِيتُ عَمْرًا فَقُلْتُ: مَنْ حَدَّثَكَ؟ فَقَالَ: عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي لَيْلَى فَلَقِيتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي لَيْلَى فَقُلْتُ: مَنْ حَدَّثَكَ " قَالَ: أَبُو أَيُّوبَ قَالَ الْبُخَارِيُّ: وَقَالَ إِسْمَاعِيلُ: عَنْ عَامِرٍ الشَّعْبِيِّ، عَنِ الرَّبِيعِ قَوْلَهُ وَأَخْرَجَاهُ مِنْ حَدِيثِ ابْنِ أَبِي السَّفَرِ، عَنْ عَامِرٍ الشَّعْبِيِّ قَالَ:

---

[1] İsnâdı hasendir. Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (113).

قُلْتُ لِلرَّبِيعِ: مِمَّنْ سَمِعْتَ قَالَ: مِنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ قُلْتُ لِعَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ: مِمَّنْ سَمِعْتَهُ؟ قَالَ: مِنَ ابْنِ أَبِي لَيْلَى؟ قَالَ: فَأَتَيْتُ ابْنَ أَبِي لَيْلَى فَقَالَ: سَمِعْتُهُ مِنْ أَبِي أَيُّوبَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ

589- Âmir(-i Şa'bî) bildiriyor: Rabî' b. Huseym: "Kim on defa: «Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîke leh. Lehul-mülkü ve lehul-hamdu ve huve alâ külli şey'in kadîr (=Allah'tan başka ilah yoktur. O, tektir ve ortağı yoktur. Mülk onundur ve hamd onadır. O her şeye gücü yetendir)» derse dört köleyi azat etmiş gibi sevap alır" dedi. Kendisine: "Bunu sana kim bildirdi?" diye sorulunca: "Amr b. Meymûn" karşılığını verdi. Bunun üzerine Amr'ı bulup: "Bunu sana kim bildirdi?" dedim. O da: "Abdurrahman b. Ebî Leylâ" karşılığını verdi. Abdurrahman b. Ebî Leylâ'yı bulup: "Bunu sana kim bildirdi?" dediğimde: "Ebû Eyyûb, Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem)" karşılığını verdi.[1]

Buhârî der ki: İsmâîl bu hadisi Âmir eş-Şa'bî kanalıyla Rabî'den kendi sözü olarak rivayet etti.

Buhârî ve Müslim bunu İbn Ebi's-Sefer kanalıyla Âmir eş-Şa'bî'den rivayet ettiler. Rabî'ye: "Bunu kimden işittin?" dediğimde: "Amr b. Meymûn'dan işittim" karşılığını verdi. Amr b. Meymûn'e: "Bunu kimden işittin?" dediğimde: "İbn Ebî Leyla'dan işittim" karşılığını verdi. Bunun üzerine İbn Ebî Leylâ'ya gittiğimde (ve: "Bunu kimden işittin?" dediğimde): "Eyyûb'dan işittim. O da Allah Resûlü'nden (sallallahu aleyhi vesellem) işitmiştir" dedi.[2]

Da'vât kitabında tahrici yapılmıştır.Buhârî der ki: A'meş ve Husayn bunu Hilâl'dan, o da Rabî'den, o da Abdullah'tan kendi sözü olarak aktarmıştır.

---

[1] İsnâdının bir zararı yoktur. Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (113).

[2] Buhârî (7/161) ve Müslim (3/2071, 2072).

٥٩٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الرَّزَّازُ، حدثنا يَحْيَى بْنُ جَعْفَرٍ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ عَاصِمٍ، أَخْبَرَنَا حُصَيْنُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ قَالَ: مَا قَعَدْنَا إِلَى الرَّبِيعِ بْنِ خُثَيْمٍ إِلَّا كَانَ مِنْ آخِرِ قَوْلِهِ قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: مَنْ قَالَ فِي أَوَّلِ النَّهَارِ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، عَشْرَ مَرَّاتٍ كَانَ عِدْلَ أَرْبَعِ مُحَرَّرِينَ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ "

590- Hilâl b. Yesâf der ki: Ne zaman Rabî' b. Huseym'in yanında oturduysak son sözü mutlaka şöyle olmuştur: "İbn Mes'ûd: «Kim günün başlangıcında on defa: "Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîke leh. Lehul-mülkü ve lehul-hamdu ve huve alâ külli şey'in kadîr (=Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir ve ortağı yoktur. Mülk onundur ve hamd onadır. O, her şeye gücü yetendir)" derse Hz. İsmâîl'in soyundan dört köleyi azat etmiş gibi sevap alır» dedi."[1]

٥٩١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْفَقِيهُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، أَخْبَرَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ سُمَيٍّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " مَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ كُلَّ يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ كَانَتْ لَهُ عِدْلَ عَشْرِ رِقَابٍ، وَكُتِبَ لَهُ مِائَةُ حَسَنَةٍ وَمُحِيَ عَنْهُ مِائَةُ سَيِّئَةٍ، وَكَانَتْ لَهُ حِرْزًا مِنَ النَّارِ، يَوْمَهُ ذَلِكَ حَتَّى يُمْسِيَ، وَلَمْ يَأْتِ أَحَدٌ بِأَفْضَلَ مِمَّا جَاءَ بِهِ إِلَّا أَحَدٌ عَمِلَ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ وَمَنْ قَالَ: سُبْحَانَ اللهِ، وَبِحَمْدِهِ مِائَةَ مَرَّةٍ حُطَّتْ خَطَايَاهُ، وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ " أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ قُتَيْبَةَ، حدثنا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مَالِكٍ فَذَكَرَهُ بِإِسْنَادِهِ نَحْوَهُ غَيْرُ أَنَّهُ قَالَ: وَكَانَتْ لَهُ حِرْزًا مِنَ الشَّيْطَانِ قَالَ: وَ " كُتِبَتْ " وَ " مُحِيَتْ " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنِ الْقَعْنَبِيِّ وَرَوَاهُ مُسْلِمٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَحْيَى

[1] İsnâdı hasendir.

591- Ebû Hureyre bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Kim günde yüz defa: «Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîke leh. Lehul-mülkü ve lehul-hamdu ve huve alâ külli şey'in kadîr (=Allah'tan başka ilah yoktur. O, tektir ve ortağı yoktur. Mülk, onundur ve hamd onadır. O, her şeye gücü yetendir)» derse on köleyi azat etmiş gibi sevap alır. Ona yüz sevap yazılır ve yüz günahı silinir. O gün akşama kadar onu ateşten korur. Onun okuduğundan daha fazlasını okuyan kimse dışında hiç kimse onun amelinden daha üstün bir amelle gelemez. Kim de yüz defa: «Sübhânallahi ve-bi-hamdihi (=Allah'ı hamd ile tesbih ederim)» derse günahları denizin köpükleri kadar olsa bile artık bağışlanır."*[1]

Ebû Abdillah el-Hâfız'ın, Ebû Bekr b. İshâk kanalıyla İsmâîl b. Kuteybe'den bildirdiğine göre Yahyâ b. Yahyâ: "Mâlik'e bu hadisi okudum" demiş ve söz konusu hadisin aynısını aktarmıştır. Ancak rivayetinde: *"Ateşten korur"* ifadesi yerine: *"Şeytandan korur"* ifadesini kullanmıştır.

Buhârî bunu *Sahîh*'te Ka'nebî kanalıyla[2] ve Müslim bunu Yahyâ b. Yahyâ kanalıyla aktarmıştır.[3]

٥٩٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ الْأَصْبَهَانِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدِ بْنُ الْأَعْرَابِيِّ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، حدثنا أَبُو جَعْفَرٍ الرَّزَّازُ قَالَا: حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، حدثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " لَأَنْ أَقُولَ سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ " ورَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ وَأَبِي كُرَيْبٍ، عَنْ أَبِي مُعَاوِيَةَ

592- Ebû Hureyre der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Sübhânallahi velhamdulillâhi velâ ilâhe illallâhu vallahu ekber (=Allah'ı her türlü eksikliklerden tenzih ederim, hamd Allah'a mahsustur, Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en*

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Buhârî (7/167).

[3] Müslim (3/2071).

büyüktür)" demem benim için üzerine Güneş doğan her şeyden daha sevimlidir" buyurdu.[1]

Müslim bunu *Sahîh*'te Ebû Bekr ve Ebû Kureyb kanalıyla Muâviye'den aktarmıştır.[2]

٥٩٣ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ، أَخْبَرَنَا حَاجِبُ بْنُ أَحْمَدَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ هَاشِمٍ، حدثنا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، حدثنا مُوسَى الْجُهَنِيُّ، عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِجُلَسَائِهِ: " أَيَعْجِزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَكْسِبَ كُلَّ يَوْمٍ أَلْفَ حَسَنَةٍ؟ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ جُلَسَائِهِ: كَيْفَ يَكْسِبُ أَحَدُنَا أَلْفَ حَسَنَةٍ؟ قَالَ: يُسَبِّحُ مِائَةَ تَسْبِيحَةٍ يُكْتَبُ لَهُ أَلْفُ حَسَنَةٍ، وَيُكَفَّرُ عَنْهُ أَلْفُ خَطِيئَةٍ "

593- Mus'ab b. Sa'd, babasından bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yanında oturanlara: *"Sizden biri günde bin sevap kazanmaktan aciz midir?"* buyurunca, orada oturanlardan bir adam: "Bizden biri nasıl bin sevap kazansın ki?" diye sordu. Bunun üzerine Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Yüz defa tesbih etsin. Böylece kendisine bin sevap yazılır ve bin günahı silinir"* buyurdu.[3]

٥٩٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الشَّيْبَانِيُّ، حدثنا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حدثنا زُهَيْرٌ، حدثنا مَنْصُورٌ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ عُمَيْلَةَ، عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " أَحَبُّ الْكَلَامِ إِلَى اللهِ أَرْبَعٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ، وَسُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، لَا يَضُرُّكَ بِأَيِّهِنَّ بَدَأْتَ " وَذَكَرَ الْحَدِيثَ رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ يُونُسَ

594- Semure b. Cundub der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah katında sözlerin en güzeli dört tanedir. Bunlar: «La ilâhe illallâhu vallahu ekber (=Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür)» ve: «Sübhânallahi velhamdulillâhi*

---

[1] İçinde Ahmed b. Abdilcebbar el-Utâridî'nin bulunması sebebiyle isnâdı zayıftır. Ancak sahih bir hadistir.

[2] Müslim (3/2072).

[3] İsnâdının bir zararı yoktur ve sahih bir hadistir. Müslim, *Sahîh* 3/2073 (2698).

(=Allah'ı her türlü eksikliklerden tenzih ederim, hamd Allah'a mahsustur)» sözleridir. Bunlardan hangisiyle başlarsan başla, bir zararı yoktur." Sonrasında ravi söz konusu hadisi aktardı.[1]

Müslim bunu *Sahîh*'te Ahmed b. Yûnus kanalıyla rivayet etti.[2]

٥٩٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الرُّوذْبَارِيُّ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ، حدثنا أَبُو دَاوُدَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرٌو، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ، حَدَّثَهُ، عَنْ خُزَيْمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، عَنْ أَبِيهَا أَنَّهُ دَخَلَ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ عَلَى امْرَأَةٍ وَبَيْنَ يَدَيْهَا نَوًى، أَوْ حَصًا تُسَبِّحُ فَقَالَ: أُخْبِرُكِ بِمَا هُوَ أَيْسَرُ عَلَيْكِ مِنْ هَذَا أَوْ أَفْضَلُ؟ فَقَالَ: " سُبْحَانَ اللهِ عَدَدَ مَا خَلَقَ فِي السَّمَاءِ، وَسُبْحَانَ اللهِ عَدَدَ مَا خَلَقَ فِي الْأَرْضِ، وَسُبْحَانَ اللهِ عَدَدَ مَا بَيْنَ ذَلِكَ، وَسُبْحَانَ اللهِ عَدَدَ مَا هُوَ خَالِقٌ، وَاللهُ أَكْبَرُ مِثْلُ ذَلِكَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ مِثْلُ ذَلِكَ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مِثْلُ ذَلِكَ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ مِثْلُ ذَلِكَ " أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ الْفَضْلِ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى الْمِصْرِيُّ، حدثنا ابْنُ وَهْبٍ، فَذَكَرَهُ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: قُولِي

595- Âişe binti Sa'd b. Ebî Vakkâs, babasından bildiriyor: Kendisi, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte bir kadının yanına girmişti. Kadın önüne hurma çekirdekleri veya çakıl taşları koymuş ve onlarla tesbih çekiyordu. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Sana bundan daha kolay veya daha üstün olan bir şeyi haber vereyim mi?"* buyurdu ve şöyle devam etti: *"Allah'ın gökyüzündeki yaratıkları sayısınca Sübhânallah, yeryüzündeki yaratıkları sayısınca Sübhânallah, bunlar arasındaki yaratıkları sayısınca, Sübhânallah, bütün yaratıkları sayısınca Sübhânallah, yine onlar miktarınca Allahu ekber, yine onlar miktarınca Elhamdu lillâh, yine onlar miktarınca Lâ ilâhe illallah, yine onlar miktarınca Lâ havle velâ kuvvete illa billâhi'l-Aliyyi'l-Azîm, demektir."*[3]

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Müslim, *edeb* (2/1685).

[3] İsnâdında tanımadığım ravi vardır. Ebû Dâvud 2/169 (1500), Tirmizî 5/562 (3568) ve Nesâî, *Amelu'l-Yeym ve'l-Leyle (166).*

Başka bir kanalla yukarıdaki hadisin aynısı nakledilmiştir; ancak rivayetinde: *"De ki!"* ibaresi geçmiştir.

٥٩٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَنَزِيُّ، حدثنا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ الْمَدِينِيِّ، حدثنا سُفْيَانُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، مَوْلَى آلِ طَلْحَةَ قَالَ: سَمِعْتُ كُرَيْبًا أَبَا رِشْدِينَ يُحَدِّثُ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَرَجَ ذَاتَ غَدَاةٍ مِنْ عِنْدِ جُوَيْرِيَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ الْخُزَاعِيَّةِ وَكَانَ اسْمُهَا بَرَّةَ فَحَوَّلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ اسْمُهَا جُوَيْرِيَةَ وَكَرِهَ أَنْ يُقَالَ: " خَرَجَ مِنْ عِنْدِ بَرَّةَ فَخَرَجَ وَهِيَ فِي الْمَسْجِدِ قَالَ: مَرَّةً أُخْرَى فَخَرَجَ مِنْ عِنْدِهَا وَهِيَ فِي مُصَلَّاهَا وَرَجَعَ بَعْدَمَا ارْتَفَعَتِ الشَّمْسُ فَقَالَ: وَأَنْتِ فِي مَجْلِسِكِ هَذَا مُنْذُ خَرَجْتُ؟ قَالَتْ: نَعَمْ قَالَ: لَقَدْ قُلْتُ: بَعْدَكِ أَرْبَعَ كَلِمَاتٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ لَوْ وُزِنَتْ بِكَلِمَاتِكِ لَوَزَنَتْهُنَّ سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ عَدَدَ خَلْقِهِ، وَرِضَا نَفْسِهِ وَزِنَةَ عَرْشِهِ وَمِدَادَ كَلِمَاتِهِ " أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ مِنْ حَدِيثِ سُفْيَانَ

596- İbn Abbâs bildiriyor: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) bir sabah namazından sonra Cuveyriye binti'l-Hâris el-Huzâiyye'nin yanından çıktı. Onun ismi Berre iken Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onun adını değiştirdi ve Cuveyriye adını verdi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): "Berre'nin yanından çıktı" denilmesinden hoşlanmıyordu. Cuveyriye, Mescid'de —ravi bir defa da: "Namazgâhında" dedi— idi. Güneş yükseldikten sonra Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) geri döndü ve: *"Ben çıktığım zamandan beri sen burada mısın?"* diye sordu. Cuveyriye: "Evet" cevabını verince, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Halbuki ben senden ayrıldıktan sonra dört kelime söylemiş ve onları üç kere tekrarlamıştım. Eğer o kelimeler senin söylediklerinle tartılsa onlardan daha ağır gelir. Bu da: «Yaratıkların sayısınca, zâtının razı olacağı sayınca, Arş'ının ağırlığınca ve kelimelerinin mürekkebi miktarınca «Sübhânallahi ve-bihamdihi» demektir."*[1]

[1] Ravileri güvenilirdir.

Müslim bunu *Sahîh*'te Süfyân kanalıyla aktarmıştır.[1]

٥٩٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُقْرِئُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ إِسْحَاقُ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى، حدثنا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنَا عَمْرٌو، عَنْ دَرَّاجٍ، عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: " اسْتَكْثِرُوا مِنَ الْبَاقِيَاتِ الصَّالِحَاتِ قِيلَ: مَا هُنَّ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: الْمَسْأَلَةُ قِيلَ: وَمَا هِيَ؟ قَالَ: التَّكْبِيرُ، وَالتَّسْبِيحُ، وَالتَّهْلِيلُ وَالْحَمْدُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ "

597- Ebû Saîd bildiriyor: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Baki kalacak salih amellerden olan sözleri çokça söyleyin"* buyurdu. Ashâb: "Ey Allah'ın Resûlü! Onlar nelerdir?" diye sorunca: *"Mes'eledir"* buyurdu. Ashâb: "Bunlar nelerdir?" diye sorunca da: *"Tekbir, tesbih, tehlîl ve velhamdu lillâhi velâ havle velâ kuvvete illâ billah sözleridir"* buyurdu.[2]

٥٩٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّاوِيُّ بها، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ حَمْدَانَ الْقَطِيعِيُّ، حدثنا إِسْحَاقُ الْحَرْبِيُّ، حدثنا أَبُو عُمَرَ الضَّرِيرُ، حدثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ، حدثنا ابْنُ عَجْلَانَ، عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " خُذُوا جُنَّتَكُمْ قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ أَمِنْ عَدُوٍّ حَضَرَ؟ قَالَ: لَا، جُنَّتُكُمْ مِنَ النَّارِ قَوْلُ سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ يَأْتِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُقَدِّمَاتٍ مُعَقِّبَاتٍ مُجَنِّبَاتٍ هُنَّ الْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ "

598- Ebû Hureyre der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kalkanlarınızı alın"* buyurunca: "Ey Allah'ın Resûlü! Gelen düşman mı var?" dedik. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Hayır, ateşe karşı kalkanlarınız: «Sübhânallâhi velhamdulillâhi velâ ilâhe illallâhu vallahu ekber (=Allah'ı her türlü eksikliklerden tenzih ederim, hamd Allah'a mahsustur, Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en*

---

[1] Müslim (3/2090).

[2] İsnâdı zayıftır. İbn Hibbân (2332), Hâkim, *Müstedrek* (1/512), Ahmed, *Müsned* (3/75), Ebû Ya'lâ 2/524 (1384) ve Beğavî, *Şerh es-Sünne* (564).

büyüktür)» sözleridir. Bu sözler kıyamet gününde önümüzde, arkamızda, sağımızda ve solumuzda olacaktır. Bunlar baki kalacak salih amellerdir."[1]

٥٩٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحَافِظُ، حدثنا مِهْرَانُ بْنُ هَارُونَ بْنِ عَلِيٍّ الرَّازِيُّ، حدثنا سُفْيَانُ بْنُ عُقْبَةَ أَخُو قَبِيصَةَ، عَنْ حَمْزَةَ الزَّيَّاتِ وَسُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ، عَنْ زُبَيْدٍ، عَنْ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: " إِنَّ اللهَ قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَخْلَاقَكُمْ كَمَا قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَرْزَاقَكُمْ، وَإِنَّ اللهَ يُعْطِي الْمَالَ مَنْ يُحِبُّ، وَمَنْ لَا يُحِبُّ، وَلَا يُعْطِي الْإِيمَانَ، إِلَّا مَنْ يُحِبُّ فَإِذَا أَحَبَّ عَبْدًا أَعْطَاهُ الْإِيمَانَ فَمَنَ ضَنَّ بِالْمَالِ أَنْ يُنْفِقَهُ وَهَابَ اللَّيْلَ أَنْ يُكَابِدَهُ، وَخَافَ الْعَدُوَّ أَنْ يُجَاهِدَهُ فَلْيُكْثِرْ مِنْ سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ فَإِنَّهُنَّ مُقَدِّمَاتٌ مُجَنِّبَاتٌ، وَمُعَقِّبَاتٌ وَهُنَّ الْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ "

599- Abdullah (b. Mes'ûd) bildiriyor: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Allah aranızda rızıklarınızı taksim ettiği gibi ahlâkınızı da taksim etmiştir. Allah malı hem sevdiğine, hem de sevmediğine verir. İmanı ise sadece sevdiğine verir. Bir kulu sevdiği zaman ona imanı verir. Cimriliğinden dolayı infakta bulunamayan, gece kalkıp ibadet edememekten korkan ve korkaklığından dolayı düşmanla cihad edemeyen kimse çokça: «Sübhânallahi velhamdulillâhi velâ ilâhe illallâhu vallahu ekber (=Allah'ı her türlü eksikliklerden tenzih ederim, hamd Allah'a mahsustur, Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür)» desin. Bunlar kıyamet gününde önümüzde, arkamızda, sağımızda ve solumuzda olacaktır. Bunlar baki kalacak salih amellerdir."*[2]

٦٠٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحُسَيْنُ بْنُ شُجَاعٍ الصُّوفِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ الْأَنْبَارِيِّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْعَوَّامِ، حدثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا الْعَوَّامُ بْنُ حَوْشَبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ،

---

[1] İsnâdı hasendir. Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (848).

[2] İsnâdında tanımadığım ravi vardır. Hâkim, *Müstedrek* (1/34), Ebû Nuaym, *Hilye* (4/165, 166, 5/35), Ahmed, *Müsned* (1/387), Beğavî, *Şerh- es-Sünne* (8/10), İbnu'l-Cevzî, *İlel el-Mütanâhiye* (2/352), İbnu'l-Mübârek, *Zevâid ez-Zühd* 399 (1134), İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (3/294) ve Taberânî, *M. el-Kebîr* 9/229 (8990).

رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: " أَتَانَا رَسُولُ اللهِ ﷺ حَتَّى وَضَعَ رِجْلَهُ بَيْنِي وَبَيْنَ فَاطِمَةَ فَعَلَّمَنَا مَا نَقُولُ إِذَا أَخَذْنَا مَضَاجِعَنَا ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ تَسْبِيحَةً وَثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ تَحْمِيدَةً وَأَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ تَكْبِيرَةً قَالَ عَلِيٌّ: فَمَا تَرَكْتُهُنَّ بَعْدُ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ وَلَا لَيْلَةَ صِفِّينَ قَالَ: وَلَا لَيْلَةَ صِفِّينَ " مُخَرَّجٌ فِي الصَّحِيحِ مِنْ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ وَالْحَكَمِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ

600- Ali b. Ebî Tâlib der ki: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yanımıza geldi ve ayağını benimle Fâtıma'nın arasına koyup bize yatağımıza girdiğimiz zaman diyeceğimiz kelimeleri öğretti. Bu kelimeler otuz üç defa tesbih edip, otuz üç defa hamd edip, otuz dört defa da tekbir getirmekti."

Ravi der ki: Ali: "Daha sonra bunları asla bırakmış değilim" dedi. Bir adam kendisine: "Sıffîn gecesinde de mi?" diye sorunca: "Sıffîn gecesinde de bırakmadım" karşılığını verdi.[1]

Buhârî bunu *Sahîh*'te Mücâhid ve Hakem kanalıyla Abdurrahman'dan aktarılmıştır.[2]

٦٠١ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ سَلْمَانَ الْفَقِيهُ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ مَيْمُونٍ الْحَرْبِيُّ، حدثنا حَرَمِيُّ بْنُ حَفْصٍ أَبُو عَلِيٍّ، حدثنا عُبَيْدُ بْنُ مِهْرَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ يُحَدِّثُ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " أَيَعْجِزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَعْمَلَ كُلَّ يَوْمٍ عَمَلًا مِثْلَ أُحُدٍ؟ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، وَمَنْ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَعْمَلَ كُلَّ يَوْمٍ مِثْلَ أُحُدٍ؟ قَالَ: كُلُّكُمْ يَسْتَطِيعُهُ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ مَا ذَاكَ؟ قَالَ: سُبْحَانَ اللهِ أَعْظَمُ مِنْ أُحُدٍ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ أَعْظَمُ مِنْ أُحُدٍ، وَاللهُ أَكْبَرُ أَعْظَمُ مِنْ أُحُدٍ "

601- İmrân b Husayn der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Sizden biri her gün Uhud dağı kadar sevap işlemekten aciz midir?"* diye sorunca, ashâb: "Ey Allah'ın Resûlü! Her gün Uhud dağı kadar sevap işlemeye kimin gücü yeter?" karşılığını verdi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Buna hepinizin*

---

[1] İsnâdı hasendir ve sahih bir hadistir.

[2] Buhârî (6/193).

gücü yeter" buyurunca: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu amel nedir?" dediler. Bunun üzerine Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bu amel şu sözlerdir ki, «Sübhânallah kelimesi(nin sevabı) Uhud dağından daha büyüktür. Lâ ilâhe illallah('ın sevabı) Uhud dağından daha büyüktür. Allahu ekber(in sevabı) Uhud dağından daha büyüktür"* buyurdu.[1]

Halîmî der ki: Bu zikirleri namazlardan sonra ve tesbih namazından sonra yapmak nafile kılındı. İsnâdını *Da'vât* kitabında zikrettik.

٦٠٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَهْلٍ مُحَمَّدُ بْنُ نَصْرَوَيْهِ بْنِ أَحْمَدَ الْمَرْوَزِيُّ بِنَيْسَابُورَ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ خَنْبٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ يَحْيَى بْنُ أَبِي طَالِبٍ، أَخْبَرَنَا زَيْدُ بْنُ حُبَابٍ، أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ عُبَيْدَةَ الرَّبَذِيُّ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ، مَوْلَى أَبِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِلْعَبَّاسِ: يَا عَمُّ أَلَا أَصِلُكَ أَلَا أَحْبُوكَ أَلَا أَنْفَعُكَ؟ قَالَ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ، قَالَ: " صَلِّ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ وَاقْرَأْ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، وَسُورَةٍ فَإِذَا انْقَضَتِ الْقِرَاءَةُ فَقُلِ: اللهُ أَكْبَرُ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَسُبْحَانَ اللهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً قَبْلَ أَنْ تَرْكَعَ، ثُمَّ ارْكَعْ فَقُلْهَا عَشْرًا قَبْلَ أَنْ تَرْفَعَ رَأْسَكَ، ثُمَّ ارْفَعْ رَأْسَكَ فَقُلْهَا عَشْرًا قَبْلَ أَنْ تَسْجُدَ، ثُمَّ اسْجُدْ فَقُلْهَا عَشْرًا قَبْلَ أَنْ تَرْفَعَ رَأْسَكَ، ثُمَّ ارْفَعْ رَأْسَكَ فَقُلْهَا عَشْرًا قَبْلَ أَنْ تَسْجُدَ ثَانِيَةً، ثُمَّ اسْجُدْ فَقُلْهَا عَشْرًا قَبْلَ أَنْ تَرْفَعَ رَأْسَكَ، ثُمَّ ارْفَعْ رَأْسَكَ فَقُلْهَا عَشْرًا قَبْلَ أَنْ تَقُومَ فَتِلْكَ خَمْسَةٌ، وَسَبْعُونَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ، وَهِيَ ثَلَاثُمِائَةٍ فِي أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ، فلَوْ كَانَتْ ذُنُوبُكَ مِثْلَ رَمْلِ عَالِجٍ لَغَفَرَهَا اللهُ لَكَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، وَمَنْ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَقُولَهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ قَالَ: فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقُلْهَا فِي كُلِّ جُمُعَةٍ فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقُلْهَا فِي كُلِّ شَهْرٍ فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقُلْهَا فِي كُلِّ سَنَةٍ " قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: هَذَا الْحَدِيثُ أَخْرَجَهُ أَبُو عِيسَى التِّرْمِذِيُّ فِي كِتَابِ الْجَامِعِ بِهَذَا الْإِسْنَادِ، وَأَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ بِالْإِسْنَادِ الَّذِي ذَكَرْنَاهُ فِي كِتَابِ الدَّعَوَاتِ وَفِي كِتَابِ السُّنَنِ وَكَانَ عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ يَفْعَلُهَا وَتَدَاوَلَهَا الصَّالِحُونَ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ وَفِيهِ تَقْوِيَةٌ لِلْحَدِيثِ الْمَرْفُوعِ وَبِاللهِ التَّوْفِيقُ

[1] İsnâdında kesiklik vardır.

602- Ebû Râfi der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Abbâs'a: *"Ey amca! Sana akrabalık bağı dolayısıyla bir iyilikte bulunayım mı? Sana bir bağışta bulunayım mı? Seni faydalandırayım mı?"* buyurunca, Abbâs: "Evet, ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Dört rekat namaz kıl ve her rekatta Fatiha ile beraber bir sûre oku. Okuma bitince rükûya varmadan önce on beş defa: «Allahu ekber velhamdu lillahi ve Sübhânallahi velâ ilâhe illallah» de. Sonra rükûda iken bunu on defa söyle. Rükûdan kalktığın zaman secdeye varmadan önce on defa söyle. Sonra secdede iken on defa söyle. Sonra başını secdeden kaldır ve on defa daha söyle. İkinci secdeye vardığında yine on defa söyle. İkinci secdeden kalkınca ayağa kalkmadan önce yine on defa söyle. Böylece bu tesbihlerin sayısı her rekatta yetmiş beş eder. Dört rekatta da üç yüz tesbih eder. Günahların Âlic çölü kumları sayısınca olsa bile Allah onları bağışlar."* Abbâs: "Ey Allah'ın Resûlü! Bunu her gün yapmaya kimin gücü yeter?" deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Eğer buna güç yetiremezsen haftada bir yap. Haftada bir yapmaya güç yetiremezsen ayda bir yap. Eğer ayda bir yapmaya güç yetiremezsen yılda bir kez yap"* buyurdu.[1]

Beyhakî der ki: Bu hadisi Ebû Îsa et-Tirmizî, *Kitabu'l-Câmi'*de bu isnâd ile aktarmıştır. Ebû Dâvud ise *Da'vât* ile *Sünen* kitaplarımızda zikretmiş olduğumuz isnâd ile rivayet etti. Abdullah b. el-Mübârek bu namazı kılardı. Salih kimseler de bunu birbirlerinden (örnek) alarak devam ettiler. Bu da merfû olan hadisi desteklemektedir. Muvaffakiyet Allah'tandır.

٦٠٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْجَرَّاحِ بِمَرْوَ، حدثنا يَحْيَى بْنُ سَاسَوَيْهِ، حدثنا عَبْدُ الْكَرِيمِ بْنُ عَبْدِ اللهِ، حدثنا أَبُو وَهْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُزَاحِمٍ قَالَ: سَأَلْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ الْمُبَارَكِ، عَنِ الصَّلَاةِ الَّتِي يُسَبَّحُ فِيهَا فَقَالَ: تكَبِّرُ ثُمَّ تقُولُ: " سُبْحَانَكَ اللهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ ثُمَّ تقُولُ: خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ ثُمَّ تتَعَوَّذُ وَتقْرَأُ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَفَاتِحَةَ الْكِتَابِ وسورة ثُمَّ

---

[1] İsnâdı zayıftır. Tirmizî 2/350 (482), İbn Mâce 1/442 (1386, 1387) ve Ebû Dâvud 2/67 (1297).

تَقُولُ: عَشْرَ مَرَّاتٍ سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ ثُمَّ تَرْكَعُ فتقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ فَتقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَسْجُدُ فَتقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ فَتقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَسْجُدُ الثَّانِيَةَ فتقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ فَتقُولُهَا عَشْرًا، فَصَلِّ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ عَلَى هَذَا فَذَلِكَ خَمْسٌ وَسَبْعُونَ تَسْبِيحَةً فِي كُلِّ رَكْعَةٍ، وَذَلِكَ تَمَامُ الثَّلَاثِمِائَةِ فَإِنْ صَلَّاهَا لَيْلًا فَأَحَبَّ أَنْ يُسَلِّمَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ، وَإِنْ صَلَّاهَا نَهَارًا فَإِنْ شَاءَ سَلَّمَ، وَإِنْ شَاءَ لَمْ يُسَلِّمْ "

603- Ebû Vehb Muhammed b. Muzâhim der ki: Abdullah b. el-Mübârek'e tesbih namazını sorduğumda şöyle dedi: "Tekbir getirdikten sonra: «*Sübhâneke Allahumme ve bi-hamdik ve tebârakesmük ve teâlâ ceddük velâ ilâhe gayrük* (=Allahım! Seni hamd ile her türlü eksikliklerden tenzih ederim. Senin adın mübarektir. Varlığın her şeyden üstündür. Senden başka ilah yoktur)» dersin. Sonra on beş defa: «Sübhânallahi velhamdu lillâhi velâ ilâhe illallâhu vallahu ekber (=Allah'ı her türlü eksikliklerden tenzih ederim, hamd Allah'a mahsustur, Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür)» dersin. Sonra Eûzü Besmele çeker ve Fâtiha Sûresi ile bir sûre daha okursun. Sonra on defa: «Sübhânallahi velhamdu lillâhi velâ ilâhe illallâhu vallahu ekber» dersin. Sonra rükûya varır ve rükûda bunu on defa söylersin. Rükûdan kalktığın zaman yine on defa söylersin. Sonra secde eder ve secde de on defa söylersin. Secdeden kalktığında yine on defa söylersin. İkinci secde de yine on defa söylersin. Secdeden kalktığında yine on defa söylersin. Bu şekilde dört rekat kılarsın. Böylece bu tesbihlerin sayısı her rekatta yetmiş beş tesbih eder. (Dört rekatta da) üç yüz tesbih eder. Eğer kişi bu namazı gece kılacak olursa iki rekatta bir selam vermesi daha faziletlidir. Eğer gündüz kılarsa iki rekatta dilerse selam verir, dilerse de vermez."[1]

Beyhakî der ki: İbnu'l-Mübârek tesbih edilecek yerleri bu şekilde seçmiştir. Sanırım sonunda: "Secdeden kalktığında yine on defa söylersin" lafzı katibin yazdığı fazlalıktır. Çünkü bu olmadan tesbih sayısı yetmiş beş yapmaktadır.

---

[1] İsnâdında tanımadığım ravi vardır. Tirmizî (2/348).

٦٠٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْفَتْحِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي الْفَوَارِسِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْمُقْرِئِ، أَخْبَرَنَا أَبُو شَيْبَةَ دَاوُدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْبَغْدَادِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ، حدثنا جَرِيرٌ قَالَ: وَجَدْتُ فِي كِتَابِي بِخَطِّي، عَنْ أَبِي جَنَابٍ الْكَلْبِيِّ، عَنْ أَبِي الْجَوْزَاءِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: " أَلَا أَحْبُوكَ أَلَا أُعْطِيكَ أَلَا أُجِيزُكَ، أَرْبَعُ رَكَعَاتٍ مَنْ صَلَّاهُنَّ غُفِرَ لَهُ كُلُّ ذَنْبٍ قَدِيمٍ، أَوْ حَدِيثٍ صَغِيرٍ، أَوْ كَبِيرٍ خَطَأً ، أَوْ عَمْدٍ، تَبْدَأُ فَتُكَبِّرُ أَوَّلَ الصَّلَاةِ، ثُمَّ تَقُولُ قَبْلَ الْقِرَاءَةِ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ تَقْرَأُ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَةٍ، ثُمَّ تَقُولُهُنَّ عَشْرًا، ثُمَّ تَرْكَعُ فَتَقُولُهُنَّ عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ فَتَقُولُهُنَّ عَشْرًا، ثُمَّ تَسْجُدُ فَتَقُولُهُنَّ عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ فَتَقُولُهُنَّ عَشْرًا، ثُمَّ تَسْجُدُ الثَّانِيَةَ فَتَقُولُهُنَّ عَشْرًا فَقَالَ الْعَبَّاسُ: وَمَنْ يُطِيقُ هَذَا قَالَ: " وَلَوْ فِي سَنَةٍ، وَلَوْ فِي شَهْرٍ، وَلَوْ فِي جُمُعَةٍ، وَلَوْ أَنْ تَقْرَأَ ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ [الإخلاص: ١] قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: وَهَذَا يُوَافِقُ مَا رُوِّينَاهُ، عَنِ ابْنِ الْمُبَارَكِ وَرَوَاهُ قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ أَبِي الْجَوْزَاءِ قَالَ: نَزَلَ عَلَيَّ عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ فَذَكَرَ هَذَا الْحَدِيثَ وَخَالَفَهُ فِي رَفْعِهِ فَلَمْ يَرْفَعْهُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَلَمْ يَذْكُرِ التَّسْبِيحَاتِ ابْتِدَاءَ الْقِرَاءَةِ إِنَّمَا ذَكَرَها بَعْدَهَا، ثُمَّ ذَكَرَهَا فِي جِلْسَةِ الِاسْتِرَاحَةِ كَمَا ذَكَرَهَا سَائِرُ الرُّوَاةِ، وَاللهُ أَعْلَمُ وَكَذَلِكَ رَوَاهُ عَمْرُو بْنُ مَالِكٍ وَغَيْرُهُ، عَنْ أَبِي الْجَوْزَاءِ مَوْقُوفًا

604- Abdullah b. Amr der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bana şöyle buyurdu: *"Sana bir bağışta bulunayım mı? Sana bir şey vereyim mi? Seni ödüllendireyim mi? Dört rekat namaz vardır ki onu kılan kimsenin gelmiş geçmiş, küçük, büyük, bilerek veya bilmeyerek işlemiş olduğu günahları bağışlanır. Namaza tekbir ile başlar ve kıraatten önce on beş defa: «Sübhânallahi velhamdu lillâhi velâ ilâhe illallâhu vallahu ekber (=Allah'ı her türlü eksikliklerden tenzih ederim, hamd Allah'a mahsustur, Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür)» dersin. Sonra Fatiha Sûresi ile bir sûre daha okur ve bunu on defa daha söylersin. Sonra rükûya varır ve rükûda bunu on defa söylersin. Rükûdan kalktığın zaman yine on defa söylersin. Sonra secde eder ve secde de on defa söylersin. Secdeden kalktığında yine*

on defa söylersin. İkinci secde de yine on defa söylersin." Abbâs: "Buna kimin gücü yeter?" deyince: *"Kişi bunu senede bir defa veya ayda bir defa veya haftada bir defa yaparsa veya İhlas Suresi'ni okursa yeterlidir"* buyurdu.[1]

Beyhakî der ki: Bu hadis, İbnu'l-Mübârek'ten zikretmiş olduğumuz hadise uygun düşmektedir.

Kuteybe b. Saîd'in Yahyâ b. Süleym kanalıyla İmrân b. Müslim'den bize bildirdiğine göre Ebu'l-Cevzâ: "Abdullah b. Amr b. el-Âs yanımda konakladı" demiş ve bu hadisi zikretmiştir. Ancak merfû olması konusunda muhalefet etmiş ve hadisi Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi vesellem) dayandırmamıştır. Ayrıca kıraatten önceki tesbihatı zikretmemiştir. Tesbihatı kıraatten sonra zikretmiştir. Diğer ravilerin de zikretmiş olduğu gibi tesbihatın Tahiyyât'ta yapılmasını zikretmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Amr b. Mâlik ve başkaları bunu Ebu'l-Cevzâ'dan mevkûf olarak aktarmıştır.

٦٠٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا: أنبا الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أُسَيْدُ بْنُ عَاصِمٍ، حدثنا الْحُسَيْنُ بْنُ حَفْصٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " خَصْلَتَانِ لَا يُحْصِيهِمَا رَجُلٌ مُسْلِمٌ، إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ هُمَا قَلِيلٌ وَمَنْ يَعْمَلُ بِهِمَا قَلِيلٌ قَالُوا: وَمَا هُمَا يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ: يُسَبِّحُ اللهَ أَحَدُكُمْ فِي دُبُرِ صَلَاتِهِ عَشْرًا، وَيَحْمَدُ عَشْرًا، وَيُكَبِّرُ عَشْرًا، فَتِلْكَ خَمْسُونَ وَمِائَةٌ بِاللِّسَانِ، وَأَلْفٌ وَخَمْسُمِائَةٍ فِي الْمِيزَانِ، وَإِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ " سَبَّحَ اللهَ وَحَمِدَهُ وَكَبَّرَهُ، مِائَةً فَتِلْكَ مِائَةٌ بِاللِّسَانِ وَأَلْفٌ فِي الْمِيزَانِ فَأَيُّكُمْ يَعْمَلُ فِي الْيَوْمِ، وَاللَّيْلَةِ أَلْفَيْنِ وَخَمْسَمِائَةِ سَيِّئَةٍ " قَالَ: فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَعُدُّهُنَّ بِيَدِهِ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، وَكَيْفَ لَا يُحْصِيهِمَا قَالَ: " يَأْتِي أَحَدَكُمُ الشَّيْطَانُ فَيَقُولُ: اذْكُرْ حَاجَةَ كَذَا، وَحَاجَةَ كَذَا حَتَّى يَنْصَرِفَ، وَلَا يَذْكُرُ وَيَنَامُ وَلَا يَذْكُرُ "

---

[1] İsnâdı zayıftır. Ebû Dâvud, *Sünen* 2/68 (1298) ve Beyhakî, *Sünen* (3/252).

605- Abdullah b. Amr der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"İki haslet vardır ki bunlara devam eden her müslüman mutlaka cennete girer. Bunlar kolay şeylerdir, ama bunlarla amel edenler azdır"* buyurdu. Ashâb: "Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nelerdir?" diye sorunca, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Kişi (her) namazından sonra on defa tesbih eder, on defa tekbir getirir ve on defa hamd eder. Bunlar dilde yüz elli (sevap) Mizan'da ise bin beş yüzdür. Kişi yatağına girdiği zaman yüz defa tesbih, hamd ve tekbir okur. Bu da dilde yüz (sevap) Mizan'da ise bindir. Hangi biriniz bir günde iki bin beş yüz günah işler ki!"* Ben, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu zikirlerin sayısını parmakları ile saydığını (hesapladığını) gördüm. Ashâb: "Ey Allah'ın Resûlü! Kişi bunları niçin yapamasın ki?" deyince: *"Şeytan sizden birinize (namazda iken) gelip tâ ki bunları zikretmeden namazı bitirene ve zikretmeden uyuyana kadar: «Falan falan ihtiyacını hatırla» der"* buyurdu.[1]

٦٠٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَلِيمٍ الْمَرْوَزِيُّ، حدثنا أَبُو الْمُوَجِّهِ، أَخْبَرَنَا عَبْدَانُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، حدثنا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ قَالَ: سَمِعْتُ الْحَكَمَ بْنَ عُتَيْبَةَ، يُحَدِّثُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مُعَقِّبَاتٌ لَا يَخِيبُ قَائِلُهُنَّ، أَوْ فَاعِلُهُنَّ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ تَسْبِيحَةً، وَثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ تَحْمِيدَةً، وَأَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ تَكْبِيرَةً "

606- Ka'b b. Ucre der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Namazın ardından söylenecek kelimeler vardır ki, onları her farz namazın ardından söyleyen veya yapan kimse, hiçbir zaman hüsrana uğramaz. Bunlar da otuz üç defa tesbih etmek, otuz üç defa hamd etmek ve otuz üç defa da tekbir getirmektir."*[2]

٦٠٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَأَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْحِيرِيُّ، وَأَبُو عَبْدِ اللهِ إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ السُّوسِيُّ قَالُوا: أَخْبَرَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ، أَخْبَرَنَا

---

[1] İsnâdı sahihtir. Ebû Dâvud 5/309 (5065), Tirmizî 5/478 (3410), İbn Mâce 1/299 (926) ve Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (813)

[2] İsnâdında tanımadığım ravi vardır. Müslim (1/418).

الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ بْنِ مَزْيَدَ، أَخْبَرَنَا أَبِي قَالَ: سَمِعْتُ الْأَوْزَاعِيَّ يَقُولُ: حَدَّثَنِي حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةَ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَائِشَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ أَبُو ذَرٍّ: يَا رَسُولَ اللهِ، ذَهَبَ أَصْحَابُ الدُّثُورِ بِالْأُجُورِ يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي، وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ، وَلَهُمْ فُضُولُ أَمْوَالٍ يَتَصَدَّقُونَ بِهَا، وَلَا نَجِدُ مَا نُصَدِّقُ بِهِ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَا أَبَا ذَرٍّ أَلَا أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ إِذَا قُلْتَهُنَّ أَدْرَكْتَ مَنْ سَبَقَكَ، وَلَا يَلْحَقُ بِكَ أَحَدٌ بَعْدَكَ؟ قَالَ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ: " تُكَبِّرُ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ تَكْبِيرَةً، وَتَحْمَدُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ تَحْمِيدَةً، وَتُسَبِّحُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ تَسْبِيحَةً، وَتَخْتِمُهَا بِلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ " أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَأَبُو عَبْدِ اللهِ السُّوسِيُّ قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ عُثْمَانَ التَّنُوخِيُّ، حدثنا بِشْرُ بْنُ بَكْرٍ، حَدَّثَنِي الْأَوْزَاعِيُّ، بِإِسْنَادِهِ نَحْوَهُ وَكَذَلِكَ رَوَاهُ عَطَاءُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: ومِنْ ذَلِكَ الْوَجْهِ أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ

607- Ebû Hureyre der ki: Ebû Zer: "Ey Allah'ın Resûlü! Mal sahipleri (zenginler) sevapları alıp gittiler. Oysa onlar da bizim kıldığımız gibi namaz kılıyor ve bizim gibi oruç tutuyorlar. Ancak onların kendisiyle tasaddukta bulundukları malları vardır. Bizim ise tasadduk edeceğimiz malımız yoktur" dedi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Ey Ebû Zer! Sana, söylemen halinde kendileriyle seni geçenleri geçeceğin ve senin yaptığını yapmayan (o sözleri söylemeyen) hiç kimsenin senin ardından yetişemeyeceği birkaç söz öğreteyim mi?"* buyurdu. Ebû Zer: "Evet, ey Allah'ın Resûlü!" deyince, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Her (farz) namazın ardından otuz üç defa tekbir getirir, otuz üç defa hamd eder ve otuz üç defa tesbih okursun. Sonunu da: «Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîke lehu, Lehul-mülkü ve lehul-hamdu ve huve alâ külli şey'in kadîr (=Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir ve ortağı yoktur. Mülk onundur ve hamd onadır. O her şeye gücü yetendir)" sözleriyle bitirirsin."*[1]

---

[1] Ravileri güvenilirdir. Ebû Dâvud 2/172 (1504) ve Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (147-151).

Başka bir kanalla yukarıdaki hadisin aynısı nakledilmiştir. Atâ b. Yezîd, Ebû Hureyre kanalıyla aynısını aktarmıştır. Bu kanalla Müslim, *Sahîh*'te rivayet etti.[1]

٦٠٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ الْبَخْتَرِيِّ الرَّزَّازُ قِرَاءَةً عَلَيْهِ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الدَّقِيقِيُّ، حدثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا وَرْقَاءُ، عَنْ سُمَيٍّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالُوا: لِرَسُولِ اللهِ ﷺ، ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالدَّرَجَاتِ، وَالنَّعِيمِ الْمُقِيمِ قَالَ: كَيْفَ ذَلِكَ؟ قَالُوا: صَلَّوْا كَمَا صَلَّيْنَا، وَجَاهِدُوا كَمَا جَاهَدْنَا، وَأَنْفَقُوا مِنْ فُضُولِ أَمْوَالِهِمْ، وَلَيْسَ لَنَا أَمْوَالٌ قَالَ: " أَفَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَمْرٍ تُدْرِكُونَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ وَتَسْبِقُونَ مَنْ جَاءَ بَعْدَكُمْ، وَلَا يَأْتِي أَحَدٌ بِمِثْلِ مَا جِئْتُمْ بِهِ إِلَّا مَنْ جَاءَ بِمِثْلِهِ؟ تُسَبِّحُونَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ عَشْرًا، وَتَحْمَدُونَ عَشْرًا، وَتُكَبِّرُونَ عَشْرًا " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ إِسْحَاقَ، عَنْ يَزِيدَ

608- Ebû Hureyre bildiriyor: Ashâb, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): "Mal sahipleri (zenginler) yüksek dereceleri ve daimî nimetleri alıp gittiler" deyince, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bu nasıl olmaktadır?"* diye sordu. Ashâb: "Onlar da bizim kıldığımız gibi namaz kılıyor ve Allah yolunda cihad ettiğimiz gibi cihad ediyor. Ancak onların kendisiyle tasaddukta bulundukları malları vardır. Bizim ise (tasadduk edeceğimiz) malımız yoktur" dediler. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Ben size bir şey öğreteyim mi? Onunla sizi geçenlere yetişirsiniz ve sizden sonrakileri geride bırakırsınız. Üstelik hiç kimse sizin bu yapacağınızı yapmadıkça sizden daha faziletli olamaz. Her (farz) namazın ardından on defa tekbir getirir, on defa hamd eder ve on defa tesbih okursunuz"* buyurdu.[2]

Buhârî bunu *Sahîh*'te İshâk — Yezîd kanalıyla aktarmıştır.[3]

---

[1] Müslim 1/418 (579).

[2] İsnâdı sahihtir.

[3] Buhârî (7/151) ve Müslim (1/416).

٦٠٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْقَطَّانُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ السُّلَمِيُّ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، حدثنا مِسْعَرٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ السَّكْسَكِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، أَنَّ رَجُلًا أَتَى إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَذَكَرَ أَنَّهُ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَأْخُذَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْئًا، وَسَأَلَهُ أَنْ يُعَلِّمَهُ شَيْئًا يُجْزِئُ مِنَ الْقُرْآنِ فَقَالَ لَهُ: " قُلْ سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ، وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ"

609- Abdullah b. Ebî Evfâ bildiriyor: Bir adam Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi vesellem) gelip Kur'ân'dan bir şey ezberleyemediğini söyledi ve kendisine (namazda) yetecek kadar Kur'an'dan bir şeyler öğretmesini istedi. Bunun üzerine Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"O zaman sen: «Sübhânallahi velhamdu lillâhi velâ ilâhe illallâhu vallahu ekber velâ havle velâ kuvvete illa billâh (=Allah'ı her türlü eksikliklerden tenzih ederim, hamd Allah'a mahsustur, Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür. O'ndan başka gerçek güç ve kuvvet sahibi yoktur)» de"* buyurdu.[1]

٦١٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الرَّزَّازُ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ ثَوَابٍ أَبُو عَلِيٍّ، حَدَّثَنِي عَمَّارُ بْنُ عُثْمَانَ الْحَلَبِيُّ أَبُو عُثْمَانَ، وَكَانَ، أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ يُوَثِّقُهُ وَتَأَسَّفَ عَلَى أَنَّهُ، لَمْ يَكْتُبْ عَنْهُ شَيْئًا حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ الضُّبَعِيُّ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، عَلِّمْنِي خَيْرًا فَأَخَذَ النَّبِيُّ ﷺ بِيَدِهِ فَقَالَ: " قُلْ سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ قَالَ: فَعَقَدَ الْأَعْرَابِيُّ عَلَى يَدِهِ " وَمَضَى فَتَفَكَّرَ ثُمَّ رَجَعَ فَتَبَسَّمَ النَّبِيُّ ﷺ قَالَ: تَفَكَّرَ الْبَائِسُ فَجَاءَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ، سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ هَذَا لِلَّهِ فَمَا لِي؟ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: " يَا أَعْرَابِيُّ إِذَا قُلْتَ: سُبْحَانَ اللهِ قَالَ اللهُ: صَدَقْتَ وَإِذَا قُلْتَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ قَالَ اللهُ: صَدَقْتَ، وَإِذَا قُلْتَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ قَالَ اللهُ: صَدَقْتَ وَإِذَا قُلْتَ: اللهُ أَكْبَرُ قَالَ اللهُ: صَدَقْتَ وَإِذَا قُلْتَ:

---

[1] Ebû Dâvud 1/521, 538 (832), Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *Müsned* (109), Nesâî (3/143), Tirmizî (2/102) ve Beyhakî, *Sünen* (2/102, 345).

اللهُمَّ اغْفِرْ لِي قَالَ اللهُ: فَعَلْتُ وَإِذَا قُلْتَ: اللهُمَّ ارْحَمْنِي قَالَ اللهُ: فَعَلْتُ وَإِذَا قُلْتَ: اللهُمَّ ارْزُقْنِي قَالَ اللهُ: قَدْ فَعَلْتُ قَالَ: فَعَقَدَ الْأَعْرَابِيُّ عَلَى سَبْعٍ فِي يَدِهِ ثُمَّ وَلَّى "

610- Enes der ki: Bir bedevi Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi vesellem) gelip: "Ey Allah'ın Resûlü! Bana hayırlı bir şey öğret" deyince, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) onu elinden tutup: *"Sen: "Sübhânallahi velhamdu lillâhi velâ ilâhe illallâhu vallahu ekber (=Allah'ı her türlü eksikliklerden tenzih ederim, hamd Allah'a mahsustur, Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür)» de"* buyurdu. Bunun üzerine bedevi elini kapattı ve (gitti) bir müddet düşündükten sonra geri geldi. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) tebessüm ederek: *"Biçâre adam düşündü ve geri geldi"* buyurdu. Bedevi: "Ey Allah'ın Resûlü! "Sübhânallahi velhamdu lillâhi velâ ilâhe illallâhu vallahu ekber" sözleri Allah'adır. Ya bana ne vardır?" deyince, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) şu karşılığı verdi: *"Ey bedevi! Sen: «Sübhânallahi» dediğin zaman Allah: «Doğru söyledin» buyurur. Sen: «Velhamdu lillâhi» dediğin zaman, Allah: «Doğru söyledin» buyurur. Sen: «Allahu ekber» dediğin zaman Allah: «Doğru söyledin» buyurur. Sen: «Allahım! Beni bağışla» dediğin zaman, Allah: «Bağışladım» buyurur. Sen: «Allahım! Bana merhamet et» dediğin zaman Allah: «Merhamet edeceğim» buyurur. Sen: «Allahım! Beni rızıklandır» dediğin zaman Allah: «Seni rızıklandıracağım» buyurur."* Bunun üzerine bedevi yedi parmağını kapatarak çekip gitti.[1]

٦١١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي دَاوُدَ الْبُرُلُّسِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ الطَّنَافِسِيُّ، حدثنا يُونُسُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ السَّبِيعِيُّ، حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، حَدَّثَنِي وَالِدِي مُحَمَّدٌ، عَنْ أَبِيهِ سَعْدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " دَعْوَةُ ذِي النُّونِ الَّتِي دَعَا بِهَا فِي بَطْنِ الْحُوتِ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ، لَمْ يَدْعُ بِهَا مُسْلِمٌ فِي كُرْبَةٍ إِلَّا اسْتَجَابَ اللهُ لَهُ "

611- Sa'd'ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Zün-Nûn'un (Hz. Yunus'un) balığın karnında etmiş olduğu dua:*

---

[1] İsnâdının bir zararı yoktur.

«Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!» şeklindeydi. Sıkıntıda olan bir müslüman bununla dua ettiği zaman Allah mutlaka duasını kabul buyurur."[1]

٦١٢ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ الصَّفَّارِ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَزَّازُ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ مُوسَى بْنِ خَلَفٍ الْعَمِّيِّ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ بَهْدَلَةَ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أُمِّ هَانِئٍ بِنْتِ أَبِي طَالِبٍ قَالَتْ: مَرَّ بِي رَسُولُ اللهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنِّي قَدْ كَبِرْتُ، وَضَعُفْتُ أَوْ كَمَا قَالَتْ، فَمُرْنِي بِعَمَلٍ أَعْمَلُهُ، وَأَنَا جَالِسَةٌ قَالَ: " تُسَبِّحِينَ اللهَ مِائَةَ تَسْبِيحَةٍ، فَإِنَّهَا تَعْدِلُ مِائَةَ رَقَبَةٍ، تُعْتِقِينَهَا مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ وَاحْمَدِي اللهَ مِائَةَ تَحْمِيدَةٍ فَإِنَّهَا تَعْدِلُ مِائَةَ فَرَسٍ مُلَجَّمَةٍ مُسَرَّجَةٍ تَحْمِلِينَ عَلَيْهَا، فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالَى وَكَبِّرِي اللهَ مِائَةً تكبيرة فَإِنَّهَا تَعْدِلُ مِائَةَ بَدَنَةٍ مُقَلَّدَةٍ مُتَقَبَّلَةٍ وَتُهَلِّلِي اللهَ مِائَةَ تَهْلِيلَةٍ قَالَ مُوسَى: أَحْسِبُ قَالَ " تَمْلَأُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، وَلَا يُرْفَعُ لِأَحَدٍ يَوْمَئِذٍ عَمَلٌ مِثْلُ عَمَلِكَ، إِلَّا مَنْ أَتَى بِمِثْلِ مَا أَتَيْتِ بِهِ "

612- Ümmü Hâni' binti Ebî Tâlib der ki: Günlerden bir gün Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bana uğrayınca: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben yaşlandım ve zayıf düştüm —Ravi: "Veya buna benzer bir şeyler söyledi" dedi— Bana oturarak yapabileceğim bir amel söyle" dedim. Bunun üzerine Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Yüz defa Allah'ı tesbih et. Çünkü bu (sevap olarak) İsmâil'in soyundan yüz köle azad etmeye denktir. Yüz defa Allah'a hamd et. Bu da (sevap olarak) kişinin Allah yolunda (savaş için) gemlenmiş ve eğer vurulmuş yüz at hazırlamasına denktir. Yüz defa tekbir getir. Bu da (sevap olarak) yüz deve kurban etmeye denktir. Yüz defa: «Lâ ilâhe illallah» de."* Mûsa der ki: Sanırım Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bu da (sevap olarak) yeryüzü ve gökyüzü arasını doldurur. O gün senin gibi diyen kişi dışında hiç kimsenin ameli senin amelin gibi yükseltilmez"* buyurdu.[2]

---

[1] İsnâdı hasendir. Tirmizî 5/529 (3505) ve Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (655, 656).

[2] İsnâdı zayıftır. Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (844) ve İbn Mâce 2/1252 (3810).

٦١٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيِّ بْنِ شَاذَانَ، بِبَغْدَادَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ، حدثنا يَعْقُوبُ بْنُ سُفْيَانَ، حدثنا أَبُو الرَّبِيعِ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْعَتَكِيُّ، حدثنا الْمُعْتَمِرُ، عَنْ دَاوُدَ الطُّفَاوِيُّ، حدثنا أَبُو مُسْلِمٍ الْبَجَلِيُّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ أَنَّ نَبِيَّ اللهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ: دُبُرَ صَلَاتِهِ " اللهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ أَنَا شَهِيدٌ أَنَّكَ أَنْتَ الرَّبُّ، وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ اللهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ أَنَا شَهِيدٌ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ، اللهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ، أَنَا شَهِيدٌ أَنَّ الْعِبَادَ كُلَّهُمْ إِخْوَةٌ اللهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ اجْعَلْنِي مُخْلِصًا لَكَ، وَأَهْلِي فِي كُلِّ سَاعَةٍ مِنَ الدُّنْيَا، وَالْآخِرَةِ يَا ذَا الْجَلَالِ، وَالْإِكْرَامِ اسْمَعْ، وَاسْتَجِبِ اللهُ أَكْبَرُ الْأَكْبَرُ اللهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ، وَالْأَرْضِ اللهُ أَكْبَرُ الْأَكْبَرُ حَسْبِيَ اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ اللهُ أَكْبَرُ الْأَكْبَرُ "

613- Zeyd b. Erkam bildiriyor: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) her namazın ardından şöyle dua ederdi: *"Ey bizim ve her şeyin Rabbi olan Allahım! Senin yegâne Rab olduğuna ve ortağının olmadığına ben şahidim. Ey bizim ve her şeyin Rabbi olan Allahım! Ben, Muhammed'in senin kulun ve Resûlün olduğuna şahidim. Ey bizim ve her şeyin Rabbi olan Allahım! Ben bütün kulların kardeş olduğuna şahidim. Ey bizim ve her şeyin Rabbi olan Allahım! Beni ve ailemi dünya ve âhirette sürekli olarak sana ihlasla bağlı kıl. Ey yücelik ve ikram sahibi Allahım! (Beni kabul etmek üzere) dinle ve kabul buyur. Allahu ekber, Allahu ekber, Allah göklerin ve yerin nurudur. Allah bana yeter ve ne güzel vekildir. Allahu ekber, Allahu ekber."*[1]

٦١٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى، قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ الْحَارِثِيُّ، حدثنا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ أُسَامَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَدَّادٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ: عَلَّمَنِي عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَلِمَاتٍ عَلَّمَهُنَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِيَّاهُ يَقُولُهُنَّ عِنْدَ الْكَرْبِ وَالشَّيْءِ يُصِيبُهُ " لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ سُبْحَانَ اللهِ وَتَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ "

---

[1] İsnâdı zayıftır. Ebû Dâvud 2/174 (1508) ve Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* 5/239 (5122).

614- Abdullah b. Câfer der ki: Hz. Ali bana, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kendisine sıkıntılı anlarında ve bir musibete maruz kaldığında söylemesi için öğretmiş olduğu şu zikri öğretti: *"Lâ ilâhe illallahu el-Halîmu'l-Kerîm. Sübhânallahi ve tebârekellahu Rabbu'l-Arşi'l-Azîm. Elhamdu lillahi Rabbi'l-Âlemîn (=Halîm ve Kerîm olan Allâh'tan başka hiçbir ilah yoktur. Allah her şeyden yüce ve mukaddestir. Büyük Arş'ın Rabbi olan Allah çok hayır sahibidir. Bütün hamdler âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur)."*[1]

٦١٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَفَّانَ، حدثنا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، حَدَّثَنِي مُصْعَبٌ، أَنَّ عَبْدَ الْمَلِكِ بْنَ مَرْوَانَ، كَتَبَ إِلَى عَامِلِهِ بِالْمَدِينَةِ هِشَامِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ أَنَّهُ بَلَغَنِي أَنَّ الْحَسَنَ بْنَ الْحَسَنِ، يُكَاتِبُ أَهْلَ الْعِرَاقِ فَإِذَا جَاءَكَ كِتَابِي هَذَا فَابْعَثْ إِلَيْهِ فَلْيُؤْتَ بِهِ قَالَ: فَجِيئَ بِهِ وَشَغَلَهُ شَيْءٌ قَالَ: فَقَامَ إِلَيْهِ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ فَقَالَ: يَا ابْنَ عَمِّ قُلْ كَلِمَاتِ الْفَرَجِ " لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، قَالَ: فَخَلَّا لِلْآخَرِ وَجْهَهُ فَنَظَرَ إِلَيْهِ فَقَالَ: أَرَى وَجْهًا قَدْ قُشِبَ بِكَذِبَةٍ، خَلُّوا سَبِيلَهُ ولنراجع فيه أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ "

615- Mus'ab bildiriyor: Abdulmelik b. Mervân Medine'deki valisi Hişâm b. İsmâîl'e: "Bana ulaşan habere göre Hasan b. el-Hasan, Irak ahalisiyle mektuplaşmaktadır. Bu mektubum sana yetiştiği zaman ona birini gönder ve onu getirip gelsin" diye bir mektup yazdı. Hasan b. el-Hasan yanma getirildiğinde kendisi bir şeyle meşguldü. Bunun üzerine Ali b. el-Hüseyn kalkıp Hasan'a: "Ey amcaoğlu! Ferahlatan sözleri söyle" diyerek şu zikri söyledi: "Lâ ilâhe illallahu el-Halîmu'l-Kerîm. Lâ ilâhe illallahu Aliyyu'l-Azîm. Sübhânallahi Rabbi's-Semavâti's-Seb'i ve Rabbü'l-Arşi'l-Azîm. Elhamdu lillahi Rabbi'l-Âlemîn (=Halîm ve Kerîm olan Allâh'tan başka hiçbir ilah yoktur. Yüce Allah'tan başka ilah yoktur. Yedi semanın ve Büyük Arş'ın Rabbi Allah her şeyden münezzehtir. Bütün hamdler

[1] İsnâdı hasendir. Buhârî (7/154).

âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur)." (O da bunları zikredince) Hişâm b. İsmâîl kendi adamına bakarak: "Yalan söylenerek mağdur edilmiş bir yüz görmekteyim. Onu serbest bırakın. Bu konuyla ilgili olarak müminlerin emirine müracaat edelim" dedi.[1]

٦١٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْحَافِظُ، حدثنا حَامِدُ بْنُ أَبِي حَامِدٍ الْمُقْرِئُ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ يَعْنِي الرَّازِيَّ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللهِ يَعْنِي الْمَسْعُودِيَّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْمُخَارِقِ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ: إِذَا حَدَّثْنَاكُمْ بِحَدِيثٍ، أَتَيْنَاكُمْ بِتَصْدِيقِ ذَلِكَ مِنْ كِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا قَالَ: " سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ، وَتَبَارَكَ اللهُ قَبَضَ عَلَيْهِنَّ مَلَكٌ فَضَمَّهُنَّ تَحْتَ جَنَاحِهِ فَصَعِدَ بِهِنَّ لَا يَمُرُّ بِهِنَّ عَلَى جَمْعٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِلَّا اسْتَغْفَرُوا لِقَائِلِهِنَّ حَتَّى يَجِيئَ بِهِنَّ وَجْهَ الرَّحْمَنِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى، ثُمَّ تَلَا عَبْدُ اللهِ قَوْلَهُ ﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ﴾ [فاطر: ١٠] "

616- Abdullah b. el-Muhârik b. Süleym, babası kanalıyla Abdullah b. Mes'ûd'un şöyle dediğini bildirir: "Size bir şey anlattığımızda, Allah'ın Kitabı'ndan bu söylediklerimizi destekleyen âyetler de gösteririz. (Müslüman) kul: «Sübhânallahi ve bi-hamdihi. Elhamdu lillahi ve Lâ ilâhe illallahu vallahu ekber. Ve tebârekellahu (=Allah'ı hamd ile tesbih ederim. Allah'a hamd olsun, Allah'tan başka ilah yoktur. Allah yücedir. Allah mukaddestir)» dediği zaman, bir melek bu sözleri alıp kanadının altına koyar, sonra onlarla semaya yükselir. Hangi melek topluluğunun yanından geçse, bu melekler, o sözü söyleyen için bağışlanma dilerler. Melek, bu sözle Rahmân'ın huzuruna varıncaya kadar böyle devam eder." Sonra Abdullah: "***Güzel sözler ancak O'na yükselir. Salih ameli de güzel sözler yükseltir***"[2] buyruğunu okudu.[1]

---

[1] Ravileri güvenilirdir.

[2] Fâtır Sur. 10

٦١٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ مُوسَى الْأَشْيَبُ، حدثنا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ، أَنَّ رَجُلًا، أَعْتَقَ أَرْبَعَ رِقَابٍ فِي الرَّحَبَةِ فَقَالَ رَجُلٌ: " سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ ثُمَّ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَإِذَا حَبِيبٌ السُّلَمِيُّ وَأَصْحَابُهُ فَقَالَ: مَا تَقُولُونَ فِي رَجُلٍ أَعْتَقَ أَرْبَعَ رِقَابٍ فَقَالَ الآخَرُ: اللهُمَّ إِنَّ هَذَا أَعْتَقَ أَرْبَعَ رِقَابٍ وَإِنِّي أَقُولُ سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ فَأَيُّهُمْ أَفْضَلُ فَنَظَرُوا هُنَيَّةً فَقَالُوا: مَا نَعْلَمُ شَيْئًا أَفْضَلَ مِنْ ذِكْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ "

617- Sâbit el-Bunânî bildiriyor: Adamın biri Rahabe'de dört köleyi azat edince, başka bir adam: "Sübhânallahi velhamdu lillâhi velâ ilâhe illallâhu vallahu ekber (=Allah'ı her türlü eksikliklerden tenzih ederim, hamd Allah'a mahsustur, Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür)" dedi ve mescide girdi. O sırada Habîb es-Sülemî ve dostları orada bulunmaktaydı. Habîb es-Sülemî: "Dört köle azat eden hakkında ne dersiniz?" deyince, başka biri: "Vallahi bu adam dört köleyi azat etti. Ben de: «Sübhânallahi velhamdu lillâhi velâ ilâhe illallâhu vallahu ekber» diyorum. Bunlardan hangisi daha üstündür?" deyince, biraz birbirlerine baktılar ve: "Yüce Allah'ın zikrinden daha büyük bir şey bilmiyoruz" dediler.[2]

٦١٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا هَارُونُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حدثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِأَبِي الدَّرْدَاءِ: إِنَّ أَبَا سَعْدِ بْنِ مُنَبِّهٍ أَعْتَقَ مِائَةَ مُحَرَّرٍ قَالَ: إِنَّ " مِائَةَ مُحَرَّرٍ مِنْ مَالِ رَجُلٍ لَكَثِيرٌ، وَإِنْ شِئْتَ أَنْبَأْتُكَ بِمَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ إِيمَانٌ مَلْزُومٌ بِاللَّيْلِ، وَالنَّهَارِ لَا يَزَالُ لِسَانُكَ رَطْبًا بِذِكْرِ اللهِ تَعَالَى "

618- Sâlim b. Ebi'l-Ca'd bildiriyor: Bir adam Ebu'd-Derdâ'ya: "Ebû Sa'd b. Münebbih yüz köle azat etti" deyince, Ebu'd-Derdâ şu karşılığı verdi:

---

[1] İsnâdı hasendir.

[2] İsnâdı sahihtir ve maktu' bir hadistir.

"Bir adamın malından yüz köle azat etmesi büyük bir şeydir. Eğer istersen ben sana bundan daha üstün olan bir şeyi haber vereyim. Gece ve gündüz gereğini yerine getireceğin bir imanının olması ve dilinin Allah'ın zikri ile sürekli meşgul kalmasıdır."[1]

٦١٩ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ الصَّفَّارِ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ النَّرْسِيُّ، حدثنا حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَعْوَرُ قَالَ: قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أنه قَالَ: " مَنْ جَلَسَ مَجْلِسًا يَكْثُرُ فِيهِ لَغَطُهُ ثُمَّ قَالَ قَبْلَ أَنْ يَقُومَ: سُبْحَانَكَ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ، إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا كَانَ فِي مَجْلِسِهِ ذَلِكَ "

619- Ebû Hureyre bildiriyor: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Her kim bir mecliste oturup orada boş sözler konuşursa ve o meclisten kalkmadan önce: «Sübhâneke Rabbenâ ve bi-hamdike, la ilâhe illa ente estağfiruke ve-etûbu ileyke (=Rabbim! Seni hamd ile tesbih ederim. Senden başka ilah yoktur. Senden bağışlanmayı ister tövbe ederim)» derse o mecliste hasıl olan hataları bağışlanır."*[2]

٦٢٠ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْقَاضِي، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الصَّغَانِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو سَلَمَةَ الْخُزَاعِيُّ، أَخْبَرَنَا خَلَّادُ بْنُ سُلَيْمَانَ، وَكَانَ مِنَ الْخَائِفِينَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ أَبِي عِمْرَانَ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ، رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ إِذَا جَلَسَ مَجْلِسًا، أَوْ صَلَّى تَكَلَّمَ بِكَلِمَاتٍ فَسَأَلْتُهُ عَنِ الْكَلِمَاتِ فَقَالَ: إِنْ " تَكَلَّمَ بِخَيْرٍ كَانَ طَابِعًا عَلَيْهِنَّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَإِنْ تَكَلَّمَ بِغَيْرِ ذَلِكَ كَانَ كَفَّارَةً لَهُ سُبْحَانَكَ اللهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ "

---

[1] İsnâdı sahihtir. Ahmed (sh. 136), Ebû Nuaym, *Hilye* (1/219) ve İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (10/304, 13/458).

[2] Ravileri güvenilirdir. Tirmizî 5/494 (3433), Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (397) ve Ebû Dâvud 5/181 (4857).

620- Hz. Âişe bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir mecliste oturduğu veya namaz kıldığı zaman bazı kelimeler söylerdi. Bu kelimeleri kendisine sorduğumda şöyle buyurdu: *"Evet, kim iyi şeyler söylemişse, bununla kıyamet gününe kadar onları mühürlemiş olur. Kim de kötü şeyler söylemişse şu sözler ona kefaret olur. Bu da: «Sübhâneke Rabbenâ ve bi-hamdike, la ilâhe illa ente estağfiruke ve etûbu ileyke (=Rabbim! Seni hamd ile tesbih ederim. Senden başka ilah yoktur. Senden bağışlanmayı ister tövbe ederim)» sözleridir."*[1]

٦٢١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ هُوَ الْأَصَمُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا أَبُو جَعْفَرِ بْنُ الْأَصْبَهَانِيِّ، حدثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ سُوَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ " أَحَبَّ الْكَلَامِ إِلَى اللهِ سُبْحَانَكَ اللهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ وَإِنَّ أَبْغَضَ الْكَلَامِ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَقُولَ الرَّجُلُ لِلرَّجُلِ: اتَّقِ اللهَ فَيَقُولُ عَلَيْكَ بِنَفْسِكَ "

621- Abdullah (b. Mes'ûd) der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Allah katında sözlerin en sevimlisi: «Sübhâneke allühümme ve bi-hamdik ve tebârakesmük ve teâlâ ceddük ve-lâ ilâhe gayrük (=Allahım! Seni hamd ile her eksiklikten tenzih ederim. Senin adın mübârektir. Varlığın her şeyden üstündür. Senden başka ilah yoktur)» sözleridir. En fazla sevmediği sözler de kişinin birine: «Allah'tan kork» demesi halinde muhatabın: «Sen kendine bak» demesidir."*[2]

٦٢٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أنبأنا أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحَافِظُ، أنبأنا أَبُو خَلِيفَةَ بْنُ حُبَابٍ الْجُمَحِيُّ، بِالْبَصْرَةِ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حدثنا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ جُرَيٍّ النَّهْدِيِّ، عَنْ رَجُلٍ، مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ قَالَ: " عَدَّهُنَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي يَدِي أَوْ فِي يَدِهِ، التَّسْبِيحُ نِصْفُ الْمِيزَانِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلَؤُهُ وَالتَّكْبِيرُ تَمْلَأُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، وَالصَّوْمُ نِصْفُ الصَّبْرِ، وَالطُّهُورُ نِصْفُ الْإِيمَانِ "

---

[1] Ravileri güvenilirdir. Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (398, 400).

[2] İsnâdı sahihtir. Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (849).

622- Curey en-Nehdî, Süleym oğullarından bir adamdan bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şunları benim elimde veya kendi elinde sayarak: *"Tesbih (Sübhânallah demek) Mizan'ın yarısıdır. Elhamdu lillah ise Mizan'ı doldurur. Tekbir, gök ile yeryüzü arasını doldurur. Oruç sabrın, temizlik ise imanın yarısıdır"* buyurdu.[1]

٦٢٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ، حدثنا يَحْيَى بْنُ أَبِي طَالِبٍ، حدثنا قَبِيصَةُ، حدثنا سُفْيَانُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي حَيَّانَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كَانَ شَيْخٌ لَنَا إِذَا سَمِعَ السَّائِلَ يَقُولُ: مَنْ يُقْرِضُ قَرْضًا حَسَنًا قَالَ: " سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ هَذَا الْقَرْضُ الْحَسَنُ "

623- Ebû Hayyân'ın, babasından bildirdiğine göre hocalarından bir kişi, dilencinin: "Kim Allah'a güzel bir borç verir?" dediğini işitirse: "Sübhânallahi velhamdu lillâhi velâ ilâhe illallâhu vallahu ekber (=Allah bütün eksikliklerden münezzehtir. Allah'tan başka ilah yoktur, Allah en büyüktür). İşte bu da en güzel borçtur" derdi."[2]

٦٢٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ يُوسُفَ الْأَصْبَهَانِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ الْجُرْجَانِيُّ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ الْأَنْبَارِيُّ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حدثنا الْعَبَّاسُ بْنُ الْفَرَجِ، حدثنا الْأَصْمَعِيُّ، عَنْ عِيسَى بْنِ عُمَرَ قَالَ: كَانَ نَابِغَةُ بَنِي شَيْبَانَ إِذَا أَنْشَدَ الشِّعْرَ قَبَضَ عَلَى لِسَانِهِ ثُمَّ قَالَ: " لَأُسَلِّطَنَّ عَلَيْكَ مَا يَسُوءُكَ سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ "

624- İsa b. Ömer der ki: Benû Şeybân'dan Nâbiğa şiir okuduğu zaman dilini tutar ve: "Sana seni fena edecek bir şey musallat edeceğim" diyerek: "Sübhânallahi velhamdu lillâhi velâ ilâhe illallâhu vallahu ekber (=Allah'ı her türlü eksikliklerden tenzih ederim, hamd Allah'a mahsustur, Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür)" derdi.[3]

---

[1] İsnâdı hasendir. Müslim (1/203).

[2] İsnâdından meçhul bir ravi vardır. İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (13/510).

[3] İsnâdından meçhul bir ravi vardır.

٦٢٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَمْزَةَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ، حدثنا عَبْدُ الْكَرِيمِ بْنُ الْهَيْثَمِ، حدثنا أَبُو صَالِحٍ، حدثنا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، أَنَّ شَعْوَذَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَهُ، عَنِ ابْنِ عَائِذٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَمَرَ بِضَرْبِ رَجُلَيْنِ جَعَلَ أَحَدُهُمَا يَقُولُ: " بِسْمِ اللهِ وَالْآخَرُ يَقُولُ: سُبْحَانَ اللهِ فَقَالَ: وَيْحَكَ خَفِّفْ عَنِ الْمُسَبِّحِ، فَإِنَّ التَّسْبِيحَ لَا يَسْتَقِرُّ، إِلَّا فِي قَلْبِ مُؤْمِنٍ "

625- İbn Âiz bildiriyor: Ömer b. el-Hattâb iki adamın kırbaçlanmasını emredince biri: "Bismillah", diğeri: "Sübhânallah" demeye başladı. Bunun üzerine Ömer: "Tesbih edene hafiflet. Çünkü tesbih, sadece mümin kişinin kalbine yerleşir" dedi.[1]

٦٢٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الحافظ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حدثنا وَائِلٌ قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ الْبَصْرِيَّ يُحَدِّثُ قَالَ: " بَيْنَا رَجُلٌ رَأَى فِي الْمَنَامِ أَنَّ مُنَادِيًا يُنَادِي مِنَ السَّمَاءِ، أَيُّهَا النَّاسُ خُذُوا سِلَاحَ فَزَعِكُمْ فَعَمَدَ النَّاسُ فَأَخَذُوا السِّلَاحَ حَتَّى أَنَّ الرَّجُلَ لَيَجِيءُ وَمَا مَعَهُ إِلَّا عَصًا، فَنَادَى مِنَ السَّمَاءِ ما هَذَا سِلَاحَ فَزَعِكُمْ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ وَمَا سِلَاحُ فَزَعِنَا؟ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَسُبْحَانَ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ "

626- Hasan el-Basrî der ki: Bir adam rüyasında bir münadinin: "Ey insanlar! Korku silahlarınızı alınız" diye seslendiğini işitti. Bunun üzerine insanlar kalkıp silahlarını almaya başladı. Bazıları da sadece elinde bir değnekle geliyordu. Yine semadan münadi: "Bu korku silahınız da nedir?" diye seslenince, yeryüzü ahalisinden bir adam: "Korkumuzun silahı nedir?" dedi. Bunun üzerine Münadi: "La ilâhe illallâhu ve Sübhânallahi vallahu ekber velhamdu lillâh (=Allah'tan başka ilah yoktur, Allah bütün eksikliklerden münezzehtir. Allah en büyüktür. Hamd Allah'a mahsustur)" dedi.[2]

---

[1] İsnâdı hasendir.

[2] Ravileri güvenilirdir.

٦٢٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَمْرِو بْنُ السَّمَّاكِ، حدثنا حَنْبَلُ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا خَالِدُ بْنُ خِدَاشٍ، حدثنا إِدْرِيسُ بْنُ أَبِي بَكْرِ ابْنُ أَخِي جَرِيرِ بْنِ حَازِمٍ قَالَ: كُنَّا نُجَالِسُ الْبَتِّيَّ عُثْمَانَ فَلَمَّا مَاتَ رَأَيْتُهُ فِي الْمَنَامِ قُلْتُ: كَيْفَ رَأَيْتَ مَا كُنَّا فِيهِ؟ قَالَ: " بَاطِلٌ كُلُّهُ لَمْ أَجِدْ خَيْرًا مِنْ سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ "

627- Cerîr b. Hâzım'ın yeğeni İdrîs b. Ebî Bekr der ki: Osmân el-Bettî ile birlikte otururduk. O vefat ettiği zaman onu rüyamda gördüm. Kendisine: "Yaşadığımız durumu nasıl gördün?" dediğimde: "Her şey batıldır. «Sübhânallahi velhamdu lillâhi velâ ilâhe illallâhu vallahu ekber (=Allah'ı her türlü eksikliklerden tenzih ederim, hamd Allah'a mahsustur, Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür)» kelimelerinden daha hayırlı bir şey yoktur" karşılığını verdi.[1]

٦٢٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا زَكَرِيَّا بْنَ أَبِي إِسْحَاقَ الْعَنْبَرِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ عَلِيٍّ الذُّهْلِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ بَعْضَ مَشَايِخِنَا يَذْكُرُ أَنَّهُ رَأَى الْخَلِيلَ بْنَ أَحْمَدَ فِي الْمَنَامِ فَقَالَ لَهُ مَا حَالُكَ:؟ فَقَالَ: " لَمْ أَجِدْ شَيْئًا فِي الْآخِرَةِ أَنْفَعَ مِنْ قَوْلِ سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ "

628- İbrâhîm b. Ali ez-Zühlî der ki: Hocalarımızdan birinin şöyle anlattığını işittim: Halîl b. Ahmed'i rüyamda gördüm. Ona: "Halin nasıldır?" dediğimde: "Âhirette: «Sübhânallahi velhamdu lillâhi velâ ilâhe illallâhu vallahu ekber» sözlerinden daha faydalı bir şey görmedim" karşılığını verdi.[2]

Halîmî der ki: Faydalı şeylerden biri de istiğfardır. Yüce Allah: *"Rabbinizden mağfiret dileyin; çünkü O çok bağışlayıcıdır"*[3] buyurmaktadır. Bu konuda Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) hadisler rivayet edilmiştir ve onları *Da'vât* kitabında zikrettik. Burada onların sadece bir kısmını zikredeceğiz.

---

[1] İsnâdında tanımadığım ravi vardır.

[2] İsnâdından meçhul bir ravi vardır.

[3] Nûh Sur. 10

٦٢٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْقَطَّانُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ السُّلَمِيُّ، حدثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حدثنا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ [محمد: ١٩] قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: " إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللهَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً "

629- Ebû Seleme bildiriyor: Ebû Hureyre: *"Hem kendinin, hem de mümin erkeklerin ve mümin kadınların günahlarının bağışlanmasını dile"*[1] buyruğunu açıklarken: "Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): «*Ben günde yetmiş defa Allah'tan bağışlanma dilerim*» buyurdu" dedi.[2]

٦٣٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي أَبُو مُحَمَّدٍ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْمُزَنِيُّ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى، حدثنا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنِي شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: " وَاللهِ إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ وَأَتُوبُ فِي الْيَوْمِ أَكْثَرَ مِنْ سَبْعِينَ مَرَّةً " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أَبِي الْيَمَانِ

630- Ebû Hureyre der ki: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"Ben günde yetmiş defadan fazla Allah'tan bağışlanma dilerim"* buyurduğunu işittim.[3]

Buhârî bunu *Sahîh*'te Ebu'l-Yemân kanalıyla aktarmıştır.

٦٣١ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْمُقْرِئُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حدثنا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ الْقَاضِي، حدثنا أَبُو الرَّبِيعِ، حدثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، حدثنا ثَابِتٌ الْبُنَانِيُّ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنِ الْأَغَرِّ الْمُزَنِيِّ، وَكَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " إِنَّهُ لَيُغَانُ عَلَى قَلْبِي، وَأَنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ، عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ

---

[1] Muhammed Sur. 19

[2] İsnâdı sahihtir. Tirmizî 5/383 (3259) ve Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (438).

[3] İsnâdı sahihtir. Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (434- 437) ve İbn Mâce 2/1254 (3825).

631- Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sohbetlerinde bulunan Eğar el-Muzenî der ki: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Şüphesiz ki benim de kalbim perdelenir ve günde yüz defa Allah'tan bağışlanma dilerim"* buyurdu.[1]

Müslim bunu *Sahîh*'te Ebu'r-Rabî kanalıyla aktarmıştır.[2]

٦٣٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍعَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ مَسْعُودٍ السُّكَّرِيُّ، فِي آخَرِينَ قَالُوا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْمَعْقِلِيُّ إِمْلَاءً، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيُّ بْنُ عَفَّانَ الْعَامِرِيُّ، حدثنا أَبُو أُسَامَةَ، حَدَّثَنِي مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُوقَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: إِنْ " كُنَّا لَنَعُدُّ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فِي الْمَجْلِسِ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَتُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ مِائَةَ مَرَّةٍ "

632- İbn Ömer der ki: Bir mecliste Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kalkmadan önce yüz defa: *"Rabbim beni bağışla ve tövbemi kabul buyur. Şüphesiz sen tövbeleri kabul eden ve günahları bağışlayansın"* diye dua ettiğini sayardık.[3]

٦٣٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْعَامِرِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ شَاذَانَ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى قَالُوا: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، حدثنا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ وَاقِدٍ، عَنْ أَبِي نُصَيْرَةَ، عَنْ مَوْلًى، لِأَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " لَمْ يَضُرَّ مَنِ اسْتَغْفَرَ وإِنْ أَذْنَبَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً "

633- Ebû Bekr es-Sıddîk der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"İstiğfar eden kimse, günde yetmiş defa hata etse bile bir zararı yoktur"* buyurdu.[4]

---

[1] İsnâdı sahihtir.

[2] Müslim (3/2075, 2076).

[3] Ravileri güvenilir kişilerdir. Beyhakî'nin hocasının biyografisini bir yerde bulamadım. Ebû Dâvud 2/178 (1516), Tirmizî 5/495 (3434), İbn Mâce 2/1253 (3814) ve Nesâî (459, 460).

[4] Hâkim'in hocasını tanımıyorum. Tirmizî 5/558 (3559) ve Ebû Dâvud 2/177 (1514).

٦٣٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا تَمْتَامٌ، حدثنا أَبُو حُذَيْفَةَ، حدثنا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عُبَيْدٍ قَالَ: قَالَ حُذَيْفَةُ قُلْتُ لِلنَّبِيِّ ﷺ: إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُدْخِلَنِي لِسَانِي النَّارَ إِنِّي رَجُلٌ ذَرِبُ اللِّسَانِ عَلَى أَهْلِي فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: " أَيْنَ أَنْتَ مِنَ الِاسْتِغْفَارِ إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ "

634- Huzeyfe der ki: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): "Dilimin beni cehenneme sokmasından korkuyorum. Çünkü ben aileme karşı sivri dilli biriyim" dediğimde, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Sen istiğfardan yana neredesin? Ben günde yüz defa Allah'a istiğfar ederim"* buyurdu.[1]

٦٣٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ فُورَكٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ، حدثنا يُونُسُ بْنُ حَبِيبٍ، حدثنا أَبُو دَاوُدَ، حدثنا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْوَلِيدِ أَبِي الْمُغِيرَةِ، عَنْ حُذَيْفَةَ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنِّي رَجُلُ ذَرِبُ اللِّسَانِ، وَعَامَّةُ ذَلِكَ عَلَى أَهْلِي قَالَ: " فَأَيْنَ أَنْتَ مِنَ الِاسْتِغْفَارِ، إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ "

635- Velîd Ebu'l-Muğîre bildiriyor: Huzeyfe: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben bütün aileme karşı sivri dilli biriyim" dediğinde, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Sen istiğfardan yana neredesin? Ben günde yüz defa Yüce Allah'a istiğfar ederim"* buyurdu.[2]

٦٣٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرٍ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عُمَرَ بْنِ قَتَادَةَ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَمْرِو بْنُ مَطَرٍ، أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ دُحَيْمٍ الدِّمَشْقِيُّ، بِمَكَّةَ، حدثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، حدثنا الْوَلِيدُ هُوَ ابْنُ مُسْلِمٍ، حدثنا الْحَكَمُ بْنُ مُصْعَبٍ الْقُرَشِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ، يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: " مَنْ أَكْثَرَ الِاسْتِغْفَارَ جَعَلَ اللهُ لَهُ مِنْ كُلِّ هَمٍّ فَرَجًا، وَمِنْ كُلِّ ضِيقٍ مَخْرَجًا، وَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ "

---

[1] İsnâdında meçhul bir ravi vardır. Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (450, 451, 452, 453).

[2] İsnâdında meçhul bir ravi vardır. Nesâî (1448, 1449).

636- İbn Abbâs bildiriyor: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah çokça istiğfar eden kimsenin her kederine bir ferahlık ve her sıkıntısı için bir çıkış yolu sağlar. Onu hiç beklemediği bir yerden rızıklandırır"* buyurdu.[1]

٦٣٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أنبأنا أَبُو بَكْرٍ الْقَطَّانُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ السُّلَمِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ: ذَكَرَ سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ صَفِيَّةَ، عَنْ أُمِّهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: " طُوبَى لِمَنْ وَجَدَ فِي صَحِيفَتِهِ اسْتِغْفَارًا كَثِيرًا هَذَا هُوَ الصَّحِيحُ مَوْقُوفًا " وَرُوِيَ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ عَبْدِ السَّلَامِ، عَنْ سُفْيَانَ مَرْفُوعًا وَرُوِيَ مِنْ حَدِيثِ دَاوُدَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ صَفِيَّةَ كَذَلِكَ مَرْفُوعًا

637- Mansûr b. Safiyye'nin, annesinden bildirdiğine göre Hz. Âişe: "Amel defterinde çokça istiğfar bulunan kimseye ne mutlu" demiştir.[2]

Sahih olan hadisin buradaki mevkuf şeklidir. Nu'mân b. Abdisselâm — Süfyân kanalıyla merfû olarak zikredilmiştir. Yine Dâvud b. Abdirrahman — Mansûr b. Safiyye kanalıyla da merfû olarak aktarılmıştır.

٦٣٨ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حدثنا عُبَيْدُ بْنُ شَرِيكٍ، حدثنا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي عُثْمَانَ الزَّاهِدُ، حدثنا خُشْنَامُ بْنُ بِشْرٍ، حدثنا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ، حدثنا أَبِي، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ بُسْرٍ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " طُوبَى لِمَنْ وَجَدَ فِي صَحِيفَتِهِ مِنَ الِاسْتِغْفَارِ وَقَالَ ابْنُ عَبْدَانَ فِي رِوَايَتِهِ: طُوبَى لِمَنْ وَجَدَ فِي كِتَابِهِ اسْتِغْفَارًا كَثِيرًا، وَلَمْ يَقُلْ سَمِعْتُ "

638- Muhammed b. Abdirrahman der ki: Abdullah b. Busr'un şöyle dediğini işittim: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Amel defterinde çokça istiğfar bulunan kimseye ne mutlu"* buyurdu.[1]

---

[1] İsnâdı zayıftır. Ebû Dâvud 2/178 (1518), İbn Mâce 2/1254 (3819) ve Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (456).

[2] Ravileri güvenilirdir. Ebû Nuaym, *Hilye* (10/395), Hatîb, *Târih* (9/110, 111) ve İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (10/298).

İbn Abdân rivayetinde: "*Amel defterinde çokça istiğfar bulunan kimseye ne mutlu*" demiş ve: "İşittim" ifadesini zikretmemiştir.

٦٣٩ - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى الْحُلْوَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَتِيقُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ صِدِّيقِ بْنِ مُوسَى الزُّبَيْرِيُّ، حَدَّثَنِي ابْنَا الْمُنْذِرِعَبْدُ اللهِ وَمُحَمَّدٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الزُّبَيْرِ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " مَنْ أَحَبَّ أَنْ تَسُرَّهُ صَحِيفَتُهُ فَلْيُكْثِرْ فِيهَا مِنَ الِاسْتِغْفَارِ "

639- Zübeyr'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Amel defterinin kendisini sevindirmesini isteyen kimse çokça istiğfar etsin"* buyurmuştur.[2]

٦٤٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ جَامِعُ بْنُ أَحْمَدَ الْمُحَمَّدَ آبَادِيُّ أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْمُحَمَّدَ آبَادِيُّ ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، قِرَاءَةً عَلَيْهِ وَحَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ، إِمْلَاءً قَالَا: أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدُوسٍ الطَّرَائِفِيُّ قَالَا: حدثنَا عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، حدثنَا الرَّبِيعُ بْنُ رَوْحٍ الْحِمْصِيُّ، حدثنَا الْوَلِيدُ بْنُ سَلَمَةَ، حدثنَا النَّضْرُ بْنُ عَرَبِيٍّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " إِنَّ لِلْقُلُوبِ صَدَأً كصدإِ النُّحَاسِ وَجِلَاؤُهَا الِاسْتِغْفَارُ "

640- Enes'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bakırın pası gibi kalplerin de pası vardır. Onun cilası da istiğfardır"* buyurmuştur.[3]

٦٤١ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ يُوسُفَ الْأَصْبَهَانِيُّ، حدثنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُقْبَةَ الشَّيْبَانِيُّ، بِالْكُوفَةِ، حدثنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَكَمِ، حَدَّثَنَا أَبُو حَفْصٍ الْأَعْشَى، حدثنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ وَهُوَ فِي مَسْجِدِهِ فَقَالَ: " مَا جَاءَ بِكَ يَا سُفْيَانُ؟ قَالَ: قُلْتُ: طَلَبُ الْعِلْمِ قَالَ: فَقَالَ يَا سُفْيَانُ إِذَا

[1] Ravileri güvenilirdir. Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (455) ve İbn Mâce 2/1254 (3818).

[2] İsnâdı hasendir.

[3] İsnâdı zayıftır. Taberânî, *M. es-Sağîr* (1/184).

ظَهَرَتْ عَلَيْكَ نِعْمَةٌ فَاتَّقِ اللهَ وَإِذَا أَبْطَأَ عَنْكَ الرِّزْقُ فَاسْتَغْفِرِ اللهَ وَإِذَا دَهَمَكَ أَمْرٌ مِنَ الْأُمُورِ فَقُلْ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ ثُمَّ قَالَ: يَا سُفْيَانُ ثَلَاثًا وَأَيُّمَا ثَلَاثٍ "

641- Süfyân es-Sevrî der ki: Câfer b. Muhammed mescidinde iken yanına girdim. Bana: "Ey Süfyân! Gelmene sebep nedir?" deyince: "İlim öğrenmek için geldim" cevabını verdim. O da şu karşılığı verdi: "Ey Süfyân! Nimete kavuştuğun zaman Allah'tan kork. Rızkın geciktiği zaman istiğfar et. Başına bir iş geldiği zaman: «Lâ havle velâ kuvvete illa billâh (=Güç ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur)» de." Sonra: "Ey Süfyân! Bu üç şey(i iyi anla) çok değerlidir" dedi. [1]

٦٤٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ الْمُعَدِّلُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ نَصْرٍ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ دَاوُدَ، حدثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ، وَابْنُ الدَّرَاوَرْدِيِّ قَالَا: إِنَّا لَجُلُوسٌ عِنْدَ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ إِذِ اسْتَأْذَنَ عَلَيْهِ سُفْيَانُ فَأَذِنَ لَهُ فَدَخَلَ فَسَلَّمَ ثُمَّ جَلَسَ فَقَالَ: يَا سُفْيَانُ قَالَ: لَبَّيْكَ قَالَ: إِنَّكَ رَجُلٌ تَطْلُبُ السُّلْطَانَ، وَأَنَا رَجُلٌ أَتَّقِي السُّلْطَانَ فَقُمْ غَيْرَ مَطْرُودٍ فَقَالَ سُفْيَانُ: تُحَدِّثُ وَأَقُومُ فَقَالَ جَعْفَرٌ أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ جَدِّي أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: " مَنْ أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِ بِنِعْمَةٍ فَلْيَحْمَدِ اللهَ وَمَنِ اسْتَبْطَأَ الرِّزْقَ فَلْيَسْتَغْفِرِ اللهَ وَمَنْ حَزَبَهُ أَمْرٌ فَلْيَقُلْ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ " ثُمَّ قَامَ سُفْيَانُ فَنَادَاهُ جَعْفَرٌ فَقَالَ: يَا سُفْيَانُ قَالَ: لَبَّيْكَ قَالَ: خُذْهُنَّ ثَلَاثٌ وَأَيُّ ثَلَاثٍ، وَأَشَارَ بِيَدِهِ

642- Abdulazîz b. Ebî Hâzım ve İbnu'd-Derâverdî der ki: Câfer b. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib'in yanında oturuyorduk. Süfyân yanına girmek için izin isteyince Câfer ona izin verdi. Süfyân içeri girip selam verdi ve oturdu. Câfer: "Ey Süfyân!" diye seslenince, Süfyân: "Buyur emrindeyim" cevabını verdi. Câfer: "Sen zaman zaman sultan ile görüşüyorsun. Oysa ben mümkün mertebe ondan uzak duruyorum. Sen kovulmaksızın yanımdan kalk git" dedi. Süfyân: "Bana bir hadis

[1] İsnâdında tanımadığım ravi vardır.

naklettikten sonra kalkacağım" deyince, Câfer şöyle anlattı: "Babamın bana dedemden bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah'ın nimetlerine kavuşan kimse Allah'a hamd etsin. Rızkı geciken kimse istiğfar etsin. Başına bir iş gelen kimse de: «Lâ havle velâ kuvvete illa billâh (=Güç ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur)» desin"* buyurmuştur." Süfyân kalkınca, Câfer ona seslendi. Süfyân: "Buyur, emrindeyim" deyince, Câfer eliyle işaret ederek: "Bu üç şeyi iyi anla, bu üç şey çok değerlidir" dedi.[1]

٦٤٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ مِقْسَمٍ الْمُقْرِئُ، أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَبَّادٍ النَّسَوِيُّ، حدثنا بِشْرُ بْنُ الْوَضَّاحِ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي جَعْفَرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُحَادَةَ، عَنِ الْحُرِّ بْنِ الصَّيَّاحِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي مَسِيرَةٍ فَقَالَ: " اسْتَغْفِرُوا اللهَ " فَاسْتَغْفَرْنَا فَقَالَ: " أَتِمُّوهَا سَبْعِينَ مَرَّةً " قَالَ: فَأَتْمَمْنَاهَا فَقَالَ: " مَا مِنْ عَبْدٍ وَلَا أَمَةٍ اسْتَغْفَرَ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فِي يَوْمٍ سَبْعِينَ مَرَّةً إِلَّا غَفَرَ اللهُ لَهُ سَبْعَمِائَةِ ذَنْبٍ "

643- Enes b. Mâlik der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte yürüyorduk. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"İstiğfar edin"* buyurunca istiğfar ettik. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bunu yetmiş defa tekrarlayın"* buyurunca, biz de bunu yetmiş defa tekrarladık. Bunun üzerine Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *"Herhangi bir kimse, kadın olsun, erkek olsun bir günde yetmiş defa Yüce Allah'tan istiğfarda bulunursa mutlaka Allah o kimsenin yedi yüz günahını bağışlar"* buyurdu.[2]

٦٤٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، حدثنا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ مُنْذِرٍ الثَّوْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ: إِذَا قَالَ أَحَدُكُمْ: " أَسْتَغْفِرُ اللهَ، وَأَتُوبُ إِلَيْهِ فَإِنَّهُ إِنْ لَمْ يَفْعَلْ كَانَ ذَنْبًا، وَكَانَ كَذْبَةً ولَكِنْ لِيَقُلِ: اللهُمَّ اغْفِرْ لِي وَتُبْ عَلَيَّ "

---

[1] İsnâdı güçlü değildir. Hatîb, *Târih* (3/180).

[2] İsnâdı zayıftır. Hatîb, *Târih* (6/393).

644- Muhammed b. Ali der ki: Sizden biri: "Estağfirullah ve-etûbu ileyh" derse ve bunu amel olarak eda etmezse hata etmiş ve yalan söylemiş olur. Fakat kişi: «Allahummeğfirlî ve-tub aleyye (=Allahım! Beni bağışla ve tövbemi kabul buyur)" desin.[1]

٦٤٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، حدثنا الْأَسْوَدُ بْنُ عَامِرٍ، شَاذَانُ، حدثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ الْخَطْمِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَظِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: " كَانَ فِيكُمْ أَمَانَانِ فَمَضَتْ إِحْدَاهُمَا، وَبَقِيَتِ الْأُخْرَى ﴿مَا كَانَ اللهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ﴾ [الأنفال: ٣٣] ﴿وَمَا كَانَ اللهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾ [الأنفال: ٣٣] " وَرُوِيَ مِثْلُ هَذَا عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ

645- Ebû Hureyre der ki: Sizlere verilmiş iki güvence vardı. Biri gitti, diğeri kaldı. Yüce Allah: *"Oysa sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildi. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir"*[2] buyurmuştur.[3]

Ebû Mûsa el-Eş'arî kanalıyla aynısı zikredilmiştir.

٦٤٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرِ بْنُ قَتَادَةَ، أَخْبَرَنَا أَبُو مَنْصُورٍ النَّضْرَوِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ نَجْدَةَ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حدثنا فَرَجُ بْنُ فَضَالَةَ، حَدَّثَنِي رَبِيعَةُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، أَنَّهُ سَمِعَ قَاصًّا، فِي مَسْجِدِ مِنًى يَقُولُ: " يَا أَيُّهَا النَّاسُ ثَلَاثُ خِلَالٍ لَا يُعَذِّبُكُمُ اللهُ مَا عَمِلْتُمْ بِهِنَّ الشُّكْرُ، وَالدُّعَاءُ وَالِاسْتِغْفَارُ، ثُمَّ قَالَ: ﴿مَا يَفْعَلُ اللهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ﴾ [النساء: ١٤٧] قَالَ: ﴿قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ﴾ [الفرقان: ٧٧] وَقَالَ: ﴿وَمَا كَانَ اللهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾ [الأنفال: ٣٣] "

---

[1] İsnâdında Ahmed b. Abdilcebbâr el-Utâridî'nin bulunmasından dolayı zayıftır.

[2] Enfâl Sur. 33

[3] Ravileri güvenilirdir ve mevkûf bir hadistir. Tirmizî 5/270 (3082).

646- Recâ b. Hayve bildiriyor: Mina mescidinde bir kıssacının şöyle anlattığını işittim: "Ey insanlar! Üç şeyi yaptığınız sürece Yüce Allah size azap göndermez. Bunlar da şükür, dua ve istiğfardır. Zira Yüce Allah bu yönde: *"Eğer siz iman eder ve şükrederseniz, Allah size neden azap etsin"*[1] buyurur. Yine: *"De ki: İbadetiniz (duanız) olmasa Rabbim size ne diye değer versin?"*[2] buyurur. Yine: *"Oysa, sen içlerinde iken Allah onlara azab etmez. Onlar bağışlanma dilerlerken de elbette Allah azab edecek değildir"*[3] buyurur."[4]

٦٤٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بْنُ أَحْمَدَ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ زَكَرِيَّا، حدثنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بْنُ شَاذَانَ الْجندفرجي، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ، أَخْبَرَنَا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ مَعْمَرًا أَبَا سَعِيدٍ الْقَطَّانَ يَقُولُ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ الْبَصْرِيَّ يَقُولُ: " أَكْثِرُوا الِاسْتِغْفَارَ فِي بُيُوتِكُمْ، وَعَلَى مَوَائِدِكُمْ وَفِي طُرُقِكُمْ، وَفِي أَسْوَاقِكُمْ، وَفِي مَجَالِسَكُمْ، وَأَيْنَ مَا كُنْتُمْ فَإِنَّكُمْ لَا تَدْرُونَ فِي أَيِّ وَقْتٍ تَنْزِلُ الْبَرَكَةُ "

647- Hasan el-Basrî der ki: "Evlerinizde, sofralarınızda, yollarınızda, çarşılarınızda, meclislerinizde ve her nerede olursanız olun çokça istiğfar ediniz. Çünkü bereketin ne zaman ineceğini bilemezsiniz."[5]

٦٤٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ أَبِي دَاوُدَ، حدثنا الْمُقْرِئُ عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ، حدثنا أَبُو صَخْرٍ الْمَدَنِيُّ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، أَخْبَرَهُ أَنَّ سَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللهِ، أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَا أَيُّوبَ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ مَرَّ عَلَى إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ إِبْرَاهِيمُ لِجِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: هَذَا

---

[1] Nisâ Sur. 147

[2] Furkân Sur. 77

[3] Enfâl Sur. 33

[4] İsnâdı zayıftır.

[5] İsnâdının bir zararı yoktur.

مُحَمَّدٌ فَقَالَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا مُحَمَّدُ مُرْ أُمَّتَكَ فَلْيُكْثِرُوا مِنْ غِرَاسِ الْجَنَّةِ فَإِنَّ تُرْبَتِهَا طَيِّبَةٌ، وَأَرْضَهَا وَاسِعَةٌ قَالَ مُحَمَّدٌ لِإِبْرَاهِيمَ " وَمَا غِرَاسُ الْجَنَّةِ "؟ قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ. " كَذَا قَالَ

648- Ebû Eyyûb bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), İsrâ gecesi çıkarıldığı zaman Hz. İbrâhîm ile karşılaştılar. Hz. İbrâhîm, Cibrîl'e: "Bu kimdir?" diye sorunca, Cibrîl: "Bu, Muhammed'dir" karşılığını verdi. İbrâhîm: "Ey Muhammed! Ümmetine çokça cennet ağacı dikmelerini emret. Zira cennetin toprağı güzel, ovaları geniştir" dedi. Muhammed (sallallahu aleyhi vesellem), Hz. İbrâhîm'e: *"Cennet ağacı nedir?"* diye sorunca, İbrâhîm: "Lâ havle velâ kuvvete illa billâh (=Güç ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur), sözleridir" karşılığını verdi.[1]

٦٤٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَمْرٍو عُثْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ السَّمَّاكِ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ، حدثنا خَالِدُ بْنُ خِدَاشٍ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنْ أَبِي صَخْرٍ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، مَوْلَى سَالِمٍ حَدَّثَهُ قَالَ: أَرْسَلَنِي سَالِمٌ إِلَى مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَظِيِّ أُحِبُّ أَنْ تَلْقَانِي عِنْدَ زَاوِيَةِ الْقَبْرِ فَالْتَقَيَا فَقَالَ لَهُ سَالِمٌ الْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ فَقَالَ لَهُ مُحَمَّدُ بْنُ كَعْبٍ سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ، فَقَالَ لَهُ سَالِمٌ: مَتَى زِدْتَ فِيهَا لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ فَقَالَ: مَازِلْتُ أَقُولُهَا فَرَاجَعَهُ مَرَّتَيْنِ، أَوْ ثَلَاثًا كُلُّ ذَلِكَ يَقُولُ: مَا زِلْتُ أَقُولُهَا قَالَ: فَاثْبُتْ فَإِنَّ أَبَا أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيَّ حَدَّثَنِي قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: " لَمَّا أُسْرِيَ بِي مَرَرْتُ بِإِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ لِجِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ ﷺ فَرَحَّبَ بِي وَسَلَّمَ عَلَيَّ وَقَالَ: مُرْ أُمَّتَكَ يُكْثِرُوا مِنْ غِرَاسِ الْجَنَّةِ فَإِنَّ تُرْبَتَهَا طَيِّبَةٌ، وَأَرْضَهَا وَاسِعَةٌ قَالَ: قُلْتُ: وَمَا غِرَاسُ الْجَنَّةِ قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ " أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ،

---

[1] Ravileri güvenilirdir. Tirmizî 5/510 (3462).

حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا خَالِدُ بْنُ خِدَاشٍ فَذَكَرَهُ بِإِسْنَادِهِ نَحْوَهُ وَقَدْ ذَكَرَ الْبُخَارِيُّ فِي التَّارِيخِ اخْتِلَافَهُمَا فِي ذَلِكَ

649- Sâlim'in azatlısı Abdullah b. Abdirrahman der ki: Sâlim beni Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'ye: "Seninle mezarın köşesi yanında buluşmak istiyorum" diye haber vermem için gönderdi. İkisi mezarın yanında buluşunca, Sâlim: "Kalıcı salih ameller" dedi. Bunun üzerine Muhammed b. Ka'b: "Sübhânallahi velhamdulillâhi velâ ilâhe illallâhu vallahu ekber velâ havle velâ kuvvete illa billâh (=Allah bütün eksikliklerden münezzehtir. Allah'tan başka ilah yoktur, Allah en büyüktür. Güç ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur)" dedi. Sâlim: "vela havle velâ kuvvete illa billâh" sözlerini ne zaman ekledin?" diye sorunca, Ka'b: "Ben bunu sürekli olarak böyle söylemekteyim" dedi. Bunu iki veya üç defa kendisine tekrar edince, Ka'b her seferinde: "Ben sürekli olarak böyle demekteyim" karşılığını verdi. Sâlim de şöyle devam etti: "Bu konuda delilin nedir? Oysa Ebû Eyyûb el-Ensâri bana şöyle anlatmıştı: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu işittim: *"İsrâ gecesi çıkarıldığım zaman Hz. İbrâhîm ile karşılaştım. İbrâhîm, Cibrîl'e: «Bu kimdir?» diye sorunca, Cibrîl: «Bu Muhammed'ir» karşılığını verdi. İbrâhîm güzel bir şekilde beni karşıladıktan sonra: «Ey Muhammed! Ümmetine çokça cennet ağacı dikmelerini emret. Zira cennetin toprağı güzel ovaları geniştir» dedi. Kendisine: «Cennet ağacı nedir?» diye sorunca, İbrâhîm: «Lâ havle velâ kuvvete illa billâh (=Güç ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur)» sözleridir" karşılığını verdi."*[1]

٦٥٠ - أَخْبَرَنَا عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عُمَرَ بْنِ قَتَادَةَ، أَخْبَرَنَا حَامِدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْهَرَوِيُّ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ رَجَاءٍ، أَخْبَرَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ كُمَيْلِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى كَنْزٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ قُلْتُ: بَلَى قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللهِ إِلَّا إِلَيْهِ "

[1] İsnâdında tanımadığım ravi vardır.

650- Ebû Hureyre der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Sana cennet hazinelerinden bir hazine bildireyim mi?"* buyurunca: "Evet bildir" dedim. Bunun üzerine: *"Lâ havle velâ kuvvete illa billâh, lâ melcee minallahi illa ileyhi (=Güç ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur. Allah'tan (azabından) kurtulmak için yine kendisinden başka sığınılacak yer yoktur)"* dedi.[1]

٦٥١ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ الْعَلَوِيُّ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْأَزْهَرِ، حدثنا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، حدثنا أَبِي قَالَ: سَمِعْتُ مَنْصُورَ بْنَ زَاذَانَ يُحَدِّثُ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ أَبِي شَبِيبٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ، أَنَّ أَبَاهُ دَفَعَهُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ يَخْدِمُهُ قَالَ: فَأَتَى النَّبِيُّ ﷺ وَقَدْ صَلَّيْتُ رَكْعَتَيْنِ فَضَرَبَنِي بِرِجْلِهِ وَقَالَ: " أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ قَالَ: قُلْتُ: بَلَى قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ

651- Kays b. Sa'd b. Ubâde bildiriyor: Babam beni hizmetini görmem için Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi vesellem) vermişti. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) geldiğinde ben iki rekat namaz kılmıştım. Beni ayağıyla dürterek: *"Sana cennet kapılarından bir kapıyı bildireyim mi?"* buyurdu. Ben de: "Evet" deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Lâ havle velâ kuvvete illa billâh (demektir)"* buyurdu.[2]

٦٥٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الرَّزَّازُ، حدثنا حَنْبَلُ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ أَبُو سَلَمَةَ، حدثنا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ فَذَكَرَهُ بِإِسْنَادِهِ غَيْرَ أَنَّهُ زَادَ قَالَ: فَدَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَصَلَّيْتُ رَكْعَتَيْنِ فَأَتَى النَّبِيُّ ﷺ وَقَدْ صَلَّيْتُ رَكْعَتَيْنِ وَاضْطَجَعْتُ فَضَرَبَنِي بِرِجْلِهِ

652- Aynı isnâd ile Cerîr b. Hâzım bunu zikretmiş ve rivayetinde: "Mescide girdim ve iki rekat namaz kıldım. Yani Allah Resûlü (sallallahu aleyhi

---

[1] İsnâdı hasendir. Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (358).

[2] Ravileri güvenilirdir. Tirmizî 5/570 (3581).

vesellem) geldiğinde iki rekat kılmış ve uzanmıştım. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) beni ayağıyla dürttü" ibaresi geçmiştir.[1]

٦٥٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا يَحْيَى بْنُ أَبِي طَالِبٍ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ عَاصِمٍ، أَخْبَرَنَا خَالِدٌ الْحَذَّاءُ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ، عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي غَزَاةٍ فَجَعَلْنَا لَا نَصْعَدُ شَرَفًا، وَلَا نَهْبِطُ، وَادِيًا إِلَّا رَفَعْنَا أَصْوَاتَنَا بِالتَّكْبِيرِ فَالْتَفَتَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ: " يَا أَيُّهَا النَّاسُ غُضُّوا مِنْ أَصْوَاتِكُمْ، فَإِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمَّ، وَلَا غَائِبًا إِنَّ الَّذِي تَدْعُونَ دُونَ رِكَابِكُمْ وَقَالَ: يَا عَبْدَ اللهِ بْنَ قَيْسٍ يَعْنِي أَبَا مُوسَى قُلْتُ: لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ: أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى كَنْزٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ؟ قُلْتُ: بَلَى قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ " أَخْرَجَاهُ فِي الصَّحِيحِ

653- Ebû Mûsa der ki: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte bir gazvede idik. Bir tepeye çıktığımızda ve her vadiye indiğimizde mutlaka yüksek bir sesle tekbir getiriyorduk. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bize bakıp: *"Ey insanlar! Sesinizi kısınız. Siz sağır veya burada olmayan birine seslenmiyorsunuz. Seslendiğiniz size bineğinizden daha yakındır"* buyurdu. Sonra: "Ey Abdullah b. Kays! (yani Ebû Mûsa)" diye seslenince: "Ey Allah'ın Resûlü! Buyur emrindeyim" dedim. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Sana cennet hazinelerinden bir hazine bildireyim mi?"* buyurunca: "Olur bildir" dedim. Bunun üzerine: *"Lâ havle velâ kuvvete illa billâh (=Güç ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur)"* dedi.[2]

Buhârî ve Müslim bunu *Sahîh*'lerinde aktarmışlardır.[3]

٦٥٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْمَحْبُوبِيُّ بِمَرْوَ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ مَسْعُودٍ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي

---

[1] Ravileri güvenilirdir. Hatîb, *Târih* (12/428).

[2] İsnâdı hasendir ve sahih bir hadistir.

[3] Buhârî (6/14, 7/13, 162) ve Müslim (3/2077, 2078).

إِسْحَاقَ، عَنِ الْأَغَرِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَأَبِي سَعِيدٍ أَنَّهُمَا شَهِدَا عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: " إِذَا قَالَ الْعَبْدُ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ صَدَّقَهُ رَبُّهُ قَالَ: صَدَقَ عَبْدِي لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ أَنَا وَحْدِي فَإِذَا قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ قَالَ: صَدَقَ عَبْدِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا لَا شَرِيكَ لِي، وَإِذَا قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ قَالَ: صَدَقَ عَبْدِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا لِي الْمُلْكُ وَلِي الْحَمْدُ وَإِذَا قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ قَالَ: صَدَقَ عَبْدِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِي "

654- el-Eğar bildiriyor: Ebû Hureyre ile Ebû Saîd, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğuna şahitlik etmiştir: *"Kul: «Lâ ilâhe illallah ve Allahu ekber» derse, Rabbi onu tasdik eder ve: «Kulum doğru söyledi. Benden başka ilah yoktur» buyurur. Kul: «Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîke lehu» dediği zaman, Allah: «Kulum doğru söyledi. Benden başka ilah yoktur ve ortağım yoktur» buyurur. Kul: «Lâ ilâhe illallahu, Lehul-mülkü ve lehul-hamdu» dediği zaman, Allah: «Kulum doğru söyledi. Benden başka ilah yoktur, mülk benimdir ve hamd banadır» buyurur. Kul: «Lâ ilâhe illallahu velâ havle velâ kuvvete illa billâh» derse, Allah: «Kulum doğru söyledi. Benden başka ilah yoktur. Güç ve kuvvet ancak bana mahsustur» buyurur."*[1]

٦٥٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ الدَارَبَرْدِيُّ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بِمَرْوَ، حدثنا أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْبُوشَنْجِيُّ، حدثنا الْهُذَيْلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْبَصْرِيُّ، حدثنا صَالِحُ بْنُ بَيَانٍ السَّاحِلِيُّ، حدثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْمَسْعُودِيُّ، ح وَأَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ النِّجَادِ الْمُقْرِئُ، بِالْكُوفَةِ أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ هَارُونَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى بْنِ هَارُونَ الْعِجْلِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي رِزْمَةَ، أَخْبَرَنَا الْهُذَيْلُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي شُرَيْحٍ، حدثنا صَالِحُ بْنُ بَيَانٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَسْعُودِيِّ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ

---

[1] Ravileri güvenilirdir. Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (30, 31, 32), Tirmizî (3430) ve İbn Mâce 2/1246 (379).

النَّبِيِّ ﷺ يَوْمًا فَقُلْتُ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: " أَتَدْرِي مَا تَفْسِيرُهَا؟ قُلْتُ: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ: لَا حَوْلَ عَنْ مَعْصِيَةِ اللهِ إِلَّا بِعِصْمَةِ اللهِ، وَلَا قُوَّةَ عَلَى طَاعَةِ اللهِ إِلَّا بِعَوْنِ اللهِ هَكَذَا أَخْبَرَنِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ " لَفْظُ حَدِيثِ أَبِي عَبْدِ اللهِ

655- Abdullah b. Mes'ûd der ki: Bir gün Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi vesellem) yanında iken: "Lâ havle velâ kuvvete illa billâh" dedim. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bunun açıklamasını biliyor musun?"* buyurunca: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah'a masiyetten ancak Allah'a sığınmakla kaçınılabilir. Allah'a itate de, ancak Allah'ın yardımıyla güç yeter. Cibrîl bana bu şekilde haber verdi"* buyurdu.[1]

Lafız Ebû Abdillah'ın lafzıdır.

٦٥٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْخِسْرَوْجِرْدِيُّ، حدثنا أَبُو بَكْرٍ الْإِسْمَاعِيلِيُّ، أَخْبَرَنِي أَبُو الْعَبَّاسِ عَبْدُ اللهِ بْنُ الصَّقْرِ السُّكَّرِيُّ، حدثنا الْفَضْلُ بْنُ سُخَيْتٍ السِّنْدِيُّ، حدثنا صَالِحُ بْنُ بَيَانٍ، عَنِ الْمَسْعُودِيِّ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: جِئْتُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقُلْتُ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: " أَلَا أُخْبِرُكَ بِتَفْسِيرِهَا يَا ابْنَ أُمِّ عَبْدٍ؟ قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ: لَا حَوْلَ عَنْ مَعْصِيَةِ اللهِ، إِلَّا بِعِصْمَةِ اللهِ، وَلَا قُوَّةَ عَلَى طَاعَةِ اللهِ إِلَّا بِعَوْنِ اللهِ " قَالَ: ثُمَّ ضَرَبَ مَنْكِبِي وَقَالَ هَكَذَا أَخْبَرَنِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَا ابْنَ أُمِّ عَبْدٍ

656- İbn Mes'ûd der ki: Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi vesellem) yanına geldim ve: "Lâ havle velâ kuvvete illa billâh" dedim. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Ey İbn Ümmü Abd! Sana bunun açıklamasını bildireyim mi?"* buyurunca: "Evet, ey Allah'ın Resûlü!" dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah'a masiyetten ancak Allah'a sığınmakla kaçınılabilir. Allah'a itate de, ancak*

[1] İsnâdı zayıftır.

Allah'ın yardımıyla güç yeter" buyurdu. Sonra elini omzuma vurarak: "*Cibrîl bana bu şekilde haber verdi ey İbn Ümmü Abd!"* buyurdu.[1]

Sâlih b. Beyân es-Sîrâfî bunu rivayette tek kalmıştır ve güçlü değildir. Başka bir kanalla Zir tarikiyle Abdullah'tan merfû olarak aktarılmıştır. Bu hadis, *Tarih* kitabımızda 36. bölümde mevcuttur.

٦٥٧ - أَخْبَرَنَاهُ أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعْدٍ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ يَحْيَى، حدثنا الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَيَّاشٍ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ زِرٍّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، عَنْ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، عَنِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي تَفْسِيرِ " لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ، لَا تَحْوِيلَ عَنْ مَعْصِيَةِ اللهِ، إِلَى طَاعَةِ اللهِ إِلَّا بِعِصْمَةِ اللهِ، وَلَا قُوَّةَ عَلَى طَاعَةِ اللهِ إِلَّا بِعَوْنِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ "

657- Abdullah b. Mes'ûd bildiriyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Cibrîl'den bildirerek şöyle buyurdu: *"Yüce Allah: «Lâ havle velâ kuvvete illa billâh» ifadesini açıklarken: «Allah'a masiyetten itaate ancak Allah'a sığınmakla erişilir. Allah'a itate de, ancak Yüce Allah'ın yardımıyla güç yeter» buyurdu."*[2]

٦٥٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْعَامِرِيُّ، حدثنا أَبُو أُسَامَةَ، حَدَّثَنِي حُسَيْنُ بْنُ ذَكْوَانَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ بَشِيرِ بْنِ كَعْبٍ عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: سَيِّدُ الِاسْتِغْفَارِ أَنْ يَقُولَ الْعَبْدُ: " اللهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ أَبُوءُ لَكَ بِذُنُوبِي، وَأَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ فَاغْفِرْ لِي إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ " أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ

---

[1] İsnâdı zayıftır. Ukaylî, *ed-Duafâ* (2/200) ve Hatîb, *Târih* (12/362).

[2] Bütün ravilerini tanımıyorum. Beyhakî isnadının zayıf olduğunu söyledi.

658- Şeddâd b. Evs der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Seyyidü'l-istiğfâr (istiğfarın efendisi) kulun şöyle demesidir: «Allahım! Sen benim Rabbimsin. Senden başka ilah yoktur. Beni sen yarattın ve ben senin kulunum. Ben kulluğumda gücüm yettiği kadar senin ahdü misâkın üzereyim. Yaptıklarımın şerrinden sana sığınırım. Senin bana ihsan buyurduğun nimetleri ikrar ettiğim gibi kendi kusur ve günahlarımı da itiraf ediyorum. Rabbim! Sen beni bağışla. Zira senden başkası günahları bağışlayamaz, yegâne bağışlayıcı sensin."*[1]

Buhârî bunu *Sahih*'te aktarmıştır.[2]

الْفَصْلُ الثَّانِي فِي ذِكْرِ آثَارٍ وَأَخْبَارٍ وَرَدَتْ فِي ذِكْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ

Allah'ın Zikri Hakkında Rivayetler

٦٥٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا بْنُ إِسْحَاقَ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ، أَخْبَرَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: لَأَنْ " أُسَبِّحَ تَسْبِيحَاتٍ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُنْفِقَ عَدَدَهُنَّ دَنَانِيرَ فِي سَبِيلِ اللهِ "

659- Abdullah (b. Mes'ûd) der ki: "Tesbih etmem benim için Allah yolunda onların sayısınca dinar (altın) infak etmemden daha sevimlidir."[3]

٦٦٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْقَاسِمِ زَيْدُ بْنُ أَبِي هَاشِمٍ الْعَلَوِيُّ بِالْكُوفَةِ أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ دُحَيْمٍ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، أَخْبَرَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي زَيْدٍ قَالَ: جَلَسَ عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو وَعَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ فَقَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ: لَأَنْ آخُذَ فِي طَرِيقٍ أَقُولَ: فِيهِ " سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُنْفِقَ عَدَدَهُنَّ دَنَانِيرَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَقَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ

---

[1] İsnâdı hasendir.

[2] Buhârî (7/145).

[3] Ravileri güvenilirdir. İbnu'l-Mübârek, *Zevâid ez-Zühd* 405 (1156) ve İbn Ebî Şeybe (10/292).

عَمْرٍو: لَأَنْ آخُذَ فِي طَرِيقٍ فَأَقُولَهُنَّ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَحْمِلَ عَدَدَهُنَّ عَلَى الْخَيْلِ فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالَى "

وَبِإِسْنَادِهِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: قَالَ: رَجُلٌ لِسَلْمَانَ: أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: " ذِكْرُ اللهِ أَكْبَرُ "

660- Abdulmelik b. Ebî Zeyd der ki: Abdullah b. Amr ve Abdullah b. Mes'ûd bir arada oturdu. Abdullah b. Mes'ûd: "Bir yola çıkacağım zaman: «Sübhânallahi velhamdu lillâhi velâ ilâhe illallâhu vallahu ekber (=Allah bütün eksikliklerden münezzehtir. Allah'tan başka ilah yoktur, Allah en büyüktür)» demem benim için Allah yolunda onların sayısınca dinar infak etmemden daha sevimlidir" dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Amr: "Bir yola çıkacağım zaman onları söylemem, Allah yolunda onların sayısınca cihada çıkacak atlılar hazırlamamdan daha sevimlidir" dedi.[1]

Aynı isnâd ile A'meş, Ebû İshâk kanalıyla Abdurrahman b. Yezîd'den aktarmış ve rivayetinde: "Bir adam, Selmân'a: "Amellerin en üstünü hangisidir?" diye sorunca, Selmân: "Allah'ın zikridir" karşılığını verdi" ibaresi geçmiştir.[2]

٦٦١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حدثنا هَارُونُ بْنُ عَنْتَرَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ، وَسَأَلَهُ رَجُلٌ: أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: ذِكْرُ اللهِ أَفْضَلُ فَأَعَادَهَا عَلَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ أَنْشَأَ يُحَدِّثُ فَقَالَ: " مَا جَلَسَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللهِ يَدْرُسُونَ كِتَابَ اللهِ وَيَتَعَاطَوْنَهُ بَيْنَهُمْ، إِلَّا كَانُوا أَضْيَافَ اللهِ، وَأَظَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ بِأَجْنِحَتِهَا مَا دَامُوا فِيهِ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ، وَمَا سَلَكَ رَجُلٌ فِي طَرِيقٍ يَبْتَغِي فِيهِ الْعِلْمَ إِلَّا سَهَّلَ اللهُ لَهُ بِهِ سَبِيلًا إِلَى الْجَنَّةِ وَمَنْ بَطَّأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ "

---

[1] Ravileri güvenilirdir. İbn Ebî Şeybe (10/292).

[2] İbn Cerîr et-Taberî, *Tefsîr* (20/158).

661- Hârun b. Antere, babasından bildiriyor: Bir adam, İbn Abbâs'a: "Amellerin en üstünü hangisidir?" diye sorunca: "En üstünü Allah'ın zikridir" dedi ve bunu üç defa tekrarladı. Sonra şöyle anlatmaya başladı: "Bir grup Allah'ın Kitab'ını öğrenip onu tedris etmek için Allah'ın evlerinden bir evinde toplanırsa bu kimseler mutlaka Allah'ın misafiridirler. O hal üzere kaldıkları sürece de melekler onları kanatlarıyla gölgelendirirler. Başka bir konuya geçene kadar bu hep böyle devam eder. Kişi ilim öğrenmek için bir yola çıktığı zaman mutlaka Allah ona cennete giden yolu kolaylaştırır. Bir insanı da ameli yavaşlatıp geri bırakırsa nesebi onu hızlandırıp öne geçiremez."[1]

٦٦٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ هُوَ الْأَصَمُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، حدثنا ابْنُ فُضَيْلٍ، ح وأَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، بِبَغْدَادَ، حدثنا الْحُسَيْنُ بْنُ صَفْوَانَ، حدثنا ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا أَبُو هِشَامٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ هَارُونَ بْنِ عَنْتَرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سُئِلَ ابْنُ عَبَّاسٍ أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: " ذِكْرُ اللهِ أَكْبَرُ " قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: زَادَ أَبُو عَبْدِ اللهِ فِي رِوَايَتِهِ ثُمَّ رَدَّهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ ذَكَرَ مَعْنَى مَا رُوِّينَا مِنْ حَدِيثِ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدٍ

662- Hârun b. Antere, babasından bildiriyor: Bir adam, İbn Abbâs'a: "Amellerin en üstünü hangisidir?" diye sorunca: "En üstünü, Allah'ın zikridir" karşılığını verdi.[2]

Beyhakî der ki: Ebû Abdillah rivayetinde: "Bunu üç defa tekrarladı" ziyadesinde bulundu ve mânâ olarak Muhammed b. Ubeyd'in hadisinin aynısını aktardı.

٦٦٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ، حدثنا ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا أَبُو هِشَامٍ، حدثنا ابْنُ فُضَيْلٍ، حدثنا فُضَيْلُ بْنُ مَرْزُوقٍ، عَنْ عَطِيَّةَ قَالَ: ﴿وَلَذِكْرُ اللهِ

[1] İsnâdı hasendir. İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (13/370) ve Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (6/467).

[2] İsnâdının bir zararı yoktur.

أَكْبَرُ﴾ [العنكبوت: ٤٥] قَالَ: هُوَ قَوْلُهُ " ﴿فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ﴾ [البقرة: ١٥٢] فَذِكْرُ اللهِ إِيَّاكُمْ أَكْبَرُ مِنْ ذِكْرِكُمْ إِيَّاهُ

663- Fudayl b. Merzûk bildiriyor: Atiyye: ***"Allah'ı zikretmek en büyük şeydir"***[1] buyruğunu açıklarken: "Bu âyet: ***«Beni zikredin ki ben de sizi zikredeyim»***[2] âyeti ile aynı anlamı taşımaktadır. Allah'ın sizi zikretmesi, sizin onu zikretmenizden daha büyük bir durumdur" dedi.[3]

٦٦٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ حَمْشَاذ، أَخْبَرَنِي يَزِيدُ بْنُ الْهَيْثَمِ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي اللَّيْثِ، حدثنا الْأَشْجَعِيُّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ رَبِيعَةَ قَالَ: سَأَلَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ، عَنْ قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ ﴿وَلَذِكْرُ اللهِ أَكْبَرُ﴾ [العنكبوت: ٤٥] قُلْتُ: ذِكْرُ اللهِ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّهْلِيلِ وَالتَّكْبِيرِ فَقَالَ: " لَا، ذِكْرُ اللهِ أَكْبَرُ مِنْ ذِكْرِكُمْ إِيَّاهُ "

664- Abdullah b. Rabîa der ki: İbn Abbâs bana: ***"Allah'ı zikretmek en büyük şeydir"***[4] buyruğunun açıklamasını sorunca: "Allah'ı zikretmek tesbih, tehlil ve tekbirle olur" dedim. O da: "Hayır, Allah'ın sizi zikretmesi, sizin onu zikretmenizden daha büyük bir durumdur" dedi.[5]

٦٦٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ صَفْوَانَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا خَلَفُ بْنُ هِشَامٍ، حدثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ سَعِيدٍ قَالَ: قَالَ مُعَاذٌ: لَأَنْ " أَذْكُرَ اللهَ مِنْ بُكْرَةٍ إِلَى اللَّيْلِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَحْمِلَ عَلَى جِيَادِ الْخَيْلِ فِي سَبِيلِ اللهِ مِنْ بُكْرَةٍ إِلَى اللَّيْلِ "

665- Muâz der ki: "Sabah erkenden geceye kadar Allah'ı zikretmem benim için Allah yolunda sabahtan akşama kadar asil atlar üzerinde cihada

---

[1] Ankebût Sur. 45

[2] Bakara Sur. 152

[3] İsnâdı zayıftır. İbn Cerîr, *Tefsîr* (20/156) ve Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (6/467).

[4] Ankebût Sur. 45

[5] İsnâdı zayıftır. Hâkim, *Müstedrek* (2/409) ve İbn Cerîr, *Tefsîr* (60/156). Bak:, Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (6/466) ve İbn Kesîr, *Tefsîr* (3/415).

çıkmamdan daha sevimlidir."[1]

٦٦٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الصَّنْعَانِيُّ، بِمَكَّةَ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبَّادٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: " مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا عَلَى قَلْبِهِ الْوَسْوَاسُ فَإِنْ ذَكَرَ اللهَ خَنَسَ، وَإِنْ غَفَلَ وَسْوَسَ وَهُوَ قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ﴾ [الناس: ٤] "

666- İbn Abbâs der ki: Doğan her bir kişinin kalbinin üzerinde vesvâs denilen bir şeytan bulunur. Kişi Allah'ı zikrettiği zaman bu şeytanı geri çekilip pısar. Kişi dalıp gaflete düştüğü zaman ise ona vesvese verir. İşte Yüce Allah'ın: *"Sinsi vesveseci"*[2] buyruğunda ifade edilen budur.[3]

٦٦٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ الْحَسَنِ قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، أَخْبَرَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ بْنِ مَزْيَدَ، أَخْبَرَنِي أَبِي، حدثنا ابْنُ جَابِرٍ، حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ حَيَّانَ، حَدَّثَتْنِي أُمُّ الدَّرْدَاءِ قَالَتْ: كَانَ رَجُلَانِ مُتَوَاخِيَانِ تَوَاخَيَا فِي اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَكَانَ إِذَا لَقِيَ أَحَدُهُمَا الْآخَرَ قَالَ لَهُ: أَيْ أَخِي تَعَالَ هَلُمَّ نَذْكُرِ اللهَ فَبَيْنَمَا هُمَا الْتَقَيَا فِي السُّوقِ عِنْدَ بَابِ حَانُوتٍ فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِلْآخَرِ: أَيْ أَخِي هَلُمَّ نَذْكُرِ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ عَسَى اللهُ أَن يَغْفِرُ لَنَا ثُمَّ لَبِثَا لَبْثًا فَمَرِضَ أَحَدُهُمَا فَأَتَاهُ صَاحِبُهُ فَقَالَ: أَيْ أَخِي انْظُرْ أَنْ تَأْتِيَنِي فِي مَنَامِي فَتُخْبِرَنِي مَاذَا لَقِيتَ بَعْدِي قَالَ: أَفْعَلُ إِنْ شَاءَ اللهُ قَالَ: فَلَبِثَ حَوْلًا ثُمَّ أَتَاهُ فَقَالَ: " أَيْ أَخِي أَشَعَرْتَ أَنَّا حِينَ الْتَقَيْنَا فِي السُّوقِ عِنْدَ الْحَانُوتِ فَدَعَوْنَا اللهَ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا إِنَّ اللهَ غَفَرَ لَنَا يَوْمَئِذٍ. قَالَ ابْنُ جَابِرٍ: لَقَدْ سَمَّاهُمَا لِي عُثْمَانُ فَنَسِيتُ اسْمَهُمَا "

667- Ümmü'-Derdâ bildiriyor: İki kişi aralarında Allah için kardeşlik

---

[1] Ravileri güvenilirdir. İbnu'l-Mübârek, *Zühd* 398 (1128), Ebû Nuaym, *Hilye* (1/235) ve İbn Ebî Şeybe (10/302).

[2] Nâs Sur. 4

[3] İsnâdı zayıftır. Hâkim, *Müstedrek* (2/541), İbn Cerîr, *Tefsîr* (30/355) ve İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (13/369) Bak: Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (8/694).

bağı kurmuştu. Biri diğer ile karşılaştığı zaman: "Ey kardeşim! Gel Allah'ı zikredelim" derdi. Bir gün bunlar çarşıda bir dükkânın kapısının yanında karşılaştılar. Biri diğerine: "Ey kardeşim! Gel Allah'ı zikredelim. Umulur ki Allah bizi bu sebeple bağışlar" dedi. Bir zaman geçtikten sonra biri hastalandı. Bunun üzerine diğeri onu ziyarete gelip: "Ey kardeşim! Bana rüyamda gel ve bana olup bitenleri haber ver" dedi. O da: "İnşallah" karşılığını verdi. Bir yıl geçtikten sonra ona rüyasında geldi ve: "Ey kardeşim! Çarşıda bir dükkân önünde karşılaştığımızı ve Allah'ın bizi bağışlaması için dua ettiğimizi hatırlıyor musun? Allah o gün bizi bağışladı" dedi.[1]

İbn Câbir der ki: "(Ravi) Osmân bunların isimlerini bana bildirmişti. Ancak ben onları unuttum."

٦٦٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْخَضِرُ بْنُ أَبَانَ، حدثنا سَيَّارٌ، حدثنا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حدثنا ثَابِتٌ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُواخِي بَيْنَ أَصْحَابِهِ فَآخَى بَيْنَ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ وَبَيْنَ أَبِي الدَّرْدَاءِ أَوْ بَيْنَ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ وَبَيْنَ الصَّعْبِ بْنِ جَثَّامَةَ فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: إِنْ مُتُّ قَبْلَكَ يَا أَخِي فَتَرَائَى لِي قَالَ: فَمَاتَ صَعْبٌ قَبْلَهُ فَتَرَائَى لَهُ عَوْفٌ فَرَآهُ فَقَالَ: كَيْفَ أَنْتَ يَا أَخِي؟ قَالَ: بِخَيْرٍ، قَالَ: مَا صَنَعْتَ قَالَ: " غُفِرَ لَنَا يَوْمَ دَعَوْنَا عِنْدَ حَانُوتِ فُلَانٍ، وَلَمْ يَكُنْ فِي أَهْلِي مُصِيبَةٌ إِلَّا لَحِقَنِي أَجْرُهَا حَتَّى هِرَّةٌ لَنَا مَاتَتْ مُنْذُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ "

668- Sâbit der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbı arasında kardeşlik bağı kurdu. Selmân el-Fârisi ile Ebu'd-Derdâ veya Avf b. Mâlik ile Sa'b b. Cessâme arasında kardeşlik bağı kurmuştu. Biri diğerine: "Ey kardeşim! Eğer ben senden önce ölürsem (rüyanda) benimle irtibat kur" dedi. Önce Sa'b vefat edince Avf onu rüyasında gördü ve: "Ey kardeşim! Nasılsın?" dedi. Sa'b: "İyiyim" deyince, Avf: "Ne yaptın?" diye sordu. Bunun üzerine Sa'b: "Filan dükkânın yanında dua ettiğimiz gün bağışlandık. Ailemin başına gelen her musibetin sevabı mutlaka bana ulaştı. Hatta üç gün önce

[1] Ravileri güvenilirdir.

ölen kedimizin bile" dedi.[1]

٦٦٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْفَضْلِ الْحَسَنُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ يُوسُفَ الْبُخَارِيُّ، حدثنا يَحْيَى بْنُ أَبِي طَالِبٍ، أَخْبَرَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَلَامٍ قَالَ: قَالَ: مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا رَبِّ مَا الشُّكْرُ الَّذِي يَنْبَغِي لَكَ؟ فَأَوْحَى الله عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْهِ أَنْ لَا يَزَالَ لِسَانُكَ رَطْبًا مِنْ ذِكْرِي قَالَ: " يَا رَبِّ إِنِّي أَكُونُ عَلَى حَالٍ أُجِلُّكَ أَنْ أَذْكُرَكَ فِيهَا قَالَ: وَمَا هِيَ؟ قَالَ: أَكُونُ جُنُبًا أَوْ عَلَى غَائِطٍ أَوْ إِذَا بُلْتُ قَالَ: وَإِنْ كَانَ قَالَ: يَا رَبِّ فَمَا أَقُولُ قَالَ: قُلْ سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ جَنِّبْنِي الْأَذَى سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ قِنِي الْأَذَى "

669- Abdullah b. Selâm der ki: Hz. Mûsa: "Ey Rabbim! Sana layık olan şükür nedir?" diye sorunca Yüce Allah: "Dilin devamlı zikrimle meşgul kalsın" buyurdu. Mûsa: "Ey Rabbim! Ben bazı hallerde seni zikretmekten tenzih ederim" deyince, Allah: "O hallerin nelerdir?" buyurdu. Mûsa: "Cenabet ve abdest bozma halleridir" deyince: "Hangi halde olursan ol beni zikret" diye buyurdu. Hz. Mûsa: "Ey Rabbim! Seni ne diyerek zikredeyim?" diye sorunca: "Sen: «Seni hamd ile her türlü eksiklikten tenzih ederim. Beni sıkıntılardan uzak kıl. Seni hamd ile her türlü eksiklikten tenzih ederim. Beni sıkıntılardan kurtar» şeklinde zikret" buyurdu.[2]

٦٧٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَأَبُو سَعِيدِ بْنُ أَبِي عَمْرٍو قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا أُسَيْدُ بْنُ عَاصِمٍ، حدثنا الْحُسَيْنُ بْنُ حَفْصٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي مَرْوَانَ أَبِي مُصْعَبٍ الْأَسْلَمِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ كَعْبٍ قَالَ: " قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا رَبِّ أَقَرِيبٌ أَنْتَ فَأُنَاجِيكَ أَمْ بَعِيدٌ فَأُنَادِيكَ؟ فَقَالَ لَهُ: يَا مُوسَى، أَنَا جَلِيسُ مَنْ ذَكَرَنِي فَقَالَ: إِنِّي أَكُونُ عَلَى حَالٍ أُجِلُّكَ عَنْهَا قَالَ: مَا هِيَ يَا مُوسَى؟ قَالَ: عِنْدَ الْغَائِطِ وَالْجَنَابَةِ قَالَ: اذْكُرْنِي عَلَى كُلِّ حَالٍ "

[1] İsnâdı zayıftır.

[2] İsnâdının bir zararı yoktur.

670- Ka'b(u'l-ahbâr) der ki: Hz. Mûsa: "Ey Rabbim! Yakında mısın? Sana alçak sesle yalvarayım. Uzakta mısın? Sana (yüksek sesle) sesleneyim" dedi. Allah: "Ey Mûsa! Ben ancak beni zikredenin sohbet arkadaşıyım" buyurdu. Mûsa: "Ey Rabbim! Ben bazı hallerde seni zikretmekten tenzih ederim" deyince, Allah: "O hallerin nelerdir?" diye sordu. Mûsa: "Cenabet ve abdest bozma halleridir" deyince, Yüce Allah: "Hangi halde olursan ol beni zikret" buyurdu.[1]

٦٧١ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ بْنِ صُبَيْحٍ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ شِيرَوَيْهِ، حدثنا إِسْحَاقُ، حدثنا جَرِيرٌ، عَنْ يَعْقُوبَ الْقُمِّيِّ، عَنْ أَبِي عَمْرٍو الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: وَفَدَ مُوسَى إِلَى طُورِ سَيْنَاءَ قَالَ: " يَا رَبِّ أَيُّ عِبَادِكَ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: الَّذِي يَذْكُرُنِي، وَلَا يَنْسَانِي "

671- İbn Abbâs der ki: Mûsa, Tûr-i Sîna dağına çıktı ve: "Ey Rabbim! Senin katında en sevimli (ve makbul) kul kimdir?" deyince, Allah: "Beni zikreden ve unutmayandır" buyurdu.[2]

٦٧٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ حَمْشَاذ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَالِمٍ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْجُنَيْدِ، حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ حَاتِمٍ الطَّوِيلُ، حدثنا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حدثنا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ حَسَنٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَظِيِّ قَالَ: قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: " يَا رَبِّ، أَيُّ خَلْقِكَ أَكْرَمُ عَلَيْكَ؟ قَالَ: الَّذِي لَا يَزَالُ لِسَانُهُ رَطْبًا مِنْ ذِكْرِي قَالَ: يَا رَبِّ، أَيُّ خَلْقِكَ أَعْلَمُ؟ قَالَ: الَّذِي يَلْتَمِسُ إِلَى عِلْمِهِ عِلْمَ غَيْرِهِ قَالَ: يَا رَبِّ، فَأَيُّ خَلْقِكَ أَعْدَلُ؟ قَالَ: الَّذِي يَقْضِي عَلَى نَفْسِهِ كَمَا يَقْضِي عَلَى النَّاسِ قَالَ: يَا رَبِّ، فَأَيُّ خَلْقِكَ أَعْظَمُ ذَنْبًا؟ قَالَ: الَّذِي يَتَّهِمُنِي قَالَ: يَا رَبِّ، وَهَلْ يَتَّهِمُكَ أَحَدٌ؟ قَالَ: الَّذِي يَسْتَخِيرُنِي ثُمَّ لَا يَرْضَى بِقَضَائِي "

672- Muhammed b. Ka'b el-Kurazî der ki: Hz. Mûsa: "Ey Rabbim! Senin katında en sevimli (ve makbul) kimse kimdir?" deyince, Allah: "Dili

---

[1] Ravileri güvenilirdir. İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (13/212), Ahmed, *Zühd* (sh. 68), Ebû Nuaym, *Hilye* (6/42) ve İbn Ebî Âsım, *Zühd* (111).

[2] İsnâdının bir zararı yoktur.

devamlı zikrimle meşgul olandır" buyurdu. Mûsa: "Ey Rabbim! Hangi kulun daha fazla ilim sahibidir?" diye sorunca: "Kendi ilmine başkasının da ilmini de katan kimsedir" buyurdu. Mûsa: "Ey Rabbim! Hangi kulun daha âdildir?" dediğinde: "İnsanlara hükmettiği gibi kendi nefsine de hüküm verendir" buyurdu. Mûsa: "Ey Rabbim! İnsanların en büyük günah işleyeni kimdir?" diye sorunca: "Bana ithamda bulunandır" buyurdu. Mûsa: "Ey Rabbim! Kişi sana nasıl ithamda bulunur?" diye sorunca: "Kişi önce beni tercih eder ve sonra hakkında kıldığım kaderi kabul etmez" buyurdu.[1]

٦٧٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ الْفَضْلِ، أَخْبَرَنَا أَبُو سَهْلِ بْنُ زِيَادٍ الْقَطَّانُ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي مُسْلِمٍ الْحَرَّانِيُّ، حدثنا دَاوُدُ بْنُ عَمْرٍو، حدثنا صَالِحُ بْنُ عُمَرَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنْ عَطَاءٍ فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: " ﴿فَاذْكُرُوا اللهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ﴾ [البقرة: ٢٠٠] قَالَ: هَذَا الصَّبِيُّ يَلْهَجُ يَا أَبَهْ يَا أَبَهْ "

673- Abdulmelik bildiriyor: Atâ: *"Atalarınızı zikredip onlarla övündüğünüz gibi, hatta daha fazla Allah'ı anın"*[2] âyetini açıklarken: "Çocuğun ilk konuşmaya başladığı zamanlarda: «Baba! Baba!» demesi gibi Allah'ın zikredilmesi kastedilmiştir" dedi.[3]

٦٧٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ الْفَضْلِ، قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، أَخْبَرَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ بْنِ مَزْيَدَ، أَخْبَرَنِي أَبِي، حدثنا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ: قَالَ بِلَالُ بْنُ سَعْدٍ: " الذِّكْرُ ذِكْرَانِ ذِكْرُ اللهِ بِاللِّسَانِ حَسَنٌ جَمِيلٌ، وَذِكْرُ اللهِ عِنْدَ مَا أَحَلَّ أَوْ حَرَّمَ أَفْضَلُ "

674- Bilâl b. Sa'd der ki: "Zikir iki çeşittir. Allah'ı dil ile zikretmek güzel bir şeydir. Ancak Allah'ın helal kıldığına yönelten ve haram kıldığından alıkoyan zikir daha güzeldir."[4]

---

[1] İsnâdının bir zararı yoktur.

[2] Bakara Sur. 200

[3] Ravileri güvenilirdir. İbn Cerîr, *Tefsîr* (2/297).

[4] İsnâdı hasendir. Ebû Nuaym, *Hilye* (5/224).

٦٧٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ عُبَيْدَ اللهِ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ يَقُولُ: سَمِعْتُ إِسْحَاقَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي حَسَّانَ الْأَنْمَاطِيَّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي الْحَوَارِيِّ، حدثنا أَبُو مُسْهِرٍ، حدثنا ابْنُ شَابُورٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ بِلَالِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: " الذِّكْرُ ذِكْرَانِ فَذِكْرُ اللهِ بِاللِّسَانِ وَكُلُّ ذِكْرٍ حَسَنٌ وَذِكْرٌ عِنْدَ الطَّاعَةِ وَالْمَعْصِيَةِ فَذَاكَ أَفْضَلُ "

675- Bilâl b. Sa'd der ki: "Zikir iki çeşittir. Allah'ı dil ile ve her şekilde zikretmek güzel bir şeydir. Ancak itaate yönelten ve masiyetten alıkoyan zikir daha güzeldir."[1]

٦٧٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ الْفَضْلِ، أَخْبَرَنَا أَبُو سَهْلِ بْنُ زِيَادٍ الْقَطَّانُ، حدثنا أَبُو إِسْمَاعِيلَ التِّرْمِذِيُّ، حدثنا أَبُو صَالِحٍ، حدثنا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، أَنَّهَا قَالَتْ: " ﴿وَلَذِكْرُ اللهِ أَكْبَرُ﴾ [العنكبوت: ٤٥] وَإِنْ صَلَّيْتَ فَهُوَ مِنْ ذِكْرِ اللهِ وَإِنْ صُمْتَ فَهُوَ مِنْ ذِكْرِ اللهِ وَكُلُّ خَيْرٍ تَعْمَلُهُ فَهُوَ مِنْ ذِكْرِ اللهِ وَكُلُّ شَيْءٍ تَجْتَنِبُهُ فَهُوَ مِنْ ذِكْرِ اللهِ وَأَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ تَسْبِيحُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ "

676- İsmâîl b. Ubeydillah bildiriyor: Ümmü'd-Derdâ: ***"Allah'ı anmak büyük şeydir"***[2] buyruğunu açıklarken şöyle dedi: "Namaz kılman, oruç tutman ve yaptığın her hayırlı şey, Allah'ı zikretmektir. Sakındığın her kötü şey de, Allah'ı zikretmektir. Bunların en üstünü de, Allah'ı tesbih etmektir."[3]

Aynı mânâ ile mürsel olarak da zikredilmiştir.↓

٦٧٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرِ بْنُ قَتَادَةَ، أَخْبَرَنَا أَبُو مَنْصُورٍ النَّضْرَوِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ نَجْدَةَ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي

---

[1] Ravileri güvenilirdir.

[2] Ankebût Sur. 45

[3] Ravileri güvenilirdir. İbn Cerîr, *Tefsîr* (20/157).

أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي هَانِئٍ الْخَوْلَانِيِّ، عَنِ ابْنِ أَبِي عِمْرَانَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَنْ أَطَاعَ اللهَ فَقَدْ ذَكَرَ اللهَ، وَإِنْ قَلَّتْ صَلَاتُهُ وَصِيَامُهُ وَتِلَاوَةُ الْقُرْآنِ، وَمَنْ عَصَى اللهَ فَقَدْ نَسِيَ اللهَ وَإِنْ كَثُرَتْ صَلَاتُهُ وَصِيَامُهُ وَتِلَاوَةُ الْقُرْآنِ "

قَالَ: وحدثنا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ قَالَ: سَمِعْتُ فُضَيْلًا يَقُولُ: فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ﴾ [البقرة: ١٥٢] قَالَ: " اذْكُرُونِي بِطَاعَتِي أَذْكُرْكُمْ بِمَغْفِرَتِي لَكُمْ

677- İbn Ebî İmrân der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Her kim Allah'a itaat ederse gerçekten Allah'ı zikretmiş olur. İsterse bu kimsenin namazı, orucu ve Kur'ân okuması az olsun. Her kim de Allah'a isyanda bulunursa gerçekten o kimse Allah'ı unutmuş olur. İsterse bu kimsenin namazı, orucu ve Kur'ân okuması çok olsun."*[1]

Saîd b. Mansûr'un bize bildirdiğine göre kendisi, Fudayl'ın: ***"Öyle ise siz beni anın ki ben de sizi anayım"***[2] buyruğunu açıklarken şöyle dediğini işitmiştir: "Yüce Allah: «Beni itaatle hatırlayın ki ben de sizi size olan mağfiretimle hatırlayayım» buyurmaktadır."

٦٧٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا هَارُونُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حدثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: " مَا دَامَ قَلْبُ الرَّجُلِ يَذْكُرُ اللهَ فَهُوَ فِي صَلَاةٍ، وَإِنْ كَانَ فِي السُّوقِ "

678- Mesrûk der ki: "Kişi çarşıda olsa bile kalbiyle Allah'ı zikrettiği sürece namazda gibidir."[3]

٦٧٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ، حدثنا

---

[1] İsnâdının bir zararı yoktur. Mürsel bir hadistir. İbnu'l-Mübârek, *Ziyâdet ez-Zühd* 17 (70) ve Taberânî, *M. el-Kebîr* 22/154 (413).

[2] Bakara Sur. 152

[3] Ravileri güvenilirdir. İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (10/305, 13/458).

هَارُونُ، حدثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ هِلَالٍ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ قَالَ: " مَا دَامَ قَلْبُ الرَّجُلِ يَذْكُرُ اللهَ فَهُوَ فِي صَلَاةٍ، وَإِنْ تَحَرَّكَ اللِّسَانُ وَالشَّفَتَانِ، فَذَاكَ أَعْظَمُ "

679- Ebû Ubeyde der ki: "Kişi kalbiyle Allah'ı zikrettiği sürece namazda gibidir. Eğer dil ve dudaklar da hareket ettirilerek zikredilirse bu, daha büyük bir şeydir."[1]

٦٨٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرِ بْنُ قَتَادَةَ، أَخْبَرَنَا أَبُو مَنْصُورٍ النَّضْرَوِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ نَجْدَةَ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حدثنا سُفْيَانُ، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: إِنَّ " الْجَبَلَ لَيُنَادِي الْجَبَلَ أَيْ فُلَانُ هَلْ مَرَّ بِكَ أَحَدٌ ذَكَرَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ؟ فَإِذَا قَالَ: نَعَمُ اسْتَبْشَرَ قَالَ: عَوْنٌ فَيَسْمَعْنَ الزُّورَ إِذَا قِيلَ وَلَا يَسْمَعْنَ الْخَيْرَ هُنَّ لِلْخَيْرِ أَسْمَعُ وَقَرَأَ ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ، وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا﴾ "

680- İbn Mes'ûd der ki: "Bir dağ diğer bir dağa ismiyle: «Ey filan dağ! Bugün Allah'ı zikreden biri yanından geçti mi?» diye seslenir. Seslendiği dağ şayet: «Evet, geçti» derse buna sevinir." Sonrasında Abdullah: "Dağlar kötü olan bir şeyi duyacaklar da iyi olan bir şeyi mi duymayacaklar!" dedi ve: *"Bazı kimseler: «Rahman çocuk edindi» dediler. Siz çok çirkin bir şey ortaya attınız. Rahman'a çocuk isnad etmelerinden ötürü neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak ve dağlar göçecekti"*[2] âyetlerini okudu.[3]

٦٨١ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدِ بْنُ الْأَعْرَابِيِّ، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الزَّعْفَرَانِيُّ، حدثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، حدثنا عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ قَالَ: " تَسْبِيحَةٌ بِحَمْدِ اللهِ فِي صَحِيفَةِ مُؤْمِنٍ خَيْرٌ لَهُ مِنْ جِبَالِ الدُّنْيَا تَجْرِي مَعَهُ ذَهَبًا "

---

[1] İsnâdı sahihtir. İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (13/458) ve Ebû Nuaym, *Hilye* (4/204).

[2] Meryem Sur. 88- 91

[3] İsnâdı sahihtir. Tahrici 534. hadiste yapılmıştır.

681- Ubeyd b. Umeyr der ki: "Kişinin sahifesinde hamd ile yapılan bir tesbihin bulunması, kendisi için dünya dağlarının beraberinden (istediği yere) altın olarak akıtılmasından daha hayırlıdır."[1]

٦٨٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حدثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حدثنا مَعْمَرٌ، عَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ، عَنِ الْحَسَنِ قَالَ: " إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ نَادَى مُنَادٍ قَالَ: سَيَعْلَمُ أَهْلُ الْجَمْعِ مَنْ أَوْلَى بِالْكَرَمِ أَيْنَ الَّذِينَ كَانَتْ تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ، يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ؟ قَالَ: فَيَقُومُونَ فَيَتَخَطُّونَ رِقَابَ النَّاسِ قَالَ: ثُمَّ يُنَادِي فَيَقُولُ: سَيَعْلَمُ أَهْلُ الْجَمْعِ مَنْ أَوْلَى بِالْكَرَمِ أَيْنَ الَّذِينَ كَانُوا لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ، وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ؟ قَالَ: فَيَقُومُونَ فَيَتَخَطُّونَ رِقَابَ النَّاسِ قَالَ: ثُمَّ يُنَادِي أَيْضًا فَيَقُولُ: سَيَعْلَمُ أَهْلُ الْجَمْعِ مَنْ أَوْلَى بِالْكَرَمِ أَيْنَ الْحَمَّادُونَ عَلَى كُلِّ حَالٍ؟ قَالَ: فَيَقُومُونَ وَهُمْ كَثِيرٌ ثُمَّ تَكُونُ التَّبِعَةُ وَالْحِسَابُ عَلَى مَنْ بَقِيَ "

682- Hasan(-ı Basrî) der ki: "Kıyamet günü bir münadi: "Topluluk, kimin daha cömert olduğunu görecek! ***«Onlar, korkarak ve ümid ederek Rablerine ibadet etmek için yataklarından kalkarlar. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de Allah için harcarlar»***[2] âyetinde kastedilenler nerede?" diye seslenir. Bunlar kalkıp insanların aralarından öne geçerler. Sonra bu münadi bir daha: "Topluluk, kimin daha cömert olduğunu görecek. ***«Onlar, ne ticaret ne de alışverişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekat vermekten alıkoyamadığı insanlardır»***[3] âyetinde kastedilenler nerede?" diye seslenir. Bunlar kalkıp insanların aralarından öne geçerler. Sonra bu münadi bir daha: «Topluluk, kimin daha cömert olduğunu görecek. Her halükârda Allah'a hamd edenler nerede?» diye seslenir. Bunlar daha kalabalık bir şekilde kalkarlar. Sonra geriye kalanlar

---

[1] İsnâdı sahihtir. İbnu'l-Mübârek, *Zühd* (sh. 327), Hüseyn el-Mervezî, *Zevâid ez-Zühd* 396, 397 (1123), İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (10/293, 13/450) ve Ebû Nuaym, *Hilye* (3/272).

[2] Secde Sur. 16

[3] Nur Sur. 37

amellerinin karşılığını görmek için hesaba çekilirler."[1]

٦٨٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْقَاسِمِ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَبِيبٍ، مِنْ أَصْلِ سَمَاعِهِ أَخْبَرَنَا أَبُو إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمِقْدَامِ، حدثنا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ حَنْظَلَةَ أَنَّهُ قَالَ: لَقَدْ " ذُكِرَ لِي أَنَّهُ لَا يَجْتَمِعُ قَوْمٌ عَلَى ذِكْرِ اللهِ إِلَّا نُودُوا قُومُوا مَغْفُورًا لَكُمْ قَدْ بُدِّلَتْ سَيِّئَاتُكُمْ حَسَنَاتٍ "

683- Süheyl b. Hanzala der ki: Bana bildirilene göre bir topluluk Allah'ı zikretmek için toplandığı zaman mutlaka onlara: "Bağışlanmış olarak kalkınız, günahlarınız sevaplarla değiştirildi" diye nida edilir.[2]

٦٨٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حدثنا ابْنُ أَبِي السَّرِيِّ، حدثنا الْمُعْتَمِرُ، حدثنا أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، حدثنا سُهَيْلُ بْنُ حَنْظَلَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " مَا جَلَسَ قَوْمٌ مَجْلِسًا يَذْكُرُونَ اللهَ فِيهِ فَيَقُومُونَ حَتَّى يُقَالَ لَهُمْ قُومُوا فَقَدْ غُفِرَتْ لَكُمْ ذُنُوبُكُمْ، وَقَدْ بُدِّلَتْ سَيِّئَاتُكُمْ حَسَنَاتٍ " قَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: هَذَا هُوَ الْمَحْفُوظُ وَفِي مَوْضِعٍ آخَرَ، عَنْ سُهَيْلِ ابْنِ الْحَنْظَلِيَّةِ بِالتَّعْرِيفِ

684- Süheyl b. Hanzala der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Bir topluluk Allah'ı zikretmek için bir mecliste oturduğu zaman daha onlar kalkmadan: «Bağışlanmış olarak kalkınız. Günahlarınız sevaplarla değiştirildi» denilir."*[3]

Beyhakî der ki: Hadisin mahfûz olan şekli budur. Başka bir yerde ise Süheyl'in ismi, Süheyl b. el-Hanzaliyye şeklinde geçmektedir.

٦٨٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ حَمْشَاذ، حدثنا أَبُو يَحْيَى الْخَفَّافُ،

---

[1] İsnâdında meçhul bir ravi vardır. Abdurrezzak, *Musannef* 11/294 (20578).

[2] Ravileri güvenilirdir.

[3] Ravileri güvenilirdir. Taberânî, *M. el-Kebîr* 6/260 (6039), İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (10/308) ve Ahmed, *Müsned* (3/142).

حدثنا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ عَقِيلٍ، عَنْ لُقْمَانَ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ أَبِي مُسْلِمٍ الْخَوْلَانِيِّ، أَنَّ رَجُلًا، أَتَاهُ قَالَ لَهُ: أَوْصِنِي يَا أَبَا مُسْلِمٍ قَالَ: اذْكُرِ اللهَ تَحْتَ كُلِّ شَجَرَةٍ وَحَجَرٍ قَالَ: زِدْنِي فَقَالَ: اذْكُرِ اللهَ حَتَّى يَحْسِبَكَ النَّاسُ مِنْ ذِكْرِ اللهِ مَجْنُونًا قَالَ: فَكَانَ أَبُو مُسْلِمٍ يُكْثِرُ ذِكْرَ اللهِ فَرَآهُ رَجُلٌ يَذْكُرُ اللهَ فَقَالَ: أَمَجْنُونٌ صَاحِبُكُمْ هَذَا؟ فَسَمِعَهُ أَبُو مُسْلِمٍ فَقَالَ: " لَيْسَ هَذَا بِالْجُنُونِ يَا ابْنَ أَخِي وَلَكِنْ هَذَا دَوَاءُ الْجُنُونِ "

685- Lokmân b. Âmir bildiriyor: Bir adam Ebû Müslim el-Havlânî'ye gelip: "Ey Ebû Müslim! Bana bir nasihatte bulun" deyince: "Her ağacın ve her taşın altında Allah'ı zikret" karşılığını verdi. Adam: "Bir nasihatte daha bulun" deyince, Ebû Müslim el-Havlânî: "Allah'ı o kadar çok zikret ki bundan dolayı insanlar seni deli sansınlar" dedi. Ebû Müslim, Allah'ı çokça zikrederdi. Bir adam kendisinin Allah'ı zikrettiğini gördü ve: "Bu arkadaşınız deli midir?" dedi. Ebû Müslim onu işitince. "Yeğenim! Bu, delilik değildir. Ancak deliliğin ilacıdır" karşılığını verdi.[1]

٦٨٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ، أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْمُحَمَّدَ آبَادِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ السُّلَمِيُّ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حدثنا النَّضْرُ بْنُ شُمَيْلٍ، حدثنا حُمَيْدٌ الْمُزَنِيُّ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ " مِنَ الرِّجَالِ مَفَاتِيحَ لِلْخَيْرِ، مَغَالِيقَ لِلشَّرِّ، وَإِنَّ مِنَ النَّاسِ مَغَالِيقَ لِلْخَيْرِ مَفَاتِيحَ لِلشَّرِّ "

686- Enes der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bazı adamlar vardır ki hayrın anahtarı ve şerrin kilididirler. Bazı insanlar da vardır ki şerrin anahtarı ve hayrın kilididirler"* buyurdu.[2]

٦٨٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ فُورَكٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ، حدثنا يُونُسُ بْنُ حَبِيبٍ، حدثنا أَبُو دَاوُدَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حُمَيْدٍ الْأَنْصَارِيُّ، أَخْبَرَنِي حَفْصُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: " إِنَّ مِنَ النَّاسِ نَاسًا مَفَاتِيحَ

---

[1] İsnâdı hasendir.

[2] İsnâdında meçhul bir ravi vardır.

لِلْخَيْرِ، مَغَالِيقَ لِلشَّرِّ، وَإِنَّ مِنَ النَّاسِ نَاسًا مَفَاتِيحَ لِلشَّرِّ مَغَالِيقَ لِلْخَيْرِ فَطُوبَى لِمَنْ كَانَ مَفَاتِيحُ الْخَيْرِ عَلَى يَدَيْهِ وَوَيْلٌ لِمَنْ جَعَلَ مَفَاتِيحَ الشَّرِّ عَلَى يَدَيْهِ "

687- Enes der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Bazı insanlar vardır ki hayrın anahtarı ve şerrin kilididirler. Bazı insanlar da vardır ki şerrin anahtarı ve hayrın kilididirler. Hayrın anahtarı elinde olan kişiye ne mutlu! Şerrin anahtarını eline alan kişinin de vay haline!"*[1]

٦٨٨ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ الْفَضْلِ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ، حدثنا يَحْيَى بْنُ أَبِي طَالِبٍ، حدثنا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ الْعُكْلِيُّ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: إِنَّ " مِنَ النَّاسِ مَفَاتِيحَ ذِكْرِ اللهِ إِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللهُ "

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى، قَالَا: أَخْبَرَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: " لَيْسَ هَذَا مِنْ حَدِيثِ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ نَرَى أَنَّهُ ابْنُ أَبِي الْأَشْرَسِ "

688- İbn Mes'ûd der ki: "İnsanlardan bazıları vardır ki Allah'ın zikri için anahtardırlar. Onlar görüldüğü zaman Allah hatırlanır."[2]

Ebû Abdilah el-Hâfız ile Muhammed b. Mûsa'nın bildirdiğine göre Ebu'l-Abbâs el-Esam, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den, babasının şöyle dediğini nakleder: "Bu, Habîb b. Ebî Sabit'in hadislerinden değildir. Bizce bu İbn Ebi'l-Eşras'ın hadisidir."

٦٨٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا الْخَضِرُ بْنُ أَبَانَ، حدثنا سَيَّارٌ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سُلَيْمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ ثَابِتًا الْبُنَانِيَّ قَالَ: " بَلَغَنَا أَنَّ الْقَوْمَ، يَكُونُونَ فِي الْحَدِيثِ فَيَفْتَحُ اللهُ الذِّكْرَ عَلَى لِسَانِ بَعْضِهِمْ فَيُفِيضُونَ فِي ذِكْرِ اللهِ فَيَكُونُ فِي الذِّكْرِ لَهُ، مِثْلُ أَجْرِهِمْ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ وَيَكُونُ قَوْمٌ فِي الذِّكْرِ فَيُفْتَحُ الْكَلَامُ عَلَى لِسَانِ بَعْضِهِمْ فَيَتْرُكُونَ الذِّكْرَ فَيُفِيضُونَ فِي

---

[1] İsnâdı zayıftır. İbn Mâce 1/86 (237, 238) ve Ebû Dâvud, *Müsned* (sh. 277).

[2] İsnâdı hasendir. Taberânî, *el-Kebîr* 10/253 (10476).

غَيْرِهِ فَيَكُونُ عَلَيْهِ مِثْلُ أَوْزَارِهِمْ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ "

689- Sâbit el-Bunânî der ki: "Bize ulaşan habere göre bir topluluk bir konu hakkında sohbet ederken Allah birinin dili ile zikri konusunu açar ve Allah'ı zikretmeye başlarlar. Orada bulunanların sevabı eksilmeksizin bu kişi hepsi kadar sevap alır. Yine bir topluluk Allah'ı zikrederken birinin dili ile Allah'ı zikretmenin dışına çıkarlar. Orada bulunanların günahı eksilmeksizin o kişi de hepsi kadar günah alır."[1]

٦٩٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، حدثنا أَبُو الْحُسَيْنِ إِسْحَاقُ بْنُ أَحْمَدَ الْكَاذِيُّ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ قَالَ: أُخْبِرْتُ، عَنْ سَيَّارٍ، حدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ شُمَيْطٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: " جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى الْحَسَنِ فَقَالَتْ: يَا أَبَا سَعِيدٍ، إِنِّي إِذَا أَتَيْتُ الذِّكْرَ رَقَّ قَلْبِي، وَإِذَا تَرَكْتُهُ أَنْكَرْتُ نَفْسِي قَالَ: اذْهَبِي حَيْثُ يَصْلُحُ قَلْبُكِ "

690- Ubeydullah b. Şumayt, babasından bildiriyor: Bir kadın Hasan(-ı Basrî)'ye gelip: "Ey Ebû Saîd! Ben zikir ettiğim zaman kalbim yumuşuyor, zikri bıraktığım zaman da nefsimin istediklerini kabul edemiyorum" deyince, Hasan: "Sen kalbinin ıslah olduğu doğrultuda git" karşılığını verdi.[2]

٦٩١ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْمَعْرُوفِ، أَخْبَرَنَا أَبُو سَهْلٍ الْإِسْفَرَايِينِيُّ، حدثنا أَبُو جَعْفَرٍ الْحَذَّاءُ، حدثنا عَلِيُّ بْنُ الْمَدِينِيِّ، حدثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ صَفْوَانَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَسَدِيُّ، حدثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنِ الْمُعَلَّى بْنِ زِيَادٍ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلْحَسَنِ: " يَا أَبَا سَعِيدٍ، أَشْكُو إِلَيْكَ قَسَاوَةَ قَلْبِي قَالَ: أَدِّبْهُ مِنَ الذِّكْرِ " وَفِي رِوَايَةِ عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِلْحَسَنِ: يَا أَبَا سَعِيدٍ وَقَالَ: أَدِّبْهُ بِالذِّكْرِ

691- Muallâ b. Ziyâd bildiriyor: Bir adam Hasan(-ı Basrî)'ye: "Ey Ebû

---

[1] Senedinde Hadir b. Ebân bulunduğu için isnadı zayıftır.

[2] İsnâdında kopukluk vardır. Ahmed, Seyyâr b. Hâtim zamanına yetişmemiştir.

Saîd! Kalbimin katılığını sana şikâyette bulunmaktayım" deyince, Hasan: "Onu zikirden bir şeyle terbiye et" karşılığını verdi."

Ali'nin rivayetinde ise: "Bir adam Hasan'a: "Ey Ebû Saîd..." deyince, Hasan: "Onu zikir ile terbiye et" karşılığını verdi" ibaresi geçmiştir.[1]

٦٩٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ، حدثنا ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ مُسْلِمٍ، حدثنا سَيَّارُ بْنُ حَاتِمٍ، حدثنا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ مَالِكَ بْنَ دِينَارٍ يَقُولُ: " مَا تَلَذَّذَ الْمُتَلَذِّذُونَ بِمِثْلِ ذِكْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ "

692- Mâlik b. Dinâr der ki: "(Sohbetlerden) zevk alanlar hiçbir şeyde Yüce Allah'ın zikri kadar haz duymamıştır."[2]

٦٩٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْحَسَنِ بْنِ يَعْقُوبَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا عُثْمَانَ سَعِيدَ بْنَ إِسْمَاعِيلَ يَقُولُ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ مُعَاذٍ يَقُولُ: يَا مَنْ ذِكْرُهُ أَعَزُّ عَلَيَّ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ لَا تَجْعَلْنِي بَيْنَ أَعْدَائِكَ أَذَلَّ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ قَالَ: وسَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ مُعَاذٍ يَقُولُ: " إِلَهِي أَدْعُوكَ فِي الْمَلَإِ كَمَا يُدْعَى الْأَرْبَابُ، وَأَدْعُوكَ فِي الْخَلَاءِ كَمَا يُدْعَى الْأَحْبَابُ، أَقُولُ فِي الْمَلَإِ يَا إِلَهِي، وَأَقُولُ فِي الْخَلَاءِ يَا حَبِيبِي "

693- Ebû Osmân Saîd b. İsmâîl der ki: Yahyâ b. Muâz'ın: "Ey zikri yanımda her şeyden daha üstün olan (Allahım)! Düşmanların arasında beni en zelil kişi kılma" diye dua ettiğini işittim.

Yine onun: "İlahım! İnsanlar arasında sana Rablere seslenildiği gibi seslenmekteyim. Yalnız kaldığımda ise sevgiliye seslenildiği gibi seslenmekteyim. Topluluk arasında: «İlahım!» diye seslenmekteyim. Yalnız olduğum zaman da: «Habîbim» diye seslenmekteyim" dediğini işittim.

٦٩٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعْدٍ الشُّعَيْبِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللهِ الْجَوْزَقِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ هَاشِمٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ بَكْرَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ يَقُولُ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ يَقُولُ: " إِلَهِي أَنَا لَا أَصْبِرُ عَنْ ذِكْرِكَ، فِي الدُّنْيَا

---

[1] İsnâdı hasendir.

[2] İsnâdı hasendir. Ebû Nuaym, *Hilye* (2/358).

فَكَيْفَ أَصْبِرُ عَنْكَ فِي الْآخِرَةِ "

694- Bekr b. Abdirrahman der ki: Zün-Nûn'un: "İlahım! Ben seni dünyada iken zikretmeye dayanamıyorum. Ya âhirette nasıl dayanacağım" dediğini işittim.

٦٩٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عُثْمَانَ سَعِيدَ بْنَ عُثْمَانَ الْحَنَّاطَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ، وَأَخْبَرَنَا أَبُو سَعْدِ بْنُ أَبِي عُثْمَانَ الزَّاهِدُ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَقِيهُ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى الْمُسَيَّبِيُّ، حدثنا سَعِيدُ بْنُ عُثْمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ يَقُولُ: وَيْحَكَ، مَنْ ذَكَرَ اللهَ عَلَى حَقِيقَةِ ذِكْرِهِ نَسِيَ فِي جَنْبِ اللهِ كُلَّ شَيْءٍ وَمَنْ نَسِيَ فِي جَنْبِ اللهِ كُلَّ شَيْءٍ حَفِظَ اللهُ عَلَيْهِ كُلَّ شَيْءٍ، وَكَانَ لَهُ عِوَضًا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ قَالَ: وَسَمِعْتُ ذَا النُّونِ يَقُولُ: " لَا يَزَالُ الْعَارِفُ مَا دَامَ فِي الدُّنْيَا مترددا بَيْنَ الْفَقْرِ وَالْفَخْرِ فَإِذَا ذَكَرَ اللهَ افْتَخَرَ وَإِذَا ذَكَرَ نَفْسَهُ افْتَقَرَ وَزَادَ الزَّاهِدُ فِي رِوَايَتِهِ ثُمَّ قَالَ: بِاللهِ فَخْرُنَا وَإِلَى اللهِ فَقْرُنَا"

695- Saîd b. Osmân der ki: Zün-Nûn'un şöyle dediğini işittim: "Vay haline! Hakiki mânâda Allah'ı zikreden bir kimse, O'nun zikri yanında her şeyi unutur. Allah da her şeyi ona karşı muhafaza altına alır ve Allah, o kişinin her şeyine bedel olur."

Yine Zün-Nûn'un şöyle dediğini işittim: "Ârif kişi dünyada olduğu sürece fakirlik ve övünme arasında tereddüt içinde kalır. Allah'ı zikrettiği zaman övünür. Kendini zikrettiği zaman fakirleşir."

(Saîd) Zahid şu ziyade de bulunmuştur: "Övünmemiz Allah iledir ve bizler Allah'a muhtacız." [1]

٦٩٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْجُنَيْدُ قَالَ: سَمِعْتُ جَدِّي الْعَبَّاسَ بْنَ حَمْزَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ بْنَ إِبْرَاهِيمَ يَقُولُ: " مَنْ عَرَفَ رَبَّهُ وَجَدَ طَعْمَ الْعُبُودِيَّةِ وَلَذَّةَ الذِّكْرِ، وَالطَّاعَةِ فَهُوَ مَعَ الْخَلْقِ بِبَدَنِهِ وَقَدْ بَايَنَهُمْ بِالْهُمُومِ وَالْخَطَرَاتِ " وَبِإِسْنَادِهِ يَقُولُ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ الْمِصْرِيَّ يَقُولُ: إِنَّ الْعَارِفَ اسْتَغْنَى بِرَبِّهِ فَمَنْ أَغْنَى عَنْهُ فَلَذَّتُهُ بِهِ وَإِنَاخَتِهِ بِفِنَائِهِ وَاسْتِأْنَسَ بِهِ

---

[1] Ebû Nuaym, *Hilye* (9/353).

696- Zün-Nûn b. İbrâhîm der ki: "Her kim Rabbini tanırsa ibadetin tadını, zikrin ve itaatin lezzetini alır. O, sadece bedeniyle insanlarla birlikte olur. Ancak onlardan farklılığı ruhen Allah ile birlikte olmasıdır."

Aynı isnâdla Abbâs b. Hamza der ki: Zün-Nûn el-Mısrî'nin: "Ârif kişi Rabbi ile müstağni olur. Kim Allah'tan daha ganidir ki? Rabbi ile müstağni olan kimse, Rabbinin zikriyle lezzet alır, daima Allah'a bağlı kalır ve Allah ile ünsiyet kurar."

٦٩٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو حَازِمٍ الْحَافِظُ، وَأَبُو حَسَّانَ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ الْمُزَكِّي قَالَا: أَخْبَرَنَا أَبُو عَمْرِو بْنُ نُجَيْدٍ، حدثنا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الْحُلْوَانِيُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ الْعَامِرِيُّ، حدثنا أَبُو أُسَامَةَ قَالَ: قُلْتُ لِمُحَمَّدِ بْنِ النَّضْرِ: " أَمَا تَسْتَوْحِشُ مِنْ طُولِ الْجُلُوسِ فِي الْبَيْتِ؟ قَالَ: وَمَا لِي أَسْتَوْحِشُ وَهُوَ يَقُولُ: أَنَا جَلِيسُ مَنْ ذَكَرَنِي "

697- Ebû Usâme der ki: Muhammed b. Nasr'a: "Uzun süre evde oturmaktan sıkılmıyor musun?" dediğimde: "Allah: «Ben ancak beni zikredenin sohbet arkadaşıyım» buyururken niçin sıkılayım ki?" karşılığını verdi.

٦٩٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ صَفْوَانَ، حدثنا ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي الرَّبِيعِ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حدثنا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: إِنَّ " الرَّجُلَ لَمَحْقُوقٌ أَنْ يَكُونَ لَهُ سَاعَةٌ يَخْلُو فِيهَا فَيَذْكُرُ رَبَّهُ وَيَسْتَغْفِرُ اللهَ "

698- Mesrûk der ki: "Kişinin yalnız kalarak Allah'ı zikredip bağışlanma dilemesi için belirli vakitler ayırmış olması gerekir."[1]

٦٩٩ - قَالَ: وَأَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، أَنَّ نَبِيَّ اللهِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: يَا رَبِّ، قَدْ أَنْعَمْتَ عَلَيَّ كَثِيرًا فَدُلَّنِي أَنْ أَشْكُرَكَ كَثِيرًا قَالَ: " اذْكُرْنِي كَثِيرًا فَإِذَا ذَكَرْتَنِي كَثِيرًا فَقَدْ شَكَرْتَنِي كَثِيرًا، وَإِذَا نَسِيتَنِي فَقَدْ كَفَرْتَنِي "

699- Zeyd b. Eslem bildiriyor: Allah'ın peygamberi Hz. Mûsa: "Ey

---

[1] Ravileri güvenilirdir. İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (13/403), Ahmed, *Zühd* (sh. 349) ve Ebû Nuaym, *Hilye* (2/97).

Rabbim! Bana bir çok nimetler verdin. Bana seni çokça şükretmenin yolunu göster" deyince, Yüce Allah: "Beni çokça zikret. Beni çok zikrettiğin zaman bana çokça şükretmiş olursun. Unuttuğun zaman da hakkımı unutmuş olursun" buyurdu.

٧٠٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ قَالَ: سَمِعْتُ الزُّبَيْرَ بْنَ عَبْدِ الْوَاحِدِ بِأَسَدآبَادَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ الشِّبْلِيَّ يَقُولُ: " سَهْوَةُ طَرْفَةِ عَيْنٍ عَنِ اللهِ شِرْكٌ بِاللهِ "

700- Ebû Bekr eş-Şiblî der ki: "Göz açıp kapama süresi kadar Allah'a karşı gafil davranmak Allah'a şirk koşmak demektir."

٧٠١ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْقَاسِمِ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَبِيبٍ، حدثنا أَبُو الْحَسَنِ الْكَارِزِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ مُحَمَّدَ بْنَ يُونُسَ الْمُقْرِئَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلِيَّ بْنَ جَيِّدٍ الْبَلْخِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ الْوَهَّابِ الْبَلْخِيَّ يَقُولُ: مَا " أَقْبَحَ الْغَفْلَةَ عَنْ ذِكْرِ مَنْ لَا يَغْفَلُ عَنْ بِرِّكَ "

701- Muhammed b. Abdilvehhâb el-Belhî der ki: "Gafletin en kötüsü, iyiliğinden gafil olmayan Allah'ın zikrinden uzak kalmaktır."[1]

٧٠٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، حدثنا أَبُو مُحَمَّدٍ يَحْيَى بْنُ مَنْصُورٍ الْقَاضِي، حدثنا أَبُو بَكْرٍ الْإِسْمَاعِيلِيُّ، حدثنا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي الْحَوَارِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا سُلَيْمَانَ الدَّارَانِيَّ، يَقُولُ: " بَيْنَا أَنَا سَاجِدٌ إِذْ ذَهَبَ بِي النَّوْمُ فَإِذَا أَنَا بِهَا يَعْنِي الْحُورَ، قَدْ رَكَضَتْنِي بِرِجْلِهَا فَقَالَتْ: حَبِيبِي أَتَرْقُدُ عَيْنَاكَ وَالْمَلِكُ يَقْظَانُ يَنْظُرُ إِلَى الْمُتَهَجِّدِينَ فِي تَهَجُّدِهِمْ بُؤْسًا لِعَيْنٍ آثَرَتْ لَذَّةَ نَوْمِهِ عَلَى لَذَّةِ مُنَاجَاةِ الْعَزِيزِ قُمْ فَقَدْ دَنَا الْفَرَاغُ وَلَقِيَ الْمُحِبُّونَ بَعْضَهُمْ بَعْضًا فَمَا هَذَا الرُّقَادُ حَبِيبِي وَقُرَّةَ عَيْنِي أَتَرْقُدُ عَيْنَاكَ، وَأَنَا أُرَبِّي لَكَ فِي الْخِدْرِ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا؟ فَوَثَبْتُ فَزِعًا وَقَدْ عَرِقْتُ اسْتِحْيَاءً مِنْ تَوْبِيخِهَا إِيَّايَ وَإِنَّ حَلَاوَةَ مَنْطِقِهَا لَفِي سَمْعِي وَقَلْبِي "

702- Ebû Süleyman ed-Dârânî der ki: Bir ara ben secdede iken uykuya daldım. Uykuda iken bir huri beni ayağıyla dürtüp: "Sevgilim! Gözlerin uyuyor, Allah ise uyanık duruyor ve teheccüd namazı kılanlara bakıyor. Uykunun lezzetini, Allah ile münacatta bulunmanın lezzetine tercih eden

[1]Senedinde mechuller vardır.

gözün vay haline! Kalk, boşalma vakti geldi. Sevgililer birbirlerine kavuşuyorlar. Bu uyku da neyin nesi. Sevgilim, gözümün nuru! Ben filan filan zamandan beri perde gerisinde beslenip seni beklerken bu uyku da neyin nesi?" dedi. Bunun üzerine korkarak yerimden sıçrayıp kalktım. Ona karşı utancımdan ve beni kınamasından dolayı ter içinde kalmıştım. Onun sözlerinin tatlılığı hâlâ kulaklarımda ve kalbimdedir.[1]

٧٠٣ - أَخْبَرَنَا حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ مُحَمَّدٍ الصَّيْدَلَانِيُّ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَنَازِلَ، حدثنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بْنُ شَاذَانَ، حدثنا أَبُو عَمَّارٍ الْحُسَيْنُ بْنُ حُرَيْثٍ، حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُوسَى، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ قَالَ: " ذِكْرُ النَّاسِ دَاءٌ وَذِكْرُ اللهِ دَوَاءٌ "

703- İbn Avn der ki: "İnsanları anmak hastalık, Allah'ı anmak ise bir şifadır."[2]

٧٠٤ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ الْأَصْبَهَانِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ عُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ صَاحِبِ الْكَتَّانِيِّ، حدثنا أَبُو عُثْمَانَ الْكَرْخِيُّ، بِطَرْطُوسَ، حدثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عُمَرَ بْنِ رُسْتَةَ، حدثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنِ ابْنِ الْمُبَارَكِ، عَنْ عِيسَى بْنِ عُمَرَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ مُرَّةَ، أَنَّ الرَّبِيعَ بْنَ خُثَيْمٍ، ذُكِرَ عِنْدَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: " ذِكْرُ اللهِ خَيْرٌ مِنْ ذِكْرِ النَّاسِ "

704- Ömer b. Murra bildiriyor: Rabî' b. Huseym'in yanında bir adam anılınca: "Allah'ı anmak insanları anmaktan daha hayırlıdır" dedi.[3]

٧٠٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ صَفْوَانَ، حدثنا ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا، حدثنا عَلِيُّ بْنُ إِشْكَابٍ، حدثنا أَبُو النَّضْرِ، حدثنا أَبُو عَقِيلٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ مَكْحُولٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ " ذِكْرُ اللهِ شِفَاءٌ وَإِنَّ ذِكْرَ النَّاسِ دَاءٌ "

705- Mekhûl der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Muhakkak ki Allah'ın zikri*

---

[1] Ebû Nuaym, *Hilye* (9/259).

[2] Ravileri güvenilirdir.

[3] İsnâdında tanımadığım bir ravi vardır. İbnu'l-Mübârek, *Zühd* 6 (25).

şifadır. İnsanların anılması ise hastalıktır" buyurdu.[1]

Mürsel bir hadistir. Aynı zamanda bu hadis Ömer b. el-Hattâb'ın sözü olarak ta nakledilmiştir.

٧٠٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى قَالَا: حدثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حدثنا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مَاهَانَ الْحَنَفِيِّ قَالَ: " أَمَا يَسْتَحِي أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ دَابَّتُهُ الَّتِي يَرْكَبُهَا، وَثَوْبُهُ الَّذِي يَلْبَسُ أَكْثَرَ ذِكْرًا لِلَّهِ مِنْهُ قَالَ: وَكَانَ لَا يَفْتُرُ مِنَ التَّسْبِيحِ وَالتَّهْلِيلِ وَالتَّكْبِيرِ "

706- Muhammed b. Fudayl, babasından bildiriyor: Mâhân el-Hanefî: "Sizden biri atının ve giydiği giysisinin Allah'ı kendisinden fazla zikretmesinden utanmaz mı?" dedi. Kendisi gevşek davranarak tesbihten, tehlilden ve tekbirden geri kalmazdı.[2]

٧٠٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا دَعْلَجُ بْنُ أَحْمَدَ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، حدثنا إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى الْأَنْصَارِيُّ، حدثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حدثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ قَالَ: قُلْتُ لِعُمَيْرِ بْنِ هَانِئٍ: " أَرَى لِسَانَكَ لَا يَفْتُرُ مِنْ ذِكْرِ اللهِ فَكَمْ تُسَبِّحُ فِي كُلِّ يَوْمٍ؟ قَالَ: مِائَةَ أَلْفٍ إِلَّا أَنْ تُخْطِئَ الْأَصَابِعُ "

707- Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir der ki: Umeyr b. Hâni'ye: "Gördüğüm kadarıyla dilin Allah'ı zikretmekten hiç geri kalmıyor. Günde kaç defa tesbih edersin?" dediğimde: "Parmaklarla sayarken yanılmakla birlikte yüz bin defa" karşılığını verdi.[3]

٧٠٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ، أَخْبَرَنَا دَعْلَجُ بْنُ أَحْمَدَ، حدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، حدثنا جَعْفَرُ بْنُ عِمْرَانَ الثَّعْلَبِيُّ، حدثنا الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ سُعَيْرِ بْنِ الْخِمْسِ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي رَوَّادٍ قَالَ: " كَانَتِ امْرَأَةٌ فِي أَسْفَلِ مَكَّةَ تُسَبِّحُ فِي كُلِّ يَوْمٍ اثْنَيْ عَشَرَ أَلْفَ تَسْبِيحَةٍ، فَمَاتَتْ فَلَمَّا بُلِغَ بِهَا الْقَبْرُ أُخِذَتْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِي الرِّجَالِ "

---

[1] İsnâdı zayıftır ve mürsel bir hadistir.

[2] Ravileri güvenilirdir.

[3] Ravileri güvenilirdir.

708- Abdulazîz b. Ebî Revvâd der ki: "Mekke'nin en aşağı kısmında günde on iki bin defa tesbih eden bir kadın vardı. Kadın vefat etti. Mezara yetiştirilince erkeklerin önünden alındı."[1]

٧٠٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ الْفَقِيهُ الطُّوسِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو بِشْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَاضِرٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مِهْرَانَ، حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ رَجُلٍ، قَالَ: رَأَيْتُ أَبَا صَالِحٍ مَاهَانَ حِينَ صَلَبَهُ الْحَجَّاجُ عَلَى الْخَشَبَةِ فَجَعَلَ يُسَبِّحُ، وَيَعْقِدُ قَالَ: " فَبَلَغَ التَّسْبِيحَ فِي يَدِهِ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ يَعْقِدُهَا قَالَ: فَجَاءَ رَجُلٌ فَطَعَنَهُ فَقَتَلَهُ قَالَ: فَلَقَدْ رَأَيْتُ فِي يَدِهِ الْعُقْدَ بَعْدَ كَذَا"

709- Muhammed b. Fudayl, bir adamdan bildiriyor: "Ebû Sâlih Mâhân'ın, (Zalim lakaplı vali) Haccâc tarafından bir direkte çarmıha gerildiği zaman tesbih ederek parmaklarıyla saydığını gördüm. Otuz üç defa tesbih etti. Bir adam geldi ve onu vurarak öldürdü. Ondan sonra baktığımda onun parmağını sayarken hangi boğumda kaldığını gördüm."[2]

٧١٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ عِيسَى بْنُ إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ السُّلوليُّ، حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي رِزْمَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ الْمُبَارَكِ، أَنَّ أَبَا مِجْلَزٍ، كَانَ يَرْكَبُ مَعَ قُتَيْبَةَ بْنِ مُسْلِمٍ فِي مَوْكِبِهِ فَيُسَبِّحُ اللهَ اثْنَيْ عَشَرَ أَلْفَ تَسْبِيحَةٍ وَيَعُدُّهَا بِبَنَانِهِ "

710- İbnu'l-Mübârek bildiriyor: Ebû Miclez, Kuteybe b. Müslim'in konvoyuna biner ve parmaklarıyla sayarak günde on iki bin defa tesbih ederdi.

٧١١ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْفَتْحِ هِلَالُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ، أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى بْنِ عَيَّاشٍ، حدثنا أَبُو الْأَشْعَثِ، حدثنا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حدثنا أَبُو كَعْبٍ، عَنْ جَدِّهِ بَقِيَّةَ عَنْ أَبِي صَفِيَّةَ، مَوْلَى النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ " يُوضَعُ لَهُ نِطَعٌ وَيُؤْتَى بِزِنْبِيلٍ فِيهِ حَصًا فَيُسَبِّحُ بِهِ إِلَى نِصْفِ النَّهَارِ، ثُمَّ يَرْفَعُ فَإِذَا صَلَّى الْأُولَى أُتِيَ بِهِ فَيُسَبِّحُ بِهِ حَتَّى

---

[1] İsnâdı hasendir.

[2] İsnâdında tanımadığım bir ravi ve meçhul bir ravi bulunmaktadır.

يُمْسِيَ "

711- Ebû Ka'b, dedesi Bakiyye'den bildiriyor: "Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi vesellem) azatlısı Ebû Safiyye'nin altına bir minder konulur ve yanına bir zembil çakıltaşı getirilirdi. Onunla gün ortasına kadar tesbih ederdi. Sonra zembil kaldırılır ve namaz kılardı. Namazdan sonra da yine zenbil getirilir ve onunla akşama kadar tesbih ederdi."[1]

٧١٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، رَحِمَهُ اللهُ أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ عُثْمَانَ الْحَنَّاطَ يَقُولُ: سَمِعْتُ ذَا النُّونِ يَقُولُ: " ثَلَاثَةٌ مِنْ عَلَامَاتِ مَوْتِ الْقَلْبِ الْأُنْسُ مَعَ الْخَلْقِ، وَالْوَحْشَةُ فِي الْخَلْوَةِ مَعَ اللهِ وَافْتِقَادُ حَلَاوَةِ الذِّكْرِ الْمَقْسُومِ وَثَلَاثَةٌ مِنْ أَعْلَامِ الْوَلَهِ إِلَى اللهِ: اضْطِرَابُ الرُّوحِ فِي الْبَدَنِ عِنْدَ الذِّكْرِ تَشَوُّقًا وَارْتِيَاحُ الْعَقْلِ عِنْدَ النَّجْوَى تَمَلُّقًا وَوُلُوجُ الْهِمَّةِ فِي الْغُيُوبِ نَحْوَ اللهِ تَخَلُّقًا "

712- Zün-Nûn der ki: "Üç şey kalbin öldüğünün göstergesidir. Biri insanlarla ünsiyet kurmak, biri Allah ile baş başa iken sıkılmak ve bir diğeri de kişinin belirlemiş olduğu zikrin halavetini kaybetmesidir. Üç şeyde Allah sevgisinin göstergesidir. Bunlardan biri zikir anında ruhun bedende coşması, biri tek kaldığında Allah'a yalvararak aklın rahat etmesi ve bir diğeri de kişinin Allah'ı kastederek gaib olan şeyleri düşünmesidir."

٧١٣ - وَسَمِعْتُ أَبَا سَعْدِ بْنِ أَبِي عُثْمَانَ الزَّاهِدُ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنُ الْحُسَيْنِ الْفَقِيهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: سَمِعْتُ عَمِّي الْبِسْطَامِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: سُئِلَ أَبُو يَزِيدَ الْبِسْطَامِيُّ، عَنْ حَقِيقَةِ الْمَعْرِفَةِ فَقَالَ: " الْحَيَاةُ بِذِكْرِ اللهِ وَعَنْ حَقِيقَةِ الْجَهْلِ فَقَالَ الْغَفْلَةُ عَنِ اللهِ "

713- el-Bistâmî der ki: Ebû Yezîd el-Bistâmî'ye marifet hakkında sorulunca: "Allah'ı zikrederek yaşamaktır" dedi. Cehalet hakkında sorulunca da: "Allah'ı unutup gaflete düşmektir" dedi.

٧١٤ - سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ رَحِمَهُ اللهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا نَصْرِ بْنَ

[1]Senedinde mechuller vardır.

عَبْدِ اللهِ يَقُولُ: سَمِعْتُ يَعْقُوبَ بْنَ إِسْحَاقَ يَقُولُ: سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ الْهَرَوِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا يَزِيدَ الْبِسْطَامِيَّ رَحِمَهُ اللهُ وَسُئِلَ مَا عَلَامَةُ الْعَارِفِ فَقَالَ: أَنْ لَا يَفْتُرَ مِنْ ذِكْرِهِ، وَلَا يَمَلَّ مِنْ حَقِّهِ، وَلَا يَسْتَأْنِسَ بِغَيْرِهِ قَالَ: وَقَالَ أَبُو يَزِيدَ: " غَلَطْتُ فِي ابْتِدَائِي فِي أَرْبَعَةِ أَشْيَاءَ تَوَهَّمْتُ أَنِّي أَذْكُرُهُ وَأَعْرِفُهُ وَأُحِبُّهُ وَأَطْلُبُهُ فَلَمَّا انْتَهَيْتُ رَأَيْتُ ذِكْرَهُ سَبَقَ ذِكْرِي وَمَعْرِفَتَهُ تَقَدَّمَتْ مَعْرِفَتِي وَمَحَبَّتَهُ أَقْدَمَ مِنْ مَحَبَّتِي وَطَلَبَهُ لِي أَوَّلًا حَتَّى طَلَبْتُهُ، يُرِيدُ بِالطَّلَبِ هَهُنَا إِرَادَتَهُ وَقَصْدَهُ إِلَى رَفْعِ مَحِلِّهِ بِالتَّوْفِيقِ لَهُ وَاللهُ أَعْلَمُ "

714- İbrâhîm el-Herevî der ki: Ebû Yezîd el-Bistâmî'ye ârif kişinin alametleri sorulunca: "Allah'ın zikrinden gevşeyip yılmayan, hakkını ifa etmekten usanmayan ve başkasıyla ünsiyet kurmayandır" karşılığını verdi.

Ebû Yezîd der ki: "Başlangıçta dört şeyde yanıldım. Ben Allah'ı zikrettiğimi, tanıdığımı, sevdiğimi ve istediğimi sanmıştım. Sana geldiğimde zikrinin benim zikrimi geçtiğini, marifetinin marifetimi geçtiğini, sevgisinin sevgimden daha önde olduğunu ve benim kendisini istemeden önce kendisinin beni istediğini gördüm."[1]

Ravi der ki: Ebû Yezîd, istemekle, Allah'ın iyi amelde muvaffak etmesini kasdetmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

٧١٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الرُّوذْبَارِيُّ، رَحِمَهُ اللهُ أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ أَيُّوبَ الطُّوسِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو حَاتِمٍ الرَّازِيُّ، حدثنا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ مُطَرِّفٍ، أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ قَالَ: قَالَ حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: " مَا عَادَى عَبْدٌ رَبَّهُ بِشَيْءٍ أَشَدَّ عَلَيْهِ مِنْ أَنْ يَكْرَهَ ذِكْرَهُ أَوْ مَنْ يَذْكُرُهُ "

715- Hassân b. Atiyye der ki: "Kişi Rabbine karşı, Rabbini anmaktan nefret duymak veya O'nu zikredene buğz etmekten daha kötü bir şekilde düşmanlık etmemiştir."[2]

---

[1] Ebû Abdirrahman es-Sülemî (72) ve Ebû Nuaym (10/34).

[2] Ravileri güvenilirdir. Ebû Nuaym (6/72)